

**REFAIL OĞUZTÜRK DAĞLI'NIN ŞİİR VE POEMALARINDA
YAPI VE TEMA**

Yaşar SÖZEN

Temmuz 2018

DENİZLİ

**REFAIL OĞUZTÖRK DAĞLI'NIN ŐİR VE POEMALARINDA
YAPI VE TEMA**

**T.C.
Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Cağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı**

Yaşar SÖZEN

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi. Soner SAĞLAM

TEMMUZ 2018

DENİZLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı öğrencisi YAŞAR SÖZEN tarafından Dr. Öğr. Ü. Soner SAĞLAM yönetiminde hazırlanan "Refail Oğuztürk Dağlı'nın Şiir ve Poemalarında Yapı ve Tema" başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 06.07.2018 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ercan ALKAYA

Jüri Başkanı

Prof. Dr. Nergis BIRAY

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Ü. Erhan SOLMAZ

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Ü. Mehmet Surur ÇELEPİ

Jüri Üyesi

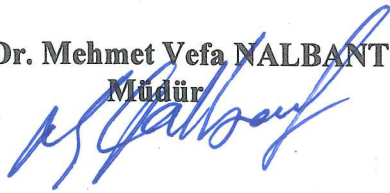
Dr. Öğr. Ü. Soner. SAĞLAM

Jüri Üyesi

02/08/2018 tarih ve 32/06 sayılı kararıyla onaylanmıştır.
Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun

Prof. Dr. Mehmet Vefa NALBANT

Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Yaşar SÖZEN

ÖN SÖZ

XX. yüzyıl Azerbaycan edebiyatı, çeşitli siyasi olayların, ihtilallerin, savaşların içerisinde var olmuş ve varlığını bu şekilde sürdürerek günümüze gelmiştir. XX. yüzyılda yaşanan bu olaylar, günümüz Çağdaş Azerbaycan edebiyatının temelini oluşturur. Ancak Çağdaş Azerbaycan edebiyatı artık verdiği eserlerle olgunluk dönemine erişmiş, millî değerlere dönerek gerçek kimliğini bulmuştur. Bu sürecin meydana gelmesinde günümüz Azerbaycan şair, yazar, aydın ve ilim insanlarının emeği önemli bir yere sahiptir. Günümüz Azerbaycan edebiyatına emek veren ve eserleriyle bu yükü taşıyan isimlerden biri de Refail Oğuztürk Dağlı'dır. Oğuztürk, yazdığı şiirlerle, tarihî ve dinî poemalarla, senaryolarla ve işlediği konularla dikkatleri hemen üzerine çeker. Oğuztürk, millî, dinî ve ahlaki değerlere bağlı, kendini Türkçülük fikrine adanmış önemli bir şahsiyettir. Şair, eserlerinde vatan, millet ve bayrak sevgisi, bağımsızlık, şehitleri yad etme ve şehitlere, anneye, babaya, büyüklere ve hocalara hürmet, dinî değerlerin anlatılması, kötü din adamlarının ve rüşvetçilerin eleştirilmesi, Azerbaycan halkının kendi öz tarihi hakkında bilgilendirilmesi ve Azerbaycan halkına bütün bu konularda sadece ve sadece gerçeklerin anlatılması gibi konuları işler ve bunları bir yaşam felsefesi haline getirir. Onun temel felsefesi Türkçülük'tür. Bütün Türklerin bir bayrak altında toplanmasını ve Turan birliğinin kurulmasını her fırsatta dile getirir. Bu çalışmayı yapmamızdaki temel amaç millî, dinî, ahlaki ve toplumsal değerlere bu kadar bağlı olan ve bunları eserlerinde işleyen, hayatını Türkçülüğe adanmış bir şahsiyeti başta Türkiye olmak üzere bütün Türk dünyasına tanıtmaktır. Çalışmamızda yazarın bütün eserleri incelenerek tanıtılmış, şiir ve poemaları üzerinde yapı ve tema incelenmesi yapılmış ve böylece Çağdaş Türk Edebiyatları alanına az da olsa bir katkı sağlanması amaçlanmıştır. Şu ana kadar Türkiye'de şair ve eserleri üzerine herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması çalışmamızı özgün kılmaktadır.

Çalışmamız sürecinde özellikle edebî eseri merkeze alan tahlil metodu kullanılmıştır. Çünkü çalışmamızın özünü, şairin şiir ve poemalarını yapı ve tema bakımından incelemek oluşturur. Bundan dolayı şairin bütün eserleri okunmuş ve incelenmiştir. Şiir ve poemalarından hareketle üç başlık altında (Dinî, Millî ve Toplumsal Değerler) toplamda otuz beş tema belirlenmiş, belirlenen bu temalar verilen metin örnekleriyle ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir. Bunun yanında şiir ve poemalar, belirlenen nazım şekilleri, nazım birimleri, ahenk unsurları, dil ve anlatım kriterleri kapsamında da yapı bakımından incelenmiş ve verilen metin örnekleriyle ortaya

konulmuştur. Çalışmamızda şahıs ve eser inceleme yönteminden yararlanarak şairin hayatı, edebî şahsiyeti ve bütün eserleri hakkında inceleme yapılmış ve ayrıntılı olarak bilgi verilmiştir. Böylece şairin biyografisi de ortaya çıkmıştır. Ayrıca çalışmamızın hacmini ve kapsamını genişlettiği için tez içerisinde şairin bütün şiir ve poemalarına yer verilmemiştir. Şairin şiir ve poemalarında ön plana çıkan ve belirlediğimiz temalar bakımından zengin olan metinler seçilerek, bu metinlere çalışmamızın üçüncü bölümünde, şair ve yakın çevresi ile yaptığımız röportaj metinleriyle birlikte yer verilmiştir.

Çalışma sürecimizde Refail Oğuztürk Dağlı ile görüşmek, tez konumuz hakkında bilgi, belge, kaynak, doküman toplamak ve araştırma yapmak amacıyla Bakü'ye gittiğimizde, çalışmamızın en başından beri bize her konuda yardım eden, Oğuztürk'ü ve eserlerini çalışmamız konusunda bize tavsiye eden, şairin eserlerini ve şairle ilgili bütün belge ve kaynakları Azerbaycan'dan bize gönderen, Bakü'de bizi misafir eden ve yardımcı olan Bakü Slavyan Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Merkezi Müdürü Dr. Ziyafet Kasımova'ya; Bakü'de olduğumuz sürede bize her konuda yardımcı olan, bizi misafir eden ve değerli vakitlerini bize ayıran Azerbaycan İlimler Akademisi öğretim üyesi Doç. Dr. Agaverdi Halilov'a; Bakü'de bizi evinde misafir eden ve çok değerli zamanını bize ayırarak bizimle röportaj yapan, çalışmamızın mimarı Çağdaş Azerbaycan edebiyatının önde gelen şair, yazar, tarihçi, ilim, fikir ve sanat adamı Refail Oğuztürk Dağlı'ya; röportaj tekliflerimizi geri çevirmeyip çok değerli vakitlerini bize ayıran Azerbaycan Millî Konservatuvarı Millî Musiki Araştırmaları Müdürü Prof. Dr. Abbasqulu Necefzade'ye; Refail Bey'in yakın arkadaşı, Karabağ gazisi, emekli yarbay Namiq Kasimov'a ve Refail Bey'in değerli dostu Nazim Necafov'a şükranlarımı sunarım. Ayrıca çalışmamızın en başından beri her konuda destek olan ve yol gösteren bölüm başkanımız Prof. Dr. Nergis Biray'a; üzerimde büyük emekleri olan, eğitim hayatım boyunca bana her zaman yol gösteren değerli hocam Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölüm Başkanı Prof. Dr. Ercan Alkaya'ya ve çalışmamın en büyük destekçisi ve yol göstericisi danışmam hocam Dr. Öğr. Üyesi. Soner Sağlam'a teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak çalışma sürecinde bütün teknik konularda her türlü desteği ve yardımı sağlayan değerli dostum Yüksel Barlak'a ve hayatta en kıymetli şey olan zamanlarını bana ayırarak, büyük fedakârlıklar gösteren sevgili eşim Hatice'ye ve sevgili oğlum Göktuğ'a çok teşekkür ederim.

Yaşar SÖZEN

ÖZET

REFAIL OĞUZTÜRK DAĞLI'NIN ŞİİR VE POEMALARINDA YAPI VE
TEMA

SÖZEN YAŞAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ABD

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi. Soner SAĞLAM

Temmuz 2018, VIII+340 Sayfa

Refail Oğuztürk Dağlı, Çağdaş Azerbaycan edebiyatının önde gelen şairi, yazarı, tarihçisi, fikir, sanat ve ilim adamıdır. Birçok şiirin, tarihî ve dinî poemanın, dram eserinin, makalenin, sanatlı ve ilmî film senaryolarının ve birçok kitabın müellifidir. Oğuztürk'ün şimdiye kadar yayınlanmış "*Sızan Hakikatler, Vahdet Hasreti, Cennet Kapıları, Hazreti Zul Kar Neyn ve Hızı Siyazen Bölgesinin Tarihi*" adında beş kitabı mevcuttur. "*Vatan Sevgisi, Beşparmak-Hun Seddi, Bir Millet-İki Devlet, Aypara ve Şehitlik Zirvesi*" adında Azerbaycan televizyonlarında gösterime sunulmuş beş tane ilmî, sanatlı ve publisistik film senaryosu vardır. Ayrıca bu eserlerinden farklı olarak kitaplarının içerisine almadığı birçok şiiri, gazeli ve poemaları da bulunmaktadır. Refail Oğuztürk Dağlı, Çağdaş Azerbaycan edebiyatında bir şair, yazar, fikir ve sanat adamı olmasının yanında daha çok tarihçi kimliğiyle ön plana çıkan ve tanınan bir şahsiyettir. Çünkü eserleri içerisinde daha çok tarihî poemalara ağırlık vermekte ve edebî kişiliği bu poemalarda kendini göstermektedir. Oğuztürk, aynı zamanda bir askerdir ve Azerbaycan ordusunda yıllarca hizmet etmiştir. Bundan dolayı Oğuztürk'ün edebî şahsiyetini; sahip olduğu askerî kişiliği, şair kişiliği ve tarihçi kimliği oluşturmaktadır. Çalışmamızda Oğuztürk'ün hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında ayrıntılı olarak bilgi verilerek, şairin şiirleri ve poemaları yapı ve tema bakımından detaylı olarak incelenmiştir. Ayrıca çalışmamızın metinler bölümünde, şairin bütün şiirlerine ve poemalarına hacim bakımından yer vermek mümkün olmadığından dolayı şairin daha çok ön plana çıkan ve temalar bakımından zengin olan şiir ve poemalarına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Refail Oğuztürk Dağlı, Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı, şiir, poema.

ABSTRACT**THE THEME IN REFAİL OĞUZTÜRK DAĞLI'S POEMS AND POEMAS****SÖZEN YAŞAR****MASTER THESIS****CONTEMPORARY TURKISH DIALECT AND LITERATURE DEPARTMENT****Adviser of Thesis: Dr. Öğr. Üyesi. Soner SAĞLAM****July 2018, VIII+340 Pages**

Refaıl Oğuztürk Dağlı is leading poet, writer, historian and headworker of contemporary Azerbaijan literature. He is the writer of several poetries, historical and religious poems, dramatic work, articles and scientific film scripts and many books. He has five books that are published so far; *Sızan Hakikatler*, *Vahdet Hasreti*, *Cennet Kapıları*, *Hazreti Zul Kar Neyn*, *Hızı Siyazen Bölgesinin Tarihi*. He has five scientific and public film scripts showed on Azerbaijani televisions; *Vatan Sevgisi*, *Beşparmak-Hun Seddi*, *Bir Millet-İki Devlet*, *Aypara* and *Şehitlik Zirvesi*. Apart from these works, he has a lot of poems, lyric and poemas that didn't take part in his books. Refaıl Oğuztürk Dağlı is known better as a historian, besides his being a poet, writer, historian and headworker of contemporary Azerbaijan literature. Because, he gives more dominance to historical poemas among his work and his literary personality manifests itself in these poemas. Oğuztürk is soldier as well and he served in Azerbaijan Army for many years. So, Oğuztürk's literary personality has been constituted by his military personality, poet personality and historian identity. In our studies, we have given detailed information about Oğuztürk's life, work and his literary personality and his poems and poemas have been examined in terms of theme and structure. Also, in the texts section of our study we have given place to his richer than in terms of theme and more leading poems and poemas as it isn't possible to give place to his all poems and poemas because of their sizes.

Key Words: Refaıl Oğuztürk Dağlı, Contemporary Azerbaijan Literature, poem, poema.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
GİRİŞ	1
A. XX. Yüzyılda Azerbaycan Türkleri.....	1
B. XX. Yüzyılda Azerbaycan Edebiyatı.....	8

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Refail Oğuztürk Dağlı'nın Hayatı	15
1.2. Refail Oğuztürk Dağlı'nın Edebî Kişiliği.....	20
1.3. Refail Oğuztürk Dağlı'nın Eserleri.....	34
1.3.1. Kitapları	35
1.3.1.1. Sızan Hakikatler	35
1.3.1.2. Vahdet Hasreti.....	40
1.3.1.3. Cennet Kapıları	56
1.3.1.4. Hazreti Zul Kar Neyn.....	77
1.3.1.5. Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi.....	80
1.3.2. Senaryoları	92
1.3.2.1. Vatan Sevgisi	92
1.3.2.2. Beşparmak-Hun Seddi	93
1.3.2.3. Bir Millet-İki Devlet	94
1.3.2.4. Aypara	94
1.3.2.5. Şehitlik Zirvesi	95
1.3.3. Diğer Eserleri	96
1.4. Şairle İlgili Çıkan Gazete Haberleri ve Şairin Katıldığı Programlar.....	102

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. Şiir ve Poemaların Tema Bakımından İncelenmesi	108
---	-----

2.1.1. Dinî Değerler	108
2.1.1.1. Allah.....	109
2.1.1.2. Dua ve Tavsiye.....	119
2.1.1.3. Dünyanın Geçiciliği	120
2.1.1.4. Hakikat	122
2.1.1.5. Helal ve Haram	122
2.1.1.6. Hz. Muhammed.....	124
2.1.1.7. İbadet.....	125
2.1.1.8. İman	128
2.1.1.9. İslamiyet.....	131
2.1.1.10. Kur'an-ı Kerim.....	132
2.1.1.11. Nefis	139
2.1.1.12. Nicat/ Kurtuluş	140
2.1.1.13. Rızık	141
2.1.1.14. Sabır	141
2.1.1.15. Şehitlik Makamı.....	142
2.1.1.16. Tamah.....	145
2.1.1.17. Tövbe	145
2.1.2. Millî Değerler	146
2.1.2.1. Azerbaycan.....	146
2.1.2.2. Bağımsızlık	149
2.1.2.3. Bayrak Sevgisi	154
2.1.2.4. Tarih	160
2.1.2.5. Türkçe	162
2.1.2.6. Türkçülük ve Turan.....	163
2.1.2.7. Türk-İslam Düşüncesi	171
2.1.2.8. Vahdet/ Birlik Düşüncesi	173
2.1.2.9. Vatan Sevgisi	175

2.1.3. Toplumsal Değerler	180
2.1.3.1. Adalet	180
2.1.3.2. Aile	184
2.1.3.3. Bireyin Terbiyesi.....	184
2.1.3.4. Eleştiri	185
2.1.3.5. İlim ve Bilim	191
2.1.3.6. Kadın	196
2.1.3.7. Ölüm.....	200
2.1.3.8. Rüşvet.....	200
2.1.3.9. Vicdan	201
2.2. Şiir ve Poemaların Yapı Bakımından İncelenmesi.....	202
2.2.1. Nazım Şekilleri	202
2.2.1.1. Ölçü.....	206
2.2.1.2. Kafiye Şeması	208
2.2.1.3. Kafiye Türleri.....	209
2.2.2. Nazım Birimleri	210
2.2.3. Ahenk Unsurları.....	212
2.2.3.1. Edebî Sanatlar	212
2.2.4. Dil ve Anlatım	217

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. Röportaj Metinleri	218
3.1.1. Refail Oğuztürk Dağlı İle Yapılan Röportaj Metni	218
3.1.2. Ziyafet Kasımova İle Yapılan Röportaj Metni	266
3.1.3. Abbasqulu Necefzade İle Yapılan Röportaj Metni.....	283
3.1.4. Namiq Kasimov İle Yapılan Röportaj Metni.....	297
3.1.5. Nazim Necafov İle Yapılan Röportaj Metni.....	302
3.2. Metinler	308
3.2.1. Turan Danışır	308
3.2.2. Soruş	309
3.2.3. Haqq Tanrım	310

3.2.4. Gece Bir Aypara Yardı Zülmeti.....	311
3.2.5. Veten Sevgisi	313
3.2.6. Könlüm	314
3.2.7. Vetenim Menim	315
3.2.8. Hızı.....	317
3.2.9. Azərbaycan Vahid Gerek!	318
3.2.10. Vetenim Doğma Azərbaycandır	319
3.2.11. Halqın Seheri (İki Hisseli Poema-İyirmi Yanvar, Şehid).....	320
3.2.11.1. İyirmi Yanvar	320
3.2.11.2. Şehid.....	324
3.2.12. Çanaqqala Zeferi.....	326
3.2.13. Bayraq	329
SONUÇ	332
KAYNAKLAR	334
ŞAHIS VE ESER ADLARI DİZİNİ.....	337
ÖZ GEÇMİŞ	340

GİRİŞ

A. XX. Yüzyılda Azerbaycan Türkleri

20. yüzyıl, Azerbaycan Türkleri için birçok önemli olayın yaşandığı birasırdır. Öncelikle 20. yüzyılda Azerbaycan ve Azerbaycan Türkleri hakkında bir şey söylemek için, hem 20. yüzyıla hem de daha önceki dönemlere bakmak ve bu dönemleri iyi bir şekilde değerlendirmek gerekir. Çünkü var olan olaylar birden ortaya çıkmamış, bir zincirin halkaları gibi ardı sıra meydana gelmiştir. Ayrıca yine bu dönemde Azerbaycan Türklerini değerlendirirken başta Türkiye olmak üzere Rusya, İran ve Ermenistan ile olan siyasi, sosyal, kültürel ve edebî ilişkilere bakmak ve bu ilişkileri iyi okumak gerekir.

20. yüzyılda Azerbaycan'da çok önemli siyasi ve sosyal olaylar meydana gelir. Bu olaylar, toplumun her alanını etkiler ve toplumda günümüzde bile devam eden derin etkiler bırakır. Öncelikle 1905 yılında Bolşevikler, Rus Çarına karşı ayaklanır ve bu ayaklanma sonucunda bir manifesto yayınlanır. Ayaklanmaya en büyük desteği Türkler verir. Manifestodan sonra Rus Çarının yetkileri sınırlandırılır. Bu tarihten sonra *Kavimler Hapishanesi* diye bilinen Çarlık Rusya'da hürriyet güneşi doğar (Akpınar, 1994: 69). Daha sonra 1917 yılında *Bolşevik İhtilali* yaşanır. Bolşevikler ayaklanır ve böylelikle Çarlık Rusya dönemi biter, Rusya'da ve Rus hâkimiyeti altındaki Türk topraklarında yeni bir dönem başlar. 1918 yılında Ruslar ve Rusların desteklediği Ermeni çeteleri tarafından Bakü'de büyük bir katliam gerçekleştirilir. Bu katliam sonucunda toplam 40.000 Türk hayatını kaybeder. Bakü' de Ruslar ve her zaman kullandıkları Ermeniler tarafından bir soykırım ve etnik temizleme işlemi yapılır. Bu soykırım Türkiye'den yardıma giden Nuri Paşa komutasındaki Türk Kafkas İslam Ordusu tarafından durdurulur (Buran, 2010: 123). Daha sonra 28 Mayıs 1918 tarihinde Mehmet Emin Resulzâde'nin başkanlığında tarihin ilk Türk-İslam Cumhuriyeti olan *Müstakil Azerbaycan Cumhuriyeti* ya da diğer bir adıyla *Azerbaycan Millî Şurası* kurulur. Ancak 27 Nisan 1920'de Bolşevik Rus ordusu Azerbaycan'a girerek bu cumhuriyeti ortadan kaldırır ve bu toprakları kendine bağlar. 1920 yılından sonra Azerbaycan'ın her yerinde baskının ve zulmün olduğu *Sovyet Dönemi* dediğimiz bir dönem başlar (Buran, 2010: 119). 1926 yılında bütün Türk dünyasında önemli bir gelişme olan, Türk dünyasındaki dil, fikir ve kültür birliğini sağlamaya yönelik gerçekleştirilen *Bakü Türkoloji Kongresi* yapılır. Bu kongre başta Türkiye ve Azerbaycan olmak üzere bütün Türk dünyasında hem olumlu hem olumsuz birçok olaya ve gelişmeye zemin hazırlar.

1930'lu yıllarda ise Stalin'in *Kızıl Terör* olarak da adlandırılan zorba, ölümcül, yok edici yönetimi şiddetli bir şekilde hüküm sürmeye başlar. Öyle ki 1937-1938 yıllarında *Repressiya* dönemi denilen baskıcı ve yok edici dönemde birçok insan öldürülür, işkence görür, sürgün edilir ve göç ettirilir. Bu baskıcı anlayış yıllarca devam eder, tesirleri ise günümüzde halen daha devam etmektedir (Gasımov, 1997: 6-8). Ayrıca 1990'lı yıllara gelindiğinde Azerbaycan'da yine soykırımlar, katliamlar, baskılar ve zulümler yaşanmaya başlanır. Azerbaycan Türkleri arasında *20 Yanvar Faciası* olarak da bilinen, 20 Ocak 1990 yılında Rus ve Ermeniler tarafından Bakü'de bir katliam gerçekleştirilir. Bu olay sonucunda birçok insan tanklar altında hayatını kaybeder. Yine 25 Şubat 1992 tarihinde Ermeni ve Rus askerî birlikleri tarafından aynı senaryo ortaya konularak Hocalı'da büyük bir katliam yaşatılır.

20. yüzyılda başta Azerbaycan olmak üzere bütün Türk dünyası için 1905 tarihinin çok önemli bir yeri vardır. 1905 tarihi, özellikle Çarlık Rus hâkimiyeti altında yaşayan Türk halkları için bir dönüm noktasıdır. 1905 yılında Bolşevikler, Rus Çarına karşı ayaklanır ve bu ayaklanma sonucu bir manifesto yayınlanır. Yayınlanan bu manifesto ile beraber Rus Çarının yetkileri sınırlandırılır. Bu direnişe, bu coğrafyada bulunan Türkler ciddi anlamda destek verir. Türklerin Çarlık Rusya'nın baskısı altında olması, Türklerin bir nevi özgürlüklerin ve demokrasinin önünü açacak olan bu direnişe destek vermelerine neden olur. Bu tarih, gerçekten de Türkler üzerinde çok önemli etkilerin yaşanmasını sağlar. Bu tarihten sonra bir serbestlik başlar ve 1920 yılına kadar devam eder (Akpınar, 1994: 69-70-71).

Öncelikle bu dönemde (1905-1917) başta Azerbaycan ile Türkiye olmak üzere bütün Türk dünyasında hızlı bir iletişim gerçekleşmeye başlar, bütün Türk dünyası iyi veya kötü birbirinden haberdar olmaya çalışır (Akpınar, 1994: 69). Bilindiği gibi bu dönemin yani 20. yüzyılın en güçlü akımı milliyetçiliktir. Milliyetçilik düşüncesi bu yüzyılda bütün dünyada etkisini gösterir. Türkiye başta olmak üzere Türk dünyasında da milliyetçilik akımı meyvelerini vermeye başlar ve Türkçülük, Turancılık fikir akımları bütün Türk dünyasında oldukça etkili olur. Hatta Türkiye'de Milli Mücadele'yi gerçekleştiren ve başarıya taşıyan, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu temel felsefesi Türkçülüktür. Bunu bizzatihi Mustafa Kemal Atatürk şu sözlerle dile getirir: '*Bedenimin babası Ali Rıza Efendi, hislerimin Namık Kemal, fikirlerimin Ziya Gökalp'tir*' (Gökalp, 2016: 7). Bu sözden de anlaşıldığı üzere Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin ve yaptığı

inkılapların temel felsefesinin Türkçülük olduğunu açıkça ifade eder. Çünkü Türkçülük hareketinin Türkiye'deki en büyük temsilcilerinden biri Ziya Gökalp'tir.

1905 ila 1917 hatta 1920 yılları arasında Türkiye ile Azerbaycan arasında ciddi bir iletişim meydana gelir. Özellikle İstanbul ile Bakü, Tiflis ve Gence arasında bu etkileşim zirveye ulaşır. Bu dönemde oluşan bu etkileşim ve birliktelik sadece Türkiye ile Azerbaycan arasında değil, dünyadaki bütün Türkler arasında var olmaya başlar. Belki de 1990'lı yıllardan yani bağımsız Türk devletlerinin kurulmasından önce Türkler arasında dil, kültür, edebiyat, tarih birlikteliği ve etkileşimi en güzel şekilde bu dönemde yaşanır. Öyle ki bu dönemde bütün Türkler arasında müşterek bir yazı dili oluşturma fikri ortaya atılır ve bu konuda ciddi manada çalışmalar yapılır. Azerbaycan'daki birçok yazar, şair, edebiyatçı, gazeteci, bilim adamı Türkiye'ye özellikle İstanbul'a gelir, buralarda bulunur, dersler alır, edebî faaliyetler gerçekleştirir ve bütün bu çalışmalarını Azerbaycan'a taşır. Türkiye'den de birçok yazar, şair, fikir adamı Azerbaycan'a gider ve Azerbaycan'da edebî faaliyetlerde bulunur. Azerbaycan Türkçesi'nden Türkiye Türkçesine, Türkiye Türkçesi'nden Azerbaycan Türkçesine karşılıklı olarak birçok edebî eser aktarılır ve bu eserler gazete, dergi ve mecmualarda basılır. Yani kısacası bu dönemde Türk dünyası için dil, kültür, edebiyat, tarih birliği gibi konularda ciddi adımlar atılır (Akpınar, 1994: 69-70-71).

1917 yılında Rusya'da *Ekim Devrimi* de dediğimiz *Bolşevik İhtilali* olur. Bolşevikler, Çarlık Rusya'sını yıkararak yönetimi tamamen ele geçirir. *Bolşevik İhtilali*, sadece Rusya tarihini değil bütün dünya tarihini derinden etkileyen büyük bir olaydır. Ama her zamanki gibi bu olaydan da en fazla etkilenen Türkler olur (Akpınar, 1994:69). *Bolşevik İhtilali*'nden yani 1917 tarihinden sonra Rusya'da Lenin dönemi başlar. 1917 yılında başlayan Lenin dönemi 1922 yılına kadar devam eder. *Bolşevik İhtilali*, Türkler için asıl ciddi etkilerini 1920 yılından sonra göstermeye başlar (Buran, 2010: 325-326).

28 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan'da Mehmet Emin Resulzâde başkanlığında *Müstakil Azerbaycan Cumhuriyeti* kurulur. Mehmet Emin Resulzâde, 1911 ila 1913 yılları arasında İstanbul'dadır, Türkçülerle temas halindedir ve *Türk Yurdu*'nda yazılar yazar. Hüseyinzâde Ali Bey ve Ağaoğlu Ahmet Bey ile birlikte Türkçülük fikrini İstanbul'dan Azerbaycan'a taşıyan fikir adamlarından biri de odur. 1915'te Azerbaycan'da çıkarmaya başladığı *Açık Söz* gazetesiyle Türkçülük fikrini yaymaya çalışır. 1917'de *Müsavat Partisi* başkanlığına seçilir ve parti programına Türkçülük

fikrini yerleştirir. Programa göre din birliği yanında dil, edebiyat, âdet birliği de *milleti* meydana getiren alametlerdendir ve bu açıdan bütün Türkler bir millettir. Ziya Gökalp'in "*Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*" ilkesinden de etkilenen Resulzâde, *Müstakil Azerbaycan Cumhuriyeti*'nin bayrağını da bu sebeple mavi (Türklük), kırmızı (Çağdaşlık) ve yeşil (Müslümanlık) olarak belirler (Ercilasun, 2017: 1).

Türkiye'nin Azerbaycan ile olan ilgisi sadece fikri planda değildir. Cumhuriyetin ilanından bir hafta sonra, 4 Haziran 1918'de Azerbaycan ve Osmanlı hükümetinin temsilcileri Batum'da bir araya gelir ve karşılıklı yardım anlaşması imzalar (Ercilasun, 2017: 1). Bu olaylar yaşanırken Rus destekli Ermeni birlikleri 1918 yılında Bakü'ye girer, Bakü'de bir soykırıma ve etnik temizliğe başlar. Bu olay sonucunda bir günde bu bölgede 40.000 insan öldürülür (Buran, 2010: 123). Bu olaydan hemen sonra iki devlet arasında Batum'da imzalanan dostluk anlaşmasına dayanarak Türk-Kafkas ya da İslam-Kafkas olarak adlandırdığımız Nuri Paşa komutasındaki Osmanlı Türk Ordusu'nun 5.Kafkas Fırkası, Gümrü ve Gazak üzerinden Azerbaycan'a hareket eder ve 16 Eylül 1918'de Bakü'yü Rus işgalinden kurtarır (Ercilasun, 2017: 1). Nuri Paşa ordusuyla birlikte Bakü'ye girdiğinde sokaklar cesetlerden geçilmez durumdadır. Üzeyir Hacıbeyli tarafından bestelenen, meşhur "*Çırpınırdın Karedeniz/ Bakıp Türk'ün bayrağına*" şiiri, daha sonra Ruslar tarafından tutuklanan ve öldürülen Ahmet Cevat tarafından, Nuri Paşa ordusunun Bakü'ye girişi üzerine yazılır. Azerbaycan'daki Türk şehitlikleri işte bu seferin hatırasıdır (Buran, 2010: 124).

Bakü'de, Türk ordusunun Bakü'yü düşman işgalinden kurtarışı sırasında şehit düşen Türk askerlerinin anısına düzenlenen Türk şehitliğindeki abidede şu cümleler yer alır: "*25 Mayıs-17 Kasım 1918 tarihleri arasında cereyan eden Kafkas Harekâtı'nda, Nuri Paşa komutasındaki Türk-Kafkas Ordusu, Gence, Gökçay, Aksu, Kürdemir ve Şamahu istikametlerinde, taarruzlarına devamla 16 Eylül 1918 tarihinde Bakü'ye girerek, Azerbaycan'ı; mütakiben devam eden muharebeler sonucunda Karabağ ve Dağıstan'ı düşman işgalinden kurtarmıştır*" (Buran, 2010: 123).

Bakü'nün düşman işgalinden kurtuluşu ve bağımsız olması çok uzun sürmez. Osmanlı ile İtilaf devletleri arasında imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan sonra Kafkaslar İngilizlere bırakılır. Bu olayın ardından 27 Nisan 1920 tarihinde Bolşevik Ordusu Azerbaycan'a girer ve 1 Mayıs'ta Bakü'yü ele geçirir. 1922 yılının Mart ayında Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan cumhuriyetleri Maveray-ı Kafkas SSC

Federasyonu'nda birleştirilir. 6 Temmuz 1923'te ise Azerbaycan SSCB'ye, Azerbaycan SSC adıyla dâhil edilir (Buran vd., 2014: 94).

20. yüzyıl Azerbaycan tarihinde 1917 ila 1922 yılları arası Lenin, 1922 ila 1953 yılları arası Stalin, 1953 sonrası dönem ise Kruşçev dönemi olarak bilinir ve adlandırılır. 1917 yılında gerçekleşen *Bolşevik Devrimi* asıl etkilerini 1920 yılından sonra göstermeye başlar. Bolşeviklerin yönetimi ele geçirmesi ve yönetim anlayışının değişmesi toplumun her alanını etkiler. Bu yıllardan sonra soykırımlar, sürgünler, hapisler, cezalandırmalar başlar. Bu dönemde Rusya tarafından Azerbaycan Türkleri başta olmak üzere bütün Türklere karşı planlı ve programlı bir siyaset yürütülür. Aslında Çarlık Rusya ile Sovyet Rusya arasında hiçbir fark yoktur. İkisi de farklı yollar ve yöntemlerle Türklere karşı aynı siyaseti yürütür. Yani Sovyet Rusya zihniyet ve anlayış olarak Çarlık Rusya'nın bir devamı konumundadır. Bu dönemde özellikle Türklerin diline, kültürüne, tarihine, edebiyatına ve dinine yönelik planlanmış ve organize edilmiş bir siyaset uygulanır. Bu siyasetin temel amacı, Türkleri millî dilinden, kültüründen, tarihinden koparmak, onları mankurtlaştırarak Sovyet tipi bir insana çevirmek, dinlerini ve inançlarını yok ederek Komünizmin içinde eritmektir. Bundan dolayı bu dönemde her türlü baskı ve zulüm yapılır. Özellikle Türk dili, edebiyatı, tarihi, kültürü, destanları, folkloru üzerine çalışan aydınlar, şairler, yazarlar, edebiyatçılar, bilim ve fikir insanları bu dönemde ya öldürülür, kurşuna dizilir, sürgün edilir, hapsedilir ya da işkencelere maruz bırakılır. Aydınları, şairleri, yazarları, edebiyatçıları, bilim ve fikir insanlarını öldürmek, sürgün, hapis ve işkence etmekteki temel amaç, topluma yön veren bu insanlar ile toplum arasındaki bağı kopararak, halkı mankurtlaştırıp Sovyet tipi bir toplum oluşturmaktır. Bundan dolayı bu dönemde Azerbaycan edebiyatı, tarihi ve kültüründe çok önemli bir yere sahip olan Hüseyin Cavid, Ahmet Cevat, Mikayil Müşfik, Cafer Cabbarlı gibi şahsiyetler halk düşmanı ilan edilerek öldürülür (Bünyadov, 1993: 67).

Bu devrin Sovyet uygulamalarını Celal Gasımov *Esrin Gıyamet Çağı* adlı eserinde şöyle değerlendirir: *'Azerbaycan'da siyasi repressiyalar Sovyetleşmeden önce başlamıştır. Bu önceleri terör, tahribat, tebligat karakterli iken Sovyetleşmenin ilk yıllarında toplu siyasi repressiyalara dönüşmüştür. Bu ilk siyasi repressiyanın kurbanları ayrı ayrı fertler değil, bütünüyle Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti olmuştur. Ayrıca geçen 70 yıl içinde halkın ve cumhuriyetin tarihinde önemli roller oynamış önde gelen aydınlar ve devlet adamları halkın hafızasından silinmiş ve görünmez bir derinliğe gömülmüşlerdir. Bu sürede tahminen 80.000 kişi takip ve baskılara maruz kalmış,*

anıldıklarında da ‘‘şarlatan, vatan haini, halk düşmanı, Troskist, pantürkist, panislamist,’’ olarak anılmışlardır. Bu bakımdan 1920-1950 yılları arasındaki gelişmeleri üç bölümde değerlendirmek gerekir.

Birinci dönem, kendine gelme ve Bolşeviklere hizmet etme dönemidir. Bu süreçte yapılan ilk iş, yapılan her iş ve eylemde, yeni kurulan devleti sürekli övmektir. İnsanlar yapılan işe, mensubiyetine ya da icra ettiği sanata bağlı olmaksızın her halükârda Marsist-Leninist çizgide hayata bakmalı ve her şeyi bu bakış içinde değerlendirmeli idi. Bundan bağımsız ya da farklı düşünenler için totaliter rejimin işkenceleri hazırды...

İkinci dönem, şüphe ve yok etme dönemidir. 1930-1940 yılları arasındaki bu dönemin temel karakteristiği, Sovyet hükümetini övmeyenleri, Sovyet vatandaşı kimliğini benimsemeyenleri yok etmekten ibarettir. Bu yok ediş sadece kişilerle sınırlı kalmamış ve Bolşevikler kendilerinin okuyamadıkları ya da anlayamadıkları Arap, Fars ve Türk dilinde (Türkiye Türkçesi) yazılmış kitap ve el yazmalarını da yok etmişlerdir. Bu, bir milletin zaman içinde damla damla birikmiş ve olgunlaşmış uygarlığını yok etmek demektir. Böylece aydınlar gibi onların eserleri ve düşünceleri de siyasi repressiyaya kurban edilmiştir.

Üçüncü dönem, suçsuzluğun onaylandığı, davaların yeniden açıldığı, berat kararlarının verildiği ve öldürülen insanlara itibarlarının iade edildiği dönemdir ki bu dönem 1950’li yılları kapsar’’ (Gasımov, 1997: 6-8).

Celal Gasımov, Sovyet dönemini güzel bir şekilde özetler. Bu baskı, sürgün ve ölüm cezaları o kadar artmıştır ki 1937-1938 yıllarında uygulanan *Repressiya* dediğimiz *Baskıcı Yönetim* döneminde zirveye ulaşır. 1937 ve 1938 yıllarında *Kızıl Terör* de denilen bir katliam gerçekleştirilir. 1937-1939 yıllarında, Türk toplulukları arasında 1.000.000 civarında şair, edebiyatçı, yazar, gazeteci, Türkolog, din adamı, aydın ve halktan insan öldürülür. Öldürülen şair, yazar ve düşünürlerin eserleri yasaklanır, onları okuyanlar da aynı şekilde cezalandırılır (Buran, 2010: 336).

1954 ve sonrası ya da Kruşçev ve sonrası dönemde ise Stalin dönemindeki uygulamalar eleştirilir ve Sovyet vatandaşının duygu ve dünyalarında meydana gelen travma giderilmeye çalışılır. Kurşuna dizilen, idam edilen, hapis ve sürgün cezası alan şahıslardan bir bölümünün davaları, Kruşçev döneminde tekrar gündeme gelir ve öldürüldükten 15-20 yıl sonra suçsuz bulunarak itibarları iade edilir (Buran, 2010: 343).

Rusların ve destekledikleri Ermenilerin Azerbaycan'da yaptıkları sadece bunlardan ibaret değildir. 20 Ocak 1990 tarihinde Rus tankları Bakü'de ölüm kusar. Bu katliam sırasında, tamamı sivillerden oluşan, aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu 132 kişi öldürülür, 700 kişi de yaralanır (Buran, 2010: 124). Bu dehşetli olay, Azerbaycan halkı tarafından *20 Yanvar Faciası* olarak bilinir. Yanvar, Ocak ayı demektir. 20 Yanvar, Azerbaycan tarihinde sadece bir facia değil, aynı zamanda Azerbaycan'ın istiklal yolunun ilk zirvesi, millî mefkûresinin ve bağımsızlık isteğinin uyanış ve diriliş günüdür. 20 Yanvar, uzun yıllar Sovyet emperyalizminin esareti altında yaşayan halkın bağımsızlık sesini yükselttiği, özgüveni ile cesaretini gösterdiği şerefli bir tarihtir. Ayrıca bu tarih, Azerbaycan halkına kimin kim olduğunu, kimin dost kimin düşman olduğunu gösteren ve ispatlayan önemli bir imtihandır. 1990 yılının 19 Ocak'tan 20 Ocak'a geçen gecesinde Bakü'de Sovyet ordusu tarafından bütün halka karşı toplu bir katliam başlatılır. Bu kanlı facianın başlatılmasındaki asıl amaç, gayet haklı talepler ileri süren ve bu talepleri demokratik yollarla gerçekleştirmek isteyen; bağımsızlık, hürriyet ve özgürlük arzu eden Azerbaycan halkının iradesini kırmak ve insanların bağımsızlık isteklerini tankların dişleri ve tekerlekleri altından ezmektir. Sovyet yönetimi masum insanların kanını akıtsa da, Azerbaycan halkına örneği görülmemiş eziyetler etse de asıl maksadına ulaşamaz ve bu maksatlarını gerçekleştiremez.

Ayrıca 1992 yılında Dağlık Karabağ'da Ermeniler, vahşetin ve soykırımın en acımasız örneklerini sergiler. Karabağ işgali ve katliamı sonrasında yaklaşık olarak 1.000.000 Azerbaycan Türk'ü "kaçkın" olur; yüzyıllarca yaşadıkları yurtlarından ayrılmak zorunda kalır (Buran, 2010: 124). Yine 25 Şubat 1992 yılında Ermeni-Rus askerî birlikleri Hocalı'ya saldırır ve *Hocalı Katliamı*'nı gerçekleştirir. Bu katliam sonucunda 25 Şubat'ı 26 Şubat'a bağlayan gece de 613 kişi öldürülür; çocuk, kadın ve yaşlılardan oluşan toplam 1275 kişi ise rehin alınır. Rehin alınan bu insanlar akıl almaz işkencelere ve hakaretlere maruz kalır (Buran, 2010: 129).

Nihayet bütün bu katliam, soykırım, ölüm, zorunlu göç, işkence ve hakaretlerden sonra, daha önce SSCB'ye bağlı olan Azerbaycan, 30 Ağustos 1991'de bağımsız bir cumhuriyet olarak kurulur (Ercilasun, 2017: 1). Bu güne kadar Azerbaycan'da Ayaz Mutallibov, Ebulfez Elçibey, Haydar Aliyev ve İlham Aliyev cumhurbaşkanlığı yapmıştır. İlham Aliyev halen görevine devam etmektedir. Azerbaycan günümüzde hızla gelişmekte Türklüğün modern bir merkezi haline gelmektedir.

Kısaca toparlarsak 20. yüzyıl, Azerbaycan ve Azerbaycan Türkleri için çok zorlu bir asırdır. Bu yüzyılda Azerbaycan'da birçok katliam, soykırım, sürgün, göç ve ölümler meydana gelmiştir. Bu olaylar Azerbaycan Türklerinin aydınları, şairleri, yazarları, edipleri, siyasetçileri başta olmak üzere bütün halka ve bütün Azerbaycan topraklarına karşı gerçekleştirilmiştir. Azerbaycan, 1991 yılında bağımsızlığını elde etmiş ve demokratik bir devlet olarak var olmuştur. Günümüzde ise Azerbaycan her geçen gün gelişmekte ve geleceğe daha emin adımlarla yürümektedir.

B. XX. Yüzyılda Azerbaycan Edebiyatı

Azerbaycan Türk Edebiyatı veya daha kısa bir adlandırma ile Azerî Edebiyatı: Kafkasya, Azerbaycan (Kuzey ve Güney), İran, Irak ve Doğu Anadolu yörelerinde yaşayan Türklerin, '*Doğu Oğuzca*' olarak tanımladığımız Türk şivesiyle oluşturdukları, genel Türk Edebiyatı'nın bir koludur. '*Batı Oğuzca*' ile ortaya çıkan edebiyata da Anadolu Türklerinin Edebiyatı, Türkiye Türklerinin Edebiyatı ve Osmanlı Türk Edebiyatı adlarını veriyoruz. '*Doğu Oğuz*' Türk şivesiyle gelişmiş olan bir Türk edebiyatı kolu da Türkmen Edebiyatı'dır (Akpınar, 1994: 17).

Bu kısa tanımlamadan da anlaşılacağı gibi Azerbaycan Türk Edebiyatı, Türkmen ve Çağatay (Müşterek Orta Asya Türk Edebiyatı) edebiyatları ile Türkiye Türklerinin edebiyatları arasında yer alır ve bu Türk edebiyatlarını birbirine bağlayan köprü vazifesi görür (Akpınar, 1994: 17).

Azerbaycan Türk Edebiyatı, 1804-1828 tarihleri arasında Rusların Aras nehrinin kuzeyinde kalan bütün Kafkasya ve Azerbaycan topraklarını istila ve işgal etmelerinden sonra iki kola ayrılarak gelişimini sürdürmüştür. Biz, bugün eski Sovyetler Birliği sınırları içinde kalan Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki Türk Edebiyatı'nı adlandırırken; Kuzey Azerbaycan Edebiyatı, İran İslâm Cumhuriyeti sınırları içinde kalan bölgeninki için de Güney Azerbaycan Edebiyatı terimlerini kullanıyoruz (Akpınar, 1994: 17).

Azerbaycan'daki Türk Edebiyatı, bu bölgede Türk unsurunun tarih sahnesine çıkışıyla belirir. Kafkasya ve Azerbaycan yörelerinde Türk ırkının çeşitli boylarından insanların takip edilebilen varlığı -başlangıç noktası biraz münakaşalı olsa da- M.Ö. VII. yüzyılda bu yöreye gelmiş bulunan Sakalarla ve onları takip eden Hunlarla başlatılabilir. Elbette ki bu dönemlere ait yazılı edebiyat örnekleri ortada yoktur. Ancak çeşitli sebeplerle kalmış isimler (şahıs ve yer adları), arkeolojik buluntular ve bazı mimarî kalıntılar bölgedeki zengin proto-türk kültürünün izlerini taşımaktadır. Yine kökleri bu

dönemlere kadar inen sözlü edebiyat örnekleri; masallar, efsaneler, anonim şiir parçaları tespit edilmiştir (Akpınar, 1994: 18).

XX. Yüzyıl Azerbaycan Türk edebiyatı, içinde olduğu her şeyden önce coğrafi, tarihî, siyasi, sosyal şartlar sebebiyle daima Türkiye ile yakın ilişkiler içinde olmuştur. XX. yüzyılın başları Azerbaycan'da ve Çarlık Rusya'da önemli olayların meydana geldiği bir dönemdir. Bu dönemde bilhassa Bakü şehri, petrol sanayisinden dolayı hızlı bir gelişme gösterir ve Azerbaycan'ın kültür ve medeniyet merkezi olur. XX. yüzyılın başlarında Çarlık Rusya'da iki önemli siyasi olay meydana gelir. Bu olaylardan birincisi 1905 Rus İhtilali, ikincisi ise 1917 Bolşevik İhtilali'dir. Bu iki siyasi olay sadece Rusya siyasi tarihini değil, bütün dünya siyasi tarihini de etkiler (Akpınar, 1994: 69).

XX. Yüzyıl Azerbaycan edebiyatı için 1905 ila 1917 tarihleri arası çok önemli bir dönemdir. Hatta bu dönem *Serbestlik Devri* diye adlandırılır. Çünkü bu dönemde Türkler ve Müslümanlar arasında siyasi, sosyal, kültürel, edebî faaliyetler hızlı bir şekilde gelişir. İstanbul ile Bakü, Tiflis ve Gence arasında müthiş bir iletişim ve etkileşim vardır. Bu dönemde Türk boyları arasında kültür alışverişi başlar. Müşterek bir Türk yazı dili yaratma fikri ilk defa bu dönemde gündeme gelir. Türkiye'deki birçok yazarın, şairin eserleri Azerbaycan'da okunur, basılır ve sahnelenir. Aynı zamanda onların eserleri de Türkiye'de okunur, basılır ve sahnelenir. Bu devir Azerbaycan Türk edebiyatı için uyanma, dünyayı tanıma ve kendini bulma devridir. Bu dönemde Azerbaycan'da hızlı bir şekilde birçok kitap, gazete, dergi yayımlanır, siyasi partiler ve sosyal teşkilatlar kurulur (Akpınar, 69-70-71).

Bilindiği gibi 1908 yılında Türkiye'de meşrutiyet ilan edilir. Ayrıca 1906-1911 yılları arasında İran'da da meşrutiyet hareketleri yaygınlaşır. Bu olaylar, Azerbaycanlı aydınlar üzerinde derin etkiler bırakır ve onları ciddi bir şekilde ümitlendirir. 1908 Meşrutiyet'inden sonra Türkiye'de güçlenen Türkçülük akımı Azerbaycan edebiyatçıları üzerinde de etkili olur (Akpınar, 1994: 69). Zaten XX. yüzyılın en güçlü akımı milliyetçiliktir. Azerbaycan'da ve Türkiye'de bu dönemde Türkçülük ve Turancılık akımı ön plandadır. Ziya Gökalp ile aynı fikirleri savunan Hüseyinzâde Ali Bey, Ahmet Ağaoğlu gibi şahsiyetler çıkarmış oldukları *Hayat* gazetesi ve *Füyûzat* dergisiyle Türkçülük akımının önderleri olup Azerbaycan kültür hayatında derin tesirler bırakırlar. Bunların içinde Hüseyinzâde Ali Bey'in oldukça önemli bir yeri vardır. Azerbaycan'da

yazdığı yazılarda Türk dünyasının ortak yazı dilinin İstanbul ağzına dayanması gerektiğini savunur (Buran vd., 2014: 97).

Bu dönemde Azerbaycan'da Maarifçiler çok önemli bir yere sahiptir. Maarifçilerin yaptığı matbuat çalışmaları çok hızlıdır. *Molla Nasreddin*, *Füyüzat*, *Ekinçi* dergileri ve *Hayat* gazetesi matbuatta çok değerli bir konuma sahiptir. Bundan dolayı bu dönemde Türk dünyasında müthiş bir birlik fikri vardır. Bu dönemde Azerbaycanlı birçok yazar, âlim, şair İstanbul'dan eğitim alıp, yetişip Azerbaycan'a döner. Veya herhangi bir sebeple İstanbul'a gelip okuyan, çalışan, siyasi faaliyetlerde bulunan birçok şahsiyet vardır. Bundan dolayı bu dönemde Azerbaycan edebiyatı İstanbul, Rusya ve İran olmak üzere üç koldan beslenir ve gelişim gösterir. Ama en güçlüsü İstanbul'dur. Ayrıca Rusya ve İran'dan beslenen aydınlar da vardır (Akpınar, 1994: 69-74).

Yirminci yüzyılın başlarından itibaren Azerbaycan'da basın hayatında önemli bir hareketlilik dikkat çeker. Hasanbey Zerdabi'nin büyük zorluklarla neşretmeyi başardığı *Ekinçi*'nin öncülük ettiği gazete ve dergilerin sayısı ile neşredilen kitap sayısında dikkate değer bir artış görülür. *İrşad*, *Füyuzat*, *Hayat*, *Molla Nesreddin*, *Yeni Füyuzat*, *Açık Söz*, *Dirilik*, *Terakki*, *Taze Hayat*, *İttifak*, *Şelale* gibi gazete ve dergiler bu dönemin kültür ve edebiyatının şekillenmesinde önemli rol oynar (Adıgüzel, 2018: 48).

1917 yılında *Ekim Devrimi* de dediğimiz *Bolşevik İhtilali* olur. 1917 İhtilali'nin hemen sonrasında 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan'da Mehmed Emin Resulzâde'nin liderliğinde ve başkanlığında demokratik bir cumhuriyet kurulur. Tarihin ilk Türk cumhuriyeti olan bu hükümetin adı *Azerbaycan Millî Şurası*'dır. Daha sonra 27 Nisan 1920'de Bolşevikler Bakü'ye girerek Azerbaycan hükümetine son verir. Bir müddet sonra da Azerbaycan Sovyetler Birliğine dâhil edilir (Buran, 2010: 119; Ercilasun, 2017: 1).

1920 yılından sonra rejimin değişmesine bağlı olarak toplum hayatı da hızlı bir şekilde değişir. Bu değişim, başta edebiyat ve sanat olmak üzere yaşamın her alanını etkiler. Bu tarihten sonra Azerbaycan edebiyatında *Sovyet Devri Azeri Edebiyatı* başlar. Bu tarihten başlayarak Azerbaycan'ın toplum hayatı, idari şekli ve idari kadroları değişir. Yönetime Ruslar ve özellikle Azerbaycan'da yaşayan Ermeniler getirilir. Azerbaycan Türkleri her zaman arka plana itilir. Birçok bilim adamı, yönetici, gazeteci, öğretmen, yazar, şair hayatından olur. Böyle bir yönetimin hüküm sürdüğü bir dönemde edebiyat da bu ölçüler çerçevesinde şekillenir. Sovyet Azerbaycan Edebiyatı'nın sanat değeri taşıyan

eserlere kavuşması belirtilen tarihten 25-30 yıl sonra gerçekleşir. Bu dönemde resmi ideolojik görüşe uygun eser yazma zorunluluğu vardır. Buna *Sosyalist Gerçekçilik* adı verilir. Böylece eski olan her şeye eski insana, eski cemiyete, eski edebiyata hücum başlatılır. Eski ile yeni arasındaki savaşı Bolşevik yazarlar yürütür. Çünkü eskiyi yani klasik olanı savunacak şair, yazar vardır ancak yaşama hakları yoktur. Bundan dolayı bu savaşı sadece ve sadece Bolşevik yazarlar yürütür. Bu dönemde tüm insani değerler alt üst edilir. Bu dönemde yazılmış edebî metinlerde klasik yaşamın ve edebiyatın model insan tipini zalim beyler, hurafeye inanan gafiller, cahil din adamları, zengin kişiler ve anti-komünistler temsil eder. Bunların karşısında yenilikten yana öğretmenler, feminist kızlar ve kadınlar, idealist komünist gençler, mücadele eden kahramanlar bulunur. Dönemin Bolşevik görüşünü destekleyen Azerbaycanlı şair ve yazarlar, kendi millî dil ve edebiyatlarını inkâr etme aşamasına kadar gelir. Bunun yerine *Lenin'in Dili*, *Komünist Dünyanın Dili*, *Proleter Dili* ve edebiyat için de *Sovyet Azeri Edebiyatı*, *Kardaşlıq Edebiyatı*, *İnkılap Edebiyatı*, *Komünist Halklar Edebiyatı* gibi terimler kullanmaya başlanır. İhtilalden önceki dönemde söylediklerini ihtilalden sonra da söyleyen, kendi sanat ve hayat görüşüne göre eserler veren şahıslar ise tam anlamıyla çileye maruz kalır (Durmuş, 2002: 261-267).

Kısaca genel özelliklerinden bahsettiğimiz ve bir çerçeve çizdiğimiz Sovyet Devri Azerbaycan Edebiyatı'nda gerçek manada yazıp yaratmak zorunda kalan sanatçılar değişik yollar tercih etmek zorunda kalır. Bu dönem sanatçılarının bir kısmı susup etliye sütlüye karışmaz. Bir kısmı ise küçük bir görev alıp bir kenara çekilmeyi tercih eder. Bazıları ise yeni devre ayak uydurmaya çalışarak istenilen tarzda eserler yazmaya çalışır. Bu dönemin genel felsefesini benimsemiş, sosyalist veya sosyal demokrat görüşlü kimseler ise pek fazla zorlanmadan yeni devrin değerlerine ve görüşüne uygun eserler verir. Bütün bunlara rağmen, kendi bildiği yolda gitmeye ve inandığı değerler çerçevesinde eserler vermeye çalışan sanatçılar da vardır. Bu tip sanatçılara Hüseyin Cavid örnek gösterilebilir. Abdurrahim Bey Hakverdili, Cafer Cabbarlı, Celil Memmedguluzade, Yusuf Vezir Çemenzemini, Abdulla Şaik gibi sanatçılar ise kendi şahsiyetlerini korumaya çalışarak hem yeni devre, hem de kendi zevk ve görüşlerine uygun eserler meydana getirmeye çalışırlar. Ancak bunların bir kısmı başarılı olur, bir kısmı ise ne yazık ki Stalin'in terör devletinde hayatını kaybeder, işkencelere, sürgünlere ve hakaretlere maruz kalır (Akpınar, 1994: 75-76).

1941-1946 yılları arasında Rusya'nın II. Dünya Savaşı'nda yer alması ve askerî gücünü, egemenliği altında bulundurduğu Türk nüfusundan sağlaması nedeniyle bu dönem edebiyatında yoğun bir şekilde savaş temi işlenir. 1950'li yıllara gelindiğinde özellikle şiir vadisinde önemli değişiklikler olur. Bu dönem genç şairlerinin kendilerine örnek aldığı Samed Vurgun, Resul Rıza, Süleyman Rüstem, Memet Rahim, Mikail Müşfik, Mehdi Seyyidzade'nin yanı sıra Rus şairlerden A. Tvordaviski, M. Dudu, A. Prokof Lev, M. Lukanin'nin işledikleri poema türü, genç şairler için açılan yeni bir kapı olur (Durmuş, 2002: 263).

1941-1946 II. Dünya Savaşı yıllarında konuların ağırlığı tabii olarak bu savaşa kayar. Savaş sırasındaki eserler daha çok halka güven ve casaret vermek için yazılır. Savaşa genç bir asker olarak katılan ve döndükten sonra 1950-1960'lı yıllarda savaş hatıralarını, intibalarını yazan veya bunlardan yararlanarak değişik birçok eser ortaya koyan bir kuşak yetişir. Bunların eserlerinde "*gerçek savaşın*" ne olduğu görülür. Savaşla birlikte uzak ülkelerin egzotizmi de eserlere yansır (Akpınar, 1994: 76).

1960'lı yıllar Azerî edebiyatında yeni bir devrin başlangıcıdır. Çağdaş Azerbaycan hayatı ve çağdaş insan ele alınmış, nispeten ideolojik yaklaşımlardan uzak, realist eserler, değişik teknikler ve anlatım yollarıyla ortaya konulmuştur. Bu kuşak aynı zamanda savaş ve siyasi kargaşalık devirleri yaşamamış, genellikle iyi bir öğrenim görmüş ve iyi derecede Rusça öğrenerek dünya edebiyatına da bu dille açılmışlardır. Aynı şekilde kendilerinden önceki kuşaktan çok daha iyi şartlarda dünya edebiyatının belli başlı eserlerini okuma ve inceleme imkânı bularak dar kalıplardan sıyrılabilmişlerdir. Bu ara nesil günümüz Azerî edebiyatına yeni bir soluk getirmiş olan, 1970 ve 1980'li yıllarda olgunlaşmış ve eserleriyle kendilerini kabul ettirmiş kuşakla, edebî gelenekler itibarıyla fazla alakası olmayan bir nesildir. Bu ara nesil, kuşağı itibarıyla II. Dünya Savaşı'nı çok genç yaşlarda yaşamış olan sanatçılardır. Dolayısıyla savaş bu nesli erken olgunlaştırmış ve 1960'lı yıllardaki yaratıcılık devrinde de büyük ölçüde etkilemiştir. (Akpınar, 1994: 78).

1940'lı yıllarda yavaş yavaş edebî olgunluğa ulaşmış, savaştan sonra özellikle savaş konulu eserleriyle Azerbaycan edebiyatında önemli bir nesil vardır. Bu dönemin yazarları Azerbaycan edebiyatının gelişmesinde önemli bir dönem olan 1960'lı yıllar nesrinin temelini atmışlardır. Bu dönemin önemli sanatçıları kendi kişiliklerini koruyarak eserler vermeyi başarmışlardır. Bu dönemde *sosyalizm realizmi* kendini katı kurallarıyla

gösterir. Sosyalizm realizminin katı kurallarıyla uygulandığı 1920-1960 yılları arasında rejimin belirlediği konuların dışına çıkmayan şairler ve yazarlar, yönelim edebiyat anlayışının katı kuralları yüzünden kişisel üslup özelliklerini ortaya koyamamışlardır. Bu dönemin en önemli özelliklerinden biri de edebiyatta ve sanatta millîlik vasfının kaybolmasıdır. Edebiyat, egemen ideoloji tarafından Sovyet halkının edebiyatı olarak kabul edildiği için millî unsurların ve millî düşüncenin ortaya çıkmasına sebep olabilecek mevzu ve kahramanların edebiyat içerisinde yer almasına izin verilmemiştir (Adıgüzel, 2018: 68-75).

Sosyalizm realizmi edebî anlayışı dört devreye ayrılarak incelenir. Birinci devreye '*ampirik tecrübeler devri*' adı verilir. Bu dönem 1930'lu yıllara kadar devam eder. Sosyalizm realizminin ikinci aşaması 1930-1950 yılları arasını içine alır. Bu döneme *katı kurallar* devresi adı verilir. Sosyalizm realizminin üçüncü devresi *Potansiyel İmkânlar* dönemidir. 1950-1960 yılları arasını içine alan bu devreye, *sosyalizm hümanizmi* veya *halk hümanizmi* adı verilir. 1960-1990 yılları arasında gelişen edebiyat sosyalizm realizminin son dönemidir (Adıgüzel, 2018: 68-69).

Sovyet devri Azerbaycan edebiyatının en zengin ve en güzel eserlerinin verildiği devri *1960 Nesri* veya *Yeni Nesir* olarak adlandırılan dönemdir. 1920'lerde başlayan ve 1960'lara kadar bir kısır döngü içerisinde gelişen edebiyat, 1950'li yılların sonundan itibaren eser vermeye başlayan bir grup yazar tarafından değiştirilir. 1960'lı yıllar Azerbaycan edebiyatında olduğu gibi bütün Sovyetler'de önemli değişikliklerin olduğu bir dönemdir. Bu devreye ait en önemli siyasi özellik Stalin'in iktidarının tamamen sona ermesidir. 1960 Nesli, Azerbaycan'da sadece büyük bir edebî akımın yazarları ve sosyalizm realizmi metodunun katı kurallarını yıkan kişiler olarak değerlendirilmezler, onlar aynı zamanda 1990'lı yıllarda başlayan bağımsızlık hareketinin de öncüleri olarak kabul edilirler. Eserleriyle çok geniş bir okuyucu kitlesine ulaşan bu yazarlar, okuyucularında millî ve manevî duyguların kuvvetlenmesine yardım etmiş, vatan sevgisi, inanç ve yaşamın değeri gibi konularla da özgürlük anlayışının mimarları olmuşlardır (Adıgüzel, 2018: 90-92).

1960'lı yıllarda ele alınan konuların 1930'lu yıllarda kaleme alınma imkânı yoktur. 1930'lu yıllarda bu konuları işleyen eserlerin uygulanan sansürden geçmeleri mümkün değildir. Ayrıca öldürülme veya sürgüne gönderilme korkusu ile yaşayan yazarların buna cesaret etmeleri de söz konusu olamaz. 1960 Nesri'nin bir başka önemli

özelliği de, Azerbaycan edebiyatında bir edebî ekol olmasıdır. 80'li yıllardan itibaren Azerbaycan edebiyatında eser vermeye başlayan yazarların işleri kendilerinden önceki nesle göre daha kolaydır. Çünkü karşılarında çok zor şartlarda kendilerini edebiyat alanında kabul ettirmiş *1960 Nesli* vardır. Bu yeni edebiyat artık kendi sınırlarını çizmiş ve sahip olduğu yeni unsurlarla edebî sahada yerini almıştır. Konu ve üslûp bakımından edebiyat tarihinde kendini bir ekol olarak kabul ettiren 1960 Nesri'nin sonraki nesiller tarafından taklit edilmesi doğaldır. Sonuç olarak Azerbaycan edebiyatı hem Sovyetler Birliği döneminde hem de bağımsızlıktan sonra çok zengin yazar ve şahıs kadrosu ile edebiyat dünyasında önemli bir yere sahiptir. Özellikle Türk dünyası edebiyatları içerisinde modernleşme sürecini çok hızlı tamamlamayı başarabilmiş ve Türk dünyası edebiyatlarına yön verecek bir seviyeye ulaşabilmiştir. Bugün Azerbaycan edebiyatı dünya edebiyatlarını ve edebî akımları takip edebilen ve dünya edebiyatlarını çok iyi bilen genç yazarlar ve şairlerle temsil edilmektedir (Adıgüzel, 2018: 92-93-99).

Günümüz Azerbaycan edebiyatına baktığımızda ise artık tamamen olgunlaşmış ve özünü bulmuş bir edebiyat ile karşı karşıyayız. Çağdaş Azerbaycan edebiyatında ve şiirinde en çok işlenen temalar *Azerbaycan, tarih, dil, tabiat* gibi konulardır. Son yıllarda yaşanan millî varlık mücadelesi ve katliamlar da şiirde geniş yer tutar. Günümüz Azerbaycan edebiyatının yükünü büyük ölçüde taşıyan ve olgunluk devri eserlerini vermiş olan şairler arasında Fikret Sadık, Eli Kerim, Neriman Hesen-zade, Helil Rıza, Rif'et Zebuoğlu, Memmed Araz, Tofik Bayram, İlyas Tapdık, Mestan Eliyev, Kemale Ağayeva, Musa Yakub, Memmed İsmayıl, Memmed Aslan, Vagif Semedoğlu, Refik Zekâ Handan, Vagif Nesib, Abbas Abdulla, İsa İsmailzade, Elekber Salahzade, Vagif İbrahim, Nusret Kesemenli, Ramiz Rövsen, Sabir Rüstemhanlı, Eldar Bahış, Vagif Cebrayılzade, Zelimhan Yakub, Adil Cemil, Vagif Behmenli, Rüstem Behrudi, Refail Oğuztürk Dağlı, Nizami Muradoğlu, İslam Sadık, Kemaleddin Kadim, Mehmed Tahir, Fergane Bahtiyeva, Adile Nezer, İltimas İsmayıl, Arzu Nehremli, Albeniz Eliyarlı, Latife Nuran ve Nureddin İsmayıl sayılabilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Refail Oğuztürk Dağlı'nın Hayatı

Çağdaş Azerbaycan edebiyatında önemli bir yere sahip olan Refail Oğuztürk Dağlı; bir şair, yazar, tarihçi, etnograf, eğitimci, fikir adamı ve askerdir. Şairin asıl adı Refail Salmanoğlu Mustafayev'dir. *Oğuztürk Dağlı* ise Refail Bey'in mahlası, diğer bir ifade ile edebî ya da takma adı, Azerbaycan Türkçesi'ndeki karşılığı ile tehellüsüdür. Bu mahlası kullanmasının çok önemli ve derin bir manası vardır. Refail Oğuztürk Dağlı, aslen Türk tarihinde daha çok Arslan Yabgu şeklinde tanınmış Oğuz boyunun Avşar aşiretine mensuptur. Oğuztürk'ün *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* kitabında ifade ettiğine göre, Oğuz Türkleri Azerbaycan'ın en kadim halkıdır ve Oğuz Türklerinin asıl vatani Azerbaycan'dır. 11. ve 12. yüzyılda Selçukluların buraya gelmesi, Oğuzların ana vatana dönmelerinden başka bir şey değildir. Selçukluların bu topraklara gelmesi ve bu toprakları ele geçirmesi, Azerbaycan'daki Türk varlığını daha da arttırmış ve önemli hale getirmiştir. Burada yaşayan Oğuzların ya da Oğuz Türklerinin diğer bir adı da *Dağlı veya Kara Dağlı'dır*. *Dağlı, Dağlı ve Kara Dağlı* şeklinde isimlendirilen bu aşiret, Oğuzların en önemli ve önde gelen aşiretlerinden biridir. Bu aşiretin Selçuklu Devleti'nin kurulmasında ve yıllarca ayakta kalmasında çok önemli hizmetleri olmuştur. Bundan dolayı Refail Oğuztürk Dağlı, bu bölgede yaşayan Türklere verilen her iki adı da yani hem Oğuztürk'ü hem de Dağlı'yı kendine mahlas olarak seçmiş ve eserlerinde edebî ad olarak kullanmıştır. Yani Refail Oğuztürk Dağlı, Oğuz boyuna, Oğuz Türklerine mensup olduğu için *Oğuztürk* mahlasını; Oğuzların Dağlı aşiretine de ait olduğu için *Dağlı* mahlasını kullanmış ve kullanmaya da devam etmektedir.

Refail Oğuztürk Dağlı, 22 Mayıs 1966'da Bakü'de doğar. Fakat aslen Azerbaycan'ın Hızı bölgesindedir. Hızı bölgesinin asıl adı ise Sayad-Hızır'dır. Yani Oğuztürk, Bakü'de dünyaya gelir ama aslen Sayad-Hızır yurdundandır. Bu bölgenin Bakü'ye olan uzaklığı toplam 90 km'dir. Sayad-Hızır bölgesinde yaşayan insanlar hem Sovyetler döneminde hem de Çarlık Rusyası döneminde işgalcilere karşı büyük mücadeleler verir. Bundan dolayı Oğuztürk'ün mensup olduğu *Dağlı* aşiretinin yaşadığı topraklar, çok kadim bir tarihe sahiptir. *Dağlı* veya *Kara Dağlı* olarak adlandırılan bu aşiretin ve yaşadıkları Sayad-Hızır topraklarının, Selçuklu devrinden bugüne kadar yazılı kaynaklarda önemli bir yeri vardır. Bu aşiret, yaklaşık bin yıllık tarihi yani yazılı tarihi olan bir aşirettir (Oğuztürk, 2011: 119-132). Sayad-Hızır bölgesinin adı Sovyetler devrinde değişikliğe uğrar. Değişikliğe uğrar derken aslında bilinçli bir şekilde

değiştirilir. Öncelikle Sovyetler devrinde Sayad sözü atılır. Bu söz, kesin bir şekilde yasaklanır. Bundan dolayı Hızır sözü tek kalır. Hızır sözü de zamanla değişikliğe uğrayarak Hızı biçimine dönüşür. Sayad sözü bilinçli bir şekilde atılır ve kullanılması yasaklanır. Çünkü Sayad sözü, bütün Türk dünyasında ve ülkelerinde geniş bir alanda temsil olunur ve kullanılır. Bu söz, bu topraklarda yani Azerbaycan'da yaşayan ahalinin temiz kanlı, temiz köklü Türkler olduklarını, Oğuz Türkü olduklarını açıkça gösterir ve kanıtlar. Faruk Sümer de *Oğuzlar* adlı eserinde, *Kara Dağlı* aşireti ve bu konular hakkında geniş ve ayrıntılı bilgiler verir (Oğuztürk, 2011: 119-132).

Refail Oğuztürk Dağlı, Bakü'de doğar ve büyür. Bakü'nün Yasamal bölgesinde doğar ve çocukluğu da burada geçer. Şimdi de Bakü'de Yasamal bölgesinde yaşamaktadır. Ama Sovyetler devrinde bu bölgeye Yasamal bölgesi denilmez. Bu durum da yine Sovyet döneminin klasik yasaklarından biridir. Sovyetler devrinde bu bölgeye *Oktyabr* bölgesi denilir. Sovyetler devrinde Sayad-Hızı bölgesinde yaşayan bütün halk, Bakü'nün susuz çöllerine sürgün edilir. Yani Hızı bölgesindeki halk, Bakü'ye zorunlu olarak göç ettirilir. Zorunlu olarak göçe tabi olanlardan biri de Oğuztürk'ün dedesidir. Oğuztürk'ün ata babası yani dedesi aslen Terekeme'dir. Yani göçebe bir hayat tarzına sahiptir ve hayvancılıkla uğraşır. Ama Oğuztürk'ün dedesi, aynı zamanda da tüccardır. İki gemisi vardır ve Azerbaycan ile Türkmenistan arasında ticaret yapar. Özellikle deve ticareti yapar, bunun yanında halı ve kilim de satar. Ama Sovyet hükümeti kurulduktan sonra bu bölgede yaşayan bütün halk zorunlu olarak Bakü'ye göç ettirilir. Bu bölgede yaşayan Terekemelerin bütün hayvanları ellerinden zorla alınır. Hayvanları kolhoz yapmak amacıyla alıp, bu bölgede yaşayan Türkleri Bakü'nün susuz çöllerine sürgün ederler. Oğuztürk, ata baba yurdu olan Hızı bölgesine ancak Sovyet hükümeti dağıldıktan sonra, 1991 yılında gider, ata baba yurdunu ilk defa 1991 yılında görür.

Şairin adı Refail Salmanoğlu, ailesinin adı ise Mustafayev'dir. Aslında babasının babası yani dedesinin ailesinin adı İsayev'dir. Yani İsalu, İsalu-Avşar. Çünkü Oğuztürk, aslen Oğuzların Avşar boyuna mensuptur. Ancak İsalu-Avşarları, Sovyet döneminde sürgün ve kul edilir. Özellikle Hızı bölgesinde yaşayan Oğuzlar yani Türkler, bütün hayvanları elinden alınıp Bakü'nün susuz çöllerine ve çorak arazilerine zorunlu olarak göç ettirilir. Bundan dolayı da şairin ailesi adını değiştirmek zorunda kalır ve Mustafayev yapar. Mustafayev ismi ise şairin babasının annesinin babasının isminden gelir. Artık Oğuztürk'ün ailesinin adı Kerbelayı Mustafa'nın adıyla Mustafayev olarak devam eder. Bundan dolayı Oğuztürk'ün ailesinin asıl adı İsalu-Avşar'dır. Daha sonra sadece İsalu,

Sovyet döneminde İsayev, sonradan ise Mustafayev olur. Bugün de şair artık aile adı olarak Mustafayev ismini kullanır.

Refail Oğuztürk Dağlı, 1973 yılında Bakü’de Yasamal Bölgesi’nde yer alan 21 Sayılı Ortaokuluna başlar ve 1983 yılında bu okulu bitirir. 1983 yılının Aralık ayından 1985 yılının Haziran ayına kadar farklı işlerde çalışır. 1985 yılının Ağustos ayında Leningrad (Şimdiki St. Petersburg) Ali Harbî (Askerî) Mühendis Mektebine girer ve 1990 yılında bu okulu bitirir. Bu okuldan mezun olduğunda “*Teğmen*” askerî rütbesini alır. Oğuztürk, Sovyetler devrinde günün şartlarına göre çok kısa bir zaman içerisinde teğmen olur. Teğmen olduktan sonra yine kısa bir zaman içerisinde de üsteğmenliğe yükselir. 1991 yılında Şimali Qafkas (Kuzey Kafkas) Askerî Dairesi’nin Roket Kurşunları Poligonunda hizmet eder. Yine aynı yıl içerisinde Zakafkas Askerî Dairesine geçer. Lakin vatan hissi, doğduğu toprak ve vatan sevgisi onu Azerbaycan’a getirir.

Refail Oğuztürk Dağlı, aslen askerî mühendistir. Bir asker olarak Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri’nde toplam yirmi yıl hizmet etmiştir. Eski adıyla Leningrad şimdiki adıyla ise St. Petersburg’da beş yıl askerî okulda okur ve askerlik eğitimi alır. Geriye kalan on beş yılın bir yılını Sovyet ordusunda teğmen olarak, on dört yıl ise 1992 yılından başlayarak emekli olana kadar Azerbaycan ordusunda hizmet eder ve görev yapar. Ancak Oğuztürk’ün çocukluktan beri asıl hayali tarihçi olmaktır. Tarihçi olmayı çok ister ve tarih fakültesinde okumayı arzular. Fakat maddi imkânsızlıklardan dolayı hayatının en büyük hayalini gerçekleştiremez ve tarih fakültesini okuyamaz. Ama Oğuztürk, bugün zaten bir tarihçidir.

Refail Oğuztürk Dağlı, Çağdaş Azerbaycan edebiyatında daha çok tarihçi kimliği ile ön plana çıkar ve tanınır. Bütün eserleri içerisinde özellikle tarihî şiirlere ve tarihî poemalara ağırlık verir. Birçok tarihî şiirinin yanında şu ana kadar yazmış olduğu toplam yedi tane tarihî poeması vardır. Oğuztürk’ün kaleme aldığı tarihî poemalar, Çağdaş Azerbaycan edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Kaleme aldığı tarihî poemalarda hem edebî hem de ilmî yön ağır basar. Çünkü şair, tarihî poemalarını yazmadan önce en az beş-altı yıl araştırma yapar. Yaptığı bilimsel araştırmaların sonucunda eserlerini kaleme alır. Oğuztürk, St. Petersburg’da kaldığı sürece hem öğrencilik yıllarında hem de Sovyet ordusunda hizmet ederken, gece gündüz tarihî kitaplar okur, kütüphanelerde ve dersliklerde önemli ilmî araştırmalar yapar ve hem Azerbaycan tarihini hem de genel

Türk tarihini ayrıntılı olarak öğrenir. Bundan dolayı Oğuztürk, belki tarih fakültesini okuyamamış olsa da bugün Azerbaycan'ın en önemli tarihçilerinden biridir.

Ayrıca o dönemlerde Azerbaycan'daki bütün üniversiteler, bölümler paralıdır ve ücretleri çok yüksektir. Azerbaycan'da eğitim alamayan ve okuyamayan Türkler, mecburen Rusya'ya gidip eğitim alırlar. Artık Oğuztürk için de yapacak hiçbir şey kalmaz. Mecburen Rusya'ya gidip askerî okulda okumaya başlar. Başta askerlik mesleğini yapmak istemese de artık bir asker olur. Kendisiyle yaptığımız röportajda askerlik mesleğinin ne kadar önemli ve değerli olduğunu Sovyetler birliği dağıldıktan sonra anladığını ifade etti. Sovyetler birliği dağılıp, Azerbaycan bağımsız bir ülke olunca Oğuztürk, askerlik mesleğinin ne kadar önemli ve vacip olduğunu açık bir şekilde anlar. Oğuztürk, asker olmasının sadece kendi şahsı için değil, ailesi, vatanı, milleti, devleti, bayrağı için ne kadar önemli olduğunu Azerbaycan bağımsız olunca anlar ve bir asker olarak yaptığı işten her zaman gurur duyar. Çünkü Azerbaycan, henüz bağımsız olmuştur. Bağımsız bir devletin sahip olması gereken en önemli unsur, güçlü bir ordudur. Güçlü bir ordusu olmayan devlet, ayakta kalamaz ve bağımsızlığını devam ettiremez. Çünkü bağımsızlığı elde etmek ve kazanmak ne kadar zor ise, devam ettirmek, korumak ve gelecek nesillerin bağımsız olmasını sağlamak daha da zor bir iştir. Bir devletin bağımsızlığını ise güçlü bir ordu kurar ve korur. Güçlü bir orduyu ise vatanperver, milliyetçi, devletini ve milletini seven askerler meydana getirir. Oğuztürk de bu askerlerden biridir.

Oğuztürk, hem asker olarak hem de bir şair, yazar, fikir ve sanat adamı olarak fedakâr ve vatanperver ruha sahip bir şahsiyettir. Oğuztürk ile röportaj yapmaya gittiğimizde, bizi küçük bir otağında yani odasında misafir etti. Zaten küçük bir evi var. Ama Rusya'da Sovyet ordusunda çalıştığında üç odalı büyük bir evi varmış. O zaman da evli ve çocuğu varmış. Bunlara rağmen o sıcak ocağını bırakıp vatanına gelir. Vatan ve bağımsızlık hisleri onu vatanına yani Azerbaycan'a çeker ve Azerbaycan'a gelip Azerbaycan ordusunda görev yapmaya başlar. Ben vatanıma gidiyorum, vatanım için savaşa ve ölüme gidiyorum, der. Tamamen gönüllü olarak Azerbaycan'a gelir ve vatanına, milletine, devletine hizmet etmeye başlar. Bu dönemde Azerbaycan'da savaş başlar. Karabağ Savaşına katılır ve düşmana karşı kahramanca mücadele eder. Defalarca önemli görevlerle önemli noktalarda ve savaşta bulunur.

1992 yılında Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'nde göreve başlayan Refail Oğuztürk Dağlı, 2003 yılına kadar bu görevi yapar. 1993 ve 1994 yıllarında cephe bölgesinde - Ağdam Bölgesi Arazisi- kalır ve görev yapar. Ayrıca daha sonra cephe sahasında Karabağ Bölgesi'nde bulunur ve hizmet eder. Karabağ Savaşı'na katılarak düşmana karşı vatanını kahramanca savunur. 2003 yılında Haydar Aliyev adına Azerbaycan Ali Harbî Mektebi'nde, Silahlı Kuvvetlerin Talim ve Tedris Merkezinde muallim, başmuallim ve silsile reisi vazifelerinde bulunur. 2003 yılında yarbay rütbesinde ihtiyata bırakılır. Yani yarbay rütbesinde emekli olur. Ama 1994 yılından yani ateşkesten bu yana ve emekli olduktan sonra harp okulunda öğretmenlik yapar. Azerbaycan ordusundan gelen davetler ve ricalar üzerine emekli olduktan sonra da askerlik görevine öğretmen olarak devam eder. Oğuztürk, aslen askerî mühendistir. Bundan dolayı Azerbaycan ordusunda özellikle harp okulunda askerî dersler verir. Neredeyse yirmi dört yıllık bir öğretmenlik hayatı vardır. Bunun için Oğuztürk'ün, Azerbaycan ordusundaki öğrencilerin, askerlerin ve özellikle subayların yetiştirilmesinde büyük emekleri vardır.

Oğuztürk'ün asker olması kendisini çağdaşı olduğu şair ve yazarlardan ayırır. Oğuztürk, aynı zamanda Azerbaycan'da tanınan bir şair, yazar, tarihçi ve önemli bir fikir adamıdır. Yazdığı şiirler, gazeller, poemalar, dram eserleri ve tarihî araştırmalarla vatanına, milletine ve devletine hizmet etmiş ve aynı zamanda vatanına ve milletine olan bağlılığını ortaya koymuştur. Ancak bir asker olarak Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'nde yıllarca hizmet etmesi, bu bağlılığın ve sevginin en önemli ispatıdır. Bundan dolayı çağdaşı olan şair, yazar, edebiyatçı ve fikir adamlarından ayrılır ve bu durum onu kendine mahsus bir hale getirir.

Oğuztürk'ün asker olmasından çok bizi ilgilendiren yönü şairliği, yazarlığı ve bir fikir adamı olmasıdır. Çünkü bizim asıl konumuz onun şair, yazar, tarihçi yönünü ve eserlerini incelemektir. Nitekim Oğuztürk de Azerbaycan'da, Azerbaycan edebî sahasında veya Azerbaycan toplumunda bir asker olarak değil daha çok bir şair, yazar, tarihçi ve fikir adamı olarak tanınmaktadır.

Refail Oğuztürk Dağlı, 2008 yılından beri Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin üyesidir. Şu anda Bakü'de yaşamaktadır. Yazıp yaratmaya, eserler yazmaya ve Azerbaycan edebî sahasında önemli rol oynamaya devam etmektedir. Oğuztürk, evli ve iki çocuk babasıdır.

1.2.Refail Oğuztürk Dağlı'nın Edebî Kişiliği

Sanatçıların edebî şahsiyetlerinin teşekkülünde etkili olan ölçütler vardır. Eserlerden, şiirlerden, poemalardan, romanlardan, kitaplardan şairlerin edebî şahsiyetleri tespit edilebilir ve ortaya konulabilir. Bundan dolayı Refail Oğuztürk Dağlı'nın edebî kişiliğini tespit etmek için özellikle şiirlerine ve tarihî poemalarına bakmak gerekir. Şairin şiirlerinde ve özellikle tarihî poemalarında edebî şahsiyeti ile ilgili önemli bilgiler yer alır ve bunlar üzerinde önemli tespitler yapılabilir.

Refail Oğuztürk Dağlı, birçok tarihî poemanın, şiirlerin, dram eserlerinin, gazellerin, koşmaların, satirik şiirlerin, ilmî eserlerin ve makalelerin, sanatlı, ilmî ve publisistik film senaryolarının yazarıdır. Edebiyat, tarih, harp (savaş) sahalarında birçok eseri ve makalesi vardır. Vatan, toprak, bağımsızlık, kahramanlık ve beşeri konularla ilgili, devrin taleplerine uygun olan eserleri Azerbaycan edebiyatına kazandırmaktadır. Birçok edebî ve ilmî eserin müellifi olmasına rağmen kendisinin de ifade ettiği gibi ağırlığı daha çok tarihî poemalara verir. Yani sanatçının önemseydiği ve edebî şahsiyetinin en belirgin olduğu eserleri tarihî poemalarıdır. Tarihî poemaları tamamen tarihî gerçeklere, ilmî belgelere ve arşiv materyallerine uygun olarak yazar. Aslında bu durum son yıllarda Azerbaycan'da şair ve yazarlar tarafından tercih edilen bir sanat anlayışıdır. Belki de tarihi, tarihî olayları ve gerçekleri, tarih bilincini araştırmaya ve bilgiye dayanan kitaplar ile değil de şiir şeklinde anlatarak ve söyleyerek özellikle gençlerin tarihe olan meraklarını bir nebze olsun gidermiş, gençlere tarihi sevdirmiş ve millî bir tarih bilinci oluşturmaya çalışmışlardır. Bu yolu Oğuztürk de tercih eder ve Azerbaycan Türk tarihini daha çok tarihî poemalar yazarak anlatmaya çalışır.

Refail Oğuztürk Dağlı'nın edebî şahsiyetine baktığımızda karşımıza üç temel unsur çıkar. Oğuztürk'ün edebî kişiliği, üç temel unsur üzerine kuruludur. Bunlar; onun şair ve askerî kişiliği ile tarihçi kimliğidir. Bu üç unsur birleşerek şairin edebî şahsiyetini meydana getirir. Refail Oğuztürk Dağlı, her şeyden önce bir şairdir. Oğuztürk'ün sahip olduğu en önemli kimlik ve özellik şair kişiliğidir. Oğuztürk'e göre şairlik, Allah tarafından kendisine verilmiş bir nimet ve hususiyettir. Ona göre şairliğin herhangi bir okulu yoktur. Şairliğin herhangi bir eğitimi ve öğretimi yoktur. Şairlik, tamamen Allah tarafından bahşedilen ilahi bir kuvvettir. Oğuztürk de bu ilahi güce ve kudrete sahiptir. Oğuztürk, şu ana kadar hiçbir eserini para karşılığında satmamıştır. Oğuztürk'ün eserleri basılmakta ama satışı yapılmamaktadır. Kendisi kitaplarını kesinlikle satmaz. Eşine, dostuna ve kitaplarını gerçek manada okuyup anlayan kişilere hediye eder. Röportaj

yaparken kitaplarını neden satmadığını sordum ve bana şu cevabı verdi: ‘‘Çocukken bir şairin yanına gittim. Daha doğrusu babam beni götürdü. Şairin adını söylemeyeceğim. Güya bana bakacak, beni görecektir ve değerlendirecekti. Dedi ki, bu çocuk yaşından büyük yazıyor. Sen git, babanın bostanından falan yaz, dedi. Eğer dedim, babamın bostanından falan istiyorsan, yazmama gerek yok, hemen burada diyebilirim. Dedi, söyle o zaman. Tahminen yedi sekiz dakika orada şiir söyledim. Yani o anda doğaçlama dedim. Benim için hiç problem değil, saatlerce şiir söyleyebilirim. Ama şiir de Allah’ın bana bahsettiği bir nimettir. Bunun için Allah’ın verdiği nimeti, Allah’ın yolunda harcamak gerekir. Düşünmeden söz söylemek kolay. Yani kendiliğinden söylenen söz kolay. Bunu dile getirmek, söylemek de kolay. Bunu herkes yapar. Ancak Allah tarafından insana bahşedilen her sözün mesuliyeti var. Her kelimenin mesuliyeti var. Bundan dolayı manasız söz söylenmez ve yazılmaz. Dağdan, bağdan, çiçekten, gülden yüzlerce kitap yazarım. Ama manası ne olur? Bunun halk için ehemmiyeti ne olur? Tarihi eser yazmak bugün sadece Azerbaycan için değil, bütün Türk milleti için gereklidir. Türk milleti için tarihi eserlerin önemi çok büyüktür. Yine diyorum bana bu şairliği Allah vermiş, Allah bahşetmiş. Şiirlerimi sevgiden de yazardım, gülden de, çiçekten de, dağdan da yazardım. Vasıfsız da yazardım. Ama kitaplarımın sahipleri olmazdı. Bize şan, şöhret, nam, itibar falan lazım değil. Elbette tabiat güzelliklerini tasvir etmek ve anlatmak güzel bir şeydir. Ama daha önemli şeyler var. Peki, daha önemlisi nedir? Bugün bizim için en önemli şey tarihimizdir. Daha önemlisi de bugün tarihimizin araştırılması ve ortaya çıkarılmasıdır. Bakın, bu zamana kadar kitaplarım defalarca basılabılırdı, binlerce neşredilebilirdi. Ama ben, bir kitap bile satmadım ve satmıyorum. Çünkü eserlerimi para kazanmak için yazmadım. Allah’ın bana verdiği nimetleri yine Allah yolunda harcıyorum. Bundan dolayı hiçbir vakit satmadım ve satmıyorum. Ben, bu vakte kadar bu konudan hiçbir kazanç sağlamadım. Burada asıl maksat nedir? İslam ve milli kimliğimizdir’’ (bk. Birinci Röportaj, 218-266). Bu özellik Oğuztürk’ü, hem Azerbaycan’da hem de bütün Türk dünyasında çağdaşı olan diğer şair ve yazarlardan ayırır ve kendine özgü bir hale getirir.

Refail Oğuztürk Dağlı, beş-altı yaşlarından itibaren kendiliğinden şiirler söylemeye başlar. Şairin ilk şiiri ‘‘Mehdi’’ şiiridir. Şair, bu şiiri söylediğinde henüz beş yaşındadır. Oğuztürk, ilk şiirini nasıl söylediğini senaryosu kendisine ait olan Aypara filminde şöyle anlatır: ‘‘Çok iyi aklıma geliyor. Dört-beş yaşlarındaydım. Annem ile gezmeye çıkmıştık. İlk şiirimi o gün Mehdi Şenzade heykelinin yanında, orda Mehdi Şenzade heykeline bir müddet baktıktan sonra söylemeye başladım. Ama şiiri

kendiliğimden söyledim. Fakat okula gitmediğim için yazma bilmiyordum, yazamıyordum. Eve geldikten sonra ben söyledim annem yazdı. Ama uzun bir şiirdi. Arada bir burayı nasıl yazdın, şurayı nasıl yazdın diye anneme soruyordum. Daha sonra böyle birçok şiir söyledim. Kendimize ait, tabiata ait birçok şiirler söyledim. Söylediğim bu şiirleri annem yazdı. Radyoda seslendirilen ilk şiirim ise Altı Ağaç şiiridir. Bu şiiri yani Altı Ağaç şiirini Rafiq Savalan radyoda seslendirdi'' (Aypara-CD-ROM, 2010).

Görüldüğü gibi şair, küçük yaşlardan itibaren şiir söylemeye ve yazmaya başlar. Yani Oğuztürk'te küçük yaşlardan itibaren bir şairlik yeteneği vardır. Oğuztürk, ilk şiirini beş yaşında söyler ve ilk şiirinin adı *Mehdi*'dir. Radyoda seslendirilen ilk şiiri ise *Altı Ağaç* şiiridir ve bu şiir radyoda seslendirildiğinde, şair henüz on bir yaşındadır. Bundan dolayı şairlik, Oğuztürk'e Allah tarafından verilmiş bir nimet ve doğuştan gelen bir yetenektir. Şair, bu durumu kendisiyle röportaj yaptığımızda şu şekilde dile getirdi: *''Bakın, şair olmak için bir okul okumuyorsunuz. Şair olmanın okulu yok. Bu, Allah'tan gelen bir şeydir. Ben çocukken yazmayı bilmiyordum. Ama şiirler diyordum. Ben söylüyordum, anam yazıyordu. On bir yaşındaydım. Üç kalın defterim vardı. Bu defterlerin her biri tam doksan altı sayfaydı. Yani doksan altı sayfalık üç kalın defter. Bu defterlerde çocukken yazdığım poemalarım ve şiirlerim vardı. Ama bu defterler şu anda yok, hepsi kayboldu''* (bk. Birinci Röportaj, 218-266).

Refail Oğuztürk Dağlı'nın edebî şahsiyetini meydana getiren önemli unsurlardan biri de askerî kişiliğidir. Oğuztürk, yıllarca Azerbaycan ordusunda vatanına, devletine, milletine ve bayrağına hizmet etmiş bir askerdir. Oğuztürk'ün çocukluğundan beri en büyük hayali, tarih bölümünü okumak ve tarihçi olmaktır. Ama maddi imkânsızlıktan dolayı tarih bölümünü okuyamaz. Artık başka bir çaresi kalmadığı için Rusya'ya gidip, askerî okulda askerlik eğitimi alır ve iyi bir asker olur. İlk başlarda askerlik mesleği, Oğuztürk için mecburi yapacağı bir iş gibi görünse de özellikle Azerbaycan'ın bağımsız olmasından sonra askerlik mesleğinin kendisi için, ailesi için, özellikle vatani, devleti, milleti ve bayrağı için ne kadar gerekli ve önemli bir meslek olduğunu anlar. Bundan dolayı da emekli olana kadar hatta emekli olduktan sonra da askerlik mesleğini severek ve isteyerek yapar. Şimdi de emekli olmasına rağmen Azerbaycan ordusunda harp okulunda askerlik mesleği üzerine dersler verir. Bunun için Oğuztürk'ün, Azerbaycan ordusunda öğrencilerin, askerlerin ve özellikle subay kadrolarının yetiştirilmesinde çok büyük emekleri vardır. Ancak bizim için önemli olan şey, Oğuztürk'ün sahip olduğu askerî kişiliğinin ve askerlik mesleğinin edebî şahsiyetini nasıl etkilediğidir. Röportaj

yaptığımda bu soruyu aynı bu şekilde kendisine sordum. Yani askerlik mesleği, edebî kişiliğinizi nasıl etkiledi diye, sordum. Olumlu olarak etkilediğini ve yön verdiğini ifade etti.

Oğuztürk'ün edebî şahsiyetine baktığımızda öne çıkan önemli unsurlardan biri de tarih konusudur. Eserlerinde tarih konusuna önem verir ve tarihî konuları yoğun bir şekilde işler. Sahip olduğu askerî kişiliği ve yapmakta olduğu askerlik mesleği, Oğuztürk'ü tarih konusuna yönlendirmiştir. Örneğin Oğuztürk, St. Petersburg'da beş yıl kalır ve harp okulunu okur. Burada kaldığı beş yıl içerisinde boş durmaz. Sürekli olarak özellikle Türk tarihi, Türk dili, Türk kültürü hakkında araştırmalar yapar ve kitaplar okur. Gece gündüz demeden kütüphanelere gider, bilgi, belge, kaynak ve kitaplar toplar ve bunları okur. Yani aslında ileride yazacağı eserlerin ve özellikle tarihî poemaların temellerini burada atar. Ayrıca bu dönemde, ileride yazacağı *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı kitabı hakkında da ilk araştırmalarına burada başlar. Yani kısacası askerlik mesleği ve askerî kişiliği, şairin edebî kişiliğine yön verir. Kitaplar, şiirler ve poemalar yazmasına zemin hazırlar.

Ayrıca Azerbaycan'da bağımsızlıktan önce ve özellikle bağımsızlıktan sonra önemli olaylar meydana gelir. Öncelikle Sovyetler Birliği dağılır, başta Azerbaycan olmak üzere birçok Türk ülkesi bağımsız olur. Bu, bütün Türk dünyası ve Türklük için son yüzyılda meydana gelen belki de en önemli olay ve gelişmelerden biridir. Daha sonra Azerbaycan'da *20 Yanvar Faciası* meydana gelir. *Hocalı Katliamı* yaşanır. Özellikle Azerbaycan ile Ermenistan arasında Karabağ Savaşı olur. Kısacası özellikle son otuz-kırk yılda Azerbaycan'da toplumun her alanını etkileyen hadiseler vuku bulur. Meydana gelen bu hadiselerin hepsini Oğuztürk, hem bir asker hem de bir şair, yazar, araştırmacı ve tarihçi olarak görür. Bütün yaşanan bu olaylar Oğuztürk'ün edebî şahsiyetini derinden etkiler ve edebî kişiliği üzerinde derin tesirler bırakır. Örneğin şair, *20 Yanvar Faciası*'nı konu alan ve iki bölümden oluşan *Halkın Seheri* adlı tarihî poemasını kaleme alır. Ayrıca yine bu konuyu anlatan, 20 Yanvar şehitlerine atfedilmiş, *Halkın Seheri* poemasına göre çekilmiş *Şehitlik Zirvesi* adında bir film senaryosu vardır. Ayrıca bu konularla yani son dönemde Azerbaycan'da meydana gelen hadiselerle ilgili birçok şiiri ve eseri bulunur. Bu hadiseler şairi etkiler ve şair de bunları, şiir ve poema yazarak dile getirir. Çünkü şair, bu hadiseleri en başta bir asker olarak görür ve değerlendirir. Sıradan bir vatandaş ile bir askerin hem de alanında uzman bir askerin bu hadiselere bakışı çok farklıdır. Örneğin Oğuztürk, Karabağ Savaşı'na bizzatıhi katılarak düşmana karşı mücadele eder. Bu olay

ve savaşlarda yaşadığı duygularını, hissettiklerini ve gördüklerini doğal olarak şiir eşliğinde dile getirir ve ifade eder. Bundan dolayı şairin sahip olduğu askerî kişiliği ve yıllarca yaptığı ve halen de yapmakta olduğu askerlik mesleği, edebî şahsiyetinin teşekkülünde etkili olmuştur.

Refail Oğuztürk Dağlı'nın edebî şahsiyetini meydana getiren önemli bir unsur da tarihçi kişiliğidir. Oğuztürk, sadece bir şair, yazar veya asker değildir. Oğuztürk, aynı zamanda bir araştırmacı ve tarihçidir. Çağdaş Azerbaycan edebiyatında özellikle yazdığı tarihî poemalarıyla tanınır ve ön plana çıkar. Bundan dolayı sahip olduğu tarihçi kişiliği, edebî şahsiyetinin oluşmasında ve şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir.

Oğuztürk'ün *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adında önemli bir tarih ve araştırma kitabı vardır. Bu kitabı tam 20 yıl yaptığı araştırmaların sonucunda kaleme almıştır. Kitap tamamıyla Azerbaycan tarihini anlatan ve Azerbaycan'ın eskiden beri önemli bir Türk yurdu olduğunu ispatlayan bir araştırma kitabıdır. Oğuztürk, bu eseri yazarken özellikle Faruk Sümer'den ve eseri *Oğuzlar/ Türkmenler* kitabından çok yararlanır. Faruk Sümer, *Oğuzlar* kitabını tam otuz yıl boyunca yaptığı araştırmalar neticesinde yazmıştır. Bu eser, bütün Türk dünyası ve özellikle Oğuzlar hakkında şu ana kadar yapılan en kapsamlı çalışmalardan biridir. Faruk Sümer, Oğuzlar hakkında şu ana kadar yapılan bütün araştırmalara bir temel oluşturmuştur. Oğuztürk de bu eseri yani *Oğuzlar* kitabını örnek alarak *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı araştırma kitabını yazmıştır. Ayrıca Oğuztürk'ün yazdığı bu eser, Azerbaycan İlimler Akademisi Etnografya Bölümü'nde jüriden geçerek, oy birliği ile basılmasına karar verilmiştir. Bu kitap, son yıllarda Azerbaycan'da Azerbaycan Türk tarihi hakkında yazılan en yetkin ve en orijinal eserden biridir. Bundan dolayı Azerbaycan'da ve ilim dünyasında bir bomba etkisi yaratmıştır. Refail Oğuztürk Dağlı'nın böyle bir eser kaleme alması, şairliğinin yanında önemli bir tarihçi kimliğe de sahip olduğunu ispatlar. Bu da doğal olarak edebî kişiliğinin oluşmasında etkili olur.

Refail Oğuztürk Dağlı'nın eserlerine baktığımızda oldukça çok yönlü ve renkli bir edebî kişiliğe sahip olduğunu görürüz. Oğuztürk'ün şu ana kadar yayınlanmış toplam beş kitabı bulunur. Bu kitaplardan dört tanesi şiir ve poemalardan oluşur. Diğer kitabı ise araştırma ve tarih kitabıdır. Ayrıca Oğuztürk'ün beş tane de sanatlı, ilmî ve publisistik film senaryosu vardır. Bunların dışında şairin kitapları içerisine almadığı birkaç eseri daha mevcuttur. Ama genel anlamda değerlendirdiğimizde ve bizim üzerinde çalıştığımız

toplam 12 poema, 23 şiir, 26 gazel (gazel başlığı altında şiir) ve 2 de tarihî dram eseri vardır. Şairin poemalarını konuları bakımından tarihî ve dinî poema olmak üzere iki ana grupta inceleyebiliriz. *Sızan Hakikatler, Halkın Seheri, Çanakkale Zaferi, Vahdet Hasreti, Mukaddes Görüş, Hazreti Zul Kar Neyn ve Bayrak* poemaları tarihî poema; *Adil Şah, Şeyhin Galibiyeti, Hakani ve Tacir, Rüşvetkâr ve Mümin, Cennet Kapıları* ise dinî poemadır. Yani poemalardan yedisi tarihî, beşi ise dinî poemadır. Görüldüğü gibi şair, tarihî poemalara daha çok önem verir. Özellikle bu poemalar arasında *Sızan Hakikatler, Vahdet Hasreti, Mukaddes Görüş ve Hazreti Zul Kar Neyn* poemaları hacim olarak çok uzundur. Ayrıca tez konumuz ile ilgili araştırma yapmak için Bakü'ye gittiğimizde, Refail Oğuztürk Dağlı başta olmak üzere toplam beş kişi ile röportaj yaptık. Yapılan röportajlarda özellikle Oğuztürk'ün edebî kişiliği ile ilgili birçok soru sorduk. Aldığımız cevaplar, Oğuztürk'ün edebî şahsiyeti üzerinde özellikle tarihî kişiliğinin çok önemli bir yere sahip olduğunu gösterdi. Röportaj yaptığımız bütün kişiler, bize özellikle bu durumu ifade ettiler. Oğuztürk'ün kendisi ise bize tarihçi kişiliği hakkında şunları söyledi: *“Özellikle tarihin bilinmeyen ve karanlık bir noktası varsa, onu aydınlatmak ve gün yüzüne çıkarmak gerekir. Bundan dolayı da daha çok tarihin bilinmeyen ve karanlıkta kalmış konularına ve noktalarına yöneliyorum. Mesela şimdi Hazar Hakanlığı, Göktürk Hakanlığı ve Hun Devleti hakkında bir tarihî poema daha yazıyorum. Bundan dolayı tarihimiz mutlaka öğrenilmeli ve bu konular daha ciddi şekilde araştırılmalıdır. Yani Türk tarihi dakik bir sistem haline getirilmelidir. Bugün tarih yeniden öğrenilsin ve yazılsın diyorlar. Çar döneminde ve özellikle Sovyetler devrinde çok sahtekârlıklar yapıldı ve tarih silindi. Bunlar yeniden öğrenilmelidir. Hiç akla ve mantığa sığmayan şeyler ortaya attılar. Bunların hepsini Sovyet Rusya ortaya çıkardı. Tatar, Tat gibi etnik adlar ortaya attılar. Sovyetler hiçbir zaman Türk'ü Türk diye yazmadı. Çar Rusya da yazmadı. Tatar yazdı”* (bk. Birinci Röportaj, 218-266).

Röportaj yaptığımız kişilerden Oğuztürk'ün yakın arkadaşlarından biri olan Nazim Necafov, Oğuztürk'ün tarihçi kişiliği hakkında şunları dile getirdi: *“Refail Bey isteseydi, gülden, çiçekten, sevgiden, bülbülden de yazardı. Belki onlarca, yüzlerce kitap yazardı. Onda o istidat ve kabiliyet var. Ama Refail, sadece bu konuları yani bu yolu seçti. Ve ona göre de, tarihin Türk'e anlatılması ve Türk'ün tarihini bilmesi vacipti. Bundan dolayı esasen tarihî poemaları yazdı”* (bk. Beşinci Röportaj, 302-307).

Ayrıca röportaj yaptığımız önemli kişilerden biri olan Türkiye Araştırmaları Merkezi Müdürü Ziyafet Kasımova ise Oğuztürk'ün edebî kişiliği ve tarihçi kimliği ile

ilgili bizle şunları paylaştı: ‘‘*Refail Bey’in edebî şahsiyetini biraz renkli görüyorum. Nasıl renkli? Bunu biraz açalım. Hoca, savaş tarzı yazıyor, araştırma tarzı yazıyor, edebî tarz yazıyor ve özellikle tarihî tarz yazıyor. Yani Refail Hoca, çok yönlü yazıyor. Bundan dolayı da çok yönlü bir yazar. Mesela Çağdaş Azerbaycan edebiyatında edebiyatı tarihle, tarihi edebiyatla anlatmak gibi bir birliktelik yok. Bu tarz, zannederseniz genellikle 20. yüzyılın başlarında yapıldı. Daha sonra belki de Sovyet rejiminden dolayı veya ilgisizlikten mi şairler, yazarlar bu tarzla yazmamaya başladılar ve bu tarzı devam ettirmediler. Kısacası bu tarz bir alışkanlık haline gelmedi ve unutuldu’’ (bk. İkinci Röportaj, 266-283). Görüldüğü gibi Oğuztürk’ün sahip olduğu tarihçi kimliği, edebî şahsiyeti üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.*

Ayrıca Refail Oğuztürk Dağlı’nın edebî şahsiyetinin şekillenmesinde Azerbaycan’ın yetiştirdiği önemli şairler, yazarlar ve şahsiyetler etkili olmuş ve derin tesirler bırakmışlardır. Oğuztürk ile röportaj yaparken, ‘‘*Edebî şahsiyetinizi etkileyen, üzerinizde tesir bırakan, örnek aldığınız bir şahsiyet, yazar, şair var mı? Varsa, kim veya kimler var?’’* şeklinde bir soru sordum. Oğuztürk de bana şu şekilde cevap verdi: ‘‘*Olmaz mı, var tabii ki. Beni etkileyen, yazdığım şiirleri, poemaları etkileyen ve her zaman her yönden örnek aldığım birkaç şahsiyet var. Özellikle Nizamî, Fuzûlî, Ahmet Cevat, Mikail Müşfik, Cafer Cabbarlı, Celil Memmedguluzade ve Hüseyin Cavit gibi Azerbaycan edebiyatında çok değerli bir yere sahip olan şahsiyetleri örnek alıyorum. Ve bu şahsiyetler benim üzerimde anlamlı bir etkiye sahip’’* (bk. Birinci Röportaj, 218-266).

Ayrıca röportaj yaptığımız Prof. Dr. Abbasqulu Necefzade ise Refail Oğuztürk Dağlı’da Cafer Cabbarlı’nın çizgisi olduğunu ve Cafer Cabbarlı’nın Oğuztürk’ü çok etkilediğini ifade etti. Kısacası Oğuztürk’ün edebî şahsiyetinin şekillenmesinde ve oluşmasında önemli şahsiyetlerin, yazarların, şairlerin ve sanat adamlarının etkisi büyüktür. Hatta bu durumu şair, *Hazreti Zul Kar Neyn* kitabında yer alan *Vatanım Doğma Azerbaycandır* gazelinde şu mısralarla dile getirir:

Şirvani, Füzuli, Nesimidir ustad kökümüz,

Menden de qalma nigaran-budur irsiyet eger! (Hazreti Zul Kar Neyn, s:12)

Refail Oğuztürk Dağlı’nın birçok eseri, kitabı, şiiri, poeması, makalesi ve sanatlı ve ilmî film senaryoları vardır. Oğuztürk’ün eserlerine baktığımızda karşımıza belirli kavramlar, konular ve temalar çıkar. Bunlar, bize şairin edebî kişiliği hakkında çok önemli ipuçları verir. Oğuztürk’ün edebî şahsiyeti belirli temalar çerçevesinde oluşur ve

şekillenir. Şairin edebî kişiliğini anlamak ve tahlil etmek için bu temaların ve konuların çok iyi anlaşılması ve yorumlanması gerekir. Örneğin, “*vahdet*” yani *birlik düşüncesi, vatan ve vatan sevgisi, bağımsızlık, adalet, din ve dinî değerler, Allah, İslamiyet, bayrak ve bayrak sevgisi, Türkçülük ve Turan, Türk dili yani Türkçe, Türk-İslam mefkûresi, tarih, Azerbaycan, şehit ve şehitlik kavramı, Türk kadını, ilim ve bilimin önemi* gibi kavramlar ve değerler şairin eserlerinde bilhassa şiirlerinde ve tarihî poemalarında üzerinde önemle durduğu temalardır. Şair şiir, gazel, poema ve diğer eserlerinde bu temalar üzerinde durur ve edebî şahsiyetini bu temalar aracılığıyla okuyucuya aksettirir.

Refail Oğuztürk Dağlı'nın edebî şahsiyetini oluşturan konuların başında vahdet yani birlik, bir olmak gelir. Şair, şiir ve poemalarında birlik hasreti çeker ve başta Azerbaycan Türklerinin ve daha sonra bütün Türklerin bir olması için adeta yüreği yanar ve bunu bulduğu her fırsatta dile getirir. Şairin temel düşüncesi ve felsefesi Türklerin bir olmasıdır. Şair, Türkçü dünya görüşüne sahiptir ve bunu adeta bir hayat felsefesi haline getirmiştir. Oğuztürk, Türk olmakla gurur duyan, Türklerin bir olması gerektiğini her fırsatta dile getiren, Türk olmayı Allah tarafından verilmiş bir üstünlük olarak gören, dinî değerlere önem veren, şiir ve poemaları eşliğinde dinî değerleri anlatan, Türk-İslam düşüncesine sahip, vatanını, milletini ve bayrağını seven ve bu değerleri şiirlerinde en iyi şekilde işleyen büyük bir şahsiyettir. Şair için vatan, toprak, bayrak, Türklük, tarih ve millî tarih bilinci, İslamiyet'in değerleri, şehitlik ve adalet gibi kavramlar çok önemlidir. Bunları şiirlerinde her zaman ana tema olarak işler ve bu değerleri başta Azerbaycan Türklüğü olmak üzere bütün Türk dünyasına anlatmaya çalışır. Bu kavramaları edebî ve sanatlı söyleyişlerle ifade ederek, okuyucular üzerinde millî bilinç oluşturmaya gayret eder.

Sanatçıların edebî şahsiyetlerini oluşturan ve şekillendiren önemli unsurlardan biri de yaşadıkları dönem ve bu döneme ait olan sosyal, siyasal, edebî ve kültürel gelişmelerdir. Şairlerin içinde bulunduğu dönemin şartları, edebî ve kültürel muhitleri şairlerin edebî kişiliğinin şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Bundan dolayı her sanatçıyı yaşadığı dönemin şartlarına göre değerlendirmek gerekir. Ancak bu şekilde doğru değerlendirmeler ve analizler yapılmış olur. Bu bakımdan Refail Oğuztürk Dağlı'nın içinde bulunduğu dönem ve bu dönemin şartları, şairin edebî kişiliği üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Oğuztürk, 1966 yılında doğar. Çocukluğu ve gençliği Azerbaycan'daki Sovyet yönetimi altında geçer. 1990 yılında okuduğu askerî okuldan mezun olur ve 1991 yılında askerî görevine başlar. 1992 yılında ise Azerbaycan Silahlı

Kuvvetlerinde hizmet etmeye başlar ve bu hizmeti 2003 yılına kadar devam ettirir. İlk eserini ise 2002 yılında verir. Eserlerinde işlediği konulara baktığımızda vahdet, bağımsızlık, Türkçülük, dinî değerler ve İslamiyet, vatan sevgisi, bayrak sevgisi, adalet, tarih ve Azerbaycan gibi temalar karşımıza çıkar. Bu konuları eserlerinde yoğun bir şekilde işleminin nedenlerinden biri de şairin içinde yaşadığı devrin şartları ve bu şartların başta toplumun önde gelen şahsiyetleri ve toplumun tamamında bıraktığı etkidir. Sonuçta şair, Sovyet yönetimini görür, çocukluğu ve gençliği bu yönetim anlayışının hakîm olduğu çağda geçer. Azerbaycan'da 1991 yılında yaşanan *20 Yanvar Faciası* başta olmak üzere bu bölgede meydana gelen *Hocalı Katliamı* gibi diğer olayların bizzatıhi tanığı olur. Hatta bu olayları, bir asker gözüyle görür ve yaşar. Ayrıca 1991 yılında Azerbaycan'ın tamamen bağımsız olması da Azerbaycan tarihinde önemli bir olaydır. Bundan dolayı bu tür olaylar şairin edebî şahsiyetini etkiler ve doğal olarak Oğuztürk, şiirlerinde belki de o dönemlerde işlenemeyen ve yasak olan "*Vahdet, bağımsızlık, vatan ve bayrak sevgisi, din ve dinî değerler, İslamiyet, Allah, Türkçülük ve Turan, adalet, tarih, Azerbaycan, şehitlik kavramı ve Türk-İslam mefkûresi*" gibi konuları yoğun bir şekilde işler. Yani bu konuların işlenmesini bir nevi devrin şartları da gerekli kılar ve şairin edebî şahsiyetinin oluşmasında büyük katkı sağlar.

Refail Oğuztürk Dağlı'nın edebî şahsiyetini ciddi manada etkileyen unsurlardan birisi de Türkiye'dir. Oğuztürk, tam bir Türkiye sevdalısıdır. Eserlerine baktığımızda Oğuztürk'ün bir Türkiye sevdalısı ve aşığı olduğu açıkça görülür. Ayrıca bu sevgi, sadece sözde kalmış bir sevgi ve his değildir. Şair, bu sevgisini Türkiye, Türk tarihi ve Türk edebiyatı ile ilgili eserler yazarak ispatlar ve ortaya koyar. Refail Oğuztürk Dağlı'nın Türkiye, Türkiye tarihi ve Türk edebiyatı ile ilgili üç önemli eseri vardır. Oğuztürk'ün Türkiye ile ilgili *Çanakkale Zaferi* adlı tarihî bir poeması, *Nargin Faciası* adında altı perdelik ve *Nuri Paşa* adında beş perdelik tarihî bir dram eseri bulunmaktadır. *Çanakkale Zaferi* poemasını Çanakkale'de şehit olan tüm askerler için yazmış ve onların ruhlarına ithaf etmiştir. *Nargin Faciası* adlı tarihî dram eserini ise Nargin adasında esir olan Anadolu Türkleri ve Türk askerleri için kaleme almıştır. *Nuri Paşa* adlı tarihî dram eserini ise 1918 yılında Azerbaycan'ı ve Bakü'yü Rus, Ermeni ve İngiliz birliklerinden temizleyerek, Azerbaycan'ın ve Bakü'nün tam bağımsız olmasını sağlayan Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa'ya, komutasındaki Türk Kafkas İslam Ordusu'na ve bu harekâтта şehit olan tüm askerlerimizin aziz ve mukaddes ruhlarına ithaf etmiştir. Bu eserlerden farklı olarak Enver Paşa için yazdığı *Enver Paşa Cengisi* ve Nuri Paşa için

kaleme aldığı *Nuri Paşa Marşı* adında iki tane marş tarzında şiiri bulunmaktadır. Bu eserlerin var olması, Oğuztürk'ün sözde değil özde, işte, fikirde bir Türkiye sevdalısı olduğunu kanıtlar. Oğuztürk'ün Türkiye sevdalısı olması, edebî şahsiyetinin şekillenmesinde önemli rol oynamış ve farklı ve orijinal eserler meydana getirmesini sağlamıştır. Bu durumu röportaj yaptığımız Türkiye Araştırmaları Merkezi Müdürü Ziyafet Kasımova şu cümlelerle dile getirir: *'Refail Bey'in eserlerine baktığımızda müthiş bir Türkiye sevgisi var. Türkiye sevgisini herkes yansıtır ya da işler. Bazıları sadece ben Türkiye'yi seviyorum, diyor. Veya aynı özdeyişleri, kalıpları, sözleri alıp kullanıyor. Yani sevgilerini bu şekilde belirtiyorlar. Ama Refail Bey'in eserlerinde tarih sürecinde neden ve nasıl seviyoruz sorusunun cevabı var. Yani Türkiye'yi sevmemizin nedeni ne, tarihte ne olmuş da biz Türkiye'yi seviyoruz. Emin olun, bütün bu soruların cevapları eserlerde var'*(bk. İkinci Röportaj, 266-283).

2016 yılının Mayıs ayında Bakü Şehrinin Kino merkezinde Nizamî adına düzenlenmiş bir gecede Oğuztürk'ün edebî kişiliğine ve yaratıcılığına itafen bir program tertip edilir. Bu programa şairi sevenler katılır. Programda Oğuztürk'ün edebî kişiliği, eserleri ve senaryolarına göre çekilmiş sanatlı, ilmî ve publisistik filmleri hakkında bilgi verilir. Ayrıca bu programda şairin şiirleri de seslendirilir. Aynı zamanda millî dans grupları gösteriler de sunar. Bu programa katılanlardan Rehman Eskerov ve Abbasgulu Necefzade şairin edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi verir.

Rehman Eskerov, Oğuztürk'ün edebî kişiliği hakkında şunları söyler: *'Refail Hoca, gerçekten bütün cemiyetimiz tarafından eserleriyle sevilen şair ve yazarlarımızdandır. Refail Bey, sadece Azerbaycan edebiyat âleminin, etnografların, tarihçilerin tanıdığı bir şahsiyet değil, Refail Bey aynı zamanda Azerbaycan ordusunda genç zabitlerin yetiştirilmesinde önemli roller oynayan askerî eğitimcilerimizden biridir.'*

Programa katılan Azerbaycan Millî Konservatuarı Profesörü Abbasgulu Necefzade ise Oğuztürk'ün edebî şahsiyeti ile ilgili şunları söyler: *'Abdulkadir Maragalı'nın ömrünün son devrinde hayatını -biliyorsunuz Abdulkadir Maragalı'da şairlik faaliyetleri de vardı- bütün hayatını, tercümeyle halini Refail Hoca nazma çekti. Yakın bir zamanda bu konuyla ilgili Refail Bey ile görüştim, konuştum. Abdulkadir Maragalı'nın o şiiri seksen beyitlik bir şiirdi. O şiiri o kadar güzel tercüme etmiş ki,*

inanın ki Abdulkadir Maragalı bu şiiri Azerbaycan dilinde yazsaydı muhakkak bu şekilde yazardı.’’

Ayrıca senaryoları Oğuztürk’e ait olan *Aypara* ve *Beşparmak-Hun Seddi* filmlerinde şairin edebî şahsiyeti, şairlik faaliyetleri ve eserleri ile ilgili önemli bilgiler verilir. *Aypara* filminde Filoloji İlimleri Namzedi Fürudin Kurbansoy şairin edebî kişiliği ve eserleri hakkında şunları söyler: *‘‘Son zamanlarda basılmış birçok kitap içinde Refail Oğuztürk Dağlı’nın kitapları hemen dikkatleri çekmektedir. Bundan dolayı Refail, bir araştırmacı âlim özelliği ile ön plana çıkmaktadır. Refail Hoca, tarihî araştırmalar yapmakta ve tarihimizde bilinmeyen konular üzerinde çalışmaktadır. Uzun müddet incelediği, araştırdığı, gün yüzüne çıkardığı gerçekleri ve aynı zamanda yüreğindeki arzularını şiire çeviriyor ve kafiyeli mesnevi şeklinde yazıyor. Tabi ki bu durum, mesnevilerin kıymetini daha arttırmaktadır. Çünkü çağdaş okuyucu, tarihî konuları çok merak ediyor ve araştırıyor. Ama artık şiir ile tarih beraber iyi okunuyor. Mesela Nizâmî ananeleri, Mevlana Celâleddin Rûmî ananeleri 21. asırda yeni kıyafetlerle karşımıza çıkıyor’’* (Aypara-CD-ROM, 2010).

Fürudin Kurbansoy konuşmasına şöyle devam eder: *‘‘Refail Oğuztürk, öncelikle bir askerdir. Yani asker kökenlidir. Ve her şeyden önce Refail Bey, her zaman askerlik şerefini ve kimliğini korumaktadır. Milletini ve halkını büyük muhabbetle sevmesini beceren ve aynı zamanda bütün varlığıyla halkına ve milletine bağlı bir şahsiyettir. Onun bu konularda araştırma yapmasında, tarihî konularla ilgilenmesinde, tarihî gerçekleri gün yüzüne çıkarmasında tarihe ve bu konulara olan ilgisi yatmaktadır. Refail Hoca’nın bu konulara merakı vardır. Elbette bu araştırmaları çeşitli kitaplara dönüştürüyor ve okuyucuları sevindiriyor’’* (Aypara-CD-ROM, 2010).

Yine *Aypara* filminde Oğuztürk’ün edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında konuşan Abbasgulu Necefzade ise şunları ifade eder: *‘‘Refail Oğuztürk Dağlı ile uzun yıllardır arkadaşlık ediyoruz ve dostuz. Alanlarımız, mesleklerimiz ayrı olsa da yani ben musikişinas; o asker ve şair olsa da biz çok iyi dostuz. Refail Bey’in birçok eseri ve kitabı var. Şimdi ben de açıkça söylüyorum, bu kitapların ilk okuyucularından biri de benim. Özellikle el yazmalı şekillerini okudum. Refail Bey ile görüştüğümüzde o bana el yazmalı hallerini takdim ediyor ve ben de okuyorum. Refail Hoca’nın eserlerinde tarihî gerçekler oldukça zengin ve fazladır. Ben Refail Hoca ile yaptığım sohbette de söyledim. Refail Bey eserlerini nazım formatında yazıyor ama ben eserlerini nesir formatında da yazmasını*

çok istiyorum ve arzuluyorum. Bu eserlerin nesir formatında da yazılması ve ışık yüzü görmesi gerekiyor. Ben musikişinas olduğumdan dolayı Refail Bey'in eserlerindeki bu konulardan biraz bahsetmek istiyorum. Refail Hoca, yüksek musiki duygularına sahip bir şahsiyettir. Yani bizim makamlarımızı çok güzel bilmektedir. Rafail Hoca, makamları derinden biliyor ve makamların felsefi manasını derinden düşünüyor. Bundan dolayı Refail Hoca, bizim yüksek duygulu bir şairimizdir'' (Aypara-CD-ROM, 2010).

Abbasgulu Necefzade, sözlerine şöyle devam eder: *''Bildiğiniz gibi bu zamana kadar Tar ile ilgili birçok gazel, birçok şiir yazıldı. Özellikle 11. yüzyılda yaşamış Katran Tebrizi'den beri birçok klasik şairimizin eserlerinde Tarın adına rastlıyoruz. Yakın bir zamanda kaybettiğimiz ve çok önemli bir şairimiz olan Mikayıl Müşfik de üç şiirini Tara ayırmış ve bu şiirlerinden Tardan bahsetmiştir. Ama bunu tabi birçoğu bilmiyor. On iki şiirinde de ayrı ayrı makamlarda epizotik olarak Tarı anlatmıştır. Böyle şiirlerden sonra, Tar hakkında yeni bir şeyler söylemek veya şiir yazmak gerçekten zor bir işti. Refail Hoca'nın da Tar ile ilgili çok önemli ve güzel bir şiiri var'' (Aypara-CD-ROM, 2010).*

Ayrıca *Beşparmak-Hun Seddi* filminde yazar ve senarist olan Rafiq Savalan, Oğuztürk'ün edebî kişiliği ve eserleri ile ilgili şu cümleleri dile getirir: *''Refail Oğuztürk Dağlı'nın tarihçi, askerî mühendis ve dilci kimliği ile ortaya koyduğu araştırmalarını ve bu konularda verdiği eserleri çok beğeniyorum. Onun, sadece bir konuda yaptığı araştırmaları yok. Birçok konuda yaptığı detaylı ilmi çalışmaları var. Ayrıca araştırmalarının neticesinde yazılan manzum romanlarını okudum ve çok beğeniyorum'' (Beşparmak-Hun Seddi-CD-ROM, 2009).*

Azerbaycan'ın önemli bir şairi olan emekli öğretmen Ofelya Babayeva, Refail Oğuztürk Dağlı'nın *Hazreti Zul Kar Neyn* kitabında, *Refail Oğuztürk'ün Yaratıcılığı Hakkında Birkaç Söz* başlıklı Oğuztürk'ün edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi veren ön söz mahiyetinde bir yazı kaleme almıştır. Bu yazıda Oğuztürk'ün edebî şahsiyeti hakkında şunları dile getirir: *''Vatanperverlik, İslam, Türkçülük onun yaratıcılığının ve edebî şahsiyetinin ana hattını teşkil eder. İki yüz yıldan fazla sürmüş ağır esaret yıllarında, özellikle de Sovyet rejimi devrinde, halkımızın maneviyatına çok ağır darbeler vurulmuştur. Bu ağırlı acılı yılları tek Azerbaycan değil, umumiyetle Türk dünyasının büyük çoğunluğu yaşadı. Dinimize, dilimize, âdet ananelerimize karşı ''parçala ve hüküm sür'' siyaseti ile amansız bir meydan açılmıştı. Refail, ilk kitabında bu fikri planlı şekilde, aşama aşama hayata geçirenleri sanki adım adım izliyor ve okuyucusunu hadiselerin*

kökü ile tanıştırıyor. Refail Oğuztürk'ün eserleri vatan sevgisi, anneye, babaya ve büyüklere hürmet, İslam'ın tebliği, Türkçülük, ilmî ilerlemenin gerekliliği bakımından halkın eğitilmesi, genç neslin vatanperverlik ruhunda terbiye edilmesi için değerli vasıtalar. Genel olarak Refail'in mevzu dairesi, zengin ve rengârenktir. Bu gün Refail, yaratıcılığının en güzel anlarını yaşıyor. Hem bir araştırmacı hem de bir şair olarak Çağdaş Azerbaycan edebiyatına yeni ve farklı eserler kazandırıyor'' (Hazreti Zul Kar Neyn, 2016: 4-5-6).

Farklı olana, yeniye can atmak, elde ettikleriyle yetinmemek Refail Oğuztürk Dağlı'nın karakteristik özelliklerindedir. Oğuztürk, edebî bir şahsiyet olarak karşımıza bir şair, yazar, fikir adamı, etnograf, tarihçi ve araştırmacı olarak çıkar. Bundan dolayı Oğuztürk'ün edebî şahsiyetini ve edebî faaliyetlerini incelerken sadece bir pencereden bakmamak gerekir. Şair, bütün bu yönleri düşünülerek değerlendirilmelidir. Oğuztürk, tarihi seven, tarihî konulara meraklı olan ve özellikle tarihî poemalar yazan ve tarihî poemalara ağırlık veren bir şahsiyettir. Bunu kendi cümleleriyle şu şekilde anlatır: *''Ben aslında tarihî poemalara üstünlüğü veriyorum. Tarihî poemalarda millî ruh, vatanperverlik, Türkçülük, düzgünlük gibi konuları çalışıyor ve işliyorum''* (Aypara-CD-ROM, 2010). Görüldüğü gibi şair, tarihî poemaları daha fazla önemser ve bunları yazarken de çok titiz davranır. Yazdığı her tarihî poema, kesinlikle ilmî araştırmalar sonucunda ve ilmî araştırma ve incelemelere dayanarak kaleme alınır. Oğuztürk'ün arkeolojik ve etnografik bir inceleme olan *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı eseri, şairin tam yirmi yıl içinde yaptığı araştırma ve incelemeler sonucunda yazılmıştır. Yazdığı birçok tarihî poemanın asıl kaynağı da tam 20 yılda araştırıp yazdığı bu kitaptır. Bundan dolayı Oğuztürk, sadece bir şair, yazar, fikir adamı değil aynı zamanda bir tarihçi, araştırmacı ve bilim insanıdır. Bu durum, Oğuztürk'ün edebî şahsiyetinin oluşmasında, gelişmesinde ve tanınmasında çok etkili olmuştur.

Oğuztürk, *Sızan Hakikatler* poemasının baş kısmında yer alan *Eserin Yazılma Sebebi* adlı manzum bölümde edebî şahsiyetini şu mısralarla anlatır:

Deme ki, Refail Oğuztürk özü,

Sanki damla-damla yazıb her sözü.

Olmasaydı uzun herbi hidmetim,

Üçqat böyüyerdi söz seltenetim.

Elin esgeriyem, şairiyem men,

Herbin de, nezmin de mahiriyem men.

Vetene hidmettir elimde elem,

Bunca müqaddesdir silah ve qelem. (Sızan Hakikatler, s:9)

Şair, uzun askerî görevi ve hizmeti olmasaydı söz saltanatının bundan üç kat daha fazla olacağını ifade eder. Kendine göre askerî görevler, vazifeler, hizmetler bir nevi şairin daha fazla yazmasına ve üretmesine engel olmuştur. Ancak şair, bu durumu olumsuz olarak algılamaz ve dile getirmez. Çünkü o, asker olmayı ve bu görevi yapmayı, vazifelerin en büyüğü, vatana, millete, devlete ve aileye verilen hizmetlerin en mukaddesi olarak kabul eder. Oğuztürk, askerlik mesleğini her zaman isteyerek ve layıkıyla yapmıştır. Fakat askerlik görevi olmasaydı belki daha çok eser meydana getirebilirdi. Kendi vatanının yani Azerbaycan'ın bir askeri ve bir şairi olduğunu ifade eden Oğuztürk, harbin yani savaşın ve şiirin ustası ve mahiri olduğunu söyler. Aslında şair, bu cümlelerle kendini över ve metheder. İyi bir asker ve usta bir şair olduğunu dile getirerek edebî kişiliği hakkındaki düşüncelerini de örtülü bir şekilde okuyucu ile paylaşır. İster asker, ister şair olsun tek gayesinin vatana hizmet olduğunu dile getiren şair, silah ve kalemin mukaddes olduğunu anlatır. Oğuztürk'e göre, askerliğin en büyük sembolü silah; şairliğin ve şiirin ise en büyük sembolü kalemdir. Silah ve kalem çağdaş dünyamızda en önemli güç simgeleridir. Silahta ve kalemde ilerlemiş ülkeler, her zaman güçlüdür ve dünyayı yönetir. Bundan dolayı Oğuztürk, silah ve kalemi vatana hizmette en büyük araç olarak görür.

Refail Oğuztürk Dağlı, ilme ve bilime çok önem veren bir şahsiyettir. Şiir ve poemalarında işlediği ve üzerinde önemle durduğu konulardan biri de ilim ve bilimdir. Oğuztürk'e göre en büyük ilim, Allah kelamı olan *Kur'an-ı Kerim*'dir. Bundan dolayı sahip olduğu ilmi ve hikmeti, Allah tarafından kendine verildiğini ifade eder. Şair, Allah'ın emrettiği doğru yoldan giderek ilim ve hikmet sahibi olmuştur. Bunun için şair, söz kerametinin dünyayı fethedebileceğini ifade eder. Oğuztürk, bunu şu mısralarla dile getirir:

Tanrı nemetidir elmim, hikmetim,

Dünyayı feth eder söz kerametim. (Sızan Hakikatler, s:8)

Refail Oğuztürk Dağlı, yazdığı şiir ve poemalarında şair olmasının yanı sıra bir bilim adamı olarak da karşımıza çıkar. Yazdığı birçok tarihî poemasını uzun süren ilmî araştırmaların ve incelemelerin neticesinde kalem almıştır. Bunun yanında şiir ve poemalarında bir bilim adamı titizliği ile hareket ederek duygularını dile getirir. Örneğin, *Sızan Hakikatler* poemasının *Allah Adı İle* adlı bölümünde, bilmeden ve istemeden eğer yanlışlara yol açarsa, söylediği sözlerden kimseye zarar dokunmayacağını ve kimsenin bu sözlerden alınmaması gerektiğini ifade eder. Olur ya bilmeden ve istemeden herhangi bir yanlışa neden olursam kimse söylediğim sözlerden alınmasın, niyetim hiç kimseyi üzme ve kırmak değildir, der. Bundan dolayı şair, tamamen bir bilim adamı titizliği ile hareket eder. Bu ifadelerini şu sözlerle dile getirir:

Bilmeden sehvlere yol versem eger,

Kimseye sözümünden deymesin zerer. (Sızan Hakikatler, s:6)

Refail Oğuztürk Dağlı, bir şair olarak kendine, kalemine ve edebî kişiliğine güvenen bir şahsiyettir. Bu durumu şiir, poema ve diğer eserlerinde her zaman dile getirir. Oğuztürk, kendine, kalemine, şiirlerine ve edebî kişiliğine olan güvenini şu şekilde ifade eder:

Nezmimin zövqüne heç zerrece şübhem yokdur,

Vereler sidqi-ürekten düze düz qiymet eger! (Hazreti Zul Kar Neyn, s:12)

Oğuztürk, 2008 yılından beri Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin üyesidir. *Kızıl Kalem*, *Halkın Nüfuzlu Ziyalı*, *Azerbaycan Bayrağı*, *Hasan Bey Zerdabî* fahri diplomalarının sahibidir. Refail Oğuztürk Dağlı, ilim yolunda gösterdiği fedakârlıktan dolayı *AzerbKİVHİ*'nin kararı ile "Kızıl Kalem" medya ödülüne layık görülmüştür.

Son olarak Oğuztürk'ün yaratıcılığı ve edebî kişiliği hakkında 1998 ila 2016 yılları arasında *Genç Zabit*, *Ses*, *Hızı*, *Bonamente*, *Hâkimiyet* ve *Gelecek* vb. dergi ve gazetelerde geniş bilgiler verilmiştir. Ayrıca hayatı ile edebî şahsiyetine ithaf edilmiş filmler, Azerbaycan televizyonunda gösterime sunulmuştur.

1.3. Refail Oğuztürk Dağlı'nın Eserleri

Refail Oğuztürk Dağlı, birçok tarihî poemanın, şiirlerin, dram eserlerinin, gazellerin, koşmaların, satirik şiirlerin, ilmî eserlerin ve makalelerin, sanatlı, ilmî ve publisistik film senaryolarının yazarıdır. Edebiyat, tarih, harp (savaş) sahalarında birçok eseri ve makaleleri vardır. O, sırasıyla çağdaş yayınlarda vatan, toprak, bağımsızlık,

kahramanlık ve beşeri konularla ilgili, devrin taleplerine uygun olan eserleri Azerbaycan edebiyatına kazandırır. Birçok edebî ve ilmî eserin müellifi olmasına rağmen kendisinin de ifade ettiği gibi ağırlığı daha çok tarihî poemalara verir.

Oğuztürk, verdiği eserlerden de anlaşıldığı üzere çok yönlü bir şair, yazar ve fikir adamıdır. Bundan dolayı Oğuztürk'ün eserlerini inceleyeceğimiz bu bölümü kendi arasında alt başlıklara ayırdık. Öncelikle Oğuztürk'ün eserlerini, kitapları ve senaryoları olarak iki ana başlıkta değerlendirdik. Üçüncü bölümde ise şairin hiçbir kitabına almadığı yani kitaplarında bulunmayan ve henüz yazmış olduğu eserlerine yer verdik. Devamında ise Refail Oğuztürk Dağlı ile ilgili ulaşabildiğimiz dergi ve gazete haberlerine, şair ile ilgili yapılan televizyon programlarına ve şairin bizzat katıldığı televizyon ve diğer programlara yer verdik.

1.3.1. Kitapları

Refail Oğuztürk Dağlı'nın şu ana kadar yayınlanmış beş kitabı vardır. Bu kitaplar sırasıyla *Sızan Hakikatler*, *Vahdet Hasreti*, *Cennet Kapıları*, *Hazreti Zul Kar Neyn* ve *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı eserlerdir.

1.3.1.1. Sızan Hakikatler

Sızan Hakikatler, Oğuztürk'ün ilk kitabı olup eserleri içerisinde hacim olarak en büyük ve en geniş olanıdır. Kitabın ilk baskısı 2002, ikinci baskısı ise 2015 yılında yapılmıştır. Elimizde bulunan ve üzerinde çalıştığımız kitap, 2015 baskısı olup Bakü'de Hazar Üniversitesi Neşriyatında 544 sayfa olarak neşredilmiştir. Kitabın içinde bir tarihî poema, beş şiir ve sekiz gazel (gazel başlığı altında şiir) yer alır.

Kitap, tarihî bir poema olan *Sızan Hakikatler* ile başlar. Zaten eser, içinde yer alan bu poemadan adını alır. Kitabın en başında eser ile ilgili kısa bir bilgi verilir. Devamında *Müellifinden* bölümü vardır. Bu bölümde Oğuztürk, kitap ile ilgili değerlendirmeler yapar, kitabı tanıtır ve kitabın yazılma nedenini açıklar.

Sızan Hakikatler poeması Allah adı ile başlar. Poemanın başında Allah adı ile başlayan nazım şeklinde ve klasik mesnevi tertibine uygun olarak yazılmış, şairin Allah'ı övdüğü ve Allah'ın hikmetlerini anlattığı bir bölüm vardır. Bu bölümün devamında şair, poemanın yazılma sebebini anlatır. Şair, kitabın başında yaptığı konuşmada kitabın ve poemanın yazılma nedeni anlatırken, bu bölümde ise poemanın yazılma nedenini şiirsel bir dille ifade eder. Bu bölümlerden sonra *Sızan Hakikatler Oğuznamesi* başlar. *Sızan Hakikatler* poeması, aslında bir Oğuzname'dir. Çünkü bu poemada tamamıyla Oğuz

Türklerinin tarih sahnesine çıkışı ve baştan sona Oğuz Türklerinin Osmanlı Devleti'ne kadar olan tarihi şiirsel bir dille anlatılır. Bundan dolayı bu poema, Azerbaycan edebiyatında önemli bir yere sahip olan bir Oğuzname'dir. Bu Oğuzname'yi yazmakla şair, 21. yüzyılda Oğuzname yazma geleneğini canlı ve somut bir şekilde devam ettirmeye çalışır. Bunda başarılı olmuş ve yazdığı Oğuzname Azerbaycan edebiyatında önemli yankılar uyandırmıştır. Bu eser, zulmet karanlığını yaran ilk sabah ışıklarına veyahut dağların koynundan sızarak gelen, gittikçe karşısı alınmayan bir sele çevrilen saf bir çeşmeye benzer. Oğuztürk, bundan dolayı eseri *Sızan Hakikatler* olarak adlandırmıştır.

Sızan Hakikatler Oğuznamesi, toplamda 12 bölümden meydana gelir. Bu bölümlerde kendi içinde daha alt bölümlere ve başlıklara ayrılır. Poemayı oluşturan bu bölümleri şu şekilde sıralayabiliriz: ‘*Selçuk Boyunun İkiye Bölünmesi, Arslan Boyu Horasan'da, Selçuk Boyu Horasan'da, Yenilmez Arslan Boyu, Batıdan Doğuya Kervan, Büyük İnsan Davud Çağrı Bey, Arslan Boyuna Özel Görev-Emir, Dağlıların Sayad-Hızı'ya Geri Dönüşü, Büyük Selçuklu Devletinin Sultanı Muhammed Tuğrul, Sultan Muhammed Alp Arslan, Arslan'ın Erkeği Dişisi Olmaz, İslam Ordusunun Mükemmel Galibiyeti.*’ Görüldüğü gibi *Sızan Hakikatler Oğuznamesi*, tam 12 bölümden oluşur ve Oğuzların baştan sona kadar tarihini anlatır. Poemanın sonunda ise *İzahlar-Açıklamalar* adında kişi, yer vb. şeyler hakkında bilgi veren 259 maddelik bir bölüm vardır. Ayrıca kitabın sekizinci bölümünde ‘*Turan Danışır, Soruş*’, son bölümü olan on ikinci bölümünde ise ‘*Hak Tanrım ve Gece Bir Aypara Yardı Zülmeti*’ adında dört şiir bulunur. Bu şiirler, buldukları bölümün konularıyla ilgili oldukları için buraya alınmıştır. Bu on iki bölümün dokuzu *Sızan Hakikatler* ile başlar. Yani dokuz bölümün başında *Sızan Hakikatler* adında şiirler vardır. Şair, konuya giriş mahiyetindeki bu bölümlerde Allah'tan, Allah'ın hikmetlerinden, *Kur'an-ı Kerim*'den, dinî değerlerden, cennet ve cehennemden, kıyamet ve mahşer gününden, yaratılıştan, nefisten bahseder ve insanlara çok önemli dinî öğütler ve öğretiler tebliğ eder. Şairin söyledikleri, bu dünyada birer hakikattir. Bundan dolayı insan, bu sızan hakikatlerden payına düşeni almalıdır. Şair, zaten kitaba bu yüzden *Sızan Hakikatler* ismini vermiştir. Oğuztürk, insanların bilmediği, bilip de görmezlikten geldiği veya kabul etmediği, Allah tarafından emredilen ve biz insanlara *Kur'an-ı Kerim*'de anlatılan hakikatleri anlatır ve insanları ebedi kurtuluşa çağırır.

Bilindiği gibi Oğuzlar, Türklerin en kalabalık boylarından biridir. Bugün Türk dünyasının Güney-Batı bölgesinde, Ceyhun nehrinden Balkanlara kadar uzanan çok geniş bir coğrafyada yaşayan Oğuzlar, yaklaşık olarak yüz yirmi milyonluk bir nüfusa sahiptir (Buran vd., 2014: 9). Oğuzlar, günümüze kadar birçok devlet kurmuş ve kurdukları devletlerle halen daha varlıklarını güçlü bir şekilde devam ettirmektedir. Refail Oğuztürk Dağlı da bir Oğuz Türkü olduğundan böyle bir eseri yazmayı kendine vazife edinmiş ve ortaya hacim olarak çok geniş ve Oğuzların tarihini şiirsel bir dille anlatan önemli bir eser koymuştur. Eser tamamen tarihî gerçeklere, ilmî araştırmalara ve incelemelere dayanır. Şair, yaptığı ilmî araştırma ve incelemeler sonucunda bu poemayı kaleme almıştır. Bu durum, sadece bu eser için geçerli değildir. Şair her eserini, kitabını, poemasını ilmî araştırmalar neticesinde yazar. Bu durum, aynı zamanda şairin sahip olduğu araştırmacı ve tarihçi yönünü ortaya koyar.

Kitapta tarihî gerçeklere dayanan yazar, alçakgönüllülükle şunu söyler: ‘*Hayatı anlayıp, kendimi bildikten sonra soyumun nereden, hangi mekândan geldiğini araştırmaya çalıştım.*’ Ayrıca, ‘*Yurdumun tarihi şaşırttı beni, Bildiğim bu tarih ak bir yalandır.*’ diyen şair, aslında kitabı neden yazdığını açıkça izah eder. Sovyet yönetimi altında olan Azerbaycan’da, Sovyet rejimi, tarihi baştan sona değiştirmiş ve ortaya gerçek tarihle ilgisi olmayan tamamen suni bir tarih ve tarih anlayışı çıkarmıştır. Bu durumu Oğuztürk, *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı araştırma kitabında iyi bir şekilde anlatır. Yazar, Sovyet yönetiminin Azerbaycan Türklerini millî köklerinden, tarihinden, dilinden, dininden ve kültüründen nasıl ayırdığını ifade eder. Yine bu dönemde yer adlarının nasıl değiştirildiğine, insanların kimlik belgelerinden Türk kelimesinin nasıl çıkarıldığına da dikkatleri çeker. Oğuztürk’ün yazdığı birçok tarihî poemanın konusuna, yirmi yıl etraflı ve derin bir araştırmanın sonucunda yazdığı *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı eserinde rastlamak mümkündür. Örneğin, *Sızan Hakikatler* poemasında Oğuz Türklerinin teşekkülünü ve tarihini şiirsel bir dille anlatan şair, *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı eserinde ise Oğuz Türklerinin tarihini çeşitli kaynaklar göstererek ilmî şekilde anlatır.

Yazar, kitapta klasik edebiyat örneklerinde olduğu gibi Tanrı ve varlık ile ilgili ibretli felsefi fikirler söyleyerek, okuyucusuna dünyanın gelip geçici olduğundan söz edip, iyi amel sahibi olmayı tavsiye eder. Vatana, toprağa, bayrağa ve anaya olan sevgi ve bağlılık Oğuztürk’ün kaleminde kendine mahsus bir tarzda özünü bulur. Şair, en güzel insani değerlerin, hikmetin, aklın, erdemin, hünerin sadece ve sadece irsi karakter taşıdığını belirtir. Toplumda ve ailede güzel ve iyi evlat terbiye etmeyi tavsiye eden şair,

oğul ve kızlarımızın giyimlerine dikkat etmelerine, manevi ve ahlaki değerlerin öğretilmesine büyük önem verir. Beşeri fikirlerin işlendiği poemada şair, halkı birliğe, sadakate ve kahramanlığa davet eder. İnsanlar arasında birliği bozmaya, nifak sokmaya çalışan kimselerin niyetine ve fikirlerine poemada ciddi bir şekilde değinilir. Düşman, Türk'ü Türk ile karşı karşıya getirerek, bu millet üzerinde sadece galibiyet elde etmeye çalışır. Tarihte büyük devletler ve ordular kuran, kendine ait bir alfabesi olan Türk milletinin yürütülen bilinçli siyaset sonucunda tayfa tayfa bölündüğünü kaydeden şair, bütün savaşlarda galibiyet ve zafer kazandığımızı vurgular. Parçala ve hüküm sür siyasetiyle Türk milleti; Özbek, Kırgız, Kazak, Türkmen, Bulgar ve Azeri gibi halkalara dönüştürülmüştür. Böyle bir siyasetin ağır sonuçları doğal olarak dinimize de etkisini gösterir. Mukaddes mescitler, camiler ve kutsal yerler sökülerek, ayetlerimiz hurafe ve gerici diye adlandırılmıştır. Böylelikle bütün Türk topraklarını bir korku bürümüştür.

Tarihe ışık tutmak amacıyla yazılan poemada şair, önceki asrın başlarında meydana gelen siyasi gelişmelere ve bu gelişmelerin sonucuna dikkatleri yönelterek, okuyucusuna olayların özünü gösterir. Daima savaşan ve mücadele eden, bir kahramanlık sembolüne dönüşen Türk'ün azametini şair, kaleminde özel bir muhabbetle tasvir eder. Oğuztürk, insanın tarihini unuta unuta küçüldüğünü ve yok olduğunu dile getirir.

Sızan Hakikatler Oğuznamesi, Selçuklu aşiretinin kurulması, Oğuz boyunun Selçuk boyu ve Arslan boyu (Kara Dağlı/ Dağlı) şeklinde ikiye ayrılması, Arslan Yabgu'yu hile yaparak hapsedmiş Sultan Mahmud Gaznevi'ye karşı mücadeleye başlanması, uzun süren mücadele sonucunda büyük arazilerin idare altına alınması, Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulması, bütün İslam dünyası için büyük tehlike olan Bizans Devleti'ne karşı cihat tarihinden, siyasi çekişmelerden, meydan savaşlarından bahseden, klasik şiir ruhunda kaleme alınmış bir eserdir. Refail Oğuztürk Dağlı, *Sızan Hakikatler Oğuznamesini* büyük Türk milletinin şanlı tarihinin sayfalarından biri olan 26 Ağustos 1071 *Malazgirt Zaferine* ve Azerbaycan'ın ilmî, siyasi, iktisadi ilerlemesinde ve millî, medeni değerlerin öğrenilmesi, iyileştirilmesi ve dünya âlemine sunulmasında önemli hizmetleri olan Mehriban Hanım Aliyeva'nın doğum gününe ithaf etmiştir. Bütün bunların yanında Oğuztürk, geleneksel olarak bu eseri de uzun süren derin ve etraflı bir ilmî inceleme işinin sonucunda yazmıştır.

Refail Oğuztürk Dağlı, *Sızan Hakikatler Oğuznamesini* yazmasındaki asıl amacını kitabın yazardan kısmındaki şu sözleriyle ifade eder: '*Aydın odur ki; Çar Rusya'nın ve*

onun devamı olan Sovyet emperyalizminin ‘‘Parçala ve hüküm sür’’ amacı altındaki işgalcilik siyasetine karşı, Azerbaycan halkının bir araya gelmesi, birlik olması, devlet kurması yolundaki gerçekleri gün yüzüne çıkaran, bu yolda çalışan ve gayret edendir. Azerbaycan’ı hem etnik hem de dinî bakımdan Türkiye’den ayırmaya, Batı Azerbaycan topraklarında kurduğu Ermenistan’ı resmileştirmeye ve bu Ermenistan topraklarını zaman zaman genişleterek Azerbaycan’ı Türkiye’den toprak bakımından ayırmaya çalışan Sovyet emperyalizminin tarihi, gerçek tarih değildir. Bu, Sovyet emperyalizminin siyasal amaçlarına hizmet eden bir tarihtir. Sovyet emperyalizmi için zaten böyle bir tarih anlayışı gereklidir. Son zamanlarda halkın kendi öz geçmişine olan merakı daha da artmıştır. Öyle ki hem medeni, hem sosyal, hem de ilmî ve teknik bakımdan ilerleme yolunda yüksek başarı elde etmiş ülkemizin vatandaşı, bugün siyasi arenada baş gösteren hadiseleri anlamak için geçmişini daha derinden öğrenmeye ihtiyaç duymaktadır. Bugün, Azerbaycan tarihinin gerçeklerini emperyalizmin fitnekârlığının lekelerinden temizlemek, halkımız aydınlarının karşısında duran kaçınılmaz ve önemli vazifelerden biridir, belki de birincisidir’’ (Oğuztürk, 2015: 4). Oğuztürk, bu sözleriyle *Sızan Hakikatler* poemasını neden yazdığını ifade eder. Şair yazdığı eserle gerçek bir tarihi yazar ve ortaya koyar. Çünkü Sovyet rejimi döneminde yazılan hem Azerbaycan Türklerinin tarihi hem genel Türk tarihi yalan ve yanlışır. Sovyet emperyalizmi tarihî gerçekleri değil, kendilerine göre oluşturdukları sözde gerçekleri yazmıştır. Bundan dolayı Azerbaycan Türkleri, tarihi ile olan bağlarını öğrenmeye muhtaç ve mecbur kalmıştır. Bu görevi Azerbaycan’ın önemli bir şairi, yazarı, tarihçisi ve fikir adamı olan Refail Oğuztürk Dağlı, bir nebze olsun gidermeye çalışmış ve bu alanda olan eksiklikleri doldurmaya gayret etmiştir.

Kitapta *Sızan Hakikatler Oğzunamesi*’nden ayrı olarak *Halkın Seheri* adında tarihî bir poema, *Vatan Sevgisi*, *Gönlüm*, *Qardaş (Kardeş)*, *Olmasın* adında dört şiir ve *Methet Şair*, *Yakın Gel*, *Danış Ey Dil (Söyle Ey Dil)*, *Yaradan Hatırına*, *Sayad-Hızı*, *İtmez (Yok Olmaz/ Kaybolmaz)*, *Kısmet ve Sınav*, *Senden Dilerem* adında sekiz de gazel vardır. Bu şiir ve gazeller içinde özellikle *Halkın Seheri*, *Vatan Sevgisi* şiirleri ve *Sayad-Hızı* gazeli önemli bir yere sahiptir. *Halkın Seheri* adlı tarihî poema, 20 Ocak 1990 tarihinde Ruslar ve her zaman destekledikleri Ermeni çeteleri tarafından Azerbaycan’da yapılan katliamı anlatır. Bu katliamda toplam 132 kişi katledilmiş, 700 kişi ise yaralı kalmıştır (Buran, 2010: 124). *Halkın Seheri* adlı şiir, aslında küçük hacimli bir poema sayılabilir. Çünkü bu şiir, *Yirmi Yanvar* ve *Şehit* adında iki bölümden oluşur. Bundan dolayı bu şiire küçük hacimli bir poema da diyebiliriz. Şair, bu şiiri *20 Yanvar Faciası*’na ve bu faciada vatani,

milleti ve bayrağı uğruna kahramanca mücadele ederek Hakka yürümüş şehitlere ithaf etmiştir. Şiirde *20 Yanvar Faciası* ve bu olayda şehit olan kahramanlar şiirsel bir dille anlatılır ve onların hatıraları yâd edilir. Önemli bir yere sahip olan diğer şiir de *Veten / Vatan Sevgisi* şiiridir. Bu şiirde şair, vatan sevgisinin ne kadar mukaddes olduğunu şiirsel bir dille anlatır. Yine bu eserde yer alan *Sayad-Hızı* adlı gazelde şair, asıl ata baba yurdu olan Sayad-Hızı bölgesine karşı hissettiği duyguları terennüm eder. Hızı bölgesi Azerbaycan'da çok eski ve önemli bir yerleşim merkezi olup aynı zamanda şairin de ata baba yurdu. Bundan dolayı şair, bu gazelde Hızı ile ilgili duygu ve düşüncelerini anlatırken ayrıca Hızı bölgesinin tarihinin çok eskilere gittiğini de ifade eder.

Bakü'ye gittiğimizde röportaj yaparken Oğuztürk'e, '*En çok hangi şiirinizi veya poemanızı seviyorsunuz?*' şeklinde bir soru sordum. Oğuztürk ise şu cevabı verdi: '*Zor bir soru oldu. Şu ana kadar öyle bir ayırım hiç yapmadım. Bütün şiirlerim benim için değerli ve ben hepsini seviyorum. Ama özellikle Sızan Hakikatler poeması benim için çok özel. Sızan Hakikatler, benim ilk tarihî poemam ve kitap halinde basılmış ilk şiirim ve eserim. Onun için Sızan Hakikatler poemasını daha çok seviyorum*' (bk. Birinci Röportaj, 218-266). Görüldüğü gibi şair, eserleri arasında en çok *Sızan Hakikatler* poemasını sevmektedir. Bu durum, eseri daha da kıymetlendirmekte ve önemli hale getirmektedir.

1.3.1.2. Vahdet Hasreti

Vahdet Hasreti, yazarın ikinci kitabıdır. Vahdet; birlik, bir olmak anlamlarına gelir. Şair, özelde Azerbaycan Türklerinin ve genel anlamda bütün dünya Türklerinin bir olmasını, büyük Türk birliği olan Turan'ın kurulmasını arzuladığından dolayı bu kitabına birlik hasreti anlamına gelen *Vahdet Hasreti* adını vermiştir. Şairin, Sovyet yönetimi döneminde Azerbaycan Türklerinin bir olması için adeta bağı yanar, yüreğine hançerler saplanır ve içi kan ağlar. Yazar, sadece bu eserinde değil bütün eserlerinde, şiir ve poemalarında birlik konusunu işler. Vahdet konusu, şairin en çok işlediği temalardan biridir. Şair, bu eserinde Azerbaycan halkının birliğe ve bütünlüğüne olan hasretini şiirsel bir dille anlatır.

Vahdet Hasreti, şu ana kadar iki defa basılmıştır. İlk baskısı 2006 yılında yapılmıştır. Elimizde bulunan, üzerinde çalışma ve inceleme yaptığımız kitap ise ikinci baskı olup, 2015 yılında Bakü'de, Hazar Üniversitesi Neşriyatı tarafından 220 sayfa olarak basılmıştır. Kitabın başında eser ve içindekilerle ilgili kısa bir bilgi verilir.

Devamında Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü'nün şube müdürü Akif Quliyev tarafından yazılmış bir ön söz bulunur.

Üzerinde çalışma yaptığımız kitabın içinde *Nargin Faciası* adlı tarihî bir dram eseri, *Çanakkale Zaferi* ve *Vahdet Hasreti* adlı iki tarihî poema bulunur. İkinci baskısı olan elimizdeki bu kitapta, yazar tarafından poemada yer alan bazı tarihî gerçekler netleştirilmiş, ilk baskıda yapılan yanlışlar düzeltilmiş ve 2013 yılında kaleme alınan *Nargin Faciası* adlı tarihî dram eseri kitaba ilave edilmiştir.

Kitabın ilk bölümünde tarihî gerçeklere ve arşiv materyallerine göre yazılmış altı perdeli tarihî bir dram eseri olan *Nargin Faciası* adlı tiyatro oyunu yer alır. Bu eser, kitabın 2006 yılında yapılan ilk baskısında yoktur. Eser, yazar tarafından 2013 yılında yazılmış ve kitabın 2015 baskısında yer almıştır. İlk olarak *Nargin Faciası*'nın kısa bir özeti verilir. Devamında yazar, eserin oyuncu kadrosunu ayrıntılı bir şekilde özellikleriyle beraber açıklar. Oyunda toplam yirmi altı oyuncu vardır. Bu oyuncuların 13'ü Türk askerlerine yardım eden Azerbaycan Türk'ü, 8'i Türk askeri ve 5'i ise Rus askeridir. Devamında ise altı perdeli *Nargin Faciası* adlı tarihî dram eseri yer alır. *Nargin Faciası* adlı tarihî dram eseri, tarihî gerçeklere ve arşiv materyallerine göre yazılmıştır.

Türkiye'de belki de adını ilk defa duyduğumuz Nargin, Hazar Denizi'nin açıklarında bulunan bir adadır. Kıyıya yani Bakü'ye olan uzaklığı yaklaşık olarak 11-12 km civarındadır. Nargin, Bakü takımadalarının en büyüğüdür. Diğer bir adı Büyük Zire'dir. Zire kelimesi, Azerbaycan Türkçesinde ada anlamına gelir ve Arapça *ada* anlamına gelen *cezire* kelimesindeki *-ce* hecesinin düşmesinden türemiştir. Nargin, Abşeron yarımadasının güneyinde yer alır ve Bakü körfezini denizden ayırır. Nargin adasının yüz ölçümü 3.5 km kare, uzunluğu 3.1, genişliği ise 0.9 km'dir. Üzerinde bitki örtüsü yok denecek kadar azdır. Nargin adasının ve Daş Zire olarak da bilinen Vulf adasının isimlerini Birinci Petro vermiştir. Petro, bu iki adayı Finlandiya Körfezi'nde bulunan aynı adlı adalara benzeterek böyle isimlendirmiştir (Aşırılı, 2015: 29).

Nargin adası, Azerbaycanlı Türkler, adadaki esirler ve halk arasında "*Yılanlı ada, Yılan adası, Cehennem adası, Ölüm adası, Arsa-i Kerbela ve Makber*" adlarıyla da anılmıştır. Adaya, yılanların çok olmasından dolayı *Yılanlı ada* veya *Yılan adası* denilmiştir. Adadaki Türk esirler, adadaki zor şartlardan (susuzluk, açlık, bulaşıcı hastalıklar, bakımsızlık, soğuk hava şartları vb.), Rus ve özellikle Ermeni yöneticilerin ve askerlerin baskılarından, işkencelerinden ve zulmünden, ayrıca adada her gün ortalama

40-45 esirin hayatını kaybetmesinden dolayı adaya *Cehennem adası* veya *Ölüm adası* demişlerdir. Azerbaycan Türkleri ve özellikle adadaki Türk esirlere her türlü yardımı yapıp, büyük fedakârlıklar göstererek onların sesi olan Azerbaycanlı aydınlar ise burayı *Arsa-i Kerbela* ya da *Makber (Mezar)* diye adlandırmıştır.

Nargin, 1915 ila 1917 yılları arasında her an 10-15.000 insanın bulunduğu bir esir kampıdır. Nargin, esir kampı olarak kullanıldığı dönemlerde ortalama 40-45.000 esirin gelip geçtiği bir yerdir. Nargin, her gün en az 10-15 şehidin defin bile edilmeden adanın batı ucuna götürülüp bırakıldığı ve hala şehit kemiklerin ortalıkta bulunduğu bir adadır. Nargin, binlerce Türk esirinin hayatını yitirdiği, şehit olduğu ve halen daha ruhlarının dolaştığı bir mekândır. Nargin adası, 19. yüzyılda Çarlık Rusya tarafından bir hapisane olarak kullanılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda ise Alman, Avusturya, Macar ve özellikle binlerce askerden ve sivilden oluşan Türk esirlerinin çok zor şartlar altında tutulduğu bir esir kampı görevini görmüştür.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda mücadele verdiği en büyük cephelerden biri de Kafkas Cephesi'dir. Özellikle bu cephede yaşanan Sarıkamış Harekâtı'nda binlerce şehidimizin yanında, Ruslara esir düşmüş binlerce Türk askeri ve sivil vatandaşı vardır. Ruslara esir düşen asker ve sivil vatandaşlarımızın sayısı kesin olarak belli olmamakla beraber -resmi kaynaklardaki sayılar farklı ve tam belli değildir- en az 100 bin Türk'ün esir düştüğü tahmin edilmektedir. Ancak bu yüz bini aşkın Türk esirlerinin akıbetleri ne yazık ki her zaman gündemin dışında tutulmakta ve basın yayın organlarında dile getirilmemektedir. Sarıkamış Harekâtı'nda Ruslar, binlerce Türk askerinin yanında binlerce sivil vatandaşı da esir almıştır. Esir aldığı siviller arasında iki yaşından on beş yaşına kadar çocuklar, seksen doksan yaşlarında ihtiyarlar ve çok sayıda da kadın vardır. Yine esir aldıkları askerler arasında maalesef yüksek rütbeli subaylar, er ve erbaşlar bulunur. Bu esirler, çok zor şartlar altında yürüyerek veya trenlerdeki hayvan vagonları içerisinde Rusya ve özellikle Sibiry'a'daki esir kamplarına götürülür. Bu esir kamplarından biri de Bakü'de Hazar denizinin açıklarındaki Nargin adasıdır. Türk esirlerin birçoğu daha yolculuk sırasında susuzluktan, açlıktan, havasızlıktan, bulaşıcı hastalıklardan, baskı ve işkencelerden dolayı hayatlarını kaybeder. Esir kamplarına götürülenlerin de durumu hiç farklı değildir. Onlar da susuzluktan, açlıktan, soğuk hava şartlarından, bulaşıcı hastalıklardan, ağır işlerde çalıştırılmaktan, her türlü psikolojik ve fiziki baskı ve şiddetten dolayı hayatlarını kaybeder ve şehit olurlar (Aşırılı, 2015: 25-71).

Nargin adasında bulunan esirlerin büyük bir çoğunluğu Türk'tür ve hem askerlerden hem de sivil halktan oluşur. Nargin adasının bir esir kampı olarak seçilmesinin en büyük nedenlerinden biri de esir alınan Anadolu Türklerinin, Bakü'de yaşayan Azerbaycanlı Türklerden uzak olmalarını sağlamaktır. Ancak alınan hiçbir önlem soyu, kanı, canı, dili, dini ve kültürü bir olan Azerbaycan Türklerinin, adadaki esir Türk kardeşlerine yardım etmelerini asla engelleyemez. Bakü'nün ileri gelenleri ve zengin şahsiyetleri, aydınları, şairleri ve her Azerbaycan Türkü her türlü kısıtlama, tehdit ve risklere rağmen adadaki esir Türk kardeşlerine ellerinden gelen her türlü yardımı yapar ve fedakârlığı gösterir. Özellikle adadaki Türk esirlere yardım etmek için birçok cemiyet ve teşkilat kurulur, basın ve yayın yoluyla bu durum dünyaya duyurulmaya çalışılır. Esir Türklere yardım etmek için birçok cemiyet faaliyet gösterir ancak bunların içinde en önemlileri "*Bakü Müslüman Hayriye Cemiyeti, Bakü Müslüman Millî Komitesi, Bakü Müslüman Kadınlar Hayriye Cemiyeti, Muhtaçlara Kömek (Yardım) Cemiyeti, Kardeş Kömeği Cemiyeti ve Türk Esirlerine Yardım Komitesi*"dir. Özellikle Bakü Müslüman Hayriye Cemiyetinin ve sonradan bu cemiyet tarafından kurulan Muhtaçlara Kömek Cemiyetinin adadaki esir Türkler için sayısız yardımları ve faaliyetleri olur. Ayrıca bu cemiyetler, esir Türklerin durumlarını özellikle "*Açık Söz, Hümmet/ Himmet, Basiret, İkdam, Sada-yı Kafkas, Son Haber ve Şark*" gibi gazete ve dergilerde basın yoluyla başta Azerbaycan olmak üzere bütün dünyaya duyurur (Aşırılı, 2015: 18-99).

Esir kampında tutulanların vaziyetinin ne derece dayanılmaz bir raddeye ulaştığıyla ilgili ilk somut bilgileri dünyaya duyuran ise, Azerbaycan'ın büyük devlet adamı ve halk önderi Neriman Nerimanov'dur. Nerimanov, "*Hümmet*" gazetesinin 28 Kasım 1917 tarihli sayısında "*Gözyaşı Döktüren Cezire*" adlı bir makale kaleme alır. Aynı zamanda başarılı bir gazeteci olan Nerimanov, esir kampındaki vaziyeti açık ve net bir şekilde gözler önüne seren bu makalesine şu çarpıcı ifadelerle başlar: "*Keşke bu cezireye (adaya) gitmez olaydım. Keşke bir deri bir kemik bedenleri, fersiz gözleri, ah-u zar eden bu insanları görmez olaydım. Keşke, 'Efendim, su!', 'Efendim, yemek!', 'Efendim, giyecek!' sözlerini işitmez olaydım. Keşke; (vücutları) çıplak, dudakları soğuktan titreyen, yüzleri morarmış anasız babasız çocuklarla konuşmamış olaydım. Keşke hastanede, başları kerpiç üstünde can veren yiğitlere rast gelmemiş olaydım*" (Aşırılı, 2015: 32).

Nargin'de tutsak alınan Türk esirlerin durumları gerçekten acınılacak haldedir ve çok kötüdür. Susuzluktan, açlıktan, bakımsızlıktan, soğuk hava şartlarından ve bulaşıcı

hastalıklardan günde onlarca esir hayatını kaybeder. Ancak Türk esirlerin imdadına, aynı kanı taşıyan Azerbaycan Türkleri koşar. Onlara su, yiyecek, giyecek, para getirir ve her türlü yardımı yaparlar. Bakü Müslüman Hayriye Cemiyeti, esirlerin korumacılığını resmi olarak üstlenir ve resmi yollardan elinden gelen her türlü desteği sağlar. Esirlere hafta sonu pazar günü izin bile çıkarır, esirler Bakü'ye getirilerek her türlü ihtiyaçları karşılanır. Ve en önemlisi de birçok esirin adadan kaçırılması sağlanır. Adadan kaçırılan esirlerin sayıları artınca Rus yönetimi, bu cemiyetlerin esirler ile ilgili faaliyetlerini kısıtlar.

Nargin adasındaki Türk esirlerin durumu ve yaşadıkları şu ana kadar Azerbaycan edebiyatında manzum ve mensur olarak birçok edebî esere konu olmuştur. Bu eserlerden biri de Refail Oğuztürk Dağlı'nın kaleme aldığı, altı perdeden meydana gelen *Nargin Faciası* adlı tarihî dram eseridir. *Nargin Faciası* adlı tarihî dram, şairin *Vahdet Hasreti* kitabında yer alır. Kitapta ilk olarak *Nargin Faciası*'nın kısa bir özeti verilir. Devamında yazar, eserin oyuncu kadrosunu ayrıntılı bir şekilde özellikleriyle beraber açıklar. Oyuncu kadrosundan sonra altı perdeli *Nargin Faciası* adlı dram eseri yer alır. Eserde yer alan Azerbaycanlı Türkler, Bakü'nün zengin ve önde gelen şahsiyetleri olup, Bakü Müslüman Hayriye Cemiyetinin üyeleridir. Eserde yer alan bu şahsiyetler; '*İsrafil Bey Hacıyev'in hayat yoldaşı Sona Hanım Hacıyeva, -Sona Hanım, aynı zamanda Bakü Müslüman Kadın Hayriye Cemiyeti'nin de başkanıdır-, Elesger Bey Memmedov, Murtaza Bey Muhtarov, İsmail Bey Seferaliyev, Ağabala Quliyev, Mirtağı Mirbabayev, Ejder Bey Aşurbeyov, Nezer İsmayılov, Hacı Seyyid Zeki ve Ümmibanu (Elesger Bey'in hayat yoldaşı)*' dur. Ayrıca *Tatyana, Hekim (Doktor) ve Hizmetçi Kadın* adında üç yardımcı karakter de vardır. Adadan kaçırılan esir Türk askerler ise: '*Yüzbaşı Süheyl İzzet, Yüzbaşı Ferhat (Ferhat) Dursun, Yüzbaşı Şükrü Şaban, Teğmen Yakup Mustafa, Asteğmen Yusuf Ziya, Başçavuş Hüseyin Hilmi, Başçavuş Fikri Şakir ve Başçavuş Yusuf İbrahim*' den oluşur.

Nargin Faciası adlı dram, tamamen tarihî gerçeklere ve arşiv materyallerine göre yazılmıştır. Oğuztürk'ün eserde anlattığı bu olay, Birinci Dünya Savaşı sırasında Nargin adasında esir olarak tutulan Türk askerlerinin başından geçer ve bu sekiz asker adadan kaçırılır. Bu kaçırılma olayı Azerbaycan Merkezi Devlet Arşivi'nde bulunan resmi belgelerde, Azerbaycanlı gazeteci ve araştırmacı yazar Akif Aşırılı'nın *Nargin: Sarıkamış-Kafkas Cephesi Esirlerin Dramı* adlı eserinde ve Azerbaycan'da bu konu hakkında yayınlanmış birçok tarihî kitapta yer alır. *Nargin Faciası* dramı, 1914-1915 yıllarında Birinci Dünya Savaşı'nda Türk-Rus cephesinde yani Kafkas Cephesi'nde, Sarıkamış Faciası'nda esir düşmüş ve Nargin adasında çok ağır şartlarda tutsak

olduklarından dolayı, çoğunluğu helak olmuş binlerce Türk askerinin ve insanının adına ithaf edilmiştir. Rus-Türk cephesinde, Sarıkamış Faciası'nda esir düşmüş binlerce insanı, Çar Rusya'nın memurları Hazar Denizi'nin Nargin adasına savaş esiri olarak yerleştirir. Kışın soğuktan, yazın sıcaktan, açlıktan, susuzluktan, bakımsızlıktan ve bulaşıcı hastalıklardan dolayı her gün 40-45 esir hayatını kaybeder. Bu esirlerin büyük çoğunluğu (tahminen 10.000 asker) Anadolu Türklerindedir. Bakü'de ve şehrin etrafındaki arazilerde yaşayan insanlar, esirlerin bu acınılacak haline çok üzülür ve onlara çeşitli yollarla yardım etmeye çalışırlar. Böyle bir durumda soydaşlarının ve din kardeşlerinin yardımına yetişmek sorumluluğundan doğan hisler, bağlılık duygularını daha da güçlendirir. Bu duygular, Azerbaycan Türklerini mücadeleye ve kahramanlığa çağırır (Oğuztürk, 2015: 3-5).

Nargin Faciası adlı eserde emsali görülmemiş kahramanlık örneklerinden biri terennüm edilir. Eserde nice cesur insan, bir amaç uğrunda birleşir ve hayatlarını tehlikeye atarak, sekiz esir Türk askerini Nargin adasından kaçırarak, gizlice Türkiye'ye gönderir. Bunu planlayanlar ve yapanlar, o dönemde Azerbaycan'ın önde gelen kişileri ve Azerbaycan Türklerini temsil eden şahsiyetlerdir. Özellikle eserde Bakü Müslüman Kadın Hayriye Cemiyetinin Başkanı Sona Hanım adıyla tanınan şahsiyet, başrolde ve diğer arkadaşlarıyla -Bakü Müslüman Hayriye Cemiyetinin üyeleri- o dönemde Türklerin Ruslara ve Ermenilere karşı verdikleri mücadeleyi en iyi şekilde canlandırır. Bu olay sonucunda Türk subay ve askerlerinin Türkiye'ye kaçmasını sağlayan Elesker Bey adıyla tanınan şahsiyet, Ruslar tarafından öldürülür. Ancak sekiz Türk askeri de bağımsızlıklarını elde ederek Türkiye'ye gelir. Bu askerlerin kaçırılma amacı, bu coğrafyada, diğer esir kamplarında ve özellikle Nargin adasında yaşanan bu olayları Osmanlı Devleti'ne bir şekilde anlatmaktır. Bunu en iyi biçimde esir asker ve komutanların yapacaklarını düşündüklerinden dolayı onları kaçıırırlar. Çünkü bu dönemde, Osmanlı da çok zor durumdadır. Birçok cephede savaşıyor ve var olma mücadelesi verir. Bundan dolayı buradaki esir askerlerin bir kısmı kaçırılarak, Osmanlı'nın bu durumdan haberdar olması istenilir. Fakat geriye kalan binlerce Türk esir, bu adada hayatını maalesef susuzluktan, açlıktan, soğuktan, bulaşıcı hastalıklardan ve her türlü fiziki ve psikolojik işkencelerden dolayı acılı bir şekilde kaybeder.

Nargin Faciası adlı tarihî dram eseri, 20 Haziran 2017 tarihinde Azerbaycan Millî Dram Tiyatrosu'nda sahneye konulmuştur. Eserdeki karakterleri canlandıran oyuncular, Azerbaycan Devlet Tiyatrosunun, Azerbaycan Belediyesi'nin ve Azerbaycan Millî Dram

Tiyatrosunun en önemli sanatçılarıdır. Şairi ve eserlerini sevenler, bu oyunu izler ve duygulu anlar yaşar. Bu gösteriye, Türkiye'nin Bakü Büyük Elçisi Erkan Özoral ve eşi Meltem Özoral da katılır, Nargin adasındaki esir Türklere atfedilmiş ve bu adadaki esir Türklerin dramını en iyi şekilde gözler önüne seren bu oyunu ilgiyle izlerler. Gösterinin sonunda basın mensupları ile konuşan büyükelçi ve eşi, gösterinin çok önemli olduğunu ve gösteriyi çok beğendiklerini ifade ederler. Ayrıca Büyük Elçi Erkan Özoral, tarihte bir ilki gerçekleştirerek eşi Meltem Özoral, Askerî Ateşe Tuğgeneral Zafer Ocak, Azerbaycan Deniz Kuvvetleri Komutan Yardımcısı Natig Bağirov, Kars Serhat Boyları Derneği Başkanı Muharrem Yıldız, büyükelçilik çalışanları ve basın mensupları ile Azerbaycan Deniz Kuvvetleri'ne ait bir askerî gemiyle 27 Mayıs 2017 tarihinde Nargin adasını ziyaret eder. Bu ziyaret, Nargin adasındaki Türk esirleri konusunda Türkiye'nin attığı ilk resmi adımdır. Bundan dolayı tarihî bir öneme sahiptir. Büyükelçi Özoral, basın mensuplarına Nargin'deki Türk esirleri ve Azerbaycan Türklerinin özellikle Türk esirlere yaptığı yardımlar konusunda bir röportaj verir.

Refail Oğuztürk Dağlı, *Nargin Faciası* adlı tarihî dramını yazarken çok derin ve etraflı araştırmalarda bulunmuştur. Oğuztürk, tam beş yıl tarihî arşivlerden ve başka kaynaklardan araştırmalar yapar. Tarihî bilgileri, belgeleri ve materyalleri elde ettikten sonra tam bir yıl içerisinde bu tarihî dramı yazar. Yazdıktan sonra birçok yerle, kurum ve kişilerle bu konu hakkında alakaları ve irtibatı olur. Ama ne yazık ki bu girişimlerden bir sonuç alınamaz. Ancak daha sonra bu eser Azerbaycan Millî Dram Tiyatrosunda sahneye konulur. Bakü Türk büyükelçisi ve eşi başta olmak üzere Türk sefirliğinden üst düzey insanlar gelip bu eseri tiyatro sahnesinden izler.

Nargin adasında tutulan Türk esirlerinin yaşadıkları, Azerbaycanlı Türkler tarafından kaçırılmaları ve Türkiye'ye gönderilmeleri veya muhtelif yerlere yerleştirilmeleri, adadan kaçırılıp Azerbaycan'da kalan, Azerbaycan'ın millî mücadele hareketinde Azerbaycanlı Türklerin askerî yönden eğitilmesinde önemli roller oynayan ve Türk Kafkas İslam Ordusu Azerbaycan'a geldiğinde Türk Kafkas İslam Ordusu'nun saflarına geçen Türk subay ve askerlerinin konusu ne Azerbaycan tarihçiliğinde ve edebiyatında ne de Türkiye tarihçiliğinde ve edebiyatında yeterince ele alınmış ve işlenmiş bir konudur. Bu konu, birçok bilim adamının araştırmasında veya kitabında bir bölüm olarak yer almış ya da kısaca değinilmiştir. Hâlbuki Nargin adası, hem Azerbaycan tarihinde hem de Türkiye tarihinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü Nargin, iki devlet bir millet olan Türkiye ile Azerbaycan'ın ortak tarihidir. Büyük bir tarih bilince sahip olan

ve eserlerinin çoğunda tarihî konuları işleyen Refail Oğuztürk Dağlı, Nargin konusunda tarihî bir dram yazarak bu konuda hem edebiyat hem de tarih alanındaki bir açığı kapatmaya çalışmıştır. Oğuztürk tarafından yazılan ve Azerbaycan Millî Dram Tiyatrosu'nda sahneye konulan bu eser, hem Azerbaycan edebiyatında hem de Azerbaycan basınında önemli bir farkındalık yaratmış ve ses getirmiştir.

Nargin adasındaki Türk esirler konusunu, ilk olarak Azerbaycan basın tarihinin değerli araştırmacısı, "aksakal" gazeteci Şirmemmed Hüseyinov, Neriman Nerimanov'un "Himmat" gazetesinde yer alan "Nargin Ceziresi" makalesini yayınlarak gündeme getirir. Prof. Dr. Musa Qasımlı da "Birinci Dünya Muharebesi'nde Büyük Devletlerin Azerbaycan Siyaseti" adlı eserinde, esirler ve onlara Azerbaycan halkının gösterdiği yardımlar konusunu, arşiv belgeleri ışığında ele alır (Aşırılı, 2015: 14). Qılman İlkin ise "Türk Ordusu Bakü'de" adlı anılarında bu konu hakkında ilginç gerçeklere yer verir. Ayrıca Prof. Dr. Firdovsiyye Ahmedova'nın basına verdiği çeşitli mülakatlarda esirlere yardım konusuna geniş bir şekilde değinilir. Son olarak Azerbaycanlı gazeteci ve araştırmacı yazar Akif Aşırılı, "Nargin: Sarıkamış-Kafkas Cephesi Esirlerinin Dramı" adlı araştırma kitabını kaleme alır. Bu kitap, Dr. Abdülhamit Avşar tarafından Türkiye Türkçesine aktarılır, Sarıkamış Dayanışma Grubu Başkanı Prof. Dr. Bingür Sönmez tarafından da yayına hazırlanır. Şu ana kadar Türkiye de üç defa basılmıştır. Nargin adasında tutulan Türk esirler hakkında hazırlanan en kapsamlı ve akademik çalışmalardan biridir. Azerbaycan'da edebiyat alanında, özellikle tiyatro ve dram eseri olarak şu ana kadar Refail Oğuztürk Dağlı'nın *Nargin Faciası* adlı altı perdelik tarihî dramından başka hiçbir eser ortaya konulmamıştır. Oğuztürk'ün kaleme aldığı bu eser, Azerbaycan edebiyatında tek olduğu için alanında özgün bir eser olup, bu konuda önemli bir farkındalık yaratmıştır. Ayrıca Hüseyin Baykara'nın *Azerbaycan İstiklal Mücadelesi Tarihi*, Celal Gasımov'un *Esrin Gıyamet Çağı*, Mehmet Emin Resulzâde'nin *Azerbaycan Cumhuriyeti* ve Naki Keykurun'un *Azerbaycan İstiklal Mücadelesinden Hatıralar (1905-1920)* adlı kitaplarında bu konu hakkında az da olsa bilgi verilir.

Türkiye'de ise bu bağlamda en önemli akademik çalışmalardan birisi, Cemil Kutlu'nun "Birinci Dünya Savaşında Rusya'daki Türk Esirleri ve Bunların Yurda Döndürülmeleri Faaliyetleri" adlı yayınlanmamış doktora çalışmasıdır. Yine Rusların elindeki Türk esirleri konusunda yapılan bir başka önemli akademik çalışma da, Yusuf Akçura'nın Türk esirlerinin tutulduğu yerler, sayıları ve onların serbest bırakılmaları için

Rusya'daki yürüttüğü faaliyetleri konu alan "*Kızılay (Hilâl-ı Ahmer): 1914-1915*" adlı Mesut Çapa'nın doktora çalışmasından kitaplaştırılmış olan eserdir. Nargin esirleri konusuna yer verilen bir başka çalışma da Betül Aslan tarafından hazırlanan "*I.Dünya Savaşı Esnasında Azerbaycan Türklerinin Anadolu Türklerine Kardeş Kömeği (Yardımları) ve Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi*" adlı kitaptır. Nargin konusunun işlendiği eserlerden bir diğeri de, Prof. Dr. Cemalettin Taşkiran'ın kaleme aldığı "*Ana Ben Ölmedim: Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Esirler*" adlı kitabıdır (Aşırılı, 2015: 15-16). Ayrıca bu konuda iki önemli akademik makale de yazılmıştır. Birincisi, Durdu Mehmet Burak'ın Kastamonu dergisinde yayınlanan "*Kastamonu Milletvekili Halit Bey'in Rusya ve Diğer Ülkelerde Kalan Türk Esirleri İle Alakalı Çalışması*" adlı makalesidir. İkincisi ise Atatürk Üniversitesi Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Betül Aslan tarafından kaleme alınan ve 2010 yılında Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi'nin 42.sayısında yayınlanan "*I.Dünya Savaşı Esnasında Nargin Adası'nda Türk Esirler*" adlı makalesidir. Bu konu ile ilgili belgesel bir film de hazırlanmıştır. Tuğgeneral Ziya Yergök'ün 1850 sayfalık üç cilt tutan el yazması hatıralarından yola çıkılarak hazırlanan "*Cehennem Adası Nargin*" adlı belgesel film de bu konuda yapılan önemli bir çalışmadır. Ayrıca Fahrettin Erdoğan'ın *Türk Elllerinde Hatıralarım*, Hüsamettin Tuğaç'ın *Bir Neslin Dramı*, Ramazan Balcı'nın *Tarihin Sarıkamış Duruşması* ve Vecihi Hürkuş'un *Bir Teyyarecinin Anıları* adlı kitaplarda da bu konu hakkında bilgi verilir.

Türkiye'de edebiyat anlamında ise şu ana kadar bu konu hakkında sadece bir roman yazılmıştır. Selçuk Kızıldağ'ın 2007 ve 2014 yıllarında iki farklı yayınevinden çıkan *Nargin: Sarıkamış'tan Sibiryaya* adlı tarihî bir romanı vardır. Bu romanda "*Alptekin*" adlı esirin şahsında, bir Anadolu ailesinin Nargin'de başlayıp Sibiryada devam eden ıstıraplı serüveni anlatılır. Nargin adasındaki Türk esirleri konusunda bu romandan başka Türkiye'de edebî anlamda hiçbir eser verilmemiştir. Bundan dolayı Oğuztürk'ün *Nargin Faciası* adlı tarihî dram eserini, hem Çağdaş Azerbaycan edebiyatı hem de Çağdaş Türk edebiyatı için ortak bir ürün olarak kabul edebiliriz. Ayrıca Oğuztürk'ün özellikle *Nargin Faciası* ve *Nuri Paşa* adlı tarihî dram eserlerinin Türkiye'de sahneye konulması için her iki ülkenin elçilikleri tarafından ortak bir çalışma yürütülmekte ve görüşmeler devam etmektedir.

Sonuç olarak Nargin adası, 19.yüzyılda bir hapisane olarak kullanılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda ise özellikle Türk esirlerin tutulduğu bir esir kampı işlevini

görmüştür. Hatta burada önemli bir Türk pilotu olan Vecihi Hürkuş da bir süre esir olarak kalır ve Azerbaycan Türklerinin yardımlarıyla adadan kaçırılarak Türkiye'ye gelir. Nargin adasındaki bütün esirler, Türk Kafkas İslam Ordusu'nun Bakü'yü kurtarması ile beraber serbest bırakılır. Ancak bu ada 1920 yılından sonra yani Sovyet yönetiminin başlaması ile beraber tekrar esir kampı ve ölüm adası olarak işlevine devam eder. Özellikle Sovyet yönetimine karşı olan Azerbaycanlı Türkler, yazarlar, şairler, gazeteciler, fikir ve ilim adamları ve Türk Kafkas İslam Ordusu ile Türkiye'ye dönmeyip Azerbaycan'da kalan Türk subay ve askerleri Nargin adasında esir olarak tutulur ya da kurşuna dizilerek öldürülür. Örneğin, bunlardan birisi de Azerbaycan millî marşının yazarı Ahmet Cevat'tır. Ahmet Cevat, 1937 yılında Nargin adasında kurşuna dizilerek öldürülür. Ancak bu konu, ne Azerbaycan tarihinde ve edebiyatında ne de Türkiye tarihinde ve edebiyatında gerektiği gibi kendine yer bulmuş ve işlenmiştir. Oğuztürk'ün bu konuda kaleme aldığı *Nargin Faciası* adlı dram eseri, bu alanda hem tarih hem de edebiyat anlamında ciddi bir boşluğu doldurmaktadır.

Çanakkale Zaferi adlı eser, şairin *Vahdet Hasreti* kitabında yer alan tarihî bir poemadır. *Vahdet Hasreti* kitabında *Çanakkale Zaferi* adlı tarihî poemandan ayrı olarak, *Nargin Faciası* adında altı perdeli tarihî bir dram ve üç bölümden oluşan hacimce uzun ve büyük olan *Vahdet Hasreti* adında tarihî bir poema daha bulunur. *Çanakkale Zaferi* adlı poema, hacim olarak pek büyük bir manzume olmamasına rağmen işlediği konu bakımından çok değerli bir eserdir. *Çanakkale Zaferi*, toplamda seksen iki mısradan meydana gelir. Şairin diğer poemalarıyla kıyasladığımızda *Çanakkale Zaferi* şiiri biraz daha kısadır.

Bilindiği gibi Çanakkale, şanlı Türk tarihinin en önemli sayfalarından ve tarihe iz bırakmış dönüm noktalarından biridir. Çanakkale, Türk tarihinde sonuçları bakımından önemli bir yere sahiptir. Mustafa Kemal'in askerî dehasının anlaşıldığı, Türk milletinin kahramanlığının bir kez daha dünyaya ispatlandığı büyük bir mücadeledir. Refail Oğuztürk Dağlı ise Türklüğün en önemli zaferlerinden biri olan Çanakkale savaşı ile ilgili duygu ve düşüncelerini anlatan bir poema kaleme almıştır. Oğuztürk, Çanakkale Zaferini destansı bir dille ifade etmeye çalışmıştır.

Çanakkale'de sadece Türkiye Türkleri değil, yardıma gelen başka Türk soydaşlarımız ve Müslüman kardeşlerimiz de mücadele vermiştir. Türklerin tarih sahnesine çıktığı eski çağlardan günümüze kadar süregelen bir gerçek vardır: *Oğuz*

Türklerinin devleti güçlü ve kudretli olduğu dönemlerde, diğer Türk illeri ile öteki Müslüman kavimler rahat, huzur ve adalet içinde yaşamışlardır. Bu gerçeğin farkında olan Azerbaycanlı aydınlar, 1912-13 yıllarında Türkiye’de başlayan Balkan Savaşı’nda soydaşlarını yalnız bırakmadılar. Azerbaycan’da bulunan *Müsavat Partisi* bir bildiri yayımlayarak, dünyadaki bütün Türkleri ve Müslümanları Osmanlı Devleti’ne yardıma çağırdı. Azerbaycan *Müsavat Partisi* liderleri, Rus emperyalizmi altında inleyen bütün Türk ellerini ve İslam dünyasını Osmanlı ordusunun kurtaracağına inanıyor ve bunun için desteklenmesini istiyorlardı. Türkiye’nin manevi yönden desteklenmesinin yanı sıra, Azerbaycan Türkleri maddi yardımlarda da bulunmuşlardı. Hacı Zeynelabidin Tagızâde başta olmak üzere, Azerbaycan’ın önemli zenginleri, Balkan Harbi’nde Osmanlı Devleti’ne altın ve para göndermişlerdi. Azerbaycanlı vatanseverler bu yardımı yalnızca kardeşliğin bir nişanesi olarak yapmışlardı. Azerbaycan Türkleri, Birinci Dünya Savaşı’nda da Türkiye’nin yardımına koşmuşlardı. Çanakkale Savaşlarına katılan Azerbaycanlı Türkler, diğer kardeşleri ile birlikte kahramanca savaşmış ve şehit düşmüşlerdi (Görüryılmaz, 2015: 72-73). Azerbaycanlı Türkler, Çanakkale cephesine gelmiş ve Türk kardeşleri ile Çanakkale’yi ve Türkiye’yi düşmana karşı kahramanca savunmuşlardır.

Çanakkale Savaşı, Refail Oğuztürk Dağlı için çok önemli bir yere sahiptir. Oğuztürk, Çanakkale Savaşı’nı Türklere Anadolu’nun kapılarını açılmasını sağlayan Malazgirt Savaşı kadar hatta ondan daha değerli ve önemli görür. Çanakkale Zaferini bu kadar önemseydiği için Çanakkale şehitlerine ithaf ettiği *Çanakkale Zaferi* poemasını kaleme almıştır. Çanakkale Savaşı ile ilgili duygularını ve hislerini bu poema eşliğinde dile getirir. Oğuztürk, Çanakkale Zaferi’nin Türk tarihi için ne kadar önemli olduğunu kendisiyle röportaj yaptığımız zaman şu cümlelerle ifade eder: ‘‘*Bugün Çanakkale neden önemlidir? Çanakkale Zaferi’nin Türk tarihinde büyük bir ehemmiyeti var. Çanakkale’de eğer Türkler mağlup olsaydı, Türk tarihten silinirdi. On bir ülke Çanakkale’ye gelmiş. Bu kâfirlerin en büyük arzusu Türk’ü yeryüzünden silmekti, yok etmekti. Bundan dolayı tam on bir ülke Çanakkale’ye geldi. O dönemde çok iyi bilirsiniz ki, bazı Müslüman hainler de bu kâfirlere destek verdi. Burada asıl amaç, mesele, konu sadece İslam değildi. Burada esas mesele, Türk ve Türklük meselesiydi. Burada konu sadece İslam olsaydı, o zaman diğer İslam ülkeleri neden Çanakkale’ye geldi? Burada esas mesele hem Türk, hem de Müslüman yani Müslüman Türklerdi. Bu bakımdan Çanakkale Zaferi çok önemlidir. Çanakkale, çok büyük bir savaş, çok büyük bir zafer olmuştur. Çok rahatlıkla diyebilirim*

ki, Türk tarihinde bu kadar vacip ve önemli bir savaş olmamıştır. Çanakkale Savaşı, atamız, Davud Çağrı Bey'in oğlu, Sultan Tuğrul'un yeğeni Alparslan'ın yaptığı Malazgirt Savaşı kadar önemli bir savaştır. İşte Çanakkale, böyle bir galibiyettir, böyle bir zaferdir. Eğer Çanakkale'de atalarımız mağlup olsaydı bugün Türkler olmazdı. Aynen Sarıkamış Harekâtı gibi. Sarıkamış Harekâtı'nda eğer Enver Paşa, düşmanı dört ay oyalamasaydı bugün yeryüzünde Türkler olmazdı. Enver Paşa'ya Allah rahmet eylesin. Çok büyük bir komutandı. Sarıkamış'ta bugün gösterilen şekilde mağlubiyet olsaydı Türkleri konuşmuyor olurduk. Bazıları doksan bin askerimiz falan şehit oldu diyor. Ordunun tamamı zaten yetmiş bin. Nasıl doksan bin asker şehit oluyor? Sarıkamış Harekâtı'nda toplam yirmi bin şehidimiz var. Sarıkamış Harekâtı'nda biliyorsunuz Ruslar, Anadolu topraklarına girmek istiyorlardı. Fransa, İngiltere ve diğer on bir ülke Gelibolu, Çanakkale tarafından girmek istiyordu. Anadolu'nun ortasında birleşip, Osmanlı'yı tamamen sileceklerdi. Ama Enver Paşa, onları tam dört ay önledi ve engelledi. Enver Paşa, hazırlıksız bir şekilde savaşa girdi, tam hazır değildi. Ama yine de düşmanı engellemeyi başardı. Ordu için erzak hazırlamaya, silah, cephane hazırlamaya vakitleri yetmedi. Ben bir asker olarak, Enver Paşa'nın yaptığı bu harekâtı çok önemli görüyorum. Çünkü Türk ordusu artık Çanakkale'de arkadan bir darbe korkusu olmadan savaştı'' (bk. Birinci Röportaj, 218-266).

Ayrıca Oğuztürk ile röportaj yaparken Çanakkale Zaferi adlı tarihî poeması hakkında ne düşündüğünü ve neden böyle bir şiir yazma gereği duyduğunu sordum. Oğuztürk ise Çanakkale gibi bütün Türk dünyası için önemli bir tarihin anlatılması ve yaşatılması gerektiğini ifade etti. Bir gün çok yakın bir arkadaşı olan Bakış Elekberov ile Çanakkale ile ilgili bir programa gittiğini, bu programın kendisini çok etkilediğini, Bakış Bey ile bu konuyu konuştuğunu ve eve gelip bir iki saat içinde bu şiiri yazdığını söyledi (bk. Birinci Röportaj, 218-266).

Refail Oğuztürk Dağlı, Çanakkale Zaferi adlı tarihî poemasında, Çanakkale'yi bir ana vatan olarak görür ve şanlı bir mekâna benzetir. Şaire göre, Çanakkale o kadar şanlıdır ki, cihan durdukça ve var oldukça Çanakkale de var olacaktır ve hiçbir zaman herhangi bir düşmanın çizmesi altında kirlenmeyecektir. Çanakkale'nin şanlı bir mekân olmasını sağlayan Türk'ün kahramanlığına o lacivert sular, dağlar, topraklar ve o topraklardaki izler şahitlik eder. Şair, biz Türk milletine vatanımızın küçük bir toprağı veya bir zerresi olan Çanakkale için ciddi manada düşünmemizi tavsiye eder. Çünkü ona göre, bu topraklarda sadece Türkler için değil, bütün insanlık için büyük hikmetler vardır. Bu

hikmetlerin en büyüğü Çanakkale'nin Türk-İslam medeniyetinin son kalelerinden biri olmasıdır. Şair, bu düşüncelerini şu mısralarla dile getirir:

Çanaqqaladır bura-doğma, güzel, şanlı mekân!

O qeder şanlı ki, olmaz tayı durduqca cahan!

Bu laciverd sulara, dağlara bak, düzlere bak,

O qehremanlığa şahidlik eden izlere bak!

Bu veten zerresi haqqında düşündükçe düşün,

Çok büyük hikmeti vardır bütün insanlık için! (Vahdet Hasreti, s:59)

Oğuztürk, düşman askerlerini şer askerlerine benzetir. Çünkü düşman askerinin şerden yani kötülükten başka hiçbir emeli yoktur. Düşman askerlerine, yürüdükleri yolun bir ecel yolu olduğunu ve bilmeden bastıkları yerlerin yenilmez Gelibolu olduğunu söyler. Çanakkale'nin alınmaz bir kale olduğunu ve onlar için bir kan çanağı olduğunu vurgular. Çünkü ona göre, Türk ile savaşmak büyük bir hüner ister. Ulu Türk'ün temeli ve dayanağı iman, inat ve sevgidir. Eğer Türk, Hak için, Allah için savaşıyorsa tek emeli vardır o da cihattır. Şair, bu düşüncelerini şu dizelerle ifade eder:

Dayan ey şer esgeri! Bu yol bir ecel yoludur,

Bu ayaq basdığın yenilmez el Geliboludur!

Dayan ey şer esgeri! Önde alınmaz qaladır,

Size bir qan çanağı-bu yerler Çanaqqaladır!

Eger aldatmasaydı sizleri ecdadlarınız,

Olmazdı Türk ile meydanda bu feryadlarınız.

İman, inat ve sevgidir ulu Türk'ün temeli,

Haqqın uğrunda savaşdırsa, cihaddır emeli! (Vahdet Hasreti, s:60)

Oğuztürk, poemada silahlarla, mermilerle, toplarla Türk'ün ve Türk topraklarının başına üşüşen düşmanlara seslenir ve düşmana verilecek zerre Turan toprağının olmadığını söyler. Çünkü Türkler için vatan olmuş her toprak parçası değerlidir. Kan ile alınıp vatan yapılmış toprak, ancak kan dökülerek verilebilir. Hiçbir köyün, kentin,

yaylağın, kışlağın diğèrinden bir üstünlüğü ve farkı yoktur. Oğuztürk, bu duygularını şu ifadelerle dile getirir:

Ey heqaretle, silahlarla cumanlar, eşidin,

Ey benim memleketimden pay umanlar, eşidin.

Turanın zerre qeder ‘pay’ deyilen torpağı yok,

Nisbetde az sevilen qışlağı yok, yaylağı yok. (Vahdet Hasreti, s:60)

Şaire göre, Türklerin vatan dediğı topraklarda hiçbir zaman bayrak yere düşmemiş ve kirlenmemiştir. Çünkü Türkler, fethettiğı ve vatan yaptığı her toprağı adalet ile yönetir. Hiç kimsenin dinine, diline ve yaşam tarzına karışmaz. Türkler, fethettiğı toprakları maddi eserler yaparak değil, adalet ile yöneterek bayındır hale getirir. Bundan dolayı vatan olan Çanakkale’de de hak bayrağı hiçbir zaman yere düşmeyecektir. Çünkü Çanakkale, şehit kanlarıyla sulanarak kurtarılmıştır. Bundan dolayı burada en ulvi duyguların yüce bir zirvesi olan şahadet zirvesi vardır. Ve hayatta bu şahadet noktasından daha büyük bir zirve, bu ibadetten daha yüce bir ibadet yoktur. Şair, bu duygularını şu mısralarla terennüm eder:

Bu veten qismi ki, endirmemiş haqq bayrağını,

Çanaqqaladır bura-öp daşını, torpağını.

Burda minlerce şehid ünvanı, minlerce mezar,

En ülvi duyğuların en uca bir zirvesi var.

Heyatda bir emel olmaz bu şahadetten uca,

Kimse bilmez bir ibadet bu ibadetten uca! (Vahdet Hasreti, s:61)

Bir Türk için, vatan ve vatan toprağı canından, kanından daha önemlidir. Çünkü Türkler, bir toprağı kan dökerek vatan yapar. Bundan dolayı vatan kavramı Türk’ün kutsallarından biridir. Millî şairimiz Mehmet Akif, vatanımızın canımızdan, kanımızdan kısacası bütün varlığımızdan daha değerli olduğunu İstiklâl Marşı’ndaki şu mısralarla ifade eder:

Kim bu cennet vatanının uğruna olmaz ki feda?

Şühedâ fışkıracak, toprağı sıksan, şühedâ!

Câni, cânânı, bütün varımı alsın da Hüdâ,

Etmesin tek vatanımdan beni dünyâda cüdâ. (Çetin, 2011: 69)

Çanakkale de bir vatan toprağıdır. Dolayısıyla düşmanın çizmesi altında ezilmesine ve kirletilmesine asla müsaade edilemez. Şaire göre eğer Allah, bize Çanakkale'yi bahşetmişse, büyük şanlı zafer yüce Türk milletinin hakkıdır. Oğuztürk, millî şairimiz Mehmet Akif ile aynı şekilde hissettiği ve paylaştığı duyguları şu şekilde dile getirir:

Canından önemlidir ölçüde her Türk'e veten!

Onu tek tanrımız Allah bize behş etmiş eger,

Ulu Türk milletinin haqqıdır bu şanlı zefer! (Vahdet Hasreti, s:61)

Kitapta yer alan tarihî poemalardan biri de *Vahdet Hasreti*'dir. Hacim olarak uzundur. Toplam üç bölümden oluşan tarihî poema, kitaba adını da verir. Poema, *Hacı Gurban'ın Hatıraları, Qars Görüşmesi ve Bağımsızlık Uğrunda* adlı üç bölümden meydana gelir. Poemanın sonunda, poemada yer alan kişi, yer, kavramlar vb. hakkında bilgi veren, 138 maddeden oluşan *İzahlar* yani *Açıklamalar* adlı bir bölüm vardır. Bu bölümde poemada yer alan kavram, kişi ve yer adlarıyla ilgili tamamen bilimsel bilgiler verilir. Kitabın en sonunda ise poema ile ilgili arşiv materyalleri ve görseller yer alır.

Vahdet Hasreti poemasında 19. asrın sonlarında, 20. asrın evvellerinde Azerbaycan'da cereyan eden hadiselerden bahsedilir. Azerbaycan Türklerine karşı yürütülen soykırım siyaseti, Azerbaycan'ın kadim bir köşesinde Ermenistan adlı suni bir devletin oluşturulması, Ermeni çete başı Şaumyan'ın ve diğer Bolşeviklerin vahşilikleri, şair tarafından yürek ağrısı ile kaleme alınır. Lakin eserde kahramanlıklarından gururla bahsedilen *Hacı Qurban, Hacı Hebib, Ovçu Qara Ehmed, Mail, Ferruğ, Zeynal* gibi mert insanlar bu haksızlığa karşı ölüm kalım savaşı verirler. Eserin en başından en sonuna kadar bir vahdet hasretinin sesi duyulur ve hissedilir. Bir cephede birleşmiş güçlü düşmanlara karşı Türk vahdetinin hasreti! Bu vahdet hasreti her Türk yiğidinin kalbindedir. Eserin sonunda Türk Kafkas İslam Ordusu'nun sayesinde bu hasrete son verilir.

Vahdet Hasreti poemasında, Çarlık Rusyası'nın ve her zaman desteklediği ve kullandığı Ermeni çeteleri olan Bolşevik-Taşnak çetelerinin tecavüzü devrinde Azerbaycan'ın içine düştüğü ağır vaziyet anlatılır. Bağımsızlık mücadelesi veren

liderlerin ve onları destekleyen kaçak destelerinin sadece ve sadece halkı bu durumdan kurtarmak için çıkış yolları arayıp bulmaları ve kahramanca mücadele etmeleri kaleme alınır. Tarihî gerçeklere göre yazılmış bu poemada eserin kahramanları, mücadele verdikçe vahdetin ne kadar vacip ve gerekli olduğunu, birliği olmayan halkın ne kadar zayıf ve güçsüz olduğunu anlarlar. Bundan dolayı yılmadan ve usanmadan mücadele ederler. Her zaman millî birliğin gerçekleşeceğine inanırlar. Poemanın sonunda birlik hasreti içinde olanların arzusu hayata geçer ve Kafkas İslam Ordusu'nun zafer yürüyüşü başlar.

Vahdet Hasreti poeması, tamamen tarihî ve ilmî gerçeklere dayanılarak yazılmıştır. Zaten şairin karakteristik ve edebî özelliklerinin en başında konularını gerçek tarihten alması ve eserlerini tarihî ve ilmî gerçeklere göre yazması gelir. Yani Refail Oğuztürk Dağlı, eserlerinde okuyucunun karşısına sadece bir yazar, şair ve ya fikir adamı olarak değil, aynı zamanda bir tarihçi, araştırmacı ve bilim adamı olarak da çıkar. Poemanın sonundaki açıklamalar, arşiv materyalleri ve görseller zaten poemanın tarihsel gerçekler ve belgeler ışığında yazıldığını ispatlar. Poemada kısacası Sovyet dönemindeki Azerbaycan Türklerinin, Ruslara ve Ermenilere karşı verdikleri kahramanca mücadele anlatılır. Bu dönemde doğal olarak Sovyet yönetimine karşı birlik içinde ve düzenli askerî birliklerle mücadele etmek mümkün değildir. Bundan dolayı yapılan mücadele kaçak desteleri tarafından verilir, küçük çapta ancak etkili sonuçlar doğurur. Bu dönemde Sovyet yönetiminin baskısından ve zulmünden dolayı kaçak faaliyetleri çoğalır ve birlik, bağımsızlık isteyen Azerbaycan'ın kahraman ve cesur yiğitleri silahlanır. Böylelikle küçük birlikler halinde düşmana ağır darbeler indirilir. Bu kaçak desteleri, 10-15 kişiden oluşur. Kaçak birliklerinin en meşhur olduğu yer, Hızı Bölgesinin Akdere kentidir. Akdere kenti kaçak ve pehlivanlarıyla ünlüdür. Bu dönemde Sovyet yönetimine karşı en ciddi ve kahramanca mücadeleler bu kaçak desteleri tarafından Akdere bölgesinde verilir. Bundan dolayı Akdere kenti, Azerbaycan tarihinde önemli bir yere sahiptir. Şair, bu kahramanca mücadeleleri, bu mücadeleleri veren o yiğit şahsiyetleri *Vahdet Hasreti* poemasında şiirsel bir dille ifade ederken, *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı araştırma kitabında ve *Vatan Sevgisi* adlı sanatlı ve ilmî-publisistik film senaryosunda da bilimsel bir dille tarihî gerçekler eşliğinde ve ayrıntılı bir şekilde anlatır.

Vahdet Hasreti poemasının ikinci bölümü olan *Qars Görüşmesi* kısmında, Azerbaycan Türkleri birlik olmak ve düşmana karşı beraber hareket etmek için büyük bir toplantı düzenlerler. Bu toplantıya, bu mücadelenin önde gelen isimleri, kaçak

birliklerinin liderleri ve Müsavat hareketinin önemli isimleri ve üyeleri katılır. O dönemde *Müsavat Partisi*'nin ve hareketinin lideri Mehmet Emin Resulzâde'dir. Mehmet Emin Resulzâde, bu toplantıya kendisini temsilen tarihin ilk Türk-İslam Cumhuriyeti olan *Müstakil Azerbaycan Cumhuriyeti*'nin kurulmasında çok önemli hizmetler vermiş yirmi beş yaşındaki Mirza Bala'yı ve poemada Hızılı Cafer diye geçen yirmi yaşındaki Cafer Cabbarlı'yı gönderir. Bu toplantıya katılanlar Azerbaycan'ın bağımsız olabilmesi için görüşür ve ne yapacaklarına karar verirler. Ve sonunda mücadele başlar, ağır kayıplara rağmen birlik ve bağımsızlık isteyenlerin arzuları gerçekleşir ve Kafkas İslam Ordusu'nun bağımsızlık yürüyüşü başlar.

1.3.1.3. Cennet Kapıları

Cennet Kapıları, yazarın üçüncü kitabıdır. Elimizde bulunan ve üzerinde çalıştığımız kitap, ikinci baskı olup, 2016 yılında Bakü'de Hazar Üniversitesi Neşriyatında 208 sayfa olarak basılan ve çeşitli gazel, şiir ve poemalardan meydana gelen önemli bir eserdir. Kitabın ilk baskısı ise yine Bakü'de 2006 yılında yapılmıştır. *Cennet Kapıları* kitabında 15 gazel (gazel başlığı altında şiir), 11 şiir ve 6 poema bulunur. Kitapta sırasıyla önce gazeller, daha sonra şiirler ve en son olarak da poemalar yer alır.

Eserde "*Tar, Haber Oldu, Bir Söz De..., Güzelim, Olur, Gözün Aydın Ki..., Yetmez Sana, Sahmana Düşer (Yoluna Girer/ Düzene Girer), İdrakın Hükümü, Hızı, Aşığız, Azerbaycan Vahid Gerek (Azerbaycan Bir Gerek), Sesi olmaz, Görünür ve Ümidim Var*" adında derin felsefe ve ince duygularla yazılmış gazeller yer alır. Gazelerde genel anlamda, Azerbaycan, birlik, Allah, Allah'ın birliği ve hikmetleri, *Kur'an-ı Kerim*, İslam dini ve İslam dinin güzellikleri, vahdet hasreti, hak, adalet, nefis ve nefisle mücadele, dünyanın faniliği ve geçiciliği, Azerbaycan'ın Hızı bölgesinin tarihi gibi konular işlenir. Şair, genel olarak konularını birlik, Allah aşkı, İslam dinin öğretileri, insanın nefsiyle olan mücadelesi felsefesi üzerine kurar.

Bu gazeller içinde özellikle *Tar, Hızı ve Azerbaycan Vahid Gerek* çok önemli bir yere sahiptir. Tar, kelime anlamı olarak birkaç farklı anlama gelir. Tar'ın ilk anlamı, Azerbaycan'da yaygın olarak kullanılan, mızrapla çalınan telli musiki aletidir. Bu anlamından farklı olarak değişik anlamları vardır ancak şairin bu gazelde kastettiği anlam bir musiki aleti olan Tardır. Aynı musiki aletin Türkmen Türkçesindeki karşılığı ise Dutar'dır. Türkmen Türkçesinde iki telli Türkmen sazına *Dutar* denir. Oğuztürk, bu gazelinde tarın eşliğinde duygu ve düşünceleri dile getirir. Kalbindeki duyguları, Allah'a

olan sevgisini, Azerbaycan'a olan aşkını tar aracılığıyla ve tara söyleyerek ifade eder. Aslında burada tar önemli bir semboldür. Çünkü tar insanın duygularını namer ve musiki ile anlatan, insanın kalbindekilerine tercüme olan bir vasıtaadır. Tar ile ilgili şiir ve gazel yazmak, Azerbaycan edebiyatında klasik dönemden itibaren bir gelenek olarak devam eder. Birçok şair, yazar tarla ilgili şiir söyler ve duygularını tar sayesinde dışa vurur. Özellikle son dönemlerde Mikayıl Müşfik tar ile ilgili önemli şiirler yazar. Mikayıl Müşfik, üç şiirini tamamen tara ayırır ve bu şiirlerinde tarı anlatır. Ayrıca on iki şiirinde ise tara değinir ve tardan bahseder. Böyle usta sanatkârların tar ile ilgili şiir ve gazel söyledikten sonra ve artık tar ile ilgili pek bir şeyin söylenemeyeceği bir dönemde Refail Oğuztürk Dağlı, tarı anlatan bir gazel yazar. Bundan dolayı bu gazel önemli bir yere sahiptir. Ayrıca eserde yer alan *Hızı* ve *Azerbaycan Vahid Gerek* gazelleri de önemli bir yere sahiptir. *Hızı* gazelinde şair, asıl vatanı ve ata baba yurdu olan *Hızı*'dan bahseder ve *Hızı*'nın güzelliklerini tasvir eder. *Hızı*'nın tarihini, Azerbaycan Türk tarihinde ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu şiirsel bir dille anlatan şair, *Hızı*'ya karşı olan gönülden bağlılığını en içten gelen duygularıyla ifade eder. *Azerbaycan Vahid Gerek* şiirinde ise Azerbaycan'da birliğin ne kadar gerekli ve vacip olduğunu şiirsel ifadelerle dile getirir. Zaten şairin temel konularının başında birlik ve bir olmak gelir. Şair, bu şiirinde ve başka şiir ve poemalarında Azerbaycan Türkleri arasında birliğin kurulmasını ve bütün Türklerin tek yumruk olması gerektiğini her fırsatta dile getirir ve bunu en içten gelen duygularıyla arzu eder.

Eserde "Papag (Başlık, Kalpak), Düzelen Zad Değil (Düzelen Şey Değil), Şayet Deseler, Muallim (Öğretmen), Tapmaca (Muamma, Üstü Kapalı Söz, Eleştiri), Muallim ve Talebe (Öğretmen ve Öğrenci), Yuhu (Uyku), Bakıma (Bakü), İlk Bahar, İlk Muhabbetim ve Yeni Takvim Yılı" adında özellikle eleştiri konulu, toplumdaki ayrılıkları açıkça gösteren ve İslam'ın güzelliklerini işleyen satirik tarzda yazılmış on bir şiir vardır. Bu şiirlerin çoğunluğu satirik tarzdadır ve konu bakımından bu şiirlerde eleştiri ön plandadır. Özellikle *Düzelen Şey Değil*, *Şayet Deseler*, *Muallim*, *Tapmaca*, *Muallim ve Talebe*, *Uyku* şiirlerinde toplumun bozuk yönleri, toplumda yaşanan adaletsizlikler, cehalet, bilmin ve ilmin eksikliği, rüşvet gibi konular ağır ve sert bir dille eleştirilir. Şair, bu şiirlerle toplumun aksayan ve bozulan yönlerini, toplumsal olayları şiirsel bir dille eleştirir.

Oğuztürk, *Düzelen Zad (Şey) Değil* şiirinde rüşvet, ilim, eğitim ve âlimler ile ilgili eleştirilerini şu mısralarla ifade eder:

Hamımızı sen ağır salacaqsan zillete,

Buyur! Yazırsan ki sen, şer ataraq millete,

Guya ki, mektebliler diplom alır rüşvete,

Tedris o tedris deyil, ustad o ustad deyil.

Birce sensen ağıllı! Sen düşünen zad deyil!

Men ölüm, şair lele, felsefen abad deyil! (Cennet Kapıları, s:21)

Şair, *Şayet Deseler* şiirinde halkın öz âdet, gelenek, görenek ve ananelerinden uzaklaştığını ve toplumun giderek yozlaştığını şu sert ifadelerle eleştirir:

Vardırımı gören cahanda bir özge eyalet,

Yad âdete duysun nu qeder sevgi, mehebbet,

Övladını qoysun babanın irsine hesret?!

Zenn etme ki, ünvan bizim ünvanıdır, inanma!

Şayet deseler-ölke müsəlmandır-inanma! (Cennet Kapıları, s:23)

Hergah, camaat, sapmasaq öz âdetimizden,

Olmaz gözeli kürrede öz milletimizden.

Artar bire-min qat gücümüz vehdetimizden,

Bir kes de-tek-tek gezen aslandır-inanma!

Şayet deseler-ölke müsəlmandır-inanma! (Cennet Kapıları, s:24)

Oğuztürk, *Tapmaca* şiirinde ise rüşvet hakkındaki sert ve ağır eleştirilerini şu dizelerle dile getirir:

Nece şeydir ki, bu şey-verdi qol-qanad yalana?

Nece şeydir ki, ‘heyirdir’ verene hem alana?

Hansı mechuldur o ki, melum olandan bu yana,

Döndü efsanelere, itdi heqiqet, qadası?!

Sene ‘hörmət’, sene zehmet, mene minnet, qadası!

Ona dair sürünür cümle cemmiyet, qadası! (Cennet Kapıları, s:26)

Bu hemendir, işleyib qanımıza, canımıza,

Bir vedre barıt koydu bir tike vicdanımıza.

Sapdırıb bizleri yoldan, dönüb imanımıza,

Nedir e?!.. Tapmacama versene qiymet, qadası!

Sene ‘‘h rmet’’, sene zehmet, mene minnet, qadası!

Ona dair sürünür cümle cemmiyet, qadası! (Cennet Kapıları, s:26)

Şair, *Uyku* şiirinde ise toplumsal kurumların bozulduğunu ve bu kurumların artık görevlerini yerine getirmediklerini şu dizelerle eleştirir:

Bir hestahana görmüşem... gül-çiçek hendever,

Hey çihir darvazasından nicat tapmış desteler,

Kasıbdır ya varlıdır-esla seçilmir hesteler,

Çetinliksiz, rüşvetsiz, müfte tebabet görmüşem!

Neyleyim? Berk yatmışam, böyle revayet görmüşem,

Keçsin Allah günahımdan, yurdu Cennet görmüşem! (Cennet Kapıları, s:29)

Son olarak şair, yine *Uyku* şiirinde adalet, mahkeme ve adaleti tesis eden hâkimler konusundaki eleştirilerini şu ifadelerle dile getirir:

Mehkeme iclasında bakdım edalet cengine,

Hâkimler mehel qoymur pula, ‘‘dayılar’’ zengine,

Mehkeme bir musiqiymiş qanunun ahengine,

Ay kişi, qalip çıhıpdır haqq-edalet görmüşem!

Neyleyim?... Berk yatmışam, böyle revayet görmüşem,

Keçsin Allah günahımdan, yurdu Cennet görmüşem! (Cennet Kapıları, s:29)

Eleştiri konusu, şairin şiirlerinde önemli bir yer sahiptir. Şiirlerde yöneticiler, yöneticilerin eksiklikleri ve halka karşı yanlış tutumları da eleştiriden nasibini alır. Aslında bu durum bir şair, yazar veya fikir adamı için önemli bir görevdir. Şairler,

yazarlar, fikir adamları, aydınlar topluma yol gösteren, topluma ışık tutan ve örnek olan önemli şahsiyetlerdir. Bundan dolayı Oğuztürk de Çağdaş Azerbaycan edebiyatının bir şairi, yazarı, fikir adamı ve aydını olarak bunu bir görev bilip, Azerbaycan toplumundaki yanlışları, eksik yönleri, yöneticilerin halka karşı olumsuz tutumlarını sert bir dille eleştirir. Böylelikle bir sanatçı olarak topluma karşı olan vazifesini yerine getirir.

Kitabın devamında ‘‘Adil Şah, Şeyhin Galibiyeti, Hakani Şirvani ve Tacir, Rüşvetkâr ve Mümin, Cennet Kapıları ve Mukaddes Görüş’’ adında toplam altı poema vardır. Bu poemalardan *Cennet Kapıları ve Mukaddes Görüş* hacim olarak geniş ve uzun olmalarına rağmen diğer dört poema ise kısadır. Poemalarda genel olarak dinî konular ve değerler, adalet, rüşvet, insanın nefsi ile mücadelesi, ilmin gerekliliği, helal ve haram gibi kavramlar işlenir. Dinî bilgiler eleştiri ve sembolik tarzda insanlara anlatılır ve insanların doğru ile yanlış birbirinden ayırt etmeleri sağlanır.

Kitapta yer alan ilk poema, *Adil Şah*’tır. *Adil Şah* poemasının ana teması adalettir. Poemada adalette ilgili ibretlik bir olay anlatılarak önemli mesajlar verilir. Oğuztürk’e göre, devleti yönetenler ve devlet erkânında önemli makamlarda bulunan kişiler her zaman adil olmalı ve adaleti tesis etmelidir. Adaletle yönetilen bir ülkenin veya devletin vatandaşları da mutlu olur ve barış içinde yaşar. Şaire göre, devlet adamları ve özellikle devleti yönetenler herkese adil davranmalıdır. Adaletle yönetilmeyen devlette hırsızlık, rüşvet, yalan, dolandırıcılık ve zulüm alıp başını gider. Bundan dolayı bir devletin temeli ve ana prensibi adalettir. Adalet konusunun işlendiği önemli kitaplardan biri de *Kutadgu Bilig*’tir. İslami devrin ilk eseri olan *Kutadgu Bilig*’te adalet teması ayrıntılı bir şekilde işlenir. Özellikle ideal yönetici tipi tasvir edilir ve bir yöneticinin her zaman adaletli davranması gerektiği dile getirilir. Yöneticiler, adaletli oldukları sürece var olabilirler ve hükümlerlerini ayakta tutabilirler. Zaten *Kutadgu Bilig* sözünün asıl anlamı ‘‘Devleti Yönetme Bilgisi’’ dir.

Adil Şah poeması, adaletsizliği, rüşveti, devleti yönetenlerin durumunu hicivli bir dille anlatan küçük bir poemadır. Özellikle devlet adamlarının, hakanların, hanların, şahların, valilerin, hakîmlerin adaletli olmalarını ve yönettiği insanlara adaletli davranmaları gerektiğini anlatan hikâye tarzında yazılmış bir şiiridir. Şaire göre adalet, bir devletin temelidir. Adalet ile yönetilmeyen bir devlet er geç yıkılır. Ülkesini, devletini ve milletini adaletle yöneten yönetici, ideal yönetici tipidir. Yani adaletli bir siyaset yürüten, milletini barış içinde yaşatan, herkese adil bir şekilde davranan ve hak ve adaleti

her şeyin üstünde tutan devlet adamı ideal bir yöneticidir. Eğer yöneticiler adil olurlarsa yönettikleri devletin gücü ve kudreti atar. Bu durum, devleti diğer devletler ve ülkeler arasında önemli bir yere getirir. Çünkü *‘‘Adalet mülkün temelidir.’’*

Poemada şair, devleti yöneten kişilerin sorumluluklarını ve görevlerini, anlattığı ibretlik olayla güzel bir şekilde ifade eder. Örneğin şaire göre, bir hanın veya devleti yöneten kişinin görevlerinden biri de yönettiği ülkeyi bayındır hale getirmektir. Yani ülkede yollar, köprüler, hastaneler, halkın yararlanabileceği sosyal kurumlar yapmaktır. İyi bir yönetici, her zaman halkına hizmet eder ve halkının faydasına olan işler yapar. Ülkesini bayındır hale getirerek halkının refah seviyesini yükseltir. Ayrıca bir yöneticinin özelliklerinden bir diğeri de, halkına değer vermek ve halkının hangi konuda olursa olsun şikâyetlerini dinlemektir. Halk, adil olmayan, milletine hizmet etmeyen, rüşvet alan, rüşvetsiz iş görmeyen bir yöneticiden doğal olarak şikâyetçi olur veya yöneticinin herhangi bir yanlışından dolayı onu eleştirebilir. Bir yönetici bunu anlayışla karşılamalıdır. Akılla ve sabırla hareket etmeli ve adil bir karar vermelidir.

Oğuztürk’e göre yöneticilerin vasıflarından biri de haksız kazanç elde etmemektir. Bir yönetici asla rüşvet almamalı ve rüşvetle iş görmemelidir. Ancak poemada anlaşıldığına göre yöneticiler, valiler, hakîmler, hanlar rüşvet alır ve haksız kazanç elde ederler. Şairin sadece bu poemasında değil, diğer şiir ve poemalarında da üzerinde önemli durduğu konuların başında rüşvet gelir. Şair, şiirlerinde rüşvet konusunu ibretlik olaylar anlatarak eleştirel bir şekilde dile getirir. Çünkü yöneticiler rüşvet alır ve halkı soyar. Artık durum öyle bir hal almıştır ki rüşvetsiz hiçbir iş hal olmaz. Özellikle rüşvet ve haksız vergi halkın ellerine ve ayaklarına vurulmuş bir prangadır. Şair, bu durumu şu mısralarla ifade eder:

Varlı memurlarçın vardır ‘‘edalet’’,

Çünkü hakîmlere verirler rüşvet. (Cennet Kapıları, s:38)

Şair, bu sözleriyle sadece varlıklı, zengin ve güçlü insanlar için adalet olduğunu vurgular. Çünkü bu kimseler, devlet memurlarına rüşvet vererek onları satın alırlar. Ancak güçsüz ve yoksul kimseler için ise maalesef adalet yoktur. Çünkü onların ne parası ne de gücü vardır. Şairin şiirlerinde ve poemalarında işlediği konular evrensel konulardır ve bütün insanlığın ortak sorunlarıdır. Bu tür sorunlar her dönem var olmuş ve günümüzde de devam etmektedir.

Poemada yönetici olan bir valinin halka adil bir şekilde davranmaması, halktan zorla rüşvet ve vergi alması, halkına zulüm etmesi eleştirel bir dille anlatılır. Ancak bu duruma, kolay kolay kimse ses çıkaramaz. Çünkü halk, validen korkar ve bundan dolayı onu şikâyet edemez. Şikâyet etmek veya bu haksız düzene karşı çıkmak isteyenler hemen öldürülür. Ancak en son, valinin daha önce dergâhında kovduğu önemli bir din adamı ve âlim valiyi şaha şikâyet eder. Bu şikâyet şahı çok şaşırtır. Çünkü valiyi o makama kendisi atamıştır. Fakat şah, bu şikâyeti derhal değerlendirip valiyi hemen görevden alır. Poema valinin ibretlik sonu ile biter. Poemada haksızlık yapan, adaletsiz davranan kişi tek vali değildir. Vali ile beraber devleti yöneten diğer kişilerin de validen kalır bir yanları yoktur. Valinin etrafındaki yöneticiler ise sadece ve sadece valiye yaranmak için ellerinden gelen her şeyi yapar.

Aslında vali önceleri şehri ve halkı hak ve adalet ile yönetir. Ancak daha sonra tamahkâr olması yani başka şeylere tamah etmesi onu bir zalime çevirir. Şaire göre paraya, makama, şana, şöhrete, kadına, içkiye tamah etmek insanı doğru yoldan çıkarır ve bir zalime döndürür. Bu tip insanların ve yöneticilerin para, makam, mevki, şöhret, kadın için yapamayacakları hiçbir şey yoktur. Şehri yöneten vali, işte bu insanlardan sadece biridir.

Poemada hakîmler de eleştiriden sert bir dille nasiplerini alır. Şaire göre, bir devlette adaletin asıl temsilcileri hakîmlerdir. Gerçek adalet, hakîmlerin iki dudağı arasındadır. Ancak poemada hakîmler rüşvet alan ve sefa içinde yaşayan tipler olarak karşımıza çıkar. Hakîmler sözde adaleti sağlamak için halktan rüşvet alır. Aldıkları bu rüşvetlerle zevk ve sefa içinde bir hayat sürerler. Şair, bu durumu şu dizelerle ifade eder:

Evvel hakîmlere bir salaq nezer,

Rüşvet her birinin ömrünü ‘bezer’,

‘Hayır’ deyib her vakt rüşvet güdürler,

Eyş-işret içinde heyat sürürler.

Bunlar ki bu qeder haram yeyerler,

‘Sence’ edaletten ne derk ederler? (Cennet Kapıları, s:42)

Görüldüğü gibi hakîmlerin rüşvet aldıkları ve rahat bir hayat yaşadıkları hicivli bir dille anlatılır. Doğal olarak şair, şu soruyu sorar: ‘‘Bu kadar haram yiyen ve harama

bulaşmış kişiler, sizce adaletten ne anlarlar?’’ Sonuçta haram ile helalî karıştırmış, görevi için halktan rüşvet almış bir kişinin adalet terazisi düzgün olamaz ve adil bir şekilde karar veremez.

Oğuztürk, poemada genel olarak şu düşünceleri okuyucuyla paylaşır. Eğer bir ülkede adalet olmazsa, halk fakirlik içinde yaşarsa, insanlar bir ekmeğe bile muhtaç edilirse doğal olarak o ülkede her şey değişir ve bütün dengeler bozulur. Böyle bir durumda toplumsal yapı, ahlak, değerler, kültür tamamen değişir ve toplumsal düzen yerle bir olur. Sonuçta toplumda hırsızlık, rüşvet, ahlaksızlık gibi kötü olaylar yaşanmaya başlar. Böyle durumlarda iyi bir yöneticinin rolü çok büyüktür. Eğer yönetici, ülkesinde adaleti tesis ederse, kanunları belirler, halkını belirlediği kanunlara göre yönetirse ve kanunlara aykırı davrananları cezalandırırsa hiçbir sorun çıkmaz. Şaire göre devlet ve devleti yönetenler, her zaman liyakat sistemine dikkat etmelidir. Her makama işini iyi bilen ve yapan, en önemlisi de o makama layık olan kişiler getirilmelidir. Çünkü bir şeye malik olmakla, layık olmak aynı şey değildir. İnsan bir şeyi çok isteyebilir, ancak öncelikle ona layık olmalıdır. Bundan dolayı yöneticiler, yönetimde bilgili, tecrübeli ve layık kişilere yer vermelidir.

Kitapta yer alan ikinci poema *Şeyhin Galibiyeti* adlı şiirdir. Buradaki galibiyet, insanın en büyük düşmanı olan nefesine karşı kazanmış olduğu bir galibiyettir. Poemada insanın nefsi ile olan mücadelesi anlatılır. Oğuztürk’e göre insanın nefesine karşı verdiği savaş, dünyanın en büyük savaşı ve bu savaş sonucunda kazanılan galibiyet ise dünyanın en büyük galibiyetidir. Poemada nefis mücadelesinin yanında, birçok dinî değer anlatılır ve insanlara bu konuda çok önemli öğütler verilir.

Bu konulardan biri, toplumda önemli bir yere sahip olan ve değer gören âlimlerin özellikleridir. Şaire göre, bir âlimin en büyük özelliği bilgili olmak ve okumaktır. Âlim okumalı, bilgi sahibi olmalı ve kendini geliştirmelidir. Bir âlimin en büyük kaynağı kitaptır. Kitapsız âlim olmaz. Dinimizin ilk emri, Hz. Peygambere gelen ilk emir ‘‘İkra’’ yani okudur. Okumak, Allah tarafından bütün insanlığa verilen bir emirdir. Şaire göre okumak; düşünmek, aklı kullanmak, nefse kul olmamak, araştırmak ve sorgulamaktır. Çünkü Allah, bunları yapmak için bize akıl ve irade vermiştir. Allah, bizi bunları yapmaya muktedir bir şekilde yaratmıştır. Bundan dolayı okumak, araştırmak, ilim yapmak, bilimle uğraşmak Allah tarafından her kadın ve erkeğe emredilmiştir.

Şairin *Şeyhin Galibiyeti* poemasında, işlediği dinî konuların başında oruç gelir. Şaire göre oruç, Allah tarafından bize bahşedilen bir hikmettir. Ramazan ayı, bütün aylardan daha değerli ve daha önemli bir yere sahiptir. Çünkü bu ayda *Kur'an-ı Kerim* inmiştir. Oğuztürk'e göre, orucun insanlar için birçok faydası vardır. Özellikle sağlık açısından orucun faydaları sayılamayacak kadar çoktur. Müslümanlar için oruç tutmak ve oruç ibadetini yerine getirmek farzdır. Şair, poemada orucun faydalarını tek tek anlatarak insanlara dinî bilgileri ve İslam dininin gereklerini tebliğ eder. Şaire göre orucun en büyük faydalarından biri, insanın nefsinin terbiye etmesidir. İnsan, oruç sayesinde nefsinin karşı bir mücadele başlatır. İnsan, oruç tutarak açlıkla nefsinin ve bedenini terbiye eder. Böylelikle hem ruhi hem de bedeni olarak sağlamlığa kavuşur. Tabi ki en önemlisi insanın manevi ve ruhi sağlamlığıdır. İnsanın bedenin birçok şeye ihtiyacı olduğu gibi ruhunun da ihtiyacı vardır. İnsan, ruhun ihtiyaçlarını zamanında ve yerinde karşılamalıdır. Eğer beden hasta düşerse iyileşir ancak ruh hasta olursa ölür. Oruç, insanı birçok kötü alışkanlıktan korur ve uzaklaştırır. Böylelikle insan nefsinin sahip çıkar ve hükmeder.

Şairin poemada işlediği diğer bir konu da yardımlaşmadır. Yardımlaşma hem dinimizin hem de insan olmanın bize gerekli kıldığı bir şeydir. Şaire göre bir insan, ihtiyacından fazlasını yardım olarak vermelidir. Ama bu yardımlaşma insanın yakın çevresinden başlamalı ve uzağa doğru gitmelidir. Şaire göre insan, önce annesine, babasına ve kardeşlerine yardım etmelidir. Daha sonra akrabalarına ve komşularına yardım etmelidir. En sonunda ise yetimlere, öksüzlere, dilencilere, yolculara, gerçekten yardıma muhtaç olanlara ve tanımadıklarına yardım edebilir. Yani yardımlaşmak, aileden başlamalı ve devam etmelidir. Şaire göre, yardıma muhtaç kişilere biz yardım etmesek de onlar hayatlarını devam ettirirler. Çünkü onların rızkını da veren Allah'tır. Ancak bu düzeni insanlar bozar. Bazı insanlar fakirin, yoksulun, yetimin rızkını çalıp yer. Bundan dolayı şair bize, ne olursa olsun yardıma muhtaç insanlara yardım etmemizi öğütler.

Ayrıca şaire göre yardımlaşma, sadaka verilerek de yapılabilir. Oğuztürk, özellikle sadaka vermenin öneminden bahseder. Sadaka sadece maddi şeylerden verilmez. Manevi şeylerin de sadakası olur. Örneğin, ilmin sadakası vardır, belki de verilen sadakaların en değerlisidir. İlimin sadakası, insanın bildiğini başkalarıyla paylaşması ve onlara ilim yolunda yardımcı olmasıdır. Bilgiyi paylaşmak, ilmin değerini kat kat arttırır. Böylelikle hem bilgi paylaşılır hem de ilim çoğalmış olur.

Poemada bu konuların yanında iman, namaz, merhamet gibi dinî konulardan ve değerlerden de bahsedilir. Ancak poemanın temel konusu, nefis ve insanın nefesine karşı verdiği mücadeledir. Oğuztürk'e göre, nefse hükmeden şey şeytandır. İnsan nefsi ile mücadele ederken aslında nefse hükmeden ve nefsi yönlendiren şeytanla mücadele eder. Şeytan, nefis aracılığıyla insanın üzerinde hâkimiyet kurmak ve insanı her zaman yönetmek ister. Bazı insanlarda şeytan galip gelir ve nefis şeytanın kulu ve kölesi olur. Lakin imanlı, inançlı ve ibadeti yerinde olan insanlar da ise nefse karşı insanın aklı ve kalbi galip gelir. Böyle insanlar, hem nefisini hem de şeytanı kendilerine köle eder.

Oğuztürk'ün, gerek bu poemasında gerekse diğer eserlerinde dinî konular hakkında ayrıntılı bilgiler sunması, bu konuları ibretlik olay ve hikâyeler içinde işleyip somut olarak insanlara mesaj vermesi çok önemlidir. Bu durum, şairin özellikle İslamiyet hakkında ne kadar bilgili olduğunu gösterir ve kanıtlar.

Kitapta yer alan diğer bir poema ise *Hakani Şirvani ve Tacir*'dir. Şair, diğer poemalarında olduğu gibi bu poemasında da sosyal ve dinî konulara, toplumsal sorunlara, toplumda yaşanan aksaklıklara değinir ve bunları başarılı bir şekilde işler. Şair poemada, rüşvet, içki içmenin zararları, kumar oynamak, büyüklere saygısızlık gibi toplumun bozulan yönlerini eleştirel ve sert bir dille ifade eder. Şaire göre, toplumda artık büyüklere karşı bir saygı kalmamıştır. Gençler, yeni yetişen nesil büyüklere saygı duymamakta ve kendi öz değerlerini bilmemektedir. Sadece gençler değil, toplumun büyük bir çoğunluğu imanı, inancı, kültürel değerleri terk etmiş ve haramı helale karıştırmıştır. Toplumda ve devlet dairelerinde rüşvet alıp başını gitmiştir. Devlet dairelerinde ve makamlarında rüşvetsiz hiçbir iş yapılamamaktadır. Hal böyle olunca toplumdaki huzur ve refah ortamı da bozulmuştur. Bunlar, toplumun gerilemesine, dağılmasına, insanların birbirinden kopmasına, cahilleşmesine ve yozlaşmasına neden olmuştur. Bunlara çözüm olarak şair, toplumsal düzenin yeniden kurulmasını önerir ve bunu da sadece ve sadece adil yöneticilerin yapabileceğini düşünür. Şairin toplumsal konularındaki bu düşüncelerine ve eleştirilerine *Hakani Şirvani ve Tacir* poemasındaki şu ironik dizelerle örnek verebiliriz:

Eyan-eşref de imanı atıb,

Rüşveti, haramı halala qatıp.

Qurd kimi hamının qıcıyıb dişi,

Rüşvetsiz düzelmez kimsenin işi.

*Zemane bu qeder ağır olunca,
Memurlar milleti serpa soyunca,
Ferraşlar günahsız başlar kesince,
Bedbehtlik küleyi dönüb esince,
Al şerap içmekde ne qebahet var?*

Qumar aynamaqda ne rezalet var?! (Cennet Kapıları, s:54-56)

Şair bu poemada, toplumsal düzen, rüşvet, adalet gibi konuların yanında özellikle Allah tarafından *Kur'an-ı Kerim*'de bütün insanlık için haram kılınmış içkiden, kumardan ve bunların insanlara verdiği her türlü zarardan da bahseder. İçki içmek ve kumar oynamak, İslam'a göre haramdır. Şair, içki içmenin ve kumar oynamanın haram olduğunu ifade ettikten sonra özellikle bunların insanda, ailede ve toplumda yol açtığı maddi ve manevi zararları anlatır. Şaire göre içki içmek, insanın kendisine, ailesine ve içinde yaşadığı topluma büyük zararlar verir. İçki içen ve kumar oynayan insanlar hem sağlıklarını hem de paralarını kaybeder. Ailesinin ve çocuklarının rızkını haram yiyerek harcayan kişinin sonu her zaman hüsrana olur. Böyle insanlar ailelerini de kaybeder. Bu kişilerin evlilikleri de uzun ömürlü değildir. İçki içen ve kumar oynayan insanlarda boşanma oranları daha yüksektir. Yani kısacası şairin de dediği gibi içkinin ve kumarın hiçbir yararı yoktur, tamamen insanlara zarar verir. Bunun için şairin insanlara verdiği nasihatleri iyice anlamak ve dinlemek gerekir. Şairin de dediği gibi *''Doğru yolda yürüyen, vicdanı, fikri ve emeli temiz olanı, yaptığı her işte adaleti esas alanı Allah zalimlerden korur.''*

Görüldüğü gibi şair, diğer eserinde olduğu gibi bu poemasında da insanlara önemli dinî, ahlaki ve toplumsal öğütler verir. Şair, dinî konuları, değerleri ve öğretileri şiir ve poemaları aracılığıyla insanlara anlatır.

Şairin kısa olan poemalarından en sonuncusu ise *Rüşvetkâr ve Mümin*'dir. Bu poemada şair, namaz kılan, oruç tutan, ibadetlerini eksiksiz olarak yerine getiren ve Allah'a inanan bir kişi ile komşusu olduğu, rüşvet alan bir memuru karşılaştırır. Şair, yine ibretlik bir olayla gerçekleri insanlara anlatır ve insanların doğru yolu bulmaları gerektiğini öğütler. Oğuztürk, kitapta yer alan diğer poemalarda olduğu gibi bu poemada da dinî meselelerden, toplumsal konulardan ve sorunlardan olan rüşvet, içki, haram, adaletsizlik gibi kavramlardan bahseder. Bunları, ibretlik bir hikâye eşliğinde insanların

ders çıkarması ve doğru yolu bulması için anlatır. Çünkü şaire göre, rüşvet almak veya vermek, içki içmek, haram yemek ve halkı adaletsizce yönetmek toplumu içten içe kemiren alametlerdendir.

Kitapta yer alan diğer bir poema ise *Cennet Kapıları*'dır. *Cennet Kapıları*, kitaptaki en önemli poemalardan biridir. Çünkü kitap, ismini bu poemadan alır. Şair, poemaya kudretli, rahim ve rahman olan Allah'ın adıyla başlar. Sadece bu poemasına değil, *Sızan Hakikatler*, *Mukaddes Görüş* ve *Hazreti Zul Kar Neyn* poemalarına da Allah adı ile başlar. Allah, şairin şiirlerinde ve diğer eserlerinde işlediği en önemli dinî temalardan biridir. Şair, bütün eserlerinde Allah'ı en güzel şekilde tasvir eder ve anlatır. Şair, Allah'ı sadece Allah kelimesi ile açıklamaz. Allah kelimesinin yanında özellikle *Tanrı*, *Yaradan*, *Rab*, *Huda*, *Halik*, *Rahman*, *Rahim* gibi Allah'ın başka isim ve sıfatlarını da kullanır. Özellikle *Tanrı* ve *Allah* kelimelerini daha çok dile getirir.

Şair, poemanın giriş kısmı olan *Allah Adı İle* başlayan bölümde diğer şiir ve poemalarda olduğu gibi çok önemli konu ve değerlerden bahseder. Allah'ın varlığından ve birliğinden, Allah'ın rahmetinden ve kudretinden, imandan, inançtan, nefisten ve insanın nefsi ile olan mücadelesinden, rızıktan, helal ve haram kavramlarından, imanlı insanların özelliklerinden, Türklerle İslamiyet arasındaki ilişkiden, Türklerin İslamiyet'in bayraktarlığını yapmasından, Türklerin kadına verdiği önemden ve değerden ve mümin bir kadının özelliklerinden bahseder ve bunları güzel bir dille anlatır. Kısacası şair, her zamanki gibi hassas olduğu konuları kaleme almıştır. Oğuztürk, ayrıca ilmin ve bilimin ne kadar gerekli olduğundan ve insanların ana dillerinde *Kur'an-ı Kerim*'i okuyup ve ibadet yapabileceklerinden de söz eder. Şair, insanın *Kur'an-ı Kerim*'i gerçek manada anlaması için kesinlikle anadilinde okuması gerektiğini ifade eder ve anadilinde ibadet yapılabileceğini söyler.

Şaire göre, cennetin toplam sekiz kapısı vardır. Bunlar; *Tanrıyı Tanımak*, *Tövbe*, *İbadet*, *Nicat (Kurtuluş)*, *İlim*, *Sabır*, *İman* ve *Mücadele*'dir. İlk cennet kapısı, Tanrı'yı tanımaktır. Oğuztürk'e göre insan, önce Tanrı'yı tanımalı ve bilmelidir. Tanrı'nın gücünü, kudretini ve hikmetini anlamalıdır. Tanrı'nın varlığını ve birliğini kabul etmelidir. Tanrı'yı sevmeli ve ondan korkmalıdır. Tanrı'yı tanımak ve bilmek cennet kapılarının ilkidir. Şaire göre, Allah'ı seven ve onu tam anlamıyla bilen ve tanıyan kişi, vatanını, milletini ve devletini de sever. Oğuztürk, bu düşüncelerini şöyle dile getirir:

Tanrını tanımaq qelbin sesidir,

O, sekkizguşenin alp zirvesidir. (Cennet Kapıları s:70)

Cennet Kapılarının ikincisi tövbedir. Şair, insanlara iyi ve kötünün ne olduğunu ve ne anlama geldiğini sorar. Daha sonra sorduğu soruya kendisi cevap verir. Şaire göre insan, bir işi yaptığında vicdanı rahatsa, o iş iyidir ve güzeldir. Ancak yapılan işten sonra insanın vicdanı rahat değilse ve rahatsızlık duyuyorsa o iş, kötüdür, çirkindir ve yanlıştır. Şaire göre insan, kötü bir iş veya davranış gerçekleştirmişse ve vicdanı rahat değilse hemen tövbe etmelidir. Şair, bu söylediklerini Hz. Peygamber'e dayandırır. Yani Peygamber efendimiz tövbe konusunda böyle diyor ve emrediyor, ben de size onun söylediklerini söylüyorum, der. Oğuztürk göre, insan bir hata, kusur, yanlış yaptığında veya günah işlediğinde tövbe etmelidir. Tövbe etmekle insan alçalır, bilakis Allah katında değer kazanır. Allah'ın tövbe kapıları her insana sonuna kadar açıktır. Çünkü Allah, bağışlayan, affeden ve merhamet edendir. Allah'ın rahmeti ve bereketi sonsuzdur. Allah, her kulunu sever, affeder ve ona merhamet eder. Yeter ki insan doğru yolu bulsun ve hata yapmamaya çalışsın. Şaire göre insan, her ibretli olaydan sonra tövbe etmeli ve Allah'a yönelmelidir. Ona göre, tövbenin dönüm noktası insanların ibretlik olaylar yaşamasıdır. Tövbe ise imanın bir zerresidir. Tövbe, insana imanın kapılarını aralar. Tövbe eden insan, artık iman etmeye ve Allah'ın varlığını ve birliğini tanımaya başlar. Bunun için tövbe, Allah'ın rahmetine ve merhametine açılan bir cennet kapısıdır. Şair, bu düşüncelerini şu dizelerle ifade eder:

Her ibret tövbenin bir nöqtesidir,

Her tövbe imanın bir zerresidir. (Cennet Kapıları, s:71)

Cennet kapılarının üçüncüsü ibadettir. Tövbe, imana ve ibadete yol açar. Ancak şaire göre, öncelikle yapılan her ibadet samimi olmalıdır. Yani insan, yaptığı ibadeti samimi bir şekilde yapmalıdır. Şair, İslam dininde mühim olan iki temel ibadetten bahseder. Bu ibadetler, namaz ve oruçtur. Namaz kılmak ve oruç tutmak, Allah tarafından insanlara farz kılınmış ibadetlerdir. İnsanın günde beş vakit namaz kılması ve Ramazan ayında oruç tutması farzdır. Fakat şaire göre, bu ibadetleri yapmanın tek şartı vardır: o da samimi olmaktır. Samimi olmak ve Allah'a karşı samimi davranmak ibadetin başlangıcıdır. Samimiyetsiz, sadece gösteriş için veya başka sebeplerle yapılan ibadetlerin hiçbir değeri yoktur. Çünkü İslamiyet bir yaşam tarzıdır. Müslüman olan her insan, yaptığı her davranıştan, gerçekleştirdiği her eylemden, ağzından çıktığı her kelamdan mesuldür. Bundan dolayı insanın her doğru davranışı ve sözü aslında bir

ibadettir. Bu konuda Müslümanların ve bütün insanlığın en somut örneği ise Hz. Peygamber efendimizin kendisi, yaşam tarzı ve sünnetidir. Peygamber efendimiz, İslami yaşam tarzının en somut örneği ve şahsiyetidir.

Şaire göre namaz ve oruç, insan nefsinin en büyük düşmanlarıdır. İnsan, nefsi ile namaz kılarak ve oruç tutarak mücadele eder. Özellikle oruç, nefsimizi yok etmedeki en büyük silahtır. Ayrıca şaire göre, vatan için verilen hizmet, aile için çekilen zahmet, anneye, babaya ve büyüklere gösterilen hürmet birer ibadettir. Zaten bunlar inandığımız İslam dininin de bir gereğidir. Ayrıca bunlar kültürümüzün de en önemli değerleridir. Türk kültüründe, Türk düşünce tarzında ve Türk cihan hâkimiyeti mefkûresinde vatan en önemli kavramlardan biridir. Türklerde vatan ve toprak kutsaldır. Kan dökülüp alınan toprak, ancak kan dökülerek verilebilir. Yoksa Türk'ün ayak bastığı her yer onun toprağı ve yurdudur. Bu anlayışı *Oğuz Kağan Destanı*'nda, Oğuz Kağan beylere verdiği toyda okuduğu şiirle güzel bir şekilde dile getirir:

Ben sizlere oldum kağan,

Alalım yay ile kalkan,

Nişan olsun bize buyan,

Bozkurt olsun (bize) uran,

Demir kargı olsun orman,

Av yerinde yürüsün kulan,

Daha deniz, daha müren,

Güneş bayrak, gök kurikan. (Sakaoğlu ve Duymaz, 2016: 94)

Ayrıca şaire göre, aile için çekilen zahmet, anneye, babaya ve büyüklere gösterilen hürmet de bir ibadettir. Aile kavramı hem Türk kültüründe hem de İslam dininde önemli bir yere sahiptir. Aile olabilmek en büyük erdemlerden biridir. Türk kültüründe tek eşlilik vardır ve kadın ailede önemli bir yere sahiptir. Kadın, ailenin temeli ve direğidir. Erkek yaptığı işlerde ve aldığı her önemli kararda muhakkak kadına danışır ve kadının fikrini alır. Örneğin, bunun en somut örneğini *Dede Korkut Hikâyeleri*'ndeki *Boğaç Han Destanı*'nda görüyoruz. Çocuğu olmayan Dirse Han, Bayındır Han'ın verdiği toyda aşığılanmış, kara otağa oturtulmuş, altına kara koyunun keçesi serilmiş ve önüne kara koyunun yahnisi konulmuştur. Bu durum, toplum tarafından sosyal olarak küçük görülen

bir olaydır. Hem Bayındır Han tarafından hem de içinde bulunduğu toplum tarafından küçük görülen Dirse Han, hemen evine gelir ve olan biteni eşine anlatır. Bu durumda ne yapacağını eşine danışır ve eşinin fikrini alır. Eşi de, bir toy düzenlemesi gerektiğini, açları doyurmasını, çıplakları donatmasını, borçluları borcundan kurtarması ve ağzı iyi birinin duasını almasını söyler. Dirse Han, eşini dinler ve hemen bir toy düzenler. Açları doyurur, çıplakları donatır, borçluları borcundan kurtarır ve böylelikle hayır dua alır. Sonuçta Dirse Han'ın bir oğlu olur (Ergin, 2009: 21-22-23-24). Bu hikâyede de görüldüğü gibi Türkler kadına değer verir, önemli konularda danışır ve kadının fikrini alır.

İslam dini de aile kavramına büyük önem verir. Aile olmayı, aile kurmayı ve evlenmeyi tavsiye eden çok sayıda ayet ve hadis vardır. Çünkü toplumun temeli ailedir. Eğer aileler ve evlilikler kötü olursa toplumda kötü olur. Bir ailenin temeli ise kadındır. Bunun için evlilik müessesesi ve aile kavramı toplumsal yapıda önemli bir yere sahiptir. İnsanın ahlaki, dinî, millî, sosyal yani kısacası her bakımdan yetiştirildiği yer önce aile, sonra okuldur. İyi evlat, iyi birey, iyi vatandaş, iyi öğrenci, iyi baba, iyi anne yani kısacası iyi insan ailede yetiştirilir. Ailenin temeli sağlam olursa toplumda sağlam olur. Bundan dolayı şair, aileye, anneye, babaya ve büyüklere karşı duyulan saygıya değer verir. Çünkü bu gibi değerler sadece ve sadece aile ortamında insana kazandırılır. Oğuztürk'e göre evlenmek, aile kurmak ve bu yolda zahmet çekmek bir ibadettir. Ona göre, ibadetin değişik şekilleri vardır. Bunlardan biri de aile için verilen emek ve çekilen zahmettir. Şair, aile konusundaki bu düşüncelerini şu mısralarla dile getirir:

Veten yolunda merdane hidmet,

Aile yolunda çekilen zehmet,

Ataya, anaya, böyüye hörmet,

Bunlarla tamlanar haqqa ibadet. (Cennet Kapıları, s:72)

Dördüncü cennet kapısı nicat yani kurtuluştur. Nicatın kelime manası kurtuluş demektir. Şair, kurtuluşu şöyle tarif eder:

Dördüncü guşeye sakindir ‘nicat’,

Gözel ibadetle bu nicata çat. (Cennet Kapıları, s:73)

Şaire göre nicat yani kurtuluş, cennetin dördüncü köşesinde yer alır. Nicat, insana cenneti aralayan dördüncü kapıdır. Oğuztürk'e göre kurtuluşa varmanın şartı, güzel ve

samimi ibadettir. İnsan, samimi ve doğru bir şekilde ibadet ederse kurtuluşa erer. Şaire göre, bu fani dünyaya Allah herkesi sınamak için gönderir. Yani bu dünya, bir sınav yeridir. Sınavdan başarılı olanlar kurtuluşa erer. Oğuztürk'e göre, kim Tanrı sözüyle hayat sürerse, ruhuna ve cismine kurtuluş kazanır. Kim Allah'ın emir ve yasaklarına uyarsa, doğru yoldan istikametini şaşırmadan yürürse kurtuluşa erer. Şaire göre, hem beden hem de ruhun kurtuluşu vardır. Bizim inancımıza göre ahirette cennet ve cehennem vardır. Bedenler ve ruhlar ahirette cennette mükâfatlandırılır, cehennemde ise cezalandırılır. Bundan dolayı beden ve ruhun kurtuluşu samimi ibadet ve Allah'a tevekkül etmekten geçer. Şaire göre, beden hasta olması veya eziyet çekmesi çok da önemli değildir. Ancak ruhen hasta olmak, hastalıkların ve dertlerin en büyüğüdür. Ona göre, insanın ruhu hasta olursa, bin Lokman Hekim bile bu derde derman bulamaz. Yani ruh hastalığının çaresi ve dermanı yoktur. Şair, bunu şu sözlerle ifade eder:

Ruhen hesteliye düşmesin insan,

Min Loğman eylemez bu derde derman. (Cennet Kapıları s:73)

Şaire göre, cennetin beşinci kapısı ilimdir. Oğuztürk, cennetin beşinci kapısını şu mısralarla betimler:

Bes ne teleb edir beşinci guşe?

Elme ve âlime diqqet hemişe! (Cennet Kapıları, s:75)

Şaire göre, ilme ve ilmin temsilcisi olan âlime önem vermek gerekir. İlimle uğraşan âlim, toplumda değerli bir yere sahiptir. İlimin başı sabırdır. Ona göre, kim ilim yolunu seçerse ve ilimle uğraşırsa onu ağır sınavlar bekler. Bundan dolayı kim ilimle uğraşmaya karar verirse öncelikle sabırlı olmalıdır. Şaire göre, ilim yolunda çekilen zahmet, er ya da geç bir gün meyvesini verir. Oğuztürk, ilimle uğraşanların özellikle âlimlerin ve öğretmenlerin adlarının en yüce ve yüksek yerde olması gerektiğini vurgular. Toplum tarafından öğretmenlere, hocalara, âlimlere hürmet edilmeli ve saygı gösterilmelidir. Çünkü öğretmen, topluma yön veren ve toplumu eğiten kişidir. Toplumsal yenilik ve değişiklikler öğretmen ve âlimlerle başlar.

Şair, cennetin beşinci köşesi olan ilim kapısında bir öğretmende bulunması gereken özellikleri güzel bir şekilde anlatır. Öğretmenin makamını tasvir eden şair, öğretmenin yerinin hak şairlerinin zirvesinde olduğunu söyler. Öğretmen özellikleri itibari ile hak şairlerinin en zirvesinde bulunur. Şaire göre öğrenme ve öğretme süreci,

kalbi duygulardan beslenen bir ilham kaynağıdır. Bir öğretmen, öğrendikçe ve öğrettikçe ilhama gelir ve en yüce makama yükselir. İyi bir öğretmen her gün, her an öğrenmeli ve öğretmelidir. Ancak bu şekilde zirveleri fethedebilir. Zaten Türk-İslam düşüncesinde öğrenme hayat boyudur ve ilim beşikten mezara kadardır. İnsan, doğduğu andan itibaren bir öğrenme ve öğretme sürecinin içine girer ve bu son nefese kadar devam eder. Şaire göre bir öğretici, ilmi sabırla ve sevgiyle harmanlamalıdır. O zaman ilim, daha değerli bir hale gelir. İlmin başı sabır; devamı ise sevgidir. Bir insanda sabır ve sevgi olmazsa ilimle uğraşamaz. Çünkü ilmin yolu uzun ve ağırdır. Herkes bu yolda yürüyemez ve bu yükü kaldıramaz. İnsan sabırla ilme başlar ve bunu sevgiyle devam ettirir. Şaire göre, bir milletin adını iki meslek ve isim ebediyen yaşatır. Bir halkı ilimde öğretmen; sanatta usta yaşatır. Bunlar toplumun en önemli değerleridir. Hem ilimde hem de sanatta öğrenme, bir usta çırak ilişkisi içerisinde hemhal olarak gerçekleşir. İlimde usta öğretmen, çırak ise öğrencidir. Öğretmede öğretme aşkı, öğrencide ise öğrenme aşkı olduğu sürece ilim bir milleti zirveye taşır. Şair, ilim, âlim ve öğretmen konusundaki bu düşüncelerini şu dizelerle ifade eder:

Qursa da bu dünya min oyun, kelek,

Müellimin adı en uca gerek.

Mektebden başlayır elm ve senet,

Bak müellimlere ver halka qiymet.

Bilirsen müellim meqamı nedir?

O haqq şairinin zirvesindedir.

O ki, öğretmekle ilhama geler,

Bu uca zirveye mütleq yükseler.

Olmasa qelbinde elm teşnesi,

Çetin ki yaratsın tedris sehnesi.

O, her gün öğrenib, öğretmelidir,

İlbeil zirveler feth etmelidir.

Elm, savad, sevgi beledçi olar,

Qelbinden qelblere körpüler salar.

Yaşadar halkını iki uca ad,

Elmde-müellim, senetde-ustad. (Cennet Kapıları, s:75)

Şair, ilmi günümüzün bir hakikati ve aydınlığın bir zarureti olarak görür. Hakikat, ilmin ta kendisidir. Hakikatin sırları, ilmin içinde gizlidir. İlim, geleceği aydınlatan, geceyi sabaha çıkaran bir meşaledir. Bundan dolayı aklı ve mantığı kullanarak ilmin ışığında yürümek gerekir. Mustafa Kemal Atatürk'ün de dediği gibi *'Hayatta en hakiki mürşit; ilimdir, fendir.'* Şair ise bunu şu dizelerle dile getirir:

Elm-bu günümün heqiqetidir,

Elm-sabahımın zeruretidir. (Cennet Kapıları, s:75)

Cennetin altıncı kapısı sabırdır. Şaire göre sabır ve zahmet, insanı yüceltir ve olgunlaştırır. Sabırlı olmak zahmetli bir iş olduğu için, insan sabırla yücelir ve olgunlaşır. Sabırsız insanlar ise eziyet çeker. Sabırsız bir kişiye ilmin faydası olmaz. Çünkü ilmin başı sabırdır. Sabretmek, insanın ilimden faydalanmasını sağlar. Şaire göre, sabırsız insanlar her zaman şeytanın hedefindedir. Çünkü şeytan, sabırsız insanı hemen kandırabilir ve doğru yoldan alıkoyabilir. Ancak Allah, her zaman sabırlı insanın yanında ve tarafındadır. Çünkü sabrın sonu selamettir. Sabırlı insan hedeflerini, amaçlarını er ya da geç gerçekleştirir. Şaire göre, bir şey yaratmak, oluşturmak, yapmak en güzel amellerden biridir. Ama bunlar kendiliğinden oluşmaz ve meydana gelmez. Bunların temelinde ilim, sabır ve zahmet vardır. İlim, sabır ve zahmet insanın güzel ameller gerçekleştirmesini sağlar. Oğuztürk, sabır ile ilgili bu düşüncelerini şu dizelerle ifade eder:

Ucaldar insanı sebir ve zehmet,

Sebirsiz insanlar çeker eziyyet.

Qurmaq, yaratmaq bir gözel emeldir,

Elm, sebir, zehmet ona temeldir.

Elmden ne fayda sebirsiz ere?

İradesiz idrak yetmez zefere.

Süst olmaq deyildir, bellidir sebir,

İşin merheleli hellidir sebir.

Sebirsiz şeytanın hedefindedir,

Allah sebirinin terefindedir.

Sebirle bu dünya oldu berqerar,

Altıncı guşede o tutdu qerar. (Cennet Kapıları, s:76)

Cennet kapılarının yedincisi imandır. Şaire göre, bir insan önce inanmalı yani iman etmeli ve iman sahibi olmalıdır. Eğer insan iman sahibi olursa, ona ibadetin yolu açılır. Yani ibadet etmenin şartı imanlı olmaktır. Şaire göre, en önemli ibadet ise namazdır. *Cennet Kapısı* poemasında ve diğer eserlerinde olduğu gibi şairin üzerinde durduğu ve işlediği konuların başında ilim gelir. Şair, özellikle cennete giden her kapıyı ilimle ilişkilendirir ve bu ilişkiyi şiirsel bir dille ifade eder. Bu bölümde de iman ile ilmi ilişkilendirir ve bu ilişkiyi açıklar. Şaire göre, Kur'an ilmin nurudur. İlimin gerçek sahibi ve bütün ilimleri bilen ise sadece ve sadece Allah'tır. Çünkü Allah, ilim ve hikmet sahibidir, bütün ilimleri bilir. Bu dünyada ise ilmin sahibi insandır. Şaire göre, insan Kur'an-ı okuyarak ve anlayarak gerçek ilmin sahibi olur. Çünkü gerçek ilim Kur'an'dır ve bütün hakikatler onda gizlidir. Bundan dolayı Kur'an'ın ilmini her insan anlayamaz. Çünkü Kur'an'ın her bir ayeti, on ilmi özünde toplar. Şaire göre, Kur'an-ı anlamak için samimi olunmalıdır. Şair, bu bölümde insanlara namaz kılmayı tavsiye ederken, namazın ruhun ve beden terbiyesi olduğunu ifade eder. Şaire göre, imanın esas ilim ve ibadettir. İbadetin esas ise namazdır. İman, yedi kat gökten daha yücedir. Şair, bu düşüncelerini şu mısralarla dile getirir:

İmanda esastır elm, ibadet,

İbadetde esas namazdır elbet.

Yeddi qat göylerden ucadır iman,

Yeddinci guşede o sürür dövrän. (Cennet Kapıları, s:77)

Cennetin son kapısı mücadeledir. Şaire göre, insan her alanda mücadele vermelidir. Bu dünya hayır ile şerrin mücadelesinin yaşandığı bir yerdir. Bundan dolayı insan her zaman hayrın ve iyinin yanında taraf olmalı ve iyi olan her şey için mücadele etmelidir. Bu mücadelenin yanında şair, bu bölümde bize çok önemli öğütler verir ve ideal insan, kâmil insan tipini tasvir eder. Şair, bu bölümde dilimize ve dinimize sahip

çıkmamızı, söylediklerimiz ile yaptıklarımızın tutarlı olmasını, başkalarını aldatmamamızı ve başkalarına yalan söylememizi, vatanımızı sevmemizi ve vatanımıza sahip çıkmamızı, kültürümüzü, gelenek, görenek ve âdetlerimizi korumamızı, ilim sahiplerine ve öğretmenlere değer vererek onların adlarını lekelerden ve iftiralardan korumamızı, millet olarak birlik ve beraberlik içinde hareket etmemizi öğütler. Böylelikle şair, cennetin kapılarını ve sırlarını insanlara anlatarak doğru yolu gösterir. Oğuztürk, bu fikirlerini şu mısralarla dile getirir:

Sebirsizlik etme! Fitnekar olma!

Çetinde ince bir gül kimi solma!

Burakma meydanı qeyretsizlere,

Ruziden pay verme ismetsizlere.

Qoru tehsilini, dinini qoru,

Qoru âdetini, dilini qoru,

Mükemmel ordu qur, elini qoru,

Qardaşa qaldırma, elini qoru!

Her elmi, Allah'ın adıyla bağla,

Ordunu en uca zirvede sakla!

Müellim adını lekedden qoru,

Yoksa fūrset tapar cehalet toru.

Savadlı, vüqarlı böyüse övlad,

Düşmenin fitnesi cövl etmez azad.

Tarihi Allah'ın adıyla başla,

Yeter 'meymunçuluq', terk eyle, boşla!

Tayfa, teriçetle bölünme daha,

Birlik yakın eder bizi Allah'a.

Hezreti Muhammed 'Türk' deyib bize!

Könül ver Tanrıdan gelen bu söze!

Atatürk'ün sözü anılsın yine,

Söylemiş: 'Ne mutlu 'Türkem'' deyene'!

Cennet sekkizini götür özüne,

Heresi bir qapı açar üzüne. (Cennet Kapıları, s:79-80-81)

Kitapta yer alan sonuncu ve hacim olarak en büyük poema ise *Mukaddes Görüş* poemasıdır. *Mukaddes Görüş*, kitapta yer alan diğer poemalara göre hacim olarak uzun bir tarihî poemadır. Bu poema, tarihî gerçekler ve ilahi kitaplar olan *Kur'an-ı Kerim*, *Tevrat* ve *İncil*'in ışığında yazılmıştır. Yazar, gerek bu poemasında gerek *Sızan Hakikatler* poemasında ve özellikle *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı araştırma kitabında başta *Kur'an-ı Kerim* olmak üzere diğer ilahi kitapları, bilimsel ve ilmî kaynak olarak gösterir ve kullanır.

Şair, *Mukaddes Görüş* poemasına *Allah Adı İle* isimli bir bölümle başlar. Şair, *"Tanrım bir Allah'tır-Rahim ve Rahman"* diyerek Allah'ın çeşitli isimleri olan *Allah*, *Tanrı*, *Rahim*, *Rahman* sıfatlarını bir arada kullanır. Allah'ın adı ile başlayan bu bölümde şair, *Mukaddes Görüş* poemasını yazma nedenini açıklar.

Mukaddes Görüş poeması, Hz. Musa'nın doğumundan itibaren olan olayları anlatan, özellikle Musa Peygamber ile şaire göre tek Türk peygamberi olan Hızır Peygamberin görüşmesini ve buluşmasını dile getiren ve üç bölümden oluşan uzun bir poemadır. Musa Peygamber ile Hızır Peygamberin buluşması sadece bu poemada anlatılmaz. Bu görüşme, yazarın *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı kitabında ve şairin yazdığı senaryoya göre çekilmiş *Beşparmak-Hun Seddi* adlı sanatlı, ilmî ve publisistik filmde de anlatılır.

Mukaddes Görüş; *Seferin Sebebi*, *Sefer* ve *Mukaddes Görüş* olmak üzere toplam üç bölümden oluşur. Ayrıca poemanın en son bölümünün içinde şairin *Vatanım Benim* adlı şiiri yer alır. *Seferin Sebebi* adlı bölümde, Musa Peygamberin neden sefere çıktığı anlatılır. Hz. Musa'ya senden daha bilgili ve ilim sahibi bir insan var mıdır diye sorulduğunda, Musa Peygamber, benden daha bilgili, daha fazla ilim sahibi bir beşer yoktur diye cevap verir. Musa Peygamberin bu söyledikleri Allah'ın hoşuna gitmez. Allah, Hz. Musa'ya ondan daha bilgili ve daha çok ilim bilen bir insanın olduğunu söyler ve Musa Peygamberin gidip bu insandan ilim öğrenmesini emreder. Bu kişi ise Hz.

Hızır'dır. Musa Peygamber kibirli davranıp büyük söz söylediğinin farkına varır ama iş işten geçer. Bunun üzerine Hz. Musa, Hz. Hızır'ı bulup ondan ilim öğrenmek için yola düşer ve sefere başlar. Poemanın bu bölümünde yani *Seferin Sebebi* adlı bölümde Hz. Musa'nın neden sefere çıktığı ve sefer öncesindeki gelişen olaylar anlatılır.

Poemanın ikinci bölümü olan *Sefer* kısmında ise sefer süresince Musa Peygamber ve yol arkadaşının başından geçen olaylar anlatılır. Bu sefer tam altmış beş gün sürmüştür. Poemanın son ve en önemli bölümü olan *Mukaddes Görüş* bölümünde ise, M.Ö 1235 yılında Azerbaycan'ın Hızı bölgesindeki Beşparmak Kayasında Musa Peygamber ile Hz. Hızır'ın görüşmesi ve buluşması anlatılır. Musa Peygamber, Hızır'dan ilim öğrenmek istediğini ve bunun için bunca yolu geldiğini söyler ancak Hızır ise ilim öğretmek için şartlar koyar. Musa Peygamber de bu şartları kabul eder. Sonra ikisi birlikte yolculuk yapar. Musa Peygamber ile Hızır'ın neden görüştüğü, aralarında hangi olayların yaşandığı *Kur'an-ı Kerim*'in *Kehf* suresinin altmış ila seksen ikinci ayetleri arasında yani toplam 23 ayette ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Hatta Musa Peygamber ile Hızır'ın görüşmesi ve bu görüşmenin nedenleri, özellikle yazarın *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı eserinde ve senaryosu Oğuztürk'e ait *Beşparmak-Hun Seddi* adlı filmde de ayrıntılı bir şekilde açıklanır. Şair, Musa Peygamber ile Hızır Peygamberin görüşme nedenini poemada sadece ilim öğrenmek olarak açıklarken, *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı kitabında ise bu nedenin yanında daha farklı sebepleri de ilmî olarak izah eder.

Şairin *Mukaddes Görüş* poemasında üzerinde önemle durduğu konulardan biri de Türklerin kökeni meselesidir. Oğuztürk, ayrıca *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı eserinde de bu konu üzerinde durur ve Türklerin kökeni hakkında ayrıntılı bilgiler sunar. Ancak burada bu konuyu şiirsel bir dille okuyucuya anlatır. Oğuztürk'e göre, Nuh Peygamberin oğlu Yafes Türk milletinin ulu babasıdır. Oğuztürk'ün *Mukaddes Görüş* ve *Hazreti Zul Kar Neyn* poemasında Yafes sözü şu şekilde açıklanır: *Ya- Af- As. Ya-* derya, *Af-* nimet, *As* ise birinciler, ilkler demektir. Kısacası Yafes sözü, deryalardan nimetlenen birinciler anlamını verir. *As*, *Az* veya *Azer* sözleri Yafes'in adıyla ilişkilendirilir (Oğuztürk, 2016: 113).

1.3.1.4. Hazreti Zul Kar Neyn

Hazreti Zul Kar Neyn, yazarın dördüncü kitabıdır. Kitabın şu ana kadar toplam iki baskısı yapılmıştır. İlk baskısı Bakü'de 2008 yılında, *Qlobus-Print Matbaası*'nda; ikinci baskısı ise yine Bakü'de 2016 yılında, *AFpoliqrAF Matbaası*'nda toplam 240 sayfa olarak

neşredilmiştir. Kitabın özünü kitaba da adını veren *Hazreti Zul Kar Neyn* poeması oluşturur. *Hazreti Zul Kar Neyn*, beş bölümden oluşan, kitaba adını veren ve şairin önemli tarihî poemalarından biridir. Kitap, öncelikle Oğuztürk'ün poema hakkında verdiği bilgiyle başlar. Oğuztürk, bu bölümde kitap hakkında kısa ama önemli bilgiler vererek eserin içeriği hakkında okuyucuyu bilgilendirir. Bu bilgilendirici metnin devamında ise Azerbaycan'ın önemli şairlerinden ve emekli öğretmenlerinden biri olan Ofelya Babayeva'nın, Refail Oğuztürk Dağlı'nın hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi verdiği *Refail Oğuztürk'ün Yaratıcılığı Hakkında Birkaç Söz* başlıklı yazısı bulunur. Ofelya Babayeva, bu bölümde Oğuztürk'ün edebî kişiliği ve eserleri hakkında çok önemli bilgiler verir. Babayeva'nın yazdığı bu bölüm, kitabın ön sözü sayılabilir.

Oğuztürk, bütün eserlerinde Allah sözünü çok fazla kullanır ve dile getirir. Şairin şiir ve poemalarını tema bakımından incelediğimizde, karşımıza çıkan en önemli konulardan biri de Allah temasıdır. Oğuztürk, sadece Allah temasını değil aynı zamanda dinî ve İslami konuları da eserlerinde çok yoğun bir şekilde işler. Burada din derken aslında İslam'ı kastetmekteyiz. Çünkü Allah'ın dergâhında beğenilen ve kabul edilen din, İslam'dır. İslam, bütün insanlığa ve kâinata gelmiş en son dindir. Ayrıca İslam'ın yanında Oğuztürk, diğer semavi dinleri ve kitapları da iyi bir şekilde bilir. Yani dinî mevzularda derin bir bilgi birikimine sahiptir. Bundan dolayı bu birikim doğal olarak şairin eserlerine de yansır. Oğuztürk, özellikle dört poemasına Allah adı ile başlar. Bu dört poemanın başlangıç kısmında *Allah Adı İle* isminde bir bölüm bulunur. Klasik mesnevi geleneğinde de mesneviler Tevhid ile başlar ve sonra Münaccat ile devam eder. Oğuztürk, genel olarak poemalarını klasik mesnevi tertibinde kaleme alır. Belki de şair, bu geleneği günümüzde devam ettirmek ve bu geleneğe uygun eserler yazmak için bu tarzı tercih etmiş olabilir.

Bu geleneğin devam ettiği poemalardan biri de *Hazreti Zul Kar Neyn*'dir. *Hazreti Zul Kar Neyn*'in giriş kısmında *Allah Adı İle* bir bölüm vardır. Bu bölümde şair, Allah, İslamiyet, *Kur'an-ı Kerim*, İman gibi dinî konulara yer verir ve bu konuları işler. Bu bölümün hemen devamında *Yeter Ki, Hifz Etsin Büyük Yaradan* yani *Yeter Ki, Korusun Büyük Yaradan* adında nazım şeklinde yazılmış bir bölüm mevcuttur. Aslında bu bölüm de poemanın giriş kısmı niteliğindedir. Bu bölümde de şair, yine dinî konulardan bahseder ve bu konuları insanlara tebliğ eder. Bu bölümün devamında ise *Vatanım Doğma Azerbaycandır* adında Türklüğü, İslamiyet'i, özellikle Türk-İslam düşüncesini konu alan ve anlatan bir gazel bulunur. Bu gazel toplam 12 beyit, 24 mısradan meydana gelir. Bu bölümden sonra ise *Hazreti Zul Kar Neyn* poeması başlar.

Hazreti Zul Kar Neyn poeması, ‘‘Demir Silahlar, Yeni Yıl Bayramında, Suriye’nin Fethedilmesi, Babilistan’ın Fethedilmesi, Vahyin Yolları İle’’ adında toplam beş bölümden meydana gelir. Hacim olarak uzun bir poemadır. İşlediği konu bakımından da önemli bir yere sahip olup, şairin tarihî poemaları içerisinde yer alır. Bu poemada şair, Zülkarneyn kimdir, nerede ve hangi devirde yaşamıştır, Zülkarneyn hakikaten peygamber midir, *Kur’an-ı Kerim*’de adı geçen bu fatih hangi seddi kurmuştur, bugüne kadar Zülkarneyn şeklinde yazılan sözü Oğuztürk neden Zul Kar Neyn şeklinde yazmıştır, demir filizini kim keşfetmiş ve nasıl eritmiştir sorularına cevap arar. Aslında bu soruların cevapları poemanın içinde gizlidir. Şair, poemada bu soruları sorar ve cevaplarını tek tek açıklar. Bundan dolayı eser, işlediği konu bakımından çok değerli bir yere sahiptir. Bu sorulara cevap bulmak isteyen okuyucu, bu poemayı okumalıdır. Çünkü bütün bu soruların cevapları bu eserin içinde gizlidir.

Oğuztürk, *Kur’an-ı Kerim*’i eserlerinde temel bir ilmî kaynak olarak kullanır. Yani Kur’an’ın, bir nevi ilmîni yapar. Aslında bu tarza bugün Türk-İslam dünyasında çok ihtiyaç vardır. Çünkü *Kur’an-ı Kerim*, maalesef biz Müslümanlar tarafından yeterince anlaşılammıştır. Oğuztürk’e göre Kur’an, Allah kelimidir. Bundan dolayı Kur’an’ın olduğu gibi kabul edilmesi ve okunup anlaşılması gerekir. Şair, bu poemada sadece üç ayetten yola çıkarak bu eseri meydana getirmiştir. Yani poemada sadece üç ayet açıklanır.

Hazreti Zul Kar Neyn poemasının beşinci bölümünde yani son bölümünde *Tez Gelmisen* ve *Oku Bülbül Oku* adında iki gazel ve *Azizim Benim* adında da bir şiir vardır. Bunlar poemanın içinde yer alır. Poemada işlenen konularla bağlantılı olduğu için şair, bu gazel ve şiirlere yer vermiştir. Kitabın en sonunda ise *Hazreti Zul Kar Neyn* poeması hakkında ilmî bilgiler veren, açıklamalar yapan, dipnot şeklinde toplam 112 maddeden oluşan *İzahlar* adında bir bölüm bulunur. Bu *İzahlar* bölümü, sadece bu kitaba ya da bu poemaya özgü bir durum değildir. Oğuztürk, tarihî şiirlerini ve özellikle poemalarını yazarken derin araştırmalar yapar ve bu şiir ve poemalarını bu araştırmaların sonucunda elde ettiği bilimsel bilgiler çerçevesinde yazar. Örneğin, tarihî bir poema yazmadan önce en az beş altı yıl araştırma yapar. Arşivleri, kütüphaneleri, belgeleri, dokümanları, tarihî kitapları araştırdıktan, okuduktan ve derin bir inceleme yaptıktan sonra yazar. Bundan dolayı Oğuztürk’ün özellikle poemaları hem edebî hem de ilmî özelliğe sahip eserlerdir. Kısacası kitapta, *Hazreti Zul Kar Neyn* adında tarihî bir poema, *Vatanım Doğma Azerbaycandır*, *Tez Gelmisen*, *Oku Bülbül Oku* adında üç gazel ve *Azizim Benim* adında bir şiir bulunur.

Hazreti Zul Kar Neyn kitabında, Kadim Asur, Babilistan, Het, Elam, Mısır, Urartu ve Azerbaycan ülkeleri hakkında çok önemli bilgiler verilir. Eserde tarihî gerçeklerin, *Kur'an-ı Kerim* ayetlerinin ve Kadim Türk efsanelerinin arasındaki mükemmel ilgi hemen dikkatleri çeker. Poemanın sade, mükemmel ve güzel dili üç bin yılından daha eski bir devre rahat bir şekilde seyahat etmek için imkân verir.

Tarihî bir poema olan *Hazreti Zul Kar Neyn* ve poemanın başkahramanı olan Hz. Zülkarneyn hakkında, yazarın *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı kitabında detaylı ve ilmî bilgiler verilir. Genel anlamda bir peygamber olarak kabul edilen Zülkarneyn'in şahsiyeti hakkında bilim dünyasında çeşitli görüşler ve öne sürülen fikirler vardır. Yazar, hem bu poemada hem de *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı eserinde Hz. Zülkarneyn ile ilgili önemli bilgiler verir ve en eski zamanlardan beri Azerbaycan halkının efsanelerinde, masallarında yer almış, Nizamî'nin *İskendername* adlı eserinde bir kahramana çevrilmiş Zülkarneyn'in tarihî bir şahsiyet olduğunu söyler. Yazara göre Zülkarneyn, tarihî bir şahsiyettir ve M.Ö. 1244 yılında tahta çıkmış Asur hükümdarı Tukulti Ninurta'dır. Zülkarneyn, ilk defa demir filizini eritme usulünü keşfetmiş kişidir. Yazar, *Kur'an-ı Kerim*'deki Zülkarneyn Peygamber ile Asur hükümdarı Tukulti Ninurta'nın fetihlerdeki istikamet yönlerinin ve fetih zamanlarının aynı olmasından hareketle bu fikrini ileri sürer. Bunun için kendince ilmî olarak ileri sürdüğü delillerden dolayı Kur'an'da adı geçen Zülkarneyn Peygamber ile Asur hükümdarı Tukulti Ninurta'nın aynı şahsiyet ve Zülkarneyn'in aslında tarihte yaşamış bir kişi olduğunu kabul eder. Ayrıca *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı eserinde Zülkarneyn kelimesinin manasını '*Sahip şehir Neyn yani şehre sahip olan Neyn*' olarak açıklar. Bilindiği gibi *Kur'an-ı Kerim*'de de Zülkarneyn Peygamberden bahseden ve ayrıntılı bir şekilde bilgi veren 15 ayet vardır. *Kur'an-ı Kerim*'in *Kehf* suresinin 83 ila 98. ayetleri arasında yer alan ayetlerde Hz. Zülkarneyn'den, fetihlerinden, fetih nedenlerinden, fetih zamanlarından ve istikametlerinden söz edilir. Bundan dolayı yazar, başta *Kur'an-ı Kerim* olmak üzere farklı kaynaklar göstererek Zülkarneyn'in tarihî bir şahsiyet olduğunu kabul eder (Oğuztürk, 2011: 27-243).

1.3.1.5. Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi

Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi, yazarın beşinci kitabıdır. Bu eseri, yazarın diğer eserlerinden farklı kılan unsur, eserin bir tarih ve araştırma kitabı olmasıdır. Kitabın tam adı, *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi (Arkeolojik-Etnografik Tetkikat)*' dir. Refail Oğuztürk Dağlı, bu kitabında karşımıza bir şair olarak değil, bir araştırmacı, tarihçi ve bilim adamı

olarak çıkar. Eser, yazarın yıllar süren uzun araştırma, inceleme ve çalışmalarının neticesinde yazılmıştır. Oğuztürk, bu kitabı yazabilmek için tam yirmi yıl derin ve etraflı bir şekilde araştırma, inceleme ve çalışma yapmıştır. Elimizde bulunan bu kitap, arkeolojik ve etnografik bir incelemedir. Eser, Azerbaycan Millî İlimler Akademisi'nin Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü'nün 6 Kasım 2011 tarihinde çıkardığı ortak karar ile basılmıştır. Elimizde bulunan ve üzerinde çalışma yaptığımız bu kitap, Bakü'de Hazar Üniversitesi Neşriyatında 284 sayfa olarak neşredilmiştir.

Okuyucuya sunulan bu monografi, derin ve etraflı bir ilmî inceleme ve araştırma sonucunda hazırlanmıştır. Bu zamana kadar Azerbaycan toprakları ve özellikle Hızı, Siyazen, Beşparmak bölgeleri hakkında söylenenleri ve yazılanları öteki bakış karakterli olduğunu kabul edersek, şimdiki Hızı-Siyazen Bölgelerinin tarihi, etnik kökenleri, toponimleri ilk defa tarihî gerçeklere dayanarak araştırılmış, Azerbaycan'ın en eski yerlileri olan Dağlıların eski Oğuztürk menşeli olduğu ve sonradan (11 ila 17. Asırlar arasında) bu topraklara gelmiş Selçuk Oğuzlarının ve Şahsevenlerin bu toplumun oluşumundaki katkısı bilimsel olarak ispatlanmıştır. Monografide eski Asur ülkesi ve onun payitahtı, As yerleşkesi, Quz (Oğuz-Hun) Kalesi, Hun-Çin mücadeleleri, Hızır ve Musa peygamberin tarihî görüşmesi hakkında mukaddes Kur'an'da, *İncil*'de, İskandinav ağıtlarında, Çin efsanelerinde, Nart Destanı'nda, eski Oğuznamelerde verilen bilgiler bir araya getirilir, tarih ve edebiyat kitaplarında verilen bilgiler ve gerçeklerle desteklenir. Bundan dolayı monografi, tarih araştırmacıları, bilim insanları, akademisyenler, öğrenciler ve bu konu ile ilgili meraklı okuyucular için kıymetli bir eserdir.

Kitap, bir ön söz ile başlar. Bu ön söz, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin emektar mimarı, mimarlık doktoru, Beynelhalk Eko Enerji Akademisi'nin akademisyeni, Şark Ülkeleri Beynelhalk Mimarlık Akademisi'nin muhabir üyesi Profesör Neriman Eşrefoğlu Aliyev tarafından yazılmıştır. Neriman Eşrefoğlu Aliyev, kitap hakkında çok önemli bilgiler vererek kitabın kısa bir özetini okuyucuya sunar. Ön söz bölümünden hemen sonra Oğuztürk'ün kendi kitabı hakkında bilgi verdiği ve eseri hakkındaki duygu ve düşüncelerini okuyucu ile paylaştığı *Yazardan* bölümü yer alır. Oğuztürk, bu bölümde Çarlık Rusya ve onun devamı olan Sovyet yönetimi döneminde Azerbaycan'da uygulanan özellikle tarih, dil ve kültür politikaları hakkında çok değerli bilgiler verir ve bu politikaları eleştirerek eserini yazma nedenlerini açıklar. *Yazardan* bölümünün hemen akabinde bir *Giriş* bölümü vardır. Oğuztürk, bu eserini Türk dünyasının değerli yazarlarından Cafer Cabbarlı'nın, Pantürkizm ile suçlanarak şehit edilen Mikayıl

Müşfik'in ve Sovyetler devrinde Oğuz adı ile çıkış yapması yasaklanan Cabir Novroz'un aziz hatıralarına ithaf etmiştir.

Kitap, toplam üç bölümden oluşur. Her bölümün kendi içinde alt başlıkları vardır. Ve her bölümün sonunda -toplam üç bölüm- o bölümle ilgili ve o bölümde anlatılanları özetleyen bir sonuç bölümü bulunur. Kitabın sonunda ise anlatılanların hepsini değerlendiren ve özet mahiyetinde bir genel sonuç kısmı yer alır. Ayrıca kitabın sonundaki genel sonuç bölümünün bitiminde şairin *Soruş* adında, Hızı-Siyazen Bölgesinin tarihini şiirsel bir dille ifade eden bir şiiri vardır. Yine kitabın son kısmında Göyhan, Gemişer, Gedik, Beşparmak, Kuşçu mahallerindeki bazı yurt yerlerini ve adlarını, Oğuz baylarını ve toponimlerini (yer adlarını) gösteren uzun bir tablo yer alır. Bu tablo, *Yurt Yerleri ve Oğuz Boyları, Dağ Adları, Çay Adları, Göl Adları, Pınar Adları ve Diğer Toponimler* olmak üzere toplam altı başlıktan oluşur. Bu bölümün devamında ise *Kaynakça* kısmı bulunur. Yazar, çalışma esnasında yararlandığı tüm kaynakları (Azerbaycan, Türkiye, Rusya, İran, İnternet Kaynakları, Arşiv Belgeleri) sırasıyla yazar ve ifade eder. Oğuztürk, özellikle Ziya Bünyadov, Yakup Mahmudov, Faruk Sümer, Mahmut İsmayıl, Neriman Aliyev, Mireli Seydov ve Vilayet Kerimov'un eserlerinden yararlandığını giriş kısmında belirtir. Kaynakça kısmının devamında ise resmi arşiv belgeleri ve fotoğraflar vardır. Kitabın en sonunda ise Hızı-Siyazen Bölgesini ayrıntılı bir şekilde gösteren bir harita mevcuttur.

Refail Oğuztürk Dağlı'nın, *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı kitabını yazarken en çok yararlandığı, temel kaynak olarak kullandığı ve etkilendiği eser Faruk Sümer'in *Oğuzlar/Türkmenler* kitabıdır. Oğuztürk, bu eserini tam 20 yıl boyunca yaptığı araştırmaların sonucunda yazmıştır. Faruk Sümer ise *Oğuzlar* kitabını 30 yıl boyunca yaptığı araştırma ve incelemelerin neticesinde kaleme almıştır. Oğuztürk, eserini yazarken Faruk Sümer'i ve yazdığı eseri örnek alarak yazmış ve Oğuzlar konusunda Türklük bilimine örnek bir kitap kazandırmıştır. Faruk Sümer'in *Oğuzlar* kitabı, şu ana kadar Oğuz Türkleri hakkında yapılan ve yazılan araştırma, kitap ve kaynakların en başında gelir. Bu konuda bütün Türk dünyasında temel bir kaynaktır. Oğuztürk, kendisiyle röportaj yaptığımızda Faruk Sümer'den ve eseri *Oğuzlar* kitabından nasıl etkilendiğini ve bu eseri nasıl örnek aldığını şu cümlelerle ifade etti: "*Faruk Sümer'in yazdığı forma yani şekil çok önemlidir. Ben de Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi adlı kitabımı o formada yani Faruk Sümer'in yazdığı formada yazdım. Bu topraklardaki ahalinin kimliğini, o tayfaların tarihî köklerini, toponimlerini, simgelerini, damgalarını*

yani her şeylerini kasaba kasaba, köy köy araştırdıktan sonra bu kitabı yazdım. Çünkü en mükemmel şekil buydu. Ben de örnek aldım. Faruk Sümer de Oğuzlar adlı eserinde, Kara Dağlı aşireti ve bu konular hakkında geniş malumatlar vermiş. Allah rahmet eylesin, çok büyük bir tarihçiydi. Bu kişi, büyük bir zahmetin, otuz yıllık bir emeğin sonucunda bu kitabı yazdı. Bakın, ben yirmi yıl araştırmadan sonra Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi adlı kitabı yazdım. Faruk Sümer, otuz yıl araştırmadan sonra Oğuzlar kitabını yazmış. Yani bütün Türk milleti için çok önemli bir kitaptır. Onun kıymetini böyle sözle vermek olmaz. Hakikaten büyük bir kitaptır. Çünkü Faruk Sümer de büyük bir şahsiyettir” (bk. Birinci Röportaj, 218-266).

Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi; Derbent-Beşparmak Setleri Hakkında İlmî Açıklamalar, Beşparmak Dağı Etrafında Yerleşmiş Azeri Türklerinin (Dağlıların) Tarihi ve Azerbaycan Tarihinin Öğrenilmesinde Derbent-Beşparmak Setlerinin Rolü olmak üzere üç ana bölümden oluşur. Derbent-Beşparmak Setleri Hakkında İlmî Açıklamalar adlı birinci bölüm, “Setlerin İnşa Tarihleri Hakkında, Tarihte Derbent-Beşparmak Setlerinden Bir Müdafaa Sistemi Gibi Yararlanmış Devletler, Setlerin ve Beşparmak Kayanın Adları İle İlgili Açıklamalar” olmak üzere üç bölümden; Beşparmak Dağı Etrafında Yerleşmiş Azeri Türklerinin (Dağlıların) Tarihi adlı ikinci bölüm, “En Eski Zamanlarda Oğuz Türklerinin Yurdu Olmuş Hızı’ya 1044 veya 1045 Yılında Selçuk Oğuzlarının-Arslan Yabgu Boyunun Gelişi ve Yerleşmesi Tarihi, 13.-17. Asırlarda Beşparmak Dağı Etrafına Gelmiş Türk Soylu Tayfalar, Sovyetler Devrinde Dağlıları Mensup Oldukları Azer-Türk Köklerinden Ayırma Girişimleri, Beşparmak Dağı Etrafında Yerleşmiş Dağlılara Bağlı Olan Tayfalar, Nesiller, Onların Âdet-Ananeleri ve Yaşadıkları Toprakların Adları, 19.-20. Asırlarda Hızı Cemaatinin İşgalcilere Karşı Mücadelesi” olmak üzere beş bölümden; Azerbaycan Tarihinin Öğrenilmesinde Derbent-Beşparmak Setlerinin Rolü adlı son bölüm ise, “Setlerin Yerleştiği Coğrafi Muhit ve Ölçüleri, Azerbaycan Tarihinin Öğrenilmesinde Setlerin Rolü, Derbent-Beşparmak Müdafaa Sistemindeki Kale Şehirlerinin Öğrenilmesi Perspektifi” olmak üzere üç bölümden meydana gelir. Kitapta toplam üç ana bölüm ile bu bölümlerin altında yer alan on bir alt başlık vardır.

Bazı problemleri etnik meselelere açıklık getirmesinde büyük tarihî öneme sahip olan bu monografi, yazarın yirmi yıllık ciddi, dikkatli ve objektif bir incelemesinin sonucudur. Senaryosu yazara ait olan ve 2009 yılında çekilen *Beşparmak-Hun Seddi* adlı filmde de bu konuda yani Hızı-Siyazen Bölgesinin tarihi ve Beşparmak-Hun Setleri

hakkında detaylı bilgi verilir. Kısacası filmin işlediği temel konu bu bölgenin tarihidir. Ayrıca Aralık 2011-Ocak 2012 tarihli *Hızı Gazetesinde* bu kitapla ilgili önemli bir haber çıkmıştır. Bu tarihler arasında *Hızı Gazetesinin* yedinci sayfasında Rafael Memmedov tarafından Refail Oğuztürk Dağlı ve *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı kitabı hakkında *Hakiki Tarihin İzinde* adlı bir yazı kaleme alınmıştır. Bu yazıda Oğuztürk'ün hayatı ve *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı kitabı hakkında önemli ve ayrıntılı bilgiler verilir.

Kitap hakkında bu bilgileri verdikten sonra biraz da kitabın içeriği hakkında konuşmak ve bilgi vermek istiyoruz. Kitapta yazar, Türk tarihi hakkında problemleri olan birçok meseleye kendince bilimsel zeminde açıklık getirir. Bu meseleler, hem bizim çalışmamız yani tez konumuz hem de Türk tarihi için büyük önem arz eder. Örneğin yazar, kitapta Oğuzların tarihi, Türk dünyasının ortak değeri ve en büyük bilgini olan Dede Korkut, Azerbaycan'ın tarihî geçmişi, Hızır ve Musa Peygamberlerin hayatları ve birçok tarihî şahsiyet hakkında önemli bilgiler sunar. Bundan dolayı eser, tamamen bilimsel bir çerçevede ve titizlikle hazırlanmıştır.

Yazar, öncelikle derbentteki setlerin inşa tarihleri hakkında kaynaklarda olan bilgileri karşılaştırarak bu kaynakların özünde olan zıtlıkları okuyucunun gözleri önüne serer. Yazara göre Azerbaycan, en eski zamanlardan beri *As* veya *As-er* ülkesi olarak adlandırılır. *As*, eski Türkçede birinciler demektir. Hatta yazar, *Azer* sözünü şu şekilde açıklar: *As* veya *Az* sözlerindeki *A*, birinci demektir. *-S* veya *-Z* ise eski Türkçede var olan *-ler*, *-lar* çokluk ekidir. Bundan dolayı *As* veya *Az* birinciler, mahir insanlar demektir. Ya da *a-su* şeklinde ilk denizciler olarak ta düşünülebilir. *Az-er* ya da "*Asar*" sözü *As-er* (insan, yiğit) ilk insanlar, mahir dövüşçüler veya mahir denizciler demektir. Hatta Farsça olarak bildiğimiz *Azad* sözünü de şu şekilde açıklar: *a- z- at*; *A*, alfabenin ilk harfidir ve birinci, ilk manasını verir. *-Z* ise eski Türkçede çokluk ekidir. Örneğin; biz, siz, göz, diz, ses, ikiz gibi. *At* ise bildiğimiz binek hayvan olan attır. Bundan dolayı *Azad* veya *Azat* sözü, ilk atlar, birinci atlar demektir. Zaten ilk atlar da eysiz yani özgür, doğada yaşayan atlardır. Bundan dolayı Oğuztürk' e göre, *azat* kelimesi de çok eski bir Türkçe kelimedir ve daha sonradan Fars diline geçmiştir. Hatta yazar, Azerbaycan sözünü de etimolojik olarak açıklar. Yazara göre, Derbent-Beşparmak Setleri Azerbaycan sözünün oluşmasında esas role sahiptir. Azerbaycan Türkleri Derbentten hem kuzeyde hem de güneyde yaşamıştır. Setlerden Azov denizine kadar olan arazi "*Azer bey dış an*" ; Derbent ve ondan güneyde olan arazi ise "*Azer bey iç an*" yani "*Azer beylerin iç yurdu*" olarak adlandırılmıştır. *Azer* sözü, M.Ö. 4000 yılının sonlarında meydana gelmiştir.

Azerbaycan sözü ise, Derbent-Beşparmak Setlerinin yapılmasından sonra M.Ö. 13. asırda meydana çıkmıştır (Oğuztürk, 2011: 34-51-52-71).

Yazara göre, Aser veya Azer tayfaları Azerbaycan'ın eski Türk topluluğudur. Azer tayfaları, kuzeybatıda Don çayına, güneybatıda ise İstanbul'a kadar olan büyük bir arazide yaşamıştır. Ayrıca Azer tayfaları, eski Sümer medeniyetine ve diline de güçlü etkiler bırakmıştır. Bundan dolayı eski Türkçeden Sümer diline çok sayıda kelime geçmiştir. Hatta yazar, Sümerlerin Türk olabileceklerini de düşünür. Bu konuda kesin bir yargıya varmadan dil ilişkilerini ve ortak olan kelimeleri delil göstererek bu fikrini ileri sürer. Ancak Sümerler Türk olmasa dahi Türkler ile aynı coğrafyada yaşamış ve dilleri, kültürleri birbirlerinden doğal olarak etkilenmiştir, der. Buna delil olarak da dilci, şair, jeolog ve önemli bir diplomat olan Kazak Türkü Olcas Süleymanov'un *Az i Ya* adlı eserini gösterir. Olcas Süleymanov, bu kitabında Türkçe ile Sümerce arasındaki dil münasebetlerini inceleyerek Türkçe ile Sümerce arasında 60 ortak kelimenin var olduğunu ispat eder. Buna benzer hatta bu çalışmadan daha nitelikli bir inceleme Osman Nedim Tuna tarafından yapılmıştır. Osman Nedim Tuna, *Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi İle Türk Dilinin Yaşı Meselesi* adlı, Türk Dil Kurumu Yayınları tarafından elli yedi sayfa olarak basılan kitabında Türkçe ile Sümerce arasındaki ilişkiyi inceleyerek, iki dil arasında 168 ortak kelime tespit etmiştir. Bunun sonucunda bilim dünyasında çok tartışılan Sümerler Türk'tür fikrine de bilimsel olarak açıklık getirmiştir (Tuna, 1997: 1-57). Osman Nedim Tuna, yaptığı araştırmada ve bu araştırma neticesinde yazdığı kitabında Sümerlerin Türk olmadığını ancak eski zamanlarda yani Sümer medeniyetinin var olduğu devirde Türkler ile aynı coğrafyada yaşadıklarını ifade eder. Sümerler ile Türkler aynı coğrafyada yani Sümerler Mezopotamya'da, Türkler ise bugünkü Türkiye'nin doğusunda ve güneydoğusunda yaşadıkları için siyasi, sosyal, ekonomik gibi nedenlerden dolayı birbirleri ile ilişkiler kurmuş ve kurulan bu ilişkiler sonucunda diller de birbirlerinden etkilenecek kelime alışverişlerinde bulunmuştur. Bunun sonucunda Osman Nedim Tuna, Türk dilinin yaşı meselesine de bir açıklık getirerek Türkçenin M.Ö. 5500 yılından beri var olduğunu ve konuşulduğunu ispatlar. Refail Oğuztürk Dağlı da kitabında Sümerlerin Türk olmasa dahi Türkler ile aynı ve yakın coğrafyalarda yaşadıklarından dolayı kültürlerinin ve dillerinin Türklerden etkilendiğini ve Türklerin tesiri altında kaldıklarını ileri sürer.

Yazar, *Kur'an-ı Kerim'in Enam* suresinin 74.ayetinden hareketle Hz. İbrahim'in babasının adının Azer olduğunu söyler. Hatta çoğu ilahiyatçının ve din bilimcinin ifade

ettiği ve savunduğu, İbrahim Peygamberin soyunun Azer'den geldiğini ancak Azer'in Hz. İbrahim'in babası olmadığını, amcası veya dedesi olduğunu da sert bir dille eleştirir. *Enam* suresinin 74.ayeti ise şu şekildedir: “*Vaktiyle İbrahim, babası Azer'e, ‘Putları kendine tanrılar mı ediniyorsun? Şüphesiz ben, seni ve halkını apaçık bir sapıklık içinde görüyorum.’ demişti*” (Elmalılı, 2017: 136). Yazar, buradan hareketle İbrahim Peygamberin babasının Azer olduğunu ifade eder. Azer, putperesttir yani putlara tapar. Asıl sanatı marangozluktur. Azer, Nuh oğlu Yafes'in neslindedir. Sonradan Nuh'un diğer oğlu olan Sam evlatlarının yurduna gelmiştir. İbrahim Peygamber ise Urfa'da doğmuştur. Azeriler ise Hazar denizinin batı sahillerinden Azer Bey yurdundan, Azer ilinden Urfa'ya gelmiştir. Bu olay, yazarın *Cennet Kapıları* kitabında yer alan hacimce uzun ve önemli bir yere sahip olan *Mukaddes Görüş* poemasında şiirsel bir dille anlatılır. Yazara göre, Hazar denizinden başlayarak Britanya adasına kadar devam eden suyolunun yani kalay yataklarının Azer tayfaları tarafından keşfedilmesiyle Tunç devri başlamıştır. Kalay yataklarını ve buradaki kalay madenini taşıma yolunu Azeri Türkleri keşfetmiştir. Ayrıca yazar, Kalay yolunu detaylı olarak anlatır ve bu konu ile ilgili bilgi verir (Oğuztürk, 2011: 31-32-71-72).

Yazara göre, Hz. Hızır ilk Türk peygamberidir. Türk kavminin ilk ve tek peygamberi olan Hızır Peygamber, M.Ö. 2000 yılında Azerbaycan'da şimdiki Hızı bölgesinde dünyaya gelir. Zaten bugün Azerbaycan'da Hızı diye bilinen bölgenin asıl adı Hızır'dır. Bu bölge adını Hızır Peygamberden ve Hız, Oğuz boylarından alır. Ama Sovyetler devrindeki yönetim anlayışının bir gereği olarak başta Azerbaycan olmak üzere Sovyetler yönetimi altında olan birçok Türk topraklarının ve yerleşim yerlerinin adları değiştirildiği gibi bu bölgenin de adı Hızı olarak değiştirilir. Hızır Peygamberin asıl adı Belya'dır. Belya, eski Türkçede “*suyun bilicisi*” demektir. Hızır Peygamber aslen Hız (Ğız, Quz, Oğuz) tayfasından olduğu için Hızır (Hız-er, Oğuz-er) şeklinde tanınır ve bilinir. Hızır Peygamber, M.Ö.1235 yılında, Beşparmak kayada Musa Peygamber ile görüşür. Musa Peygamber, Aralık denizi sahillerinden başlayan yolculuğunu 65 gün sonra tamamlar ve altmış beşinci günde Beşparmak kayada Hızır Peygamberi bulur. Musa Peygamberin bu uzak sefere çıkmasındaki amaç; hem Allah'ın büyük hikmet ve ilim bahşettiği Hızır Peygamberden ilim, hem de daha yeni bağımsız olmuş kavminin dirilişi için vacip olan devlet ve ordu kurmayı ve idare etmeyi öğrenmek, aynı zamanda o devirde ekonomik ilerleme için çok ehemmiyetli bir yere malik olan kalay yataklarını öğrenmek ve elde etmektir. Bu maksatlar doğrultusunda Musa Peygamber ile Hızır Peygamber

görüşür. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu konu *Kur'an-ı Kerim'in Kehf* suresinin bazı ayetlerinde anlatılır (Oğuztürk, 2011: 41-42-72).

Yazarın açıklık getirdiği konulardan biri de genellikle bir peygamber olarak kabul edilen Zülkarneyn'in şahsiyetidir. Yazara göre, en eski zamanlardan beri Türk efsanelerinde ve masallarında yer alan ve Nizamî'nin *İskendernâme* adlı kitabında bir kahramana çevrilen Zülkarneyn tarihî bir şahsiyettir. Zülkarneyn, M.Ö. 1244 yılında tahta çıkmış Asur hükümdarı Tukulti Ninurta'dır. İlk defa demir filizini keşfetmiştir.

M.Ö. 2000 yılının ikinci yarısında Çin arazilerine yerleşmiş Yecüc-Mecüc tayfaları Azer ülkesine baskınlar düzenler. Bu baskınlar neticesinde Azeri Türkleri, bu tayfaları Hazar denizinin doğusuna, oradan da Çin'e kadar sürer. İşte bu devirde Azerbaycan tarihinde çok önemli bir yere sahip olan Derbent-Beşparmak Setleri ve yerleşkeleri dikilmeye başlanır. Hun-Çin mücadeleleri tahminen 1500 yıl devam eder. Daha sonra Azer veya Aser diye adlandırılan Türk devleti yıkılır. Derbentten Beşparmak kayasına kadar inşa edilen bu duvarların her biri -toplam beş duvar yani set vardır- dağlardan başlayarak Hazar denizinin içine kadar uzatılır. Böylelikle Derbentten Beşparmak'a kadar Büyük Kafkas sıradağları ile Hazar denizi arasında var olan dar geçit bağlanır. Bu duvarların yani setlerin kesinlikle müdafaa maksadı ile dikildiği bilinir. Bu durum, bu konu hakkındaki tüm kaynaklarda aynıdır. Yani bütün kaynaklarda bu setlerin bir savunma sistemi maksadı ile dikildiği yazılır. Arap tarihçileri, Arap hilafeti devrinden önce Azerbaycan topraklarında meydana gelen olayları yazarken Bizans, Alban, Ermeni kaynaklarına başvurur. Bu sebepten dolayı Bizans, Ermeni, Alban ve Arap kaynaklarında Derbent şehri ile Beşparmak kayası arasındaki setlerin Sasani hükümdarları tarafından dikildiği konusundaki fikirler aynıdır. Ancak yazar, bu setlerin Sasani ve başka bir devlet tarafından dikilmediğini bilimsel deliller ve gerçeklerle ispatlayarak, bu setlerin kesinlikle Azer veya Aser olarak adlandırılan Türk devleti tarafından dikildiğini ifade eder. Yazara göre, Sasanilerin ya da başka devletlerin ilmî ve mantıki olarak bu setleri yapmaya ne güçleri, ne kudretleri ne de zamanları vardır. Kısacası bu setleri Azer veya Aser devleti inşa eder, inşa ettikten sonra da sırasıyla Azer veya Aser Devleti, Hun Çarlığı, kısa bir müddet Sasaniler, Arap Hilafeti, Şirvanşahlar, Selçuklu Devleti, sonra tekrar Şirvanşahlar Derbent-Beşparmak geçidinin setlerinden bir müdafaa sistemi gibi istifade eder. Daha sonra 1192 yılında Şirvan'da meydana gelen güçlü deprem sonucunda bu setler tamamen dağılır ve Şirvanşahlar devletinin başkenti Bakü'ye taşınır (Oğuztürk, 2011: 64-65-72-73).

Refail Oğuztürk Dağlı, bu eserinde Türklerin en büyük, en kalabalık ve en önemli boylarından biri olan Oğuzlar hakkında çok önemli bilgileri okuyucularla paylaşır. Oğuzlar, bugün 120 milyonluk Türk nüfusuyla Türk boyları arasında en kalabalık ve en önemli boydur denilebilir (Buran vd., 2014: 9). Örneğin Kaşgarlı Mahmud, Türkçenin ilk sözlüğü olan *Dîvânu Lugâti't-Türk* adlı eserinde Türkler arasında özellikle Oğuzlara önemli bir yer verir ve Oğuzlardan bahseder. Zaten 24 Oğuz boyunu ilk defa sayan Kaşgarlı Mahmud'tur. Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te Oğuz boylarını sayar ve 22 Oğuz boyunun olduğunu söyler. Bu saydığı 22 Oğuz boyuna daha sonra 2 boy daha ekler. Sonradan eklediği bu iki boy, Halaç boyudur. Kaşgarlı Mahmud'tan sonra ikinci defa Ebul Gazi Bahadır Han da eserinde Oğuz boylarını 24 boy olarak sayar. Oğuztürk de aslen kendisinin Oğuzların Dağlı aşiretine mensup olması nedeniyle ve Oğuzların Azerbaycan topraklarının en eski yerleşik halkı olduğunu da göz önünde bulundurarak eserinde Oğuzlara ve Oğuzların tarihine büyük önem verir ve Oğuzların tarihini hemen hemen baştan sona kadar anlatır.

Oğuztürk, esasen Türklerin ve Türklerin en kalabalık ve güçlü boyu olan Oğuzların asıl vatanlarının ve tarih sahnesine çıktıkları yerin Azerbaycan ve Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri olduğunu iler sürer. Yazara göre, Türklerin asıl vatanı ve tarih sahnesine çıktıkları ilk yer Azerbaycan, Azerbaycan'da da özellikle Hızı, Siyazen, Beşparmak, Sayad-Hızı bölgeleri ve Türkiye'nin bugünkü Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleridir. Türkler, ana vatanlarından yani bu dediğimiz topraklardan Türkistan'a diğer adıyla Orta Asya'ya göç etmiştir. Türklerin yaptıkları ilk göçler veya akınlar Orta Asya'ya doğrudur. Buraya Yecüc-Mecüc tayfalarını sürmüş ve Çinlilerle mücadele etmişlerdir. Daha sonra ise büyük göç dalgaları ile yine ilk vatanlarına ve dünyanın dört bir yanına akınlar ve göçler gerçekleştirmişlerdir. Yani kısacası Oğuzların Azerbaycan'a ve Anadolu'ya gelmeleri ana yurtlarına geri dönüşten başka bir şey değildir.

Azerbaycan Türkleri, Oğuz soyludur. Yani bizimle Türkiye Türkleri ile aynı soy köküne sahiptir. Azeri tabiri, 1920'li yılların başında ortaya çıkan bir tabirdir ve tamamen politik bir kurgu üzerine kurulmuştur. Doğal olarak bu tabirin kullanılmasının ve öz ve öz Türk olan Azerbaycan halkının Azeri şeklinde adlandırılmasının bir hikâyesi vardır. İran'da bugün tahminen 25 milyon ila 30 milyon arasında Türk yaşar. İran'ın kuzey kısmı ise bilindiği gibi Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'dir. Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki Türkler ile güneyde yani İran'da yaşayan Türkler, 1828 yılında Rusya ile İran arasında imzalanan Türkmençay Anlaşması ile birbirinden ayrılır. Bu anlaşma

sonucunda maalesef büyük bir Türk kitlesi birbirinden ayrı düşer. Bu büyük kitlenin büyük akrabaları yani kan akrabaları Türkiye'deki Türklerdir. Sadece Türkiye'deki Türkler değil, aynı zamanda Suriye, Irak, Kıbrıs ve Balkanlar'daki Türkler de kan akrabalarıdır. İran'da Türkler üzerine politika geliştirilirken yani İran'da yaşayan Türklerin etnik kökenleri üzerine politika geliştirilirken, Azerbaycan Türklerinin Azerbaycan bölgesinde yaşıyor olmasından hareketle bunlar aslında Türk değil, bunlar Azerbaycan'ın en kadim ve en eski halkıdır denilir. Türkler, Oğuzlar yani Selçuklular bölgeye geldiklerinde bunlarla karşılaşır, bunları Müslümanlaştırır ve Türkleştirir. Bundan dolayı bunlar aslında Türk değildir, Azeri'dir diye bir politika geliştirilir. Yani Azerbaycan'da yaşayan Türkler, Türk değil, Azeri'dir. Azeriler ise başka ve farklı bir millet olup, Azerbaycan'ın en eski ve en kadim halkıdır. Bu politikayı, daha sonra Ruslar da çok benimser. Azerbaycan Türklerini, Türkiye'den ve Türkiye Türklerinden ayırmak için Azeri tabirini ısrarla onlar için kullanır.

Azerbaycan'daki Türkler, kendilerine Azeri denilmesinden ve bu şekilde hitap edilmesinden hoşlanmazlar. Bundan çok rahatsız olurlar. Kendilerine Türk denilmesini ve bu şekilde hitap edilmesini isterler. Örneğin, Azerbaycan'da yaşayan bir Türk'e, "Azeri misiniz?" diye sorulduğunda, buna çok sert tepkiler gösterir. Biz Azeri değiliz, biz Türk'üz diye karşılık verir. Yani Sovyet döneminde uygulanan politikalar ve kimlik hasarları bugün yavaş yavaş yok olmakta ve bu coğrafyalarda yaşayan Türkler kendi öz millî benliklerine dönmektedirler. Dolayısıyla İran'daki Türklere ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yaşayan Türklere Azeri demek, aslında onlara hakaret anlamına gelir. Haklı olarak da buna sert tepki gösterirler.

Bu durum yani Azerbaycan Türklerine, Türk olduklarını unutturup Azeri demek maalesef başarılı bir şekilde uygulanan bir politikanın ve siyasetin sonucudur. Bu politika sadece Azerbaycan'da değil, Sovyet yönetimi altında yaşayan Türklerin bulunduğu her bölgede uygulanır. Başta Azerbaycan olmak üzere Türkmenistan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Tataristan gibi tamamen Türk ülkesi olan yerlerde de başarılı bir şekilde yürütülür. Uygulanan bu politikaların neticesinde Türk dünyasında ciddi anlamda kimlik hasarları meydana gelir. Çünkü bu bölgelerde yaşayan Türklere, Türk oldukları unutturulur. Bu bölgelerde yaşayan Türklere siz Türk değilsiniz, Azeri, Kırgız, Kazak, Özbek, Tatarsınız denilir. Doğal olarak bu bölgedeki Türkler de kendilerinin Türk olduğunu değil, Azeri, Kırgız, Kazak, Tatar veya Özbek olduklarını kabul eder ve ileri

sürerler. Bu durum, ciddi anlamda uygulanan başarılı bir politikanın ve siyasetin sonucunda meydana gelmiştir.

Refail Oğuztürk Dağlı, bu kitabında Azerbaycan Türklerini, Azeri adında başka bir millet olarak değil, tamamen Türk olarak Azerbaycan'ın en eski ve en kadim halkı kabul eder. Oğuztürk'e göre, Azerbaycan'da yaşayan Türkler öz ve öz Türk'tür ve Azerbaycan'ın en kadim ve en eski halkıdır. Ancak buradaki Türkler Azeri olarak değil Türk olarak bu bölgenin en kadim halkıdır. Bu bölgede Azer veya Aser adında bir devlet kurmuşlardır. Azeri tabiri de buradan gelir. Azerbaycan'da yaşayan Türkler Oğuz boyundandır ve Oğuz soyludur. Yazara göre, Azerbaycan'daki Türklere Azeri denmesinin nedeni de milattan önce bu bölgede kurulan devletin adından ve bu coğrafyaya verilen isimden kaynaklanmaktadır.

Refail Oğuztürk Dağlı, bu kitabını yirmi yıl süren derin ve etraflı bir araştırmanın sonucunda hazırladığı için, eser; içinde akademik ve ilmî olarak çok önemli konuları barındırır ve bazı problemleri ilmî meselelere de açıklık getirir. Eserde birçok sorunlu mesele ve tarihî şahsiyet üzerinde çalışılır ve bu meselelerin bazıları ilmî olarak bir sonuca bağlanır, bazılarının ise çözümü için önemli tezler ileri sürülür. Ayrıca yine bu eserde, yazarın daha farklı bir özelliği olan dilbilimci özelliğini de görürüz. Oğuztürk, kitabında bir dil bilimci ve bilim insanı gibi davranarak birçok kelimenin kökeni ve morfolojisi hakkında önemli bilgiler sunar. Bu bilgileri ve önerileri kesinlikle ilmî hassasiyet ve bilimsel gerçeklik çerçevesinde yapar. Ancak tez konumuzun dışına çıkmamak için ve konumuzu belirli çerçeveler içinde sınırladığımızdan dolayı bu konular hakkında pek bilgi veremiyoruz.

Refail Oğuztürk Dağlı, *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı bu eserinde Türk dünyasının önemli bir değeri olan Dede Korkut hakkında da önemli bilgiler verir. Oğuztürk sadece bu eserinde değil, kaleme aldığı senaryoya göre çekilmiş *Beşparmak-Hun Seddi* adlı ilmî ve sanatlı filmde de Dede Korkut hakkında değerli bilgileri izleyicilerle paylaşır. Azerbaycan'da Bahşılı adında bir kent vardır. Bahşılı yerleşim yerinin adının açıklanmasını genel olarak Dede Korkut ile ilişkilendirirler. Bilindiği gibi Bahşı, ozan demektir. Bu konuda senaryosu Oğuztürk'e ait olan *Beşparmak-Hun Seddi* adlı ilmî filmde Rafiq Savalan önemli bilgiler verir. Verilen bilgilere göre Dede Korkut, 7. yüzyılda Peygamber efendimiz ile görüşür. Peygamber efendimiz ile görüşükten sonra Mekke'den İslam'ı tebliğ ede ede Hızı'ya gelir ve bir müddet burada yaşadktan sonra

vefat eder. Söylenene göre Dede Korkut, Beşparmak kayanın yakınına veya kayanın zirvesindeki mağaraya defnedilir. Türk dünyasının en büyük ozanı olan Dede Korkut'un mezarını ziyarete gelen bahşlıların (ozanların) birçoğu kayanın yakınına yurt kurup yaşar. Böylece Bahşlı kenti oluşur ve kurulur. Belki de bahşlı kelimesi bu olaydan sonra ortaya çıkmıştır. Yazar göre bahşlı kelimesi, Dede Korkut'un mezarına bakan ve mezarını koruyan anlamlarında olabilir. Çünkü Azerbaycan Türkçesinde bakmak, aynı zamanda korumak, nezaret etmek, kulluk etmek anlamlarına da gelir. Daha sonra 7. yüzyılda Şirvan'da meydana gelen deprem sonucunda dağlardan akan toprak, bu kenti basar ve Dede Korkut'un mezarı da bu toprak altında kalır. Bu olaydan sonra Bahşlılî kentinin ahalisi, dağlara çıkarak şimdiki Altı Ağaç kentinin yakınına yerleşir. Yerleştikleri bu yeni yerin adına Yukarı Bahşlılî; ilk yerleştikleri yere yani Dede Korkut'un mezarının bulunduğu yere ise Aşağı Bahşlılî derler. Halk arasında konuşulan bu hadiseyi 1636 ila 1638 yılları arasında Rusya'dan İran'a seyahat eden Alman âlimi Adam Oleari de kendi eserinde yazar. Adam Oleari, bu olayı şu şekilde anlatır: *“Biz burada Müslümanların iki mezarı ile daha karşılaştık. Bunlardan biri Pir Muhtar'ın kabri, diğeri ise İmam Korkut'un kabriydi. Pir Muhtar'ın kabri düz bir yerde, İmam Korkut'un kabri ise dağda idi. Korkut hakkında Hz. Muhammed ile dost olduğunu, onun dizinin dibinde oturduğunu, ondan ders aldığını ve onun ölümünden sonra 300 yıl yaşadığını söylüyorlardı. Ayrıca Dede Korkut'un burada Çar Hasan'ın yanına gelerek, onun karşısında kopuz çalıp deyiş dediğini ve onu Lezgiler'e karşı savaşa çağırdığını da söylüyorlardı. Geçmişte putperest olan Lezgileri veya Dağıstan Tatarlarını dine imana getirmek için Dede Korkut mücadele etmiştir. Bundan dolayı Lezgiler Dede Korkut'u öldürmüştür. Onun kabri kayalık bir dağda oyulmuş büyük bir mağara içindedir.”* Ayrıca Bahşlılî kentinde çok meşhur olan Korkut adlı bir yemek vardır. Bundan dolayı halk arasında nesilden nesle konuşulan bu olayların doğru olduğu ihtimali olabilir (Beşparmak-Hun Seddi-CD-ROM, 2009).

Rafiq Savalan ise Dede Korkut'un buraya Hızır Peygamberin ölümünden sonra geldiğini söyler. Savalan'a göre Dede Korkut, Türk ellerini geze geze gelip buraya çıkar. Hem diriliş suyu almak hem de Hızır Peygamber ile görüşmek, hiç olmazsa Hızır Peygamberin gezdiği yerleri gezmek için buraya gelir. Ancak Dede Korkut, burada çok uzun süre yaşamaz ve hayatını kaybeder. Dede Korkut'u buraya defnederler. Daha sonra Dede Korkut'u ziyarete gelenler, buraya yerleşir ve burada bir kent kurar. Buraya yerleşenlerin büyük çoğunluğu söz sanat adamları yani ozanlardır. Bundan dolayı buraya Bahşlılî adını verirler. Daha sonra burada yaşanan felaket sonucunda burada yaşayanlar,

göç etmek zorunda kalır. Şimdiki Hızı Bölgesinin merkezi ile Orta Ağaç kasabası arasına yerleşirler. Buraya da Bahşılı adını verirler. Burası Yukarı Bahşılı; ilk yerleşilen yer ise Aşağı Bahşılı olur. Bu kentte Korkut adında çok önemli bir yemek de vardır. Rivayete göre bu, Dede Korkut'un sevdiği bir yemektir. Dede Korkut'un dört yerde kabrinin olduğunu söylenir. Bunlardan birisi de burası yani Başparmak kayasıdır. Bundan dolayı bu yerler, Hızı, Siyazen, Beşparmak bölgeleri birçok yönden büyük bir tarihî öneme sahiptir (Beşparmak-Hun Seddi-CD-ROM, 2009).

Ayrıca Refail Oğuztürk Dağlı, bu eserinde etimolojik olarak Korkut kelimesinin anlamını da açıklar. Yazar göre, Korkut kelimesi iki farklı anlama gelir. Korkut kelimesi, *gor* ve *kut* sözcüklerinden oluşur. *Gor*, ölümden sonraki hayat ve mezar anlamındadır. *Kut* ise, tebrik, tebrik etmek, şereflelendirmek, tebliğ etmek anlamlarına gelir. İki sözcüğü birleştirdiğimizde ölümden sonraki hayatı şereflelendirmek, tebliğ etmek anlamlarını verir. İkinci anlamı ise korkutmaktır. Yazara göre, Dede Korkut İslamiyet'i tebliğ etmiştir. İslamiyet ise ölümden sonrasını cennet ile müjdeleyen veya kutlayan, cehennem ile de korkutan bir dindir.

1.3.2. Senaryoları

Refail Oğuztürk Dağlı'nın edebî şahsiyeti ve çalışma isteği sadece kitaplarına değil aynı zamanda senaryolarına da yansımıştır. Yazarın *Vatan Sevgisi*, *Beşparmak-Hun Seddi*, *Bir Millet-İki Devlet*, *Aypara ve Şehitlik Zirvesi* olmak üzere toplam beş senaryosu vardır. Yazar, diğer eser ve kitaplarında olduğu gibi yazdığı senaryolara göre çekilmiş bu filmlerde de Azerbaycan'ın tarihi, vatan tefekkürü, bayrak sevgisi, millî bilinç gibi önemli konulara yer verir. Yani kısacası yazar edebî şahsiyetini ve hayat felsefesini oluşturan kavramları film senaryolarında da işler. *Vatan Sevgisi*, *Beşparmak-Hun Seddi*, *Bir Millet-İki Devlet* filmlerinin rejisörü yani yönetmeni Muharrem Bedirzade'dir. Nureddin Mehdihanlı, Azad Şükürov ve Bahtiyar Şerifzade şiirleri, poemaları seslendirir ve metinleri okur. Senaryoları Oğuztürk'e ait olan filmlerin hepsi Azerbaycan Televizyonunda gösterime sunulmuştur.

1.3.2.1. Vatan Sevgisi

Vatan Sevgisi, Azerbaycan'daki Hızı Bölgesi'nin tarihini konu alan ve bu konu hakkında önemli bilgiler veren sanatlı ve ilmî bir filmidir. Filmde Hızı Bölgesi ve özellikle Hızı arazisinde yer alan Akdere Bölgesi hakkında çok önemli bilgiler verilir. Akdere Bölgesi'nin coğrafi konumu ve bu bölgede yaşayan Türk halkı hakkında izleyicilere

önemli bilgiler ve görseller sunularak, özellikle 18. ila 19. yüzyılda ve 1918 yılında yöre halkının Sovyet yönetimine ve Ermeni çetelerine karşı verdikleri mücadele anlatılır. Filmde bölgenin düşmanlara karşı nasıl korunduğu, düşmanla nasıl mücadele edildiği, bölgede yaşayan Türk halkının düşman tarafından topyekûn ölümlere, eziyetlere, işkencelere, sürgünlere nasıl maruz bırakıldığı, Sovyet yönetimine ve Ermeni çetelerine karşı mücadele veren bölge liderlerinin nasıl öldürüldüğü ve sürgün edildiği dramatik bir şekilde ifade edilir. Aslında yazar, filmde işlediği bu konuyu 2011 yılında yazdığı *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı kitabında ayrıntılı bir şekilde ele alır ve işler. Ayrıca *Vahdet Hasreti* kitabında yer alan *Vahdet Hasreti* adlı tarihî poemasında da bu konuyu şiirsel bir dille ifade eder ve okuyucuya bilgi verir. İster *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* kitabında olsun ister *Vahdet Hasreti* kitabında olsun yazar, bu konuyu işlerken özellikle Akdere bölgesinde verilen mücadele üzerinde önemle durur ve her iki kitapta da bu konuyla ilgili arşiv belgeleri ve görseller paylaşır.

Vatan Sevgisi filmi, ilk olarak 2008, daha sonra ise 2010 yılında gösterime sunulmuştur. Bu filmin rejisörü yani yönetmeni Muharrem Bedirzade'dir. Filmin başında halk sanatçısı Nureddin Mehdihanlı tarafından iki şiir okunur. Okunan bu şiirlerden birincisi, Oğuztürk'ün *Cennet Kapıları* kitabında yer alan *Mukaddes Görüş* poemasının sonunda okunan *Vatanım Benim* adlı şiirdir. Okunan ikinci şiir ise yine yazarın *Cennet Kapıları* kitabında yer alan *Hızı* adlı gazelidir. Son olarak *Vatan Sevgisi* filminde: Ofelya Babayeva (Emekli Öğretmen), Refail Oğuztürk Dağlı, Sadık Sadıqov (İhtiyatta olan Polkovnik-Albay Asker), Hanlar Gurbanov (Profesör), Namık Abdullayev (Olimpiyat Şampiyonu), Abdülağa Gurbanov (Kent Sakini), Balağa Arzumanov (Kent Sakini), Mehmedali İsmayılov (Kent Sakini), Mehman Memmeedov (Kent Sakini) gibi önemli şahsiyetler sırasıyla konuşur ve bilgi verir.

1.3.2.2. Beşparmak-Hun Seddi

Senaryosu yazara ait olan *Beşparmak-Hun Seddi* filmi, uzun ve önemli bir filmidir. Filmde özellikle Oğuztürk, önemli bilgiler verir. Filmin konusu, Azerbaycan'ın Hızı-Siyazen bölgelerinde yer alan ve *Beşparmak-Hun Setleri* diye adlandırılan setlerin tarihidir. Yazara göre, bu bölgede müdafaa amaçlı olarak Türkler tarafından beş set yapılmıştır. Bu setlerden tarih boyunca birçok devlet yararlanmış ve bu setleri bir müdafaa sistemi gibi kullanmıştır. Bundan dolayı bu setlerin Azerbaycan tarihinde önemli rolleri vardır. Yazar, bu setlerle ilgili özellikle bir araştırma ve inceleme kitabı olan *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı eserinde ayrıntılı bir şekilde bilgi verir. Filmde

ise bu setlerin tarihini, bizzat yerinde yapılan çekimler sonucunda izleyicilere anlatır. Film, Beşparmak-Hun Setlerinin bulunduğu bölgede çekilmiştir. Böylelikle hem dinleyicilere hem de izleyicilere bu setlerin tarihi ve Azerbaycan tarihindeki rolleri kalıcı bir şekilde anlatılır. Film, 2009 yılında gösterime girmiştir. *Beşparmak-Hun Seddi* filminin yönetmeni de Muharrem Bedirzade'dir.

Filmde okunan şiirleri Azerbaycan halk sanatçısı Azad Şükürov seslendirir. Filmin başında Azad Şükürov, Oğuztürk'e ait *Sızan Hakikatler* kitabında yer alan *Vatan Sevgisi* adlı şiiri seslendirir. Filmin devamında ise konuyla bağlantılı olarak yazarın *Cennet Kapıları* kitabında yer alan *Mukaddes Görüş* poemasında Musa Peygamber ile Hızır Peygamberin görüştüğü bölümler okunur. En son olarak da yazarın *Sızan Hakikatler* kitabında yer alan *Hak Tanrım* şiiri seslendirilir. Filmde özellikle yazar kendisi konuşarak konu hakkında önemli bilgiler verir. Filmde konuşmacının yaptığı sunumlar, konuşmalar ve verdiği bilgiler de önemli bir yer kaplar. Ayrıca filmde Azerbaycan edebiyatının önemli yazar ve senaristi Rafiq Savalan ve mimarlık doktoru Neriman Aliyev konuşur ve konu hakkında önemli bilgiler verirler. Rafiq Savalan, şairin ilk şiirlerinden biri olan *Altı Ağaç* şiirini radyoda seslendiren kişidir. Bu şiir radyoda seslendirildiğinde şair, henüz on bir yaşındadır. Ayrıca Rafiq Savalan, filmde Dede Korkut hakkında önemli bilgileri izleyiciler ve dinleyicilerle paylaşır. Kısacası bu film, Azerbaycan'da tarihî bir coğrafya olan Hızı bölgesinin ve Beşparmak-Hun Setlerinin tarihini öğrenmekte ve öğretmekte önemli bir yere sahiptir.

1.3.2.3. Bir Millet-İki Devlet

Elimize geçen materyallerden ve videolardan *Bir Millet-İki Devlet* filmi ile ilgili kısa bir bölüm bulunmaktadır. Bu kısa bölüm, *Bir Millet-İki Devlet* filminin kısa bir parçasından oluşmaktadır. Bu film, 2010 yılında çekilmiş ve gösterime sunulmuştur. Filmin yönetmeni Muharrem Bedirzade, filmdeki şiirleri seslendiren ve okuyan ise Nureddin Mehdihanlı'dır. Filmin başında Nureddin Mehdihanlı tarafından, şairin *Sızan Hakikatler* kitabında yer alan *Turan Danışır* şiiri okunur. Şiirin hemen devamında ise şairin *Beşparmak-Hun Seddi* filminde Rafiq Savalan'ın yaptığı ilk konuşma yani Dede Korkut hakkında yaptığı konuşma yer alır.

1.3.2.4. Aypara

Aypara, Azerbaycan Türkçesinde *Hilâl* yani ayın görünen bir şekli demektir. *Aypara*, ayın bir şekli olan hilâldir. Ayrıca aypara kelimesi Azerbaycan Türkçesinde

güzelin sıfatlarından biri olarak da kullanılır. Senaryosu Oğuztürk'e ait olan *Aypara* filmi, 2010 yılında çekilmiş ve gösterime sunulmuştur. Film konuşmacı sunar, Refail Oğuztürk Dağlı, filoloji ilimleri namzedi Fürudin Kurbansoy ve sanatşinaslık namzedi Abbasgulu Necefzade ise konuşur. Filmde ayrıca Nureddin Mehdihanlı tarafından iki şiir seslendirilir. Oğuztürk, filmde yaptığı konuşmada ilk şiirini nasıl yazdığını seyirci ile paylaşır. şair, filmde ilk şiirini nasıl yazdığını şu şekilde anlatır: “*Çok iyi aklıma geliyor. Dört beş yaşlarındaydım. Annem ile gezmeye çıkmıştık. İlk şiirimi o gün Mehdi şenzade heykelinin yanında, orda Mehdi şenzade heykeline bir müddet baktıktan sonra söylemeye başladım. Ama şiiri kendiliğimden söyledim. Fakat okula gitmediğim için yazma bilmiyordum, yazamıyordum. Eve geldikten sonra ben söyledim annem yazdı. Ama uzun bir şiirdi. Arada bir burayı nasıl yazdın, şurayı nasıl yazdın diye anneme soruyordum. Daha sonra böyle birçok şiir söyledim. Kendimize ait, tabiata ait birçok şiirler söyledim. Söylediğim bu şiirleri annem yazdı. Radyoda seslendirilen ilk şiirim Altı Ağaç şiiridir. Bu şiiri yani Altı Ağaç şiirini Rafiq Savalan radyoda seslendirdi*” (Aypara-CD-ROM, 2010).

Oğuztürk'ün yaptığı konuşmanın devamında Fürudin Kurbansoy ve Abbasgulu Necefzade, izleyici ile Oğuztürk'ün hayatı ve edebî şahsiyeti ile ilgili önemli bilgiler paylaşır. Nureddin Mehdihanlı ise, şairin *Sızan Hakikatler* kitabında yer alan *Gece Bir Aypara Yardı Zülmeti* ve *Hazreti Zul Kar Neyn* kitabında bulunan *Vatanım Doğma Azerbaycandır* adlı şiirleri seslendirir. Filmin sonunda Oğuztürk, *Cennet Kapıları* kitabında yer alan *Tar* adlı gazelini musiki eşliğinde okur ve seslendirir.

1.3.2.5. şehitlik Zirvesi

Senaryosu yazara ait olan *şehitlik Zirvesi* filmi, ilk olarak 2014, daha sonra ise 2015 yılında Azerbaycan Televizyonunda gösterime sunulmuştur. *şehitlik Zirvesi*, 20 Yanvar (Ocak) şehitlerine atfedilmiş ve *Halkın Seheri* adlı poemaya göre filme çekilmiştir. Filmin konusu 20 Ocak 1990 yılında Azerbaycan'da meydana gelen ve Azerbaycan halkı tarafından *20 Yanvar Faciası* olarak adlandırılan olaydır. Bilindiği gibi 20 Ocak 1990 tarihinde Rus tankları Bakü'de ölüm kusar. Bu katliam sırasında, tamamı sivillerden oluşan, aralarında kadın ve çocuklarında bulunduğu 132 kişi öldürölür, 700 kişi de yaralanır (Buran, 2010: 124). Bu dehşetli olay Azerbaycan halkı tarafından *20 Yanvar Faciası* olarak bilinir. Yanvar, Ocak ayı demektir. 20 Yanvar, Azerbaycan tarihinde sadece bir facia değil, aynı zamanda Azerbaycan'ın istiklal yolunun ilk zirvesi, milli mefkûresinin ve bağımsızlık isteğinin uyanış ve diriliş günüdür. 20 Yanvar, uzun yıllar Sovyet yönetiminin esareti altında yaşayan halkın bağımsızlık sesini yükselttiği,

özgüveni ile cesaretini gösterdiği şerefli bir tarihtir. Ayrıca bu tarih, Azerbaycan halkına kimin kim olduğunu, kimin dost kimin düşman olduğunu gösteren ve ispatlayan önemli bir imtihandır. 1990 yılının 19 Ocak'tan 20 Ocak'a geçen gecesinde Bakü'de Sovyet ordusu tarafından bütün halka karşı toplu bir katliam başlatılır. Bu kanlı facianın başlatılmasındaki asıl amaç: gayet haklı talepler ileri süren ve bu talepleri demokratik yollarla gerçekleştirmek isteyen, bağımsızlık, hürriyet ve özgürlük arzu eden Azerbaycan halkının iradesini kırmak ve insanların bağımsızlık isteklerini tankların dişleri ve tekerlekleri altından ezmektir. Sovyet emperyalizmi masum insanların kanını akıtsa da, Azerbaycan halkına örneği görülmemiş eziyetler etse de asıl maksadına ulaşamaz ve asıl maksadını gerçekleştiremez. Azerbaycan Türklerinin millî gururunun kıramaz.

20 Yanvar şehitlerine atfedilmiş bu filmde okunan *Halkın Seheri* poeması, şairin *Sızan Hakikatler* kitabında yer alan küçük hacimli bir şiiridir. Bu poema, *Yirmi Yanvar* ve *Şehit* olmak üzere iki bölümden meydana gelir. Şair, bu poemayı *20 Yanvar Faciası*'nda şehit düşenler için yazmış ve onlara atfetmiştir. Filmde *Halkın Seheri* adlı bu poema, şair tarafından seslendirilir ve 20 Ocak 1990 yılında Azerbaycan'da yaşanan o kanlı facianın görüntüleri sunulur. Bu film, Azerbaycan Türkleri için millî tarihin ve bilincin uyandırılmasında ve harekete geçirilmesinde önemli bir yere sahiptir. Şair, sadece kitaplarında değil, aynı zamanda yazdığı film senaryolarında da Azerbaycan Türklerine tarihî olayları hatırlatır, onlara tarih bilinci aşılar ve Türklük fikrini işler. Bundan dolayı yazarın bütün senaryoları ve kitapları Azerbaycan sanat, edebiyat, kültür dünyasında önemli bir yere sahiptir.

1.3.3. Diğer Eserleri

Bu başlıkta, Refail Oğuztürk Dağlı'nın hiçbir kitabında yer almayan, hiçbir senaryosunda bahsedilmeyen ve değinilmeyen eserleri konu alınmıştır. Bu eserler, herhangi bir kitapta yer almadığı için bu başlık altında incelenmiştir. Oğuztürk'ün hiçbir kitabında yer almayan toplam dört eseri bulunur. Bunlar: *Nuri Paşa* adında tarihî dram eseri, *Bayrak Poeması*, *Enver Paşa Cengisi* ve *Nuri Paşa Marşı* adında iki şiiridir.

Nuri Paşa, beş perdeden oluşan tarihî bir dram eseridir. Oğuztürk, bu eseri henüz yazmıştır. Bundan dolayı herhangi bir kitaba alınmamış ve tiyatro sahnesine konulmamıştır. Oğuztürk, bu eseri Bakü'yü ve Azerbaycan'ı düşman işgalinden kurtararak tam bağımsız olmasını sağlayan Nuri Paşa'ya ve komutasındaki Türk Kafkas İslam Ordusu'na ithaf etmiştir. Ayrıca *Enver Paşa Cengisi* adındaki şiiri kahraman Enver

Paşa, *Nuri Paşa Marşı* adındaki şiiri de Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa için kaleme almıştır. Bu şiirler aslında marş tarzındadır. Yani musiki eşliğinde de çalınıp söylenebilir. Son olarak da Oğuztürk'ün Azerbaycan bayrağı için yazmış olduğu *Bayrak* adında bir poeması vardır.

Nuri Paşa denilince akla gelen ilk şey, Türk Kafkas İslam Ordusu ve Bakü'nün kurtuluşudur. O halde Nuri Paşa kimdir? Nuri paşa; Harbiye Nazırı, Başkumandan vekili, mirliva ve padişahın damadı Enver Paşa'nın kardeşi, Irak Cephesi Kut'ul Amare kahramanı Halil Kut Paşa'nın yeğeni, Kuzey Afrika Grupları ve Türk Kafkas Ordusu Komutanı, birçok görevde padişahın özel emriyle Fahri Ferik rütbesini kullanan ve Bakü'nün halaskârı olarak bilinen bir Osmanlı subayı, Zeytinburnu ve Sütlüce'deki fabrikaların sahibidir. Nuri Paşa, Azerbaycan Türkleri tarafından çok sevilen ve kendilerine Allah tarafından kurtarıcı olarak gökten gönderilmiş bir melek olarak tabir edilen büyük bir askerdir.

Nuri Paşa ve komuta ettiği Türk Kafkas İslam Ordusu, hem Çağdaş Türk tarihinde hem de Çağdaş Azerbaycan tarihinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü Nuri Paşa komutasındaki Türk Kafkas İslam Ordusu ve Azerbaycan Türklerden oluşan kuvvetler, 15 Eylül 1918 tarihinde Bakü'yü ve Azerbaycan'ı Bolşevik Rusya, Ermeni çeteleri ve İngilizlerden oluşan Birleşik Düşman Kuvvetlerinden kurtarır. Tarihin ilk Türk-İslam Cumhuriyeti olan *Müstakil Azerbaycan Cumhuriyeti*, Mehmet Emin Resulzâde'nin liderliğinde 28 Mayıs 1918'de kurulur. Ancak Bakü, işgal altında olduğu için Gence geçici başkent ilan edilir. Osmanlı Devleti ile Müstakil Azerbaycan Devleti arasında ise 4 Haziran 1918'de yani bağımsızlıktan bir hafta sonra Batum'da Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalanır. Bu anlaşmaya dayanarak, Azerbaycan'da Bolşevik Ruslar ve özellikle Ermeniler tarafından yapılan katliamları ve soykırımları engellemek ve Azerbaycan'ı düşman işgalinden kurtarmak amacıyla Mehmet Emin Resulzâde İstanbul'a gelip Osmanlı Devleti'nden yardım ister. Osmanlı Devleti ise soydaşlarının bu çağrısına sessiz kalmaz ve Kafkas İslam Ordusu'nu kurar. Kafkas İslam Ordusu'nun başına 29 yaşında, Yarıbay rütbesindeki Nuri Paşa getirilir. Nuri Paşa komutasındaki Türk Kafkas İslam Ordusu ve Azerbaycanlı Türklerden oluşan kuvvetler, yaptığı harekât sonucunda 15 Eylül 1918 tarihinde Bakü'yü düşman işgalinden kurtarır. Böylelikle Azerbaycan, tam anlamıyla bağımsız bir devlet haline gelir (Sözen, 2018: 639-640).

Türk Kafkas İslam Ordusu'nun ve Nuri Paşa'nın Azerbaycan'ı ve Bakü'yü kurtarması Çağdaş Azerbaycan edebiyatında birçok manzum ve mensur eserde işlenmiş ve önemli bir konu haline gelmiştir. Pek çok şair, edip, sanat ve fikir adamı şiirlerinde ve eserlerinde Türk Kafkas İslam Ordusu'na, Nuri Paşa'ya ve abisi Enver Paşa'ya övgüler dizmiş ve bu şahsiyetleri Çağdaş Azerbaycan edebiyatının önemli bir teması haline getirmiştir. Örneğin 1914 yılında, Azerbaycan'ın millî şairi Ahmet Cevat tarafından yazılan ‘‘Çırpınırdın Karadeniz, Bakıp Türk'ün Bayrağına’’ şiiri, Azerbaycan bestecisi ve fikir adamı Üzeyir Hacıbeyli tarafından Kafkas İslam Ordusu için bestelenir. Bu konuda yazılan şiir ve başka eser örneklerini çoğaltmak mümkündür. Çünkü Türk Kafkas İslam Ordusu, Nuri Paşa ve Enver Paşa için Azerbaycan edebiyatında pek çok şiir yazılmış ve farklı türde eserler ortaya konulmuştur. Hatta Türk Kafkas İslam Ordusu ve Nuri Paşa için marşlar yazılmış ve bestelenmiştir (Sözen, 2018: 640-641).

Çağdaş Azerbaycan edebiyatında Türk Kafkas İslam Ordusu, Nuri Paşa ve abisi Enver Paşa için önemli eserler kaleme alan şair, yazar, fikir ve ilim adamlarından biri de Refail Oğuztürk Dağlı'dır. Oğuztürk'ün, bu konuda kaleme aldığı *Nuri Paşa* adında beş perdeden oluşan tarihî bir dram eseri, Nuri Paşa'ya ithaf ettiği *Nuri Paşa Marşı* adında bir şiiri ve Enver Paşa için yazdığı *Enver Paşa Cengisi* adında ayrı bir şiiri bulunur. Oğuztürk, beş perdeden oluşan tarihî dram eserini 1918 yılında bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan topraklarını, Rus-Bolşevik ve Ermeni-Taşnak işgalcilerinden kurtaran Nuri Paşa'nın, Kafkas İslam Ordusu'nun şehit ve gazilerinin aziz hatırasına ithaf etmiştir. Oğuztürk'ün diğer eserlerinde olduğu gibi bu eserinde de tarihî bir konu işlenir ve eserin konusu yine tarihten alınır. Oğuztürk, tarihte yaşanan ve hem Türkiye hem de Azerbaycan için önemli bir yere sahip olan bir olayı dram şeklinde okuyucularına ve izleyicilerine sunar (Oğuztürk, 2018: 1).

Nuri Paşa adlı tarihî dram eserinde toplam on beş karakter vardır. Bunlardan Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa, Sadrazam Talat Paşa, Kafkas İslam Ordusu Komutanı Nuri Paşa, 5.Kafkas Piyade Tümeni Komutanı Mürsel Paşa ve 5.Kafkas Piyade Tümeni Karargâh Reisi Rüşdü Bey Türkiye Türklerindedir. Nağı Bey Şeyhzamanlı, Nesib Bey Yusifbeyli, Fetali Han Hoyski, Yarbay Hebib Bey Selimov ve Azerbaycan'ın en önemli şairlerinden biri olan 19 yaşındaki Cafer Cabbarlı ise Azerbaycan Türklerindedir. Düşman kuvvetlerinden ise Almanya'nın İstanbul sefiri Bernsdroff, Bakü Komiseri Ermeni Stepan Şaumyan, Bakü Komiseri Ermeni Qriqoriy

Karqanov, Ermeni Komünist Anastas Mikoyan ve Rus Alay Komutanı Qriqoriy Petrov karakterleri vardır.

Beş perdeden oluşan eser, Bakü'nün birleşik düşman işgalinden nasıl kurtulduğunu işler. Eserde, Azerbaycan'ın ve Bakü'nün düşman işgalinden kurtuluşu sırasında Türk ordusunun ve Azerbaycan Kuvvetlerinin çektiği sıkıntılar ve düşmana karşı nasıl mücadele ettikleri edebî şekilde dile getirilir. Oğuztürk, bu eserini henüz yazdı ve kendisiyle röportaj için Bakü'ye gittiğimizde bize verdi. Bundan dolayı eser, herhangi bir tiyatro sahnesinde oynanmadı ve gösterime sunulmadı. Ancak kısa zaman içinde *Nargin Faciası* tarihî dram eserinin oynandığı Azerbaycan Millî Dram Tiyatrosu'nda sahneye konulması planlanmaktadır. Ayrıca hem *Nuri Paşa* hem de *Nargin Faciası* tarihî dram eserlerinin, Türkiye'de özellikle Ankara'da tiyatro sahnesine konulması ve oynanması konusunda devlet nezdinde büyükelçilikler kendi arasında görüşmelere devam etmektedir. Her iki eserin de Ankara'da sahneye konulması planlanmaktadır.

Nuri Paşa adlı tarihî dram eserinin özellikle son perdesi olan beşinci perdede çok önemli bir olay canlandırılır. Bu tarihî olay, Bakü'nün halaskârı Nuri Paşa ile Azerbaycan'ın en önemli şairlerinden biri olan Cafer Cabbarlı'nın tanışmaları ve dost olmalarıdır. Bakü artık düşman işgalinden kurtulmuştur. Kasım ayında Nuri Paşa ve Türk Ordusu için bir toplantı tertip edilir. Mehmet Emin Resulzâde, toplantıda bir konuşma yapar. Resulzâde'nin konuşmasından hemen sonra, Abbas Mirza Şerifzâde, Enver Paşa'nın kıyafetinde yani general kıyafetinde sahneye çıkar. Nuri Paşa, ne olduğunu anlayamaz ve çok şaşırır. Mirza Şerifzâde, Enver Paşa'nın kıyafetinde sahnede Cafer Cabbarlı'nın *Trablus Muharibesi* adlı piyesinden bir sahneyi canlandırır ve seslendirir. Bilindiği gibi Cafer Cabbarlı'nın, Türk Ordusu ve Enver Paşa için yazdığı *Edirne Fethi* ve *Trablus Muharibesi* adında iki piyesi vardır. Şerifzâde, rolünü o kadar iyi oynar ki Nuri Paşa, hayretler içinde kalır ve çok şaşırır. Nuri Paşa, o kadar şaşırır ki abisi Enver Paşa'nın geldiğini sanar. Nuri Paşa, hemen etrafındakilere bu eser kimin, bu eseri kim yazmış, diye sorar. Fetali Bey ise eserin Cafer Cabbarlı'ya ait olduğunu söyler ve Nuri Paşa'yı Cafer Cabbarlı ile tanıştırır. Nuri Paşa'nın karşısında 19 yaşında genç bir delikanlı olan Cafer Cabbarlı durmaktadır. Nuri Paşa, bu genci karşısında görünce daha çok şaşırır ve hayretler içinde kalır. Çünkü karşısında duran 19 yaşındaki bu gencin bu eserleri nasıl yazdığını çok merak eder. Nuri Paşa ile Cafer Cabbarlı hemen o anda orada sarılıp kucaklaşır. Böylece Nuri Paşa ile Cafer Cabbarlı tanışmış olur. Bütün gazeteler ertesi gün yaşanan bu olayı ve manzarayı yazar. Tüm gazeteler bu olayı, Türk dünyasının iki büyük

oğlunun; kalem fatihi Cafer Cabbarlı ile Bakü'nün fatihi Nuri Paşa'nın kucaklaşması manşetiyle verir. Gazeteler kalem ile kılıcın kucaklaşması, sarılması ve görüşmesi şeklinde haber yapar. Bu olaydan sonra Nuri Paşa ile Cafer Cabbarlı dost ve arkadaş olur. Hatta Nuri Paşa, Cafer Cabbarlı'nın evine gider ve misafir olur. Bu olayın hemen akabinde Nuri Paşa, Cafer Cabbarlı'ya ve annesine hediyeler gönderir. Bu hediyeler, bugün Bakü'de Cafer Cabbarlı Müzesi'nde sergilenir. Cafer Cabbarlı, Nuri Paşa ile tanıştığı gece Nuri Paşa'nın ve Türk ordusunun Bakü'yü kurtarması şerefine bir eser yazacağına söz verir. Ve *14 Raksı* adında olan bu eseri daha sonra yazar. Ayrıca *Nuri Paşa* adlı tarihî dram eserinin ikinci perdesinde Cafer Cabbarlı'nın ölümle ilgili söylediği bir dörtlüğü vardır. Bu mısraları okuduğu zaman Fetali Bey, hayretler içinde kalır. İnsanı derinden etkileyen ve ölümün bu kadar güzel anlatıldığı bu mısraları sizlerle paylaşmak istiyoruz:

Ölmek! O geniş körpüden her kes keçecekdir,

Bir bade ki, ondan bütün âlem içecektir!

Her süslü çiçek sonda saralmış quru yarpaq,

İnsan da nedir? Evveli torpaq, sonu torpaq! (Nuri Paşa, s:11)

Oğuztürk'ün Nuri Paşa için yazdığı *Nuri Paşa Marşı* adında bir de şiiri vardır. Bu şiirinde, Nuri Paşa ve Türk ordusunun Bakü'yü kurtarması için Nuri Paşa'ya seslenir ve duygularını şu mısralarla dile getirir:

Sen büyük Türk oğlusan, qalk Nuri Paşa,

Qeddar düşmenler ile qanlı savaşa.

Dur, Oğuz haqan kimi, yürüt ordunu,

Kâfirin zülmetinden qurtar yurdunu! (Nuri Paşa Marşı, s:1)

Oğuztürk, başka bir dörtlükte Nuri Paşa'nın, Bakü'nün kurtarıcısı olduğu ve Azerbaycan'ı Azerbaycan Türklerine yadigâr olarak verdiğini şu dizelerle ifade eder:

Ey Türk, İslam Ordumuz iftiharındır,

Ey Bakım, Nuri Paşa hilaskarındır!

Qadir Allah qorusun Türk yurdumuzu,

Ey Paşam, Azerbaycan yadigârındır! (Nuri Paşa Marşı, s:1)

Ayrıca Oğuztürk'ün, Enver Paşa ve Türk Kafkas İslam Ordusu'na ithaf ettiği *Enver Paşa Cengisi* adında bir şiiri daha vardır. Şair bu şiirde, Türk Kafkas İslam Ordusu'nu büyük Turan ordusuna benzeterek duygularını şu şekilde dile getirir:

Tanrımıza hemd olsun! Haqqın uğrunda,

Heç yorulmaz, yenilmez Turan ordumuz!

Qedr nişanesi var Türk bayrağında,

Başının üzerinde Quran ordumuz!

Qafkas-İslam ordumuz, Turan Ordumuz! (Enver Paşa Cengisi, s:1)

Oğuztürk, şiirin ayrı bir bölümünde ise Enver Paşa'yı, Türk birliğini inşa etmek için Turan'ı ve Türk dünyasını ağır bir uykudan uyandıran büyük bir başbuğa benzeterek, bu düşüncelerini şu ifadelerle anlatır:

Has qanından qelbine sızmış duygulardan,

Sen oyatdın Turanı ağır uyqulardan!

Zirvelerden seslenir al bayrağım, tuğum:

‘‘Enver paşam, Enver paşam, Oğuz başbuğum!’’

Enver paşam, Enver paşam, Azer başbuğum!

Enver paşam, Enver paşam, Türkmen başbuğum! (Enver Paşa Cengisi, s:1)

Son olarak Oğuztürk'ün şanlı Azerbaycan bayrağı için kaleme aldığı *Bayrak* adında bir poeması bulunur. Son dönemlerde Azerbaycan'da Azerbaycan bayrağı için birçok şiir ve poema yazılmış ve şairler, yazarlar bayrak hakkındaki duygu ve düşüncelerini dile getirmiştir. Ama Oğuztürk'ün yazmış olduğu bu poema, Azerbaycan'da bayrak ile ilgili yazılmış şiir ve poemaların en başında gelir. Bundan dolayı şairin *Bayrak* poeması bu konuda Çağdaş Azerbaycan edebiyatında çok önemli ve değerli bir yere sahiptir. *Bayrak* poeması, Oğuztürk'ün bayrak hakkındaki duygu ve düşüncelerini, Azerbaycan bayrağının sembollerini ve anlamlarını, Azerbaycan bayrağının Azerbaycan Türkleri için neden önemli olduğunu ele alır ve işler. Bu konular,

bayrak sevgisi temamızda ayrıntılı olarak açıklanacak ve bu konu hakkında bilgi verilecektir.

Ayrıca Oğuztürk'ün şu anda yazmakta olduğu bir eseri daha vardır. Bu eser, Hazar Hakanlığı, Hun Devleti ve Göktürk Hakanlığını konu alan tarihî bir poemadır. Oğuztürk, tarihî eserlerini özellikle tarihî poemalarını yazmadan önce en az beş-altı yıl detaylı olarak araştırma yapar ve yaptığı bu araştırmaların neticesinde tarihî poemalarını kaleme alır. Şu anda yazmakta olduğu bu poema hakkında gerekli bütün araştırmaları yapmıştır. Yaptığı araştırmaların sonucunda da şu anda eserini yazmaktadır. Poema, şu anda yazım aşamasındadır ve henüz bitmemiştir. Bundan dolayı da poemanın adı belli değildir. Ama konu olarak Hazar Hakanlığı, Hun Devleti ve Göktürk Hakanlığını ele alır. Oğuztürk, özellikle tarihî konulara, tarihin karanlık noktalarına, tarihin bilinmeyen olaylarına dikkatleri çeker ve eserlerinde bu konuları işler. Çünkü Oğuztürk'e göre, Türklük, Türk tarihi ve Türk dili dakik ve kendine özgü bir sistemdir. Bundan dolayı da Türklük, Türk tarihi, Türk dili kesin bir sistem haline getirilmeli ve üzerinde detaylı olarak ilmî çalışmalar yapılmalıdır. Şaire göre, Türk tarihinde karanlıkta kalan, gün yüzü görmemiş, üzerinde kesin ve tam tespitlerin yapılmadığı konulardan biri de Hazar Hakanlığı, Göktürk Hakanlığı ve Hun Devleti tarihidir. Bundan dolayı yazar, bu konuları araştırmış ve bu konular hakkında bir poema kaleme almıştır. Son olarak yazarın şu anda yazmakta olduğu ve henüz bitmemiş birçok şiiri, bir tarihî romanı ve bir de komedi eseri vardır. Bu eserler şu anda yazım aşamasındadır ve henüz bitmemiştir.

1.4. Şairle İlgili Çıkan Gazete Haberleri ve Şairin Katıldığı Programlar

Refail Oğuztürk Dağlı, Azerbaycan edebiyat, kültür, tarih ve sanat dünyasında önemli bir yere sahip olan bir şair, yazar, edebiyatçı, tarihçi, araştırmacı, fikir ve kültür adamıdır. Şair hakkında gazete, dergi, televizyon ve süreli yayınlarda sık sık haberler çıkmaktadır. Elimize geçen materyallerden ve görüntülerden Oğuztürk ile ilgili dört gazete haberi, dört de katıldığı programların video görüntüleri mevcuttur.

Elimize geçen materyallerden yazar ile ilgili ilk haber 23 Temmuz 2003 yılında Azerbaycan'da basılan *Medeniyet* gazetesinin on birinci sayfasında çıkmıştır. Gazetede yayınlanan yazının başlığı tam olarak *Sızan Hakikatler'* dir. *Sızan Hakikatler*, şairin 2002 yılında basılan ilk eseridir. Şairin ilk eseri olması münasebetiyle Azerbaycan edebiyat dünyasında önemli bir yere sahiptir. *Medeniyet* gazetesinde *Sızan Hakikatler* başlığı ile çıkan bu yazıda şairin ilk eseri olan *Sızan Hakikatler* kitabı, Azerbaycan kültür ve

edebiyat dünyasına tanıtılır ve şairin hayatı ve edebî şahsiyeti hakkında okuyucuya önemli bilgiler verilir. Yazıda *Sızan Hakikatler* kitabından alıntılar yapılarak şairin edebî kişiliği ve eseri hakkında önemli noktalara dikkat çekilir.

Şairle ilgili çıkan ikinci haber ise 07-22 Temmuz 2011 tarihli *Yeni Azerbaycan* gazetesinin üçüncü sayfasında çıkan yazıdır. *Yeni Azerbaycan* gazetesinde Refail Oğuztürk Dağlı ile ilgili *Fedakâr İnsan* başlıklı bir yazı yayınlanır. Bu yazıda şairin asıl adı ve mahlası (edebî adı, takma adı), hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı olarak bilgi verilir. Oğuztürk, hem bir asker olarak hem de bir şair, yazar, edebiyatçı, araştırmacı, tarihçi, sanat ve fikir adamı olarak Azerbaycan'a ve Azerbaycan halkına verdiği hizmetlerden dolayı bu yazıya *Fedakâr İnsan* başlığı verilmiştir.

Şairle ilgili çıkan üçüncü haber ise Azerbaycan'da basılan *Hızı* gazetesine aittir. *Hızı* gazetesinin yedinci sayfasında Aralık 2011-Ocak 2012 tarihli, *Hakiki Tarihin İzinde* başlıklı bir yazı kaleme alınır. Bu yazı Rafael Memmedov tarafından özellikle Oğuztürk'ün ilmî, tarihî, arkeolojik, akademik bir araştırma ve inceleme kitabı olan *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı eserini Azerbaycan kamuoyuna, bilim ve kültür dünyasına tanıtmak ve eser hakkında meraklılarına bilgi vermek için yazılmıştır. *Hızı* gazetesinde *Hakiki Tarihin İzinde* başlığıyla çıkan bu yazıda yazarın hayatı, edebî kişiliği ve özellikle *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı ilmî eseriyle ilgili ayrıntılı bilgi verilir.

Şairle ilgili elimize geçen materyallere göre çıkan son gazete haberi ise Azerbaycan'da basılan *Hâkimiyet ve Gelecek* gazetesine aittir. 23-31 Ocak 2012 tarihli *Hâkimiyet ve Gelecek* gazetesinin altıncı sayfasında, şairin *Sızan Hakikatler* kitabında yer alan *Vatan Sevgisi* şiiri ile ilgili bir haber çıkar. Gazetede yer alan İlham Aliyev ile ilgili bir haberin yanında şairin fotoğrafı basılır ve *Vatan Sevgisi* adlı şiiri tam metin olarak verilir. Oğuztürk, çağdaş Azerbaycan edebiyatında Türklük ruhunu ve vatan tefekkürünü en iyi işleyen şairlerden biridir. Vatan, bayrak, Türkçülük, Turan, şehitlik ve dinî öğretiler gibi değerler ve temalar Oğuztürk'ün şiir ve poemalarında özünü bulur ve başarılı bir şekilde işlenir. Bundan dolayı şairin, bu konu ve değerlerle ilgili söylediği her söz, yazdığı her mısra çok kıymetlidir. Şairin *Vatan Sevgisi* adlı şiiri de bir gazete yazısı şeklinde yayınlanarak Azerbaycan halkına bu değerler aşılacak istenmiştir.

Refail Oğuztürk Dağlı'nın bizzat katıldığı veya kendisi ile ilgili olarak yapıldığı programlardan elimizde dört video kaydı ve görüntü mevcuttur. Şair, bu dört programa bizzat katılmış ve hayatı, edebî şahsiyeti, eserleri ve Azerbaycan'ın bilim, sanat, kültür,

edebiyat, tarih alanlarındaki birçok konu hakkında fikirlerini ve görüşlerini izleyicilerle paylaşmıştır. Bundan dolayı bu programlar şairin edebî faaliyetlerini, edebî şahsiyetini ve fikir dünyasını tanımakta ve Azerbaycan bilim, kültür, edebiyat ve sanat dünyasına sunduğu hizmetleri öğrenmek ve anlamakta önemli bir yere sahiptir.

Oğuztürk'ün katıldığı programlardan ilk olarak *Bayrak* poemasına göre çekilmiş videosundan bahsetmek istiyoruz. Şairin Azerbaycan Bayrağına ithaf ettiği bayrak temasını işleyen *Bayrak* adında bir poeması vardır. Şair, bu poemada Azerbaycan bayrağına karşı hissettiklerini ve duygularını şiirsel bir dille ifade eder. Poemada sadece bayrağa duyulan sevgi, aşk veya saygı dile getirilmez, aynı zamanda Azerbaycan bayrağında yer alan sembollerin anlamları ve bayrağın ne ifade ettiği de edebî bir dille mısralara dökülür. Bu videoda şair, öncelikle kendi eseri olan *Bayrak* poemasını seslendirir, Azerbaycan bayrağı ile ilgili izleyicilerle önemli bilgiler paylaşır ve duygu ve düşüncelerini ifade eder.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin gurur kaynağı olan üç renkli bayrak dalgalandıkça bütün Türk dünyasının ve Türklüğün kalbi çarpar ve yüreği gururlanır. Bugüne kadar üç renkli Azerbaycan bayrağına hitaben birçok şair ve yazar şiirler yazmıştır. Refail Oğuztürk Dağlı da üç renkli Azerbaycan bayrağı için bir poema kaleme almıştır. Ayrıca Azerbaycan bayrağı hakkında şunları da söyler: '*Hakikaten bir defa yükselen bayrak bir daha inmez. Özde birçok bayrak canımızdan ve varlığımızdan daha azizdir. Yani her milletin bayrağı, o millet için bir gurur kaynağıdır ve kıymetlidir. Başta Azerbaycan bayrağı olmak üzere bütün bağımsız Türk cumhuriyetlerinin bayrakları bizim için çok kıymetli ve müstesna bir yere sahiptir. Bizim bayrağımız Azerbaycan'ımızın semalarında liyakatle dalgalanan şanlı bir bayraktır. Bayrağımız öz renkleri ve ay yıldızı ile Allah kelamı Kur'an-ı Şerif'in, Hz. Peygamberimizin ve atalarımızın öğütlerine dikkatlerimizi çekmektedir. Yeşil renk, İslam'ın remzidir (simgesidir, sembolüdür). Mukaddes Kur'an, insanlara vatana, aileye, anneye, babaya, komşulara, küçüklere sevgi; büyüklere hürmet, helallik, düzgünlük, dürüstlük gibi güzel hususiyetler öğütleyen ve öğreten, insanları terbiye eden ve terbiye etmenin yanında her türlü zorluğu, hurafeyi, hileyi, ikiyüzlülüğü keskin bir şekilde reddeden, insanları barışa, fiziki ve ruhi sağlamlığa çağıran Allah kelamıdır. Kırmızı renk muasırılık ve çağdaşlık remzidir. Kırmızı renk ve ifade ettiği muasırılık anlayışı, gelişmiş ülkelerin teknolojilerini, ilerlemiş sistemlerini, bunların işleme mekanizmalarını öğrenmekten ve tahlil etmekten, dinimize, millî ve manevi değerlerimize zarar vermeden tatbik etmekten, bütün sahalarda çağdaş devrin isteklerine*

cevap veren araştırmacılar, bilim insanları yetiştirmek amacıyla olan sabit eğitim sistemi yaratmaktan, millî, ilmî ve teknik ilerlemeye nail olmaktan ibarettir. Ancak ve ancak bu yolla medeni, ahlaki ve millî kökler üzerine kurulmuş bir düzen oluşturulabilir; vatanını seven ve halkın refahı için yorulmadan çalışan entelektüel insan yetiştirilebilir; sağlam muhit ve sağlam cemiyet yaratılabilir. Mukaddes Kur'an'da ilim hakkında şöyle denilmektedir: Âlimin mürekkebi ile şehidin kanı aynıdır.

Gök (mavi) renk Türklüğün remzidir. Bu renk yani Türk'ün ve Türklüğün rengi, en eski zamanlardan beri zengin âdet ve ananelere sahip olan, her zaman tek bir millet şeklinde yaşamış ve bunun sonucunda doğal olarak Türk dilini yani Türkçeyi tek bir dil olarak konuşmuş, yazılı kaynaklara göre en az dört bin yıllık devletçilik geleneğine sahip Azerbaycan halkının Türk menşeli olduğunu ifade etmekte ve ispatlamaktadır. Bu renk, dünya yaratıldığından beri muhteşem devletler kuran, her zaman Allah'ın varlığını ve birliğini tanıyan ve Allah yolundan ayrılmayan, medeniyeti ile zulmetleri nurlandıran ve bundan sonra da beşeri ilerlemede en önde olacak ulu Türk milletinin sembolüdür'' (Bayrak-CD-ROM).

Refail Oğuztürk Dağlı'nın edebî kişiliğini anlatan ve edebî kişiliğine ithaf edilen bir gece düzenlenir. Bu programa katılanlar arasında şairi sevenler ve yakınları bir araya gelir. Edebî ve musikili mecliste millî dans gruplarının gösterileri sunulduktan sonra program başlar. Daha sonra hepsi Oğuztürk'e ait olan ve senaryolarına göre çekilmiş filmler hakkında bilgi verilir ve bu filmler üzerine konuşulur. Yazarın yaratıcılık gecesine katılan şahıslar, şairin eserleri, edebî kişiliği ve yeteneği konusunda spikerlere bilgi verir ve konuşur. Özellikle katılımcı Rehman Eskerov ve Azerbaycan Millî Konservatuarı Profesörü Abbasgulu Necefzade şairin edebî kişiliği, eserleri ve edebî faaliyetleri hakkında önemli bilgiler verir ve programa renk katar.

Oğuztürk'ün katıldığı programlardan biri de *Hızır Yurdu* Programıdır. 16 Mayıs 2015 tarihinde Hızır Yurdu İçtimai (Sosyal) Birliği tarafından Bakü Matbuat Merkezi'nde edebî bir program düzenlenir. Bu programa Hızır Yurdu İçtimai Birliğinin kurucuları, üyeleri, aydınları ve Azerbaycanlı birçok yazar, şair ve aydın katılır. Refail Oğuztürk Dağlı da düzenlenen bu programda konuşmacı olarak yer alır. Oğuztürk, aynı zamanda Hızır Yurdu İçtimai Birliği'nin üyesi ve kurucu başkanıdır. Programa katılan konuşmacılar, Hızır Yurdu İçtimai Birliğinin kuruluşundan bu zamana kadar gerçekleştirdiği bütün faaliyetlerden bahseder ve bundan sonra yapılacak faaliyetler

hakkında konuşur ve bilgi verirler. Ayrıca programda Oğuztürk'ün eserleri hakkında da bilgi verilir. Oğuztürk, düzenlenen bu programda önemli bir konuşma yapar ve *Vahdet Hasreti* kitabında yer alan *Çanakkale Zaferi* adlı tarihî poemasını okur. *Çanakkale Zaferi* adlı tarihî poema, Çanakkale cephesinde düşmana karşı verilen mücadeleleri ve bu mücadele neticesinde kazanılan büyük zaferi şiirsel bir dille anlatan önemli bir eserdir. Oğuztürk, bu şiiri okuduğunda dinleyicilerin ve izleyicilerin gözlerinden yaşlar akar. Şiir, dinleyiciler ve izleyiciler üzerinde derin tesirler bırakır. Bundan dolayı toplantıda bu şiir üzerinde çok konuşulur. Hızır Yurdu İçtimai Birliği, Azerbaycan'da tarihî, edebî, kültürel, sosyal ve sanatsal faaliyetler gösteren önemli bir sosyal kuruluştur. Bu programı Hızır Yurdu İçtimai Birliğinin ziyalıları düzenlemiştir.

Elimizdeki materyallerden göre Refail Oğuztürk Dağlı'nın katıldığı son program, bağımsızlık ve hürriyet şairi Cafer Cabbarlı ile ilgili Azerbaycan televizyonunda yapılan ve yayınlanan programdır. Oğuztürk, bağımsızlık, özgürlük ve hürriyet şairi ve yazarı olan Cafer Cabbarlı'nın hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında konuşmak ve bilgi vermek amacıyla Azerbaycan televizyonunda bir programa katılır. Bu programa sadece Oğuztürk katılmaz, Oğuztürk'ün yanında Prof. Dr. Abbasgulu Necefzade ve Muharrem Necefzade de katılır, Cafer Cabbarlı'nın hayatı, edebî kişiliği, eserleri ve sanat anlayışı hakkında çok değerli bilgileri izleyicilerle paylaşırlar. Bu şahsiyetlerin yanında Azerbaycan sanat dünyasında önemli bir yere sahip olan Azerbaycan halk sanatçıları da katılır ve Cafer Cabbarlı'ya ait olan *Marş İleri*, *Onu Deme Zalim Yar* gibi besteleri çalıp söylerler.

Oğuztürk, katıldığı bu televizyon programında Cafer Cabbarlı'nın hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında çok değerli ve mühim bilgileri izleyicilerle paylaşır. Bunun yanında Cafer Cabbarlı üzerine çalışma yapan şahsiyetler ve eserleri hakkında da bilgi verir. Ayrıca Cafer Cabbarlı ile ilgili birçok anıyı da izleyicilere anlatır. Özellikle Cafer Cabbarlı'nın, 16 Eylül 1918 yılında Bakü'yü düşman işgalinden kurtaran Kafkas İslam Ordusu komutanı Nuri Paşa ile tanışmasını izleyicilerle paylaşır.

Sonuç olarak Refail Oğuztürk Dağlı, Azerbaycan bilim, sanat, edebiyat, kültür alanında düzenlenmiş birçok programa, geceye, panele, konferansa, televizyon programına katılmıştır. Bu durum, Oğuztürk'ün hem kendi alanında hem de bilim, sanat, edebiyat, kültür ve tarih alanlarında ne kadar yetkin ve bilgi sahibi olduğunu bize gösterir. Bundan dolayı Oğuztürk'ün, özellikle edebî şahsiyetini ve diğer yönlerini incelerken

bunların göz önünde bulundurulması gerekir. Oğuztürk'ü, belirli dar kalıplar çerçevesinde incelemek ve değerlendirmek hem doğru bir yaklaşım değildir hem de şaire karşı yapılmış en büyük haksızlık olur. Çünkü Oğuztürk'ü anlamak, Oğuztürk'ün fikir dünyasını kavramak ve eserlerini doğru bir şekilde idrak etmek aslında Türk-İslam düşüncesini anlamaktır. Oğuztürk'ü anlamak kısacası Türklüğü ve İslamiyet'i anlamaktır. Bundan dolayı şairi çok yönlü okumak, değerlendirmek ve incelemek gerekir.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. Şiir ve Poemaların Tema Bakımından İncelenmesi

Çalışmamızın bu bölümünü, Refail Oğuztürk Dağlı'nın şiir ve poemalarından hareketle belirlediğimiz temalar oluşturur. Oğuztürk, şiir ve poemalarında tarihî ve güncel birçok konuya yer verir. Her şair gibi Oğuztürk de sanat anlayışını, fikir dünyasını, şiir ve poemalarında işlediği konuları, belirli temalar ve kavramlar üzerine inşa eder. Bundan dolayı şairin şiir ve poemalarında işlediği temaları belirlemek, aynı zamanda şairin edebî şahsiyetini ve fikir dünyasını da ortaya koymak demektir.

Refail Oğuztürk Dağlı, eserlerinde edebî, dinî, tarihî, sosyal, kültürel ve çağdaş birçok konuyu başarılı bir şekilde işler ve dile getirir. Şair, özellikle millî, tarihî, dinî ve sosyal konulara çok duyarlıdır. Şiir ve poemalarında bu konulara ağırlık vererek, bunları kendi düşünce ve değer dünyasında besleyip ortaya koyar. Azerbaycan edebiyat dünyasında Refail Oğuztürk Dağlı denilince akla gelen ilk konu, tarihî poemalar ve tarihî meselelerdir. Şair, şiir ve poemalarını kaleme alırken Türklerin tarihinden, kültüründen ve medeniyetinden beslenir. Türklüğün kadim tarihi, kültürü, medeniyeti, edebî dünyası ve Türk mitolojisi şairin eserlerine kaynaklık eder ve ilham kaynağı olur. Oğuztürk'ün şiir ve poemalarından hareketle belirlediğimiz temaları *Dinî, Millî ve Toplumsal* olarak üç ana başlık altında toplayabiliriz. Şairin şiir ve poemalarından yaptığımız okuma ve inceleme sonucunda belirlediğimiz otuz beş temayı bu üç başlık altında işlenen konulara göre gruplandırabiliriz. Bu temalar verilen metin örnekleriyle ayrıntılı bir şekilde işlenmiş ve incelenmiştir. Ayrıca bütün temalar, üç başlık altında alfabetik sıraya göre dizilmiştir.

2.1.1. Dinî Değerler

Refail Oğuztürk Dağlı'nın şiir ve poemalarında üzerinde önemle durduğu ve hassas olduğu temaların başında dinî değerler ve İslamiyet gelir. Oğuztürk'ün şiir ve poemalarından hareketle tespit ettiğimiz otuz beş tema içerisinde en çok işlenen ve dile getirilen temalar dinî değerlerdir. Oğuztürk, din, İslamiyet ve dinler tarihi konusunda oldukça donanımlı ve bilgi sahibidir. Sadece İslamiyet'i değil, diğer semavi dinleri ve kitapları da iyi bir şekilde bilir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Oğuztürk, bütün eserlerinde başta *Kur'an-ı Kerim* olmak üzere diğer semavi dinlerin kitaplarını da bilimsel birer kaynak olarak gösterir. Bu durum, Oğuztürk'ün bu konularda ne kadar bilgi sahibi olduğunu bize açıkça ifade eder.

Oğuztürk ile yaptığımız röportajda dinî değerler, İslamiyet ve *Kur'an-ı Kerim* konusunda bizimle şu bilgileri paylaştı: *‘‘Din derken bizim için akla gelen ilk şey İslam’dır. Allah’ın huzurunda ve dergâhında bir din beğenilir. O da İslam’dır. Başka bir din beğenilmez. Diğerleri değiştirilerek artık başka şekillere salınmıştır. Dinî meseleler, dinî konular Kur’an’da başlar. Kur’an, Allah kelamıdır (bk. Birinci Röportaj, 218-266).*

Ayrıca röportaj yaptığımız kişilerden biri olan Prof. Dr. Abbasqulu Necefzade, Oğuztürk’ün dine ve İslamiyet’e yaklaşımı konusunda bize şunları söyledi: *‘‘Öncelikle Refail, dini ve dinî konuları çok güzel biliyor. Dinî mevzular derken tek İslam’ı ve Kur’an-ı Kerim’i kastetmiyorum. Bütün semavi kitapları, semavi dinleri ve dinler tarihini okumuş. İncil’i, Tevrat’ı, Zebur’u okumuş ve çok iyi biliyor. İslam’ı da çok güzel biliyor. Aslında Refail, dinle ilmi birleştiriyor, birbirine uygunlaştırıyor. Yani dinin ilmini yapıyor (bk. Üçüncü Röportaj, 283-297).*

Oğuztürk’ün şiir ve poemalarından hareketle belirlediğimiz dinî değerler başlığı içerisinde karşımıza daha çok *‘‘Allah, Dua ve Tavsiye, Dünyanın Geçiciliği, Hakikat, Helal ve Haram, Hz. Muhammed, İbadet (Özellikle Namaz ve Oruç), İman, İslamiyet, Kur’an-ı Kerim, Nefis, Nicat/Kurtuluş, Rızık, Rüşvet, Sabır, Şehitlik Makamı, Tamah, Tövbe’’* gibi temalar çıkmaktadır.

2.1.1.1. Allah

‘‘Allah Allah demeyince işler düzelmez, kadir Tanrı vermeyince er zenginleşmez. Ezelden yazılmazsa kul başına kaza gelmez, ecel vakti ermeyince kimse ölmez. Ölen adam dirilmez, çıkan can geri gelmez’’ (Ergin, 2009: 15-16). Dedem Korkut, *Dede Korkut Kitabı*’nın mukaddime bölümünde Allah’ı, bu şekilde anlatır ve tasvir eder. Allah’ın gücünü, kudretini bu cümlelerle asırlar önce dile getirir.

Refail Oğuztürk Dağlı’nın şiir ve poemalarında en çok işlediği ve üzerinde durduğu dinî değerlerin başında Allah teması gelir. Oğuztürk’e göre, her işe Allah kelamı ile başlamalıyız. Eğer Allah kelamı ile başlarsak, Allah işlerimizi güzel ve iyi eyler. Oğuztürk, şiir ve poemalarında Allah kelamını yüzlerce defa kullanır. Her fırsatta Allah sözünü dile getirir ve okuyucuna Allah’ın gücünü, kudretini, merhametini, adaletini anlatır. Oğuztürk, Allah için sadece Allah kelimesini değil, bunun yanında özellikle *Tanrı, Yaradan, Rap, Halik, Rahman, Rahim* gibi isim ve sıfatlarını da kullanır. Özellikle Allah ve Tanrı kelimelerini daha fazla dile getirir.

Oğuztürk ile röportaj yaptığımızda Allah ile ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etti: “Öncelikle her işe Allah kelamı ile başlamalıyız. Allah kelamını ne kadar çok söylersek, Allah kelamından ne kadar çok istifade edersek evlatlarımız da o kadar saf ve temiz büyür. Nesil de o kadar sağlam büyür. Ağacımız da, bitkimiz de, meyvemiz de o kadar sağlam olur, o kadar şefkatli olur. Allah kelamını mümkün olduğu kadar kullanmak ve söylemek lazım. İnşallah, maşallah sözlerini mümkün olduğu kadar kullanmak lazım. Allah adını unutmak olmaz. Allah, Türk’e öyle bir şeref vermiş ki, Türk tarih boyunca tek Allahlı olmuştur. Bunun için mesela Rus tarihçileri, Türkler İslamiyet’i kabul ederken sadece ad değiştirdiler, derler. Tanrı’ya Allah dediler. Sadece ve sadece ad değiştirdiler. Ama biz ad da değiştirmedik. Tanrımız Allah’tır, Allah’ımız Tanrı’dır. Hiçbir fark yok” (bk. Birinci Röportaj, 218-266).

Oğuztürk, *Sızan Hakikatler, Cennet Kapıları, Mukaddes Görüş ve Hazreti Zul Kar Neyn* poemalarına Allah adıyla başlar. Yani bu poemaların başlangıç kısmında nazım şeklinde yazılmış *Allah Adı İle* isimli özel bir bölüm vardır. Şair, her işe olduğu gibi şiir ve poemalarına da Allah kelamı ile başlamıştır. Çünkü Oğuztürk’e göre, Allah kelamı ile başlanan iş kolay olur ve Allah, zor olanı insanlar için kolaylaştırır, kolay olanı da zorlaştırır. Örneğin Oğuztürk, kaleme aldığı ilk eseri *Sızan Hakikatler* poemasına şu ifadelerle başlar:

Ey qüdretili, Rehim ve Rehman Allah,

Tanrı tanıdığım Yaradan Allah!

Tek Senin qarşında çökerek dize,

Heqiqet namine başladım söze.

Bilmeden sehvlere yol versem eger,

Kimseye sözümden deymesin zerer.

Yoluma nur saçsın verdiyın nemet,

Görünsün gözlere gizli heqiqet. (Sızan Hakikatler, s:6)

Oğuztürk, Allah’ın büyük ve sistemli bir ölçüyle bütün kâinatı ve insanlığı yarattığını ve insanın bu muhteşem maharet ve nizam karşısında hayrete düşmemesinin mümkün olmadığını ifade eder. Ona göre Allah, bütün kâinatı öyle güzel ve muhteşem bir düzenle yaratmıştır ki, her şey dakik bir şekilde işler. Buna gerçekten insanın akli ve

fikri ermez. Bundan dolayı Allah'ın bu nimetleri karşısında bizim gece gündüz şükretmemiz gerekir. Oğuztürk, Allah'ın bu gücünü ve kudretini şu mısralarla ifade eder:

Deqiq bir ölçüyle, deqiq nisbetle,

Ağıla sığmayan bir meharetle,

Böyük Kâinatı Sen yaratmısan,

Suyuna sirr ile sınaq qatmısan.

Ne böyük deqiqlik, ne ince dövran?!

Hemd olsun, şükr olsun Sene Yaradan! (Sızan Hakikatler, s:6)

Şaire göre, Allah'ın yarattıklarına tesadüf demek veya bunlara inanmamak insana has bir şeydir. Yani bu insanın fitratında vardır. Ama Allah'ın yarattığı hiçbir şey tesadüf değildir. Allah'ın yarattığı her şey ilme ve akla dayanır. Oğuztürk'e göre, gerçek ve tek ilim Allah'ın yarattıklarıdır. İnsanın görevi ise bunları anlamak ve insanlığın faydasına sunmaktır. Şair, bu düşüncelerini şu dizelerle anlatır:

‘‘Tesadüfdür’’ demek insana hasdır,

Her qurduğun zerre elme esasdır. (Sızan Hakikatler, s:6)

Oğuztürk, Allah'ın rahim, rahman ve yaradan olduğunu ifade eder ve Allah'ın rahmetini ve merhametini anlayan insanın ise Allah karşısında baş eğdiğini ve ona kul olduğunu söyler. Allah; rahimdir, rahmandır, merhametlidir, adildir. Şaire göre eğer biz, Allah'ın bu sıfatlarını ve özelliklerini anlarsak gerçek manada ona kul oluruz ve kulluk görevimizi yerine getiririz. Oğuztürk, bu düşüncelerini şu mısralarla dile getirir:

Rehimsen, Haliksen, mahir Yaradan,

Rehmine baş eyir derk eden insan. (Sızan Hakikatler, s:7)

Şaire göre insan, her şeyi Allah'tan dilemelidir. Çünkü her şeyi yaradan ve her şeyin sahibi sadece ve sadece Allah'tır. Ama Allah'ı unutmak da olmaz. İnsan her zaman hem kalbi hem de dili ile Allah'ı zikretmeli ve hatırlamalıdır. Oğuztürk, her şeyi Allah'tan dilememizi ve Allah'ı unutmamamız gerektiğini şu mısralarla ifade eder:

Oğuz! Ne dilersen Allah'tan dile,

Allah'ı bir an da unutma bele! (Sızan Hakikatler, s:99)

Oğuztürk'e göre, insanın tek sadık dostu ve sırdaşı Allah'tır. Çünkü Allah, bize şah damarımızdan daha yakındır. O, kalbimizden geçeni bilen ve görendir. Bundan dolayı insanın tek dostu, sırdaşı, arkadaşı Allah'tır. Bunun için insan, başka bir beşeri yani insanı dostluğa layık görmemelidir. Şaire göre, insana sadece ve sadece Allah'ın dostluğu yeter. Oğuztürk, insanın tek dostunun Allah olduğunu şu dizelerle dile getirir:

Yalnız bir Allah'tır dostluğa sadıq,

Bir beşer aktarma dostluğa layıq. (Sızan Hakikatler, s:99)

Şair, yüce Yaradan'ın emir verdikten sonra kâinatta ebedi bir devrin başladığını dile getirir. Allah, ol dedikten sonra her şey olmuştur. Allah, emir vermiş, kâinat ve bütün insanlık yaratılmıştır. Ama insanın yaratıcısı olan Allah'ı tanınması ve bilmesi gerekir. Şair, bunu şu mısralarla ifade eder:

Emrini verince uca Yaradan,

Başlar Kâinatta ebedi dövrân! (Sızan Hakikatler, s:110)

Allah bizi yaratmış ve kavimlere ayırmıştır. Bize her türlü nimeti vermiş ve rızkımızı bahşetmiştir. Herkesin rızkını veren Allah'tır. Malın, mülkün, bütün kâinatın tek sahibi Allah'tır. Allah'ın varlığı, gücü ve kudreti her şeye yeter. Allah, merhametlidir. Kullarına merhamet etmeyi sever. Ve aynı zamanda Allah'ın rahmeti bizi affetmeye de yeter. İşte bu da Allah'ın merhametidir. Oğuztürk, Allah'ın rahmetini ve merhametini şu dizelerle dile getirir:

O uca Tanrı ki, helq edib bizi,

Nemetler var edib, behş edib ruzi,

Onun ki, varlığı qucup qüdrete,

Bizi efv etmeye yeter rehmeti! (Sızan Hakikatler, s:143).

Allah, bütün âlemi dört unsur üzerine kurmuştur. Bunlar; su, toprak, ateş ve havadır. Allah, insanı balçıktan yani topraktan yaratmıştır. İlk insan olan Âdem ile Havva'yı topraktan yaratmıştır. Bundan dolayı ilk insana Arapçada toprağın dış yüzeyi ve deri anlamına gelen *Âdem* ismini vermiştir. Allah, her şeyi bir ölçü ve mizan eşliğinde yaratmış ve insana nefesinden ruh vermiştir. Bizim ruhumuz Allah'ın nefesindedir.

Bundan dolayı da ruh ebedidir. Oğuztürk, Allah'ın insanı nasıl yarattığını aşağıdaki şu mısralarla anlatır:

Deqiq ölçülerde dört ünsür cemi,

Allah'ın emriyle qurdu Âlemi-

Su, torpaq, istilik, bir de ki hava,

Bunlardan yarandı Âdem ile Hevva.

Su, torpaq, istilik quraraq vehdet,

Tekâmül yolunu keçdi bir müddet.

İlk insan cismini helq edib Allah,

Kimseni mizandan etmedi âgah.

Sonra nefesinden ruh verib ona,

Bu şah eserini çattırdı sona. (Sızan Hakikatler, s:182-183)

Şaire göre, en büyük sevgi Allah sevgisidir. Biz, buna ilahi aşk diyoruz. İnsanların birbirlerine duydukları aşk beşeri aşk; ama insanın yaratıcısı olan Allah'a duyduğu aşk ise ilahi aşktır. Oğuztürk'e göre, bir insanın gönlünde her zaman Allah sevgisi ve Allah korkusu olmalıdır. Allah sevgisi taşımayan bir kalbin taştan hiçbir farkı yoktur. Şair, sevgilerin en büyüğü ve en kutsalı olan Allah sevgisini şu dizelerle ifade eder:

Tanrını unutma, vetenini sev,

Yükselek göylere biz qoşa könlüm!

Hemd olsun Tanrı'ya, doğrunu seçdin,

Sevgisiz dönerdin bir daşa könlüm! (Sızan Hakikatler, s:521)

Oğuztürk, insanları her zaman hakka, doğruya ve güzele davet eder. Çünkü ona göre, insanın ruhuna Hak'tan yani Allah'tan paklık nimeti gelir. Ruhun temizliği Allah'tandır. Ruha can veren ve ruhu ebedi kılan Allah'tır. Eğer ruh, temiz ve pak olursa insanın cismi de temiz olur. Ayrıca şair, Allah'ı kendine en yakın dost olarak görür. En büyük dostu olan Allah'ın verdiği nimetlere her zaman şükreder. Oğuztürk, Allah'a olan şükrünü şu mısralarla dile getirir:

Haqqa gel! Haqdan gelir ruhuna paklıq nemeti,

Ruhi paklıqdan doğar cismani paklıq âdeti!

Elhemdülillahi! Ey Dost, vermisen nemet mene,

Rehminle derk etmekdedir gözlerim her sureti. (Cennet Kapıları, s:9)

Şaire göre Allah, insanları rahmeti ile haberdar eder. Her insan Allah'ın rahmetinden, merhametinden ve adaletinden haberdardır. Ama bunu anlayan da vardır, anlamayan da vardır, gören de vardır, görmeyen de vardır. Allah'ın merhameti, bütün insanlar için en büyük müjde ve haberdır. Şair, Allah'ın rahmetini şu şekilde ifade eder:

Rehimli, Rehman ve qüdretili Allah,

Sen meni rehminle eyledin agâh. (Cennet Kapıları, s:62)

Şaire göre korku, insan için gerekli olan ve insanı olgunlaştıran bir histir. İnsan muayyen korkuları bilmeli ve öğrenmelidir. Ama insanın sahip olması gereken korku, Allah korkusudur. İnsan, Allah'tan korkmalı ve kalbinde Allah korkusu olmalıdır. Çünkü Allah'tan korkmayan insan zalim olur. Oğuztürk'e göre, Allah'tan korkan insanın üstünde şeytanın hiçbir hükmü olmaz. Şeytan, bu insana söz geçiremez. Ama Allah korkusu olmayan insan, şeytanın arkadaşıdır ve zalimdir. O insanın fitratında zalimlik vardır. Bundan dolayı insan, en başta Allah'ı sevmeli ve Allah'tan korkmalıdır. Daha sonra vatanını, milletini ve bayrağını sevmelidir. Çünkü bunlar da Allah'ın kutsallarıdır. Bu sevgileri kalbinde yaşatan insan eninde sonunda mutlu olur. Bundan dolayı insan önce Allah'ı tanımalı ve Allah'ı bilmelidir. Allah'ın varlığını ve birliğini kabul etmelidir. Çünkü şaire göre Allah'ı tanımak, kalbin sesidir ve sekiz cennet kapısından ilkidir. Şair, Allah'a duyulan sevgiyi, Allah korkusunu ve Allah'ı tanımayı şu dizelerle dile getirir:

Tanrı qorkusunu derk etse insan,

Vesveseler salmaz canına şeytan.

Allahsız insanlar çok çetindedir,

Zalımlıq qorkağın hisletindedir.

Kim Allah'tan qorkar-iblisten qorkmaz,

Üstünde iblisin bir hökmü olmaz.

Kim Tanrını sever-evini sever,

Vetenini sever, eline sever.

Kim tövbeden keçib eder ibadet,

Elm ve sebirle tapar edalet.

Kim iman qazanar, olar mübariz,

Meqsedi, amalı, emeli temiz.

Tanrını tanımaq qelbin sesidir,

O, sekkiz guşenin alp zirvesidir. (Cennet Kapıları, s:70)

Şaire göre, Allah'ın sözünü dinleyen ve Allah'ın emrini yerine getiren insanların hem ruhu hem de bedeni kurtuluşa erer. Bedenin kurtuluşu da ruhun kurtuluşu da Allah'ın emrettiği yoldan geçer. Bundan dolayı insanın ruhen hasta olması en büyük hastalık ve felakettir. Oğuztürk' e göre ruhen hasta olan bir insana, bin Lokman bile derman eyleyip çare bulamaz. Bunun tek çaresi ve dermanı Allah kelamıdır. Oğuztürk, Allah sözünün kudretini şu şekilde ifade eder:

Kim Tanrı sözüyle sürürse heyat,

Ruhuna, cismine qazanar nicat.

Ruhen hesteliye düşmesin insan,

Min loğman eylemez bu derde derman. (Cennet Kapıları, s:73)

Şaire göre, Allah kelamını duymak ve anlamak çok önemlidir. İnsan Allah'ı tanımalı ve anlamalıdır. Ama her insan bunu yapamaz. Allah'ın sözünü duyamaz ve Allah'ı anlayamaz. Şaire göre Allah'a ibadet edenler, Allah kelamını duyar ve anlar. Allah'ı anlamanın yolu Allah'a ibadet etmektir. Böylelikle insan, şeytandan kendini korur ve Allah'a daha yakın olur. Şair, Allah kelamını duymanın ve anlamanın yolunu şu mısralarla dile getirir:

Bes kimler eşider Tanrı sözünü?

Kim ki, ibadetle açar gözünü.

En böyük Allah'dır, eşit sözünü,

İblisden nicatla qoru özünü. (Cennet Kapıları, s:74)

Oğuztürk'e göre, insanın en büyük dostu Allah'tır. Bir insana sadece ve sadece Allah'ın dostluğu yeter. Allah'ın kudretinden daha büyük bir kudret yoktur. Allah'ın rahmetinden daha büyük bir rahmet yoktur. Allah'ın adaletinden daha büyük bir adalet yoktur. Allah'tan daha merhametli hiçbir varlık yoktur. Çünkü onun rahmeti ve merhameti sonsuzdur. Bundan dolayı şaire göre insan, sadece Allah'a inanmalı ve Allah'a güvenmelidir. En büyük dostluğu Allah ile kurmalıdır. Oğuztürk, Allah'ın dostluğunu insanlara şu ifadelerle tavsiye eder:

Meğrur ol, dinsizler vursa da tehne,

Allah'ın dostluğu yetmez mi sene?

Onun qüdreğine qüdrete mi yeter?

Onun rehmetine rehmet mi yeter? (Cennet Kapıları, s:77)

Bedenimize ve ruhumuza can veren Allah'tır. Bedenimiz topraktanır. Allah, insanları balçıktan yani topraktan yaratmıştır. Ruhumuza ise nefesinden can vermiştir. Bundan dolayı beden geçicidir ama ruh ebedidir. Beden ölür ama ruh sonsuza kadar yaşar. Şaire göre Allah, bize bizden daha yakın olandır. O, gizli gönüllerden haberdardır. O, herkesin kalbini bilen ve ne düşündüğünü anlayandır. Şair, Allah'ın bize bizden daha yakın olduğunu şu mısralarla dile getirir:

Nefesinden bize can vermiş Allah,

Gizli gönüllerden agahdır, agâh! (Cennet Kapıları, s:78)

Allah, tektir ve birdir. Yalnızlık, sadece Allah'a mahsustur. O, doğurmamıştır, doğrulamamıştır. Ama her şeyi yoktan var etmiştir. Onun için Allah'ı izah etmek ve anlatmak için kelimeler yetmez. Şaire göre, onu anlatmak mümkün değildir. O, bizzat müminlerin kalbindedir. Allah, her şeyi yoktan var etmiş ve bizi *Kur'an-ı Kerim* ile haberdar etmiştir. Onun için varlıkların ne kadar muhteşem olduğuna şaşırılmamalıdır. Çünkü onları Allah yaratmıştır. Şaire göre, bizim de Allah'ın yarattıklarına şükretmemiz ve Allah'a ibadet etmemiz gerekir. Ancak bu şekilde Allah'a olan kulluk vazifemizi yerine getirmiş oluruz. Şair, Allah'ın bu vasıflarını şu mısralarla ifade eder:

Tanrım bir Allah'tır-Rehim ve Rehman,

Ona ibadetle yaranar sahman.
Düşünmeye bele çekmeden zehmet,
Müdhiş varlıkları O qurdu elbet.
Yokdan yaranmadan var olan Allah,
Bizi Quran ile eylemiş agâh.
Hansı nisbetlerle edim ki, izah,
Nisbetsiz varlıqdır yaradan Allah. (Cennet Kapıları, s:83)

Oğuztürk'e göre Allah, bütün tariflerin üstündedir. Onu tarif etmeye ve anlatmaya kelimeler kifayetsiz kalır. Allah'ın ne kadar büyük ve yüce olduğunu insan sadece ve sadece Allah'ın rahmeti ile anlayabilir. Allah'ın rahmetini anlayan insan, onun ne kadar büyük, ne kadar yüce ve tarifsiz olduğunu anlar. Şair, Allah'ın ne kadar büyük ve yüce olduğunu şu dizelerle okuyucuya anlatır:

Tanrım! Rehmin ile derk etmişem men,
Bütün teriflerden ucadasan Sen. (Cennet Kapıları, s:84)

Oğuztürk'e göre Allah, zulmetleri yani karanlıkları nuruyla aydınlatır. Şair, Allah'ın kendisini doğru yola sevk ettiğini, Allah'a secde ve ibadet ederek saadete kavuştuğunu ifade eder. Çünkü Allah, kullarını sever. Kullarına merhametiyle muamele eder. Allah'a secde ve ibadet eden, Allah'ın varlığını ve birliğini kabul eden ve Allah'ı tanıyan her insan saadet bulur ve mutlu olur. Şaire göre dünyanın bütün servetleri, bütün değerli şeyleri toplanıp bir araya gelse asla bu mutluluğu insana veremez. Şair, bunu şu mısralarla dile getirir:

Vahid Tanrım benim-qüdretili Allah,
Zülmetden nuruna getirdim penah!
Sen meni düz yola etdin hidayet,
Sene secde edib tapdım seadet.
Cemlense dünyanın tamam serveti,
Esla evez etmez bu seadeti. (Hazreti Zul Kar Neyn, s:7)

Şaire göre insan, Allah'a secde ve ibadet ederek yücelir. Allah katında bir insan diğer bir insandan sadece ve sadece imanı ve takvasıyla üstündür. İnsanlar arasında başka hiçbir üstünlük yoktur. Üstünlük imanda ve takvadadır. Diğer ibadetler ise zaten insanın borcudur. Bundan dolayı diğer ibadetler bizi, insanlardan üstün hale getirmez. İnsan, Allah'a secde ve ibadet ederek Allah'ın dostluğunu kazanır. İnsanın tek ve ebedi dostu ise Allah'tır. Oğuztürk, Allah'a ibadet ederek dost olmayı şu ifadelerle anlatır:

Sene secde ile ucaldı başım,

Sensen vahid Dostum, vahid sirdaşım! (Hazreti Zul Kar Neyn, s:7)

Oğuztürk, Allah'ın bir olduğuna bütün varlığıyla şahitlik eder. Allah, tektir ve bizim tanrımız Allah'tır. Hz. Muhammed, onun resulü yani habercisidir. Allah, insanları ve bütün kâinatı *Kur'an-ı Kerim* ile müjdelemiştir. Şaire göre Kur'an, bütün insanlığa, kâinata ve mahlûkata verilen en büyük müjdedir. Şair, Peygamber efendimizin Allah'ın resulü ve *Kur'an-ı Kerim*'in en büyük müjde olduğunu şu dizelerle ifade eder:

Bütün varlığımla şahidem ki men,

Vahid Yaradansan, tek Tanrısın sen!

Muhemmed peygamber, o uca hazret,

Senin resulundur-etdim şahadet!

Müqeddes Qurânı bize yetirdi,

Bütün mehluklara müjde getirdi. (Hazreti Zul Kar Neyn, s:9)

Şaire göre, en değerli ve önemli söz Allah kelmamıdır. Allah kelmamından daha değerli bir söz ve ifade yoktur. Çünkü Allah, her şeyin en doğrusunu bilendir. Önemli olan Allah'ın kelmamını anlamak ve ona göre davranmaktır. Oğuztürk, Allah kelmamının ne kadar önemli olduğunu şu ifadelerle dile getirir:

Büsbütün ağaçlar olarsa qelem,

Vereq olsa sema deyilen âlem,

Deryalar da dönüb olsa mürekkeb,

Yene de, yene de olunar teleb,

Yene de bes etmez, yene de yetmez.

Allah 'ın sözünü yazdıqca bitmez! (Hazreti Zul Kar Neyn, s:10)

Oğuztürk'e göre, Allah adı çok önemlidir. Çünkü Allah, ilim ve mucize sahibidir. Oğuztürk, Allah adının önemini ve Allah'ın mucize sahibi olduğunu şu mısralarla ifade eder:

Allah 'ın adıyla başladım söze,

Elm qapısıyla durdum üz-üze.

Yeter ki, hifz etsin büyük Yaradan,

Çok möcüzelere qadirdir insan. (Hazreti Zul Kar Neyn, s:11)

Oğuztürk'e göre şair, Hak şairi olmalıdır. Şair, insanlara hakkı, adaleti, doğruyu ve Allah'ın kelamını anlatmalıdır. Oğuztürk'e göre hakkı, adaleti, doğruyu, güzeli aşikâr eden ve anlatan şair, Allah tarafından zaferle müjdelendirilir. Oğuztürk, Hak şairinin zaferini şu mısralarla anlatır:

Yol, mekân belli, zaman belli, zefer-Tanrımdan,

Haqqı aşkar elemekdirse tamam niyyet eger! (Hazreti Zul Kar Neyn, s:12)

Oğuztürk'e göre insan, sadece ve sadece Allah karşısında diz çökmeli ve secde etmelidir. Diz çökülen ve secde edilen tek varlık yaratıcımız Allah'tır. Oğuztürk, sadece ve sadece Allah'a kulluk etmemiz gerektiğini şu anlamlı dizelerle ifade eder:

Diz çök ve secde et vahid Allah 'a,

Secde eyleyirse beşere beşer,

Her biri nezerden, hörmetden düşer. (Hazreti Zul Kar Neyn, s:119)

2.1.1.2. Dua ve Tavsiye

Dinî değerler başlığı altında karşımıza çıkan temalardan biri de dua ve tavsiyedir. Şaire göre insan, Allah'a dua etmeli ve her şeyi Allah'tan istemelidir. Bundan dolayı şair, her şeyi sadece ve sadece Allah'tan ister ve Allah'a şu şekilde dua eder:

Nefsi imanıma qul eyle benim,

Ram olsun idraka ruhum, bedenim.

Meni haramların zerinden qoru,

Meni şeytanların şeriden qoru.

Meni üsyanımdan, nefsimden qoru,

Batinde tekebbür sesimden qoru.

Her defe vicdanım qelebe çalsın,

Ta ki, üreyimde tek iman qalsın.

Keçim bu dünyanı bir insan kimi,

Gelim hüzuruna müselman kimi. (Hazreti Zul Kar Neyn, s:7)

Oğuztürk'e göre, alkışın ve kargışın hikmeti çoktur. Bilindiği gibi eski Türkçede duaya alkış, bedduaya kargış denir. *Dede Korkut Kitabı*'nın *Bamsı Beyrek Destanı*'nda şöyle bir ifade geçer: "O zamanda beylerin alkışı alkış (hayır duası hayır dua), kargışı kargış (bedduası beddua) idi. Duaları kabul olunurdu" (Ergin, 2009: 58). Şair, duanın hikmetini ve sözün kudretini şu dizelerle dile getirir:

Duanın, qarğışın çokdur hikmeti,

Böyük bir qüvvedir sözün qüdretil. (Hazreti Zul Kar Neyn, s:123)

Oğuztürk, duanın yanında insanlara önemli tavsiyelerde de bulunur. Bizden tahsilimizi, dinimizi, âdetimizi, kültürümüzü, dilimizi ve vatanımızı korumamızı ister. Şair, dinimiz, dilimiz, vatanımız, kültürümüz ve tarihimizi korumamız konusundaki tavsiyelerini şu şekilde sıralar:

Qoru tehsilini, dinini qoru,

Qoru âdetini, dilini qoru,

Mükemmel ordu qur, elini qoru,

Qardaşa qaldırma, elini qoru!

Pak sakla islam'ı, dili, âdeti,

O zaman celb eder hain diqqeti. (Cennet Kapıları, s:80)

2.1.1.3. Dünyanın Geçiciliği

Dinî değerler başlığı altında karşımıza çıkan önemli bir tema da dünyanın geçiciliğidir. Oğuztürk'e göre bu dünya ebedi değil, geçicidir. Gençlik de, güzellik de,

dünyanın bütün nimetleri de geçicidir. Şair, bu dünyanın gelip geçici olduğunu şu beyit ile dile getirir:

Ne cavanlıq, ne gözellik, ne de bu dünya ebedi,

Bu yalancı dünyada demir de böhrana düşer. (Cennet Kapıları, s:11)

Şaire göre, bu dünya bir derttir ve bütün dertlerin özüdür. Ama insanlar bunu fark etmez ve anlamazlar. Bu dert, insanlara derman gibi görünür. Oğuztürk, bu dünyanın bir dert olduğunu şu dizelerle dile getirir:

Kime menseb, kime şehvet, kime servet bu cahan,

Eslinde bir imtihandır-sonu Divan görünür.

Bakar insan, bakar, ancaq yene de görmür ki gözü,

Fani dünya beledir, derd özü derman görünür. (Cennet Kapıları, s:17)

Oğuztürk'e göre, servet, mal mülk, şan, şöret, makam ve mevki gelip geçicidir. Şair, bunların kalıcı olmadığını, dünyanın gelip geçici olduğunu ama bizim için her iki dünyada da önemli olanın Allah'ın rahmeti olduğunu ifade eder. Şair, insanlara her iki dünya için sadece Allah'ın rahmeti ve bereketinin yeteceğini şu beyitle anlatır:

Servet dünyanınıdır, köçersen, iter,

Her iki dünyada bir rehmet yeter. (Cennet Kapıları, s:62)

Şaire göre, vazifeler, görevler, makamlar zorunluluktan vardır. Yani bunlar, bir iştir ve bunların bir şekilde yapılması gerekir. Bu vazifelerin, görevlerin, makamların, mevkilerin asıl maksadı ise halka ve ülkeye hizmettir. Bu görevler ve makamlar halka, vatana ve millete hizmet etmek için vardır. Bunun için, aslında bu dünya da geçicidir. Oğuztürk'e göre dünya, insana ne verirse zamanı geldiğinde verdiklerini geri alır. İnsan öldüğü zaman kendisiyle beraber görevi de ölür, makamı da ölür. Bu dünyada insandan geriye kalacak olan bir hayırlı amel ve bir de addır. İnsan öldüğünde onun yaptığı hayırlı ameller ve adı konuşulur. Şair, bu dünyanın geçici olduğunu bir de şu ifadelerle dile getirir:

Her vezife, menseb bir zeruretdir,

Meqsedi ölkeye, halka hidmetdir!

Dünya ne verirse yeniden alır,

İnsandan bir emel, bir de ad qalır. (Hazreti Zul Kar Neyn, s:11)

2.1.1.4. Hakikat

Oğuztürk, dinî değerler çerçevesinde hakikat teması üzerinde de durur. Şaire göre hakikat, ölmez ve ebedidir. Hakikat sonsuzdur. Kör olan kalpler, hakikati görmez. Gören kalpler için ise hakikat, hakkı seven gönüllüdedir. Şair, hakikatin ne kadar önemli olduğunu şu mısralarla ifade eder:

Heqiqet ölmezdir, o ebedidir,

Haqqı seven könül haqq mebedidir! (Hazreti Zul Kar Neyn, s:11)

2.1.1.5. Helal ve Haram

Oğuztürk'ün dinî değerler kapsamında işlediği ve üzerinde durduğu temalardan biri de helal ve haram kavramlarıdır. Helal ve haram kavramları, dinî meseleler olduğu kadar sosyal meseleler kapsamına da girer. Çünkü bu kavramlar, toplumsal hayatın her alanında karşımıza çıkar ve toplumsal yaşamı derinden etkiler. Şair, bu konularda ciddi eleştirel yapar ve bu kavramların toplumda ve toplumsal yaşamda meydana getirdiği hasarları dile getirir. Şaire göre, toplumun önde gelenleri, yöneticiler, devlet memurları, toplumun farklı kesimleri ve halk, inancı ve imanı terk edip helal ile haramı artık birbirine karıştırmıştır. Böylelikle toplumsal hayatta ahlaki bozulmalar, yozlaşmalar ve hasarlar meydana gelmiştir. Oğuztürk, toplum hayatında meydana gelen bu ahlaki hasarları şu şekilde anlatır:

Eyan-eşrefler de imanı atıb,

Rüşveti, haramı halala qatıb.

Qurd kimi hamının qıcıyıb dişi,

Rüşvetsiz düzelmez kimsenin işi. (Cennet Kapıları, s:54)

Şaire göre insan, sadece ve sadece Allah'ın kulu olmalı ve her zaman haramlardan uzak durmalıdır. İnsan, dünya malını kazanabilir ya da biriktirebilir. Ama önemli olan bu malın ve servetin kaynağıdır. Şair, haram ve helal konusundaki bu fikirlerini şu şekilde açıklar:

İblise satılmaq feraset deyil,

Mezlumunu incitmek şücaet deyil.

Etsen dünya malı, servet senindir,

İndi haram, sonra lenet senindir!

Toplayıb yığdığın o kızıl, qaş-daş,

Alınmış ruzidir, gözlerdeki yaş!

Kim haram yoluna qoyursa qedem,

Dörd aydan bir çöker başına âlem. (Cennet Kapıları, s:62)

Oğuztürk, insanlara harama ve günaha el uzatmamalarını tavsiye eder. Haram, günah, haksızlık insanın kolay bir şekilde el uzatabileceği ve nefesine yenik düşebileceği şeylerdir. Şaire göre, eğer bir evde haram varsa ve haramlar artmışsa o evde namus ve liyakat yoktur. Şair, helal ve haram konusunda insanlara verdiği tavsiyeleri şu dizelerle dile getirir:

Harama, günaha sen el uzatma,

Özünü, neslini odlara atma.

Bir eve yol tapmış haramlar qeder,

O evden namus ve leyaqet geder. (Cennet Kapıları, s:67)

Şair, mert, cesur ve yürekli insanın haramlar önünde kesinlikle diz çökmeyeceğini ve haramlara tamah edip el uzatmayacağını ifade eder. Devamında ise sabırsızlık etmememiz gerektiğini öğütler. Şair, helal ve haram konusundaki bu öğütlerini şu dizelerle dile getirir:

Merd haram önünde diz üstde çökmez,

Haramın lezzeti çok uzun çekmez!

Sebirsizlik etme! Fitnekar olma!

Çetinde ince bir gül kimi solma!

Burakma meydanı qeyretsizlere,

Ruziden pay verme ismetsizlere. (Cennet Kapıları, s:79)

Şaire göre haram, insanlara şirin gelir. Çünkü haramın, haramzadelerin ağzında tadı kalır. Şaire göre, haram yiyen insanlar Allah'ı tanımaz. Çünkü haram yiyen bir insan, kendini tamamen şeytanın kulu ve kölesi eder. Allah'a kul olacağı yere, şeytana kul olur. Oğuztürk, haram yiyenlerin şeytana nasıl kul olduğunu şu mısralarla izah eder:

Çünkü şirin gelir insana haram,

Özünü iblise qul edir tamam. (Hazreti Zul Kar Neyn, s:113)

2.1.1.6. Hz. Muhammed

Dinî değerler başlığı altında ön plana çıkan temalardan biri de âlemlere rahmet olarak gönderilen son peygamber Hz. Muhammed'tir. Oğuztürk, Hz. Muhammed'in bu fani dünyaya en son peygamber olarak geldiğini, cümle mahlûkatın ve bütün kâinatın peygamberi olduğunu, onunla beraber beşeriyetin son dini olan İslam'ın tamamlanacağını ve Allah'ın onun ümmetini ve neslini koruyacağını şu dizelerle ifade eder:

Gelecek bu fani, suçlu dünyaya,

Muhemmed peygamber, hetm-enbiya!

Muhemmed Mustafa, Muhemmed Emin,

Odur dürr danesi bütün beşeriyetin.

Cümle mehluqatın peygamberidir,

Bütün kâinatın peygamberidir.

Onunla tamlanar beşerin dini,

Tanrı pak edecek onun neslini. (Hazreti Zul Kar Neyn, s:173-174)

‘‘Hz. Muhammed’’, Allah tarafından gönderilen son peygamberdir. O, cümle mahlûkata, bütün kâinata ve bütün beşeriyete peygamber olarak gönderilmiştir. Oğuztürk'e göre Hz. Muhammed, yeryüzündeki en akılı, en kâmil, en adil, en dürüst, en emin insandır. Onun hususiyetleri ve meziyetleri sayılmakla bitmez. O, Muhammed Emin'dir. Kâfirler bile ona Emin demiştir. Şaire göre onsuz, bu kâinatın hiçbir değeri ve kıymeti yoktur. Şair, Allah'ın elçisi olan Peygamber efendimizi şu şekilde tasvir eder:

Muhemmed Mustafa, uca peygamber!

En aqil, en adil, en kâmil beşer!

Haqq dinin mükümmel, son peyğemberi,

Onsuz kâinatın nedir deyeri?! (Hazreti Zul Kar Neyn, s:174)

2.1.1.7. İbadet

Dinî değerler çerçevesinde ön plana çıkan temalardan biri de ibadettir. Oğuztürk, şiir ve poemalarında ibadet konusu üzerinde önemle durur. Özellikle namaz ve oruç, şairin şiir ve poemalarında öne çıkan ibadetlerdir. Şair, şiir ve poemalarında genel anlamda ibadetlerden, namazdan, oruçtan ve bunların faydalarından söz eder.

Oğuztürk, ibadetin ne anlama geldiğini ve ne kadar gerekli olduğunu şu mısralarla dile getirir:

İbadet ümüdgahtır, olma ibadetden kenar,

Allah'ın rehmi saklar insanı afetden kenar. (Cennet Kapıları, s:12)

Şaire göre, sekiz tane cennet kapısı vardır. Cennet kapıları sırayla *Tanrıyı Tanımak, Tövbe, İbadet, Nicat (Kurtuluş), İlim, Sabır, İman* ve *Mücadele*'dir. Bu cennet kapılarının hepsi birleşip bir kutlu makam oluşturur. Bu makamın üçüncü kapısı ise ibadettir. Oğuztürk'e göre, gönülden ve samimi bir şekilde yapılan ibadet, insanı yaratıcısı olan Allah'a yakın eder. Şair, cennet kapılarının üçüncüsü olan ibadeti şu dizeler ile anlatır:

Sekkizguşe güzel bir meqam qurur,

Üçüncü guşede "ibadet" durur. (Cennet Kapıları, s:72)

Oğuztürk, insanlara Allah'a karşı kulluk vazifeleri olan ibadetlerini yerine getirmelerini ve güzel amel sahibi olmalarını tavsiye eder. Oğuztürk'e göre, insanın en büyük serveti yaptığı güzel amellerdir. Şair, bu düşüncelerini şu dizelerle ifade eder:

Kim ki, tek Allah'a eder ibadet,

Gözel emellerden toplayar servet,

Keçer bu mezardan onun serveti,

Qazanar şerefli ebediyyeti! (Hazreti Zul Kar Neyn, s:222)

Şair, ibadetler içerisinde özellikle oruç ve orucun faydaları üzerinde durur. Şaire göre, orucun insan için maddi ve manevi birçok faydası vardır. Oğuztürk, orucu bir

hikmet olarak görür. Ramazan ayı, on bir ayın sultanı ve ayların tacıdır. Çünkü bu ayda Allah tarafından mukaddes Kur'an gönderilmiş ve yeryüzüne indirilmiştir. Bu ayda oruç tutmak Müslümanlar için farzdır. Her Müslüman, şartları el verdiği ölçüde oruç tutmak zorundadır. Şair, en önemli ibadetlerden biri olan orucu ve özelliklerini şu şekilde anlatır:

Elbette, hikmetdir oruc,

Haqq ile daha bir ülfedir oruc.

Ayların tacıdır güzel Ramazan,

Bu ay nazil olub müqeddes Quran.

Müslüme vacibdir oruc bu ayda,

Saymaqla qurtarmaz verdiyi fayda.

Her kim seferdedir uzaq yol üstde,

Her kim ki zeifdir, sehheti heste,

Oruc tutmasalar sayılmaz günah,

Bele ferman verib rehimli Allah.

Ramazan ayında oruc tutanlar,

Onlardır savadlı, aqil insanlar. (Cennet Kapıları, s:44-45)

Oğuztürk'e göre orucun, insanlar için sayılamayacak kadar çok faydası vardır. İnsan, oruç tutarak nefesine büyük bir savaş açar ve nefsi ile sürekli mücadele eder. Şaire göre oruç tutmak, insanın nefesine hükmetmesini ve nefsini kontrol altına almasını sağlar. Yani orucun sağladığı en büyük fayda, nefse karşı verilen mücadeledir. Şair, oruç tutmanın insanlara sağladığı faydaları şu mısralarla sıralar:

On bir ay yüklenen bütün ezalar,

Ramazan ayında qüvvet qazanar.

Bunu yahşı bilir oruc tutanlar,

Bu ayda ne qeder möcüzeler var.

Kim ki, oruc tutar il boyu-gözel!

Cismini idare eder mükemmel. (Cennet Kapıları, s:45)

Şaire göre, en önemli ibadetlerden biri de namazdır. Namaz kılmak bize, Allah tarafından farz kılınmıştır. İnsan, namaz kılarken Allah'a secde eder. Allah'ın varlığına, birliğine, kudretine, büyüklüğüne secde eder ve Allah'ın karşısında eğilir. Yani Allah'a karşı olan kulluk vazifelerinden birini yerine getirmiş olur. Oğuztürk'e göre, insanın yaptığı bu ibadetin ve güzel zahmetin büyük bir karşılığı vardır. Çekilen bu tatlı ve güzel zahmet, kesinlikle karşılıksız kalmaz. Allah, insana yaptıklarının karşılığını verir. Şair, bize namaz kılmayı ve bu ibadeti en iyi şekilde yerine getirmeyi şu ifadelerle tavsiye eder:

Secde et! Borcundur beş defe namaz,

Bu güzel zehmetin behresiz olmaz.

Ucaldar ruhunu 'Allahu ekber',

Açar qapıların qarşında göyler.

Dayanma, yubanma, qalk, ucal daha,

Âlimler, şehidler qalkan dergâha.

Odlu daşlardan da uca bir heber,

Allah'ın rehmiyle qelbine yeter. (Cennet Kapıları, s:72)

Şaire göre namaz, Allah ile kul arasındaki bağılılığı arttıran en önemli ibadettir. Çünkü namaz ile insanın kalbi, Allah'a uzanır. Allah'a uzanan kalp, merhametli, adaletli, temiz ve pak olur. Namaz kılan insanların hem ruhu hem de bedeni paklık ve temizlik kazanır. Bedenin temiz olması kadar ruhun da temizliği ve paklığı önemlidir. Şaire göre, oruç ise insan nefsinin en büyük düşmanıdır. Oruç tutan insan, nefsi ile büyük bir mücadele verir ve nefsini kendine kul eder. Namaz ve oruç büyük ibadetlerdir ancak şaire göre ibadet, sadece namaz kılmaktan ve oruç tutmaktan ibaret değildir. Vatan için verilen hizmet de bir ibadettir. Aile için, ailenin rızkını temin etmek için çekilen zahmet, anneye, babaya, büyüklere hürmet de birer ibadettir. Yani ibadetin bir sınırı yoktur. Şaire göre, yapılan her güzel ve doğru şey ibadettir. Ve bunların hepsi ile Allah'a olan ibadetimiz tamamlanmış olur. Şair, gerçek ibadetin ne anlama geldiğini şu mısralarla açıklar:

Namazınla qelbin haqqa uzanar,

Hem ruhun hem cismin paqlık qazanar.

*Oruc tut, esir et zalım nefsini,
Yoksa zaman-zaman qul eder seni!
Veten ordusunda merdane hidmet,
Aile yolunda çekilen zehmet,
Ataya, anaya, böyüye hörmət,
Bunlarla tamlanır haqqa ibadet. (Cennet Kapıları, s:72)*

Şaire göre namaz, Allah'ın en büyük emirlerinden biri, ruhun ve bedeninin ise terbiyesidir. Namaz kılmak, insan ruhunu ve bedenini terbiye eder. İnsanın nefesine yenik düşmesini engeller. Oğuztürk, bu fikirlerini şu şekilde ifade eder:

*‘‘Namaz kıl ey insan!’’ bu haqq sesidir,
Namaz ruhun, cismin terbiyesidir. (Cennet Kapıları, s:77)*

Oğuztürk, Hızır bulağından bir katre içtiğini, Allah'ın rahmeti ile hak yoklunu seçtiğini, namazla bir başka devrana geçtiğini, bu devranın en güzel devran oluşunu şu dizelerle dile getirir:

*Hızır bulağından bir qetre içdim,
Allah'ın rehmiyle haqq yolu seçdim.
Namazla bir başka dövrana keçdim,
Bu güzel dövrandır, ezizim benim!
Hoş söz de ehasandır, ezizim benim! (Hazreti Zul Kar Neyn, s:225)*

2.1.1.8. İman

Dinî değerler kapsamında ön plana çıkan temalardan biri de imandır. Şaire göre iman, namazın ve orucun mucizeleri ve hikmetleri çoktur. Bundan dolayı bunları birbirinden ayırmak olmaz. Şair, iman, namazın ve orucun mucize ve hikmetlerinin çok olduğunu şu dizelerle dile getirir:

*Görün neler edir oruc ve iman?!
En qedirbilendir rehimli Rehman.
Namazda, orucda çokdur möcüze,*

Cüziden cüzisi bellidir bize. (Cennet Kapıları, s:53)

Şaire göre iman sahibi olmak, insanı insan yapan en önemli değerlerden biridir. Çünkü imansız bir insan, yaşayan bir öldür. Bir şeye inanmayan ya da kalbinde Allah inancı ve korkusu olamayan insan, ruhu bedeninden ayrılan bir cesetten farksızdır. İmansız yürekler, vicdansız ve adaletsizdir. Şair, iman konusundaki bu düşüncelerini şu ifadelerle açıklar:

İmansız savad bir harabazardır,

Çok vakt insanlığa derddir, azardır.

İmansız-silahın keseri olmaz,

Ağsaqqal sözünün eseri olmaz.

İmansızlar sülhe, haqqa inanmaz,

İmansız ürekler el için yanmaz.

İmansız er olmaz evin direyi,

Kâfir kızlarına yatar üreyi.

Kâfir nefis ordusu qurub gelende,

İman ordusunda sefe dur sen de.

Bir iman ordusu edek seferber,

Daha nefis ordusu çalmasıın zefer. (Cennet Kapıları, s:64)

Oğuztürk'e göre, iman, rızık, servet ve adalet dünyaya belirli bir miktarda gelir. Ancak özellikle iman ile adaletin bol olması insanlık için zarar değildir. Şaire göre bir insan, öncelikle imanlı olmalıdır. Oğuztürk, imanı ve imanlı insanların özelliklerini şöyle betimler:

İman, ruzi, servet bir de edalet,

Dünyaya miqdarda gelibdir elbet.

Servetle çok çetin görülen işi,

İmanla asanca görer her kişi.

O kes ki qelbinde iman çok olar.

Hisleti pak olar, gözü tok olar.

O, yalan danışmaz, o rüşvet bilmez,

Var-dövlət bütüne esla eyilmez. (Cennet Kapıları, s:67)

Oğuztürk'e göre imanın esası, ilim ve ibadettir. Güzel ilim ve güzel ibadet, imana kuvvet verir ve imanı kuvvetlendirir. İbadetin esası ise namazıdır. İbadetin temeli, namaz kılarak Allah'a secde ve kulluk etmektir. Şaire göre iman, yedi kat göklerden daha yücedir ve cennet kapılarının yedincisidir. Yedinci köşede o, devran sürer. Şair, imanın ne kadar yüce olduğunu şu dizelerle dile getirir:

İmanda esasdır elm, ibadet,

İbadetde esas namazdır elbet.

Yeddi qat göylerde ucadır iman,

Yeddinci guşede o sürür dövrən. (Cennet Kapıları, s:77)

Oğuztürk'e göre insan, diğer insanlardan sadece ve sadece imanını göre üstündür. İnsanları birbirinden farklı kılan ve ayıran en önemli şey insanların imanıdır. Allah'ın huzurunda insan, imanına ve takvasına göre üstün olur ve diğer insanlardan ayrılır. Şaire göre imanlı olmanın ölçüsü, insan ile Allah'a arasındaki bir mesafedir. Yani insandan Allah'a giden bir yoldur. Bu mesafeyi ise insanın kalbi ölçer. Ama Oğuztürk'e göre önemli olan, imanın özünü idrak edebilmektir. İmanın özü, dâhilde şuurdur, zahirde ise ameldir. Şeytan ise şuurla amelin arasındadır. Bundan dolayı iman zayıfsa şeytan insanın yolunu keser. İnsanı kendine kul ve köle eder. Şair, iman ile ilgili bu fikirlerini okuyucularıyla şu dizelerle paylaşır:

Ne ile ferqlenir insandan insan?

“İmanına göre” buyurur Quran.

Soruşsan “imanın ölçüsü nedir?”

Senden Haqqa geden bir mesafedir.

Diline düyün vur, dinle qelbini,

Qelbin doğru ölçer bu mesafeni.

İdrakdır imanın özüne temel,

Dâhilde şüurdur, zahirde emel.

“Bes şeytan bunların harasındadır?”

Şüurla emelin arasındadır.

İman zeifdirse, yol kesir şeytan,

İdrak nöker olur, nefis hökmran. (Cennet Kapıları, s:90)

Şair, bize çalışıp, gayret edip iman nuru kazanmamızı tavsiye eder. Şaire göre, bu dünyada iman nuruna denk sayılabilecek ne bir mücevher, ne mal mülk, ne de bir hazine vardır. Her iki dünyanın da en değerli hazinesi, arı iman sahibi olmaktır. Şair, iman konusundaki bu tavsiyesini şu mısralarla dile getirir:

Çalış iman nuru qazan gözüne,

Onu evez etmez heç bir hezine. (Hazreti Zul Kar Neyn, s:11)

Oğuztürk’e göre, Allah’ın yarattığı her şeyin bir miktarı, ölçüsü, değeri ve haddi vardır. Haddini aşan her şey, insana ziyan getirir ve büyük zararlar verir. Ama iki şey vardır ki, haddini aşsa da hiçbir şey olmaz. Bunlar, iman ve ilimdir. İman ve ilim ne kadar fazla olursa faydası da o kadar çok olur. Şair, iman ile ilmin fazla olmasının faydasını şu mısralarla dile getirir:

İstisna olmaqla elm ve iman,

Her şey heddi aşsa getirer ziyan. (Hazreti Zul Kar Neyn, s:203)

2.1.1.9. İslamiyet

Oğuztürk’ün dinî değerler çerçevesinde işlediği temalardan biri de İslamiyet’tir. Şair, din denildiği zaman İslamiyet’i anlar ve belirtir. Şaire göre İslamiyet, Allah tarafından gönderilen en pak ve en son dindir.

Oğuztürk’e göre din, yürekte ve kalpte olur. Din, inançtan sızar ve kalplere dolar. Çünkü din, inançlar sistemidir. İnsan var olduğu günden beri bir şeylere inanmak zorunda kalmış veya bir şeye inanmak istemiştir. Şaire göre din, iman ve dostluk demektir. İnsan, önce inanmalı yani iman etmelidir. Din, dostluk demektir. Yani Allah’a dost olmaktır. Çünkü Oğuztürk’e göre, insanın en büyük dostu ve sırdaşı Allah’tır. Bundan dolayı önemli olan Allah’a dost olmak ve Allah’ın dostluğunu kazanmaktır. Ama şaire göre

dinin, inancın sağı da solu da fitne ve yalandır. Dinin sağında da solunda da fitneciler, yalancılar, şeytanlar bulunur. Bunlar, her zaman yaptıkları gibi insanı doğru yoldan ayırmak, yolundan saptırıp yanlışlara yöneltmek ister. Şair, din hakkındaki bu düşüncelerini şu mısralarla ifade eder:

Din ürekde olur, din qelbde olur,

Eqideden sızıp qelblere dolur.

Din-iman demektir, dostluq demektir,

Sağı da solu da fitne, kelekdir.

Tükden de nazikdir, bundan emin ol,

“Siratellezine” adlanan bu yol.

Her zaman şeytandan qoru bu yolu,

Çünkü kâfirlerle doludur solu. (Sızan Hakikatler, s:142)

Oğuztürk’e göre, İslam dinini tam manasıyla ve doğru bir şekilde öğrenmemiz ve öğretmemiz gerekir. Şair, İslam dinini tam manasıyla öğrenmemizi ve öğretmemizi bize şu ifadelerle tavsiye eder:

Öyrenin, derk eyleyin, öyredin İslam dinini,

Halka birlik behş eder, eyler cehaletden kenar. (Cennet Kapıları, s:12)

Oğuztürk’e göre İslam, terörün ve mollaların dini değildir. Şair, İslam’ın terörün ve mollaların dini ve ülkesi olmadığını şu mısralarla dile getirir:

İslam terrorçular kütlesi deyil,

İslam mollaların ölkesi deyil. (Cennet Kapıları, s:64)

2.1.1.10. Kur’an-ı Kerim

Kur’an- Kerim, Refail Oğuztürk Dağlı’nın şiir ve poemalarında işlediği en önemli dinî değer ve temalardan biridir. Oğuztürk, genel anlamda *Kur’an-ı Kerim*’i bütün eserlerinde ilmî bir kaynak olarak kullanır. Özellikle bir tarih ve araştırma kitabı olan *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı kitabında, *Mukaddes Görüş* ve *Hazreti Zul Kar Neyn* poemalarında *Kur’an-ı Kerim*’i tamamen bilimsel bir kaynak olarak alır. Ayrıca *Mukaddes Görüş* ve *Hazreti Zul Kar Neyn* poemalarını Kur’an’daki birkaç ayetten yola

çıkarak yazmıştır. Çünkü Oğuztürk'e göre Kur'an, Allah kelimidir. Bunun için şiirde, edebiyatta, sanatta, tiyatrodan, kısacası her yerde insanlara anlatılmalıdır. Ona göre Kur'an, sadece dinî kitaplarla insanlara öğretilemez. Bunun yanında edebî ve sanatsal eserlerde işlenip insanlara öğretilir.

Oğuztürk ile röportaj yaptığımızda *Kur'an-ı Kerim* ile ilgili şunları ifade etti: *"Kur'an, Allah kelimidir. Bunun için Kur'an'ı olduğu gibi anlamalıyız ve aktarmalıyız. Bakın, önemli bir mesele daha var. Bu kadar Türk için Arap alfabesi o kadar değerliydi ki, Türkler Göktürk alfabesini kullanmayı bıraktılar. Ama Arap diline olan saygı Kur'an'dan geliyordu. Kur'an'a hürmet ettikleri için Arap alfabesini kullanmaya başladılar. Ama bu hürmet hatırına Türk, ne dilini ne de tarihini yitirir. Dünyanın tarihini silmek mümkündür. Ama Türk'ün tarihini silmek imkânsızdır"* (bk. Birinci Röportaj, 218-266).

Kur'an-ı Kerim, Allah tarafından yeryüzüne indirilmiştir. Hz. Cebrail, Allah'ın verdiği emri icra ederek Kadir gecesinde yere inmiş ve son peygamber Hz. Muhammed'e Kur'an'ı tebliğ etmiştir. Peygamber efendimiz ise Kur'an'ı bütün insanlığa beyan etmeye ve anlatmaya başlamıştır. Oğuztürk'e göre Peygamber efendimiz, Kur'an'ı beyan ettikçe bütün varlığa nur saçılmıştır. Şair, Kur'an-ı Kerim'in Allah tarafından yere indirilişini şu mısralarla anlatır:

Hezreti Cebrail, o büyük melek,

Verdiyin her emri icra ederek,

Qedr gecesinde enerek Yere,

Çatdırdı Quranı son peygembere.

Hezreti Muhammed eyledi beyan,

Nur saçdı Varlığa müqeddes Quran. (Sızan Hakikatler, s:6)

Şair, kalbinde şüpheler olduğunu ancak bu şüphelerin Kur'an sayesinde ortadan kalktığını ifade eder. Şair, eline Kur'an'ı alıp okumaya başladığı zaman kalbinde büyük bir meydan açılmıştır. Çünkü Kur'an insana şefkat verir, insanı mutlu eder ve insana hakikatleri gösterir. İnsan mutlu oldukça ve saadetin tadına vardıkça kalbine hakikatler sızmaya ve dolmaya başlar. Şair, kalbine hakikatlerin nasıl sızdığını şu dizelerle dile getirir:

İçimde şübheler, elimde Quran,

Açıldı qelbimde büyük bir meydan.

Quran zerre-zerre verdikçe şefqet,

Dolurdu qelbime sızan heqiqet. (Sızan Hakikatler, s:10)

Oğuztürk'e göre Kur'an, insana doğru yolu, aydınlığı ve hakikatleri gösterir. İnsan, hakikatleri gördükçe Kur'an'ın hikmet deryalarını fark eder. Bu hikmet deryaları, insanın kalbinde büyük bir derya yaratır. İnsan, Kur'an'a inandıkça ve Kur'an'dan iman aldıkça, gönül meskeninde doğru bir yol meydana getirir. Böylelikle insan, Allah'a yakınlaşmış olur. Şair, Kur'an'dan gelen hikmet damlalarının nasıl deryalara dönüştüğünü şu ifadelerle anlatır:

Haqq mene Qurandan verdikçe ziya,

Hikmet damlaları yaratdı derya.

Değişmez Qurandan aldıkça iman,

Könül meskeninde yaratdım sahman. (Sızan Hakikatler, s:11)

Allah; birdir, tektir, kudretli ve ebedidir. Allah'ın bu ve diğer vasıflarının en büyük delillerinden birisi de *Kur'an-ı Kerim*'dir. Çünkü *Kur'an-ı Kerim*, Allah kelmamıdır. Şaire göre *Kur'an-ı Kerim*, öyle bir ilimdir ki bütün ilimden üstündür. İlimlerin temeli, bu kutsal kitapta yer alır. Kur'an, diğer bütün ilimlere temel oluşturur. Şair, *Kur'an-ı Kerim*'in bu hususiyetini şu mısralarla anlatır:

Qüdretili Tanrım var-ebedi ve tek,

Kitabım Qurandır-her elme özek! (Sızan Hakikatler, s:492)

Oğuztürk, Kur'an'ın bize Allah tarafından gönderilen en büyük ve en güzel haber olduğunu ifade eder. Kur'an, biz insanlara Allah tarafından müjdelenmiştir. Şaire göre Kur'an, karanlıkları hikmetle yaran bir nur, bir ışık ve bir seherdir. Kur'an geceleri sabaha ulaştıran, karanlıkları aydınlatan, zulümleri hikmeti ile yok eden en büyük nur ve ışıktır. Şair, *Kur'an-ı Kerim*'in bu hikmetlerini şu beyitle dile getirir:

Quran bize Haqdan yetişen bir heber oldu,

Zülmetleri hikmetle yaran bir seher oldu. (Cennet Kapıları, s:5)

Oğuztürk'e göre Kur'an, bütün inananlara ve müminlere nur verir. Bütün insanlığa en güzel ve en doğru yolu gösterir. İnsanlara, doğruyu, güzeli, iyiyi ve hak yolunu tavsiye eder. Şaire göre Kur'an, aynı zamanda âlimler için büyük bir hikmet olmuştur. Çünkü kâinattaki bütün ilimlerin tek sahibi Allah'tır. Allah'ın yarattıklarından bütün ilimler ortaya çıkmıştır. Allah ilminin en somut hali ise Kur'an'dır. Oğuztürk'e göre ayrıca Kur'an'ın her ayeti, şairler için bir eser olmuştur. Şairler, Kur'an'dan ilham alarak yüzlerce şiir yazmış ve eser meydana getirmiştir. Oğuztürk de Kur'an'dan ilham alarak iki poema yazmıştır. Oğuztürk, *Kur'an-ı Kerim*'in bu özelliklerini şu mısralarla anlatır:

Möminlere nur verdise, âlimlere hikmet,

Her ayesi şairler için bir eser oldu. (Cennet Kapıları, s:5)

Oğuztürk, bize her zaman *Kur'an-ı Kerim*'i okumamızı ve gerçek manada anlamamızı tavsiye eder. Öncelikle her Müslüman Kur'an'ı okuyabilmelidir. Ama sadece okumak yetmez. Aynı zamanda anlamalı ve gerçek hayatta uygulamalıdır. Şaire göre, dünyanın bütün sırları Kur'an'dadır. Bunun için şair, eğer Kur'an'ı okursak dünya yaratıldığından beri neler olduğunu anlayacağımızı ve göreceğimizi ifade eder. Şair, bu düşüncelerini şu beyitle dile getirir:

Safdırsa niyyetin, oku Qurani-Şerifi,

Dünya yaranandan bu güne gör neler oldu. (Cennet Kapıları, s:5)

Oğuztürk, bize *Kur'an-ı Kerim*'i ana dilimizde okumamızı tavsiye eder. Yani biz Türk'üz ve Kur'an'ı Türkçe okuyabiliriz. Müslümanlar için genel anlamda sadece Arapça Kur'an okuyabileceklerini ve ibadet yapabileceklerini söylerler. Ama şaire göre, ana dilinde Kur'an okumanın ve ibadet etmenin hiçbir sakıncası yoktur. Şaire göre biz Türkler, *Kur'an-ı Kerim*'e duyduğumuz saygıdan dolayı Arapçayı bilmekte ve ibadetimizi Arapça yapmaktayız. Ama Kur'an'ı gerçek manada anlamak için ana dilimizde okumamız ve ibadet etmemiz gerekir. Şaire göre, Kur'an'ı okuyup anladıktan sonra vatanımızda anlatmalı ve tebliğ etmeliyiz. Eğer biz Kur'an'ı gerçek manada okuyup anlarsak, Türk milleti bir daha dara düşmez, başkaları İslam dinine el uzatamaz. Bunun ilk şart Kur'an'ı okuyup, anlamak ve bütün Türk-İslam âlemine anlatmaktır. Şair, bu düşüncelerini şu dizlerle açıklar:

Oku! Quran oku ana dilinde,

Oku, tebliğ eyle doğma elinde.

Oku! Türk bir daha düşmesin dara,

Dinsizler İslam'a yakmasın qara. (Cennet Kapıları, s:63-64)

Oğuztürk'e göre insan, *Kur'an-ı Kerim*'i okudukça hakikatleri görür ve anlar. Çünkü gerçek hakikatler onun içinde gizlidir. İnsan okudukça birleşir, bölünmez. Şaire göre insan, okudukça Allah'a ibadet etmeye başlar. İnsan, okudukça namaz kılmaya başlar. İnsan, okudukça hikmetleri arar, bulur ve anlar. Çünkü Kur'an, en kâmil kitaptır. Kur'an, okudukça anlaşılır ve sırları ortaya çıkar. Kur'an, insanı yüzlerce kitaba yönlendirir. Çünkü Allah ilminin temel kaynağı odur. Şair, Kur'an okumanın ne kadar gerekli olduğunu şu ifadelerle ortaya koyar:

Okuyun! Derk edin heqiqetleri,

Okuyun, terk edin teriqetleri.

Okuyub âlemden olunca agâh,

Namazla Allah'a aparaq penah!

Oku, okuduğca hikmetler ara,

Tanrı yol gösterer istedadlara.

En kâmil kitabdır, öyrededer seni,

Yüzlerle kitaba yönelder seni. (Cennet Kapıları, s:64)

Şaire göre Kur'an, ilmin nurudur. İlmi öğrenmek ve öğretmek ise insanın en büyük görevlerinden biridir. Bundan dolayı Kur'an, ilim öğrenen ve öğreten insanların kalbine nur saçar. Şaire göre *Kur'an-ı Kerim*, hemen anlaşılabilir bir kitap değildir. Çünkü onun bir ayetinde bile en az on ilim toplanır. Bunun için Kur'an, gerçek ilim sahibi insanlar tarafından anlaşılır. Şair, Kur'an'ı anlamamanın yolunu şu mısralarla açıklar:

Quran-elmin nuru, elm-insanın,

Öylese nur saçsın qelbe Quranın.

Quran açıklanmaz naşı gözünde,

Bir aye on elmi cemler özünde.

Ne qeder hoşbehtdir elmlı insan?!

Onuncun daha çok açılar Quran. (Cennet Kapıları, s:77)

Şair, kendisine Allah'ın bazı hikmetler bahşettiğini ve bu hikmetler sayesinde *Kur'an-ı Kerim*'den hakikatleri öğrendiğini ifade eder. Şaire göre, kâinattaki en kâmil ve en muhteşem eser Kur'an'dır. Kur'an'a benzer bir kitap yazmak mümkün değildir. Çünkü Kur'an, bizzatihi Allah'ın kelimasıdır. Oğuztürk'e göre, Kur'an'ın her ayeti bir mucizedir. Kur'an'ın her suresi mükemmeldir. Bundan dolayı her bir ayet bir ilme temel oluşturur. Gerçek ilim sahibi olmak isteyen kişi, *Kur'an-ı Kerim*'i okuyup anlamalıdır. Şair, bu muhteşem eseri şu şekilde tasvir eder:

Mene behş eyledin bu hikmetleri,

Qurandan öyrendim heqiqetleri.

Qurandır varlıqda en kâmil eser,

Mümkün deyil yazmaq Qurana benzer.

Her aye möcüze, her say mükemmel,

Her aye bir şefqet, bir elme temel. (Hazreti Zul Kar Neyn, s:8)

Oğuztürk'e göre insan, Allah'a ibadet ederek iman kazanır. Ama bu ibadetin pak ve saf olması gerekir. İnsan, iman kazandıkça yavaş yavaş ilim sahibi olmaya başlar. Ancak ilme güç ve kuvvet veren tek eser Kur'an'dır. Çünkü gerçek ilim onun içinde gizlidir. İlim sahibi olmanın yolu, Kur'an'ı anlamaktan geçer. Şair, Kur'an'ın ilmini şu dizelerle ifade eder:

Pak ibadetimle qazandım iman,

Elm teşnesine su verdi Quran. (Hazreti Zul Kar Neyn, s:8)

Şaire göre Kur'an, kâinatın mucizesidir. Ancak Allah'ın hikmetlerinden sadece biridir. Kur'an, bir hikmet olmasının yanında bütün ilimlerin temelidir. Şair, bu mucizeyi şu şekilde tasvir eder:

Quran kâinatın möcüzesidir,

Di gel ki, lövhenin bir hissesidir! (Hazreti Zul Kar Neyn, s:10)

Şair, Allah'ın kendisine Kur'an'dan nimet verdiğini ve bu nimetin çok az insana kısımet olduğunu dile getirir. Şair, Kur'an'daki birçok ayeti anlamak ve idrak etmek için çeşitli ilim mertebelerinden geçmiştir. Bunun için Kur'an'ı anlamak, basit bir mesele değildir. Kur'an'ı anlamak için gören göz değil, gören kalp gerekir. Şair, Allah tarafından kendisine verilen bu nimeti şu mısralarla anlatır:

Mene de Qurandan O, verdi nemet,

Az-az adamlara olub bu qismet.

Bir neçe ayeni açmaq üçün men,

Keçdim elmlerle merhelelerden. (Hazreti Zul Kar Neyn, s:10)

Kur'an-ı Kerim, Allah tarafından bütün insanlığa gönderilen son ilahi kitaptır. Bundan dolayı şaire göre Allah, kıyamet gününe kadar *Kur'an-ı Kerim*'i koruyacaktır. *Kur'an-ı Kerim*, Allah'ın koruması altındadır. Bunun için onu değiştirmeye hiç kimsenin gücü yetmez. Şair, Kur'an'ın Allah tarafından korunduğunu şu dizelerle dile getirir:

Yerin ahırınıcı gününe qeder,

Qurani-Şerifi Tanrı hiż eder. (Hazreti Zul Kar Neyn, s:11)

Oğuztürk, Kur'an var oldukça Türklerin cihanı şairsiz bırakmayacağını ifade eder. Çünkü Allah, Kur'an'ı korudukça gerçek hak şairleri, Kur'an'dan ve Allah'tan ilham alır. Bu şairler, eserlerinde Kur'an'ı, Allah'ı ve hakkı tebliğ eder. Oğuztürk, Kur'an'ın şairlere ilham verdiğini şu şekilde açıklar:

Ne qeder Quran var-var qetiyyetim,

Cahanı şairsiz qoymaz milletim.

Tanrım hiż etdikce Qurani, Yeri,

Haqdan ilhamlanar haq şairleri. (Hazreti Zul Kar Neyn, s:11)

Oğuztürk, bütün sorulara *Kur'an-ı Kerim* sayesinde cevap verdiğini dile getirir. Oğuztürk'e göre gerçek şair, hak, adalet ve Kur'an'ın ayetleri ile sorulara cevap verir. Çünkü bütün hakikatler o ayetlerde gizlidir. Şaire göre Kur'an, bütün kâinatın tek kâmil kitabıdır. Kur'an'dan başka daha büyük ve muhteşem bir eser yoktur. Şair, *Kur'an-ı Kerim*'in tek kâmil kitap olduğunu şu beşlikte anlatır:

Suala haqq ile verək cavab,

Kâmil ayelerle qazandım savab.

Bes hansı kitabdır tek kâmil kitab?

Müqəddes Qurandır, ezizim benim!

Hoş söz de ehsandır, ezizim benim! (Hazreti Zul Kar Neyn, s:224)

Şair, okuyucularına acaba Kur'an'ın niyeti kötü müdür diye sorar. Ancak şaire göre, bütün beşeriyeti hakka, doğruya, güzele, iyiye sesleyen bir kitap asla kötü olamaz. Oğuztürk'e göre *Kur'an-ı Kerim*, kâinatın en pak ve ne temiz nimetidir. Kur'an'ın her sözü insanlar için bir dermandır. Fakat önemli olan onu anlamak, korumak ve bu nimeti bize verdiği için Allah'a şükür etmektir. Şair, Kur'an'ın niyetinin saf, temiz, doğru, iyi ve güzel olduğunu şu mısralarla ifade eder:

Pisdirmi Quranın sence niyyeti,

Haqqa sesleyirse beşeriyeti?

Odur Kâinatın en pak nemeti,

Her sözü dermandır, ezizim benim!

Hoş söz de ehsandır, ezizim benim! (Hazreti Zul Kar Neyn, s:225)

2.1.1.11. Nefis

Oğuztürk'ün dinî değerler kapsamında işlediği temalardan biri de nefis ve insanın nefisine karşı vermiş olduğu mücadeledir. Oğuztürk'e göre, insanın bu dünyadaki en büyük düşmanı kendi nefsidir. İnsan, dünyaya gözünü açtığı günden ölene kadar nefsi ile bir savaş halindedir. Bazı insanlar bu savaşın galibi, bazı insanlar ise mağlubu olur. Şaire göre, nefsi azaltmanın ya da yok etmenin tek yolu, iyi amel ve doğru ibadettir. Şair, insanın nefisine karşı verdiği bu mücadeleyi şu ifadelerle anlatır:

Nefs özü-özüne erimez, solmaz,

Ne de cerrahlıkla itmez, yok olmaz.

Yalnız yahşı emel, doğru ibadet,

Nefsi azaltmaqda eder tebabet.

Şertleri tam aydın sınaq, imtahan!

Yolunu seçmekde azaddır insan. (Sızan Hakikatler, s:184)

Oğuztürk'e göre insan, her zaman nefsi ile bir mücadele ve savaş halindedir. Bu mücadele ve savaş, insan ölen kadar devam eder. Şaire göre, mücadelenin sonunda insan, nefesine galip gelirse gerçek manada Allah'ın kulu olur. Ama nefesine mağlup olursa şeytanın kölesi olur. Oğuztürk'e göre insan, nefesine vicdanı ile hükmeder ve nefisini vicdanı ile kontrol altına alır. Vicdan, insanın kalbindeki en büyük mahkemedir. Şair, nefis ile vicdan arasındaki bu münasebeti şu ifadelerle açıklar:

Dâhilde nefsinle çarpışan zaman,

Qalibsen, şeytana vermesen aman.

Alçaltma vicdanı, unudar seni,

Nefs dolub yerine yakar sineni.

Eyilme, alçaltma özün özünü,

Qerarda üstün tut vicdan sözünü. (Cennet Kapıları, s:63)

Şaire göre nefesine yenilen insan, artık şeytana kul olur. Şeytana kul olan insan, Allah'ı da Peygamberi de tanımaz. Şair, nefesine yenik düşen insanların şeytana kul olduklarını şu mısralarla ifade eder:

Nefsiyle iblise qul olan beşer,

Ne Allah tanıyar, ne de peygamber.

Bir bak, nece akıl sanır özünü?!

Bilmir ki, kor edib tamah gözünü! (Hazreti Zul Kar Neyn, s:220)

2.1.1.12. Nicat/ Kurtuluş

Nicat, kelime anlamı olarak kurtuluş manasına gelir. Şaire göre, cennet kapılarının dördüncüsü nicat yani kurtuluştur. Oğuztürk'e göre insan, güzel ibadetle kurtuluşa ulaşır. Güzel ibadet, kurtuluşun anahtarı gibidir. Bu anahtar insanın elindedir ve insan da tercilerinde özgürdür. Güzel bir şekilde ibadet etmek ve gerçek manada Allah'a kulluk etmek, insanı hakiki kurtuluşa kavuşturur. Şair, hakiki kurtuluşun yolunu şu mısralarla dile getirir:

Dördüncü guşeye sakindir ‘‘nicat’’,

Gözel ibadetle bu nicata çat. (Cennet Kapıları, s:73)

2.1.1.13. Rızık

Oğuztürk’ün dinî değerler başlığı altında işlediği temalardan biri de rızıktır. Oğuztürk’e göre rızık, Allah’tandır ve herkesin rızığını Allah verir. Bundan dolayı rızık, sadece ve sadece Allah’tan istenir. Çünkü bütün rızıkların ve nimetlerin tek sahibi Allah’tır. Şair, rızık konusundaki bu düşüncelerini şu mısralarla ifade eder:

Helq olunmamışdan evvelce her can,

Onun ruzisini verir Yaradan. (Cennet Kapıları, s:46)

2.1.1.14. Sabır

Dinî değerler kapsamında karşımıza çıkan temalardan biri de sabırdır. Şaire göre sabır, cennet kapılarının altıncısıdır. Oğuztürk’ün ifadesi ile sabır ve zahmet, insanı yüceltir ve olgunlaştırır. İnsanın bir şey yapması ve üretmesi, en güzel amellerden biridir. Ama bunlar kendiliğinden olmaz. Bunların temelinde ilim, sabır ve zahmet vardır. İlim, sabır ve zahmet insanın güzel ameller yapmasını sağlar. Ancak sabırsız kişiler bunları yapamaz. Sabırsız bir insana, ilmin hiçbir faydası yoktur. Oğuztürk’e göre sabır, işlerin ve meselelerin merhale merhale, aşama aşama halledilmesidir. Ona göre Allah, her zaman sabırlı insanların yanındadır. Şair, sabır konusundaki bu düşüncelerini şu mısralarla anlatır:

Ucaldar insanı sebir ve zehmet,

Sebirsiz insanlar çeker eziyyet.

Qurmaq, yaratmaq bir gözel emeldir,

Elm, sebir, zehmet ona temeldir.

Elmden ne fayda sebirsiz ere?

İradesiz idrak yetmez zefere.

Süst olmaq deyildir, bellidir sebir,

İşin merheleli hellidir sebir.

Sebirsiz şeytanın hedefindedir,

Allah sebirlinin terefindedir.

Sebirle bu dünya oldu berqerar,

Altınca guşede o tutdu qerar. (Cennet Kapıları, s:76)

2.1.1.15. Şehitlik Makamı

“Allah yolunda öldürülenlere ölümler demeyin. Hayır, onlar diridirler. Fakat siz sezemezsiniz (Bakara: 154)” (Elmalılı, 2017: 23). Allah’ın şehitler ve şehitlik makamı için indirmiş olduğu ayet var. Çünkü Allah, şehide çok büyük kıymet verir. Onlar ölmez, onlar ölü değildir. Ama biz onları ne görebiliriz ne de sezebiliriz.

Şehitlik makamı, Refail Oğuztürk Dağlı’nın şiir ve poemalarında ön plana çıkan dinî değer ve temalardan biridir. Özellikle *Halkın Seheri* adlı poemanın *Şehit* bölümünde, bu konuyu ayrıntılı bir şekilde işler ve bu konudaki düşüncelerini okuyucu ile paylaşır. Oğuztürk ile röportaj yaptığımızda şehit ve şehitlik makamı hakkındaki düşüncelerini bizle şu cümlelerle paylaştı: “*Toprak canlıdır ve Allah’ın yarattığıdır. İnsanın bedeninde olan öz maddeler topraktan olan maddelerdir. Bir ülkede, bir toprakda haksızlık varsa onun bir dermanı vardır. O da şehit kanı. O hastalığı yalnız şehit kanı iyileştirir. Şehitlik öyle bir mesele, öyle bir makamdır ki şehit varsa ülke yaşar. Şehit varsa millet yaşar. Şehit, niçin şehit olur? Din uğrunda. Vatan uğrunda. Yaratıcımız şehide çok büyük kıymet verir. Şehitlik zirvesi var. En yüce zirvelerden biri. Her bir sahada olduğu gibi şehitlikte de zirveler vardır ve bunlar muhtelifdir. Şehitlerin makamları farklı farklıdır. Ama din için, vatan için, millet için şehit olanlar en zirvede yer alır”* (bk. Birinci Röportaj, 218-266).

Oğuztürk’e göre, toprakları toprak yapan, vatan ve mukaddes bir diyar haline getiren, kutsal kılan şey şehit kanıdır. Şehit kanı olmazsa toprakların hiçbir değeri kalmaz. Şehit kanı olmazsa toprak, vatan olmaz. Şehit kanı olmazsa topraklar, mukaddes bir diyar haline gelmez. Şaire göre, Azerbaycan da bu mukaddes diyarlardan biridir. Çünkü Azerbaycan’ın her tarafında, her zerresinde şehit kanı vardır. Azerbaycan da diğer Türk toprakları gibi şehit kanı ile yıkanarak vatan haline gelmiştir. Oğuztürk, şehit kanı ile yıkanıp vatan olan Azerbaycan’ı şu şekilde tasvir eder:

Ele bir Yurdum var-Müqeddes diyar,

Her bir zerresinde şehid qanı var! (Sızan Hakikatler, s:493)

Şaire göre şehitlik, ebediyet zırhından dokunulmuş bir libas yani bir elbisedir. Şehitlik, sonsuzluktur. Biz, şehitleri ölü zannederiz ama onlar, Allah katında ölümsüzdür. Onlar, vatan, bağımsızlık, vahdet ve millet için şehit olmuş ve şehit gömleği giymiştir. Şaire göre vatan, millet, vahdet, bağımsızlık ve din için şehit olanların Allah nazarındaki değerleri çok büyüktür. Şair, şehit olanların giydiği bu ebediyet elbisesini şu şekilde tasvir eder:

Müqeddes arzuların, duyguların qüdretine,

Bu şehid köyneyi geymiş bir elin vehdetine!

Ebediyyet zirehinden toğunulmuş bu libas,

Yükselen bayraq olub yaratdı göylerde temas. (Sızan Hakikatler, s:518)

Ölenlerin ve özellikle şehitlerin ardından ağlamak iyidir. Ama şaire göre, bunu abartmamak gerekir. Yani bu, bir isyan derecesine gelmemeli ve bedbin bir hal almamalıdır. Bundan dolayı şair, şehitlerin arkasından ağlamayı, sızlamayı ve bedbinliği bırakın diye seslenir. Oğuztürk'e göre, şehitlerin arkasından ağlayıp bedbin bir şekilde davranmak şehitlerin ruhunu incitir. Bundan dolayı dik ve gururlu durmalıyız. Şaire göre bu aşkı, bu sevgiyi ve şehitliğin manasını nesilden nesle aktarmalıyız. Şair, bu durumu şu mısralarla dile getirir:

Ağlayıb sızlama, bedbinliyi terk eyle gönül!

Bu şehid zirvesinin elmini derk eyle, gönül!

Şehidin ruhunu incitme bu mezlumluq ile,

Deli dönmezliyi irs eyle nesilden nesile! (Sızan Hakikatler, s:519)

Şaire göre şehitler ölmez, diridir. Ama biz, onları göremeyiz, duyamayız ve hissedemeyiz. Şair, şehitlerin ölümsüzlüğünü ve makamlarını şu dizelerle tasvir eder:

Şehid ölmez! Şehid ölmez! Dirilerden diridir!

Ünvanı seven gönüller, mezarı and yerdir! (Sızan Hakikatler, s:519)

Oğuztürk'e göre, şehitlikte muhtelif makamlar vardır. Ama bu makamların en yücesi; Allah, hak, din, vatan, bayrak, vahdet yani birlik için şehit olanların bulunduğu makamdır. Bu uğurda şehit olanlar, Allah'ın en yüce makamında bulunur. Şehitler, bağımsız ve hür bir vatanın kalbidir. Çünkü onlar, bu vatanın ve devletin bağımsız olması

için şehit olmuştur. Bunun için şehitlerin mezarı bu kutsal vatanın her yeridir. Çünkü vatan toprakları altında binlerce kefensiz şehit yatmaktadır. Şehitlerin yeri, ebediyet yeridir yani sonsuzdur. Onlar, artık Allah'ın dergâhına yükselmiştir. Onların yeri, Allah'ın en yüce dergâhıdır. Şair, şehitlerin sahip olduğu makamları şu mısralarla anlatır:

Yok beşer içre var olmağa, yaşatmağa tenin,

Ey şehid, sen döyülen qelbisen azad vetenin!

Bu mezardır en müqeddes yeri yurdun, mekânın,

Bu mezar deyil hüdudlarında vaktın, zamanın.

Ebediyyet yeridir! Ucalıb Dergâha şehid!

İnamlı könüleri bağladı Allah'a şehid! (Sızan Hakikatler, s:519)

Millî şairimiz Mehmet Akif de *İstiklal Marşı*'nda basıp geçtiğimiz topraklar altında binlerce kefensiz şehidin olduğunu ve şehitlerin Allah'ın en yüce dergâhında bulunduğunu şu mısralarla ifade eder:

Bastığın yerleri "toprak!" diyerek geçme, tanı!

Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.

Sen şehid oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:

Verme, dünyaları alsan da, bu cennet vatanı. (Çetin, 2011: 63-64)

Şaire göre şehitlik duygusu, yüce bir zirvedir. Gören gözler ve anlayan kalpler bunu çok iyi fark eder. Ama gönül gözleri kör olanlar için bu sıradan bir şeydir. Şehit mezarları, sıradan veya sadece taşlardan örünmüş basit bir kabir değildir. Şaire göre, bu mezarlarda en ulvi duyguların yüce bir zirvesi vardır. Ona göre hayatta hiçbir amaç ve gaye, bu şehitlikten daha yüce ve büyük değildir. Şehitlik, ibadetlerin en büyüğü ve en yücesidir. Bu ibadetten daha büyük ve daha makbul bir ibadet yoktur. Oğuztürk, bu fikirlerini okuyucusuyla şu şekilde paylaşır:

Burda minlerce şehid ünvanı, minlerce mezar,

En ülvi duyguların en uca bir zirvesi var.

Heyatda bir emel olmaz bu şehadetden uca,

Kimse bilmez bir ibadet bu ibadetden uca! (Vahdet Hasreti, s:61)

Şaire göre, bir toprağa kir, haksızlık ve adaletsizlik bulaşmışsa, bu toprak sadece ve sadece şehit kanı ile temizlenir. Onun tek çaresi ve dermanı şehit kanıdır. Aslında şairin bu düşüncesi, Türk-İslam ülküsündeki cihan ve cihat anlayışına çok benzer. Türkler, nerede haksızlık, adaletsizlik, hukuksuzluk varsa orayı şehit kanlarıyla fethedip temizlemiştir. Bundan dolayı şair, Türk-İslam ülküsünde var olan bu düşünceyi hatırlatır ve ifade eder:

Köksüne günahlar hopmuş bir torpaq,

Şehidin qanıyla paklanır ancaq! (Cennet Kapıları, s:87)

2.1.1.16. Tamah

Oğuztürk'e göre tamah ve nefis, insanın ve insan vicdanının en büyük düşmanlarıdır. Tamahın hâkim olduğu gönüllerde vicdan yoktur. Şair, tamahın ve nefsin insanın en büyük düşmanı olduğunu şu ifadelerle dile getirir:

Tanrının mizanı deqiq miqdardadır,

Her şeyin her yerde öz heddi vardır.

Bir qelbde ki tamah oldu hökmran,

O qelbde nökerdir, rezildir vicdan. (Cennet Kapıları, s:67)

2.1.1.17. Tövbe

Oğuztürk'ün üzerinde durduğu ve işlediği dinî değer ve temalardan biri de tövbedir. Şaire göre Allah'ın tövbe kapıları, insanlar için her zaman açıktır. Oğuztürk, her kötü ve her ibretli olayın tövbe için bir dönüm noktası olduğunu düşünür. Şair, tövbe etmenin önemli olduğunu ve imanı kuvvetlendirdiğini şu dizelerle ifade eder:

Her ibret tövbenin bir nöqtesidir,

Her tövbe imanın bir zerresidir. (Cennet Kapıları, s:71)

Şaire göre tövbe, ibadete yol açar. Yani tövbe ibadetin anahtarıdır. İnsan, ibadet ettikçe mutlu olur ve gerçek saadete kavuşur. Ancak ibadetlerin samimi bir şekilde yapılması gerekir. Şair, bu düşüncelerini şu dizelerle dile getirir:

Tövbe ki yol açdı ibadet üçün,

Açılar qapılar seadet üçün.

Semimi oruç ve semimi namaz,

İnsanı bir anda ümitsiz qoymaz. (Cennet Kapıları, s:72)

2.1.2. Millî Değerler

Refail Oğuztürk Dağlı'nın şiir, poema ve diğer eserlerinde dinî ve toplumsal değer ve temaların yanında millî değer ve temalar da önemli bir yere sahiptir. Oğuztürk, Çağdaş Azerbaycan edebiyatında Türk ruhunu en iyi şekilde işleyen ve bunu eserlerine aksettiren önemli bir şair, yazar ve şahsiyettir. Oğuztürk, işlediği millî değerler ve özellikle Türkçülük fikriyle şair ve yazar olmasının yanında aynı zamanda bir fikir adamı ve ideologtur. Bu durum şairi, çağdaşı olduğu diğer şair ve yazarlardan ayırır ve kendine özgü bir hale getirir.

Oğuztürk'ün şiir, poeme ve diğer eserlerinde millî değerler kapsamında özellikle *‘Azerbaycan, Bağımsızlık, Bayrak Sevgisi, Tarih, Türkçe, Türkçülük ve Turan, Türk-İslam Düşüncesi, Vahdet/Birlik Düşüncesi ve Vatan Sevgisi’* gibi değer ve temalar karşımıza çıkar. Bu temalar verilen metin örnekleriyle incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

2.1.2.1. Azerbaycan

Refail Oğuztürk Dağlı'nın şiir ve poemalarında karşımıza çıkan millî değer ve temaların başında Azerbaycan gelir. Aslında Azerbaycan teması, son yıllarda Çağdaş Azerbaycan edebiyatında en çok işlenen ve üzerinde durulan konulardan biridir. Oğuztürk de Azerbaycan konusunu her fırsatta işler ve Azerbaycan ile ilgili duygu ve düşüncelerini eserlerinde dile getirir. Özellikle *Halkın Seheri* poemasında ve *Soruş, Sayad-Hızı, Hızı, Azerbaycan Vahid Gerek, Bakü* ve *Vatanım Doğma Azerbaycandır* gibi şiir ve gazellerde Azerbaycan temasını yoğun olarak işler. Oğuztürk, Azerbaycan'ın Hızı bölgesindedir. Bakü'de doğar ve büyür ancak ata baba yurdu Hızı'dır. Bundan dolayı Azerbaycan teması içerisinde daha çok Hızı bölgesi ön plana çıkar.

Oğuztürk'e göre Azerbaycan, Türklüğün merkezidir. Bütün Türklerin ana vatanıdır. Ona göre, dünyadaki bütün Türklerin artık bu hakikati anlaması ve bir olup büyük Turan hedefine varması gerekir. Azerbaycan, Büyük Turan yolundaki ilk kutsal mekândır. Şair, Azerbaycan'ın Türkler ve Turan hedefi için ne kadar önemli olduğunu şu mısralarla anlatır:

Dönüb heqiqetler amansız sele,

Daha meydan vermez bir yaman dile!

Türk qardaşlarıyla tutub el-ele,

Azərbaycan adlı mekân danışır! (Sızan Hakikatler, s:353)

Şair, Sayad-Hızır yurdunun bir Türk toprağı olduğunu dile getirir. Bunu sadece dile getirmekle kalmaz, deliller göstererek ispat etmeye çalışır. Şaire göre Sayad-Hızır, bir Türk yurdudur. Çünkü orada Türklerin tuğlarından, damgalarından, kültür, âdet ve değerlerinden izler vardır. Bu izler, Türk kültürünün en büyük örnekleridir. Şair, Sayad-Hızır'ın bir Türk toprağı olduğunu şu dizelerle haykırır:

Sayad-Hızır yurdu Türk oylağıdır,

Altı ağaç, altı tözümden soruş.

Tuğumdan, tamğamdan hatireler var,

Alovumdan qalan közümden soruş! (Sızan Hakikatler, s:354)

Şaire göre Azerbaycan, ulu Türk çeşmesidir. Ona göre Azerbaycan, Türklerin asıl vatanı, hatta tarih sahnesine çıktığı ilk yerdir. Türk'ün ve Türklüğün merkezi Azerbaycan'dır. Türklük ve Turan, Azerbaycan'dan kuvvet alır. Çünkü Azerbaycan, büyük Turan'ın en kadim merkezidir. Şair, Azerbaycan'ın Türklüğe nasıl güç ve kuvvet verdiğini şu mısralarla ifade eder:

Ulu Türk çeşmesi bağrında qaynayan mekânım,

Seadetinden alır qüdreti Türküm, Turanım! (Sızan Hakikatler, s:519)

Şair, Hızı'nın tarihinin bizim bildiklerimizden çok daha eski olduğunu söyler. Çünkü orası ezelden beri Türklüğün yerleşim yerlerinden biridir. Türk ve Türklük ne kadar kadimse, Hızı da o kadar kadimdir. Şair, Hızı bölgesinin tarihinin ne kadar köklü olduğunu şu beyitlerle anlatır:

Bilsin öyrenmek isteyen bu elin tarihini,

Kökü bildiklerimizden de ezeldir Hızının. (Sızan Hakikatler, s:531)

Oğuztürk'e göre, Azerbaycan'ı ve Hızı bölgesini sadece oraya layık olanlar sevebilir. Çünkü dar kafalılar, dar düşünceliler orayı anlayamaz. Oranın sırrı çok özeldir.

Herkes bu sırrı idrak edemez. Bu sır ise Türk ve Türklükte gizlidir. Şair, Azerbaycan'ı kimlerin sevebileceğini şu beyitle açıklar:

Bu güzel meskeni layiqli erenler sevecek,

Anlamaz dar düşünce, sirri özeldir Hızının. (Sızan Hakikatler, s:531)

Azerbaycan ve Hızı, Türk vatanıdır. Oğuztürk'e göre buralar dâhilerin, şairlerin, sultanların, hakanların merkezidir. Türklüğün dâhileri, en büyük sultanları ve en iyi şairleri buradan çıkmış ve yetişmiştir. Ancak ve ancak bu saf ve temiz topraklar, böyle insanlar yetiştirebilir. Şair, bu durumu şu beyitle ifade eder:

Bura Türk oylağıdır, dâhilerin meskenidir,

Çünkü her zerresi saflıqla gözeldir Hızının! (Sızan Hakikatler, s:531)

Oğuztürk'e göre, medeniyetin temeli Azerbaycan'da atılmıştır. Azerbaycan, Türk medeniyetinin beşiğidir. Şaire göre Türklüğün merkezi, Türklerin ana vatanı ve Türklerin tarih sahnesine çıktığı ilk yer Azerbaycan'dır. Şair, Azerbaycan'ın Türk medeniyetinin temeli ve beşiği olduğunu şu mısralarla dile getirir:

Qedim Azerle qurulmuş medeniyyet temeli,

Çatdır bu heqiqeti muğamla elden-ele, tar! (Cennet Kapıları, s:4)

Hızı bölgesi, büyük Kafkas dağlarının üstünde yer alır. Oğuztürk'e göre Hızı, Kafkas dağlarının üstünde mağrur ve gururlu bir şekilde durur. Şair, Hızı bölgesinin güzelliklerini şu şekilde tasvir eder:

Böyük Qafqaz üstünde meğrur diyarımdır Hızı,

Gözellikler meskeni, solmaz baharımdır Hızı. (Cennet Kapıları, s:13)

Şaire göre Hızı, Azerbaycan'ın zenginliklerle ve sırlarla dolu bir köşesidir. Hızı, Hızır peygamber yurdu. Türklerin atası Yafes'ten kalan mirastır. Bundan dolayı Hızı, Türklüğün gurur kaynağıdır. Şair, Hızı'nın Türklüğün gurur kaynağı olduğunu şu beyitle ifade eder:

Doğma Azerbaycanın sirlerle zengin guşesi,

Hızır peyğember yurdu-fehrim, vüqarımdır Hızı. (Cennet Kapıları, s:13)

Oğuztürk'e göre Hızı; dâhilerin kaynağıdır, Türk'ün çeşmesidir, Türklüğün merkezidir, pak bir mekândır. Hızı, göğsünde cevher yatan büyük bir hazinedir. Bu cevher ve hazine bizzatihi Türk ve Türklüktür. Azerbaycan ve Hızı, Turan ellerinde esen, Türklüğe ruh veren, Türk ellerinde vahdeti yani birliği yayan büyük bir rüzgârdır. Bundan dolayı Azerbaycan'ın ve Hızı'nın Türk ve Türklük için değeri ve önemi çok büyüktür. Şair, Hızı'nın bu değerli hazinesini ve Turan ellerinde birliği yayan bu rüzgârı şu mısralarla tasvir eder:

Dühalar qaynağı, Türk'ün çeşmesi, pak bir mekân,

Köksünde gövher yatan hezinedarımdır Hızı!

Doğma Turan üzerinde hey esen, pervazlanan,

Ruh veren, vehdet yayan bir ruzigarımdır Hızı! (Cennet Kapıları, s:13)

Oğuztürk, Azerbaycan'ın Hızı bölgesindedir ama Bakü'de doğar ve büyür. Bundan dolayı Bakü'ye gönül bağlarıyla bağlıdır. Bakü'yü çok sever ve bunu her fırsatta dile getirir. Şair, Bakü'ye olan sevgisini ve gönülden bağlılığını, *Baküme* şiirindeki şu dizelerle ifade eder:

Bakü doğmadır, gözeldir, vatenimdir, vatenim,

Sirdaşdır esrlere tarihi zengin şehirim,

Onu men çok sevirem, dileyim, arzum bu benim,

Yakın bele düşmesin qüsse, keder, qem Baküme,

Saf mehebbetle gönül bağlıdır möhkem Baküme. (Cennet Kapıları, s:31)

Son olarak Oğuztürk, asıl vatanının Azerbaycan olduğunu ama Azerbaycan'ın da tezatlarla dolu bir yer olduğunu şu beyitle dile getirir:

Ey Refail, vatenim, doğma Azerbaycandır,

Bu tezatlarla dolu Yerde varsa cennet eger! (Hazreti Zul Kar Neyn, s:13)

2.1.2.2. Bağımsızlık

Bağımsızlık, Refail Oğuztürk Dağlı'nın şiir, poema ve diğer eserlerinde yoğun bir şekilde işlediği millî değer ve temalardan biridir. Bağımsızlık, şair için çok gerekli ve vacip bir meseledir. Bundan dolayı şair, bağımsızlığı kişinin bağımsızlığı ve devletlerin,

milletlerin, ülkelerin bağımsızlığı olarak iki ana başlıkta değerlendirir. Kendisiyle röportaj yaptığımızda bağımsızlık ilgili düşüncelerini şu şekilde dile getirdi: *“Bağımsızlık önemli bir konudur. Şimdi bağımsızlığı iki yönden değerlendirmek lazım. Birincisi bireyin yani insanın bağımsızlığı, ikincisi ise devletlerin, ülkelerin ve milletlerin bağımsızlığı. Bireyin bağımsızlığına baktığımızda, insan tercilerinde özgürdür ama yaptığı her şeyden de mesuldür. Bağımsızlığı devlet, ülke ve millet bakımından düşündüğümüz de ise bağımsızlığı güçlü devletlerle, güçlü kardeşlerle elde edip, koruyup ve saklamak gerekir. Yani biz ancak Türk kardeşlerimizle, diğer Türk ülkeleri ile birleşirsek tam anlamıyla bağımsız oluruz. Bakın, bağımsızlığı elde etmek çok zor ve çetin bir iştir. Ama onu saklamak, korumak ve devam ettirmek daha da zor bir iştir”* (bk. Birinci Röportaj, 218-266).

Bilindiği gibi Azerbaycan’ın 25-30 yıllık bir bağımsızlık tarihi vardır. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Türk devletleri bağımsız olur. Bundan dolayı Oğuztürk, bir Azerbaycanlı ve bir Azerbaycan Türkü olarak bağımsızlığı çok önemser ve bağımsızlığa çok değer verir. Çünkü bu insanlar yıllarca esaret altında yaşamış ve bağımsızlığa hasret kalmıştır. Bunun için şair, bağımsızlığı elde etmeyi çok zor bir iş olarak görür. Ama asıl zor olan ise bundan sonra onu korumak, saklamak ve gelecek nesillere aktarmaktır. Gelecek nesillerin bağımsız bir şekilde yaşamalarını sağlamaktır.

Oğuztürk’ün bağımsızlık temasını en yoğun şekilde işlediği şiiri *Halkın Seheri* poemasıdır. *Halkın Seheri* poeması, esasen *Yirmi Yanvar* ve *Şehit* olmak üzere iki ana bölümden oluşur. Bu poema, 20 Ocak 1990’da Sovyet Rusya’nın Azerbaycan’da yaptığı katliamın sonucunda Azerbaycan’ın bağımsızlığı uğrunda şehit olanlar için yazılmıştır. Şair, bu poemayı *20 Yanvar Faciası*’nda şehit olanların ruhuna ithaf etmiştir. Azerbaycan Türkleri, 20 Ocak 1990’da bağımsızlık için ölüm kalım savaşı verir ve vatanlarının düşmanın çizmesi altında ezilmesine izin vermez. Bu olaydan önce Azerbaycan’da ve Türk dünyasında Sovyet yönetimi hüküm sürer. Sovyet rejimi döneminde Azerbaycan’da ve diğer Türk ülkelerinde din, Kur’an yasaklanır. Müslümanların mescitleri ve kutsal yerleri dağıtılır ve yerle bir edilir. Türk dünyası yıllarca esaret altında kalır ve hürriyeti elinden alınır. Birçok aydın, ilim ve fikir adamı sürgün, idam ve katliamlara maruz kalır. Sovyet döneminde Türkler için hak, hukuk, adalet ve hürriyet kavramları yoktur. Ama bütün bunlara rağmen başta Azerbaycan Türkleri olmak üzere bütün Türk dünyası bağımsızlığı ve hürriyeti kalbinde yaşatır. Elbet bir gün bağımsız olacağız hayaliyle yaşarlar. Sonunda da bağımsızlığı elde ederler. Şair, bu durumu şu mısralarla anlatır:

Din, Quran oldu yasaq, söküldü mescidlerimiz,

Qaldı sürgünlere meruz neçe zahidlerimiz.

Bele bir zülmeye qerq olsa da hürriyyətimiz,

İçinde yaşatdı azadlığı er milletimiz! (Sızan Hakikatler, s:516)

20 Ocak 1990'da bağımsızlık için bütün Azerbaycan Türkleri ayağa kalkar. Hep beraber el ele meydanlarda düşmana karşı direnir. Azerbaycan'da milyonlar tek vücut olur. Oğuztürk'e göre kadimden beri Türklüğün merkezi olan Azerbaycan'ı, düşmanın çizmesi altında ezdirmezler. Bakü'de ve bütün Azerbaycan'da bağımsızlık sesleri göğe kadar yükselir. Bağımsızlık için onlarca insan şehit olur. 20 Ocak'ta bütün Azerbaycan bir olur ve son yüzyılda dünyada meydana gelen en önemli bağımsızlık savaşlarından birini verir. Oğuztürk, Azerbaycan Türklerinin bağımsızlık aşkını şu dizelerle dile getirir:

Qalkdı istiqlal üçün millet Azerbaycanda,

Durdu milyonlar ile, el-ele, bir meydanda.

‘‘A-zad-lıq!’’ deye yerden göye yükseldi Bakı!

Bu qetiyyətle ki, vehdetle ki dirçeldi Bakı. (Sızan Hakikatler, s:516)

20 Yanvar'da Sovyetler, Azerbaycan'ı dağıtıp mahvedecekti. Temel amaç buydu. Büyük bir katliam yapıp Azerbaycan Türklerini yeryüzünden silecekti. Azerbaycan'ın bağımsızlık sesini ebediyen kesecekti. Bunun örneklerini önceden başka ülkelerde yapmıştı. Azerbaycan Türkleri, bağımsızlık için tankların altına yattı, şehit oldu ama istiklalinden vazgeçmedi. Oğuztürk, düşmanın Azerbaycan'daki bağımsızlık sesini nasıl kesmek istediğini şu ifadelerle dile getirir:

Dağıdıb mehv eleyin bu Azerler ölkesini,

Bakının birdefelik kesin ‘‘Azadlıq’’ sesini!

Nece susdurmuşuq Estoniyanı, Litvanı biz,

Çekoslovakiyanı, her terefi, her yanı biz,

Nece ki, Polşada Varşavanı boğduq qanda,

Boğulsun öylece azadlıq Azerbaycanda! (Sızan Hakikatler, s:517)

Bağımsız olmak ve bağımsız bir şekilde yaşamak her millet için çok önemlidir. Ama Oğuztürk'e göre, yeryüzünde Türkler kadar bağımsızlıklarına ve özgürlüklerine düşkün ve bu konuda hassas olan başka bir millet yoktur. Türkler, ezelden beri bağımsızlıklarına düşkün olmuş ve bundan dolayı da tarihte birçok devlet kurmuştur. Şair, Türklerin bağımsızlığa olan bu düşkünlüğünü şu mısralarla ifade eder:

“Müsteqillik!” ve “Azadlıq!” deye geldikçe dile,

Düzülür yollara millet daha sık sefler ile. (Sızan Hakikatler, s:517)

Millî şairimiz Mehmet Akif Ersoy da Türk'ün bağımsızlık ve hürriyet aşkını *İstiklal Marşı*'nin üçüncü kıtasında şu mısralarla dile getirir:

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.

Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!

Kükremiş sel gibiyim; bendimi çiğner aşarım;

Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım. (Çetin, 2011: 46)

Türk milleti, bağımsızlığı için tarih boyunca şehitler vermiş ve halen vermektedir. Yakın tarihimize baktığımızda özellikle Çanakkale'de ve Kurtuluş Savaşı'nda bağımsızlık destanları yazılmıştır. Bu bağımsızlık, şehit kanlarıyla kazanılmıştır. Oğuztürk'e göre, şehit mezarları sıradan bir mezar değildir. O mezarlarda yatan şehitler, Allah'ın insana verdiği en güzel nimet olan bağımsızlık için canlarını feda etmiştir. Şaire göre eğer bir millet, bu fedakârlığı anlamışsa ebediyen bağımsızlığa ve hürriyete hasret kalmaz. Çünkü bağımsızlık şüheda ile elde edilir. Şair, bu düşüncelerini okuyucusuyla şu şekilde paylaşır:

Bu mezar daşları çergeyle düzülmüş şüheda,

En güzel nemeti Azadlıq üçün verdi feda!

Bu fedakârlığı derk etmiş eger bir millet,

Ebediyyen daha Azadlığa qalmaz hesret! (Sızan Hakikatler, s:519)

Oğuztürk, her zaman bağımsız bir vatan arzular. Bir millet için en önemli şey bağımsızlıktır. Eğer vatan bağımsız olursa, toprak da, millet de, devlet de, bayrak da, namus da, fikir de hür ve bağımsız olur. Oğuztürk, vatanının her zaman bağımsız ve hür

kalabilmesi için Allah'a dua eder ve Allah'tan vatanına bir zarar gelmemesini diler. Şair, bu düşüncelerini şu dizelerle ifade eder:

Veten sularına aksa da qanım,

Torpağım uğrunda çıksa da canım,

Yeter ki, var olsun azad mekânım,

Bir ana, bir cocuq duymasın keder!

Haqq Tanrım, elime deymesin zerer! (Sızan Hakikatler, s:490)

Oğuztürk'e göre bağımsızlık, insanın saadeti ve mutluluğudur. Çünkü bağımsız ve özgür olmayan bir insan mutlu değildir. Ama özgür olan, özgür düşünen ve özgür davranan bir insan, dünyanın en mutlu insanlarından biridir. Bundan dolayı şaire göre bağımsızlık, beşerin yani insanlığın en güzel nimetidir. Azatlık, Allah tarafından insanlara verilmiş bir nimettir. Önemli olan bu nimeti korumak, saklamak ve bu nimete sahip çıkıp devam ettirebilmektir. Şair, bu düşüncelerini bizlerle şu mısralarla paylaşır:

Azadlıq insanın seadetidir,

Beşerin en güzel bir nemetidir! (Cennet Kapıları, s:52)

Oğuztürk'e göre, azatlık yani bağımsızlık sözünde çok büyük bir hikmet vardır. Öncelikle insanın bu hikmeti anlaması gerekir. Ama bunun yanında, bu sözde büyük bir mesuliyet yani sorumluluk da vardır. Eğer azatlıkta sorumluluk, kanun, kaide ve kural yoksa hiçbir fayda da yoktur. Azatlığın insanlığa faydalı olabilmesi için kural ve sorumluluğun olması gerekir. Şair, bu düşüncelerini şu mısralarla ifade eder:

‘Azadlıq’ sözünde böyük hikmet var,

Onunla yanaşı ‘mesuliyet’ var.

Babalardan gelen âdet-enene

Ne sayaq qaydasız çatardı mene?

Esla azadlıqdan gözleme fayda,

Yokdursa mesulluq, qanun ve qayda. (Cennet Kapıları, s:66)

Şaire göre Allah, insanların hürriyetine dokunmaz. İnsan hürdür, özgürdür ve bağımsızdır. Ancak bunun yanında sorumlulukları da vardır. İnsanın özgürlüğü başkasına zarar verene kadardır. Her insan, birbirinin hakkına, hukukuna riayet etmelidir. Oğuztürk'e göre, herkes birbirinin hakkını ve hukukunu gözetmelidir. Aksi takdirde dünyadaki bütün nizam bozulur. Yani özgürlüğün bir sınırı ve miktarı vardır. Şaire göre eğer Allah, insanın özgür olmasına dokunmuyorsa ve insanı tercihlerinde özgür bırakıyorsa, insan diğer insanları kul etmemelidir. İnsan, sadece ve sadece Allah'a kulluk eder. Şair, Allah'ın insanları tercihlerinde nasıl özgür bıraktığını şu ifadelerle dile getirir:

Azadlığa Allah toğunmur eger,

Qul etmemelidir beşeri beşer!

Müdahile etmez esla Yaradan,

Yolunu seçmekte azaddır insan. (Hazreti Zul Kar Neyn, s:113)

2.1.2.3. Bayrak Sevgisi

Refail Oğuztürk Dağlı'nın şiir ve poemalarında işlediği millî değer ve temalardan biri de bayrak sevgisidir. Bayrak, ait olduğu her millet için değerli bir yere sahiptir. Her milletin bayrağı kendisi için kutsaldır. Azerbaycan bayrağı da Oğuztürk için çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü bu bayrak, Azerbaycan'ın bağımsızlığını sembolize eder. Hatta Oğuztürk'ün, Azerbaycan bayrağına ithaf ettiği *Bayrak* adında bir poeması vardır. Ayrıca birçok şiirinde de bayrak temasını işler ve bayrak sevgisinin ne kadar kutsal olduğunu dile getirir. Bu bakımdan Oğuztürk'ü, Türk edebiyatında *Bayrak Şairi* olarak bilinen Arif Nihat Asya'ya benzetebiliriz. Arif Nihat Asya, *Bayrak* şiiri başta olmak üzere birçok şiir ve eserinde bayrak konusunu işler ve bayrağı karşı duyduğu sevgiyi dile getirir. Oğuztürk ile Asya'nın bayrak ile ilgili şiirlerine baktığımızda benzer bir bayrak sevgisinin olduğu görülür.

Oğuztürk, *Bayrak* adlı bir videoda Azerbaycan bayrağı hakkında şunları söyler: *"Hakikaten bir defa yükselen bayrak bir daha inmez. Başta Azerbaycan bayrağı olmak üzere bütün bağımsız Türk cumhuriyetlerinin bayrakları bizim için çok kıymetli ve müstesna bir yere sahiptir. Bayrağımız öz renkleri ve ay yıldızı ile Allah kelamı Kur'an-ı Şerif'in, Hz. Peygamberimizin ve atalarımızın öğütlerine dikkatlerimizi çekmektedir. Yeşil renk, İslam'ın remzidir (simgesidir, sembolüdür). Kırmızı renk muasırılık ve çağdaşlık remzidir. Gök (mavi) renk Türklüğün remzidir"* (Bayrak, CD-ROM).

Azerbaycan bayrağı, bütün ülke vatandaşları için bir gurur kaynağıdır. Başta devlet büyükleri ve devlet adamları olmak üzere Azerbaycanlı söz ve duygu adamlarının, şair ve yazarların ilham kaynağı olmuştur. Bugüne kadar üç renkli Azerbaycan bayrağına hitaben birçok şair, söz ve sanat adamı şiirler yazmıştır. Çağdaş Azerbaycan edebiyatının önemli bir şairi ve yazarı olan, eserlerinde vatan, millet, bayrak, bağımsızlık, Türkçülük, Turan, Türk-İslam ülküsü, Azerbaycan, mertlik ve düzgünlük gibi konuları işleyen ve bu konuları bir hayat felsefesi haline getiren Refail Oğuztürk Dağlı da Azerbaycan bayrağı için *Bayrak* adında bir poema kaleme almıştır. Oğuztürk, bayrak konusunu birçok şiirinde ve eserinde işler ancak en yoğun olarak *Bayrak* poemasında işler ve bayrak hakkındaki fikirlerini bu poemada dile getirir.

Oğuztürk'ün *Bayrak* adlı poemasına baktığımızda poemada sadece bayrak temasını işlenmez. Bayrak temasının yanında özellikle vatan sevgisi, bağımsızlık, Türk-İslam ülküsü, Azerbaycan bayrağının temsil ettiği semboller, mukaddes dinimiz İslam'ın özellikleri, ilmin ve bilimin gerekliliği ve medeniyet tasavvuru gibi temalara da yer verilir. Oğuztürk'ün işlediği bu konular birleşerek bayrak temasını meydana getirir.

Azerbaycan bayrağı üç renkten, bir ay ve yıldızdan oluşur. Aşağıdan yukarıya doğru renkler yeşil, kırmızı ve mavidir. Bayrağın ortasında ise beyaz renkte bir ay ve yıldız bulunur. Oğuztürk'ün dediği gibi her rengin temsil ettiği bir anlam vardır. Bu renkleri ve temsil ettiği anlamları tarihin ilk Türk-İslam Cumhuriyeti olan *Müstakil Azerbaycan Cumhuriyeti*'nin kurucu başkanı ve lideri Mehmet Emin Resulzâde belirlemiştir. Bilindiği gibi 28 Mayıs 1918'de tarihin ilk Türk-İslam Cumhuriyeti olan *Müstakil Azerbaycan Cumhuriyeti* kurulur. Bu hareketin lideri ve kurucu başkanı Mehmet Emin Resulzâde'dir. Mehmet Emin Resulzâde, büyük sosyolog ve Türk milliyetçisi olan Ziya Gökalp'in "*Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak*" ilkesinden etkilenerek Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bayrağını yeşil, kırmızı ve mavi renk olarak belirler (Ercilasun, 2017: 1).

Bayrak poemasında Oğuztürk, Azerbaycan bayrağını tan yıldızına benzetir. Şair, bayrağı gök cisimlerinden biri ile özdeşleştirir. Bu poema, başta bu yönü ve birçok özelliği ile millî marşımız *İstiklal Marşı*'na çok benzer. *İstiklal Marşı*'nda da bayrak yıldızına benzetilir. Mehmet Akif,

"O, benim milletimin yıldızdır, parlayacak;

O, benimdir, o benim milletimindir ancak." (Çetin, 2011: 28)

derken yıldız ile bayrağı özdeşleştirir. ‘‘Dan’’ kelimesi, Azerbaycan Türkçesinde ve Azerbaycan Türkçesi sözlüğünde ‘‘tan, şafak, güneşin doğmasına çok az bir zaman kala havanın ışıklanması, güneşin ufukta görülen ilk beyazlığı’’ anlamlarına gelir (Altaylı, 1994: 229). Şair, aslında burada dan yıldızı derken dolaylı olarak bayrağı güneşe benzetir, vatani ve milleti üzerine doğan bir ışık olarak görür. Yani bayrak, bir güneş gibi vatani üzerine doğar. Bu metafor aynı şekli ile *İstiklal Marşı*’nda da vardır. Bu durum *İstiklal Marşı*’nda şafak kelimesi ile ifade edilir. Şafak kelimesi, *İstiklal Marşı*’nda iki yerde kullanılır. Birincisi, ilk kıtada geçen, ‘‘Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak.’’ dizesidir. İkincisi ise en son kıtada geçen, ‘‘Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilal.’’ mısrasıdır. Türkiye Türkçesinde şafak kelimesinin iki anlamı vardır. Birincisi, ‘‘güneşin doğması, güneşin ilk ışıkları, güneşin doğduğu an’’ anlamlarına gelen şafak veya tan vaktidir. İkincisi ise ‘‘güneşin batışı, güneşin battığı an, güneş batarken oluşan kızılık’’ anlamlarına gelen şafak vaktidir (Türkçe Sözlük, 2011: 2195). Mehmet Akif de bunu kullanarak bayrak ile güneşi özdeşleştirir. İlk kıtada şafak sözcüğünü kullanarak bayrağın sanki bir güneş gibi battığını veya söndüğünü dile getirir. Son kıtada ise yine şafak kelimesini kullanarak bayrağın bir güneş gibi tekrar doğduğunu, dirildiğini ifade eder. Güneşin bayrak olarak algılanması ve güneşin bayrak ile özdeşleştirilmesi motifi, *Oğuz Kağan Destanı*’nda da geçer. Oğuz Kağan, Oğuz beylerine ziyafet verip kendisini kağan ilan ettikten sonra cihan hâkimiyeti düşüncesini vurgulamak üzere şöyle der:

Daha deniz, daha müren (nehir),

Güneş bayrak, gök kurıkan (çadır). (Sakaoğlu ve Duymaz, 2016: 94)

Yani Oğuz Kağan, daha çok denizler ve ırmaklar geçeceğiz; güneşi bayrak, göğü çadır eyleyeceğiz, der. Bu söz, Türk cihan hâkimiyeti mefkûresinin temel felsefesi ve en somut şeklidir. Görüldüğü gibi Oğuz Kağan da bayrağı güneş olarak görür. Demek ki, bu düşünce en eski Türklerden günümüze kadar devam etmiştir. Türkçü bir şair olan Refail Oğuztürk Dağlı da *Bayrak* adlı poemasında bunu başarılı bir şekilde işler.

Oğuztürk, *Bayrak* adlı poemasında üç renkli Azerbaycan bayrağına methiyeler dizer ve bayrak ile ilgili duygu ve düşüncelerini şiirsel bir dille ifade eder. Bayrağı seslenerek bu vatan topraklarının, bayrağın temeli ve tek dayanağı olduğunu söyler. Oğuztürk, devamında bu vatan topraklarına Allah tarafından güç, kudret ve bereket verildiğini ve bu vatan topraklarının bayrak, millet ve devlet için çeşitli sıkıntılar çektiğini, sonsuz hizmetler verdiğini ifade eder. Şaire göre üç renki, şanlı ve pak

Azerbaycan bayrağı, savaş meydanında Allah, hak ve adalet için dalgalanan ve mücadele eden bir zafer bayrağıdır. Şair, Azerbaycan bayrağı ile ilgili bu duygu ve düşüncelerini şu mısralarla ifade eder:

*Ey semalarda süzen, dalğalanan bayrağımız,
Temelindir, dayağındır bu veten torpağımız!
Tanrının behşidir bu torpağa qüdrət, bereket,
Bu veten torpağı vermiş sene sonsuz ezemet!
Ey şanlı bayrağı pak, azad Azerbaycanımın,
Haqqın uğrunda zəfer bayrağısan meydanımın! (Bayrak, s:1)*

Azerbaycan bayrağındaki yeşil renk İslam'ın sembolüdür. Şaire göre, İslam'ı sembolize eden bu yeşil rengin en büyük gayesi ise Hakkı, Allah'ı ve Allah'ın adaletini beyan etmektir. Şair, Azerbaycan bayrağındaki yeşil rengin İslam dininin sembolü olduğunu şu dizelerle anlatır:

*O yaşıl rengin eziz İslam'ın ifadesidir,
En böyük haqqı beyan etmək onun qayesidir!
Düşünen her beşer ihlasıdır İslam dinimiz!
Paklıq, gözelliğin hilasıdır İslam dinimiz!
Bu yol âlemlere şefqət ve seadet yoludur,
Sevgi, qardaşlıq, edalet ve mehebbet yoludur! (Bayrak, s:1)*

Şair, kırmızı rengin çağdaşlaşmayı ifade ettiğini ve çağdaşlaşmanın ne anlama geldiğini şu mısralarla ifade eder:

*Bunca al reng ile seslendi müasirliyimiz,
İnamla, haqq ile beslendi müasirliyimiz.
İnkışafdır, tereqqidir bu yolda niyyetimiz,
Milli köklerden alınmış gücümüz, qüdrətimiz! (Bayrak, s:1)*

Oğuztürk, mavi rengin Türklüğü sembolize ettiğini ifade ettikten sonra yaratıcımızın Tanrı, kökümüzün Türk ve kitabımızın ise Kur'an olduğunu şu şekilde dile getirir:

Kimliyimden danışırsan mene, geldikçe dile,

Ulu Türk bayrağısan zirvede göy rengin ile,

Üçrengli bayrağımla budur mühteser hitabım,

Haliğim Tanrı, köküm Türk ve Qurandır kitabım! (Bayrak, s:1)

Bayrak poemasında son olarak şair, bayrak için dua eder ve Türkler için bayrağın ne kadar önemli olduğunu şu mısralarla anlatır:

Üçrengli bayrağı ey şanlı Azerbaycanımın,

Layihli timsalisan kimliyimin, ünvanımın!

Tanrım Allah qorusun temsil etdiyın veteni,

Ötürek nesil-nesil en ucalıqlarda seni! (Bayrak, s:1)

Oğuztürk, sadece Türklere veya Azerbaycan Türklerine ait olan bayrakların kutsal ve değerli olmadığını, aslında her milletin bayrağının o millet için değerli ve kutsal olduğunu düşünür. Çünkü bayrak, hangi milletin olursa olsun, bağımsızlığı sembolize eder. Bundan dolayı özellikle Türk'ün bayrağı başta olmak üzere her bayrak kutsal ve değerli bir yere sahiptir. Şaire göre her bayrak, bir destanı ifade eder ve dile getirir. Şair, her bayrağın bir destanı ifade ettiğini şu dizelerle açıklar:

Birge dalğalanan bayraqlara bak,

Her bayraq serefli dastan danışır!

Bir ümid bürümüş müqeddes yurdu,

Vüsal duygusuyla zaman danışır! (Sızan Hakikatler, s:353)

Şair, bayrağın ruhu için derman, deva, çare ve bir gıda olduğunu ifade eder. Çünkü o renklerin, hilalin ve sekiz köşeli yıldızın bir anlamı vardır. Her biri farklı manalara sahiptir. Bundan dolayı şair, bayrağın varlığına kendi varlığını feda edeceğini dile getirir. Şair, bu düşüncelerini şu mısralarla ifade eder:

Ay-ulduzlu bayraq-ruhuma qida,

Onun varlığına varlığım feda!

İhtiyarsız qopur dilimden nida,

Yaşa Türk elleri, yaşa behtever!

Haqq Tanrım, dilime deymesin zerer! (Sızan Hakikatler, s:490)

Hem bizim bayrağımızda hem de Azerbaycan bayrağında ayın bir şekli olan hilal vardır. Hilal, İslamiyet'in bir sembolü olarak düşünülür ve kabul edilir. Oğuztürk, gecenin karanlığını ayparanın yani hilalin yardığını, karanlıkları ve zulmeti aydınlığa çevirdiğini ve bayrağımızın gökteki suretinin hilal olduğunu söyler. Oğuztürk' e göre, gökteki dan yıldızı ise hilalin yanında olan yıldızdır. Hilal ile yıldız gökte birleşip karanlıkları aydınlığa çıkarır. Şaire göre, dan yıldızı kızıl güneşten haber getirir. Getirdiği haberle beraber artık vatanında ebedi bir sabah ve aydınlık başlar. Çünkü bu semboller bizim medeniyet ışığımızdır. Bu sembollerin Türk-İslam düşüncesindeki önemi ve yeri büyüktür. Şair, bu fikirlerini aşağıdaki şu dizelerle anlatır:

Gece bir Aypara yardı zülmeti,

Odur bayrağımın göyde sureti!

Onun nuru ile nurlandı gece,

Dedi: "Dan ulduzu doğar indice!

O, kızıl Güneşden getirer heber..."

Açılar yurdumda ebedi seher! (Sızan Hakikatler, s:492)

Bilindiği gibi Türkçede bayrağın diğer isimlerinden biri de sancaktır. Hatta sancak kelimesi bayrak anlamıyla millî marşımızda da geçer. Şaire göre, Azerbaycan bayrağı ulu bir sancaktır. Oğuztürk, bu ulu sancağın büyüklüğünü ve yüceliğini şu mısralarla tasvir eder:

Ele bayrağım var-ulu sancaqdır,

Zülmetin bağına sancılacaqdır! (Sızan Hakikatler, s:492)

Şaire göre bayraktaki hilal, Kadir anlamına gelen Kadir gecesini temsil eder. Kadir gecesini, tahminlere göre Ramazan ayının yirmi yedinci gecesine denk gelir. Bu

gecede, Allah tarafından *Kur'an-ı Kerim* indirilmiştir. Ayrıca Allah'ın sıfatlarından yani adlarından biri de *Kadir*'dir. Şair, hilalin Kadir gecesi anlamına geldiğini şu dizelerle dile getirir:

Bayrağında olan kızıl Aypara,

‘‘Qedr’’ anlamını çeker aşkara. (Cennet Kapıları, s:69)

2.1.2.4. Tarih

Refail Oğuztürk Dağlı'nın şiir ve poemalarında karşımıza çıkan millî değer ve temalardan biri de tarihtir. Tarihî konular, Oğuztürk için çok önemli bir yere sahiptir. Oğuztürk'ün küçüklükten beri hayali, tarih fakültesini okuyup bir tarihçi olmaktır. Ancak maddi imkânsızlıklardan dolayı tarih fakültesine gidemez ve tarih bölümünü okuyamaz. Ancak Oğuztürk, bugün Azerbaycan'ın önde gelen tarihçilerinden biri olarak kabul edilir. Oğuztürk'ün *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adında bir tarih ve araştırma kitabı vardır. Bunun yanında birçok tarihî şiir ve poema kaleme almıştır. Bundan dolayı Oğuztürk, Çağdaş Azerbaycan edebiyatında bir şair, yazar, fikir ve sanat adamı olmasının yanında daha çok tarihçi kişiliği ile ön plana çıkan bir şahsiyettir.

Oğuztürk ve yakın çevresi ile röportaj yaptığımızda, röportaj yaptığımız kişiler Oğuztürk'ün ne kadar önemli bir tarih bilgisine sahip olduğunu ve çok önemli tarihî konuları eserlerinde işlediğini ifade ettiler. Kendisi ile yaptığımız röportajda ise Oğuztürk, tarih konusu hakkında şunları dile getirdi: *‘‘Öncelikle Türk tarihi, dakik bir sistem haline getirilmelidir. Ama özellikle tarihin bilinmeyen ve karanlık bir noktası varsa, onu aydınlatmak ve gün yüzüne çıkarmak gerekir. Bundan dolayı daha çok tarihin bilinmeyen ve karanlıkta kalmış konularına ve noktalarına yöneliyorum. Mesela şimdi Hazar Hakanlığı, Göktürk Hakanlığı ve Hun Devleti hakkında tarihî bir poema daha yazıyorum. Tarihimiz mutlaka öğrenilmeli ve bu konular daha ciddi şekilde araştırılmalı. Bugün tarih yeniden öğrenilsin ve yazılsın diyorlar. Çar döneminde ve özellikle Sovyet devrinde çok sahtekârlıklar yapıldı ve tarih silindi. Bunlar yeniden öğrenilmelidir. Hiç akla ve mantığa sığmayan şeyler ortaya atıldılar. Bunların hepsini Sovyet Rusya ortaya çıkardı. Tatar, Tat gibi etnik adlar ortaya atıldılar. Sovyetler hiçbir zaman Türk'ü Türk diye yazmadı. Çar Rusya da yazmadı. Tatar yazdı’’* (bk. Birinci Röportaj, 218-266).

Oğuztürk göre, beşeriyetin yani insanlığın en önemli tarihi Türk tarihidir. Ona göre, dünya tarihinde Türk tarihinden daha önemli bir tarih yoktur. Çünkü dünyaya hükmeden tek millet Türklerdir. Türklerin ezelden beri cihan hâkimiyeti düşünceleri

vardır. *Oğuz Kağan Destanı*'nda, Oğuz Kağan verdiği toyda bu düşünceyi şu şekilde dile getirir:

Daha deniz, daha müren,

Güneş bayrak, gök kurıkan. (Sakaoğlu ve Duymaz, 2016: 94)

Türk tarihinin temel felsefesi ve beslendiği kaynak, Oğuz Kağan'ın şiar olarak kullandığı bu sözdür. Şaire göre bu tarih, bir yalan ya da bir abartma değildir. Bu tarih, hakikatin ta kendisidir. Oğuztürk, bu felsefeden hareketle Türk tarihinin büyüklüğünü şu mısralarla ifade eder:

Tarihi 'Türk' adlı ulu milletin,

Ele tarihidir beşeriyetin.

Sanma bir teriftir, bir şerafetdir,

Bu fikir sadece bir heqiqetdir. (Sızan Hakikatler, s:8)

Şair, başka bir yerde Türk tarihinin ve medeniyetinin zenginliğini şu dizelerle dile getirir:

Olubmu Tarihde tarihçi meger,

Türk şücaetinden vermesin heber?

Ulu Türk'ün zengin medeniyeti,

Bu gün de yöneldir beşeriyeti. (Sızan Hakikatler, s:8)

Oğuztürk, eserleri içerisinde daha çok tarihî poemalara ağırlık verir ve tarihî konuları işler. Oğuztürk, bunu bir mesuliyet ve sorumluluk olarak görür. Çünkü şaire göre, her Türk'ün tarihini öğrenmesi ve tarihten önemli dersler çıkarması gerekir. Şair, üzerindeki bu mesuliyeti şu şekilde açıklar:

Bir tarih yazmaqdır yene niyyetim,

Ezelden bellidir mesuliyetim. (Sızan Hakikatler, s:8-9)

Oğuztürk, neden daha çok tarihî konulara yöneldiğini ve eserlerinde tarihî konuları işlediğini şu şekilde ifade eder:

Yene de tarihten açıram söhbet,

Çünkü tarihedir önemli ibret. (Sızan Hakikatler, s:9)

Şaire göre kendini anlamak isteyen bir insan, ilk önce Allah'ı ve tarihini bilmelidir. Allah'ını ve tarihini tanımayan, bilmeyen, öğrenmeyen, anlamayan ve tarihten dersler çıkarmayan bir insanın kendini anlaması mümkün değildir. Oğuztürk'e göre kendini anlamamanın yolu, Allah'ı ve tarihi bilmekten geçer. Çünkü tarihte önemli ibretler ve dersler vardır. Şair, insanın kendini tanımayabilmesi için tarihini bilmesi gerektiğini şu mısralarla dile getirir:

Derk etmek istesen özünü kâmil,

Tek Allah'ı tanı ve tarihi bil! (Sızan Hakikatler, s:9)

Oğuztürk'e göre, tarihe Allah'ın adıyla başlamalıyız. Çünkü Allah, en iyisini bilendir. Şaire göre bir millet, ilk önce tarihini ve kim olduğunu bilmelidir. Kim olduğunu ve tarihini bilirse ayakta durabilir. Aksi halde yok olmaya mahkûmdur. Şaire göre bu görev, başta tarihçilere ve ilim adamlarına düşer. Tarihçiler ve ilim adamları gerçek tarihi ortaya koymalıdır. Şair, tarih hakkındaki bu düşüncelerini şu dizelerle ifade eder:

Tarihi Allah'ın adıyla başla,

Yeter 'meymunçuluq', terk eyle, boşla! (Cennet Kapıları, s:81)

2.1.2.5. Türkçe

‘‘Buhara imamlarından ve Nişaburlu bir başka imamdan açıkça ve kesin olarak işittim ki: Onlar peygamber efendimize dayanarak şöyle rivayet ettiler. Peygamberimiz (s.a.) kıyamet gününün şartlarını, ahir zamanın fitnelerini, Oğuz Türklerinin çıkışını anlatırken dedi ki: Türk dilini öğreniniz, çünkü onların çok uzun sürecek saltanatları vardır. Bu rivayet, bu hadis doğru ise -sorumluluğu râviyelere aittir- Türk dilini öğrenmek vaciptir; eğer doğru değilse, aklın gereği budur’’ (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 1). Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk* adlı eserinde Peygamber efendimize dayandırarak böyle bir hadisin olduğunu söyler. Peygamber efendimiz, *‘‘Türk dilini öğreniniz, çünkü onların uzun sürecek saltanatları vardır.’’* şeklinde bir hadis söylemiştir. Peygamber efendimiz, Türk dilinin öğrenilmesini ümmetine yani bütün Müslümanlara tavsiye eder. Türk dili, bu kadar büyük, köklü, zengin ve işlek bir dildir.

Refail Oğuztürk Dağlı'nın şiir ve poemalarında yoğun olarak işlediği millî değer ve temalardan biri de Türk dili yani Türkçedir. Şair, birçok şiir ve poemasında Türk dilinin zenginliklerini, inceliklerini ve özelliklerini dile getirir. Özellikle *Hızı-Siyazen*

Bölgesinin Tarihi adlı tarih ve araştırma kitabında Türk diline bir dilbilimci ve Türkolog gibi yaklaşır ve birçok kelime üzerinde etimoloji çalışmaları yapar. Tartışmalı olan birçok kelimenin öz Türkçe olduğunu kendi yöntem ve teknikleri çerçevesinde ispatlamaya çalışır. Bundan dolayı Oğuztürk, bir Türk dili hayranıdır. Türk diline gönül verenlerden biridir ve Türkçe ile ilgili birçok çalışma yaparak Türkçeye olan sevgisini ortaya koymuştur.

Refail Oğuztürk Dağlı ile röportaj yaparken Türkçe ile ilgili bizimle şunları paylaştı: *‘‘Önümüzde birçok mesele var ama Türk dili yani Türkçe konusu daha vacip ve daha önemli bir konudur. Türk dilinin daha derinden öğrenilmesi gerekir. Bakın, Fars diline ait olan sözlerin büyük bir kısmı Türk dilinden geçmiş sözlerden ibarettir. Mesela, Arap dilinden bize sözler geçmiş. Geçebilir, illaki geçmiştir. Ama nasıl? Yani İslam’dan dolayı yani İslam bakımından Kur’an dilinden bize geçmiştir. Kur’an okuyarak geçmiştir. Yoksa Arapların hiçbir tesiri yoktur. Bakın, insan öz dilinde düşünürken tam olur. İnsan hangi dilde konuşursa o dilde düşünür. Yani hangi dili konuşuyorsan düşüncen de odur. Mesela, Rusça konuşuyorsan artık düşüncen de Rus düşüncesidir. Bundan dolayı insanın tam olmasında dilin büyük ehemmiyeti vardır. İnsan öz dilinde tamdır’’* (bk. Birinci Röportaj, 218-266).

Şaire göre Türkçe; Türk dilidir, Oğuz dilidir, Azeri dilidir, Fatih dilidir. Oğuztürk, Türk dilinin sulh yani barış için bal gibi olduğunu ifade eder. Şair, Türk dilini bala benzetir ve bal gibi tatlı bir dil olduğunu söyler. Oğuztürk, bu düşüncelerini şu beyitte ifade eder:

Bu Oğuz-Türk dili, Azer dili-fateh dilidir,

Sülh için bal kimidir pak olsa ünsiyyet eger! (Hazreti Zul Kar Neyn, s:13)

2.1.2.6. Türkçülük ve Turan

Refail Oğuztürk Dağlı’nın şiir ve poemalarında sıklıkla işlediği millî değer ve temalardan biri de Türkçülük ve Turan’dır. Oğuztürk, Türkçü dünya görüşüne sahiptir. Türk olmaktan her zaman gurur duyar ve Türklüğün Allah tarafından kendisine verilmiş bir nimet olduğunu dile getirir. Ona göre Türklük ve Türk olmak, Allah tarafından verilmiş bir nimettir. Çünkü insan milliyetini seçemez. Allah bizi Türk gibi büyük ve kahraman bir milletin mensubu olarak dünyaya getirmiştir. Bu, bizim için dünyadaki en büyük erdem, değer ve şereflerden biridir. Bunun için Allah tarafından bize verilen bu nimeti korumamız gerekir. Oğuztürk ile röportaj yaparken Türklük ve Turan teması

hakkında bizle şunları paylaştı: ‘‘*Türk, bir millettir. O da Turan’dır. Türk, büyük bir millettir. Türklük, kesin ve dakik bir sistemdir. Vatanperverlik, millî kimlik gibi bu tür hususiyetler Türk’e hastır ve Allah tarafından verilen birer nimettir*’’ (bk. Birinci Röportaj, 218-266).

Oğuztürk, Çağdaş Azerbaycan edebiyatında yazdığı şiir, poema ve diğer eserlerle Türk, Türkçülük ve Turan ruhunu en iyi şekilde işleyen şair ve yazarlardan biridir. Oğuztürk’ün Türkçülük ve Turan konusu hakkındaki fikirlerini, büyük Türkçü ve Türkçülük fikrinin Türkiye’deki son büyük ideologlarından biri olan Hüseyin Nihal Atsız’ın fikirlerine benzetebiliriz. Bu benzerlik, Oğuztürk’ün *Çanakkale Zaferi* adlı tarihî poeması ile Atsız’ın *Çanakkale’ye Yürüyüş* adlı eserinde daha belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Bu iki eserde Oğuztürk ile Atsız’ın Türkçülük fikirleriyle ilgili birçok ortak noktanın ve benzerliğin olduğunu söyleyebiliriz. Oğuztürk, belki de Atsız’ın Türkçülük ile ilgili fikir ve eserlerinden etkilenmiş ve beslenmiş olabilir.

Refail Oğuztürk Dağlı, Oğuz boyuna mensuptur. Oğuzların ise *Dağlı, Dağlı* veya *Kara Dağlı* şeklinde adlandırılan aşiretine bağlıdır. Bundan dolayı mahlas olarak hem *Oğuztürk* hem *Dağlı* sözcüklerini kullanır. Şair Oğuzların, Türklerin büyük boylarından biri olduğunu, ne kadar güçlü ve cesur olduklarını her fırsatta dile getirir. Oğuzların bu cesaretini şu mısralarla anlatır:

Oğuz! Âlem bilir şücaetini!

Döyüş meydanında meharetini!

Sen cesur oğlusan Türk milletinin,

Hüdudu bilinmir cesaretinin. (Sızan Hakikatler, s:98)

Oğuztürk, Türk olmaktan her zaman gurur duyar. Azerbaycan Türklerinin Azeri adında başka bir millet gibi gösterilmesine her daim karşı çıkar ve Azerbaycan Türklerinin öz Türk olduğunu her fırsatta eserlerinde dile getirir. Azerbaycan Türklerinin Türk olduklarını adeta ispatlamaya çalışır. Atalarının Türk olduğunu ve bugün dünyadaki diğer Türklerle aynı dili konuştuklarını ifade eder. Oğuztürk, Azerbaycan Türklerinin Türk olduğunu şu dizelerle haykırır:

Babam Türk olurken Türk’tür qardaşım,

Öz dilime uygun olar sirdaşım. (Sızan Hakikatler, s:99)

Şair, Türk milletini parçalamaya ve bölmeye Allah'tan başka hiç kimsenin gücünün yetmeyeceğini dile getirir. Çünkü Türk, büyük bir millettir. Türk'ü parçalamak ve bölmek kolay değildir. Anadolu'da birçok devlet veya medeniyet kurulmuş ancak hepsi tarih sahnesinden silinmiştir. Anadolu coğrafyasında asırlardır ayakta duran tek millet Türklerdir. Oğuztürk, Türk milletini tarihten silmek isteyenlere şu şekilde seslenir:

Türk'ü parçalamaq isteyen hain,

Silerem cahandan kökünü senin! (Sızan Hakikatler, s:351)

Şaire göre Azerbaycan, kadimden beri Türk toprağıdır. Şair, Azerbaycan'ı ve büyük Turan topraklarını, mukaddes bir vatan olarak tanımlar. Çünkü ona göre Azerbaycan, büyük Turan İmparatorluğunun en kadim topraklarından biridir. Oğuztürk, Azerbaycan'ın büyük Turan'ın bir parçası olduğunu şu dizelerle ifade eder:

Müqeddes qismidir Azerbaycanımın,

Canımdır, qanımdır büyük Turan'ım! (Sızan Hakikatler, s:352)

Oğuztürk, bir Türkoğlu olarak dünyaya gözünü açtığını ve gözünü açar açmaz kendini hakkın tarafında gördüğünü ifade eder. Ancak söylediği bu sözün herkes tarafından anlaşılmadığını, sadece adil insanlar tarafından anlaşılabilirdiğini dile getirir. Oğuztürk'e göre, Türk memleketlerinde her zaman iman hâkim olmuş ve Türkler iman sahibi bir millet olup her zaman hakkın tarafında yer almıştır. Şair, büyük Türk milletinin bu hususiyetlerini şu mısralarla dile getirir:

Bir Türkoğlu kimi açıb gözümü,

Haqqın terefinde gördüm özümü,

Adiller derk eder doğru sözümü,

Çünkü Türk dilinde iman danışır. (Sızan Hakikatler, s:353)

Oğuztürk, Türklerin bir olmasını ve büyük Turan'ın kurulmasını ister, hayal eder ve eserlerinde bunu yoğun olarak işler. Oğuztürk'e göre Türkler, tek bayrak altında toplanmalı ve bir olmalıdır. Bugün yedi bağımsız Türk ülkesi vardır. Ancak Türklerin çoğunluğu ise başka ülkelerde, başka milletlerin boyundurluğu altında yaşamaktadır. Onun için şaire göre, ilk önce bağımsız olan bu Türk devletleri kendi aralarında bir birlik

sağlayıp, büyük bir Türk birliği yani Turan'ı kurmalıdır. Şair, büyük Turan birliğinin kurulmasını şu dörtlülle ifade eder:

Qardaşlıq eşqinden doğan niyyetin,

Seadet menzili bulunmaz çetin!

Cemlenib diqqeti beşeriyetin,

Bu gün erler yurdu Turan danışır! (Sızan Hakikatler, s:353)

Refail Oğuztürk Dağlı, Oğuz Türklerine mensup olduğu için şiir ve poemalarında Oğuz Türklerini biraz daha ön plana çıkarır ve Oğuz Türklerinin hususiyetlerini anlatır. Şaire göre, Oğuz Türklerinde üç önemli özellik vardır. Bunlar; iman, sadakat ve deli cesarettir. Ona göre Oğuzlar, imanlıdır. Sadece Allah'a inanır, Allah'a teslim olur ve Allah'a secde eder. Allah'tan başka hiç kimsenin karşısında boyun eğmezler. Şaire göre Oğuzlar, sadakatlidir. Hainlik nedir bilmezler. Sadakat, onların fitratında vardır. Oğuzlar, deli cesarete sahiptir. Şair, Oğuzların bu hususiyetlerini şu mısralarla dile getirir:

Quz qövmünde olan üç hüsusiyyet,

İman, sedit ve deli cesaret. (Sızan Hakikatler, s:441)

Oğuztürk, 'Türk'üm Tanrım beni yüce yaratmış' diyor. Türk Şair veya Millî Şair olarak adlandırılan Mehmet Emin Yurdakul ise *Cenge Giderken* şiirinde 'Ben Türk'üm; dinim, cinsim uludur; Sinem, özüm ateş ile doludur' şeklinde haykırır. Oğuztürk, Türklüğün Allah tarafından verilmiş bir nimet olduğunu ve Allah'ın Türkleri, yüce ve büyük bir millet olarak yarattığını ifade eder. Şaire göre Türkler, hünerlidir ve Türklerin hünerinin önünde hüner bulunmaz. İnsanlık tarihine açıp baktığımızda Türkler, adlarıyla beraber zafer yazmıştır. Şaire göre Türk, adını tarihe ve tarihin sayfalarına zaferlerle ve altın harflerle yazdırmıştır. Bundan dolayı şair, Allah'tan Türk adına bir zarar gelmemesini diler ve Allah'a dua eder. Çünkü ona göre Türk adı, Allah tarafından verilmiştir. Türk adının Allah tarafından verildiğini Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânu Lugâti't-Türk*'de Türk maddesinde şu şekilde açıklar: 'Nuh'un (s.a.) oğlunun adı. Nuh'un oğlu Türk'ün oğullarına Allah tarafından verilmiş bir isimdir... Bize şeyh, imam ve zahid Hüseyin bin Xalef el-Kâşgarî haber verdi... (Peygamber) dedi ki: Allah (c.a.) diyor ki, 'benim bir ordum vardır; onları Türk diye adlandırdım ve doğuya yerleştirdim. Bir kavme kızdığım zaman onları (Türkleri) onlara musallat ederim.' Bu, diğer bütün insanlara karşı, onlar için bir üstünlüktür. Çünkü onların adını bizzat O (c.a.) vermiş;

onları en yüce ve yeryüzünde havası en güzel yere yerleştirmiş; onları kendi ordusu olarak adlandırmıştır. Bunun yanında onlar; tatlılık, aydın yüzlülük, edep, yaşlılara hürmet ve riayet, ahde vefa, alçakgönüllülük, yiğitlik ve daha sayılamayacak birçok meziyeti hak etmişlerdir'' (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015). Görüldüğü gibi Kaşgarlı Mahmud da Türk adının Allah tarafından verildiğini ve Türklerin yüce bir millet olduğunu bu cümlelerle anlatır. Oğuztürk ise, Türklerin büyük ve yüce bir millet olduğunu şu mısralarla dile getirir:

Türkem! Tanrım meni uca yaratmış,

Hünerin önünde bulunmaz hüner!

Açılsın tarihi beşeriyetin,

İsmimle beraber yazılmış zafer!

Haqq Tanrım, ismime deymesin zerer! (Sızan Hakikatler, s:490)

Şair, Türklerin suretini açık ve temiz bir kitaba benzetir. Çünkü Türklerin niyeti adaletten doğar. Şaire göre Türklerin niyeti, Allah'ın adaletini bütün yeryüzüne hâkim kılmaktır. Türklerin temel felsefesi nizamı âlemdir. Bütün âlemde adaleti sağlamak ve adalet düzenini hâkim kılmaktır. Türkler, mert bir millettir. Şairin deyişiyle yeryüzünde mertlik timsali olan millet Türklerdir. Bundan dolayı şair, dua eder ve Allah'tan vatanına, diline, âdaletine bir zarar gelmemesini diler. Şair, bu duasını şu dizelerle dile getirir:

Açık bir kitabdır benim suretim!

Çünkü edaletten doğar niyyetim,

Merdlik timsalidir uca milletim,

Senden dilek diler bu er oğlu er,

Haqq Tanrım, yurduma deymesin zerer!

Haqq tanrım, dilime deymesin zerer,

Haqq Tanrım, elime deymesin zerer! (Sızan Hakikatler, s:491)

Oğuztürk, Türk olduğunu, Oğuz Türkü ve Azerbaycan Türkü olduğunu her fırsatta gür bir sesle dile getirir. Kendini coşkun Kara Deniz ve ateşli Hazar'a benzetir. Kendini yani Türk milletini böyle tasvir ettikten sonra, Türk'ün karşısında hiç kimsenin, hiçbir

gücün çıkamayacağını ifade eder. Şair, Türk'ün bu gücünü ve kudretini şu mısralarla anlatır:

Bilirsen, Oğuzam, Türkem, Azerem,

Coşqun Qara deniz, odlu Hezerem!

Bir dağ çayıyam ki, sellerim yatmaz,

Qarşımda duranı tarih yaşatmaz. (Sızan Hakikatler, s:492)

Oğuztürk, Türklerin kendine ait gelenek, görenek, âdet ve dillerinin olduğunu ifade eder. Ayrıca Türk milletinin muhteşem bir millet olduğunu şu dizelerle haykırır:

Öz dinim, öz dilim, öz âdetim var,

Türk adlı möhteşem bir milletim var! (Sızan Hakikatler, s:493)

Şair, Allah'a duyduğu sevgiyle ve aşkla hayatın devam ettiğini, eğer Türk ve Türklük olmazsa kâinatın yolundan sapacağını ifade eder. Çünkü şaire göre kâinattaki bütün güzel meziyetler, Türk'e aittir ve hepsi Türk'te bulunur. Bu meziyetler, Türk'ü asırlar boyu dünyanın her toprağında tutmuş ve Türklerin dünyanın her yerine kök salmasını sağlamıştır. Şair, Türk'ün bu üstün meziyetlerini şekilde dile getirir:

Tanrıya sevgimle dövr edir heyat,

Türksüz mehverinden sapar Kâinat! (Sızan Hakikatler, s:493)

Oğuztürk'e göre Türkler, sadece ve sadece Allah'a secde ve kulluk eder. Türkler, Allah'tan başka hiç kimsenin karşısında baş eğmez. Türklerin başı, sadece Allah'ın karşısında eğilir. Şair, Türklerin bu vasfını şu dizelerle ifade eder:

Ey şehid! İsmine bend oldusa qan yaddaşımız,

Tanrıdan qeyrisinin önünde enmez başımız! (Sızan Hakikatler, s:519)

Şaire göre Türk'ün ve Türklüğün temeli, iman, inat ve sevgidir. Türkler, iman sahibidir. Türkler var oldukları günden itibaren her zaman tek bir tanrıya inanmış ve secde etmiştir. İslamiyet'ten önce de Türklerde tek tanrı inancı vardır. Ayrıca şaire göre Türkler, karakteristik olarak inatçı bir kişilik yapısına sahiptir. Türklüğün hamuruna şekil veren unsurlardan biri de sevgidir. Bu sevgi, özellikle Türklerin başka halk ve milletlere hoşgörülü davranmalarında kendini gösterir. Türkler, fethettikleri topraklarda yaşayan

hiçbir halkın diline, dinine, kültürüne ve yaşam tarzına karışmamıştır. Bu durum, Türklüğün hamurunda ne kadar büyük bir sevgi ve hoşgörünün olduğunu ispatlar. Şaire göre Türk, hak, adalet, din, Allah için savaşıyorsa tek amacı vardır, o da cihattır. Bu amaç, Allah'ın adaletini bütün yeryüzüne hâkim kılmaktır. Oğuztürk, Türklüğün bu üstün vasıflarını şu şekilde dile getirir:

İman, inad ve sevgidir ulu Türk'ün temeli,

Haqqın uğrunda savaşırsa, cihaddır emeli! (Vahdet Hasreti, s:60)

Toprak, Türkler için her zaman kutsal olmuştur. Çünkü bu topraklar, şehit kanı dökülerek alınmıştır. Toprağın kutsallığı ve değeri buradan gelir. Kan ile alınan toprak ancak ve ancak yine kan dökülerek verilebilir. Şaire göre, bütün Türk ülkelerinin toprakları aynıdır. Yani bugün Azerbaycan ile Türkiye veya Kazakistan ile Özbekistan toprakları arasında hiçbir fark yoktur. Çünkü hepsi Türk toprağıdır. Şair, bütün Türk topraklarını, büyük Turan toprakları şeklinde adlandırır. Bundan dolayı topraklarımızda gözü olanlara seslenir ve Turan topraklarından zerre pay verilecek bir toprağın olmadığını haykırır. Şair, Turan topraklarının ne kadar değerli ve kutsal olduğunu şu ifadelerle anlatır:

Ey heqaretle, silahlarla cumanlar, eşidin

Ey benim memleketimden pay umanlar, eşidin.

Turanın zerre qeder 'pay' deyilen torpağı yok,

Nisbetde az sevilen qışlağı yok, yaylağı yok. (Vahdet Hasreti, s:60)

Oğuztürk'e göre Türkler, tarih boyunca dosta dost; düşmana ise düşman olmuştur. Bu, Türklerin bir geleneğidir. Türkler, dostuna da düşmanına da önem verir. Kendilerine düşmanlık yapanlara, ölünceye kadar nefret besler. Ama kendilerine dost olanlara da sonsuza kadar dost olur. Şaire göre, Türklere kılıç kaldıranlar ve haksızlık edenler er ya da geç yeryüzünden silinir gider. Şair, Türklerin dostluğunu ve düşmanlığını şu ifadelerle dile getirir:

Beli! Biz Türklerde beledir âdet,

Dosta-dost, düşmene ölünce nifret.

Kim bize birce yol qılinc qaldırar,

Sonra yüzillerle acısın dadar.

Kimler ki, Türklere haqsızlık eder,

Gec-tez yer üzünden silinib geder. (Vahdet Hasreti, s:80)

Şaire göre Türk adı, Allah tarafından verilmiştir ve Türk adında zafer anlamı vardır. Çünkü Allah, dünyadaki en büyük zaferleri Türklere nasip etmiştir. Bundan dolayı Türk adı her zaman zafer sözcüğüyle beraber anılır. Şair, Türk adının bu büyüklüğünü şu dizelerle açıklar:

Kimseye yalvarma, Allah'a yalvar,

Türk adıyla qoşa zafer sözü var! (Vahdet Hasreti, s:87)

Şaire göre, Türk'ü mahvetmek, tarihten silmek, yeryüzünden kaldırmak boş bir hayaldir. Dünyanın tarihini silmek mümkündür. Ancak Türk'ü ve Türk'ün tarihini silmek imkânsızdır. Çünkü Türk, dünyaya yön vermiş, cihan imparatorlukları kurmuş ve bütün cihanı yönetmiş bir tarihe sahiptir. Şaire göre, yeryüzünü dağıtmak ve mahvetmek Türk'ü mahvetmekten daha kolaydır. Şair, bu düşüncelerini şu şekilde dile getirir:

Türk'ü mehv etmekse boş bir gümandır,

Yeri mehv eylemek daha asandır. (Vahdet Hasreti, s:142)

Oğuztürk, Türk adının Allah tarafından verildiğini, Allah'ın peygamber efendimiz Hz. Muhammed'e söylediğini ve Peygamber efendimizin de bize Türk adını verdiğini ifade eder. Ayrıca şair, Atatürk'ün "Ne mutlu Türk'üm diyene" sözünü asla unutmamızı ve bu sözü her zaman bir şiar yani bir slogan gibi söylememiz gerektiğini şu mısralarla tavsiye eder:

Hezreti Muhemmed "Türk" deyib bize!

Könül ver Tanrıdan gelen bu söze!

Atatürk'ün sözü anulsın yine,

Söylemiş: "Ne mutlu "Türkem" deyene"! (Vahdet Hasreti, s:81)

Şair, Türk adının Allah ve onun resulü son peygamber Hz. Muhammed tarafından verildiğini farklı bir yerde de şu şekilde dile getirir:

Bakarak şimalda ulu Azere,

Dili, âdetleri alıb nezere,

İyirmi dörd tayfa görüb Azeri,

‘‘Türk milleti’’ dedi Haqq peyğemberi. (Hazret Zul Kar Neyn, s:9)

Şaire göre Allah, Türk milletini şanlı tarihî bir eser gibi korur. Çünkü Türk milleti, mertliği, kahramanlığı, adaleti ve hakkı varlığıyla yaşatır. Oğuztürk’e göre Türk, Allah’ın adaletini ve adını bütün dünyaya yayar her şeyin üstünde tutar. Oğuztürk, bu düşüncelerini şu dizelerle anlatır:

Qoruyur Tanrı Türk’ü-tarihi bir şanlı eser,

Yaşadır varlığıyla merdliyi bir millet eger! (Hazreti Zul Kar Neyn, s:13)

Oğuztürk’e göre, bütün beşer yani bütün insanlık bir araya gelse ve bir olsa Türk, bütün insanlığın en önünde yer alır. Çünkü ona göre Türk, Allah tarafından yeryüzüne gönderilen bir numunedir. Türk; hoşgörünün, adaletin, hakkın, hukukun, sevginin, mertliğin, kahramanlığın, zaferin en büyük numunesi ve örneğidir. Bundan dolayı Türk, her zaman ve her yerde bütün insanların, halkların ve milletlerin önündedir. Şair, Türk’ün bu üstün meziyetini şu şekilde dile getirir:

And olsun, yine Türkoğlu kimi önde menem,

Âdem övladı kimi balsa beşer vehdet eger! (Hazreti Zul Kar Neyn, s:13)

2.1.2.7. Türk-İslam Düşüncesi

Refail Oğuztürk Dağlı’nın, şiir ve poemalarını yazarken ilham aldığı önemli kaynaklardan biri de Türk-İslam düşüncesidir. Bundan dolayı şiir ve poemalarında Türk-İslam düşüncesinin izleri görülür. Oğuztürk ile röportaj yaptığımızda Türk-İslam düşüncesi ile ilgili bize şunları söyledi: ‘‘Ne Türkçülüğü İslam’dan ne de İslam’ı Türkçülüğten ayırmak olmaz. İslam yalnız Türk vahdeti, Türk birliği etrafında olabilir. Yani Türk birliği olmadan İslam birliği olmaz. Peygamber efendimizin bu konuda bir sözü var. Ne diyor; ‘‘Milliyetçilikten daha vacip ümmetçiliktir.’’ Bu sözü iyi düşünün. Milliyetçilik haramdır, demedi. Milliyetçilik olmazsa ümmetçilik de olmaz. Kavmi duygular, bir de İslami duygular vardır. İnsanlar ilk önce kavimler olarak bir kavmin etrafında vahdet bulmuşlar. Daha sonra dinî duygular oluşmuştur. Ben Türk ailesinde dünyaya geldim. Ben kavmimi seçmedim ki. Allah beni Türk yarattı. Bundan dolayı Türk olmak, bana Allah tarafından verilmiş bir nimettir. Ben, bu nimeti korumalıyım, bu nimete

sahip çıkmalıyım. Allah, beni Müslüman ailesinde dünyaya getirdi. Bu, insan için büyük bir şereftir. Biz, gece gündüz bunun için Allah'a dua etsek yetmez. Bakın, Türk bütün İslam'ı temsil etmektedir. Çünkü İslam da birliğe çalışır, milli mesele olarak Türklük de birliğe çalışır'' (bk. Birinci Röportaj, 218-266).

Türkler, İslamiyet'i kabul ettiği günden bugüne kadar İslam'ın bayraktarlığını yapmıştır. Şair, Türklerin ve Oğuzların İslamiyet'i korumak, yaymak ve devam ettirmek için verdiği hizmetleri şu mısralarla anlatır:

Yaradan behş edib bu şerafeti,

Qorudu İslam'ı Oğuz qeyreti.

Oğuz babalarım durub seflere,

Eger yetmeseydi müdhiş zefere,

Dinsizler atılıb bu meydanlara,

Zülm eyleyerdiler müselmanlara. (Sızan Hakikatler, s:9)

Oğuztürk, Azerbaycan'ın büyük Turan topraklarının mukaddes ve en önemli bir parçası olduğunu, milletin ulu Türk milleti, asıl vatanın Turan, akidesinin yani inancının İslam, kitabının ise Kur'an olduğunu ifade eder. Bundan daha büyük bir mutluluğun olmadığını ve bu nimetler için Allah'a şükrettiğini dile getirir. Oğuztürk, Türk-İslam mefkûresini birkaç mısradaki şöyle özetler:

Müqeddes qismidir Azerbaycanımın,

Canımdır, qanımdır böyük Turan'ım!

Milletim-ulu Türk, vetenim-Turan,

Ekidem İslam'dır, kitabım-Quran!

Olmaz bundan böyük seadet daha,

Hemd olsun, şükr olsun rebbim Allah'a! (Sızan Hakikatler, s:352)

Bilindiği gibi hem Türkiye'nin hem de Azerbaycan'ın bağımsızlık sembolü olan bayraklarının üzerinde yıldız vardır. Türk bayrağının üzerindeki yıldız beş köşelidir. Azerbaycan bayrağının üzerindeki yıldız ise sekiz köşelidir. Her iki bayrakta da genel anlamda hilal İslamiyet'i, yıldız ise Türklüğü sembolize eder. Yani kısacası bayrakta

Türk-İslam düşünce sistemi birleşir ve en somut şekilde kendini gösterir. Hilal ve yıldız, Türk-İslam mefkûresinin en somut göstergesidir. Şair, hilal ile yıldızın Türk-İslam düşünce sisteminin en somut şekli olduğunu şu mısralarla dile getirir:

Aypara beşguşe ve sekkizguşe,

Türk, İslam timsali olub hemişe. (Vahdet Hasreti, s:191)

Şair, Türklerin İslamiyet için verdikleri hizmetleri ayrı bir bölümde şu mısralarla ifade eder:

Ey Allah eşqiyle yaşayan Oğuz,

İslam bayrağını taşıyan Oğuz!

O işaretler ki bayrağında var,

Onu leyaqetle önünde apar!

Aypara İslam'ın işaretidir,

Eziz peygamberin nişanesidir. (Cennet Kapıları, s:68)

Oğuztürk'e göre, üzerinde yaşadığımız vatan, konuştuğumuz dil, soyumuz olan Türklük ve inandığımız İslam dini her şeyden saf, temiz ve azizdir. Bunlar, bize Allah tarafından verilmiş en değerli nimetlerdir. Şaire göre, bu nimetlere sahip olduktan sonra dahi olmaya gerek yoktur. Allah tarafından verilmiş bu nimetler, bizi dünyanın en dahi ve en şerefli milleti yapmaya yeter. Çünkü bu nimetler, Türk-İslam düşüncesinin en büyük değerleridir. Türk-İslam düşüncesi, bu değerler etrafında şekillenir ve vücut bulur. Oğuztürk'e göre Türklük ve İslamiyet, hem bedenimiz hem ruhumuzdur. Birini diğerinden ayırmak mümkün değildir. Oğuztürk, Türk-İslam mefkûresi hakkındaki bu düşüncelerini şu beyitle açıklar:

Vetenim, halkım ezizdir, dilim, İslamım eziz,

Dahi olmaq ne imiş, varsa bunca nemet eger?! (Hazreti Zul Kar Neyn, s:12)

2.1.2.8. Vahdet/ Birlik Düşüncesi

Vahdet, kelime anlamı olarak bir, birlik manalarına gelir. Vahdet, bir olmaktır, birlik olmaktır, bir amaç için birlikte hareket etmektir. Refail Oğuztürk Dağlı'nın şiir ve poemalarında işlediği millî değer ve temalardan biri de vahdet yani birlik düşüncesidir. Oğuztürk, ilk olarak Azerbaycan'da, daha sonra ise bütün Turan'da birliğin olmasını

arzular. Oğuztürk, Türkler arasındaki birliğe çok önem verir ve bunu zaman zaman eleştirel bir dille, zaman zaman da nasihat niteliğinde dile getirir. Bundan dolayı birlik düşüncesi, Oğuztürk'ün şiir ve poemalarında büyük bir hedef ve ülkü olarak yer alır. Oğuztürk, birlik konusunu en yoğun şekilde *Azerbaycan Vahid Gerek* şiirinde işler ve dile getirir.

Oğuztürk' e göre birlik, sadece biz Türkler için gerekli olan bir fikir ya da bir ülkü değildir. Birlik, her millet, her halk, her cemiyet, her toplum için gerekli ve vacip bir meseledir. Ancak biz Türkler için daha gerekli, daha vacip ve daha zorunludur. Çünkü şaire göre Türklerin bir olması demek, İslam'ın bir olması demektir. Türk'ün bir olması demek, dünyada huzurun, adaletin, hakkın ve hukukun olması demektir. Ama şaire göre, önemli olan bu dünyada birliğin sağlanması ve gerçekleştirilmesidir. Bu dünyada eğer birlik sağlanmazsa zaten ahiret günü bütün ruhlar ve bedenler birlik olacaktır. Bütün ruhlar ve bedenler, Allah'ın huzurunda bir arada olacak ve Allah'a hesap verecektir. İnsanlar için birlik olmak kaçınılmazdır. Şair, insanların bu bir olma gerçeğini şu beyitle açıklar:

Ahirat mehv edecek, sonra Qiyamet qopacaq,

Cümle ruhlar ve bedenler yine vehdetde olar. (Cennet Kapıları, s:8)

Oğuztürk, sadece kendi halkı veya milleti için değil, bütün insanlık için vahdet ister. Bütün insanlığın birlik olmasını ve bu birlik sayesinde saadete kavuşmasını arzular. Ancak Türk birliğinin sağlanması için adeta bağı yonar ve haykırır. Çünkü şaire göre, Türk birliği olmadan ne ümmet birliği ne de insanlığın birliği olur. Şair, her kavmin kendi birliğini sağlanması için Allah'a şu şekilde dua eder:

Refailem, Azerem, Oğuzam, Türkem, ya meded!

Ulu tanrım etmesin bir nesli vehdetden kenar! (Cennet Kapıları, s:12)

Oğuztürk, ilk önce Azerbaycan'da birliğin sağlanmasını ister. Eğer Azerbaycan'da millî birlik sağlanırsa, ileride Turan birliği de sağlanır. Oğuztürk'e göre Azerbaycan'da meydana gelen sağlam bir vahdet, bütün Turan ellerini kendi etrafında toplayacak ve böylece büyük Turan birliği de sağlanmış olacaktır. Oğuztürk, Azerbaycan'daki birliğin ne kadar vacip olduğunu şu dizelerle ifade eder:

Hökmün sürmesin cehalet! Azerbaycan vahid gerek!

İşıqlansın qatı zülmet! Azərbaycan vahid gerek! (Cennet Kapıları, s:15)

Şaire göre, Azerbaycan'da büyük bir birliğin sağlanması için Azerbaycan'ın bir kalp ağrısı olan Karabağ'ın hemen Azerbaycan'a bağlanması ve Azerbaycan ile tamamen bir olması gerekir. Ona göre, birlik önündeki en büyük sorun budur. Şair, artık bu kalp ağrısının ve zilletin derhal durdurulmasını ister. Karabağ'daki bu feryadı şu dizelerle haykırır:

Qarabağda elim qaldı, qelb evime ağrı saldı,

Yetmezmi bu ağrı, zillet? Azərbaycan vahid gerek! (Cennet Kapıları, s:15)

Şair, başta Azerbaycan ve bütün Türk dünyası için birliğin ne kadar gerekli olduğunu ayrı bir bölümde şu mısralarla dile getirir:

Haqq ile reftaram bu gün, sülhe terefdaram bu gün,

And olsun, yeter nehayet-Azerbaycan vahid gerek!

Refailem, sözüm-vehdet! Mübarizindir seadet!

Bizimledir Haqq, edalet-Azerbaycan vahid gerek! (Cennet Kapıları, s:15)

Şaire göre birlik olmak, insanları Allah'a daha yakın eder. Tarikatlara, tayfalara ve mezheplere bölünmek insanları Allah'tan uzaklaştırır. Bir olan ve birlikte hareket eden toplumlar güçlü olur. Ama bölünen, parçalanan, tayfalara ya da mezheplere ayrılan toplumlar yavaş yavaş tarih sahnesinden silinir. Şair, bir olmanın insanları Allah'a daha da yakınlaştırdığını şu dizelerle ifade eder:

Tayfa, teriqetle bölünme daha,

Birlik yakın eder bizi Allah'a. (Cennet Kapıları, s:81)

2.1.2.9. Vatan Sevgisi

Vatan ne Türkiye'dir Türklere, ne Türkistan;

Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan... (Gökalp, 2016: 22)

Vatan sevgisi tamamımıza büyük Türkçü ve fikir adamı Ziya Gökalp'in *Turan* şiirindeki bu mısralarla başladık. Bu iki mısra, Türk'ün ezelden ebediyete var olan vatan tasavvurunu ortaya koyar. Gökalp'e göre vatan, Türkler için ne Türkiye'dir, ne de Türkistan'dır. Türklerin vatani, büyük Turan'dır.

Refail Oğuztürk Dağlı'nın şiir ve poemalarında işlediği ve üzerinde durduğu millî değer ve temalardan biri de vatan sevgisidir. Oğuztürk, Türklerin vatan tasavvurunu ve vatan sevgisini şiir ve poemalarında her fırsatta dile getirir. Özellikle *Vatan Sevgisi* ve *Vatanım Benim* şiirlerinde, vatan sevgisi temasını yoğun bir şekilde işler.

Oğuztürk ile röportaj yaptığımızda vatan ve vatan sevgisi konusundaki düşüncelerini bize şu şekilde ifade etti: *“Vatan sevgisi, çok kutsal bir sevgidir. Peygamber efendimizin sözü var; “Vatanı sevmek imandandır.” Peki, vatani kimler sever? Gerçek manada vatan sevgisi kimlerde olur? İmanlı kişilerde olur. İman sahibi kişilerde olur. Kimlerde olur? Allah'ını tanıyan, milletini, elini, obasını seven insanlarda olur. Allah'a ibadet eden insanlarda olur. Bunlar, yine kapalı bir çevre. Peki, vatan nedir? Vatan; ana, ata, akraba bunların hepsidir. Vatan, dinin ve imanındır. Yani vatan korunmazsa din de korunmaz, milliyet de korunmaz”* (bk. Birinci Röportaj, 218-266).

Oğuztürk'e göre vatan sevgisi, bir gurur ve şereftir. Oğuztürk'ün kaleme aldığı şiir ve poemalara baktığımızda büyük bir vatan sevgisinin olduğu anlaşılır. Şair, vatan sevgisinin ne kadar kutsal ve kendisinde büyük bir vatan sevgisinin olduğunu şu dizelerle dile getirir:

Neyi var, neyi yok-öz milletimdir,

Menim qürurumdur, şerafetimdir!

Bir ölçü derk etmez dünyada beşer,

Mende olan Veten sevgisi qeder. (Sızan Hakikatler, s:351)

Şaire göre sevmek ve sevilme, mukaddes bir duygudur. Ancak sevgiden daha mukaddes bir şey vardır. O da vatandır. Oğuztürk'e göre sevgilerin en mukaddesi, vatan sevgisidir. Çünkü vatan sevgisi imandan gelir. Şair, bu mukaddes sevginin yok olmaması ve vatanına bir zarar gelmemesi için Allah'a şu şekilde dua eder:

Uçaram göylerde terlanlar kimi,

Gezerem torpagda aslanlar kimi,

Coşaram sevgimden ümmanlar kimi,

Sevgim müqeddesdir vetenim qeder!

Haqq Tanrım, yurduma deymesin zerer! (Sızan Hakikatler, s:490)

Oğuztürk'ün eserlerine baktığımızda karşımıza büyük bir vatan aşkı ve vatan sevgisi çıkar. Bu aşk, özellikle şairin şiir ve poemalarında açık bir şekilde görülür. Şair, kalbindeki vatan aşkını büyük bir ateşe benzetir. Şaire göre bu ateş, o kadar büyüktür ki güneş dahi bu ateşten nur ve ışık alır. Bu ateş, bütün dünyayı aydınlatan güneşe ışık saçar. Şair, yüreğindeki bu vatan aşkını şu dizelerle ifade eder:

Sönmezdir içimde bu od, bu ateş,

Vetene eşğimden nur alır Güneş! (Sızan Hakikatler, s:493)

Şaire göre, Türklerde büyük bir vatan sevgisi vardır. Oğuztürk, Türklerdeki vatan sevgisini ve bu sevginin özelliklerini şu mısralarla tasvir eder:

O, benim canımda, o, qanımdadır,

İrsi nemetimdir veten sevgisi!

Eslimden aldım ki, neslime verim,

Ulu âdetimdir veten sevgisi! (Sızan Hakikatler, s:520)

Oğuztürk, kalbinde büyük bir vatan sevgisinin varlığını ve bu sevginin hem kişiliği hem de edebî şahsiyeti üzerinde derin etkilere sahip olduğunu her fırsatta dile getirir. Oğuztürk, vatan sevgisinin hem kişiliği hem de edebî şahsiyeti üzerindeki etkilerini şu dizelerle ifade eder:

Her bir tereddüdüm onunla bitmiş,

Her çetin anımda imdada yetmiş!

Ruhumu zirveler fatehi etmiş,

Sebrim, zehmetimdir veten sevgisi! (Sızan Hakikatler, s:520)

Oğuztürk'e göre en büyük ve en kutsal sevgi, vatan sevgisidir. Şair, bu büyük ve kutsal sevgiyi şu mısralarla betimler:

Sevgimle derk edir qelbimin gözü,

Onunla seçirem eyriden düzü!

Yurdun istehkamı, milletin üzü,

Medeniyetimdir veten sevgisi! (Sızan Hakikatler, s:520)

Şaire göre, vatan sevgisinin paklığından ve saflığından insanın kalbine iman gelir. Çünkü ona göre vatan, cennete yol açan bir mekândır. Bundan dolayı vatan sevgisi, ebediyettir, sonsuzluktur ve sonsuzluğa açılan kapıdır. Şair, vatan sevgisinin sonsuzluğunu şu dörtlülle anlatır:

Paklığından geldi qelbime iman,

Hifz etsin yurdumu uca Yaradan!

Vetendir cennete yol açan mekân,

Ebediyetimidir veten sevgisi! (Sızan Hakikatler, s:520)

Oğuztürk'e göre vatan sevgisi, semalardan aydın ve saf sudan durudur. Vatan sevgisi, şairin eline, gözüne, yüreğine ve sözüne güç veren ilahi bir kuvvettir. Şair, kendine ve insanlığa kuvvet veren bu ilahi gücü şu mısralarla tasvir eder:

Semalardan aydın, saf sudan duru,

Her cesur üreyin fehri, qüruru,

Qolumun teperi, gözümün nuru,

Söz kerametimidir veten sevgisi! (Sızan Hakikatler, s:520)

Oğuztürk'e göre her Türk, vatanını sever ve vatani için seve seve canını verir. Ona göre, Türklerdeki vatan aşkı ve vatan tasavvuru başka hiçbir millete yoktur. Çünkü vatan sevgisi, Allah tarafından Türklere bahşedilmiştir. Oğuztürk, Türkler için vatanın ne kadar değerli olduğunu şu şekilde ifade eder:

Canından önemlidir ölçüde her Türk'e Vetem!

Onu tek tanrımız Allah bize behş etmiş eger,

Ulu Türk milletimin haqqıdır bu şanlı zefer! (Vahdet Hasreti, s:61)

Oğuztürk'e göre vatan sevgisi, Allah tarafından Türklere verilmiş bir hikmet ve nimettir. Ona göre vatan sevgisi, en büyük hikmetlerden ve nimetlerden biridir. Şair, Allah tarafından Türklere verilmiş bu hikmeti şu ifadelerle dile getirir:

Atmaqol çuham ve başlıq Oğuz'un âdetidir,

Kemer üstünde 'üç ok' beyliyin elametidir!

Ey Refail, bu veten sevgisi haqq hikmetidir. (Cennet Kapıları, s:20)

Şair, *Vetenim Menim* şiirinde de vatan ve vatan sevgisinin Allah tarafından Türklere verilen mukaddes bir nimet olduğunu ifade eder. Oğuztürk, Allah tarafından verilen bu mukaddes nimeti şu dörtlülle anlatır:

Vahid Tanrımızın bize verdiyi,

Müqeddes nemetdir vetenim benim!

Tanrı nemetine şükr edirem men,

İlahi qismetdir vetenim benim! (Cennet Kapıları, s:204)

Oğuztürk, vatani yeryüzündeki cennete benzeterek vatan sevgisi hakkında tavsiyelerde bulunur. Şair, bu tavsiyeleri şu mısralarla dile getirir:

Qedirbilen övlad olsam vetene,

Cennetin qapısı açılar mene.

Eger sual versen, deyerem sene,

Yerdeki cennetdir vetenim benim!

Müqeddes nemetdir vetenim benim!

İlahi qismetdir vetenim benim! (Cennet Kapıları, s:204)

Millî şairimiz Mehmet Akif de *İstiklal Marşı*'nda vatanımızı cennete benzeterek, her Türk'ün bu cennet vatan için canını seve seve verebileceğini dile getirir. Akif, kalbindeki o büyük vatan sevgisini millî marşımızdaki şu mısralarla ifade eder:

Kim bu cennet vatanının uğruna olmaz ki feda?

Şühedâ fışkıracak, toprağı sıksan, şühedâ!

Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Hüdâ,

Etmesin tek vatanımdan beni dünyâda cüdâ. (Çetin, 2011: 69)

Her millî şairde olduğu gibi Oğuztürk'te de büyük bir vatan tasavvuru vardır. Oğuztürk, bu vatan tasavvurunu şu ifadelerle betimler:

Her düzü, deresi, her uca dağı,

Her serin bulağı, her yaşıl bağı,

Ger güllü, çiçeği, zerre torpağı,

Ruzi-bereketdir, vetenim benim!

En ümde rehmetdir vetenim benim!

Müqeddes nemetdir vetenim benim!

İlahi qismetdir vetenim benim! (Cennet Kapıları, s:204)

2.1.3. Toplumsal Değerler

Refail Oğuztürk Dağlı, şiir, poema ve diğer eserlerinde dinî ve millî değerlerin yanında toplumsal değerlere de önem verir ve bu değerleri yoğun bir şekilde işler. Oğuztürk, toplumsal değer, konu ve sorunlara duyarlı ve bu değer ve sorunları eserlerinde işleyen bir şahsiyettir. Oğuztürk'ün özellikle şiir ve poemalarına baktığımızda birçok toplumsal değeri görebiliriz. Şairin eserlerinde özellikle *‘Adalet, Aile, Bireyin Terbiyesi, Eleştiri, İlim ve Bilim, Kadın, Ölüm, Rüşvet ve Vicdan’* gibi toplumsal değer ve temalar karşımıza çıkar. Bu değer ve temalar verilen metin örnekleriyle incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

2.1.3.1. Adalet

Refail Oğuztürk Dağlı'nın, şiir ve poemalarında yoğun olarak işlediği toplumsal değerlerin başında adalet teması gelir. Şair, adalet temasını şiir ve poemalarında ayrıntılı olarak işler ve özellikle adil olmayan yöneticileri, ülkesini ve devletini adalet ile yönetmeyen hanları, hakanları, hükümdarları, valileri ve yöneticileri sert bir dille eleştirir. Böylelikle hem yöneticileri adalet konusunda eleştirirken hem de ideal yönetici tipinin özelliklerini anlatır. Oğuztürk'e göre, adalet herkes için özeldir. Allah, adaleti insanlar için göklerden indirmiştir ve herkesin adaletten üzerine düşen payı alması gerekir. Şaire göre, Allah'ın adaleti iki yönlüdür. Allah'ın adaleti hem rahim, rahman, merhamettir hem de cezadır. Oğuztürk ile röportaj yaptığımızda adalet ile ilgili düşüncelerini şu cümlelerle ifade etti: *‘Allah, göklerden adaleti insanlar için indirmiştir. Herkes için özel indirmiştir ve herkesin adaletten üzerine düşen payı alması gerekir. Kısacası adalet, herkes için özeldir. Herkesin bundan pay alması gerekir. Şimdi burada adalet dediğimizde genel olarak sadece rahim, rahman yani rahmet ve merhamet anlaşılıyor. Adalet, sadece rahim değil aynı zamanda cezadır. Yani hem ödül, hem ceza. Herkesin yaptığı için bir karşılığı vardır. Allah, zaten adaletlidir. İkincisi de Allah, adildir. Ben hangi amelime göre*

Allah'tan adalet diliyorum. Biz kimiz ki Allah'tan adalet diliyoruz. Mahvoluruz. Zaten Allah, adaletlidir, merhametlidir. Bundan dolayı biz sadece Allah'tan merhamet isteyebiliriz. Merhamet dileyebiliriz''(bk. Birinci Röportaj, 218-266).

Oğuztürk'ün adalet temasını en yoğun şekilde işlediği şiiri, *Adil Şah* poemasıdır. *Adil Şah* poemasının ana teması adalet kavramıdır. Şair, diğer poemalarında olduğu gibi bu poemasında da küçük ibretlik bir hikâye ile insanlara adalet konusunda ders verir ve adil olmayan yöneticileri sert bir dille eleştirir.

Oğuztürk, adaletin Yüce Allah'ın dergâhından yere indiğini ve insanların bundan pay aldıklarını söyler. Ona göre, adaletin tek sahibi ve hâkimi Allah'tır. Adalet, Allah'ın dergâhından yere iner ve insanlar bundan üzerine düşen payı alır. Şair, bu düşüncelerini şu dizelerle ifade eder:

Dergâhından ener Yere edalet,

Her kes öz payını alar nehayet. (Sızan Hakikatler, s:6)

Şair, *Sızan Hakikatler* poemasının bir bölümünde Türkleri eleştirirken, Türklerin tarih boyunca doğru, dürüst ve adaletli olduklarını dile getirir. Ancak bunun yanında birçok kabahat ve yanlışlarının da oluşunu ifade eder. Şaire göre Türkler, tarih boyunca kurdukları her devleti adaletle yönetmiştir. Şair, bu düşüncelerini şu mısralarla dile getirir:

Doğrusan, düzgünsen, edaletin var,

Amma tarih boyda kebahetin var. (Sızan Hakikatler, s:98)

Oğuztürk, *Hak Tanrım* şiirinde Türklerin, her konuda maksatlarının ve niyetlerinin gayet açık olduğunu anlatırken, bunun nedenini aslında adaletli olmalarına bağlar. Ona göre, bu dünyada Türkler kadar mert, açık sözlü, yiğit, adaletli başka bir millet yoktur. Çünkü Türklerin yaptığı her işte adalet vardır. Şair, bu durumu şu mısralarla ifade eder:

Açık bir kitabdır benim suretim!

Çünkü edaletten doğar niyyetim. (Sızan Hakikatler, s:491)

Oğuztürk, *Adil Şah* poemasında anlattığı küçük manzum hikâyede adalet temasını işler. Oğuztürk, öncelikle bir devleti ayakta tutan en büyük gücün adalet olduğunu

vurgular. Bundan dolayı devleti yönetenler, adil olmalı ve halkını adil bir şekilde yönetmelidir. Adalet ile yönetilen devlet, gelişir ve büyür. Adalet ile yönetilen insanlar mutlu olur ve barış içinde yaşar. Ancak adaletin olmadığı bir ülkede hırsızlık, yalan, rüşvet, dolandırıcılık, zulüm alır başını gider. Şair, bu poemasında fakir ve yoksul insanlar için adaletin olmadığını ifade eder. Fakir, yoksul ve gariban insanlar için maalesef adalet yoktur. Ancak zenginler ve varlıklı memurlar için adalet vardır. Çünkü onlar, adaletin temsilcisi olan ve adaleti tesis eden hâkimlere rüşvet verir ve onları paralarıyla satın alırlar. Şair, bu düşüncelerini şu mısralarla dile getirir:

Varlı memurlarçın vardır ‘adalet’,

Çünkü hâkimlere verirler rüşvet. (Cennet Kapıları, s:38)

Şaire göre, gelişmiş bir ülkenin veya devletin temelinde adil yönetim şekli yatar. Eğer bir ülke adalet ile yönetilirse o ülke gelişir ve kalkınır. Adalet, her devrin istenilen ve aranan en büyük değeridir. İnsanlar suya kanmış gibi adaleti ararlar. Çünkü her insan adil bir düzen içinde hayat sürmek ister. Adalet, insanları birbirine bağlar ve millet olma bilincini aşılır. Adalet sayesinde bir ülkede huzur ve güven ortamı sağlanır. Bunun için şair, öncelikle devleti ve halkı yönetenlerin, adaletli olmalarını öğütler. Şaire göre Allah'ın emir, yasak ve kurallarına göre kurulmuş adaletli bir sistem, en ideal devlet ve yönetim şeklidir. Önce adalet sistemi kurulmalı, daha sonra suçlular cezalandırılmalıdır. Suçlu olan veya olmayan herkes bu adaletli sistem içinde yargılanmalı ve varsa cezaları verilmelidir. Şair, bu düşüncelerini şu ifadelerle açıklar:

Evvel Allah deyen edaleti kur,

Sonra oğruların ellerini vur! (Cennet Kapıları, s:43)

Oğuztürk, adalet konusunda özellikle yöneticilere ve bir nevi adaletin bu dünyadaki temsilcileri olan hâkimlere karşı keskin eleştirilerde bulunur. Halkını adalet ile yönetmeyen yöneticileri sert bir dille eleştirir. Özellikle eleştiri oklarını rüşvet alıp ama adaleti tesis etmeyen hâkimlere yöneltir. Şair, halktan rüşvet alıp sefa içinde yaşayan hâkim ve yöneticilerin acaba adaletten ne anladıklarını şu mısralarla sorar:

Evvel hâkimlere bir salaq nezer,

Rüşvet her birinin ömrünü ‘bezer’,

‘‘Heyir’’ deyip her vakt rüşvet güdürler,

Eyş-işret içinde heyat sürürler.

Bunlar ki bu qeder haram yeyerler,

Sence "adalet" den ne derk ederler? (Cennet Kapıları, s:42)

Oğuztürk' e göre bir insan, yaptığı her işte ilk önce adaleti temel almalı ve adalet ile hareket etmelidir. Adalet ile yapılan iş, başarılı olur ve bütün insanlara güven verir. Şaire göre bir insanın vicdanı, fikri, emeli pak yani temiz olursa ve yaptığı her işte adaleti temel alıp adalet ile hareket ederse, Allah, onu zalimlerden korur. Çünkü Allah, adildir ve insanların birbirine adalet ile hükmetmelerini emreder. Bundan dolayı adalet, sadece biz Türkler veya Müslümanlar için değil, bütün insanlar ve insanlık için gereklidir. Şair, bu düşüncelerini şu dizelerle anlatır:

Pak olsa vicdanın, fikrin, emelin,

Her işde edalet olsa temelin,

Seni zalımlardan qoruyar Allah,

Odur bu varlıqda her şeyden agâh. (Cennet Kapıları, s:58)

Oğuztürk, iman, rızık, servet ile beraber adaletin dünyaya belirli bir miktarda geldiğini ifade eder. Ona göre, her şeyin bir miktarı, sınırı olduğu gibi adaletin de bir miktarı ve sınırı vardır. Ama önemli olan, bu sınırı bilmek ve ona göre davranmaktır. Çünkü adaletin de adaletsizliğin de sorumluluğu çok ağırdır. Her insan, bu mesuliyeti kaldırmayabilir. Oğuztürk, adaletin miktarını ve sınırını şu ifadelerle dile getirir:

İman, ruzi, servet bir de edalet,

Dünyaya miqdarda gelibdir elbet. (Cennet Kapıları, s:67)

Şair, adalet yolunun tüyden bile ince ve nazik olduğunu, adalet yolunun her tarafının fitne ve fesat olduğunu ifade eder. Şaire göre adalet yolu, çok ince ve zor bir yoldur. Adalet, iki tarafı da keskin bir kılıç gibidir. Hangi tarafından tutarsak totalim elimizi kesecektir. Bunun için çok dikkat etmek ve karar verirken her şeyi en ince ayrıntısına kadar düşünmek gerekir. Eğer bir yönetici veya bir hâkim, bunlara dikkat etmezse adaletli davranamaz ve yanlış karar verir. Şair, bu düşüncelerini şu şekilde ifade eder:

Tükden de nazikdir edalet yolu,

Fitnedir bir addım sağı ve solu. (Cennet Kapıları, s:90)

Şaire göre, bir hükümdarın, valinin, hâkimin kısacası herhangi bir yöneticinin adaletli olabilmesi ve adalet ile hükmetmesi için ilk önce kalbinde Allah inancı ve Allah korkusu olmalıdır. Adaletli olmanın ve adalet ile hükmetmenin ilk şartı budur. Allah'tan korkan ve yüreğinde Allah inancı olan bir insan muhakkak adaletli davranır. Şair, bu fikirlerini aşağıdaki mısralarla dile getirir:

Edaletle olar yahşı hökmdar,

Eger ki qelbinde haqqa inam var. (Hazreti Zul Kar Neyn, s:23)

Oğuztürk'e göre, eğer bir ülke veya bir devlet adalet ile yönetiliyorsa ve orada adalet hâkimse Tanrı'nın merhameti, rahmeti ve bereketi o ülke, o devlet ve o insanlar üzerine olur. Allah, o insanların rızkını çoğaltır ve bereketlendirir. Şair, bu fikirlerini şu şekilde anlatır:

Eger elde hâkim olsa edalet,

Tanrıdan yetişer, ruzi-bereket! (Hazreti Zul Kar Neyn, s:63)

2.1.3.2. Aile

Oğuztürk'e göre aile, toplumumuzun en küçük birimi ve en önemli yapı taşıdır. Aile, toplumumuzun temelidir. Toplum, iyi, güzel ve doğru aile temellerine dayanır ve bu temeller üzerine inşa edilir. Şaire göre aile kurmak, akıllı insanların işidir. Akıllı insan, aile kurar ve vatana, millete, devlete hayırlı evlatlar yetiştirir. Şair, aile konusundaki fikirlerini şu şekilde ifade eder:

Aqil birce defa qurur aile,

Quranda Allah'tan tövsiyye bele. (Cennet Kapıları, s:65)

2.1.3.3. Bireyin Terbiyesi

Oğuztürk'ün, toplumsal değerler kapsamında üzerinde durduğu ve işlediği temalardan biri de evlat terbiyesi ve gelecek nesillerin yetiştirilmesidir. Bireyin terbiyesi ve gelecek nesillerin yetiştirilmesi konusu, İslami devrin ilk eserleri olan *Kutadgu Bilig* ve *Atebetü'l-Hakâyık* gibi eserlerde de işlenir ve dile getirilir.

Oğuztürk'e göre iyi, temiz ve hayırlı evlat yetiştirmek, her anne ve babanın en önemli görevlerinden biridir. Şaire göre evlat sevgisi, sevgilerin en büyüğü ve en

değerlisidir. Ama bu sevginin bir sınırı ve miktarı vardır. Bu sevgi, evladımızı terbiye etmenin ya da iyi bir şekilde yetiştirmenin önüne geçmemelidir. Gözümüzün nuru olan evlatlarımızın temiz ve düzgün bir şekilde yetişmesi demek, gelecek nesillerin en iyi biçimde yetişmesi demektir. Çünkü geleceğimiz gençliğin elindedir. Bundan dolayı gençlerin yetiştirilmesinde ve terbiye edilmesinde ailelere çok büyük görevler düşer. Şair, bireyin terbiyesinde ve evlat yetiştirmede ailenin rolünü şu mısralarla anlatır:

Savadlı, vüqarlı böyüse övlad,

Düşmenin fitnesi cövl etmez azad. (Cennet Kapıları, s:80)

2.1.3.4. Eleştiri

Eleştiri, Refail Oğuztürk Dağlı'nın şiir ve poemalarında ön plana çıkan önemli bir toplumsal değer ve temadır. Oğuztürk, şiir ve poemalarında birçok konunun eleştirisini yapar ve eleştirdiği konuların düzeltilmesi için önerilerde bulunur. Oğuztürk'ün eserlerine baktığımızda özellikle *Papak, Düzelen Zad (Şey) Değil, Şayet Deseler, Muallim, Tapmaca (Eleştiri), Muallim ve Talebe, Uyku* gibi şiirlerde eleştiri konusu ön plana çıkar. Oğuztürk, bu şiirlerde daha çok sosyal eleştiriler yapar. Yani toplumun aksayan yönlerini, dinî vazifeleri yerine getirmeyen insanları, sadece para için şiir veya eser yazan şairleri eleştirir. Şairin eleştirilerinde kullandığı üslup ise biraz keskin ve serttir. Oğuztürk'ü bu yönüyle yani yaptığı sosyal eleştiriler bakımından Mehmet Akif'e benzetebiliriz. Akif de eserlerinde toplumun aksayan ve yanlış yönlerini dile getirerek önemli ve sert eleştirilerde bulunur. Bundan dolayı sosyal eleştiriler bakımından Oğuztürk ile Akif arasında benzerlikler vardır.

Oğuztürk, şiir ve poemalarında Türklerin üstün yönlerini, meziyetlerini anlattığı gibi sahip oldukları zaafalara da yer verir. Türklerin doğru, düzgün, mert ve adaletli olduklarını söylerken ama aynı zamanda tarihte birçok kabahatlerinin de olduğunu ifade eder. Oğuztürk'e göre, Türklerin en büyük kabahatleri zaaflarıdır. Birbirini çekememezlik, iktidar olma hırsı, daha güçlü olma ve gücü her zaman elinde bulundurma isteği, Türklerin en büyük zaaflarıdır. Şair, Türklerin doğru, düzgün, mert, adaletli olmalarının yanında kabahatlerinin ve zaaflarının olduğunu şu mısralarla ifade eder:

Doğrusan, düzgünsen, edaletin var,

Amma tarih boyda qebahetin var. (Sızan Hakikatler, s:98)

Şaire göre, devletlerin yıkılmasına, ülkelerin dağılmasına ve toplumların tarih sahnesinden silinmesine neden olan iki önemli düşman vardır. Bunlar, cehalet ve kibirdir. Cehalet ve kibir, hem insanları hem de toplumları içten içe kemiren ve yok eden bir kurt gibidir. Maalesef zaman zaman Türk ülkelerinde cehalet ve kibir hüküm sürmüştür. Ancak bu cehaletin ve kibrin sonuçları Türkler için çok acı ve büyük olmuştur. Şair, Türk ellerinde cehaletin ve kibrin meydana getirdiği yıkıntıları şu şekilde anlatır:

Bak, seyr ele bu doğma eli,

Harabazar etdi cehalet seli.

Nece ki büsbütün Azerbaycanı,

Nece ki, büsbütün qoca Turanı...

O qeder güvendiz öz qüvvenize,

Qalib geldi cılız kaferler size.

Tekebbür o qeder boğdu ki sizi,

Özüünüz mehv etdiz öz ölkenizi. (Vahdet Hasreti, s:85)

Oğuztürk, geçmişten gelen âdet, gelenek, görenek ve değerlerimizi tam anlamıyla yaşamadığımızı ve her geçen gün bunlardan uzaklaştığımızı sert bir dille eleştirir. Şaire göre bu durum, toplumda ciddi anlamda millî ve ahlaki çöküntülere neden olmuştur. Oğuztürk, toplumda meydana gelen bu millî ve ahlaki çöküntüleri şu mısralarla ifade eder:

Hanı babaların o emaneti,

Hanı teqva, hanı halkın vehdeti?

Varmı elm öyreden mektebлерiniz,

Varmı iman dolu metlebleriniz? (Vahdet Hasreti, s:86)

Şaire göre Türkler, her geçen gün kendi millî değerlerinden uzaklaşmakta ve başka milletleri taklit etmektedir. Bundan dolayı da birçok alanda geri kalmıştır. Oğuztürk, Türklerin bilim, eğitim, ordu gibi alanlarda geri kaldığını şu dizelerle eleştirir:

Kaferleri teqlid eden kim oldu,

Her işde bir rüşvet güden kim oldu?

Düşmen elm öyrenib ordu quranda,

Horul-horul yatdız here bir yanda.

Eşit! Türk'ün Türk'e her heqareti,

Güc verer kafere, artar qüdrete.

İmansız Türk de Türk hisleti olmaz,

Elmsiz yurdunun qüdrete olmaz. (Vahdet Hasreti, s:87)

Oğuztürk'e göre, bölünmüş, ayrılmış ve birlik olamamış bir ülke, uzun zaman vahdete hasret kalır. Çünkü içlerinde birlik olma aşkı, düşüncesi ve fikri yoktur. Şair, vahdetini sağlamayıp birlik olamayan bir milleti şu cümlelerle eleştirir:

Bilsin, zelaletden bölünmüş millet,

Uzun zaman qalar vehdete hesret!

Allahsız, elmsiz, ordusuz ölke,

Gerekdir layiqli bir ceza çeke. (Vahdet Hasreti, s:87)

Şaire göre, Türklerin en büyük zaaflarından biri de bir olamama ya da bir birlik kuramamalarıdır. Oğuztürk, Türklerin bu zaafını şu iki mısra ile dile getirir:

Dörd yandan kaferler boğurlar bizi,

Biz de denleyirik bir-birimizi. (Vahdet Hasreti, s:89)

Oğuztürk'ün eleştirisini yaptığı konulardan biri de ilim ve âlimlerdir. Şair, gerçek anlamda ilmin yapılmadığını ve âlimlerin yetişmediğini ifade eder. Şair, bugün mekteplerde yapılan ilim ile eskiden yapılan ilmi karşılaştırır ve eski ilmin ve âlimlerin bugün olmadığını söyler. Çünkü okullarda eğitim görenler hakkı ile değil rüşvet ile diploma almaktadır. Hal böyle olunca memlekette ne ilim, ne âlim ne de düzen kalmıştır. Şair, ilim ve âlim konusunda yaptığı eleştirileri şu şekilde ifade eder:

Hamımızı sen ahır salacaqsan zillete,

Buyur! Yazırsan ki sen, şer ataraq millete,

Güya ki, mektebliler diplom alır rüşvete,

Tedris o tedris deyil, ustad o ustad deyil.

Birce sensen ağıllı! Sen düşünen zad deyil!

Men ölüm, şair lele, felsefen abad deyil! (Cennet Kapıları, s:21)

Şairin eleştirdiği konulardan biri de dindir. Toplumda dinî bir yozlaşmanın başladığını, dinî değerlerin unutulduğunu ve insanların dinî görevlerini yerine getirmediğini sert bir dille eleştirir. Toplumda özellikle rüşvetin yaygınlaştığını, ahlak dışı davranışların arttığını yani kısacası toplumsal düzenin bozulduğunu ve toplumsal bir yozlaşmanın başladığını ifade eder. Şair, dinî konularda yaptığı eleştirilerini şu şekilde sıralar:

Cesusluqla yazırsan-hecce gedenler de var,

Borca gedenler de var, herce gedenler de var.

Birçoğu şan-şöhrete, merce gedenler de var.

Müştehidlik eyleme, din bele berbad deyil.

Yaz ne qeder yazırsan, heç düzelen zad deyil,

Men ölüm, şair lele, felsefen abad deyil! (Cennet Kapıları, s:22)

Şair, toplumun başka milletleri, toplumları ve ülkeleri örnek aldığını, onlara özendiğini dile getirir. Toplum, başka milletleri örnek almaya başlamış ve kendi millî ve manevi değerlerinden gün geçtikçe uzaklaşmıştır. Kendi çocuklarına ve gelecek nesillere kendi değerlerini, âdetlerini, geleneklerini, göreneklerini, kültürünü yani kısacası millî, manevi ve dinî değerlerini öğretmemektedir. Şair, bu konudaki eleştirilerini sert bir dille ifade eder:

Vardırmı gören cahanda bir özge eyalet,

Yad âdete duysun bu qeder sevgi, mehebbet,

Övladını qoysun babanın irsine hesret?!

Zenn etme ki, ünvan bizim ünvanıdır, inanma!

Şayed deseler-ölke müselmanıdır-inanma! (Cennet Kapıları, s:23)

Şair bir başka yerde, toplum olarak öz âdet, gelenek ve göreneklerimizi unuttuğumuzu, kültürel hiçbir değerimizi yaşamadığımızı ve aramızda bir birliğin olmadığını söyler. Şair, özellikle millî birlik konusunda yaptığı bu eleştirileri şu mısralarla dile getirir:

Hergah, cemaat, sapmasaq öz âdetimizden,

Olmaz gözeli kürrede öz milletimizden.

Artar bire-min qat gücümüz vehdetimizden,

Bir kes dese-tek-tek gezen aslandır-inanma!

Şayet deseler-ölke müseldandır-inanma! (Cennet Kapıları, s:24)

Şaire göre, artık günün şartları değişmiştir. Değişen devrin şartları, toplumsal yaşamda ciddi manada hasarlara neden olmuştur. İnsanlar değişen şartlara karşı millî ve manevi değerlerini koruyamamıştır. Bundan dolayı insanlar ve toplumlar yavaş yavaş günün şartlarına uyum sağlamaya başlamıştır. Oğuztürk, değişen devrin şartlarının insanlar ve toplumlar üzerinde meydana getirdiği kimlik hasarlarını şu ifadelerle anlatır:

Bir yahşı fikir ver-deyişib gör nece dövrän?!

‘Vay-vay’ çığırıb mat galır insanlara şeytan.

Tek-tük qalıbsa cibleri boş, düz, temiz insan,

Uygunlaşır onlar da bu dövrana, müellim.

Uydurma özünde daha efsane, müellim,

Besdir daha qaldın mene bigâne, müellim... (Cennet Kapıları, s:25)

Oğuztürk'ün eleştirisini yaptığı konulardan biri de rüşvettir. Şaire göre rüşvet, toplumları içten içe kemiren ve toplumların özellikle ahlaki yapısını yozlaştıran en büyük tehlikelerden biridir. Rüşvet, beraberinde yalanı getirir. Yalana kol kanat gerer. Rüşveti alıp ya da verenler bunu artık rüşvet olarak görmez. Buna, kendi aralarında hayır veya bağış derler. Oğuztürk, rüşvet konusundaki eleştirilerini şu mısralarla dile getirir:

Nece şeydir ki, bu şey-verdi qol-qanad yalana?

Nece şeydir ki, ‘heyirdir’ verene hem alana?

Hansı meçhuldür o ki, melum olan bu yana,

Döndü efsanelere, itdi heqiqet, qadası?!

Sene ‘hörmet’, sene zehmet, mene minnet, qadası!

Ona dair sürünür cümle cemiyyet, qadası! (Cennet Kapıları, s:26)

Şair, bir başka bölümde rüşvetin kanımıza, canımıza işlediğini, vicdanımızı ve imanımızı ele geçirdiğini şu sert ifadelerle eleştirir:

Bu hemendir, işleyib qanımıza, canımıza,

Bir vedre barıt qoydu bir tike vicdanımıza.

Sapdırıb bizleri yoldan, dönüb imanımıza,

Nedir e?!.. Tapmacama versene qiymet, qadası!

Sene ‘hörmet’, sene zehmet, mene minnet, qadası!

Ona dair sürünür cümle cemiyyet, qadası! (Cennet Kapıları, s:26)

Toplumun sahip olduğu sosyal kurumlar da şairin eleştirisinden nasibini alır. Şaire göre, hastaneler, okullar, mahkemeler ve diğer sosyal kurumlar görevlerini yapmamakta ve halka gerektiği gibi hizmet vermemektedir. Topluma hizmet vermesi gereken sosyal kurumlar, ciddi manada bozulmuştur. Bu kurumlarda derhal köklü değişiklikler yapılmalı ve bu kurumlar topluma kazandırılmalıdır. Şair, bu eleştirilerini şu dizelerle ifade eder:

Bir hestehane görmüşem... gül-çiçekdir hendever,

Hey çhır darvazasından nicat tapmış desteler,

Kasıbdır ya varlıdır-esla seçilmir hesteler,

Çetinliksiz, rüşvetsiz, müfte tebabet görmüşem!

Neyleyim? Berk yatmışam, böyle revayet görmüşem,

Keçsin Allah günahımdan, yurdu Cennet görmüşem! (Cennet Kapıları, s:29)

Oğuztürk'ün eleştirdiği konulardan biri de adalet ve adaletin temsilcileri olan hâkimlerdir. Şair, ülkede gerçek anlamda adaletin olmadığını, hâkimlerin rüşvet aldığını, hâkimlerin rüşvet aldıklarından dolayı doğru ve gerçek karar vermediklerini ifade eder. Oğuztürk, adalet konusunda yaptığı eleştirileri şu mısralarla dile getirir:

*Mehkeme iclasında bakdım edalet cengine,
 Hâkimler mehel qoymur pula, ‘‘dayılar’’ zengine,
 Mehkeme bir musiqiymiş qanunun ahengine,
 Ay kişi, qalib çıhbıdır haqq-edalet görmüşem!
 Neyleyim?... Berk yatmışam, böyle revayet görmüşem,
 Keçsin Allah günahımdan, yurdu Cennet görmüşem! (Cennet Kapıları, s:29)*

2.1.3.5. İlim ve Bilim

İlim ve bilim, Refail Oğuztürk Dağlı'nın şiir ve poemalarında işlediği ve üzerinde önemle durduğu toplumsal değer ve temalardan biridir. Özellikle *Cennet Kapıları* poemasındaki *İlim* bölümünde bu konuyu ayrıntılı olarak ele alır ve bu konudaki düşüncelerini okuyucu ile paylaşır. Oğuztürk'e göre ilim, beşinci cennet kapısıdır. İlim öğrenmek ve öğretmek, hem kültürümüzde hem de dinimizde var olan önemli bir konudur. Türk-İslam medeniyetinde ilim öğrenmek ve öğretmek önemli bir yere sahiptir. Türk-İslam düşünce tarzında ilim, beşikten mezara kadardır. Ayrıca *Oğuz Kağan Destanı*'nda, *Köktürk Abideleri*'nde, *Kutadgu Bilig* ve *Atebetü'l-Hakâyık* gibi İslami devrin ilk ürünleri olan eserlerde de ilme, bilme ve âlime değer verilir ve bu konularda insanlarla önemli mesajlar paylaşılır.

Oğuztürk ile röportaj yaparken ilim ve bilim hakkındaki düşüncelerini bizimle şu şekilde paylaştı: *‘‘İlim, beşeri ve ilahi olmak üzere ikiye ayrılır. İlim, temel ilim ya da ilmin temeli nedir? Allah'ın yarattıklarıdır. Şimdi sen suyu öğreneceksin, tabiatı öğreneceksin ona fizik diyeceksin. Maddeleri öğreneceksin ve ona kimya diyeceksin. Yani hangi ilim kolu olursa olsun gelip Allah'ın yarattıklarına dayanıyor. Allah, bunları insanların anlaması, düşünmesi ve araştırması için yaratmış. Bütün ilimlerin hepsi Allah'ı anlamaya dayanıyor. İstenilen bir yol var, bir bilim var. O da Allah'ın yarattıklarını öğrenmektir. Sen onu istediğin kollara bölersin. Fizik var, kimya var jeoloji var. Kısacası bir ilim var. O da Allah'ın yarattıkları. İnsanın görevi de onları öğrenmek. Bilim nedir? Bilim, bilmek manasındadır. Bilmek nedir? Allah'a sığınarak ilmi ve her şeyin bilgisini Allah'tan dilemektir’’* (bk. Birinci Röportaj, 218-266).

Oğuztürk, sadece ve sadece Allah'a ve Allah'ın ilmine secde ettiğini, Allah'tan başkasının karşısında boynunun eğilmeyeceğini ifade eder:

Şüursuz qorkudan gelmedim vecde,

Men Haqqın elimine eyledim secde! (Sızan Hakikatler, s:10)

Şaire göre âlim olmanın ilk şartı, inançlı ve imanlı olmaktır. Çünkü imansız bir kişiden gerçek manada âlim olmaz. Âlim olan bir kimse, ilk önce Allah'ın ilim sahibi olduğunu bilmeli ve Allah'ın ilmini anlamalıdır. Şair, gerçek âlimin özelliklerini şöyle açıklar:

“Âlimem” demesin hikmet oğrusu,

İmansızdan âlim olmaz doğrusu. (Sızan Hakikatler, s:10)

Oğuztürk'e göre, ilmin tek sahibi Allah'tır. İlmin beşiği ise Allah'ın yüce dergâhıdır. Bundan dolayı ilim öğrenmek, Allah'ı öğrenmek ve anlamaktır. Şair, Allah'ın ilmin tek sahibi olduğunu şu mısralarla ifade eder:

Elmin sahibidir yaradan Allah,

Elmin beşiyidir o uca dergâh. (Sızan Hakikatler, s:10)

Şaire göre ilim öğrenmek, sıradan, basit veya gelişi güzel yapılan bir iş değildir. İlim öğrenmek, bir düzen ve tertibat ister. İlmin evvelini de sonunu da öğrenmek için düzgün bir şekilde çalışmak ve ilmi sadece Allah'tan istemek gerekir. Çünkü ilim, çalışana ve hak edene verilir. Şair, ilim sahibi olmanın yolunu şu şekilde dile getirir:

Her elmin evveli, her elmin sonu,

Düzgün tertibatda derk edir Onu! (Sızan Hakikatler, s:10)

Şaire göre okumak, en büyük ibadetlerden ve erdemlerden biridir. Zaten Allah'ın ilk emri okudur. Peygamber efendimize gelen ilk vahiy, okudur. Onun için okumak, anlamak, ilim sahibi olmak dinimizin emrettiği ibadetlerden biridir. Ama şaire göre insan, nadansa yani cahilse bu insana ilimin hiçbir faydası yoktur. Öncelikle insanın gönül gözünün açık olması ve kalbinin temiz olması gerekir. Yoksa cahil, haddini bilmeyen, akli, fikri ve kalbi kör olan insana ilmin zerre kadar faydası yoktur. Şair, bu düşüncelerini şu dizelerle açıklar:

Okumaq yahşıdır, elbet, okuyub qansan eger!

Neye lazımdır elm, heyatda nadansan eger! (Cennet Kapıları, s:28)

Oğuztürk'e göre, cennetin beşinci kapısı ilimdir. Ona göre, ilmin insanlardan bazı talepleri vardır. İlim, bizden özellikle ilme ve âlime dikkat etmemizi ister. Çünkü ilim, Allah'ın yarattıklarıdır. Âlim ise ilmi öğrenen ve öğretendir. Oğuztürk, ilme ve âlime dikkat etmemiz gerektiğini şu dizelerle ifade eder:

Bes ne teleb edir beşinci guşe?

Elme ve âlime diqqet hemişe! (Cennet Kapıları, s:75)

Oğuztürk'e göre âlim, takva sahibidir. Ama bir âlimin takva sahibi olması iki yola gerçekleşir. Ya âlim ezelden takva sahibidir ya da ilim ile hakka yücelip takva sahibi olur. Şaire göre insan, ilim sahibi oldukça Allah'a yakın olur. Şair, âlimlerin nasıl takva sahibi olduğunu şu mısralarla açıklar:

Teqva ya âlimin ezeline var,

Ya da ki, elm ile haqqa ucalar. (Cennet Kapıları, s:75)

Şaire göre ilim, zahmetli, uzun ve aşılması zor bir yoldur. Her insan, bu zahmeti çekemez ve bu yolda yürüyemez. Çünkü ilim, sabır gerektirir. İlimin başı sabırdır. Ama çekilen zahmetler ve zorluklar gün gelir meyvesini verir. İlim yolunu seçen insan, bu yolun zorluklarını da bilmelidir. Çünkü bu yolda insanı önemli ve ağır sınavlar bekler. Şair, ilim yolunda çekilen zahmeti şu dizelerle dile getirir:

Elm yollarında çekilen zehmet,

Bir gün behresini verer nehayet.

Kim elm yolunda ezelden seçer,

Dört ağır sınaqdan şerefle geçer. (Cennet Kapıları, s:75)

Oğuztürk, ilmi öğrenen ve öğreten, ilmin temsilcisi olan âlimlere büyük önem verir. Şaire göre öğretmenlik ve hocalık, büyük bir makamdır. Bundan dolayı da öğretmenin adı yüce bir yerde olmalıdır. Çünkü ilim ve sanat okuldan başlar. Topluma ilmi ve sanatı öğretmen, okulda öğretir. Bunun için öğretmen halka, halk da öğretmene kıymet vermelidir. *Kutadgu Bilig*, *Atebetü'l-Hakâyık*, *Divan-ı Hikmet* ve *Garipname* gibi eserlerde de âlime, hocaya ve öğretmenlere büyük önem verilir. Şair, öğretmenlere değer vermemiz gerektiğini şu dizelerle ifade eder:

Qursa da bu dünya min oyun, kelek,

Müellimin adı en uca gerek.

Mektebden başlayır elm ve senet,

Bak müellimlere ver halka qiymet. (Cennet Kapıları, s:75)

Şaire göre, bir öğretmenin makamı hak şairinin zirvesidir. Çünkü öğretmen, öğrenmekle ve öğretmekle ilhama gelir. Bundan dolayı o yüce zirveye yükselir. Öğretmenin kalbinde ilim isteği olmazsa ilimle uğraşamaz ve ilim sahibi olamaz. Şaire göre bir öğretmen, her gün hem öğrenmeli hem de öğretmelidir. Bir öğretmen, sürekli öğrenip ve öğretip gönül zirvelerini fethetmelidir. Şair, bir öğretmende olması gereken bu özellikleri şu şekilde açıklar:

Bilirsen müellim meqamı nedir?

O haqq şairinin zirvesindedir.

O ki, öyretmekle ilhama geler,

Bu uca zirveye mütleq yükseler.

Olmasa qelbinde elm teşnesi,

Çetin ki yaratsın tedris sehnesi.

O, her gün öyrenip, öyretmelidir,

İlbeil zirveler feth etmelidir. (Cennet Kapıları, s:75)

Şaire göre, ilim, bilgi ve sevgi insana her zaman rehber olur. İnsan, ilmin, bilginin ve sevginin rehberliğinde yürür. İnsan, bunlar sayesinde kendi kalbi ile başka kalpler arasında köprüler kurar. Diğer insanlarla gönül bağları oluşturur. Bundan dolayı bir halkı, iki büyük ad yaşatır. İlimde öğretmen, sanatta ise üstat o milletin adını sonsuza kadar yaşatır ve nesilden nesle aktarır. Oğuztürk, ilmin, bilginin ve sevginin insana nasıl yol gösterdiğini şu ifadelerle dile getirir:

Elm, savad, sevgi beledçi olar,

Qelbinden qelblere körpüler salar.

Yaşadar halqını iki uca ad,

Elmde-müellim, senetde-ustad. (Cennet Kapıları, s:75)

Oğuztürk'e göre ilimle uğraşmayan, ilme karşı olan, ilmin kaynaklarını inkâr eden bir milleti veya ülkeyi cehalet seli yeryüzünden siler. Çünkü onlar, ilmi inkâr etmiştir. Bundan dolayı da yeryüzünden silinmeye mahkûmdurlar. Çünkü ilim, günümüzün en büyük hakikatidir. İnsanın görevi de bu hakikat peşinden koşmaktır. Şair, ilmin günümüzün en büyük hakikati olduğunu şu mısralarla dile getirir:

Elm bulağını boğan bir eli,

Siler yer üzünden cehalet seli.

Elm-bu günümün heqiqetidir,

Elm-sabahımın zeruretidir. (Cennet Kapıları, s:75)

Oğuztürk'e göre, tek bir ilim vardır. O da Allah'ın yarattıklarıdır. Bütün ilimlerin tek sahibi ve yaratıcısı Allah'tır. Allah'ın yarattıklarından yola çıkarak insanlar, ilimleri oluşturmuş ve adlandırmıştır. Bundan dolayı insanın görevi de Allah'ın yarattıklarını zerre zerre öğrenmektir. Ancak bu şekilde gerçek ilim elde edilmiş olur. Şair, gerçek ilmin Allah'ın yarattıkları olduğunu şu dizelerle ifade eder:

Elm-her neyi ki qurmuş Yaradan,

Onu zerre-zerre öyrenir insan. (Cennet Kapıları, s:75)

Şair, ilim öğrenmek ve öğretmek konusunda insanlara çok önemli tavsiyelerde bulunur. Şaire göre ilim, karanlıkları, kötülükleri, çirkinlikleri yaran ve kesen bir kılıç gibidir. İnsan, ilim öğrenir ve öğretirse hakikatleri görebilir. Onun için şair, insanlara okumalarını ve özellikle çok değerli kitaplar okumalarını tavsiye eder. Eğer insan, kitap okursa ruhuna ilimden zırh dokumuş olur ve idrakına ilim zinciri oluşturur. Ama bunun için sabır gerekir. Şair, insanlara bu yolda çok sabırlı olmalarını ve asla geri adım atmamalarını öğütler. Şair, bu öğütlerini şu mısralarla dile getirir:

Çek elmi kamına, yar zülmetleri,

Olduğu kimi gör heqiqetleri.

Oku, sev, deyerli kitablar oku,

Ruhuna elmden zirehler toku.

Yarat idrakında elm zenciri,

Sebirle addımla, çekilme geri! (Cennet Kapıları, s:77)

Şaire göre her ilmi, Allah'ın adıyla ilişkilendirmeliyiz. Çünkü gerçek ilim sahibi Allah'tır. İlim Allah'ın yarattıklarından meydana gelir ve başlar. İlmin başlangıç noktası Allah'ın yarattıklarıdır. İnsanlar, Allah'ın yarattıklarını anlamaya çalışarak ilim yapar. Oğuztürk'e göre, ilim yapan âlimlere ve öğretmenlere çok değer vermeliyiz. Çünkü onlar Allah'ın ilminin temsilcileridir. Âlimlerin ve öğretmenlerin adlarını lekelerden, iftiralardan ve kötü sözlerden korumalıyız. Onlara sahip çıkmalı ve saygı duymalıyız. Eğer onlara saygı duymayıp, değer vermezsek her yerde cehalet hâkim olmaya başlar. Şair, ilim konusundaki bu tavsiyelerini şöyle açıklar:

Her elmi Allah'ın adıyla bağla,

Ordunu en uca zirvede sakla!

Müellim adını lekeden qoru,

Yoksa fırsat tapar cehalet toru. (Cennet Kapıları, s:80)

Oğuztürk'e göre ilim, Allah tarafından insanlara verilmiş ebedi bir nimettir. İlim sonsuzdur. Dünyanın bütün denizleri mürekkep, bütün ağaçları ise kalem olsa Allah'ın ilmini yazmaya yetmez. Şair, asıl niyetinin dünya serveti değil, ebedi servet olan ilim olduğunu haykırır. Şaire göre ilim ve şairlik, Allah tarafından kendisine verilmiş ilahi bir servettir. Şair, Allah tarafından kendisine verilen bu ilahi serveti şu mısralarla anlatır:

Dünya servetleri deyil niyyetim,

Ebedi nemetdir benim nemetim!

İlahi servetdir benim servetim,

Elm ermeğandır, ezizim benim!

Hoş söz de ehsandır, ezizim benim! (Hazreti Zul Kar Neyn, s:226)

2.1.3.6. Kadın

Refail Oğuztürk Dağlı'nın şiir ve poemalarında ön plana çıkan toplumsal değer ve temalardan biri de kadındır. Oğuztürk, şiir ve poemalarında özellikle Türk kadınının sahip olduğu özellikleri ve hususiyetleri anlatır. Oğuztürk'e göre Türkler, kadına tarih boyunca değer vermiş ve kadın, Türkler için her zaman farklı bir konumda olmuştur.

Toplumsal değer olarak kadın konusu, *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde de işlenir ve dile getirilir. *Dede Korkut Kitabı*'nın *Mukaddime* bölümünde kadınlar, "Solduran Sop, Dolduran Top, Evin Dayağı ve Ne Kadar Desen Bayağı" şeklinde dörde ayrılır ve özellikleri anlatılır. Ayrıca Metin Ekici de *Dede Korkut Kitabı*'nda *Kadın Tipleri* adlı makalesinde hikâyelerdeki kadın tiplerini "İdeal Eş ve Anne Tipi, İdeal Sevgili Tipi ve Yardımcı Tipi" olarak üçe ayırır ve bu kadın tiplerini ayrıntılarıyla anlatır (Ekici, 2000: 123-139). Hem *Dede Korkut Hikâyelerine* hem de Metin Ekici'nin kaleme aldığı bu makaleye baktığımızda, Oğuztürk'ün eserlerindeki kadın tipi ile *Dede Korkut Hikâyeleri*'ndeki kadın tipleri arasında ortak noktaların ve benzerliklerin olduğu görülür.

Şaire göre kadına hürmet, sadece ve sadece mert insanların işidir. Mert, cesur, hakkı ve adaleti bilen, Allah'a inanan ve insanları seven bir insan kadına büyük hürmet gösterir. Kadına hürmet etmek ve saygı göstermek dinimizde de önemli bir yere sahiptir. Örneğin, Peygamber efendimiz bir hadisinde "Cennet anaların ayakları altındadır." der. Şair, kadınlara hürmet göstermemiz gerektiğini şu mısralarla dile getirir:

Seni çaşdırmadı bu qeder zinet,

Yalnız merd işidir qadına hürmet. (Vahdet Hasreti, s:109)

Şaire göre kadın, ne özgürdür ne de köledir. Kadına köle gibi davranmak veya köle muamelesi yapmak, başka toplumlarda ya da kültürlerde olabilir. Ama Türklerde tarihin hiçbir döneminde kadına köle muamelesi yapılmamıştır. Ona göre, Türklerde her zaman kadının farklı ve özel bir yeri olmuştur. Bilakis İslamiyet'te de böyledir. Dinimiz kadına büyük önem verir ve kadın haklarına her zaman saygı duyar. Peygamber efendimizin veda hutbesine baktığımızda, kadının İslam medeniyetinde ne kadar değerli bir konuma sahip olduğunu görürüz. Peygamber efendimiz, veda hutbesinde kadınların önemli haklarının olduğunu, kadının Allah tarafından erkeklere emanet edildiğini ve bundan dolayı da onları korumamız ve onlara sahip çıkmamız gerektiğini ifade eder. Kısacası hem Türk kültüründe hem de İslam medeniyetinde kadın çok değerli bir yere sahiptir. Oğuztürk'e göre kadın, başka toplumlarda olduğu gibi ne köledir, ne de başına buyruk azat bir insandır. Şaire göre, Türk ve Müslüman bir kadın çarşaf örtmez. Yani kara çarşaf giymez. Böyle bir giyim tarzı veya gelenek ne Türk ne de İslam kültüründe vardır. Şaire göre, Türk kültüründe bir kadının giyimi yaşmaklı hicaptır. Şair, Türk ve Müslüman bir kadının kara çarşaf örtmediğini, kendine ait has bir giyim tarzının olduğunu şu mısralarla dile getirir:

Mahir ustalıqla qurublar tele,

Ya ‘‘azad qadın’’ ya çarşablı köle!

Müslüm qadın örtmez paranca-çarşab,

Banu geyimidir yaşmaqlı hicab. (Cennet Kapıları, s:64)

Son yıllarda özellikle Avrupa’da özgür kadın tabiri çok sık kullanılır. Ama Oğuztürk’e göre, yapılan bu propagandaların hepsi kesinlikle Türk kadınına ve Türk ailesine yöneliktir. Amaçları ise, ezelden beri sağlam ve dünyaya örnek olan aile yapımızı bozmak ve darmadağın etmektir. Bundan dolayı şair, Türk milletinin gelenek, görenek ve âdetlerinde özgür kadın gibi bir kavramın olmadığını ifade eder. Oğuztürk’e göre, hiçbir insan özgür değildir. Çünkü herkesin büyük sorumlulukları vardır. Şair, bu düşüncelerini şu dizelerle dile getirir:

Ne heremhanalar, ne ‘‘azad qadın’’,

Yokdur âdetinde bu ulu halqın. (Cennet Kapıları, s:65)

Oğuztürk, çok ülkeler gezdiğini, çok halklar, milletler ve insanlar gördüğünü ama hakiki nikâhın sadece Türk ülkelerinde olduğunu ifade eder. Şaire göre Türkler, nikâha ve aile yapısına büyük önem verir. Türklerin birbirine bağlı ve sağlam bir aile yapısı vardır. Oğuztürk, Türklerdeki hakiki nikâhı ve sağlam aile yapısını şu şekilde anlatır:

Ölkeler gezmişem, olmuşam agâh,

Turan elindedir heqiqi nigah! (Cennet Kapıları, s:65)

Oğuztürk’e göre, Türk kadının kendine has üstün meziyetleri ve özellikleri vardır. Şair, Türk kadının sahip olduğu bu meziyetleri şu mısralarla dile getirir:

Esla! Türk qadını ismetsiz olmaz!

Esla! Türk igidi qeyretsiz olmaz!

Türk qızıdır elin gülü-çiçeyi,

Müqeddes anadır her ağbirçeyi,

Yokdur yer üzünde qadın-behtever,

Türk esgerlerinin anası qeder!

Bu zerrif varlığın benzeri hanı?!

Şairsiz, sultansız qoymaz cahanı!

O kes ki, önünde ordular çöker,

‘‘Anam’’ deyib, onun elinden öper!

Kim ki, ilham almış layla sesinden,

Dünya heyretlenib felsefesinden.

Benzemez özgeye şerefli adın,

Köksünde aslanlar böyüden qadın! (Cennet Kapıları, s:65-66)

Oğuztürk’e göre bir evde kadın mutluluğu varsa, o evde Allah’ın merhameti de vardır. Mutluluğun hâkim olduğu bir eve ya da bir aileye Allah, her zaman merhamet eder. Bu mutluluğun temel kaynağı ise kadındır. Evi ve aileyi mutlu ve huzurlu hale getiren kadındır. Şair, kadınların bu özelliğini şu mısralarla ifade eder:

O evde ki, qadın seadeti var,

O eve Tanrının merhameti var. (Cennet Kapıları, s:66)

Şaire göre Türk kadını; hanımdır, hatundur, banudur. Yani ahlaki olarak bütün üstün meziyetlere sahiptir. Bundan dolayı Oğuztürk, Allah’a Türk kadınının adını koruması ve devam ettirmesi için dua eder:

Hanımdır, banudur Türk’ün qadını,

Tanrım hiż eylesin onun adını. (Cennet Kapıları, s:66)

İnsanlara ana dilini öğreten kişi annesidir. İnsan doğduğu andan beri annesinden, ailesinden ve yakın çevresinden ana dilini öğrenmeye başlar. Oğuztürk’e göre ana dilini öğrenen insan, ana vatanını, bayrağını, devletini, milletini, değerlerini ve kültürünü öğrenir. Şair, bir kadın ya da bir annenin ana dili eğitimindeki rolünü şu ifadelerle anlatır:

‘‘Ana dili’’ mi anam öyretti mene,

‘‘Ana veten’’ dedim doğma vetene. (Cennet Kapıları, s:66)

2.1.3.7. Ölüm

Oğuztürk'ün şiir ve poemalarında üzerinde durduğu ve işlediği toplumsal değer ve temalardan biri de ölümdür. Ölüm, farklı ve yeni bir hayata geçişin kutlu bir kapısıdır. Ölüm teması, toplumsal bir değer olarak *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde de işlenir ve anlatılır. Bundan dolayı şairin hem bu temada hem de diğer toplumsal değer ve temalarda *Dede Korkut Hikâyeleri*'nden beslendiğini ve yararlandığını söyleyebiliriz.

Oğuztürk'e göre ölüm, uğurlu bir sefer ve kutlu bir yürüyüştür. Çünkü bu yolculuk insanı Allah'a kavuşturur. Şaire göre, ölümden sonra insanın en son zaferi cennettir. Cennet, en güzel unvanlardan ve mekânlardan biridir. Şair, bu kutlu seferi şu mısralarla betimler:

Heyirle açılsın halqın seheri,

Yolçunun uğurlu olsun seferi,

Cennetdir bendenin en son zeferi,

Ne güzel ünvanıdır, ezizim benim?!

Hoş söz de ehsandır, ezizim benim! (Hazreti Zul Kar Neyn, s:225)

2.1.3.8. Rüşvet

Oğuztürk'ün toplumsal bir mesele ve sorun olarak dile getirdiği ve ciddi manada eleştirisini yaptığı konulardan bazıları rüşvetin, içkinin ve kumarın insanlara ve topluma verdiği zararlardır. Bu konular sadece toplumsal bir mesele ve değer değildir. Bu konular aynı zamanda sosyal birer sorundur.

Sosyal bir mesele olan rüşvet, şairin şiir ve poemalarında karşımıza çıkan önemli bir temadır. Oğuztürk, sosyal bir mesele olan rüşveti ve diğer sorunları okuyucularına şu şekilde resmeder:

Zemane bu qeder ağır olunca,

Memurlar milleti serpa soyunca,

Ferraşlar günahsız başlar kesince,

Bedbehtlik küleye dönüb esince,

Al şerab içmekde ne qebahet var?

Qumar oynamaqda ne rezalet var?! (Cennet Kapıları, s:56)

Oğuztürk'e göre rüşvet, toplumu içten içe kemiren ve toplumda ciddi ahlaki hasarlar meydana getiren büyük bir sorundur. Çünkü hiç kimsenin işi, rüşvet verilmeden ya da alınmadan halledilemez. Bunun yanında insanlar hakkını arayamaz. Haklı oldukları halde şikâyet edemez veya şikâyet ettiğinde ise hiçbir sonuç alamaz. Çünkü şikâyet mekanizması da rüşvet ile çalışır. Şair, toplumun rüşvetten dolayı ne hale geldiğini şu mısralarla ifade eder:

Rüşvetler sepmesen beleden-bele,

Şikâyet sözünü getirme dile. (Cennet Kapıları, s:57)

Şaire göre şerefi, vicdanı ve gayreti rüşvete satmak zor bir iş değildir. Bunu, sorumluluklarını bilmeyen ve insanın bu dünyadaki en şerefli ve en kıymetli varlık olduğunun farkına varamayanlar yapabilir. Şair, insanların vicdanı ve şerefi üzerinde büyük bir etkiye sahip olan rüşveti şu ifadelerle anlatır:

Çetin bir şey deyil şerefi atmaq,

Qeyreti, vicdanı rüşvete satmaq. (Cennet Kapıları, s:63)

Şaire göre imansız bir insan, her yerde zayıf olduğu gibi vazifelerin, şan şöretin ve makam mevkinin karşısında da zayıftır. Çünkü vazife, şan şöret, nam, ad, makam, mevki insanı kendine çeken ve insanı cezbeden kuvvetli şeytanlardır. Ama Oğuztürk'e göre, bunlardan daha da büyük şeytanlar vardır. Bunlar ise yalan ve rüşvettir. Yalanın ve rüşvetin olduğu yerde hakikat olmaz. Şair, insanı kendine kul ve köle eden şeytanları şu dizelerle ifade eder:

Qüvveli şeytandır vezife, ad-san,

Önünde zeifdir imansız insan.

Nedir bu şeytanlar? Yalan ve rüşvet!

Yalan olan yerde olmaz heqiqet. (Hazreti Zul Kar Neyn, s:27)

2.1.3.9. Vicdan

Toplumsal değerler kapsamında ön plana çıkan temalardan biri de vicdandır. Vicdan, insanın sahip olduğu en değerli erdemlerden ve hususiyetlerden biridir. Oğuztürk'e göre insan, yapmak mecburiyetinde ve sorumlu olduğu bütün vazifeleri ve

işleri vicdanı ile yapmalıdır. Vicdanı ile hareket etmeli ve karar vermelidir. Oğuztürk, her insanın vicdanı ile hareket etmesi gerektiğini şu ifadeler ile tavsiye eder:

Vicdanla icra et öz vezifeni,

Tanrı zirvelere ucaldar seni.

Allah ceza verer çaşan insana,

Derk etsin, uymasın rezil şeytana. (Hazreti Zul Kar Nayn, s:126)

2.2. Şiir ve Poemaların Yapı Bakımından İncelenmesi

Refail Oğuztürk Dağlı'nın şiir ve poemalarının yapı bakımından incelendiği bu bölüm, dört unsur üzerine kuruludur. Bunlar; nazım şekilleri, nazım birimleri, ahenk unsurları, dil ve anlatımdır. Bu bölümde, Oğuztürk'ün şiir ve poemalarında genel anlamda hangi nazım şekillerini, hangi nazım birimlerini, hangi ahenk unsurlarını kullandığı ve şiir ve poemalarındaki dil ve anlatımın nasıl olduğu tespit edilmiş ve bu konular hakkında bilgi verilmiştir.

2.2.1. Nazım Şekilleri

Refail Oğuztürk Dağlı'nın eserlerine baktığımızda genel anlamda poema, mesnevi, gazel, koşma ve geraylı gibi nazım şekilleri karşımıza çıkar. Yani şair, poema, mesnevi, gazel, koşma ve geraylı nazım şekillerini kullanır. Şairin poemalarını özellikle mesnevi tarzında yazdığı görülür. Şairin yazdığı bu mesnevi şekline Azerbaycan edebiyatında *Nizamî tarzı* da denir. Ayrıca Oğuztürk'ün poemalarını konu bakımından tarihî ve dinî poema olarak iki şekilde gruplandırabiliriz. Şairin yedi tarihî, beş de dinî olmak üzere toplam on iki poeması vardır. Diğer şiirlerini konu bakımından değerlendirdiğimizde ise satirik şiirler biraz daha ön plana çıkar.

Oğuztürk ile röportaj yaparken ‘‘Kaleme aldığınız eserlerde daha çok hangi nazım şekillerini kullanıyorsunuz?’’ şeklinde bir soru sorduk. Oğuztürk, bize şu şekilde cevap verdi: ‘‘Nazım şekli olarak daha çok poema, mesnevi, gazel, koşma ve geraylı nazım şekillerini kullanıyorum. Poemalarımı genel anlamda klasik mesnevi tertibinde yazıyorum. Biliyorsunuz, birçok poemam var. Bunun yanında diğer şiirler içinde satirik şiirlere de önem veriyorum’’ (bk. Birinci Röportaj, 218-266). Röportaj yaptığımız Dr. Ziyafet Kasımova ise Oğuztürk'ün kullandığı nazım şekilleri hakkında şunları bizle paylaştı: ‘‘Refail Bey'in nazım şeklinde tam olarak mensur olmayan bir tarzı var. Biz bu

tarza, Nizamî'nin tarzı deriz. Yani mesnevi tarzı, ağır mesnevi tarzı'' (bk. İkinci Röportaj, 266-283).

Poema, uzun şiir demektir. Diğer bir ifadeyle manzum hikâye anlamına gelir. Hikâye ve romanlarda anlatılan olayların şiir eşliğinde anlatıldığı tür olarak kabul edilir. Tür olarak Divan edebiyatındaki mesnevinin karşılığı olabilir. Azerbaycan edebiyatında 1950'li yıllarda özellikle şiir türünde önemli değişiklikler meydana gelir. Bu dönemde poema türü, genç şairler için açılan yeni bir kapı olur. Bu dönemde poema, yeni bir tür olarak algılanır. Fakat poemanın edebî tenkit bakımından cevaplandırılmayan yönleri vardır. 1950'li yıllardan günümüze kadar poema türü etrafında çok ciddi tartışmalar yürütülmektedir (Durmuş, 2002: 261-267). Oğuztürk'ün poemalarını konu bakımından değerlendirdiğimizde yedi tarihî, beş de dinî olmak üzere toplam on iki poeması vardır. Fakat bütün şiir ve eserleri içerisinde özellikle tarihî poemalara ağırlık verir ve bu poemalarda tarihî konuları işler. Şairin kaleme aldığı poemalar hacim olarak çok uzundur. Örneğin, *Sızan Hakikatler* poeması beş yüz sayfalık bir eserdir. Bu bakımdan Oğuztürk'ün yazdığı bütün poemalar tür, şekil ve hacim olarak Çağdaş Azerbaycan edebiyatındaki poema türünün en önemli örnekleridir.

Sözlükte '*ikişer ikişer*' anlamına gelen mesnevi, aruz vezninin kısa vezinleriyle uzun hikâyelerin yazıldığı bir nazım şeklidir. İran edebiyatında doğmuş, Firdevsî, Nizamî Gencevî, Feridüddin Attar, Sadî gibi çok ünlü mesnevi şairleri yetişmiştir. Türk edebiyatında Yusuf Has Hacıp, Mevlânâ, Süleyman Çelebi, Şeyhî, Fuzulî, Nâbî, Şeyh Gâlip gibi ünlü şairler mesnevi şairi olarak ün kazanmışlardır. Ayrıca her çağda bir mesnevi edebiyatı meydana gelmiştir (Genç, 2011, 73).

Her beytin kendi arasında (*aa-bb-cc-dd...*) kafiyeli olmasından dolayı mesnevi, şairlere bir yazma kolaylığı sağlamıştır. Mesnevi nazım şekliyle yazılan müstakil Mesneviler şekil bakımından belirli bir düzen takip eder: *Mensur veya Manzum Dibâce (Önsöz), Tevhid, Münacât, Na't, Mi'râciye, Medh-i Cihâr-ı Yâr-î Güzîn (Dört Halifeye Övgü), Eserin Sunulduğu Kişiyeye Medhiye, Sebeb-i Te'lif, Âgâz-ı Dâstân (eserin asıl konusu), Hâtîme (Sonsöz)*. Mesneviler çok çeşitli konularda yazılır. Bu bakımdan mesnevileri; *Aşk konulu mesneviler, Dinî konulu mesneviler, Tasavvufî mesneviler, Ahlâkî mesneviler, Savaş ve Kahramanlık mesnevileri* olmak üzere tasnif etmek de mümkündür. Beş mesneviden oluşan esere *hamse* denir. Türk edebiyatı mesnevi tarzında yazılmış eserler bakımından zengin bir edebiyattır. İlk mesnevi Yusuf Has Hacıp'in

Kutadgu Bilig, Ahmedî'nin *İskendername*, Fuzulî'nin *Leyla vü Mecnûn*, Şeyh Gâlip'in *Hüsn ü Aşk* gibi eserleri bu alanın şaheserleri sayılır (Genç, 2011: 73-74).

Oğuztürk'ün özellikle poemaları klasik mesnevi tarzında kaleme alınmıştır. Şairin *Sızan Hakikatler*, *Cennet Kapıları*, *Mukaddes Görüş* ve *Hazreti Zul Kar Neyn* poemaları klasik mesnevi tertibine uygundur. Bu dört poema *Allah Adı* ile başlar ve devam eder. Şairin poemaları özellikle şekil ve yapı bakımından mesnevi türünün bütün özelliklerine uygun olmasa da bu poemaların klasik mesnevi tarzında yazıldığı söylenebilir ve kabul edilebilir. Bundan dolayı şairin poemalarına klasik mesnevi demek yanlış olmaz ve biz de bu poemaları yapı bakımından incelerken klasik mesnevi tertibine uygun olarak kaleme alınmıştır dedik.

Gazel, Divan edebiyatının en ünlü nazım şeklidir. Arap edebiyatında kasidenin bölümü iken İran edebiyatında müstakil bir nazım şekli haline getirilmiş ve oradan Türk edebiyatına geçmiştir. Şairlerin en çok tercih ederek sanatlarını gösterdikleri ve Divanlarının en önemli şiir grubunu oluşturdukları nazım şeklidir. Mürettep (Tam ve Düzenli) Divanlarda gazeller uyak veya rediflerin son harflerine göre alfabetik olarak sıralanmışlardır. Gazel, insani duyguları en çok işleyen nazım şekli olup aşk, tabiat, rintlik, hîkemilik (bilgelik) gibi farklı temalarda yazılmıştır. Bu yönüyle her çağa hitap eden ve evrenselliği yansıtan şiir tarzıdır. Aşkın çeşitli temalarını kapsayan gazellere *âşıkâne*; hayatı yaşamaya ve yaşam sevincine dair gazellere *rindâne*; kadın ve dünyeviliği anlatan gazellere *şûhâne*; bilgelik ve hayatı eleştiren gazellere *hakîmâne* gazel adı verilir (Genç, 2011: 69).

Gazel beyitlerden oluşur. İlk beyte *matla* (*doğuş yeri*), matladan sonraki beyte *hüsn-i matla* (*matla'ın güzeli*); son beyte *makta* (*kesme yeri*); maktadan önceki beyte *hüsn-i makta* (*makta'ın güzeli*) denir. Bazı gazeller iki matla'lı yazılmıştır. Şairin mahlası makta'da veya hüsn-i makta'da geçer, çok az şairin dışında bütün gazellerde mahlas yer almıştır. Gazelin en güzel beytine *beytü'l-gazel* veya *şâh beyit* denir. Gazelin kafiye düzeni ilk beyti kendi arasında olmak üzere diğer beyitlerin ilk mısraları serbest, ikinci mısraları makta beyti ile kafiyelidir: *aa- ba-ca-da...* Gazelin mısra ortalarında, bazı aruz vezinleriyle (4 mefa'ilün) sağlanan iç kafiyeli gazellere (*xaxa, bbba, ccca, ddda...*) *musammat gazel* denilmiştir (Genç, 2011: 69).

Gazelin beyit sayısı genellikle 5-9 beyit arasında değişir, ancak beyit sayısı 9-15 arasında olan gazeller de görülür. Gazelin nazım birimi beyit'tir. Şair, her beyitte ses ve

anlam bakımından müstakil bir söylem sağlayarak mükemmelliğe erişmek zorundadır. Ancak bunun anlamı her beyit birbiriyle ilişkisiz demek değildir. Her beyit, kendi içinde bağımsız bir şekilde kabul edilir, ancak gazelin bütününde bir bütünün parçası olmak gibi bir işlev taşımak zorundadır. Bundan dolayı eğer gazelin bütün beyitleri tam bir anlam bütünlüğü sağlamışsa bu gazele *yek-âhenk gazel*; anlam yanında aynı ses ve güzellikte ise *yek-âvâz gazel* adı verilir (Genç, 2011: 70). Oğuztürk'ün eserlerinde gazel başlığı altında toplam 26 şiir bulunur. Yani şairin toplam 26 gazeli vardır. Ancak şairin gazel adını verdiği şiirleri, Klasik yani Divan edebiyatının gazel nazım şeklini tam olarak karşılamaz. Şairin gazel olarak adlandırdığı şiirleri, biz de gazel adı altında vermeyi uygun gördük ve gazel başlığı altında verdik.

Koşma, Âşık edebiyatının en çok kullanılan ve sevilen nazım şeklidir. Divan edebiyatındaki gazelin karşılığıdır. Genellikle Hece ölçüsünün 6+5 veya 4+4+3 duraklı kalıbıyla söylenir. Dörtlük sayısı 3 ila 5 arasında değişir. Kafiye şeması iki şekildedir: 1. (*baba-ccca-daaa...*), 2. (*xaxa-bbba-ccca...*). Koşma konu bakımından, kavuşma ve ayrılık gibi evrensel aşk duyguları, hayatın çeşitli üzüntüleri, acıları, tabiat sevgisi ve özlemi gibi konularda söylenir. Genel koşma tipinin; *Düz Koşma*, *Tecnis*, *Musammat Koşma*, *Ayaklı Koşma*, *Zincirleme Koşma* çeşitleri de vardır (Genç, 2011: 65). Âşık şiirinin yegâne nazım şeklinin "koşma" olduğu söylenebilir. Diğerlerine göre dörtlük sayısı daha fazla olan destanlardan başlayarak varsağı, semai, ağıt, koçaklama, güzelleme gibi birçok şiir türü koşma nazım şekliyle ortaya konulmuştur. Bütün bu zenginlik ise, koşmanın birçok nedenle farklı adlar almasını sağlamıştır. Bu farklı adlandırmalar bazen de konuya ve ezgiye yönelik olabilmektedir (Aça, 2014: 260).

Koşmalar; *Asıl Koşma*, *Kelime Oyunu İle Kurulan Koşmalar*, *Ek Getirilerek Kurulan Koşmalar*, *Kelime Taşırması İle Kurulan Koşmalar* ve *Karışık Kurulan Koşmalar* şeklinde gruplandırılabilir (Aça, 2014: 261-262-263-264). Koşma şiir türünü birçok araştırmacı, konularına göre ise *Güzelleme*, *Koçaklama*, *Taşlama* ve *Ağıt* şeklinde adlandırmıştır (Aça, 2014: 265-266). Refail Oğuztürk Dağlı'nın koşma tarzında yazılmış birçok şiiri vardır. Şair, nazım şekli olarak koşmayı sıklıkla kullanır. Ayrıca yazdığı koşmalarda birçok konuyu işler.

Geraylı, Azerbaycan Âşık edebiyatının önemli bir nazım şeklidir. Geraylı, Âşık şiirinde kullanılan türlerden biridir. Tarihte Türk boylarından birinin adı olan Geray kabilesinden geldiği anlaşılan geraylı, Azerbaycan Âşık edebiyatında bir şiir şeklinin de

adı olmuştur. Geraylı, hem yazılı hem de âşık edebiyatında en oynak ve en mahsuldar ve en zengin lirik şiir növrlerindenidir. Geraylıyı koştmadan ayıran sadece hece sayısıdır. Geraylılar hecenin sekizli kalıbı ile söylenir. Türkiye sahasındaki Semai ve Varsağı'nın Azerbaycan sahasında Geraylı olarak adlandırıldığını söyleyebiliriz. Geraylılarda, semaideki aşk, tabiat ve güzellik konuları ile varsağılardaki kahramanlık edası birlikte işlenir. Geraylılar genel olarak 3, 5, 7 dörtlükden meydana gelir. Geraylılar, bentlerdeki mısra sayılarına ve bunların kafiyeleniş biçimine göre alt dallara ayrılır (Oğuz, 1994: 27-28). Oğuztürk'ün az da olsa birkaç tane geraylı tarzında kaleme aldığı şiiri vardır. Bu şiirlerde çeşitli konuları işler.

Oğuztürk'ün şiir ve poemalarını nazım şekilleri bakımından *Ölçü*, *Kafiye Şeması* ve *Kafiye Türleri* başlıkları altında inceleyebiliriz. Şairin şiir ve poemaları, bu üç başlık altında incelenerek nazım şekilleri tespit edilmeye çalışılmış ve verilen metin örnekleriyle de ortaya konulmuştur.

2.2.1.1. Ölçü

Refail Oğuztürk Dağı, şiir ve poemalarında millî ölçümüz olan hece ölçüsünü kullanır. Sadece *Papak* adlı şiirinde ve *Çanakkale Zaferi* adlı tarihî poemasında aruz vezni kullanmıştır. Bu iki şiir dışındaki bütün şiir ve poemalarını hece ölçüsüyle kaleme almıştır.

Oğuztürk, şiirlerini hecenin birçok kalıbıyla yazar. Dörtlük ile yazdığı şiirlerini daha çok 6+5=11'li hece ölçüsü ile kaleme alır. *Turan Danışır* şiirinden bir dörtlük:

Bir serhedd yokdursa / mehebbetime, 6+5=11

Kimse tuş gelmesin / qoy nifretime. 6+5=11

Tekebbür de yaddır / merd hisletime, 6+5=11

Menim menliyimden / cahan danışır! 6+5=11 (Sızan Hakikatler, s:353)

Soruş şiirinden bir dörtlük:

Tülkü toplantısı / teleler qurdu, 6+5=11

Arslan elatını / gizlince vurdu, 6+5=11

Haraba qoydular / müqeddes yurdu, 6+5=11

Derdi mende olan / dözümnden soruş! 6+5=11 (Sızan Hakikatler, s:354)

Veten Sevgisi şiirinden bir dörtlük:

Her bir tereddüdüm / onunla bitmiş, 6+5=11

Her etin anımda / imdada yetmiş! 6+5=11

Ruhumu zirveler / fatehi etmiş, 6+5=11

Sebrim, zehmetimdir / veten sevgisi! 6+5=11 (Sızan Hakikatler, s: 520)

Könlüm şiirinden bir dörtlük:

Zerre yer ayırma / şeytanlar n, 6+5=11

Yaz, yarat derk eden / insanlar n, 6+5=11

Ebedisen bütün / dvranlar n, 6+5=11

Sınağı zeferle / vur başa, könlüm! 6+5=11 (Sızan Hakikatler, s:521)

Oğuztürk, beyitle yazdığı gazel ve mesnevilerinde ise daha çok 14, 15 ve 16'lı hece ölçüsünü kullanır. Bunlar içerisinde 14'l ve 15'li hece ölçüsü daha fazla ön plana çıkar. *Haber Oldu* gazelinden bir rnek:

Quran bize Haqdan yetişen bir heber oldu,-14'l hece ls

Zlmetleri hikmetle yaran bir seher oldu.-14'l hece ls (Cennet Kapıları, s:5)

midim Var gazelinden bir rnek:

Zenn etme unutmuş meni dildar, ümidim var,-14'l hece ls

Yüz defe soruşsan, deyerem-var, ümidim var!-14'l hece ls (Cennet Kapıları, s:18)

Gzn Aydın Ki gazelinden bir rnek:

Haqqa gel! Haqdan gelir ruhuna paklıq nemeti,-15'li hece ls

Ruhi paklıqdan doğar cismani paklıq âdeti!-15'li hece ls (Cennet Kapıları, s:9)

Hızı gazelinden bir rnek:

Büyük Qafkas üstünde meğrur diyarımdır Hızı,-15'li hece ls

Gözellikler meskeni, solmaz baharımdır Hızı.-15'li hece ölçüsü (Cennet Kapıları, s:13)

Azerbaycan Vahid Gerek gazelinden bir örnek:

Hökmün sürmesin cehalet! Azerbaycan vahid gerek!-16'lı hece ölçüsü

İşıqlansın qatı zülmet! Azerbaycan vahid gerek!-16'lı hece ölçüsü (Cennet Kapıları, s:15)

2.2.1.2. Kafiye Şeması

Oğuztürk'ün şiirlerine baktığımızda dörtlüklerde genel anlamda düz ve çapraz kafiye şemalarını kullanır. Ancak şair, çoğu şiirini düz kafiye şeması ile kaleme almıştır.

Turan Danışır şiirinden düz kafiye bir örnek:

Bir Türkoğlu kimi açıb gözümü, -a

Haqqın terefinde gördüm özümü, -a

Adiller derk eder doğru sözümü, -a

Çünkü Türk dilinde iman danışır! –b (Sızan Hakikatler, 353)

Şair, *Soruş* şiirinin bir dörtlüğünde ise çapraz kafiye kullanır:

Sayad-Hızır yurdu Türk oylağıdır, -a

Altı ağaç, altı tözümden soruş. –b

Tuğumdan, tamğamdan hatireler var, -a

Alovumdan qalan közümden soruş! –b (Sızan Hakikatler, 354)

Oğuztürk, *Veten Sevgisi* şiirinde de düz kafiye kullanır:

Sevgimle derk edir qelbimin gözü, -a

Onunla seçirem eyriden düzü! –a

Yurdun istehkamı, milletin üzü, -a

Medeniyetimidir veten sevgisi! –b (Sızan Hakikatler, 520)

Şair, *Könlüm* şiirinde de yine düz kafiye kullanır:

Bu yoksul dünyada aktarma cennet, -a

Yollarda qalarsan sıkdıqca gürbet. –a

Ev için, el için çekilen zehmet, -a

Dergahda da geler, bil, hoş könlüm! –b (Sızan Hakikatler, s:521)

Şairin nazım birimi olarak beyitle yazdığı gazel ve mesnevilerde ise her beyit kendi arasında (a-a, b-a, c-a) kafiyelidir.

Tanrıdan qismet olubdursa mene hikmet eger, -a

Olmaz imanına uygun etmesem cüret eger! –a (Hazreti Zul Kar Neyn, s:12)

Yol, mekân belli, zaman belli, zefer-Tanrımdan, -b

Haqqı aşkar elemekdirse tamam niyyet eger! –a (Hazreti Zul Kar Neyn, s:12)

2.2.1.3. Kafiye Türleri

Oğuztürk'ün şiir ve poemaları redif ve kafiye bakımından da zengindir. Şiir ve poemalarda genel anlamda tam ve zengin kafiye türlerini görmek mümkündür. Şair, şiir ve poemalarında çoğunlukla tam kafiye kullanır.

Aşağıdaki dördlükte *danışır* sözcükleri redif, *dastan* ve *zaman* kelimelerindeki –an ekleri ise tam kafiye:

Birge dalğalanan bayraqlara bak,

Her bayraq şerefli dastan danışır!

Bir ümid bürümüş müqeddes yurdu,

Vüsal duygusuyla zaman danışır! (Sızan Hakikatler, s:353)

Aşağıdaki dördlükde ise *helvet*, *hesret* ve *şikâyet* sözcüklerindeki –et ekleri tam kafiye:

İntizar oysa da qelbimi helvet,

Meni sındırmadı bu uzun hesret.

Cesur hisletime yaddır şikayet,

Könlümün içini gözümde soruş! (Sızan Hakikatler, s:354)

Aşağıdaki dördlükde de *üçün* ve *lar* ekleri redifken *şeytan*, *insan* ve *dövrän* kelimelerindeki *-an* ekleri ise tam kafiyedir:

Zerre yer ayırma şeytanlar üçün,

Yaz, yarat derk eden insanlar üçün,

Ebedisen bütün dövränlar üçün,

Sınağı zeferle vur başa, könlüm! (Sızan Hakikatler, s:521)

Şair, *Hızı* gazelinde *Hızı* sözcüğünü redif; *diyar*, *bahar*, *vüqar*, *vefadar*, *hezinedar*, *tacidar*, *ruzigar* ve *civar* kelimelerindeki *-ar* eklerini ise tam kafiye olarak kullanır:

Böyük Qafkas üstünde meğrur diyarım Hızı,

Gözellikler meskeni, solmaz baharım Hızı. (Cennet Kapıları, s:13)

Oğuztürk, *Vatanım Doğma Azerbaycandır* gazelinde ise *eger* sözcüğünü redif; *hikmet*, *cüret*, *niyyet*, *zahmet*, *qürbet*, *ibret*, *qiymet*, *irsiyyet*, *nemet*, *ünsiyyet*, *millet*, *vehdet* ve *cennet* kelimelerindeki *-et* ekini ise tam kafiye olarak kullanır:

Tanrıdan qismet olubdursa mene hikmet eger,

Olmaz imanıma uyğun etmesem cüret eger! (Hazreti Zul Kar Neyn, s:12)

Son olarak şair, *Turan Danışır* şiirinin son dördlüğünde ise zengin kafiyeyi kullanır. *Niyyet* ve *beşeriyyet* sözcüklerindeki *-yyet* ekleri zengin kafiyedir:

Qardaşlıq eşqinden doğan niyyetin,

Seadet menzili bulunmaz çetin!

Cemlenib diqqeti beşeriyyetin,

Bu gün erler yurdu Turan danışır! (Sızan Hakikatler, s:353)

2.2.2. Nazım Birimleri

Refail Oğuztürk Dağlı, şiir ve poemalarında nazım birimi olarak daha çok beyit, dördlük ve bendi kullanır. Gazellerini beyit, şiirlerini dördlük, poemalarını ise bentler halinde yazar. Bazı şiirlerini de bentler halinde yazar ve bu şiirlerde daha çok beş, altı ve yedili bentler kullanır. Yazdığı poemalar çok uzun olduğu için poemaların uzunluğuna ve kısalığına göre bentler tercih eder.

Refail Oğuztürk Dağlı ile röportaj yaparken kendisine ‘‘Şiir ve poemalarınızda daha çok hangi nazım birimlerini kullanıyorsunuz?’’ şeklinde bir soru sorduk. Oğuztürk, bu soruya şöyle cevap verdi: ‘‘Nazım birimi olarak ise biliyorsunuz, poemalarım çok uzun. Poemalarda belirli bir nazım birimi yok. Yani uzun oldukları için daha çok bentler halinde. Poemalar bentler halinde yazılıyor. Şiirlerimde ise nazım birimi olarak beyit ve dörtlüğü kullanıyorum. Hem beyitle yazılanlar var, hem de dörtlükle yazılanlar var. Gazel ve mesnevi tarzında olanları beyitle, normal şiir ya da koşma tarzında olanları ise dörtlükle yazıyorum’’ (bk. Birinci Röportaj, 215-263).

Oğuztürk’ün şiirlerinde nazım birimi olarak kullandığı beyitlere *Hızı, Azerbaycan Vahid Gerek* ve *Vatanım Doğma Azerbaycandır* gazellerindeki şu mısraları örnek verebiliriz:

Dil benim, Turan benim, dil benimdir, millet benim,

Refailim, Azerem, sanma civarımdır Hızı! (Cennet Kapıları, s:13)

Hökmün sürmesin cehalet! Azerbaycan vahid gerek!

İşıqlansın qatı zülmet! Azerbaycan vahid gerek! (Cennet Kapıları, s:15)

And olsun, yine Türkoğlu kimi önde menem,

Âdem övladı kimi bulsa beşer vehdet eger! (Hazreti Zul Kar Neyn, s:13)

Oğuztürk’ün şiirlerinde nazım birimi olarak kullandığı dörtlüğe ise *Turan Danışır* ve *Veten Sevgisi* şiirlerindeki şu dizeleri örnek verebiliriz:

Qardaşlık eşqinden doğan niyyetin,

Seadet menzili bulunmaz çetin!

Cemlenip diqqeti beşeriyetin,

Bu gün erler yurdu Turan danışır! (Sızan Hakikatler, s:353)

O, benim canımda o, qanımdadır,

İrsi nemetimdir veten sevgisi!

Eslimden aldım ki, neslime verim,

Ulu âdetimdir veten sevgisi! (Sızan Hakikatler, s:520)

Son olarak şairin şiirlerinde nazım birimi olarak kullandığı bentlere *Hak Tanrım* ve *Vetenim Menim* şiirlerindeki şu mısraları örnek verebiliriz:

Türkem! Tanrım meni uca yaratmış,

Hünerin önünde bulunmaz hüner!

Açılsın tarihi beşeriyetin,

İsimle beraber yazılmış zefer!

Haqq Tanrım, ismime deymesin zerer! (Sızan Hakikatler, s:490)

Qedirbilen övlad olsam vetene,

Cennetin qapısı açılar mene.

Eger sual versen, deyerem sene,

Yerdeki cennetdir vetenim benim!

Müqeddes nemetdir vetenim benim!

İlahi qismetdir vetenim benim! (Cennet Kapıları, s:204)

2.2.3. Ahenk Unsurları

Refail Oğuztürk Dağlı'nın şiir ve poemalarını ahenk unsurları olarak edebî sanatlar bakımından inceleyebiliriz. Şair, edebî sanatlar başta olmak üzere önemli ahenk unsurlarını şiir ve poemalarında başarılı bir şekilde kullanır.

2.2.3.1. Edebî Sanatlar

Oğuztürk'ün şiir ve poemaları edebî sanat bakımından oldukça zengindir. Oğuztürk, şiir ve poemalarında başta *abartma*, *benzetme*, *kişileştirme* ve *konuşturma*, *nida*, *telmih* ve *tezat* olmak üzere birçok edebî sanatı kullanır. Bunlar içerisinde özellikle *benzetme*, *kişileştirme*, *nida* ve *telmih* sanatı daha çok ön plana çıkar. Şairin şiir ve poemalarında kullandığı edebî sanatlardan biri abartmadır. Oğuztürk, bir yerde kendini överken söz kerametinin dünyayı fethettiğini söyleyerek abartma sanatını kullanır:

Tanrı nemetidir elmim, hikmetim,

Dünyanı feth eder söz kerametim. (Sızan Hakikatler, s:8)

Oğuztürk, *Gece Bir Aypara Yardı Zülmeti* şiirinde Allah'a ve vatana duyduğu sevgiyi abartarak şu mısralarla ifade eder:

Sönmezdir içimde bu od, bu ateş,

Vetene eşqimden nur alır Güneş!

Tanrıya sevgimle dövr edir heyat,

Türksüz mehverinden sapar Kâinat! (Sızan Hakikatler, s:493)

Oğuztürk'ün şiir ve poemalarında en çok kullandığı edebî sanat benzetmedir. Şair, *Hak Tanrım* şiirinde kalbindeki vatan sevgisini anlatırken aşağıdaki varlık ve kavramlarla benzerlikler kurarak ifade eder:

Uçaram göylerde terlanlar kimi,

Gezerem torpaqda aslanlar kimi,

Coşaram sevgimden ümmanlar kimi,

Sevgim müqeddesdir vetenim qeder!

Haqq Tanrım, yurduma deymesin zerer! (Sızan Hakikatler, s:490)

Oğuztürk, *Gece Bir Aypara Yardı Zülmeti* şiirinde ise kendini coşkun Kara Denize, ateşli Hazar'a ve bir dağ çayına benzetir:

Bilirsen, Oğuzam, Türkem, Azerem,

Coşqun Oara deniz, odlü Hezerem!

Bir dağ çayıyam ki, sellerim yatmaz,

Qarşımda duranı tarih yaşatmaz. (Sızan Hakikatler, s:492)

Şair, *Çanakkale Zaferi* poemasında savaş anını anlatırken mermilerin sel gibi yağdığını ifade eder ve mermileri bir sele benzetir:

Düz bir ay...mermi yağır, sel kimi geldikce gelir,

Çanaqqala yurdunun bağrını deldikce delir. (Vahdet Hasreti, s:59)

Oğuztürk, *Hazreti Zul Kar Neyn* poemasında ise rüşveti ve zararlarını eleştirirken rüşveti ülkede esen bir rüzgâra benzetir:

Rüşvet düz insanın yolunu keser,

Qara külek kimi ölkede eser. (Hazreti Zul Kar Neyn, s:27)

Şairin şiir ve poemalarında en çok kullandığı edebî sanatlardan biri de kişileştirme ve konuşurmadır. Oğuztürk, *Gece Bir Aypara Yardı Zülmeti* şiirinde dan yıldızını hem kişileştirir hem de konuşturur:

Gece bir Aypara yardı zülmeti,

Odur bayrağımız göyde sureti!

Onun nuru ile nurlandı gece,

Dedi: "Dan ulduzu doğar indice!

O, kızıl Güneşden getirer heber..."

Açılar yurdumda ebedi seher! (Sızan Hakikatler, s:492)

Oğuztürk, *Tar* şiirinde Azerbaycan'ın millî musiki çalgısı olan tarı şu beyitlerle kişileştirir:

Ne güzel arzu ki, dil-dil ötesen Cennetde,

Açasan bir meclis, meclise Müşfiq gele, tar?!

"Oku tar" söylemeyile sene bir şövq versin,

Sen de eşqi tebliğ et her güle, her bülbüle tar!

Al, götür, sirli sedalarda dolansın ruhum,

Birce imanıma deyme! Can dilersen, dile, tar! (Cennet Kapıları, s:4)

Şair, *Vahdet Hasreti* poemasının *İlk Bahar* bölümünde baharı ve baharın gelişini kişileştirir ve dağ çayını ise konuşturur:

Artıq yavaş-yavaş qızır havalar,

Yene nazlı-nazlı gelir ilk bahar.

Uca yaylaqlarda buzlar eriyir,

Torpaq da meşe de donunu geyir.

Zirvelerden gelen dağ çayı coşur,

Nazlı **ilk bahara** neğmeler qoşur.

Sanki deyir: "Gel-gel, a nazlı bahar,

Besdir ana yurdu dondurdu buz-qar.

Gel-gel...sen gelende güneş de gelir,

Soyuğun, şağtanın bağrını delir."

Oğuztürk'ün şiir ve poemalarını yazarken yararlandığı edebî sanatlardan biri de nidadır. Şair, *Halkın Seheri* poemasında nida sanatını şu şekilde kullanır:

Ey veten! Daimidir bunca müqeddes zaferin,

Daha zülmetlere qerq olmayacaqdır seherin! (*Sızan Hakikatler, s:519*)

Şair, *Olar* adında bir şiirinde gönlünü uyarmakta ve gönlüne şu şekilde seslenmektedir:

Ey könül! Cahile baş qoşma, qelbi kordur onun,

Görmez iman nurunu, hisleti zülmetde olar! (*Cennet Kapıları, s:8*)

Oğuztürk, *Cennet Kapıları* kitabında yer alan *Görünür* şiirinde ise nida sanatını şu şekilde kullanır:

Yahu! Mal, pul ve vezife ne niqabdırsa üze,

Meclislerin başında tülküler aslan görünür! (*Cennet Kapıları, s:17*)

Şair, *Cennet Kapıları* poemasında Türk kadının özelliklerini ve meziyetlerini anlatırken nida sanatını kullanır:

Esla! Türk qadını ismetsiz olmaz!

Esla! Türk igidi qeyretsiz olmaz! (*Cennet Kapıları, s:65*)

Oğuztürk, eserlerinde tarihî olaylara yer verdiği ve tarihî olayları yazdığı için özellikle telmih sanatı yoğun olarak kullanır. Böylelikle okuyucularına tarihî olayları ve şahsiyetleri hatırlatır. Şair, Oğuz Türklerinin İslamiyet'i koruduğunu ve İslamiyet'in bayraktarlığını yaptığını telmih sanatını kullanarak şu mısralarla hatırlatır:

Yaradan behş edip bu şerafeti,

*Qorudu İslam'ı **Oğuz** qeyreti.*

***Oğuz** babalarım durub seflere,*

Eger yetmeseydi müdhiş zefere,

Dinsizler atılıp bu meydanlara,

Zülm eyleyerdiler müsəlmanlara. (Sızan Hakikatler, s:9)

Oğuztürk, *Cennet Kapıları* poemasında ise peygamber efendimiz Hz. Muhammed'in ve ulu önder Mustafa Kemal Atatürk'ün Türklük ile ilgili sözlerini şu şekilde hatırlatarak telmih sanatını kullanır:

***Hazreti Muhemmed** "Türk" deyib bize!*

Könül ver Tanrıdan gelen bu söze!

***Atatürk**'ün sözü anılsın yene,*

Söylemiş: "Ne mutlu "Türkem" deyene". (Cennet Kapıları, s:81)

Şair, *Hazreti Zul Kar Neyn* poemasında ise Azərbaycan'ın önemli bir şairi olan Nizami'yi şu mısralarla anarak telmih yapar:

*O dahi **Nizami** gösterib hüner,*

Zul Qar Neyn haqqında yazmışdı eser. (Hazreti Zul Kar Neyn, s:10)

Oğuztürk, *Vatanım Doğma Azarbaycandır* gazelinde Şirvani, Fuzûlî ve Nesimî gibi üstad şairleri hatırlatarak telmih sanatını kullanır:

***Şirvani, Füzuli, Nesimidir** ustad kökümüz,*

Menden de qalma nigaran-budur irsiyyet eger! (Hazreti Zul Kar Neyn, s:12)

Oğuztürk'ün şiir ve poemalarında kullandığı edebî sanatlardan biri de tezattır. Şair, *Halkın Seheri* adlı poemanın *Şehit* bölümünde *hüzün* ile *gurur*, *zafer* ile *facia* sözcüklerini bir arada kullanarak tezat sanatı oluşturur:

*Yene qelbimde qarışmış ağır **hüzün** ile **gurur**,*

Bürüyür ruhumu bir sevgi, düşündükçe şüür.

*Bir terefdən bu ağır **facienin** derdi derin,*

*Bir terefdan de Şirin duyęusu m¼dhiŐ **zeferin**... (Sızan Hakikatler, s:519)*

Şair, *Vahdet Hasreti* poemasında T¼rklerin ¼zelliklerini anlatırken karŐıt anlamlı olan dost ve d¼Őman s¼zc¼klerini bir arada kullanarak tezat yapar:

Beli! Biz T¼rklerde beledir âdet,

*Dosta-**dost**, **d¼Őmene** ¼l¼nce nifret. (Vahdet Hasreti, s:80)*

2.2.4. Dil ve Anlatım

Şairin Şiir, poema ve diğer eserlerini dil ve anlatım bakımından değerlendirdiğimizde karŐıımıza işlek, akıcı, yalın ve duru bir dil ve ¼slup ¼ıkar. Oęuzt¼rk, Şiir ve poemalarında yalın, duru, akıcı ve işlek bir ¼slup kullanır. Oęuzt¼rk, daha ¼ok tarih konularını i¼ine alan tarihî Şiirler ve poemalar yazdığından dolayı bu Şiir ve poemalarda eski T¼rkçe ve k¼k kelimelere olduk¼a yer verir. Bu kelimeleri kullanması, anlattığı tarihî olayla birebir ¼rt¼Ő¼r ve ve anlatımı daha da akıcı ve s¼r¼kleyici hale getirir. ¼rneęin T¼rkçeye ait savaş, savaş aletleri ve ordu ile ilgili kavram, terim ve s¼zc¼klere ağırlık verir.

¼zellikle tarihî poemalarında kullandığı dil, tamamen roman tadındadır. Oęuzt¼rk'¼n tarihî poemalarını okuyan bir insan, sanki tarihî bir roman okuyormuŐ gibi hisseder. Bundan dolayı Şairin eserlerinde kullandığı dil ve anlatım, daha ¼ok merak uyandırıcı, akıcı, s¼r¼kleyici, duru ve yalındır. Oęuzt¼rk'¼n Şiirlerinde, poemalarında ve diğer eserlerinde kullandığı dil ve anlatım bize Şairin hayal d¼nyası, eserlerindeki temel kavram ve semboller, edebî Şahsiyeti hakkında olduk¼a ¼nemli bilgiler verir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. Röportaj Metinleri

Tez konumuz hakkında araştırmalarda bulunmak, bilgi, belge ve kaynak toplamak, eserleri ve edebî şahsiyeti üzerinde çalıştığım Refail Oğuztürk Dağlı ve yakın çevresi ile röportaj yapmak amacıyla 22 Ocak 2018 tarihinde Bakü'ye gittim. Araştırma ve röportaj yapmak için Bakü'de toplam sekiz gün kalarak 30 Ocak 2018'de Türkiye'ye döndüm. Bu süreçte çeşitli araştırmalar yapıp, Çağdaş Azerbaycan edebiyatının önemli şahsiyetleriyle görüştüm ve röportajlar gerçekleştirdim. İlk olarak eserleri üzerinde çalışma yaptığımız Refail Oğuztürk Dağlı ile 24 Ocak Çarşamba günü 3 saat 40 dakikalık (220 dakika) bir röportaj gerçekleştirdim. Daha sonra Bakü Slavyan Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Merkezi Müdürü Dr. Ziyafet Kasımova ile 25 Ocak Perşembe günü 1 saat 8 dakikalık (68 dakika) bir röportaj, Azerbaycan Millî Konservatuvarı, Millî Musiki Araştırmaları Müdürü, müzisyen ve sanatçı Abbasqulu Necefzade ile 26 Ocak Perşembe günü 58 dakikalık bir röportaj, Refail Oğuztürk Dağlı'nın yakın dostu, Karabağ gazisi, emekli yarbay Namiq Kasimov ile 28 Ocak Pazar günü 17 dakikalık bir röportaj ve son olarak Oğuztürk'ün yakın arkadaşı Nazim Necafov ile 28 Ocak Pazar günü 15 dakikalık bir röportaj yaptım. Yaptığım röportajlarda genel anlamda Oğuztürk'ün hayatı, edebî şahsiyeti, eserleri, bilinmeyen faklı yönleri, Çağdaş Azerbaycan edebiyatında işlenen konular ve Çağdaş Azerbaycan edebiyatının bugünkü sorunları hakkında konuştuk ve röportaj veren şahsiyetler bu konular hakkında bize bilgi verdi. Ayrıca yine bu süreç içerisinde Çağdaş Azerbaycan edebiyatının önemli şair ve edipleri Nizami Muradoğlu, Fergana Bahtiyeva, Adile Nezer, İltimas İsmayıl ve Arzu Nehremlı ile görüştük, Çağdaş Azerbaycan edebiyatında işlenen konular, öne çıkan temalar ve sorunlar hakkında sohbet ve küçük röportajlar yaptık. Özellikle Refail Oğuztürk Dağlı ve yakın çevresiyle gerçekleştirdiğimiz röportajların metinleri aşağıda sırasıyla verilmiştir. Röportajların orijinal dili Azerbaycan Türkçesidir. Ama daha anlaşılır hale getirmek için röportaj metinleri, Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktararak verilmiştir.

3.1.1. Refail Oğuztürk Dağlı İle Yapılan Röportaj Metni

Yaşar Sözen: Hocam merhaba.

Refail Oğuztürk Dağlı: Merhaba.

Yaşar Sözen: Ben, Yaşar SÖZEN. Türkiye'den geliyorum. Türkiye'de, Denizli'de, Pamukkale Üniversitesi'nde Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü'nde mastır

yani yüksek lisans yapıyorum. Tez konumuz, *Refail Oğuztürk Dağlı'nın Şiir ve Poemalarında Yapı ve Tema*. Sizin adınızı bize Ziyafet Kasımova önerdi. Bundan dolayı biz de sizi tez konumuz olarak aldık ve eserleriniz üzerine çalışıyoruz. Ziyafet Hoca, sizin eserlerinizi, kitaplarınızı, filmlerinizi, sizle ilgili ne kadar video, doküman, belge, bilgi ve materyal varsa hepsini bize gönderdi. Bunları tek tek okuduk, izledik, inceledik, hazırlıklarımızı yaptık. Şu anda tez aşamasındayım. Yetmiş-seksen sayfa kadar yazdım. İnşallah sizinle röportaj yapmaya geldik. Tanıştığımız için çok memnun oldum.

Refail Oğuztürk Dağlı: Ben de çok memnun oldum. Teşekkür ederim.

Yaşar Sözen: Şimdi kısaca tezimiz hakkında size bilgi vermek istiyorum. Biliyorsunuz 20. ve 21. yüzyıl Çağdaş Azerbaycan edebiyatı bir şairi, yazarı, tarihçisi, araştırmacısı, fikir ve sanat adamısınız. Onun için öncelikle tezimizde bir giriş kısmı var. Giriş kısmı iki başlıktan meydana geliyor. Birinci başlık, 20. yüzyılda Azerbaycan Türkleri. Bu bölümde çok detaya girmeden 20. yüzyılda ve son dönemlerde Azerbaycan Türklerinin tarihi hakkında genel bir bilgi verdik. Giriş kısmının ikinci başlığı ise 20. yüzyılda Azerbaycan edebiyatı. Zaten bizim asıl konumuz 20. ve 21. yüzyıl Azerbaycan edebiyatı. Burada son dönem Azerbaycan edebiyatı ve şahsiyetleri hakkında bilgi verdik. Bu şahsiyetlerin isimlerini yazdık. Sonra birinci bölüme geçtik. Birinci bölümde hayatınız, edebî kişiliğiniz ve eserleriniz hakkında detaylı olarak bilgi verdik. Ayrıca sizle ilgili çıkan gazete ve dergi haberlerine ve katıldığınız programlara da yer verdik. Birinci bölümün ilk başlığı Refail Oğuztürk Dağlı'nın hayatı. Hayatınızı ayrıntılı olarak anlattık. İkinci başlık ise Refail Oğuztürk Dağlı'nın edebî kişiliği. Üçüncü başlık ise Refail Oğuztürk Dağlı'nın eserleri. Beş kitabınız var. *Sızan Hakikatler, Vahdet Hasreti, Cennet Kapıları, Hazreti Zul Kar Neyn*. Bunlar, şiir ve poemaların yer aldığı kitaplar. Bir de bir araştırma ve tarih kitabınız var. *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi*. Bu kitaplar hakkında detaylı bilgiler verdik. Çünkü bu kitapların içinde şiirler, gazeller ve poemalar var. Bunlar hakkında ayrıntılı bilgiler verdik. Daha sonra ikinci bölümde şiir ve poemaların tema ve yapı bakımından incelenmesi var. Öncelikle tema yani işlenen konular bakımından inceledik. Şiir ve poemalarda özellikle hangi temalar işlenmiş, buna baktık. Şu ana kadar toplam on yedi tema tespit ettik. Hangileri bunlar? Bu temaları alfabetik sıraya göre dizdik. Yani A harfinden başlayıp sırayla devam ettik. *Adalet, Allah, Azerbaycan, Bağımsızlık, Bayrak Sevgisi, Dinî Değerler, Eleştiri, İlim ve Bilim, Kadın, Kur'an-ı Kerim, Şehitlik Makamı, Tarih, Türkçülük ve Turan, Türk Dili/ Türkçe, Türk-İslam Düşüncesi, Vahdet/ Birlik Düşüncesi, Vatan Sevgisi*. Yani sizin eserlerinizde, şiir ve

poemalarınızda daha çok bu temalar ön plana çıkıyor. Ayrıca bunlara sizin de eklemek istediğiniz varsa süreç içerisinde ekleyebiliriz. Diğer başlıkta ise şiir ve poemaların yapı bakımından incelenmesi var. Bu bölüm ise nazım şekilleri, nazım birimleri, dil ve anlatım, ahenk unsurlarından oluşuyor. Bu başlıkta şiir ve poemaları yapı bakımından inceledik. Üçüncü bölümde ise kitaplarınızda daha çok ön plana çıkan şiir ve poemalarınıza yer vereceğiz. Hepsini almak ve hepsine yer vermek mümkün değil. Sonuçta dört kitabınız da şiir ve poemalardan oluşuyor. Bunlardan en önemlilerini ve ön plana çıkanları seçip üçüncü bölüme koyacağız. Son olarak şimdi sizle ve yakın çevrenizle yapacağımız röportaj metinlerine de bu bölümde yer vereceğiz. Allah nasip ederse böylelikle tezimiz de bitmiş olacak. Şimdi öncelikle bize kendinizi tanıtabilir misiniz? Buradan başlayalım.

Refail Oğuztürk Dağlı: Azerbaycan Türkçesinde konuşsam bir sıkıntı olmaz değil mi?

Yaşar Sözen: Hayır, bir sıkıntı yok. Rahat olun lütfen. İstedığınız gibi konuşabilirsiniz. Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi zaten ikisi de Oğuz grubu. Birbirimizi kolaylıkla anlıyoruz.

Refail Oğuztürk Dağlı: İlk olarak adalet mevzusundan mı başlayalım?

Yaşar Sözen: Hayır, ona sonra geleceğiz. Önce şuradan başlayalım. Hayatınızı bize anlatır mısınız? Baştan sona doğru, şöyle bir özet şeklinde.

Refail Oğuztürk Dağlı: Aslen Sayad-Hızır yurdundanım. Bakü'ye toplam 90 km mesafededir. Yani Bakü'ye olan uzaklığı 90 km. Hızır bölgesi.

Yaşar Sözen: Yani ata baba yurdu orası.

Refail Oğuztürk Dağlı: Evet, ata baba yurdu orası. Bizim atalarımız hem Sovyetler döneminde hem de Çar Rusya'sı devrinde bu bölgede işgalcilere karşı mücadeleler vermişler. Çar devrinde verilen mücadeleler, çoğu tarih kitabında var. Tarihçiler bu konuda malumatlar verir. Bu tarihçilerden biri de Sadık Zeynal'dır. Sadık Zeynal'ın *Kan Yaddaşı* kitabı var. Sadık Zeynal'ın kendisi de polis albaydır. Aslen Nahçıvanlı'dır. O devirde *Tarihin Kan Yaddaşı* kitabını yazmış. Bu kitabın bir bölümünde bu konuyla ilgili ayrıntılı olarak bilgi veriliyor. Sovyetler devrinde tahminen 6-7 yıl süre içinde Sayad-Hızı arazisi yani Dağlı aşiretinin yaşadığı arazi, bir yüzük kaşı gibi alt üst edilmiştir. Dağlı aşiretinin yaşadığı topraklar çok kadim bir tarihe sahiptir. Dağlı veya Kara Dağlı aşiretinin ve yaşadıkları Sayad-Hızı topraklarının Selçuklu devrinden bugüne kadar yazılı

kaynaklarda yazılı tarihi var. Ve yaklaşık bin yıllık tarihi olan yani yazılı tarihe sahip olan bir aşiret. Bu tarihi, Ruslar ve Ermeniler bizden daha iyi biliyorlar. Yani bu aşiretin ve arazilerin tarihi *Tarihin Kan Yaddaşı* kitabında yazıyor. Daha sonra Sovyetler devrinde Sayad sözü atıldı. Bu sözü yasakladılar. Hızı sözü tek kaldı. Hızı sözünü ise her şekle koymak kolaydı. Çünkü Sayad sözü, bütün Türk ülkelerinde geniş bir alanda temsil olunuyor ve kullanılıyor. Bu Sayad sözü, bu topraklarda yaşayan ahalinin temiz kanlı, temiz köklü Türkler olduklarını, Oğuz Türkü olduklarını açıkça gösteriyor. Faruk Sümer de *Oğuzlar* adlı eserinde, Kara Dağlı aşireti ve bu konular hakkında geniş malumatlar vermiş. Allah rahmet eylesin, çok büyük bir tarihçiydi. Birçok Türk halkları, tayfaları onun kitabını okuyup özünü tanıdı. Bu kişi, büyük bir zahmetin, otuz yıllık bir emeğin sonucunda bu kitabı yazdı. Bakın, ben yirmi yıl araştırmadan sonra *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı kitabı yazdım. Faruk Sümer, otuz yıl araştırmadan sonra *Oğuzlar* kitabını yazmış. Yani bütün Türk milleti için çok önemli bir kitaptır. Onun kıymetini böyle sözle vermek olmaz. Hakikaten büyük bir kitaptır. Çünkü Faruk Sümer de büyük bir şahsiyettir. Bütün o tayfaları, o kolları tek tek incelemiş. Aslında en önemli, en vacip mesele nedir, biliyor musunuz? Türkiye'deki bölgeleri yazmış. Yani hangi bölgenin, hangi arazinin hangi tayfaya, hangi Oğuz boyuna ait olduğunu yazmış. Bu, binlerce yıl geçse de unutulmaz. Allah rahmet eylesin, Kaşgarlı Mahmud, o dönemde bunu bir sistem haline getirdi.

Yaşar Sözen: Zaten Oğuz boylarını sistemli olarak yani 24 boy halinde ilk gösteren Kaşgarlıdır.

Refail Oğuztürk Dağlı: Evet, doğrudur. Faruk Sümer'in yazdığı forma yani şekil çok önemlidir. Ben de *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı kitabımı o formada yani Faruk Sümer'in yazdığı formada yazdım. Bu topraklardaki ahalinin kimliğini, o tayfaların tarihî köklerini, toponimlerini, simgelerini, damgalarını yani her şeylerini kasaba kasaba, köy köy araştırdıktan sonra bu kitabı yazdım. Çünkü en mükemmel şekil buydu. Ben de örnek aldım. Peki, bu kitabı yazmak neden gerekliydi? Görüyorsunuz, tarih yani çarkı felek devrediyor ve çok farklı vaziyetler, hadiseler, olaylar meydana geliyor. Allah, *Kur'an-ı Kerim*'de buyurur: "Zaman zaman birinizi diğerinizden güçlü eyledik. Zaman zaman birinizi diğerinizden zayıf eyledik ki, aranızdan daha iyilerini tanıyalım." İşte zaman zaman dünyanın hali budur. Türk'ün güçlü devri de olmuştur, zayıf devri de olmuştur. Zayıf devri oldu. Mesela Türkler, 19. asrın sonları ile 20. asrın evvellerinde, tarihte hiçbir zaman düşmedikleri zayıf bir vaziyete düştüler. O devirde tek Türkiye yani Osmanlı

kalmıştı. Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tataristan, Başkurdistan, Azerbaycan bu Türk ülkelerinin hepsi esaret altındaydı. Bugün Çanakkale neden önemlidir? Çanakkale Zaferi'nin Türk tarihinde çok çok büyük bir ehemmiyeti var. Çanakkale'de eğer Türkler mağlup olsaydı, Türk tarihten silinirdi. On bir ülke Çanakkale'ye gelmiş. Bu kâfirlerin en büyük arzusu, babalarının, dedelerinin, atalarının en büyük arzusu Türk'ü yeryüzünden silmekti, yok etmektir. Bundan dolayı tam on bir ülke Çanakkale'ye geldi. O dönemde çok iyi bilirsiniz ki, bazı Müslüman hainler de bu kâfirlere destek verdi. Burada asıl amaç, sadece İslam değildi. Burada esas mesele, Türk ve Türklük meselesiydi.

Yaşar Sözen: Hem Türk, hem İslam mı?

Refail Oğuztürk Dağlı: Sadece İslam olsaydı, Müslümanlar neden Çanakkale'ye gelmişti? Osmanlı Müslüman ülkesi değil mi? Osmanlı'nın hilafet merkezi İstanbul'du. Peygamber efendimizin o hadisine uyarak Fatih, İstanbul'u fethetti. '*İstanbul'u fetheden komutan ne güzel komutandır, onun askeri ne güzel askerdir.*' Fatih, İstanbul'u fethetti ve bir İslam şehrine çevirdi. Bu, çok önemli bir meseledir. Peygamber efendimiz İslam'ın merkezi olarak, hilafetin merkezi olarak İstanbul'u buyurmuştur. Bu konuda *Kur'an-ı Kerim*'de ayetler de var, Peygamber efendimizin başka hadisleri de var. Yani Türk milleti hakkında söylenen. Burada konu sadece İslam olsaydı, o zaman diğer İslam ülkeleri neden Çanakkale'ye geldi? Burada esas mesele hem Türk hem de Müslüman yani Müslüman Türklerdi. Bu bakımdan Çanakkale Zaferi çok önemlidir. Çanakkale, çok büyük bir savaş, çok büyük bir zafer olmuştur. Çok rahatlıkla diyebilirim ki, Türk tarihinde bu kadar vacip ve önemli bir savaş olmamıştır. Çanakkale Savaşı, atamız Davud Çağrı Bey'in oğlu, Sultan Tuğrul'un yeğeni Alparslan'ın yaptığı Malazgirt Savaşı kadar önemli bir savaştır. Alparslan, beyaz elbise giyer ve cuma namazını kıldırır. Askerler de beyaz giyer ve arkasında durur. '*Kim şehit olmak istiyorsa, arkamda dursun ve benimle gelsin, der.*' Bunları *Sızan Hakikatler* kitabımda yazdım. Sadece Türkler değil, kim olursa olsun bunları okuduğunda, o hadiseleri araştırıp öğrendiğinde emin olun duyulanır. İşte böyle bir galibiyettir, böyle bir zaferdir. Eğer Çanakkale'de atalarımız mağlup olsaydı bugün Türkler olmazdı. Aynen Sarıkamış Harekâtı gibi. Sarıkamış Harekâtı'nda eğer Enver Paşa, düşmanı dört ay oyalamasaydı bugün yeryüzünde Türkler olmazdı. Enver Paşa'ya Allah rahmet eylesin. Çok büyük bir komutandı. Sarıkamış'ta bugün gösterilen şekilde mağlubiyet olsaydı Türkleri konuşmuyor olurduk. Bazıları doksan bin askerimiz falan şehit oldu diyor. Ordunun tamamı zaten yetmiş bin. Nasıl doksan bin asker şehit oluyor? Allahuekber Dağları'nda toplam yirmi bin şehidimiz var.

Dile kolay, biz yirmi bin diyoruz ama bunun her biri bir yiğit, bir oğul, bir baba. Ama bunlar şehitler. Allah, onlara şehitlik makamını nasip etti. Yaratıcımız şehide çok büyük kıymet verir. Şehitlik zirvesi var. En yüce zirvelerden biri. O zirvede bu askerler yer tuttular. Sarıkamış Harekâtı'nda biliyorsunuz Ruslar, Anadolu topraklarına girmek istiyorlardı. Fransa, İngiltere ve diğer on bir ülke Gelibolu, Çanakkale tarafından girmek istiyordu. Anadolu'nun ortasında birleşip, Osmanlı'yı tamamen sileceklerdi. Ama Enver Paşa, onları tam dört ay önledi ve engelledi. Enver Paşa, hazırlıksız bir şekilde savaşa girdi, tam hazır değildi. Ama yine de düşmanı engellemeyi başardı. Ordu için erzak hazırlamaya, silah, cephane hazırlamaya vakitleri yetmedi. Ben bir asker olarak, Enver Paşa'nın yaptığı bu harekâtı çok önemli görüyorum. Çünkü Türk ordusu artık Çanakkale'de arkadan bir darbe korkusu olmadan savaştı. Enver Paşa ve Nuri Paşa ile ilgili manilerim, musikilerim, bestelerim var.

Yaşar Sözen: Onları da alırsınız.

Refail Oğuztürk Dağlı: Onları da size vereceğim. Benim en çok sevdiğim iki marş var. Biri *Enver Paşa Marşı*. Sözleri de musikisi de bana ait. Bir de *Nuri Paşa* var. Ayrıca Nuri Paşa adında tarihî bir dram eserim de var. O da sahneye koyulacak. Bu eseri dram tiyatrosu için yazdım. Bu sevgi, bu muhabbet olmazsa onlara şiir de yazılmaz, musiki de yazılmaz, poema da yazılmaz. Bu araştırmalar da olmaz.

Yaşar Sözen: Biraz çocukluğunuzdan bahseder misiniz? Yani nasıl bir çocukluk geçirdiniz? Daha sonra askerlik hayatınızdan ve genel olarak hayatınızdan konuşabilir misiniz?

Refail Oğuztürk Dağlı: Çocukluğum burada Bakü'de geçti. Sovyetler döneminde buraya Oktyabr bölgesi diyorlardı. Bakü'de doğdum. Sovyetler döneminde Sayad-Hızı bölgesindeki halkı, buraya Bakü'nün susuz çöllerine sürgün ettiler. Buralar Bakü'nün susuz çölleridir.

Yaşar Sözen: Aileniz Sayad-Hızı'dan buraya mı geldi?

Refail Oğuztürk Dağlı: Evet, benim dedem Sayad-Hızı'dan buraya geldi. Bütün ahaliyi Bakü'ye zorunlu göç ettirdiler.

Yaşar Sözen: Babanız ne işle meşguldü?

Refail Oğuztürk Dağlı: Benim ata babam yani dedem Terekemeydi. Göçebeydi ve hayvancılıkla uğraşıyordu. Dedem aynı zamanda tacir yani tüccardı. İki gemisi vardı.

Azerbaycan ile Türkmenistan arasında ticaret yapıyordu. Deve ticareti yapıyordu. Ayrıca halı, kilim ticareti de yapardı. Halı ve kilimleri Türkmenistan'a götürüp satıyordu.

Yaşar Sözen: Babanız da bunu devam mı ettirdi?

Refail Oğuztürk Dağlı: Hayır. Sovyet hükümeti kurulduktan sonra Terekemelerin bütün hayvanları elinden alındı. Hayvanları kolhoz yapmak amacıyla aldılar. Zaten Terekemenin hayvanını elinden aldın mı, Terekeme öldü demektir. 22 Mayıs 1966'da Bakü'de doğdum. Yasamal denilen bir kasaba var. Şimdi bizim oturduğumuz yerin adı, Bakü'nün içinde yer alan Yasamal bölgesi. Sovyet döneminde Yasamal sözünü kullanmıyorlardı. Yani Yasamal demiyorlardı. Denilmesine izin vermiyorlardı. Oktyabr bölgesi diyorlardı. Hızı'dan bütün cemaati buraya sürgün ettiler. Hızı'ya ben ilk olarak 1991 yılında gittim. Sovyetler dağıldıktan sonra gittim.

Yaşar Sözen: Askerî görevli olarak mı gittiniz?

Refail Oğuztürk Dağlı: Hayır, kendim görmek için gittim. Artık o araştırmalarıma da başlamıştım. 1991 yılıydı. O devirde Sovyetler ülkesi dağıldı. Ama ordumuz halen daha kurulmamıştı. Bu konuda çeşitli siyasi oluşumlar burada çalışıyordu, mücadele veriyorlardı. O devirde ben Hızı'ya gittim. Azerbaycan'da Kuba bölgesi var. Kuba, Azerbaycan'ın en büyük bölgelerinden biridir. Hızı bölgesi de toprak bakımından Kuba bölgesi kadar büyüktür. Şimdi düşünün ki, Hızı'ya gittiğimde, bu kadar büyük bir yerde tek bir insan yaşıyordu. O da ışıklara, etrafa falan bakıyordu. Bekçi yani. Tek bir insan kalıyordu. 1929 yılının belgelerine göre, o dönemde Hızı'da elli bin civarında insan yaşıyor. Ama daha sonra hepsi buraya mecburi olarak göç ettirildi. Şimdi bakın, İsalu-Avşar boyu, Oğuz boylarının en önemli ve büyük boylarından biridir. Şimdi sizin boyunuz, kökünüz İsalu-Avşar ama Avşar diyemiyorsunuz. Çünkü o dönemlerde Avşar kötü, pis söz. Yani Sovyet döneminde bizi korumak için öyle diyorlar. Türk olduğunuzu hiçbir yerde söylemeyin ve hiç kimse Türk olduğunuzu bilmesin. Çünkü sağ kalmak için böyle diyorlar. Türk olduğunuzu söyleyen seni öldürecekler. Kerbela-i Salman gibi varlıklı bir tüccarın oğlu Süleyman, yani benim babamın babası olur, yani dedem buraya Yasamal arazisine geldiğinde eve kapı yaptıracak parası yok. Kapının yerine halı, kilim asıyorlar. Düşünün, insanları böyle bir eziyete saldılar. Terekemeliği mahvettiler. En sonunda 1961 ya da 1962 yıllarında Kruşçev bir ferman yayınladı. Bu fermanla şehir tipli kabalarda hayvan bakmayı ve beslemeyi yasakladı. Et satmak yasak. On yıla kadar hapis cezası veriliyor. Bizim millî medeni köklerimiz Terekemecilik yani göçebe hayattır. Yani

hayvancılıktır. Bizim papağımız, bütün giyimimiz, elbiselerimiz hepsi oradandır. Güreşimiz, musikimiz, bütün kültürümüz Terekemecilikten geliyor. Temelimiz göçebe hayata dayanıyor. Göçebe hayat, Sovyetler döneminde yazıldığı gibi değildi. İşte önce Kazakistan'a gittiler, oradan Azerbaycan'a geldiler. Böyle değildi. Göçebelik üç, dört, beş, en fazla on km mesafedeydi. Yaylak ve kışlak şeklindeydi.

Yaşar Sözen: Neden asker oldunuz? Asker olmayı çocukken mi istediniz?

Refail Oğuztürk Dağlı: Hayır, hayır. Ben, asıl tarihçi olmak istiyordum. Çocuk vakti yani. Biliyorsunuz, Sovyetler devrinde bütün üniversiteler paralıydı. Yani rüşvet. Size bir mesele anlatayım. Ben, St. Petersburg'da üçüncü kursta yani üçüncü sınıfta okurken *Pravda* gazetesi vardı. *Pravda* gazetesi, Sovyet'in ve Sovyet döneminin en önemli gazetesiydi. Bu gazetenin *Timsah* adında bir neşri vardı. Yani bu, bizim Azerbaycan'da çıkan *Kirpi* gibi satirik bir dergiydi. Bir sınıfta otururken birden bu *Timsah* adındaki dergiyi gördüm. Bu dergide Azerbaycan üniversitelerinin hepsi sıraya konulmuş ve karşısına ücreti yani rüşveti yazıyor. Örneğin, İktisat bölümü karşısında 15 bin rubl yazıyor. Yani her bölümün karşısında ücretleri var. Bu dergiye iyice baktım, inceledim ve düşündüm. *Pravda* gazetesi, Sovyet'in en önemli gazetesi. *Pravda* gazetesinin neşriyatında bu dergi basılıyorsa demek ki hükümetin bundan haberi var. Çünkü *Pravda* gazetesi, hükümetin gazetesi ve dönemin en önemli gazetesi. Demek ki, bu işten hükümetin haberi var. Sovyet hükümeti için bu ücretleri, rüşvetleri hemen kaldırmak, büyük ve zor bir mesele değildi. İstese hemen kaldırabilirdi. Hem de bir günün içinde kaldırır. Ama bunlar, bunu bilerek yapmışlar. Amaç neydi? Rüşvet verenlerin evlatları mekteplere yani üniversitelere gidiyor ama parası olmayanlar gidemiyor. Lakin siz de çok iyi bilirsiniz ki, varlıklı, zengin ailelerden dâhiler çıkmaz, büyük adamlar çıkmaz. Büyük adamlar, dâhiler gariban ve fakir ailelerden çıkar. Fakir derken yanlış anlamayın. Yoksa Allah herkesin rızkını veriyor. O, ayrı mesele yani. Burada asıl konu zenginler. Ama akli olanlar için gereksiz zenginlikte manasız bir şeydir. Azerbaycan'da ve diğer ülkelerde parası olmayanlar ve rüşvet veremeyenler, okumak için mecburen Rusya'ya gidiyor. Oradaki üniversitelere gidiyorlar.

Yaşar Sözen: Siz, ondan dolayı mı gittiniz?

Refail Oğuztürk Dağlı: Evet. Burada tarih bölümüne gittim. O zaman dört bin lira para istediler. Yani kısacası rüşvet istediler. Ama benden sekiz bin lira istediler. Dediler ki, Dağlı isen sekiz bin lira vereceksin. Yani iki kat.

Yaşar Sözen: Ondan sonra asker olmaya mı karar verdiniz?

Refail Oğuztürk Dağlı: Ondan sonra artık benim bir çarem kalmadı. Ben mecburen gidip Rusya'da okumalıyım.

Yaşar Sözen: Yani gittiniz, Rusya'da askerî okulda okudunuz. Peki, askerlik mesleğini seviyor musunuz? Yani isteyerek mi yaptınız? Askerlik mesleği sevdiğiniz bir meslek mi?

Refail Oğuztürk Dağlı: Nasıl diyeyim, çok ağır bir sual oldu.

Yaşar Sözen: Sevmeseydiniz yapmazdınız zaten.

Refail Oğuztürk Dağlı: Evet. Ben askerlik mesleğinin önemini ne zaman anladım, biliyor musunuz? Sovyetler Birliği dağıldı. Azerbaycan bağımsız bir ülke oldu. Ben, o zaman anladım ki, ne kadar gerekli ve vacipmiş.

Yaşar Sözen: Sizin için ne kadar gerekli olduğunu anladınız.

Refail Oğuztürk Dağlı: Sadece benim için değil. Devlet için, millet için, ülke için her bir askerinin ne kadar önemli olduğunu o anda gördüm. Sovyet döneminde Azerbaycanlıları askerî okullara koymuyordular.

Yaşar Sözen: Şimdi siz, hangi rütbe ile emekli oldunuz? Albay mı yoksa yarbay mı?

Refail Oğuztürk Dağlı: Yarbay olarak.

Yaşar Sözen: Asıl isminiz nedir? Mahlas değil, asıl isminiz?

Refail Oğuztürk Dağlı: Refail Salmanoğlu. Ailemin adı ise Mustafayev. Yani Refail Salmanoğlu Mustafayev. Aslında benim babamın yani dedemin ailesi İsayev olmuştur. Yani İsalu. Biliyorsunuz, İsaluları sürgün ve kul ettiler. Bundan dolayı ailem adını değiştirmiş ve Mustafayev yapmış. Yani babamın nenesinin babasının adı ile devam etti. Kerbelayı Mustafa'nın adıyla devam etti. Bizim ailemizin asıl adı İsalu, Sovyetler döneminde İsayev, sonradan ise Mustafayev olmuştur.

Yaşar Sözen: Oğuztürk ve Dağlı sizin mahlaslarınız. Yani takma adınız. Neden Oğuztürk ve Dağlı mahlaslarını kullanıyorsunuz?

Refail Oğuztürk Dağlı: Ben Oğuz Türküyüm. Aşiretimin adı da Dağlı. Bundan dolayı ikisini de kullanıyorum.

Yaşar Sözen: Peki, şair olmanızı nasıl değerlendiriyorsunuz? Doğuştan gelen bir yetenek mi? Yoksa sonradan herhangi bir olay mı sizi etkiledi? Yoksa Allah tarafından verilmiş bir yetenek mi?

Refail Oğuztürk Dağlı: Bakın, şair olmak için bir okul okumuyorsunuz. Şair olmanın okulu yok. Bu, Allah'tan gelen bir şeydir. Ben çocukken yazmayı bilmiyordum. Ama şiirler diyordum. Ben söylüyordum, anam yazıyordu.

Yaşar Sözen: İlk şiirinizi kaç yaşında söylediniz?

Refail Oğuztürk Dağlı: Beş yaşında.

Yaşar Sözen: İlk şiiriniz hangisi?

Refail Oğuztürk Dağlı: İlk şiirim Mehdi Şenzade hakkında.

Yaşar Sözen: Şiirinizin adı ne?

Refail Oğuztürk Dağlı: Şiirin adı *Mehdi*. Yani Mehdi hakkında. Mehdi Şenzade İkinci Dünya Savaşı'nda keşifçi olmuş.

Yaşar Sözen: Ben, sizin ilk şiirinizin *Altı Ağaç* şiiri olduğunu biliyordum.

Refail Oğuztürk Dağlı: Hayır. *Altı Ağaç*, radyoda seslendirilen ilk şiirim. O zaman on bir yaşındaydım.

Yaşar Sözen: Anladım. Yani *Altı Ağaç* şiiri, radyoda seslendirilen ilk şiir. *Mehdi* şiiri ise ilk söylediğiniz şiir. *Mehdi* şiiri şu anda elinizde var mı?

Refail Oğuztürk Dağlı: Yok, elimde yok.

Yaşar Sözen: *Altı Ağaç* şiiri var mı?

Refail Oğuztürk Dağlı: *Altı Ağaç* şiiri var. *Mehdi* şiiri, şu anda hiç aklıma gelmiyor. O şiiri, Mehdi Şenzade heykelinin karşısında dedim. Anam da yazdı. Ama şu anda aklımda yok.

Yaşar Sözen: Peki, o döneme ait yani o dönemde yazdığınız şiirleriniz şu anda elinizde var mı?

Refail Oğuztürk Dağlı: Hiç yok. On bir yaşındaydım. Üç kalın defterim vardı. Bu defterlerin her biri tam 96 sayfaydı. Yani 96 sayfalık üç kalın defter. Bu defterlerde çocukken yazdığım poemalarım ve şiirlerim vardı.

Yaşar Sözen: Ama onlar şu anda elinizde yok.

Refail Oğuztürk Dağlı: Şu anda yok. Çocukken bir şairin yanına gittim. Adını söylemeyeceğim. Babam beni götürdü. Beni görecektir ve değerlendirecek. Dedi ki, bu çocuk yaşından çok daha büyük yazıyor. Sen git babanın bostanından falan yaz, dedi. Eğer dedim, babamın bostanından falan istiyorsan, yazmama gerek yok hemen burada diyebilirim. Dedi, söyle o zaman. Tahminen yedi sekiz dakika orada şiir söyledim. Yani o anda doğaçlama dedim. Benim için hiç problem değil, saatlerce şiir söyleyebilirim. Ama şiir de Allah'ın sana bahşettiği bir nimettir. Bunun için Allah'ın verdiği nimeti, Allah'ın yolunda harcamak gerekir. Düşünmeden söz söylemek kolay. Yani kendiliğinden söylenen söz kolay. Bunu herkes söyler. Ancak Allah tarafından insana bahşedilen her sözün mesuliyeti vardır. Her kelimenin mesuliyeti vardır. Bundan dolayı manasız söz yazılmaz. Dağdan, bağdan, gülden, çiçekten yüzlerce kitap yazarım. Ama manası ne olur? Bunun halk için ehemmiyeti ne olur? Tarihî eser yazmak bugün sadece Azerbaycan için değil, bütün Türk milleti için gereklidir. Türk milleti için tarihî eserlerin önemi çok büyüktür. Bugün Azerbaycan'da *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* gibi bir kitap, her bölge için yazılmalıdır. Çünkü sadece Azerbaycan'ın hafızası, millî kimliği silinmemiş. Kazakistan'ın, Özbekistan'ın, Türkmenistan'ın, Tataristan'ın hepsinin hafızası ve millî kimliği silinmiş. Herkes kendine soru soruyor. Ama Türk'ten başka hiçbir millet kendine ben kimim diye sormaz. Fars'ın, İngiliz'in veya başka bir milletin tarihini sahteletirmek kime lazım? Kim için gerekli? Ama Türk'ün tarihini sahteletirmek demek, bütün tarihi sahteletirmektir. Bu, yeni bir şey değil. Ben burada, bu yeni bir şeydir falan demiyorum. Bu, tarihten beri böyle ve biz bunu çok iyi biliyoruz. Bütün Avrupa, Rusya veya diğer milletler Türk'ün tarihini silmek için tarihten beri çalışıyorlar. Mesela, size bir örnek vereyim. Biliyorsunuz, tarihten beri İskitlerin Türk olduğu biliniyor. 19. asra kadar İskitlerin Türk olduğu konusunda hiç kimsenin bir şüphesi yoktu. 19. asırda ne oldu da birden şüphe oluştu? Sadece Rusya ve Avrupa güçlendi. Onlar, tarihi değiştirdi. Hazar Hakanlığının tarihi silindi. Hun Devleti'nin tarihi silindi ve değiştirildi. Bilirsiniz, Beşparmak yöresi yani benim ata yurdum Sayad-Hızır, Hun Devleti'nin terkinde olmuştur. Burada Hun Darvazası olmuş. Yani Kırım'dan Karabağ'a kadar, Beşparmak'a kadar Hun Devleti'nin toprakları olmuş. Bu devletin komşu devleti ise Batı Göktürk Kağanlığı. Ve 7. asırda Arap hilafetine kadar bu böyle devam etmiş. Bakın, Kırım Tatarları da özlerine Dağlı diyor. Yani Dağ Han'ın nesli. Karaçaylılar da özlerine Dağlı diyor. Dağ Han'ın nesli yani Hun Devleti. Bu araziler,

Atilla'nın baba yurdudur. Atilla, bütün Türk tayfalarını ve halklarını birleştirdi ve yönetti. Daha sonra Kırım da tarihten silindi. Oradaki halk kuzey topraklarına sürgün edildi. Biliyorsunuz, Karaçaylılar da 1940'lı yıllarda Stalin'in emri ile sürgün edildiler. Burada da Hızı bölgesini tamamen dağıttılar. Hun Devletini yani eski Hun Devleti'nden kalan Dağlı aşiretini de sürgün edip dağıttılar. Dağlı aşireti sadece Hızı'da bulunmuyor. Karaçay'da, Kırım'da da Dağlı aşireti var. Bunlar da Dağlı aşiretine mensup. Karadağlı, Karadağ bunlar Kırım'dadır. Büyük bir dağ. Sayad-Hızı ahalesinin birçoğunun adı Kırımlıdır. Onlar bu adı bugün yaşıyorlar. Bozkırım, Kırım. Bu, gün gibi açık bir tarihtir. Moskova'daki Kremlin'in asıl adı Kırım Eli idi. Kremlin, Kırım Hanlığının tahtadan kurulmuş bir istihkâmı olmuş ve sonradan değişmiş.

Yaşar Sözen: Peki, şiir ve poemalarınızda işlediğiniz temel konular nelerdir? Hangi konuları, hangi temaları işliyorsunuz?

Refail Oğuztürk Dağlı: Özellikle Türk tarihine ait olan şeyler, Türk tarihinin karanlık noktaları ve öğrenilmemiş sahaları daha çok dikkatimi çekiyor. Mesela hali hazırda şimdi Göktürk, Hazar ve Hun tarihi hakkında eser yazıyorum.

Yaşar Sözen: Şu anda yazıyorsunuz. Kitap halinde mi yani araştırma kitabı mı?

Refail Oğuztürk Dağlı: Hayır, poemadır. Bütün araştırmalarımı yaptım. Şu anda yazıyorum.

Yaşar Sözen: Zaten poemalarınızı ve şiirlerinizi ayrıntılı araştırmalar sonucunda yazıyorsunuz. Özellikle bunu tezimde altını çizerek söyledim. Yani bunun hem edebî yönü var hem de ilmî yönü var.

Refail Oğuztürk Dağlı: Tarihî eserleri yazmadan önce, en az beş altı yıl araştırma yaparım ve yaptığım araştırmalardan sonra yazarım. Yani tarihî gerçekleri elde ettikten sonra yazarım.

Yaşar Sözen: Şiir ve poemalarınızda tarihten farklı olarak başka hangi konular var? Hangi konuları işliyorsunuz?

Refail Oğuztürk Dağlı: Mesela İslam. Ne Türkçülüğü İslam'dan ne de İslam'ı Türkçülüğünden ayırmak olmaz. Bu mümkün değil. Peygamberimizin bugün için söylemiş olduğu çok sözler ve hadisler var. Bugün aslında o dönemdir yani o dönemi yaşıyoruz. Bakın, İslam yalnız Türk vahdeti, Türk birliği etrafında olabilir. Yani Türk birliği olmadan İslam birliği olmaz. Peygamber efendimizin bu konuda bir sözü var. Ne diyor:

“*Milliyetçilikten daha vacip ümmetçiliktir.*” Bu sözü iyi düşünün. Milliyetçilik haramdır, demedi. Milliyetçilik olmazsa ümmetçilik de olmaz. Bu, Türk milleti için söylenmiş bir sözdür.

Yaşar Sözen: Zaten millet kelimesi ümmet kelimesinden geliyor. Yani aynı kökten gelen kelimeler. Millet Arapça bir kelime.

Refail Oğuztürk Dağlı: Ama burada konu o değil. Kavmi duygular, bir de İslami duygular vardır. İnsanlar ilk önce kavimler olarak, bir kavmin etrafında vahdet bulmuşlar. Bir kavmin etrafında toplanmışlar. Sonra dinî duygular oluşmuştur. Peygamber kavme gelir. Yani kavim olmasaydı peygamber de gelmezdi. Kavim var ki peygamber de gelmiş. Defalarca yazılmış, biz o kavme peygamber gönderdik.

Yaşar Sözen: *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı kitabınızda Hz. Hızır’ın tek Türk peygamberi olduğunu söylüyorsunuz. Yani Allah, Türk kavmine de Hz. Hızır’ı mı peygamber olarak gönderdi?

Refail Oğuztürk Dağlı: Bakın, burada bir mesele var. Hz. İbrahim Peygamberin babasının adı Azer’dir. Ben bunu kitabımda yazdım. Bizim Prof. Dr. Feridun Ağasıoğlu adında çok değerli bir Türkologumuz var. Feridun Bey Türkiye’de de tanınmış bir âlimdir. Feridun Bey’in *Türk Oğlu İbrahim* adında bir kitabı var. Feridun Bey de kitabında bu konuyu yazmış ve bu konu hakkında ayrıntılı olarak bilgi veriyor. *Tevrat*’ta İbrahim Peygamberin atasının adı yazılır. *Tevrat*’ta şöyle geçer *Trkı* yani Türkoğlu. Ama *Kur’an-ı Kerim*’de İbrahim Peygamberin babasının adı Azer diye geçer.

Yaşar Sözen: Yani *Kur’an-ı Kerim*’de Azer oğlu İbrahim, *Tevrat*’ta Türkoğlu İbrahim diyor.

Refail Oğuztürk Dağlı: Fark etmez. Azer oğlu İbrahim olsun, Türkoğlu İbrahim olsun. Aynı sözdür.

Yaşar Sözen: O zaman hemen şimdi sorayım. Ama bu soruyu yanlış anlamın. Bunu biraz da bilerek soruyorum. Türk müsünüz, Azeri misiniz?

Refail Oğuztürk Dağlı: İkisi de aynıdır. Hem Oğuzum, hem Türküm, hem de Azeri’yim. Burada hiçbir fark yoktur. Bunlar zaman zaman Türk kavmine verilmiş adlardır. Muhtelif dönemlerde ve dönemin şartlarına göre verilmiştir. Ama her sözün de öz bir manası var. Hun ne demektir, Oğuz ne demektir, Türk ne demektir? Yani bunlar Allah tarafından yaratılmış bir kavimdir. *Nargin Faciası* eserinde de bunu kaydettim. Orada kahramanın

dilinden söylenen bir sözdür. İnsan kavmini de seçmiyor, dinini de seçmiyor. Ama gerçi dinini seçmekte özgürdür. Ben Türk ailesinde dünyaya geldim. Ben kavmimi seçmedim ki. Allah beni Türk yarattı. Bundan dolayı Türk olmak, bana Allah tarafından verilmiş bir nimettir. Ben, bu nimeti korumalıyım, bu nimete sahip çıkmalıyım. Allah, beni Müslüman ailesinde dünyaya getirdi. Bu, insan için büyük bir şereftir. Biz, gece gündüz bunun için Allah'a dua etsek yetmez. Aralıksız dualar etsek yetmez. Allah, bizi Müslüman ailesinde dünyaya getirdi. Yani bizi bir Hristiyan, bir Yahudi ailesinde dünyaya getirmede. Şimdi namazın sonunda selam veriyoruz. *Esselâmü aleynâ ve âlâ ibâdillâhissâlihîn* diyoruz. Yani bize sadece salih amel sahibi olmak yetmez, bize sadece ibadet ehli olmak da yetmez. Biz, ibadet eden salihlerden olmalıyız. Bu şerefi, Allah bize vermiş. Bundan dolayı Allah'ın sorusu da ona göre olacaktır. Ben, seni hangi ailede dünyaya getirdim? Sen ibadet eden salihlerden olmalısın. Mesela bir haçperest. Kur'an'da ayet var. Onların içinde de salihler var. Ama bize sadece salih olmak yetmez. Bizim ibadet eden salih olmamız gerekir. *Kur'an-ı Kerim*'de gördün mü şu adam böyle namaz kılıyor, şöyle namaz kılıyor diye bir ayet falan yok.

Yaşar Sözen: Yani Müslüman her şeyi ile dürüştür. Müslümanlık bir yaşam tarzıdır.

Refail Oğuztürk Dağlı: Evet. Ahlak da çok önemli. İbadet ehlinin ama zaten bu senin borcun. Bu, sana hiçbir üstünlük vermez. Seni hiç kimseden üstün kılmaz. Peki, ne ile üstün olursun? İmanla, insan insandan sadece imana göre üstündür. Ne millî meseleye göre, ne zenginliğe göre, ne kol kuvvete göre ne de diğer meselelere göre üstün değildir. Yalnız imana göre üstündür. İnsanda iman neyden ileri gelir? Ahlak, yani güzel ahlak ve güzel davranış. Bu, kapalı bir çevredir. İyi ahlak imanı kâmileştirir. İman kâmileştikçe ahlak daha güzelleşir. Bundan dolayı biz, mutlaka *ibâdillâhissâlihîn* yani ibadet eden, Tanrımıza, Allah'a ibadet eden salih kullar olmaya çalışmalıyız.

Yaşar Sözen: Şiir yazarken nelerden ilham alıyorsunuz? Yani sizi etkileyen, şiir yazmanızı tetikleyen olaylar var mı?

Refail Oğuztürk Dağlı: Elbette. Ama şimdi diyorlar ilham almak falan. Bu, tamamen manasız bir şeydir.

Yaşar Sözen: Şairlik, Allah tarafından bana verilmiş bir nimettir dediniz. O zaman ilham kaynağınız Allah mıdır?

Refail Oğuztürk Dağlı: Elbette, tabi. Yine diyorum Allah'ın bahşettiğini Allah yolunda harcamak gerekir. Bakın, bu zamana kadar kitaplarım defalarca basılabilirdi, binlerce neşredilebilirdi. Ama ben, bir kitap bile satmadım ve satmıyorum. Çünkü eserlerimi para kazanmak için yazmadım.

Yaşar Sözen: Ben de onu soracaktım. Kitaplarınızı satmıyorsunuz. Neden?

Refail Oğuztürk Dağlı: Asla, hiçbir zaman. Allah'ın bana verdiği nimetleri yine Allah yolunda harcıyorum. Bundan dolayı hiçbir vakit satmadım ve satmıyorum. Ben, bu vakte kadar bu konudan hiç kazanç sağlamadım. Burada asıl maksat nedir? İslam ve millî kimliğimiz. Bak şimdi, birileri diyor ki multikültüralizm falan. Çok kültürlü yani. Benim bir şiirimde de var:

And olsun, yine Türkoğlu kimi önde menem,

Âdem övladı kimi bulsa beşer vehdet eger! (Hazreti Zul Kar Neyn, s:13)

Beşer derken insanı kastediyorum. Bütün insanlığın her şeyini bir kenara koysak, fitnessini, fesadını, başka milletlerin topraklarına göz dikmesini, başka milletleri tarihten silmesini yani kısacası her şeyi bir kenara koysak, bütün milletler, halkalar yani bütün insanlık âdem evladı gibi birleşse, bir araya gelse ant içiyorum yine en önde benim. Ant olsun yine Türkoğlu gibi önde benim.

Yaşar Sözen: Yani tüm insanlık bir olsa, birlik olsa yine Türk öndedir.

Refail Oğuztürk Dağlı: Diyorlar kültür birliği yapalım. Tamam, ben razıyım yapalım. Ama ben oraya kim olarak gitmeliyim. Kimliğim ne olacak? Oraya nasıl, hangi kimlikle gideceğim? Bir adam mı gelmiş diyecekler, yani ne diyecekler bana? Bir İngiliz, bir Fransız, bir Rus, bir Gürcü gelmiş, bir de bir adam mı gelmiş diyecekler. Peki, kim bu adam? Kendisi de kim olduğunu bilmiyor. Multikültüralizm hatırına gelmiş. Böyle şey olabilir mi? Böyle şey olmaz. Benim millî kimliğim var. Ben oraya Türk olarak gitmeliyim. Çünkü ben Azerbaycanlıyım, ben Türk'üm, ben büyük bir milletim. Dünya tarihinde tarihe yön vermiş bir milletim.

Yaşar Sözen: Hep derler ya, Türk'ü çıkar, dünya tarihinden bir şey kalmaz.

Refail Oğuztürk Dağlı: Evet. *Aypara* şiirinde yazdım. *“Türksüz mehverinden sapar kâinat!”* Yani Türk olmazsa kâinat sapar, yolundan çıkar. Şiirde biraz sert bir şekilde dedim. Yani keskin bir formada dedim. Ama ne olursa olsun, kabul etsinler etmesinler

Türk milleti büyük bir millettir. Türk milletinin halkaları var. Azerbaycan da o halklardan biridir. Kazak var, Kırgız var, Özbek var, Tatar var.

Yaşar Sözen: Ama bunların hepsi de Türk de mi?

Refail Oğuztürk Dağlı: Yani tabii ki. Bunlar Türk milletinin içerisinde. Bunlar birleşip büyük Türk milletini oluşturuyor.

Yaşar Sözen: Azeri kelimesi, Sovyet devrinin hemen başında yani 1920-1925 yıllarında ortaya atılan veya türetilen bir kelime. Bu kelime sonradan oluşturuldu. Bunu size soracağım zaten. Ama biraz sonra konuşacağız. Şimdi bu konuya girmeyelim.

Refail Oğuztürk Dağlı: Aslında Azer veya Azeri sözü, Türk sözünün sinonimlerinden biridir. Oğuz, Kıpçak, Karahan gibi. Bunlar Türk sözünün sinonimleridir. Bunlar Türk milletinin birer halkıdır. Zaten milleti halklar meydana getirir. Halklar, tayfalar milleti resmileştirir. Yani bu kelimeler eskiden beri bizim Türk dilimizde vardı. Bu ulusların, tayfaların, halkların adı vardı.

Yaşar Sözen: Peki, şu şekilde sorayım. *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı kitabınızda şöyle demişsiniz: ‘‘Azeri Türkleri yani Azerbaycan Türkleri, Azerbaycan’ın en kadim, en eski halkıdır, milletidir.’’ Şimdi şöyle sorayım. O dönemde Türk olarak mı en eski milleti, yoksa Azeri adında farklı bir halk olarak mı en eski milleti?

Refail Oğuztürk Dağlı: Hem Azer sözü, hem de Türk sözü *Tevrat*’ta geçiyor ve kullanılıyor. Azer sözü, Kur’an’da da kullanılıyor ve geçiyor. *Tevrat* ve Kur’an Allah’ın kitaplarıdır. *Tevrat* ve *İncil*’e insan müdahalesi olmasaydı, onlar da Kur’an’ın aynısı olurdu. Yani tam olarak aynısı olmazsa da muayyen meseleler de benzer olurdu. Çünkü hepsi de Allah’tan gelmiş yani Allah tarafından gönderilmiş semavi kitaplardır. Onun için bir kitapta bir şey söylenip, diğer kitapta aynısının tasdik olunması doğaldır. Yani Allah’ın bir kelamı bu kitapta da olmuş, diğer kitapta da olmuş. Burada Türk ve Azer kelimelerinin aynı anlama geldiği bir daha gösterilmiş oluyor. Bu kelimeler sadece birbirinin sinonimidir.

Yaşar Sözen: Yani Azeri, Türk’ün bir koludur.

Refail Oğuztürk Dağlı: Aynen öyle. Bir kolu, bir halkıdır.

Yaşar Sözen: Size daha yeni başımdan geçmiş bir olayı anlatayım. Geçen gün Azerbaycan’a gelmek için uçağa biniyorum. Biri bana Azeri misin diye sordu. Hayır

dedim, Türk'üm. Yani önce Türk dememiz lazım. Mesela, biz Türkiye Türküyüz, siz ise Azerbaycan Türküsünüz.

Refail Oğuztürk Dağlı: Evet, siz Anadolu Türklerisiniz, biz Azerbaycan Türkleriyiz.

Yaşar Sözen: Kısacası üst kimlik Türk.

Refail Oğuztürk Dağlı: Bak şimdi, multikültüralizm meselesinde olaya nasıl yaklaşıyorlar? Türk hakları diyorlar. Türk halkları içerisinde Azer de var, Kazak da var, Özbek de var, Tatar da var.

Yaşar Sözen: Ama biz Türkiye'de halk değil millet diyoruz. Türk halkı ya da Türk halkları demiyoruz. Türk milleti diyoruz.

Refail Oğuztürk Dağlı: Zaten bizim milletimiz birdir, tektir. O da büyük Türk milletidir.

Yaşar Sözen: Beni az önce anladınız mı? Biz Türkiye'de Türkler için halk kavramını pek kabul etmiyoruz. Mesela Kazak, Kırgız ya da Kazak halkı, Kırgız halkı falan demiyoruz. Bütün Türklere Türk milleti diyoruz.

Refail Oğuztürk Dağlı: Peki, Kazak'ı veya Kırgız'ı nasıl adlandırıyorsunuz?

Yaşar Sözen: Kazak Türkleri ya da Kırgız Türkleri diyoruz. Mesela bir haberde izlemiştim. Kırgızistan'da sokakta röportaj yapılıyor. Muhabir, Türk müsünüz yoksa Kırgız mısınız diye soruyor. Ben Türk değilim, Kırgız'ım diyor. Veya ben Türk değilim, Azeri'yim diyor. Ama biz Türkiye'de Kırgız Türkü, Kazak Türkü, Azerbaycan Türkü veya Türkiye Türkü şeklinde adlandırıyoruz. Çünkü bu ayrı millet gibi adlandırmalar, Sovyet döneminde bilinçli olarak yapılmış. Bakın, bir örnek daha vereceğim. Bir Özbek sözlüğünü açıp bakıyorsun. Türk kelimesini, Anadolu'da veya Türkiye'de yaşayan insanlar olarak tanımlıyor. Oysaki kendisi de Türk. Ama kendisine Türk demiyor.

Refail Oğuztürk Dağlı: Türk, bir millettir. O da Turan'dır. Türk, büyük bir millettir. Ama Türkler birbirini tanımak için yavaş yavaş bir araya geliyorlar, bir yere toplanıyorlar. Allah, bu birliği bize nasip etsin inşallah.

Yaşar Sözen: Âmin, kısacası biz Türkiye'de Türk halkı değil de Türk milleti diyoruz.

Refail Oğuztürk Dağlı: Biz farklı diyoruz. Biz halk diyoruz, başkası tayfa diyor, başkası kavim diyor. Ama Azer de Türk'tür, Özbek de Türk'tür, Kazak da Türk'tür. Yani hepsi Türk'tür.

Yaşar Sözen: Şiir ve poemalarınızda neden daha çok tarihî konuları işliyorsunuz? Özellikle tarihî poemalara ağırlık veriyorsunuz. Neden? Eserlerinizi incelediğimde toplam 12 poemanızın olduğunu gördüm. Poemalarınızı işlediğiniz konular bakımından tarihî ve dinî poema olmak üzere ikiye ayırdım. Mesela *Cennet Kapıları*, *Adil Şah* gibi poemalarınız dinî poema. Bu dinî poemalarda daha çok İslamiyet’i, Allah’ı, dinî konuları işliyorsunuz. Bir de tarihî poemalarınız var. Mesela *Sızan Hakikatler*, *Mukaddes Görüş*, *Çanakkale Zaferi* gibi poemalarınız da tarihî poema. Ama tarihî poemalara daha çok ağırlık ve önem veriyorsunuz. Neden?

Refail Oğuztürk Dağlı: Şimdi bir evin özünü, temelini kurmadan duvarlarını veya çatısını yapamazsınız. Önce temel, temelini koymak lazım. Peki, bizim kastettiğimiz manada temel ne demektir? Bir kavim olarak özümüzü tanımalıyız, kim olduğumuzu bilmeliyiz. İnsan ismini bilmiyor, babasının kim olduğunu bilmiyor, nenesinin kim olduğunu bilmiyor yani aslını asaletini bilmiyor, onun ibadeti ne kadar kabul olur sizce? Bu mümkün mü? Aslını neslini bilecek. Yani insan öncelikle özünü tanımalıdır. İnsan dünyaya geldiği zaman bunların hepsi insana Allah tarafından verilir. Ona anası, babası bunları izah ediyor. Anası, babası çocuğa anlatır ve çocuk bu bilgilerin hepsini toplar. Kur’an’da kız çocuklarının veya erkek çocuklarının ne zaman veya hangi yaşta namaz kılmaya başlayacağı yazıyor. Ama o çocuk, bunlardan önce, ibadet etmeden önce anasını, atasını ve özünü tanımalıdır, bilmelidir. Sovyetler devrinde ben, babamdan anamdan Allahuekber kelimesini işitmedim. Annemin, babamın namaz kıldığını görmedim. Ben namaz kıldıktan sonra babam namaz kılmaya başladı. O devir, çok kötü bir devirdi. Şimdi oturuyor, her konuda konuşabiliyoruz, tartışabiliyoruz. Ama Sovyetler dönemimde bunları yapmak mümkün değil. Her şey yasak. Hafızamızdaki her şey silinmişti. Mankurt olmuştuk. Yani Sovyetler devrinde bütün halkları mankurta çevirmişlerdi ve millî kimliklerini silmişlerdi.

Yaşar Sözen: Özellikle de başta Türklerin.

Refail Oğuztürk Dağlı: Evet. Bakın şimdi bir örnek vereceğim. Düşman, millî kimliği silmeye neden çok önem veriyor? Haçlı yürüyüşleri ne zaman başladı? 1056 yılında Roma papazının çıkışıyla. *Sızan Hakikatler* kitabında bunları tek tek yazdım. Bu Haçlı yürüyüşlerinin Selçuklulara karşı yapılmasındaki maksat neydi? İslamiyet’in merkezi olan Kâbe’yi dağıtmak, mahvetmek ve silmek. Bu yürüyüşlerin karşısını kim kesti? Halep hükümdarı Nureddin Zengi. Nureddin Zengi kim? 12. asırda Selahattin Eyyubi’nin

sarayında büyümüş, komutanlığa kadar yükselmiş bir Türk. Yani Zengi Avşarlarından. Nureddin'in Araplara söylediği çok önemli bir sözü var. Diyor ki: “*Unutmayın ki benim arkamdan kâfirlerle mektuplaşıyorsunuz, unutmayın ki İslam’ı benim Oğuz babalarımın okları korudu.*” Kılıç Arslan, Nureddin Zengi ve diğerleri olmasaydı, Haçlı yürüyüşlerinin karşısını kesmeselerdi, bunlar tüm İslam ülkelerini tarihten sileceklerdi. Yani kısacası Haçlı yürüyüşlerinin önünü Türkler kesti. Burada asıl mesele nedir? Önce Türk’ün üzerine gidiyor, maksadı ise İslam’ı silmek. Türkler de set gibi karşısını kesiyor. Çünkü Türk, bütün İslam’ı temsil ediyor. Bunların bugün multikültüralizm adı altında değiştirmek istedikleri her şey, Türklerde zaten var. Türkler putperest veya ateşperest değildir. İçinde küçük gruplar olabilir. Ama ben genel anlamda diyorum. Türklerin geneli tek tanrı inancına yani Gök Tanrı inancına sahiptir. Türk, haçperestliği kabul etmez. Diğer taraftan mesela putperestlik var. Onlarda inek falan kutsal. Ama Türk, göçebedir hayvancılık yapar. Hayvanı keser, etini yer, sütünü içer, derisinden elbise yapar. Bu da Türk’ün işine yaramaz. Bundan dolayı Allah, Türk’e öyle bir şeref vermiş ki, tarih boyunca tek Allahlı olmuştur. Bunun için mesela Rus tarihçileri, Türkler İslamiyet’i kabul ederken sadece ad değiştirdiler derler. Tanrı’ya Allah dediler. Sadece ve sadece ad değiştirdiler. Ama biz ad da değiştirmedik. Tanrımız Allah’tır, Allah’ımız Tanrıdır. Hiçbir fark yok.

Yaşar Sözen: Dünkü sohbetimizde de bu meseleyi konuşmuştuk. Bu mesele, Türkiye’de son dönemlerde tartışmalı bir konu. Bizim ordumuzda yani Türk ordusunda bir yemek duası var. Duanın içinde *Tanrımıza hamt olsun* tabiri var. Birileri bu konuda bir tartışma başlattı ve ortalığı karıştırdı. Bu yemek duasındaki Tanrı kelimesi güya tam olarak Allah kelimesini karşılamıyormuş. Bundan dolayı Tanrı kelimesini atalım, yerine Allah kelimesini getirelim, diyorlar. Daha sonra Türkiye’deki milliyetçi kesim yani milliyetçiler buna karşı çıktı. Yağmur Tunalı Bey, bu konuda çok güzel bir yazı yazdı. Hatta günümüzün Dede Korkut’u olarak tabir edilen, Türkolog, bilim adamı, Türk Dil Kurumu eski başkanı Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun bilimsel bir makale yazdı. Tanrı ve Allah kelimelerinin dilimizde, edebiyatımızda, kültürümüzde, şiirlerimizdeki kullanımlarını ve anlamlarını bilimsel olarak açıkladı. Tanrı kelimesini Mevlana’nın, Yunus Emre’nin, Hoca Ahmet Yesevî’nin, Peygamber efendimiz için Mevlid’i yazan Süleyman Çelebi’nin de kullandığını ifade etti. Bunları tek tek örneklerle açıkladı. Bu şahsiyetler şiirlerinde ve eserlerinde, hem Allah’ı kullanıyor, hem Tanrı’yı kullanıyor, hem Huda’yı kullanıyor, hem Rab kelimesini kullanıyor. Acaba biz, onlardan daha mı

Müslümanız? Mesela siz şiirlerinizde Allah için, *Yaradan, Rahim, Rahman, Allah, Tanrı, Rab, Halik* kelimelerinin hepsini de kullanıyorsunuz. Ben bunların hepsini tek tek çıkardım.

Refail Oğuztürk Dağlı: Burada hiçbir tezat yoktur. Benim Allah'ım Tanrıdır, Tanrım Allah'tır.

Yaşar Sözen: Bu kadar yani. Bu konuda deyimlerimiz bile var. Mesela, Tanrı misafiri diyoruz.

Refail Oğuztürk Dağlı: Yani tanıdığımız Tanrı'dır. Allah'ı tanıyoruz. Bizim Tanrımızdır, rabbimizdir. Fars dilinde Huda diyorsun veya Yahudi dilinden geçen kelimeyi kabul ediyorsun da neden Türk dilinden geçen kelimeyi kabul etmiyorsun? Bizim için hiç fark etmez. Rabbimiz de Allah'tır, Huda'mız da Allah'tır, Tanrımız da Allah'tır. Ama asıl gaye Allah'ı tanımak ve Allah'a ibadet ederek salih kul olmaktır. En vacip mesele budur. Allah demek, Tanrı demek çok önemli bir mesel değil. Ama millî kimliğimiz bir kale gibidir. Millî dilimiz bir kale gibidir. Her önüne gelen, millî dilimizden kaleden bir taş koparır gibi bir kelime koparsaydı o kaleden eser kalmazdı şimdi. Bundan dolayı da vermek olmaz. Bunların hepsi bizimdir.

Yaşar Sözen: Peki, tarihî poemalarınızda genel olarak hangi konuları işliyorsunuz? Mesela tarihin hangi bölümünü, hangi dönemini kısacası hangi konuları işliyorsunuz?

Refail Oğuztürk Dağlı: Biliyorsunuz, *Vahdet Hasreti* poemam tarihî bir poemadır. *Vahdet Hasreti* poemasında Çar Rusya'sı devrini işledim. Ama özellikle tarihin bilinmeyen ve karanlık bir noktası varsa, onu aydınlatmak ve gün yüzüne çıkarmak gerekir. Bundan dolayı daha çok tarihin bilinmeyen ve karanlıkta kalmış konularına ve noktalarına yöneliyorum. Mesela, şimdi Hazar Hakanlığı, Göktürk Hakanlığı ve Hun Devleti hakkında tarihî bir poema daha yazıyorum. Bakın, bugün Hazar Hakanlığının ne zaman kurulduğu hakkında kesin ve dakik bir fikir yok, bilgi yok. Bunların devleti tam olarak neredeydi, toprakları neredeydi? Genel bilgiler var ama ayrıntı yok. Bunların hepsi tam olarak bilinmeli ve kesin hale getirilmeli. Mesela atalarımız, bir tayfanın diğer bir tayfaya yaylağından bir parça bile vermediğini söyler. Her tayfanın damgası, sembolü vardır. Hayvanın üstüne bile damga vururlar. Her şeyi en ince ayrıntısına kadar düşünen, ölçüp biçen bir milletin nasıl olur da ülkesinin, devletinin sınırları bilinmesin. Öyle bir şey olmaz. Göktürk Hakanlığının sınırı bilinmiyor. Türklük, dakik ve kesin bir sistemdir. Türklerde yaylak ve kışlak hayatı var. Sen birden yaylaktan kışlağa çıkamazsın. Eğer

çıkarsan dolu seni ve hayvanını mahveder. Mükemmel bir sistem var. Ona göre hareket ediyorlardı. Kışlaktan binalara geçerlerdi, binalardan bostanlara, bostanlardan yaylağa kalkarlardı. Aşama aşama hareket ederlerdi. Yaylağa da bütün aile kalkmazdı. Aşiret kalırdı. Yaylağa çoluk çocuk, kadın gitmezdi. Hayvanlar ve çobanlar giderdi. Bir de beyler. Beyler, bir keyif meclisi kurmak için giderlerdi. Yaylağa çıkıp otururlardı. Beyler de her zaman gitmezdi. Keyiflerine geldiği zaman giderlerdi. Bir toy, eğlence gibi toplanırlardı.

Yaşar Sözen: Aslında toy sözü eğlence anlamına gelmiyor. Toy sözü toplantı anlamında.

Refail Oğuztürk Dağlı: Evet, millî meclis.

Yaşar Sözen: Kurultay kelimesi, Moğolca bir kelime. Toy ise Türkçe bir kelime. Toy esasen eğlence anlamına gelmez. Daha çok önemli devlet işlerinin görüşüldüğü yer, karar verildiği yer anlamlarına gelir. Sonra toy kelimesine eğlence anlamı yüklenince, toy kelimesi de asıl anlamını kurultay kelimesinin üzerine kaydirmiş.

Refail Oğuztürk Dağlı: Peki, Moğol bu sözü nereden almış? Aynı söz değil mi? Kurultoy, yani kurulan toy anlamında. İkisi de aynı söz. Onlar, bunları Türk'ten benimsemiş. Türk medeniyetini örnek almış. Bizde bir şey vardır. Sovyetler döneminde bu söz Fars'tan geçmiş, bu söz buradan geçmiş falan. Sovyetler, İran'ı da tesiri altına alıyordu. O zamanlar İran zayıf bir ülkeydi. Sovyetler, İran'ı bu tür resmi açıklamalara mecbur ettiler. Azerbaycan halkı tamamıyla Fars menşeli Tatlardır ve bunları Selçuklular gelip Türkleştirmişlerdir diye söylediler ve yazdılar.

Yaşar Sözen: Selçuklular gelmiş, Türkleştirmiş ve Müslümanlaştırmış. Oysaki böyle bir şey yok.

Refail Oğuztürk Dağlı: Müslüman olmak doğru. Onu kabul ediyoruz. Selçuklular Fars dilini konuşuyor. Sarayda Farsça kullanılıyor. Türk milletinin büyüklüğüne bakın, başka bir milletin dilini ne kadar geliştirmiş. İkinci bir mesele daha var. Çok önemli bir meseledir. Bu kadar Türk için Arap alfabesi o kadar değerliydi ki, Göktürk alfabesini kullanmayı bıraktılar. Arap diline olan saygı Kur'an'dan geliyordu. Kur'an'a hürmet ettikleri için Arap alfabesini kullanmaya başladılar. Ama bu hürmet hatırına Türk, ne dilini ne de tarihini yitirir. Dünyanın tarihini silmek mümkündür. Ama Türk'ün tarihini silmek imkânsızdır.

Yaşar Sözen: Dinî poemalarınızda genellikle hangi konuları işliyorsunuz? Mesela *Cennet Kapıları* olsun, *Adil Şah* olsun veya diğerleri olsun. Genel anlamda hangi konuları işliyorsunuz?

Refail Oğuztürk Dağlı: Dinî mevzu olarak mı yani?

Yaşar Sözen: Din derken zaten İslamiyet'i kastediyorum.

Refail Oğuztürk Dağlı: Mutlaka. Din derken bizim için akla gelen ilk şey İslam'dır. Allah'ın huzurunda ve dergâhında bir din beğenilir. O da İslam'dır. Başka bir din beğenilmez. Diğerleri değiştirilerek artık başka şekillere salınmıştır. Biliriz ki, Hz. İsa Peygamber de, Hz. Musa Peygamber de, beşerin ilk imamı olan Hz. İbrahim Peygamberden başlayarak peygamberlerin hepsi namaz kılmıştır. Hepsi ibadet etmiştir. Bunu biliyoruz. Sonradan Hz. Muhammed Peygamberimizden başlayarak namaz kılmak bütün insanlara vacip kılındı. Dinî meseleler, dinî konular Kur'an'da başlar. Biliyorsunuz *Hazreti Zul Kar Neyn* poeması *Kehf* suresindedir. *Ashab-ı Kehf* suresinde çok önemli, çok güzel ve değerli malumatlar var. Çok önemli ayetler var. Ben orada sadece üçünü açıklayabildim. Yani zaman bakımından diyorum. Orda birçok mesele var. Orda Türk'ün geleceğinden konuşuluyor. Hz. Musa ile Hz. Hızır'ın karşılaşması, Hızır Peygamberin o tekneyi deşmesi, o genç çocuğun canını alması, yetim kardeşler için o duvarı yıkıp başka bir yerde yapması, bunların hepsi birer mesajdı. Bugün inşallah Türk milletinin uyanışı başlıyor. Türk milleti ağır devirlerden, ağır zamanlardan geçti. Atalarımız bunları yaşadı. Biz bunlardan ders çıkarıp yolumuza devam etmeliyiz. Bugün bizim karşımızda duran çok gerekli amaçlar ve vacip maksatlar var. Bunlar nelerdir? Öncelikle Türk tarihi, dakik bir sistem haline getirilmelidir. Mesela Orta Asya'da Hun Devleti var, ama Avrupa'da da Hun Devleti var. Bunların hepsi dakik bir sisteme konulmalıdır. Hangi devirlerde, hangi sınırlarda, hangi devletler yaşamış, kurulmuş? Bunların hepsi bilinmeli ve bir sistem haline getirilmelidir. Ben yine diyorum, çünkü atalarımız bunları kurarken yaylağına, kışlağına, damgalarına kadar düşünmüş ve bu konuda çok hassas davranmışlar. Bizim de hassas olmamız lazım. Ve bunların sınırları da olmuş. Düşünün yaylağın, kışlağın sınırı olacak ama devletin sınırı olmayacak. Böyle bir şey olabilir mi? Bunların hepsini kesinleştirmeliyiz. Allah rahmet eylesin Faruk Sümer, buna bir temel koydu. Güzel bir eser ortaya çıkardı. Faruk Sümer'in *Oğuzlar* kitabı, Türk dünyası için çok önemli ve emsalsiz bir eserdir. Biz Türkler hepimiz kardeşiz. Kıpçak'ı, Kazak'ı, Azeri'si hepimiz kardeşiz. Hz. Yafes'in nesliyiz. Bu bakımdan Türk

tarihinin belirli bir sistem haline getirilmesi en vacip meseledir. Mesela Türk'ün eski dini yani Gök Tanrı dini dakik bir hale getirilmelidir. Bazıları karıştırıyor, Şamanizm falan diyor, putperestlik diyor. Türklerde, Türk tarihinde böyle şeyler yoktur. Bunların hepsi süzgeçten geçirilmelidir. Önümüzde büyük işler var. Ve bunlar bölge bölge araştırılmalıdır. Bizim aksakallarımız var, akpürçeklerimiz var. Bunlar tayfalarımızın adlarını, bayatılarını, nağıllarını, efsanelerini unutmamışlar. Bunların hepsi kayıt altına alınmalıdır. Allah, o günleri bir daha nasip etmesin. Türk milleti bir daha o kötü vaziyetlere düşmesin. Bundan dolayı bu kötü durumlara düşmemek için tarihimiz, folklorumuz, kültürümüz sistematik hale getirilmelidir. Ve bunlardan önemli dersler çıkarılmalıdır. Şimdi bugün bazıları ben Türk'üm diyor. Türk demekle her şeyin bittiğini sanıyor. Sadece Türk demek yetmez. Sen, bütün aslını, neslini, kökünü, soyunu, sopunu bileceksin. Bunları bilmelisin. Bunları bileceksin ki, Türk olduğun kesin olsun ya da Türk olduğundan emin olasın. Biz bugün evladımıza kim olduğunu, aslını, neslini, kökünü demezsek evladımız millî kimliğini bilmez. Sen bir insana, her zaman senin anan kötüdür, senin baban kötüdür, senin ailen kötüdür desen, o insan ümitsizliğe düşer. O insanda iman da zayıf olur. Eğer biz, Hz. Muhammed Peygamberimizin tarihini bilmezsek, Peygamber efendimizin sahabelerinin tarihini bilmezsek, Hz. Ebubekir'in, Hz. Osman'ın, Hz. Ömer'in, Hz. Ali'nin yani dört halifenin tarihini ve kimliğini bilemezsek düşman bizi her taraftan şaşırtır. Şu anda düşmanın eli Kur'an'a yetmiyor. Eli nereye yetiyor? İslam tarihine ve sünnete. Düşmanlar, buraya el uzatıyorlar. Peygamber efendimiz mühürlü de namaz kılıyor, mühürsüz de namaz kılıyor. Peygamber efendimiz eli bağlı da namaz kılıyor, eli açık da namaz kılıyor. Peygamber efendimiz namazları vaktinde de kılıyor, birleştirip de kılıyor. İbni Abbas'tan bu yana bu konuda bir hadis var: *“Hiçbir şey olmadan yani ne yağış tehlikesi var, ne hayvan var, ne vahşi hayvan tehlikesi var, hiçbir şey yok. Peygamber efendimiz zühür ile asrı art arda kıldı.”* Yani sabah namazı ile yatsı namazını art arda kıldı. Bunu neden böyle yaptığını Peygamber efendimize sordular. Peygamber efendimiz de cevap verdi: *“Ben böyle yaptım ki, ümmetim zora düşmesin.”* Ama bunu bir âdet haline getirmek iyi değil. Bugün bakıyorsunuz bir ülkeden biri çıkıyor, ben müctehidim diyor. Sana bu hakkı kim veriyor? Hakkı halife verir. Halife de yok. O zaman sana bu hakkı kim verdi? Bu, düşman işidir. Bir kâfir ülkesi, bütün Sünnileri ve Şiiileri idare ediyor. Bu vakte kadar böyleydi. Şimdi artık böyle değil. *Kur'an'ı Kerim*'de ayette Allah buyuruyor: *“Ben yerde bir halife yaratacağım.”* Yani Âdem babamızı kastediyordu. Hem hükümetin hem de dinin rehberi. Ve biz halifenin yanında kimseyi tarikatlara bölmemişiz. Bu konuda da Kur'an'da ayet var: *“İslam'ı tarikatlara bölenlerin*

vay haline.” Bölmek kâfir işidir. Ama biz hiçbir zaman bölmedik, biz bölüneniz. Biz, bölünmüşleriz. Mesela, dünyaya geldik ve namazı nasıl kılacağımızı sorduk. Mühürlü mü mühürsüz mü, eli bağlı mı eli açık mı kılalım? Bunları sorduk ve bize cevap verdiler. Senin yaşadığın arazide insanlar nasıl kılıyorsa sen de öyle kıl. Tabi, bu bir örnek. Bu, vahdet yaratmaz. Akıl insan, akıllı insan vahdete yani birliğe çalışır. Bakın, İslam da birliğe çalışır, millî mesele olarak Türklük de birliğe çalışır. Şimdi multikültüralizm falan diyorlar, güya o da birliğe çalışırmış. Size bir misal anlatayım. Bir gün televizyona bakıyorum. Avrupa’da Rönesans devrinden konuşuyorlar. Osmanlının tesiri altında olan Avrupa’daki Rönesans devri diyor. 1500’lü yıllardan yani Kanuni Sultan Süleyman’dan başlayarak onlarda Rönesans devri başlamıştır. İnkışaf devri başlıyor ve kiliselerin başlarındaki insanların zulmüne son koyuyorlar. Atatürk’ün bir sözü var: *“Önünde medeniyet ışığı taşıyan Türk ordusu.”* Tarihten beri Türk, hiçbir zaman hiçbir halkın ne dinine, ne millî kimliğine, ne de âdet ananesine dokunmuştur. Hiçbir zaman dokunmamıştır. Mesela, Sultan Ahmet Camii. Bir sultan emretse dağları yıkarlar, yerle bir ederler. Ama Ayasofya’ya dokunmadı. Allahuekber sedaları ve tekbirler, bu camiden yükselecek ve okunacak. Öyle de oldu. Şimdi multikültüralizm, tolerans falan diyorlar. Gelin bana bundan daha güzel bir numune gösterin. Dünyanın bütün halkları toplansın ve bana Sultan Ahmet gibi bir numune gösterebilir. Hiçbir zaman gösteremezler. O, Ayasofya’ya dokunmadı. Çünkü bir halkın, bir devrin sanat abidesiydi. Burada binlerce misal gösterilebilir. Diyorlar, Osmanlı Avrupa’nın üzerine geldi, böyle yaptı, şöyle yaptı. Niye geldi falan. O zaman sen neden Haçlı yürüyüşlerini yaptın? Orada bir hastalık var. Bu hastalık, bütün yeryüzünü bürüyecek. Bu hatalığın bana zararı dokunuyor. Onu kökünden kesmek lazım. Bundan dolayı da Osmanlı gitti ve Avrupa’yı medenileştirdi. Bu konuda tarihte birçok misal var. Hatta bizim Bakış Elekberov Hoca var. Bakış Bey, Türkiye’de dokuz yıl kaldı. Azerbaycan’ın Türkiye’deki ilk askerî diplomatıdır. O da Sayad-Hızı bölgesindedir. Türkiye’de uzun süre araştırmalar yapmış. Yanlış hatırlamıyorsam bir gün Bosna’ya gidiyor. Orada kiliseyi koruyan Norveç askerleri var. Aynı yerde Osmanlı’dan kalan bir de mescit var. Selçuklu mimari üslubunda yapılmış bir mescit. Bir askere sorar: *“Kiliseyi koruyorsunuz da neden mescidi korumuyorsunuz?”* Asker de cevap verir: *“Onu zaten Allah koruyor.”* Bakın bunu bir asker diyor. Kur’an’da ayet var: *“Ya Peygamber, sen öyle biliyorsun ki onlar seni tanıtmıyor. Onlar seni evlatlarından, tanıdıklarından da daha iyi tanıyorlar. Ya sen onların dinini kabul etmeyince, ya da onlar senin dinini kabul etmeyince senden el çekmezler.”* Bu, günümüze bir mesajdır. Düşünme ki bugün multikültüralizm falan var. Yine diyorum; *“And olsun,*

yene Türkoğlu kimi önde menem, Âdem övladı kimi bulsa beşer vehdet eger!'' Yine ben öndeyim. Hiç kimse şüphe etmesin. Ama bu mümkün değil, onlar el çekmezler. Ahiret gününe kadar çalışacaklar. Allah biliyor, bu dünya fani bir dünyadır. Ama bu mevzuları her zaman bilmelisin. Daima hazır olmasın. Kalem de silahın da daima hazır ve hızlı olmalı. Kalem neden hazır olmalı? Şimdi başımıza gelenlere bakalım. Biz de bir söz var: *Başıma gelen başmakçı olur*. Azerbaycan, Türk toprağıdır. Ruslar sonradan geldi ve Azerbaycan Türklerini mecburi olarak sürgün etti. Neden bunu yaptılar? Önce Ermenileri oralara yerleştirdiler. Biliyorsunuz Sovyet ülkesi kapalı bir yerdi. Örneğin, Türkiye’de yazılan herhangi bir kitaptan bizim kesinlikle haberimiz olmazdı. Mesela Faruk Sümer’in *Oğuzlar* kitabı Sovyetler döneminde elime geçseydi acaba ne olurdu? Senin dünyadan haberin yoktu, kapalı bir kazandın. İçerisinde ne pişiyor, ne kaynıyor bilemezsin. Sovyet döneminin kaynaklarında neler yazıyor neler. Mesela, Azerbaycan Türkleri göçebeydi ve başka yerlerden buralara geldiler. Bunların yeri yurdu yoktu. Aslında göçebenin daha çok mekânı var. Her tarafı geziyor. Bir oturak adam yani yerleşik olan adam, bir ikinci bir yerde oturur. İkinci adamın ister Türk olsun ister olmasın bir çerçevesi var, bir arazisi var. Ama göçebelerin dört tane mekânı var. Dördünü de koruyor. Kışlağı, yaylağı, binası ve bostanı var. Her birinde de onun yaşayış yerleri var. Ama Sovyet döneminin kaynaklarında Azerbaycan Türklerini güya Ermeniler gitgide kadimleştirmişler. Ama bunların tamamı yalan. Şimdi biz bunları okuyoruz ve gülüyoruz. Düşünün, o kadar büyük bir yalan. Ama Sovyetler devrinde gülemezdin. Bu mümkün değildi. Azerbaycanlı bir Türk çocuğı bunu okuyordu ve görüyordu. Ve Ermenilerin eskiden beri bu topraklarda yaşadıklarına gerçekten inanıyordu. Kalem insanın ayağını toprağından ayırır. Sonra onu silahla kovmaya ne var ki. Sonradan insanlara zulüm etmeye başladılar. Öyle vahşilikler yapmaya başladılar ki, insanların gözü korksun ve bir daha oralara gitme fikrine düşmesinler. Yani bu işlere kalem temel koyuyor. Şükür Allah’a bugün tarihimizi araştırabiliyoruz. Vatanperverlik, millî kimlik bu tür hususiyetler Türk’e hastır ve bunlar Allah tarafından verilen birer nimettir. Ama vatanını tanısin, kavmini bilsin. Bilsin ki onları sevsin. Bugün insanlarda var olan ideolojik fikirler bütün silahlardan üstündür. Bir millet ki, bir halk ki, özünü tanıyor, kimliğini biliyor onu hiçbir zaman mağlup edemezler. O ölür, şehit olur ama tabi olmaz. Tarihimiz mutlaka öğrenilmeli ve bu konular daha ciddi şekilde araştırılmalı. Bugün tarih yeniden öğrenilsin ve yazılsın diyorlar. Çar döneminde ve özellikle Sovyetler döneminde çok sahtekârlıklar yapıldı ve tarih silindi. Bunlar yeniden öğrenilmelidir. Hiç akla ve mantığa sığmayan şeyler ortaya atıldılar. Bunların hepsini Sovyet Rusya ortaya çıkardı. Tatar, Tat gibi etnik adlar ortaya attı. Sovyetler

hiçbir zaman Türk'ü Türk diye yazmadı. Çar Rusya da yazmadı. Tatar yazdı. Mesela, Sayad-Hızı'da Türk menşeli olan tayfalara da Tatar dediler ve Tatar şeklinde yazdılar. Mesela, bize Kafkas Tatarları dediler. Sovyetler devrinde halkın vergi vermesi için tutulan kayıtlar vardı. Bunlar kayıt altına alınırdı ve dakik bir kayıttı. Tek tek kaydedilirdi. Kasabalar, yerleşim yerleri yazılırdı. Düşünün tavuğun, civcivin sayına kadar yazarlardı. Mesela, bu kayıtlarda Sayad-Hızı ahalisi hakkında her şey yazıyor. Benim kitabımda gördünüz, bunla ilgili arşiv materyallerini sayfa sayfa gösterdim. Bu kayıtlarda milliyeti Tatar, dili Tatar dili, dinî inancı Muhammed yazıyor. Dinî inancı İslam yazmıyor, sadece peygamber ismi yazıyor. Yani Muhammed dinine mensuptur. İslam yazmıyor. Devamında da Şiiler diye yazıyor. Aynen bu şekilde yazıyor.

Yaşar Sözen: Muhammed ve Şii mi yazıyor? Yani bir kısmında Muhammed, bir kısmında Şii mi yazıyor?

Refail Oğuztürk Dağlı: Hayır hayır. Muhammed dininde Şia. Yani din Muhammed; tarikat, mezhep Şia. Özellikle tarikatı kaydediyor. Yani tarikatı özellikle belirtiyor. Bakın şimdi Türk adı siliniyor, Tatar yazılıyor. Ama Sovyetler döneminin ilk zamanlarında onlar yani Ruslar bunun ehemmiyetine varamamışlar. Üç yüz, dört yüz yıllık bir ülke olan Çar Rusya'sı devrinde bunların yani Türk adının, Müslüman adının neden silindiğini anlayamamışlar. 1935 yılından sonra bunu anladılar ve aynı senaryoyu tekrar uygulamaya koydular. Bu siyaseti devam ettirdiler. 1935 yılına kadar Azerbaycan'ın büyük çoğunluğunun hatta yüzde doksan dokuzunun milliyeti Türk yazılırdı. Diyorsunuz ki, dinî ve tarihî mevzular var. Görüyorsunuz, *Kur'an Kerim*'de ne kadar tarihî mevzu var. Bize temel bilgileri verir. Ama araştırmak lazım. Orada Peygamber efendimizin şeceresi gösterilir. Mesela, *Ali İmran* suresinde gösterilir. Yusuf'un babası, atası, kardeşi kimdi? Hz. Meryem'in atası, anası kimdi? Bunların hepsi birer tarihtir. Görüyorsunuz ki dinin içinde de tarih var. Benim adım yakın tarihtir. Babamın adı biraz daha uzak tarihtir. Dedemin adı ise daha uzak tarihtir. Mesela, 1935 yılında Türk kelimesi neden siliniyor? 1935'e kadar geldi ama 1936 yılında yasaklandı. Neden böyle oldu? Ermeniler tam o sırada Azerbaycanlıların zorunlu olarak göçürülme projesini hazırlıyordu. Ve Stalin'e sürekli olarak rapor yazıyorlardı. Türkiye Türkleri ile Azerbaycan Türkleri hem aynı soydan idiler hem de komşu iki ülkeydiler. Yani Türkiye ile Azerbaycan komşu iki Türk ülkesiydi. Sınırın bir tarafında Türkiye var, diğer tarafında Azerbaycan var. Sovyetler devrinde Türkiye NATO'nun bir ülkesi ve Rusya, Türkiye'yi kapitalist bir ülke olarak görüyor ve bu şekilde haber ediyor. Ermeniler ise nasıl propaganda yapıyor? Şimdi

bunların bir arzuları var. Rus, bunların beyninde yer etmiş. Ve bunlar da bunu bir arzuya çevirmişler. Hz. Ali'nin güzel bir sözü var: “*Ya Rabbim, Ya Allah helalleri benim için güzel et. Onları bana helal et, kalbime güzel et.*” Bunların beynine Büyük Ermenistan hayali yer edildi. Onlar da akılsız değil, onların da akıllı adamları var. Oturup düşünürler. Sonunda bu meselelerde kendilerinin kurbanlık verildiklerini anlarlar. Oturup düşünüp hakikati söyleyenler de, yazanlar da var. Raporlarda Azerbaycan hakkında neler yazmıyorlar ki. Türkler Azerbaycan’da karışıklık oluşturuyor ve fitne yayıyor. Bundan dolayı Türkiye gelecek, Azerbaycan’ı işgal edecek. Stalin’e bu şekilde raporlar yazıyorlar. 1936 yılında Ermenistan’ın birinci kâtipi oraya gidiyor. Sovyetler döneminde kâtip derlerdi. Birinci kâtip gidiyor ve elinde de Azerbaycan’ın Kazakistan arazilerine tam şekilde göçürülme planları var. Daha sonra bu planların hepsi uygulandı. Katliamlar yapıldı, soykırımlar yapıldı, zorunlu göçler yapıldı, sürgünler yapıldı. Sonuçta bütün Türkler ve Türk dünyası çok ağır yaralar aldı.

Yaşar Sözen: Siz sadece bir şair veya yazar değilsiniz. Aynı zamanda bir tarihçi kimliğiniz de var. Aynı zamanda bir araştırmacı, ilim adamı, fikir adamı kimliğinizde var. Bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz? Yani bir şair ve yazar olmanızın yanında sahip olduğunuz diğer özellikleri nasıl değerlendiriyorsunuz?

Refail Oğuztürk Dağlı: Yine diyorum bana bu şairliği Allah vermiş, Allah bahşetmiş. Şiirlerimi sevgiden de yazardım, gülden de, çiçekten de, dağdan da yazardım. Vasıfsız da yazardım. Ama kitaplarımın sahipleri olmazdı. Bize şan, şöhret, nam, itibar falan lazım değil. Elbette tabiat güzelliklerini tasvir etmek ve anlatmak iyi bir şeydir. Allah’ın verdiği bu güzelliklere şükretmek ve bunları yazmak, anlatmak da güzel bir şeydir. Ama daha önemli şeyler var. Peki, daha önemlisi nedir? Bugün bizim için en önemli şey tarihimizdir. Daha önemlisi ise bugün bu tarihin araştırılması ve ortaya çıkarılmasıdır. Bu, Türklük ve İslam için çok gereklidir. İslam, saftır. Sadece Sovyetler devrinde esasen son devirlerde komşu ülkelerden gelen, ben burada Türkiye’yi nazarda tutmuyorum, o pislikler, din adı altında yapılan yanlış bilgilendirme faaliyetleri falan insanların beynini çok karıştırdı. İnsanları bunlardan kurtarmak lazım. İslam bir kenara atılıyor ve bundan dolayı o yanlış bilgilendirme insanların kafasında maalesef yer ediyor. Burada İslam’ı olduğu gibi anlatmalıyız. Yani *Kur’an-ı Kerim*’i ve *Kur’an-ı Kerim*’de Allah’ın buyurduğu hükümleri ve tavsiyeleri insanlara anlatmalıyız. Ama olduğu gibi öğretilmelidir. Bizde de her adam Kur’an-ı okuyamıyor. Ama şiir, edebiyat veya diğer kitapları okuyabiliyor. Bu kitaplarda yani şiir ve edebiyat kitaplarında Kur’an’ın ayetleri,

dinî konular, düşmanların bize kurduğu tuzaklar ve yaptığı hileler anlatılmalıdır. Ve insan bunları bu kitaplarda daha iyi anlıyor. Allah ne kadar buyurursa, insan da o kadar anlar. Bunlardan herkesin payı var. *Kur'an-ı Kerim* 'de, ilimde fayda var. Aslında ilmi formalara yani türlere bölerler. Dünyada ilimler vardır. Bir de dinde ilimler vardır. Yani ilim, beşeri ve ilahi olmak üzere ikiye ayrılır. Yanlış hatırlamıyorsam *Cennet Kapıları* kitabında bu yazılıyordu. Allah'ın kurduklarını, Allah'ın yarattıklarını zerre zerre öğreniyoruz. Kısacası ilim, temel ilim ya da ilimin temeli nedir? Allah'ın yarattıklarıdır. Temel budur. Şimdi sen suyu öğreneceksin, tabiatı öğreneceksin ona fizik diyeceksin. Maddeleri öğreneceksin ve ona kimya diyeceksin. Yani hangi ilim kolu olursa olsun gelip Allah'ın yarattıklarına dayanıyor. Allah, bunları insanların anlaması, düşünmesi ve araştırması için yaratmış. Bütün ilimlerin hepsi Allah'ı anlamaya dayanıyor. Âlim kişi evvelden Allah bendesidir yani Allah kuludur. Ama ilim ile daha da mükemmelleşir. Veyahut tarihte böyle hadiseler çok olmuştur. Mesela insan Allah'tan, İslam'dan uzak oluyor ama ilim ile gelip yani ilim sayesinde İslam'ı kabul ediyor. Allah'ı tanıyor. Böyle haller de oluyor. İstenilen bir yol var, bir ilim var. O da Allah'ın yarattıklarını öğrenmektir. Bir ilim var. Sen onu istediğin kollara bölebilirsin. Fizik var, kimya var, jeoloji var.

Yaşar Sözen: Asker olmanız yani askerlik mesleğini yapmanız edebî şahsiyetinizi nasıl etkiledi? Olumlu mu etkiledi yoksa olumsuz mu etkiledi? Bu duruma nasıl bakıyorsunuz?

Refail Oğuztürk Dağlı: Birçok meselede çok büyük yardımları oldu. Ben asıl askerî mühendisim. Size bir misal anlatayım. Muayyen yani belirli çevreler vardı. Şimdi ben burada her şeyi konuşamıyorum. İyisi de benimdir, kötüsü de benimdir. Çünkü ne olursa olsun burası benim vatanımdır. Türkiye, bizim kardeşimizdir ama aynı zamanda komşu devletleriz. Bundan dolayı da her şeyi açık şekilde diyemiyorum. Ama muayyen bir devir oldu ki, çok sıkıntılar, çok eziyetler verdiler. Yani sıkıntılara ve eziyetlere maruz kaldık. Hatta bu ilmî kitabımı yani *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı kitabımı yazarken çok sıkıntılar oldu. Sovyet rejimi dağıldı, yıkıldı derken, birden bire kayboldu, yok oldu demek değil. Onun etkileri uzun yıllar sürdü ve halen daha da devam ediyor. Halen daha o nostalji hisleri yaşayanlar var. Yani haram yiyenlerin dilinde, damağında tadı kalmış. Maalesef bu tip insanlar var. İnşallah bu fikirleri ile Allah'ın huzuruna göçüp gidecekler. Allah, onları bilir. Bu meselelerde çok sıkıntılar oldu. Şimdi böyle düşünenlerden biri de bana sen askersin, senin tarihle ne ilgin var, bunun sana ne faydası var, bu konuların sana hiçbir aidiyeti yoktur, dedi. Yani bu konuların senle hiçbir alakası yok. Ben de onlara bir soru sordum. Yaptığım ilmî işin adı, Azerbaycan'ın şimal şark arazilerinde müdafaa

istihkâmları. Bunu askerî mühendis olmadan nasıl bileceksin? Bu istihkâmların askerî yönlerini bilmiyorlar, tarihini bilmiyorlar. Bundan dolayı zaten Kız Kalesi için müdafaa kalesi yazmışlar. Bakın, bunu her asker bilir. Kalenin etrafına odun koyup yaksan, kalenin tamamı birkaç saat içinde yanar. Ve içinde kim varsa birkaç saat içinde ölür. Öyle istihkâm, kale olmaz. Açıkçası bu, müdafaa kalesi falan değil. Bunları siz bilmiyorsunuz ve bundan dolayı yanlışlara yol veriyorsunuz. Bunu asker bilir. Harp sanatı bu meseleyi anlayabilir ve çözebilir. Bundan dolayı bu, zaten benim mevzumdur. Ben bunları deyince onlar artık konuşmadılar. Bir olay üzerinden anlattım ama askerlik hayatım edebî kişiliğimi olumlu yönde etkiledi. Ama en iyisini Allah bilir. Biz, o kitapta gerçeklere dayanarak, fikirler ileri sürerek ispat ettik. Orada bir tane bile yanlış olsaydı onlar kesinlikle bana yol vermezdi ve bu eseri komisyondan geçirmezdi. Sonradan birçok hadise meydana geldi. Yapacaklarını yaptılar. Şeytan zaten öz işini görüyor. Allah, iblise hele mühlet veriyor. İblise ve onun şeytanlarına Allah ahirete kadar süre vermiş. Bundan dolayı onlar da öz işlerini görüyor, biz de öz işlerimizi görüyoruz. Allah iblise buyurur: *“Senin benim bendelerim (kullarım) üzerinde hiçbir hükmün olmaz.”* Allah bizi bendelerinden eylesin. Üzerimizde iblisin hükmü olmasın.

Yaşar Sözen: Askerlik süresince hangi görevlerde bulundunuz? Nerelerde ve hangi önemli görevlerde yer aldınız?

Refail Oğuztürk Dağlı: Sovyetler devrinde çok kısa bir zaman içerisinde teğmen oldum. Daha sonra üsteğmenliğe yükseldim. Bunu *Nargin Faciası* eserinde bir kahramanın dilinden verdim. Bizim ordumuzun başında kâfir subaylar, generaller yok. Özümüzün yüzbaşılıarı, binbaşılıarı, albayları var. Her şey birden bire olmuyor. Zaman lazım. Yarayı koparmak olmaz. Yarayı koparırsan daha da derinleşir. Onu merhemle iyileştirmek, çözmek lazım. Düşünün o devirde teğmen olarak öyle bir yere düştüm ki, Kabustin denilen bir yer. Hazar denizinin kuzeyinde, Bolga çayı arasında böyle bir yerin olduğu hiç aklıma gelmezdi. Roketlerin poligonu yani roketlerin yerleri. Büyük bir alana yerleştirmişler. Sovyet’in kıtalar arası roket yerleri. Orada görev yaptım. Amerika ile Rusya arasında yapılan bir anlaşmanın sonucunda oluşmuş bir yer. Düşünün artık, kıtalar arası roketlerin yerleştirildiği bir yerde teğmen olarak görev yaptım.

Yaşar Sözen: Toplam kaç yıl hizmet ettiniz?

Refail Oğuztürk Dağlı: Toplam 20 yıl hizmet ettim. Şimdi St. Petersburg, o devirlerde Leningrad idi, beş yıl orada okudum. Beş yıl orada harp okulunda okudum. On beş yıl da

hizmet ettim. Bu on beş yılın bir yılını Sovyet ordusunda teğmen olarak, diğer on dört yılını ise 1992 yılından başlayarak Azerbaycan ordusunda geçirdim ve görev yaptım. Yarıbay rütbesinde emekli oldum. 1994 yılından yani ateşkesten sonra bugüne kadar, emekli olduktan sonra da harp okulunda öğretmenlik yapıyorum. Onlar beni davet ediyor. Orada yine askerî dersler veriyorum. Neredeyse 24 yıldır aynı zamanda öğretmenim. Ama bu sürenin özellikle yedi yılında bana çok sıkıntılar çıkardılar. Hiçbir yerde çalışmama izin vermediler. Çok sıkıntılar ve eziyetler çektim.

Yaşar Sözen: Bu sıkıntıları emekli olduktan sonra mı yaşadınız yoksa hizmet süresinde de böyle sıkıntılar oldu mu?

Refail Oğuztürk Dağlı: Evet, her iki dönemde de oldu. Hizmet döneminde de çok ağır tazyikler oldu. Ama İslam'ı, Türklüğü kısacası Hakkı demeye hazırlanan bir insan bunları göz önüne almalıdır. Çünkü Hak, zaten insanın gözü önündedir. Ama onu insanlara anlatmak en ağır ve zor iştir. Gören gözler için ve anlayanlar için Hak, göz önündedir.

Yaşar Sözen: Askerlik mesleğinden kendiniz mi ayrılmak istediniz?

Refail Oğuztürk Dağlı: Yani hem onlar yardım etti hem de ben kendim ayrıldım.

Yaşar Sözen: Anladım. Bir asker olarak son yüz yıl içerisinde Azerbaycan'da meydana gelen önemli olayları nasıl değerlendiriyorsunuz? Mesela, 20 Yanvar Faciası olsun, Karabağ'daki olaylar olsun, Hocalı Katliamı olsun, Karaçay-Balkar Türklerinin sürgünü olsun. Bu olayları belki de bir asker olarak gördünüz. Bu olayları nasıl değerlendiriyorsunuz?

Refail Oğuztürk Dağlı: 20 Yanvar hadisesinde ben burada değildim. Bakü'de değildim. Şubat ayında geldim. Ama bütün o hadiseleri gözümle gördüm. 20 Yanvar'da yapılan facialar, hem *Halkın Seheri* poemasında hem de *Şehitlik Zirvesi* filminde var. Bu eserlerde, o hadiselerin tarihî değerlendirmesi var. Bir de bu hadiselerde şehit olanlar, bu olayların bir felsefî ve dinî hissesidir. Mesela, *Halkın Seheri* poemasında "Titretti Moskova'da Sovyet'in rehberlerini" diye bir mısra var. Artık Azerbaycan'da millî uyanış başlamıştı. İnsanlar artık özünü anlamaya başlamıştı. Bağımsızlık için can atıyordu ve ayağa kalkıyordu. Siz de o filmde gördünüz. Silahsız insanlar tankların üzerine gidiyor. Bu olayların benzeri hatta daha şiddetlisi Türkiye'de de son dönemlerde yaşandı. İnsanların millî şuuru ve millî düşüncesi artık uyanmıştı. Orada "Ebediyet zırhından dokunmuş bir libas" şeklinde bir ifade var. Hakikaten o, öyle bir libastır ki, öyle bir

elbisedir ki, inancın, imanın insana güç verdiği bir libastır. Az önce dedim. Son dönemlerde Türkiye’de de bu olaylar oldu ve insanlar tankların üzerine çıktılar, tankların altına yattılar. Üzerimden geçersen geç. Yani insanın can korkusu aklından çıkıyor. Vatan sevgisi, bağımsızlık hisleri özellikle Türk olan bir insanda çok daha etkilidir. Bu hislere sahip olan insanlar, bağımsızlık için tankların üzerine gittiler.

Yaşar Sözen: Şiirlerinizde, poemalarınızda, eserlerinizde ve özellikle *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı kitabınızda *Kur’an-ı Kerim*’i temel bir kaynak olarak kullanıyorsunuz. Neden? Pek alışılmış bir tarz değil. Ondan dolayı soruyorum. Bu duruma çok az şairde ve şahsiyette rastlıyoruz.

Refail Oğuztürk Dağlı: Umumiyetle 19. asrın sonlarından başlayarak din ve dinî konular şiirden ve edebiyattan yavaş yavaş çıkarılmaya başlandı. Bunu bilerek yaptılar. Aslında şair, hep şair olmalıdır, her zaman şair olmalıdır. Hakkı tebliğ etmelidir. *Kur’an-ı Kerim*’de *Şuara* suresi var. Bu konu hakkında konuşulur. *Kur’an-ı Kerim*’de birçok yerde bu konu hakkında malumat verilir. Yani kısacası Allah’ın bahşettiğini Allah yolunda harcamak lazım. Peki, şairlik neye yönelmelidir? Bakın, 19. asrın sonlarından başlayarak 20. asrın başlarına kadar İslam yavaş yavaş edebiyattan çıkarıldı. Azerbaycan’da özellikle Sovyet devrinde sıkıştırılıp çıkarılmaya başlandı ve daha sonra tamamen çıkarıldı. Aslında Nizamî, Nesîmî, Fuzûlî, Celâleddin Rumî bunlar bizim atalarımızdı. Bu şahsiyetlerin yazdığı eserlerde İslam, millî kimlik, tarih vardı. Sen Müslümansın. Yemeği yediğin zaman Bismillah ile başlıyorsun, bir işe başladığın zaman Bismillah diyorsun. Bir işi bitirince Elhamdülillah diyorsun. Peki, şiirinde ve edebiyatında bunu neden demiyorsun? Edebiyat sahasında son devirlere kadar düşünün ki, bir öğretmenin dersinde Bismillah demesine veya derse Bismillah ile başlamasına şaşırıyorlar. Bu, bugün de böyle. Bismillah deyince, bu ne konuşuyor diyorlar. Müslüman ve Türk olan bir insan, sözünün evvelinde de sonunda da *Bismillah*, *Elhamdülillah*, *İnşallah*, *Maşallah* sözlerini demeli. Bizim atalarımız pis söz, kötü söz dememeye çok dikkat ederlerdi. Ve bu sözler atalarımızın ağızından düşmezdi. Bak sözün tesiri var. O da şiir. Neye göre şiir daha çok tesirlidir? Basit şekilde söylenen söz o kadar tesir eylemez. Ama şiir şeklinde söylenen söz çok etkilidir.

Yaşar Sözen: Belki kitaplarla, sayfalarla anlatılmayan bir şey şiir ile bir mısradan anlatılır.

Refail Oğuztürk Dağlı: Bir mısradan, bir cümlede onu insana anlatırsın. Burada sözün kudreti çok önemli. Söz, insandan yani varlıktan önce yaratıldı, oluştu. Kur’an’da var. Ol

dedik öldürdük. Daha kâinat yoktu, varlık yoktu ama söz vardı. Ol ve Allah'ın emri ile oldu. Söz oldu. Önce söz, sonra bütün varlık oldu. Sözün sadece fiziki terkibine bakalım. Sözün oluşma aşamasında neler iştirak ediyor? Fiziki olarak ses telleri, muhtelif seslerin oluşması için mutlaka enerji sarf ediliyor. Sade bir misal anlatayım. Bu kargış da alkış da buradan gelir. Sözün tesirinden gelir. Yani onun düşüncesi, tılsımı, felsefesi buradan gelir. Senle görüşüyoruz. Yaşar Bey ne güzel, seni gördüm, iyi ki gelmişsin, kardeşim falan diyorum. Bakın insanın bedeninde fiziki değişiklik olur, kanı durulur. Mutlu olur, fiziki olarak insan değişir. Sana bir şey vermedim, hediyeye falan vermedim, bir şey bağışlamadım. Sadece bir söz söyledim. Aynı zamanda başkalarına kötü sözler de söylediğini düşün. Sen ne kötü insansın, neden böyle yapıyorsun, senin baban da böyleydi falan diyoruz. İnsan bu durumda gece yatamaz. Kan devri de bozulur. İnsan fiziki olarak tam değişir, kötülebilir. Basit bir söz var yani bir Allah bendesinin sözü. Bir de Allah kelamı. Allah kelamının, Kur'an ayetlerinin şiirle insana söylenmesi insanlarda fiziki değişiklik yaratır. Bazı şairler var yaltak, yalancı. Üç manat, beş manat para kazanmak için yazanlar var. Onları hiçbir zaman tebliğ etmek olmaz. O insan ki, mücadele verir, kişiliği, mertliği, cesareti zaten onu tebliğ eder. Onun eserlerinde o ruh yatar. Kişilik, şahsiyet şiire yansıyor. Şiiri okurken onları hissedersin.

Yaşar Sözen: Zaten ben şiir ve poemalarınızı okurken edebî kişiliğinizi ortaya çıkardım.

Refail Oğuztürk Dağlı: Bakın, burada asıl mesele nedir? Bugün Ahmet Cevat'ı okuyorsun, insanda hisler uyanıyor. Çünkü Allah rahmet eylesin Ahmet Cevat, onu yazarken bu hisleri hissediyor. Onun şiirlerinin içinde o ruh yaşıyor. O ruh var. Allah, Kur'an'da buyurur: *'Biz insanı yarattık ve nefesimizden ona ruh verdik.'* Bakın Allah, ben demiyor biz diyor. Bizi terbiye etmek için diyor. Bencillik olmasın. Ahmak âdemler, her zaman ben der. İnşallah Allah bizi akıllılardan eylesin. Biz, Müslümanız ve *Kur'an-ı Kerim*'den şüphemiz yok. Allah, ebedidir. Nefes de ebedidir. Verdiği ruh da ebedidir. Sadece cismim değişir. İnsan yazdıkça, insanın o ruhi sarsıntıları, duyguları hepsi orada yatıyor. O sözün tesiri budur. Mesela bazı aktör, oyuncu ve sanatçıların filmlerde şiirleri okurken seçilmesi gerekir. Hem de düzgün seçilmelidir. Komik bir aktöre sen, millî fikirleri veya millî ruhu işleyen bir eser verirsen okuyamaz. Okuduğu da zaten anlaşılmaz. Mesela, herkes kitap okuyor. Kitabın tesiri çok büyüktür. Ne kadar internet, sanal aletler falan olsa da kitabın tesiri tamamen başkadır. Allah, *Kur'an-ı Kerim*'i bize kitap şeklinde gönderdi. İnternet şeklinde göndermedi. Ahirete kadar kitabın tesiri büyük olacak. İnsan oturuyor ve kitap okuyor. Orada yazılan şeyler ona tesir ediyor. Bir vasıta yok. Bundan

dolayı da yaltak, yalancı, üç beş manat para için yazan, şan şöhret peşinde olan şairler etkili olmaz. Onların yazdıkları da etkili olmaz, yani sözlerinin bir tesiri olmaz. Ben her zaman örnek veriyorum. Allah rahmet eylesin Mehmet Akif Ersoy, çok büyük bir kişiydi. Akif'in hayatı, yaşamı, dünyadan göçmesi bir örnekti. Gerçek Hak şairi böyle olur. Türk, şan şöhretten, zenginlikten ve böyle şeylerden pek hoşlanmaz. Türk'ün bir çadırı olsun yeter. Diğer taraftan sürüsü, koyunu, hayvanı olmuş. Ama bu, güçlü bir iktisadın ve güçlü bir ordunun sağlanması için gereklidir.

Yaşar Sözen: Edebî şahsiyetinizi etkileyen, üzerinizde tesir bırakan, örnek aldığınız bir şahsiyet, yazar, şair var mı? Varsa, kim veya kimler var?

Refail Oğuztürk Dağlı: Olmaz mı, var tabi ki. Beni etkileyen, yazdığım şiirleri, poemaları etkileyen ve her zaman her yönden örnek aldığım birkaç şahsiyet var. Özellikle Nizamî, Fuzûlî, Ahmet Cevat, Mikail Müşfik, Cafer Cabbarlı, Celil Memmedguluzade ve Hüseyin Cavid gibi Azerbaycan edebiyatında çok değerli bir yere sahip olan şahsiyetleri örnek alıyorum. Ve bu şahsiyetler benim üzerimde anlamlı bir etkiye sahipler.

Yaşar Sözen: Kaleme aldığınız eserlerde daha çok hangi nazım şekillerini ve nazım birimlerini kullanıyorsunuz? Açıklar mısınız?

Refail Oğuztürk Dağlı: Nazım şekli olarak daha çok poema, mesnevi, gazel, koşma ve geraylı nazım şekillerini kullanıyorum. Poemalarımı genel anlamda klasik mesnevi tertibinde yazıyorum. Biliyorsunuz, birçok poemam var. Bunun yanında diğer şiirler içinde satirik şiirlere de önem veriyorum. Nazım birimi olarak ise zaten biliyorsunuz, poemalarım çok uzun. Poemalarda belirli bir nazım birimi yok. Yani uzun oldukları için daha çok bentler halinde. Poemalar bentler halinde yazılıyor. Şiirlerimde ise nazım birimi olarak beyit ve dörtlüğü kullanıyorum. Hem beyitle yazılanlar var, hem de dörtlükle yazılanlar var. Gazel ve mesnevi tarzında olanları beyitle, normal şiir ya da koşma tarzında olanları ise dörtlükle yazıyorum.

Yaşar Sözen: En çok hangi şiirinizi ve poemanızı seviyorsunuz?

Refail Oğuztürk Dağlı: Zor bir soru oldu. Şu ana kadar öyle bir ayırım hiç yapmadım. Bütün şiirlerim benim için değerli ve ben hepsini seviyorum. Ama özellikle *Sızan Hakikatler* poeması benim için çok özel. *Sızan Hakikatler*, benim ilk tarihî poemam ve kitap halinde basılmış ilk şiirim ve eserim. Onun için *Sızan Hakikatler* poemasını daha çok seviyorum.

Yaşar Sözen: *Çanakkale Zaferi* adlı tarihî poemanız hakkında ne düşünüyorsunuz? Ve neden böyle bir şiir yazma gereği duydunuz?

Refail Oğuztürk Dağlı: Aslında Çanakkale hakkında daha önce konuştuk. Bundan dolayı çok fazla ayrıntıya girmeyeceğim. Bakın, Çanakkale az önce de dediğim gibi Malazgirt Savaşı kadar önemli hatta ondan daha önemli bir savaştır. Eğer Çanakkale’de mağlubiyet olsaydı bugün yeryüzünde Türk milletinden bahsedemezdik. Bir gün Bakış Bey ile Çanakkale Savaşıyla ilgili bir programa gitmiştik. O program beni çek etkiledi. Daha sonra yani programın hemen sonunda Bakış Beyle bu konuyu konuştuk. Çanakkale ilgili sen neden bir şiir falan yazmıyorsun, dedi. Ve eve geldim. Gece bir iki saat içinde bu şiiri yazdım.

Yaşar Sözen: Çağdaş Azerbaycan edebiyatında son dönemlerde daha çok hangi konular ve temalar ön plana çıkıyor ve işleniyor? Ayrıca çağdaş şair ve yazarlardan ön plan çıkan hangi şahsiyetler var?

Refail Oğuztürk Dağlı: Şimdi, Çağdaş Azerbaycan edebiyatında artık her konu işleniyor. Ama burada sözü söyleyene de bakmak lazım. Ama daha çok Azerbaycan, tarih, bağımsızlık, Türkçülük, İslamiyet gibi konular ön plana çıkıyor. Çağdaş şair ve yazarlardan ise kimlerin olduğunu pek bilmiyorum. Zaten isim vermek de pek hoş olmaz. Şair odur ki, Hakkı anlatsın, Hak şairi olsun. Hakkı anlatan her şair bizim için değerlidir.

Yaşar Sözen: Evet hocam, temalar bölümüne geldik. İlk tamamımız ise adalet. Adalet temasını şiir ve poemalarınızda nasıl işliyorsunuz ve adalet hakkında ne düşünüyorsunuz?

Refail Oğuztürk Dağlı: Adalet, çok önemli bir kavram. *Kur’an-ı Kerim*’de adalet ile ilgili çok önemli bir ayet var: ‘‘Görürsün bak, yere indikçe hak, adaleti biz nasıl nazil eyledik.’’ Yani nasıl incelik. Kısacası adalet herkes için özeldir.

Yaşar Sözen: Yani Allah, göklerden adaleti insanlar için indirmiştir. Herkes için özel indirmiştir ve herkesin adaletten üzerine düşen payı alması gerekir.

Refail Oğuztürk Dağlı: Evet, herkesin pay alması gerekir. Şimdi burada adalet dediğimizde genel olarak sadece rahim, rahman yani rahmet olarak anlaşılıyor. Adalet, sadece rahmet değil aynı zamanda cezadır. Yani hem ödül, hem ceza. Adalet konusunda Allah buyurur, yani adalet ve rahim bakımından buyurur: ‘‘Ey bendem (kulum), gel huzuruma namaz kılan bendem gibi. Geç bu günahlarından ve sana dünya hayatında eylediğin en güzel amelin on mislisini veririm.’’ Artık orada adalet yok, Allah’ın rahmeti

var. Yeryüzünde eylediğin en güzel amelin on mislisini veririm, diyor. Misli dediğimiz on katı yani. Allah, uzak eylesin, cennet mekânı hakkında da ayetler var. Oradaki o ağır vaziyetler, derilen yanması, yeniden oluşması, kaynar suların falan içilmesi, hepsi anlatılır. Bunu okuyan sual verir yani sorar: ‘‘O zaman Allah, bu şekilde zulmediyor.’’ Onlara cevap olarak gelir ve yazılır: ‘‘Bu Allah’ın zulmü değil, aksine herkesin eylediğinin karşılığıdır.’’ İşte bu, adalettir. Allah’ın adaleti budur. Yani herkesin yaptığının bir karşılığı vardır. Eğer cehennem, herkesin yaptığının bir karşılığı ise peki Allah’ın vadettiği on misli ne demektir? En iyi amelin on mislini veririm, gel huzuruma diyor. Namaza o kadar önem verilir. Bu kadar değer verilir. Adalet deyince akılsız adam der ki, Allah’ım ben senden adalet istiyorum. Bunu diyen akılsız adamdır.

Yaşar Sözen: Zaten Allah, adaletlidir.

Refail Oğuztürk Dağlı: Dediğiniz gibi zaten Allah, adaletlidir. İkincisi de Allah, adildir. Ben hangi emelime göre Allah’tan adalet istiyorum. Adalet istiyorum ama ben de o eminlik yoktur. Şimdi Peygamber efendimizin sahabelerinin dediği sözlerle, Allah’ın huzurunda şehit olan Hz. Hüseyin veya diğer İslam şehitlerinin dedikleri sözler ile kendimizin dediği sözleri mukayese edelim. Biz kimiz ki Allah’tan adalet istiyoruz. Mahvoluruz. Zaten Allah, merhametlidir. Bundan dolayı biz sadece Allah’tan merhamet isteyebiliriz. Merhamet dileriz. Allah’ım senin merhametine sığınırız. İlimize, obamıza, milletimize merhamet eyle. Yani bunu diyebiliriz. Devletimizi koru ve merhamet et. Bu bakımdan adalet iki taraflıdır. Hem bu taraflı da olabilir hem diğer taraflı da olabilir. Sen ne biliyorsun da Allah’tan adalet diliyorsun. Allah, hakikaten adildir. Allah’ın adlarından, sıfatlarından biri de adildir. Ama en önemli adlarından biri de *Kur’an-ı Kerim*’de geçtiği şekliyle rahim ve rahmandır.

Yaşar Sözen: Biraz sonra o konuya geleceğim. Şimdi ikinci tamamızdan devam edelim. İkinci tamamız Allah. Şiirlerinizde, gazellerinizde, poemalarınızda kısacası bütün eserlerinizde Allah sözünü çok kullanıyorsunuz. Sadece Allah sözünü de değil, *Tanrı, Rahman, Rahim, Halik, Huda, Rap* sözlerini de yoğun olarak kullanıyorsunuz. Yani Allah kelimesinin yerine bu sıfatları da kullanıyorsunuz. Ayrıca *Sızan Hakikatler, Cennet Kapıları, Mukaddes Görüş* ve *Hazreti Zul Kar Neyn* poemalarına ise Allah adı ile başlamışsınız. Bu poemalarda *Allah Adı İle* ayrı bir bölüm var.

Refail Oğuztürk Dağlı: Her işe Allah kelimesi ile başlamalıyız. Allah güzel etsin, Allah izin versin. *Kur’an-ı Kerim*’de bir ayet var: ‘‘Allah, sizin için çetinleri kolaylaştırır.’’

Yani zor işleri kolay eder. Ama yeri gelir kolayları da zorlaştırır. Bu, bir imtihandır. Burada önemli olan hangi kolayı bizim için zor ettiğidir.

Yaşar Sözen: Yani şer görünen şeyler hayır, hayır görünen şeyler ise şer çıkabilir.

Refail Oğuztürk Dağlı: Evet, aynen öyle. Onu, bizim için zorlaştırır ki yapma. Bu, senin için hayırlı değil. Allah, kötülüklerden korusun bizi. Daha yeni namaz kılmaya başladığımda, tahminen yirmi yıldan daha fazla bir süre, henüz 28-29 yaşlarındaydım. O dönemde Sovyet devrinde, Sovyet ordusunda ayrılıp namaz kılmak, çok zor bir iş. Bu, benim için bir mucizeydi. Şükür Allah'a. Yani Allah, istediğini doğru yola yönlendirir. O zaman bana ağır gelirdi, zor gelirdi. Günde beş defa abdest almak, beş defa namaz kılmak. Uzun ve zor bir iş gibi görünürdü. Ama bugün inanmıyorum. Artık abdestsiz evden çıktığım, aklıma dahi gelmez. Abdestsiz evden çıkacağım, şurada oturacağım. Bunlar aklıma bile gelmez. Bunlar artık çok basit bir şekil almış. Yani her abdestte ayakları yıkamak, kurulamak falan artık kolay. Allah bunları insan için kolay eder.

Yaşar Sözen: Diğer bir tamamız Azerbaycan. Eserlerinizde Azerbaycan temasını da yoğun olarak işliyorsunuz. Eserlerinizde Azerbaycan temasını neden ve nasıl işliyorsunuz?

Refail Oğuztürk Dağlı: Yani öncelikle Azerbaycan vatanımdır. Bu bir. İkincisi, Muaviye'nin devrinde böyle bir sual verilir. Muaviye, saray âlimine sorar. *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* kitabında da yazdım. Konunun geçtiği eserin adını da orada kaydettim. Muaviye, saray âlimine sorar: "Azerbaycan hakkında ne biliyorsun?" Saray âlimi cevap verir: "Azerbaycan, kadimden beri Türklerle meskûnlaşmış bir ülkedir." Bakın, dikkat edin bunu 7. asırda diyor. Yani kısacası Azerbaycan Türk yurdudur. Ama bu konudan daha vacip ve gerekli bir mesele daha var. O da Hz. Hızır Peygamberin tarihî bir şahsiyet olduğunu kanıtlamak. Bazıları ebedi yaşar falan diyor. Bizim aşktan, gaipten haberimiz olmaz. Allah, *Kur'an-ı Kerim*'de buyurur: "Sizin aşktan haberiniz olmaz." Bizim haberimiz yoktur. Biz sadece mitolojik olarak konuşuruz. Yani efsane olarak. Ama *Kur'an*'da ayet var: "Ya Peygamber, ne senden öncekilere, ne de senden sonrakilere ölümsüzlük vermedik."

Yaşar Sözen: Yani her canlı ölümü tadacak. Bu konu da Hz. Ali'nin sözü var: "Her nefis ölümü tadacaktır."

Refail Oğuztürk Dağlı: Mutlaka. Bu konuda araştırmalar yaptım. Biliyorsun, bazıları Hızır Peygamberin mitolojik bir kişi olduğunu, bazıları ise tarihî bir şahsiyet olduğunu söylüyor. Ben, bunların hepsini tek tek araştırdım. Tarihî gerçekler gösterdi ki, Hızır Peygamber ile Musa Peygamber milattan 1235 yıl önce Azerbaycan'da Beşparmak Kaya'da görüşmüş ve buluşmuşlar. Peki, diyeceksiniz neye göre milattan önce, bu bilgilere nasıl ve nerden ulaştınız? Milattan önce Hızır Peygamber ile Musa Peygamberin görüştüğünü ve görüşme yerinin ise Beşparmak dağı olduğunu İslamiyet'ten önceki tarihçilerin hemen hemen hepsi yazar ve gösterir. Bakın Beşparmak dağını Araplar, Beşbermek gibi yazar ve söylerler. Onlarda A harfi olmadığı için hareketlerle yazıldığında barmak ya da bermek gibi yazılır. Ermeniler ise oraya Hosurfan diyor. Hosur, Hızır demektir. Yani Hızır kayası. Farslar ise Hursan diyor. Yani Huzur san. Fars dilinde Hızır kayası demek. Yani bunları Arap, Fars, Bizans, Ermeni ve diğer milletlerin tarihçileri diyor. Nişancızade'nin 1970 yılında İstanbul'da basılan *Mirat-ı Kâinat İslam Tarihi* adlı kitabında bu konuda bilgi verilir. Bu kitapta yazdığına göre Peygamber efendimize sorarlar. Peygamber efendimiz de cevap verir. Yani bu konuda hadis var. Biliyorsunuz, *Ashab-ı Kehf* suresinde Hızır Peygamberin adı çekilmiyor yani adı geçmiyor. Orada sadece koca olarak geçiyor. Hızır Peygamberin adı koca olarak geçiyor. İlim verdiğimiz bir koca şeklinde yazılıyor. Bu konuda Peygamber efendimize soruyorlar. Musa Peygamberin bulunduğu ve görüştüğü şahıs kimdir? Peygamber efendimiz bu soruya cevap veriyor. Tarihte ilk kez Hz. Peygamberimiz, Hz. Hızır'ın ve atasının yani babasının adını söylüyor. Hızır Belya Melkânoğlu. Hz. Hızır'ın asıl adı Belya. Babasının adı ise Melkân. Yani bunların hepsi Hızır Peygamberin tarihî bir şahsiyet olduğunu gösterir ve kanıtlar. Biz hicretten önce veya hicretten sonra dediğimizde veyahut Bismillah ile bir işe başladığımız zaman her taraftan başımıza üşüşürler. Sen İslam'dan neden bahsediyorsun, bu kavramları neden kullanıyorsun derler. Ama ben bu suali sordum. Bir keresinde böyle bir söz oldu, böyle bir mesele oldu. Onlara bu soruyu sordum. Bana diyorlar ki, sen neden Kur'an'dan konuşuyorsun. Ben de dedim ki, sen neden milattan önce ve milattan sonra sözlerinden istifade ediyorsun. Ne demek bu? Yani günümüzden önce. Peki, hangi zaman demek bu? Hz. İsa'nın doğumu. Yani milat olarak Hz. İsa'nın doğumunu alıyorlar. Ama bu, doğru ve kesin bir şey değil. İsa Peygamberin o tarihte doğduğu kesin değil. Aslında kendileri de zaman olarak yedi yıl yanlışlık olduğunu söylüyor. Ama bizim beynimizde nasıl yer ettirmişler görüyor musunuz? Biz milattan önce ve milattan sonra kavramlarından istifade ediyoruz ve bu kavramları kullanıyoruz. Ama onlar Hz. Peygamberimiz ile ilgili bir tarihi kullanmıyor, kabul etmiyor, bir kelime dahi

kullanmıyor. Bir söz bile kabul etmiyor ve kullanmıyorlar. Bunda Sovyet döneminin çok büyük tesiri vardır. Düşünün ki, bizden biri çıksın televizyonda Bismillah desin ve sözüne Bismillah ile başlasın. Hâlbuki her Müslümana, her Müslüman Türk'e vacipten daha vaciptir. İnşallah, Maşallah, Elhamdülillah bu kelimeleri ne kadar çok desek, o kadar iyi olur. Bu sözler ağzımızdan düşmemeli. Az önce sözün tesirinden konuştuk. Bakın, dilimizdeki o ağır sözler ne kadar azalırsa, o kötü sözler azalırsa, Allah kelimini ne kadar çok söylersek, Allah keliminden ne kadar çok istifade edersek evlatlarımız da o kadar saf ve temiz büyür. Nesil de o kadar sağlam büyür. Ağacımız da, bitkimiz de, meyvemiz de o kadar sağlam olur, o kadar şefkatli olur. Allah kelimini mümkün olduğu kadar kullanmak ve söylemek lazım. İnşallah, Maşallah sözlerini mümkün olduğu kadar kullanmak lazım. Allah adını unutmak olmaz.

Yaşar Sözen: Bir sonraki temamız azatlık yani bağımsızlık. Şiir ve poemalarınız da bağımsızlık teması da yoğun bir şekilde işleniyor. Bağımsızlık hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

Refail Oğuztürk Dağlı: Evet, bağımsızlık önemli bir konu. Şimdi bağımsızlığı iki yönden değerlendirmek lazım. Birincisi, bireyin yani insanın bağımsızlığı. İkincisi ise devletlerin, ülkelerin, milletlerin bağımsızlığı. Biz, önce bireyin bağımsızlığından konuşalım. Şimdi bakın her taraftan bir ses çıkarıyorlar, bağıyorlar, çağırıyorlar. Özellikle Avrupa'da azat kadın, özgür kadın falan diyorlar. Yani bunlar son dönemlerde çok popüler. Biz, buradan başlayalım. Azat kadın veya özgür kadın dedikleri zaman onların bütün maksatları Müslümanlara ve Müslüman ailesine yöneliktir. Asıl amaç, bizim aile yapımızı bozmaktır. Bunların bütün istekleri, bütün faaliyetleri, bütün felsefeleri kısacası her şeyleri iblisin emelidir. Şeytan işidir. Araplarda, Faraslarda, Ruslarda, Avrupa'da veya diğer milletlerde aileden, evlilikten, nikâhtan konuşmak, bahsetmek mümkün değil. Bunların çoğunda evlilik, nikâh, aile gibi kavramlar ve değerler yok zaten. Bakın Allah, Kur'an'da buyuruyor: *'İmkânın varsa ikincisini de al.'* Yani ikinci bir kadın da alabilirsin. Üçüncüsünü de al, dördüncüsünü de al. *Kur'an-ı Kerim*'de ayet var. Ancak Allah, devamında da şöyle diyor: *'Ama unutma ki, ikisini de kastederek, ikisi içinde aynı olamazsan, hiçbir zaman dedikodudan kurtulamazsan vay senin haline.'* Artık Allah, ikisini bile tavsiye etmiyor. Dördünden konuşuldu ama ikisini dahi tavsiye etmedi. Bakın, Hz. Âdem babamız için Allah, bir kadın yarattı. Havva annemizi yarattı. İkisini, üçünü veya dördünü yaratmadı, sadece birini yarattı. Allah isteseydi birden fazla da yaratırdı. Buna gücü ve kudreti yetiyor. Ama istemedi ve tavsiye etmedi. Ayrıca bu durum tarih

boyunca Türklerin kanında olan bir şeydir. Türkler tarih boyunca her zaman tek eşli olmuştur. Sadece bir eşle evlilik yapmıştır. Bozkurt ile Türkleri her zaman birbirine benzetirler. Hatta Türk ile bozkurt özdeşdir. Bunun birçok nedeni var. Bunlardan bir tanesi de kurdun da tek eşli olmasıdır. Kurt da bir defa eş seçer. Türk gibi tek eşlidir. Eşi öldüğünde ister erkek olsun, ister dişi olsun yalnız yaşar ve sürüden ayrılır. Bakın bundan dolayı bireyin bağımsız olması ve bu konuda yapılan propagandalar tamamen Türk'ün ailesine yöneliktir. Ne azat kişi, ne azat erkek, ne de azat kadın vardır. Herkesin üzerinde bir mesuliyet vardır. Yani insan olarak yapacağı işler ve sorumluluklar vardır. İnsanın ödemek zorunda olduğu borçları vardır. Ama şöyle bir durum da var. İnsan tercihlerinde ve seçimlerinde azattır. Mesela sen azatsın, ister namaz kıl istersen kılma. İstersen ibadet et istersen etme, istersen oruç tut istersen tutma. Sen biliyorsun ki insan seçiminde ve tercihinde özgürdür. Ama akıllı olan insan, azatlığın o derecesine yani uç noktasına gitmez. Kısacası azatlık nedir? İnsan, seçiminde ve tercihinde azattır ama mecbur değildir. Ancak ne olursa olsun insan yaptığı her şeyden de sorumludur. İnsan tercihini yapar, seçimini seçer. Allah yolunu seçer. Allah'ın ipi ile tutunur. Bu, en doğru yol ve en doğru seçimdir. Gelelim ülke, devlet ve millet bakımından azatlık yani bağımsızlık konusuna.

Yaşar Sözen: Evet, bu konuya gelelim. Şimdiye kadar anlattıklarınız bireysel anlamdaydı. Bağımsızlık konusunu, bir de ülke ve millet bakımından değerlendirelim. Ülke, devlet, millet, cemiyet, toplum bakımından ve özellikle de Azerbaycan bakımından değerlendirelim.

Refail Oğuztürk Dağlı: En küçük ülkenin bile temeli nedir? Ailedir. Her ülkenin temeli ailedir, özü ailedir. Aile ne kadar temiz ve sağlam olursa o ülkede devlet için daha büyük ve daha güzel şahsiyetler yetişir. Yani o insanlar, o cemiyetteki aileler sağlam olur, Müslüman olur, Allah'ı tanır. O ailede büyüyen yani yetişen çocuklar, o ülkenin ve devletin temelidir. Bir ülkenin bağımsızlığı ne demektir? Sade ve kolay bir şeydir. Mesela biz, ülkemizin daha zengin olmasını, ordumuzun daha güçlü olmasını istiyoruz. Bu, doğal bir şeydir. Biz de doğal olarak ülkemiz için bunları düşünüyoruz. Ama bakın, asıl bağımsızlık bu değildir. Bunlar elbette gereklidir. Ama yeterli değildir. Ülkeyi koruyan ordudur. Güçlü bir ordunun olması için güçlü bir ekonominin olması lazım. Ve güçlü iktisat yani ekonomi için de ticari alakalar gerekir. Ticari alakaların olduğu yerde senin iktisadi, siyasi ve askerî müttefiklerinin olmalıdır. Biz şimdi Azerbaycan olarak, Türkiye, Kazakistan, Türkmenistan olarak nerede başka müttefik bulmalıyız? Yani bağımsızlığı güçlü devletlerle, güçlü kardeşlerle elde edip, koruyup ve saklamak gerekir. Bakın,

bağımsızlığı elde etmek çok zor ve çetin bir iştir. Ama onu saklamak, korumak ve devam ettirmek daha zor bir iştir. Onu saklamak ve korumak için de Allah'ın buyurduğu yoldan gitmek gerekir. Biz doğal bir seçime gideriz. Kâfir ile kardeşlik ne kadar doğru olur? Ona kardeş diyemezsin, çünkü Müslüman değil. Ama bizde hem kavmi bağlılık var, hem de dinî bağlılık var. Diğer meseleler de var. Bütün bu meseleler, bizim bir olmamıza ve bağımsızlığımızı korumamıza hizmet ediyor. Bakın, ikinci vacip bir mesele daha var. Peki, o nedir? Aslında bu konuyu daha önce konuştuk. Babalarımızın, atalarımızın cebine Allahsızlık vesikası konulması. Yani onların namaz kılmasına izin vermiyorlar. Öldürüyorlar. Allah adını söyleyeni öldürüyorlar. Yani bağımsızlığın vacip bir meselesi daha var. O da bizim kendimizin, evlatlarımızın, gelecek nesillerin bu topraklarda bağımsız bir şekilde namaz kılması ve ibadet yapabilmesidir. Allah'a bağımsız bir şekilde, hür bir şekilde, özgür bir şekilde ibadet edebilsinler. Ülke için, vatan için, devlet için hayırlı evlatlar yetiştirsinler. Onun için burada azatlığı başka türlü düşünmek, Müslümana has olmayan bir şeydir. Müslüman için gereksiz zenginlik, saraylar falan fazla. Önemli olan aklın ve vicdanın bağımsız ve hür olmasıdır.

Yaşar Sözen: Bir sonraki tamamımız bayrak ve bayrak sevgisi. Zaten bayrak ile ilgili bir poemanız da var. Bu poemanızı Azerbaycan bayrağına ithaf etmişsiniz. Her ülkenin bağımsızlık sembollerinden biri olan bayrak için neler diyebilirsiniz? Bayrak hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

Refail Oğuztürk Dağlı: Bayrak, önemli bir meseledir. Hem İslam için, hem de millî kimliğimiz olan Türklük için çok vacip bir meseledir. Ezelden beri Türklerde var olan bayrak, ülke, toprak, ordu, devlet anlayışı Türklerden diğer milletlere ve bütün dünyaya geçmiştir. Dünyada var olan devletçilik, milliyetçilik, bayrak anlayışını atalarımız yani Türkler dünyaya getirmişlerdir. Bu kavramlar Türklerle var olmuş ve yayılmıştır. İslam'da da görüyorsunuz, bayrağa ne kadar önem verilir. Türk ordularında da bayrağa ne kadar önem verilir, bunu da biliyorsunuz. *Bayrak* poemamda bayrak sevgisinin ne olduğunu ve ne anlama geldiğini yazmaya çalıştım. Bayrağımızın üzerinde nişaneler var, simgeler var. Eğer sen o nişaneleri, o simgeleri gerçek manada anlarsan bayrağa nasıl saygısızlık yapabilirsin. Bunlar bizim atalarımızın, şehitlerimizin büründüğü bayraktır. Yani sadece bir bez parçası değil. Bayrağımızı ve bayrağımızdaki sembolleri anlatan kitaplar var. Hatta bu konuda yazılmış çeşitli kitaplar var. Bu konu Kur'an'da da işleniyor, Kur'an'da da var. Bayrağımızı üzerindeki sembollerin ne anlama geldiğini daha

önce anlatmıştım. Bayrağımızdaki yeşil renk, İslam'ım remzidir. Kırmızı renk muasırılığımız ve çağdaşlığımızdır. Mavi renk ise Türklüğümüzü sembolize eder.

Yaşar Sözen: Ama kendimizi koruyarak, kültürümüzü, millî ve manevi değerlerimizi koruyarak gelişmek. Köklerimize bağlı ama her türlü medeni gelişmeye de açık olmalıyız.

Refail Oğuztürk Dağlı: Yani dedikleriniz çok doğru. Bakın, bu iktisadi, siyasi, sosyal, kültürel gelişmelerin ve ilerlemelerin hepsi millî köklerimizden ayrılmamalıdır. Aksine bunlar millî köklerimiz üzerine inşa edilmeli ve millî köklerimiz üzerinde filizlenip gelişmelidir.

Yaşar Sözen: Diğer bir tamamız dinî değerler.

Refail Oğuztürk Dağlı: Aslınsa genel anlamda dinî değerler konusunu konuştuk. Din olarak biz, İslamiyet'i kastediyoruz ve İslamiyet'i anlıyoruz. Çünkü Allah'ın huzurunda kabul olunan, Allah'ın dergâhında kabul olunan ve beğenilen din, İslam dinidir. Bundan dolayı başka bir dini anlamayız ve bize uygun da değildir.

Yaşar Sözen: Diğer bir tamamız eleştiri. Şiirlerinizde, poemalarınızda, eserlerinizde eleştiri kavramını güzel bir şekilde kullanıyorsunuz. Özellikle satirik şiirleriniz var. Bu şiirlerde çeşitli konuları eleştiriyorsunuz. Ama dinî konulardaki eleştirileriniz oldukça önemli. Bunun dışında toplumsal olarak birçok şeyi eleştiriyorsunuz.

Refail Oğuztürk Dağlı: Nasıl eleştiriler? Örnek verebilir misiniz?

Yaşar Sözen: Mesela, özellikle dinî konularda keskin eleştirileriniz var. Dinî vazifelerini yapmayan insanları eleştiriyorsunuz. Ayrıca toplumun aksayan yönlerini veya toplumsal birçok olayı eleştiriyorsunuz. Şöyle sorayım. Eleştiri kavramını şiirlerinizde nasıl kullanıyorsunuz ve daha çok neleri, hangi konuları eleştiriyorsunuz?

Refail Oğuztürk Dağlı: Özellikle dinî konulardaki eleştirilere değinmek istiyorum. Bakın bu dinî vazifeler herkesin yani her Müslümanın borcudur. Onun için tek ibadet etmek yetmez. Salih emeller de gerekir. Kur'an, Allah kelmamıdır. Kur'an bizden ne istiyor? İyi ol. İyi olmamızı bize tavsiye ediyor. İyi bir insan ol. Size bir olayı anlatayım. Bir insan var, önemli bir vazifede. Ben çok iyi tanıyorum. Her zaman oturup konuşurdu. İçki, şarap meclislerinde oturup ağız dolusu konuşurdu. Ben böyle yaptım, ben şöyle yaptım diye kendini överdi. Bir sohbet esnasında bana soru sordu. Dedi ki: "Daha gençsin, namaz kılıyorsun, oruç tutuyorsun, ibadet ediyorsun, neden böyle şeyler yapıyorsun?"

Söylediklerine karşılık olarak ben de ona bir soru sordum. Sorduğum soru sadece onu değil, herkesi düşündürür. Dedim ki: ‘‘*Senin evladın var ve şu anda büyüyor. Büyüdüğü zaman benim gibi namaz kılıp ibadet etmesini mi istersin yoksa senin gibi biri olmasını mı istersin?*’’ Biraz düşündü ve hal hareketleri değişti. Sonra senin gibi biri olmasını isterim, dedi. Çok doğru söylüyorsun, dedi. Ben, evladımın namaz kılmasını ve ibadet ehli olmasını isterim. Ama kendisi bunu anlamıyor. Kendisi bunu hissetmiyor ve kendisine bunu yakıştırıyor. Ama evladına bunu yakıştıramıyor. Yani evladına içki içmeyi, şarap içmeyi, kötü işler yapmasını yakıştırmıyor. Evladının iyi bir insan olmasını istiyor. Ama kendisi de kötü işler yapıyor. Kısacası insan kendi kendini anlamıyor. Kendini tanımıyor ve kendini hissetmiyor. Bakın, evlat, anne, baba, kardeş, dede sevgisi bakımından birinci sevgi evlat sevgisidir. İlk insan olan Âdem’in babası yoktu ama evladı vardı. Bundan dolayı bakın, bizde bir misal var, bir söz var: *Bir baba yüz evlada bakar, yüz oğula bakar ama yüz oğul bir babaya bakamaz.* Böyle bir misal var. Bundan dolayı da evlat sevgisi en önde gelir. İlk ve büyük sevgi evlat sevgisidir. Daha sonra babayı, anneyi, kardeşi falan düşünürsün. Yine diyorum Âdem’in babası yoktu. Çünkü onu Allah yarattı. Onun için insan kötü bir davranış veya amel yaptığında bunla gururlanır, kibirlenir, kuvvetlenir, böyle yaptım, şöyle yaptım, der. Ona bu iyidir ya da kötüdür dediğin zaman bundan çekinmez. Ama evladı için söylediğin zaman o anda hemen düşünür. Evladı için kötü şeyleri istemez, iyi şeyleri ister. İster ki evladım her zaman önde olsun, iyi bir insan olsun. Bakın, o anda evladım ibadet etsin, ibadet ehli olsun, iyi bir insan olsun, diyor. Ama ibadeti doğru anlamak lazım. İbadet, her şeyi bir kenara bırak, her şeyi at, gece gündüz namaz kıl veya başka ibadetler yap demek değil. Vatana hizmet etmek de bir ibadettir. Güzel söz, hoş söz konuşmak da bir ibadettir. Komşuya, akrabaya yardım etmek de bir ibadettir. Diğer taraftan ilim öğretmek ve öğrenmek, bir harf bile öğretmek de ibadettir. Yani bütün iyi, güzel ameller ibadetin içindedir ve ibadet sayılır. Kısacası bunların hepsi birer ibadettir. Şiir yazmak, poema yazmak bunlar da ibadetin bir şeklidir. Ve bunların doğru bir şekilde verilmesi, Hakkı, adaleti, doğruyu anlatması ibadetin bir formasıdır. Peygamber efendimiz buyurur: ‘‘*Vatanı sevmek, imandandır.*’’ Vatanı sevmek ve vatana hizmet etmek en büyük ibadetlerden biridir. Devlete hizmet etmek de büyük ibadettir. Sen bunları yani ibadetleri neden yapıyorsun? Kendin için, Allah’a ibadet için, vatanın bağımsız olması için, evladının bağımsız olması için yapıyorsun.

Yaşar Sözen: Diğer bir tamamımız ilim ve bilim. Şiirlerinizde, poemalarınızda ve diğer eserlerinizde ilim ve bilimden yoğun bir şekilde bahsediyorsunuz. Sizce ilim ve bilim ne demektir? İlim ve bilim hakkında ne düşünüyorsunuz?

Refail Oğuztürk Dağlı: Bir ilim var. O da Allah'ın yarattıkları. İnsanın görevi de onları öğrenmek. Bilim nedir? Bilim, bilmek manasındadır. Bilmek nedir? Allah'a sığınarak ilmi ve her şeyin bilgisini Allah'tan dilemektir. Çünkü bunları Allah verir. Bir mesele var. Musa Peygamber diyor ki: *'Ben bu kadar şeyi Allah'tan diliyorum.'* Allah'tan ona seda geliyor: *'Ya Musa, ayakkabularının bağlarına kadar benden dile.'* Yani ilim Allah'tan istenir. İlim de, bilim de, rızık da, bereket de, ülkenin ve devletin güvenli olması da, insanların sağlamlığı ve sağlığı da yani hepsi Allah'tan dilenir. Allah'tan dile ki, Allah sana versin. *Kitabı Dede Korkut'ta şöyle bir söz var: 'O zaman kişilerin alkışı alkış, kargışı kargıştı.'* Yani duası dua, bedduası beddua. Duaları da bedduaları da kabul olunurdu. Peki, bunun sebebi ne, bu neden böyle olmuş? O kişiler bizden daha mı geniş, daha mı uzundu? Gözü dört müydü, ağız iki miydi? Sadece onlar imanlıydı. Onlar arı imana sahiptiler. Böyle bir söz bizde var. Aydan arı, sudan duru. Aydan arı parlak manasında. Yani insanın özü ne kadar temiz ve imanlı olursa onun dediği sözler, yaptığı dualar Allah tarafından kabul olunur.

Yaşar Sözen: Bir sonraki tamamımız *Kur'an-ı Kerim*. Gerçi *Kur'an-ı Kerim*'den ayrıntılı olarak bahsettik. Tekrar bu konuya girelim mi?

Refail Oğuztürk Dağlı: Kur'an Allah kelimidir. Zaten konuştuk.

Yaşar Sözen: Tarihten, Türk kadınından bahsettik. Şehit ve şehitlik makamı tamamımız var. Mesela *Halkın Seheri* poemasında *Şehit* bölümü var. *Halkın Seheri* poeması iki bölümden oluşan bir poema. Diğer şiirlerinizin ve eserlerinizin birçok yerinde şehit ve şehitlik makamından bahsediyorsunuz. Bu konudaki düşünceleriniz nelerdir?

Refail Oğuztürk Dağlı: Şimdi bakın, şöyle bir mesele var. Toprak da canlıdır ve Allah'ın yarattığıdır. İnsanın bedeninde olan öz maddeler topraktan olan maddelerdir. Bir ülkede, bir toprak da haksızlık varsa onun bir dermanı vardır. O da şehit kanı. O hastalığı yalnız şehit kanı iyileştirir. Şehitlik öyle bir mesele, öyle bir makamdır ki şehit varsa ülke yaşar. Şehit varsa millet yaşar. Şehit, ne için şehit olur? Din uğrunda. Başka dinler bizim ülkemize tecavüz ediyor, dinimize tecavüz ediyor, birliğimizi elimizden alıyor. Bunların karşısına çıkan oğullar var, evlatlar var. O oğullar, o evlatlar şehit olursa ülke yaşayacak. Allah'ın yardımıyla din yaşayacak ve kalacak. Her bir sahada olduğu gibi şehitlikte de

zirveler vardır ve bunlar muhtelifdir. Şehitlerin makamları farklı farklıdır. Ama din için, vatanı için, milleti için şehit olanlar en zirvede yer alır.

Yaşar Sözen: Tarih konusunu işledik. Onu geçiyorum. Diğer bir tamamımız Türkçülük ve Turan. Bu konudaki görüşleriniz nelerdir?

Refail Oğuztürk Dağlı: Türkçülük konusunda yine diyorum, biri diğerini tamamlıyor. Yani Türkçülük İslam'ı, İslam Türkçülüğü tamamlıyor. Bunların ikisi birbirini tamamlıyor. Bundan dolayı birini diğerinden ayırmak olmaz. Bizim sadece İslam'dan oluşmuş âdet ananelerimiz var. Millî köklerimizden gelen ve bugün İslam'da da olan değerlerimiz var. Ya da Türklüğün ve İslam'ın birlikte meydana getirdiği değerlerimiz, âdet ve ananelerimiz var. Eskiden beri dilimizde var olan binlerce söz var, örnek var. Onlardan birisini diyeyim. Mesela, yakın komşu uzak akrabadan daha yakındır. Biz Türkler, eskiden beri böyle diyoruz. Ama bu Kur'an'da da var: *'Ya Peygamber senden sorarlar. Derler ki, Allah yolunda neyi sarf edelim, neyi harcayalım.'* Buyurur der ki: *'Aile bütçesinden artık kalanı.'* Yani ailenin rızkindan fazla olanı. Peki, kime verelim? Önce anaya. Sonra kime? Ataya yani babaya. Bunlara yeterse sonra kime? Bacıya yani kız kardeşe. Sonra kime? Sonra da kardeşe yani erkek kardeşe. Evvel bacı sonra kardeş, evvel anne sonra baba. Yani kadınlara öncelik ve önem veriliyor. Bunları temin ettin ve verdin. Ama Allah'ın verdikleri yine fazla geldi. Burada kanaat meselesi de çok önemlidir. İnsanın kanaat sahibi olması, ona daha çok yardım etme imkânı yaratır. Yine fazla geldi. Daha sonra yakın akrabalara yardım etmek gerekir. Daha sonra kime? Yakın komşulara. Peki, sonra kime? Sonra da uzak akrabaya. Bakın bu, bizim dilimizde olan sade bir sözdü, sade bir misaldir. Yakın komşu, uzak akrabadan daha yakındır. Yani kısacası millî kimliğimizin birçok unsuru, millî kökleri İslam ile bağlı ve ilişkilidir. Yani ikisi de birbirine yabancı değil. İslam sadece Arap için gelmemiştir. İslam, Arap âdeti değildir, Arap felsefesi değildir. İslam ve *Kur'an-ı Kerim* bütün insanlığa gelmiştir. Peygamber efendimiz, bütün kâinata gelmiş. Kur'an, bütün varlığa ve bütün kâinata gelmiş bir kitaptır. Onun için biz bunu Allah kelamı gibi kabul etmeliyiz yani olduğu gibi kabul etmeliyiz. Görüyorsun ara sıra bunlar Arap âdetidir falan diyorlar. Bunlar Arap âdeti falan değil. Allah'ın buyurduğu kurallardır, kaidelerdir. Allah, aynı şeyi Arap'a da buyurmuş, bize de buyurmuş. Çinliye de, Avrupalıya da bütün milletlere, bütün kâinata buyurmuş. Sadece bunu Allah kelamı gibi kabul etmek gerekir. Peki, Türklüğümüz ile ilgili meseleler neydi? Yani bizim millî meselelerimiz neydi? Yani yine diyorum, insanların vahdeti neredeyse, hangi şekildeyse söz yok ki biz de oradayız. Aslında

Türklerden daha çok insanlığı vahdete yani birliğe çağıran da yoktur. Ama benim üstüme millet olup gelersen, ben de senin karşına millet olarak çıkmalıyım ve çakarım. Belli olmaz, bunlar geçmişte tarihimizde çok yaşandı. Zaman gelir bugünde yaşanır. Ben de o zamanlara hazır olmak için bugün kimliğimi öğrenmeliyim. Kardeşlerim ile yani Türk kardeşlerim ile vahdetimi, birliğimi kurmalıyım. Biliyorum atalarımın başın gelen benim de başıma gelecek. Yani bu, zaman zaman insanın fitratından doğan meseledir. Bu, bir tabiat meselesidir. İnsanın Kabil'i de var, Habil'i de var. Bunlar üstümüze gelirse ben de millet olarak karşılığında durmalıyım. Hristiyan, Haçlı yürüyüşü ile gelirse ben de onun karşısına Müslüman olarak durmalıyım. Onun önünü kesmeliyim. Yani benden mahsus olanı benden alabilmesin. Vatanımı gasp etmeye geliyor, işgal etmeye geliyor. Ben de bir vatandaş gibi, bir vatan evladı gibi karşısında durmalıyım. Artık bu, vatandaş meselesinden de çıkıyor. Azerbaycan, bizim vatanımızdır. Ama Azerbaycan gidip Çin'de, Maçın'de kendine kardeş, arkadaş, dost bulamaz. Bizim tabi kardeşlerimiz var. Bizim kan kardeşlerimiz var. Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan var. Bu devletler, her zaman vahdet için, bir olmak için çalışmalıdır. Türk dünyası birleşmelidir. Bu fani dünyada, bu beş günlük dünyada hem kendimizin hem evlatlarımızın Allah'a ibadet ederek yaşaması için çalışmalıdırlar. Evlatlarımızın ibadetleri için, nesillerini devam ettirebilmeleri için, topraklarımıza düşman tecavüzü olmaması için çalışmalıdırlar. Devletlerimiz güçlü olsun ki nesil devam etsin ve yaşasın.

Yaşar Sözen: Diğer bir tamamız Türk dili yani Türkçe. Eserlerinizde Türk dilinin önemine vurgu yapıyorsunuz. Özellikle ana dilinin öğrenilmesine ve ana dilde ibadet edilmesine büyük önem veriyorsunuz. Dilimiz hakkında neler diyebilirsiniz?

Refail Oğuztürk Dağlı: Birçok mesele var ama bu daha vacip ve önemli bir meseledir. Türk dilinin daha derinden öğrenilmesi gerekir. Bu son yüzyılda öyle meseleler ortaya atıyorlar ki, gördüğünde gerçekten hayret ediyorsun. Mesela bir söz var, yüzde yüz Türk sözü. Ama Fars'tan, Arap'tan veya başka dillerden alındığını ya da geçtiğini yazıyorlar. Bunu okuyan çocuklar veya gençler de benim Türk dilinde zaten bir söz yokmuş, diyor. Ya Arap'tan ya da başka dillerden geçmiş. Örneğin, Türk halklarında *cengi* diye bir sözcük var. Musiki terimi. Mesela *Enver Paşa Cengisi*. Birçok cengimiz var. Ama cengi kelimesinin Fars sözü olduğunu yazıyorlar. Allah aşkına Fars'ın cengi anlayışı nerde vardı? Bir misal var, söz var. Kız evinde toy var, oğlan evinin haberi yok. Burada da aynı mesele. Bunu Farslılar bilerek yapıyor. Fars diline ait olan sözlerin büyük bir kısmı Türk dilinden geçmiş sözlerden ibarettir. Bunların büyük tarihçileri var. Güney Azerbaycan'da.

Onların kitapları da burada var. Mesela Arap dilinden bize sözler geçmiş. Geçebilir, illaki geçmiştir. Ama nasıl? Yani İslam'dan dolayı yani İslam bakımından Kur'an dilinden bize geçmiş. Kur'an okuyarak geçmiştir. Yoksa Arapların hiçbir tesiri yoktur. Kısacası Arap diline ait olan kelimeler bizim dilimize *Kur'an-ı Kerim* yoluyla geçmiştir. Biz, *Kur'an-ı Kerim*'i Arap dilinde okuduğumuzdan dolayı bu doğal bir meseledir. Halklar aynı yerde yaşıyorlarsa birbirlerinin sözlerini karşılıklı olarak alıp verirler. Ama muayyen sözler var ki, onlar kök sözlerdir. Bu kök sözler muayyen sahalarda temeldir, özüdür. Onları yorumlamak lazım. Mesela, Türk dilinde Orhun Abidelerinde, Yenisey Abidelerinde, Oğuznamelerde ve diğer önemli eserlerde olan sözler var. Bunların hepsi kök sözlerdir. Mesela, ordu kuruluşundaki sözler yani ordu sistemi ile ilgili sözler, askerî rütbelere ve isimler bunların hepsi kök sözlerdir ve bunların korunup saklanması gerekir. Dilimiz yani Türkçe korunup saklanmalıdır. Türkçeye sahip çıkmalıyız. Bakın insan öz dilinde düşünürken tam olur. Azerbaycan'da biz bunları çok gördük. Mesela Azerbaycan Türkleri var, içlerinde bizim akrabalarımız da var. Bugün Bakü'nün merkezinde yaşıyorlar. Yani o zenginlerin yaşadıkları yerde yaşıyorlar. Orda yaşayanların çoğu Rusça konuşuyor. Bundan dolayı o adamın düşüncesi de Rus düşüncesidir. Rusça konuştuğu için artık Rusça düşünür. Mesela ben, babamın yanında oğlumu kucağıma almaya utanırdım. Böyle olmaz. Yani dede babadan âdet budur. Büyüğe hürmet edilir ve çocuk da bunu görür. Çocuğun akli kesmiyor, gelip babasına yaklaşıyor ama zamanla o da öğreniyor. Ama diğeri artık Ruslaşmıştır. Bir aksakalın oturduğu yerde beğendiği kızla gelip oturuyor. Beğendiği kız da Rus mudur, başka bir milletten midir? Onu da bilmiyoruz. Türk değil yani. Ve bu kızla daha sonra da evlenmek istiyor. Bakın, bir aksakalın oturduğu yerde bırakın oturmayı, gülmezdik bile. Gülmezdik, konuşmazdık. Dudağımızın hareketlerine dikkat ederdik. Olur ya bilmeden dudağımız kaçarsa, bilmeden konuşuruz. Bunlara dikkat ederdik. Şimdi adam geliyor, bir aksakalın yanında "*Ne güzel kızdır, ben evlenmek istiyorum*" diyor. Ve bunu da Rusça diyor. Artık biz utarıyoruz. Yer yarılrsa onun yerine yere gireriz. Onun için insan artık hangi dilden konuşuyorsa psikolojik olarak da o dili kabul etmiş olur. Bundan dolayı insanın tam olmasında dilin büyük ehemmiyeti vardır. İnsan öz dilinde tamdır. Öz dilinde konuşurken o insan tamdır. Aksi halde yani insan başka dilde konuştuğu ve düşündüğü zaman yarımıdır. Ayrıca insan vatanında da tamdır. Vatanında yaşıyorsa tamdır. Mesela, insan gurbete giderse sıkıntıya düşer. En azından yeri yurdu tanımıyor. Diyelim ki, ben Türkiye'ye geldim. İster istemez yabancılaşırım. Mesela siz, şu anda Bakü'de sizsiniz. Daha yolu bilmiyorsunuz, şehri tanımıyorsunuz. Biraz sıkıntılar olabilir. İster istemez bu durum psikolojik

sıkıntıdır. Ama tanıdıktan sonra hiçbir problem olmaz. Dili, dini, inancı, Müslüman olup olmaması artık fark etmez. Ama yine sıkıntılar olabilir. İkinci olarak eğer dil ayrığı varsa bu artık daha büyük bir sıkıntıdır. İnsanın gittikçe özü özünden azalır, yok olur. Bir insan eğer gittiği yerdeki dili biliyorsa ve o dili konuşuyorsa oradaki insanlarla daha çok temas halindedir. O dilde konuşan insanlarla manevi olarak daha yakın olur. Ama artık kendi öz dilinde değil de başka bir dilde konuşan insan, o dili konuşan insanların âdet ananelerini, değerlerini, kültürünü de öğrenmiş olur. Yani sadece dilini değil aynı zamanda kültürünü, yaşam şeklini ve bütün değerlerini öğrenmiş oluyor. Ve artık bu, çok basit hale dönüyor, insanlar arasında normal görülmeye başlanıyor. Artık o kadar normal bir hale geliyor ki, gelip bir aksakalın yanında sevdiği kızdan konuşabiliyor. Bir de utanmadan açık saçık bir şekilde konuşuyor. Bu sadece bir örnek. İkinci bir mesele daha var. Devletçilik bakımından dilin temizliği ne demektir? İstihbaratçının, keşfiyatçının, tahribatçının ya da terörün korktuğu iki şey var. Birincisi, millî âdet ve ananeler. İkincisi ise dil. Gittiği ülkede, hangi ülkeye gidip tahribat yapacaksa veya orada istihbaratla meşgul olacaksa birincisi, o ülkenin âdet ananelerini, ikincisi de dilini bilmek zorundadır. Mesela İngiltere’de, Fransa’da veya diğer Avrupa ülkelerinde muhafazakârlık var, dilin korunması var. Orada konuştuğunda hemen sana dikkat ediyorlar. Bu adam yabancıdır, buralı değildir. Zaten hemen dikkatleri çekersin. Ama Sovyetler devrinde Azerbaycan’da öyle bir hal oluşmuştu ki, Rusça ile Azerbaycan Türkçesi birbirine karışmıştı. Ve Rus dili ile Azerbaycan Türkçesinin karışması basit bir hal almıştı. Ama bu durum ülkede birçok problem yarattı. Bilmiyorsun ki bu, Azerbaycanlı mı, Ermeni mi, Rus mu? Âdet ananeler bakımından bir şey daha var. Bir film vardı, orada izlemiştim. İkinci Dünya Savaşı’na konu alıyor. Savaşta İngiliz bir istihbarat grubu var. Bunlar, Alman dilini çok güzel konuşuyorlar. Alman askerî kıyafetlerini giyip orduya sızıyorlar. Orduda Alman dilinde konuştukları için bunların İngiliz olduğunu kimse hissetmiyor ve anlamıyor. Ama sonunda bunların Alman olmadıklarının farkına varıyorlar. Ama nasıl fark ediyorlar? Âdet ananelerin küçük bir hissesi sayesinde fark ediyorlar. Bunlar kafede içki içmeye gidiyor ve içki sipariş ediyorlar. Ama Almanlar içkiyi farklı sipariş eder. Yani farklı bir el hareketi ile gösterir. Bunlar da İngiliz olduğu için farklı gösterir. Bunların Alman olmadıkları orada hemen anlaşılır ve o dakika hapsedilirler. Bakın burada işaret dili var. Sadece o milletin dilini bilmek yetmiyor. Dil, aynı zamanda millî manevi köklerdir, tarihin öğrenilmesidir. Onun için dilin yanında o milletin tarihini, kültürünü, âdet ananelerini, değerlerini de bilmek gerekir. Bunun için dilimizin sözlerini olduğu gibi anlamalıyız ve koruyup saklamalıyız. Eğer dilimizi koruyup saklarsak, o manaları,

folkloru, bayatları, nağılları da devam ettirebiliriz. Mesela, Azerbaycan Türkleri özellikle terekeme olduklarından ve millî giyimlerinden dolayı diğer milletlerden farklılaşmıştır. Bunların hepsini yaşatıp nesilden nesle götürmek gerekir.

Yaşar Sözen: Son tamamız vatan ve vatan sevgisi. Eserlerinizde en çok ön plana çıkan ve en çok işlenen temalardan biri de vatan ve vatan sevgisi. Vatan ve vatan sevgisini şiirlerinizde, eserlerinizde nasıl işliyorsunuz ve bu konu hakkında neler düşünüyorsunuz?

Refail Oğuztürk Dağlı: Vatan sevgisi, çok kutsal bir sevgidir. Peygamber efendimizin sözü var: “*Vatanı sevmek imandandır.*” Peki, vatani kimler sever? Herkes televizyonlara çıkıyor, medyaya çıkıyor, vatanımı seviyorum falan diyor. Ama gerçek manada vatan sevgisi kimlerde olur? İmanlı kişilerde olur. İman sahibi kişilerde olur. Kimlerde olur? Allah’ımı tanıyan, milletini, elini, obasını seven insanlarda olur. Allah’a ibadet eden insanlarda olur. Bunlar, yine kapalı bir çevre. Vatanını kim seviyor? Bakın, iki korku var. Birincisi, Allah korkusu. Diğeri de şeytanın korkusu yani iblisin korkusu. Şeytandan korkanları biliyoruz. Malı için, mülkü için korkuyor. Bunlar da geliyor ortaya can kokusunu çıkarıyor. Artık insan korkak oluyor. Gelelim Allah korkusuna. Bir kitapta yazmıştım ama şimdi hatırlamıyorum. Kim derse bende korku yoktur yalan söyler. İnsanda korku var ancak hangi şekilde. Korkusuz insan yoktur. Korku, güzel bir histir. Mesela, bir çocuğu küçüklüğünde ateşle falan korkutup çekindirirler. Böylelikle insan kişilik sahibi olur. Bir defa eli yandı ve korktu. İkinci defa elini uzatmaz. Yani muayyen korkuları tanıdı ve bildi. Artık korkunun ne demek olduğunu öğrendi. Peki, Allah korkusu nedir? Ailesi için korkmayan bir insan yoktur. Her insan ailesi için korkar ve endişe eder. Ailesi için korkan insan, Allah’a da bağlıdır. Ailesine de bağlı olur ve ailesini korur. Ailesinin rızkının verilmesinde de Allah ile aile arasında bir aracı olur. Yani ailesi, el, obası için korkmayan bir insan yoktur. Eğer varsa manasız bir hayat sürer. Bunların hepsi toplanır vatani için korkmayan kişiyi meydana getirir. Peki, vatan nedir? Vatan, ana, ata, akraba bunların hepsidir. Vatan, dinin ve imanındır. Yani vatan korunmazsa din de korunmaz, milliyet de korunmaz. Osmanlının yiğitleri geldi, Azerbaycan’ın bağımsızlığı uğrunda savaştı ve şehit oldu. Azerbaycan Türkleri de gitti, Çanakkale uğrunda savaştı ve şehit oldu. Bunlar ne demektir, ne manaya gelmektedir? Vatanını seviyor ki kardeşini koruyor. Sen düşmanı orada durduramazsan buraya gelecek. Yani Anadolu Türk’ünün üzerine gelen yarın sabah Azerbaycan’ın da üzerine gelecek. Burada asıl mesele nedir? Sen artık vatanının burası olduğunu anlıyorsun. Sen artık gerçek kardeşlerinin bunlar olduğunu anlıyorsun. Onlara olan tecavüz, bana olacak tecavüzün başlangıcıdır. Ruslarda

bir söz var: ‘‘Ben kenarda durayım, bakalım orada ne olacak.’’ Sen böyle yaparsan, böyle gözlersen kardeşin orda mahvolur. Bu misal, bu söz ki onlarda var, onların aklı yoktur. Bizde böyle bir düşünce yoktur. Dinimiz, imanımız, ailemiz, aslımız, neslimiz, atalarımız, vatanımız, milletimiz, devletimiz, bayrağımız bizim için çok önemlidir ve kutsaldır. Allah rahmet eylesin, Abdulla Şaik’in, Abbas Sait’in çok güzel şiirleri var: ‘‘Vatan ecdadımızın mezarıdır, vatan ecdadımızın meskenidir.’’ İki mısra her şeyi anlatmış.

Yaşar Sözen: Hocam, çok çok teşekkür ederim. Bizi misafir ettiniz, ağırladınız, bize evinizi açtınız. Röportaj teklifimizi kabul ettiniz. Bizi kırmadınız. Çok güzel bir sohbet oldu. Sizi tanımak, yüz yüze görüşmek ve eserleriniz üzerine çalışmak benim için mutluluk ve gurur verici. Her şey için tekrar teşekkür ederim.

Refail Oğuztürk Dağlı: Bu, bizim vatan borcumuzdur. Bizim için hiçbir zahmeti yoktur. Biz, kardeşiz. Biz, iki devlet bir milletiz. Bu, boşuna söylenmiş bir söz değildir. Siz, bizim için uzak yollardan gelmişsiniz, Türkiye’den bizi görmeye gelmişsiniz. Asıl bu, bizim için bir gururdur, bir şereftir. Ben size teşekkür ederim. Bundan sonraki çalışmalarınızda başarılar dilerim. Allah yardımcınız olsun.

3.1.2. Ziyafet Kasımova İle Yapılan Röportaj Metni

Yaşar Sözen: Hocam merhaba. Öncelikle röportaj teklifimizi kabul ettiğiniz için çok teşekkür ederim. İlk olarak bize, kendinizi tanıtır mısınız?

Ziyafet Kasımova: Ben, Ziyafet Kasımova. Ankara Üniversitesi mezunuyum. Türkiye’de eğitim aldım. Bakü’de yaşıyorum. Türkiye Araştırmaları Merkezi’nin müdürüyüm.

Yaşar Sözen: Türkiye’de kaç yıl kaldınız, kaç yıl yaşadınız?

Ziyafet Kasımova: Türkiye’de yaklaşık olarak on üç yıl yaşadım. Doktoramdan dolayı üç yıl ise sürekli olarak gidip gelmek zorunda kaldım. Ama uluslararası konferanslar ve farklı etkinlikler için sık sık gidip geliyorum.

Yaşar Sözen: Türkiye Araştırmaları Merkezi müdürü olarak burada yani Azerbaycan’da, iki büyük ülke olan Türkiye ve Azerbaycan için eğitim anlamında hangi faaliyetlerde bulunuyorsunuz? Neler yapıyorsunuz? Bunları da bizle paylaşır mısınız?

Ziyafet Kasımova: Merkezimiz 3 Mayıs 2004 yılında kuruldu. Türkiye Araştırmaları Merkezi, Bakü Slavyan Üniversitesi, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığı, Atatürk Dil, Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi’nin maddi ve manevi

destekleriyle kurulan bir merkezdir. Açılışa Atatürk Kültür Merkezi'nin Başkanı Taciser ONUR, Türk Dil Kurumu Başkanı AKALIN, Pamukkale Üniversitesi'nden Önder GÖÇGÜN, Bakü Slavyan Üniversitesi'nin rektörü, Azerbaycan Kültür Merkezi'nin müdürü ve birçok milletvekili katılmıştır. O dönemde burada sadece Rusya, Ukrayna ve Yunan merkezleri vardı. Türkiye merkezi ise dördüncü merkez olarak açıldı ve kabul edildi. Ayrıca Bulgaristan, Bela Rusya, Çek Cumhuriyeti ve diğer merkezler ise daha sonradan açıldı. Türkiye merkezinin açılmasının temel sebebi, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki işbirliğinin daha sıkı olmasını sağlamaktır. Bundan dolayı öğrencilerimiz, Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Fakültesi'nde, Türkiye üzerine Türk bölge uzmanlığı alanında dersler almaktadırlar. Öğrencilerimiz Türkiye'nin tarihini, etnografyasını, dilini, kültürünü kısacası her yönüyle Türkiye'yi öğreniyorlar. Türkiye'yi her yönüyle öğrendikleri için, biz sürekli Türkiye ile işbirliği içinde olmak zorundayız. Öğrencilere Türkiye ile ilgili belirli şeyleri anlatmak için bu işbirliği devam etmektedir. İlk etapta bu tür şeyler yapılmıştı. Bunlar yapılırken Türkiye'den hocalar gelip farklı derslere giriyor ve öğrencilerimizi bilgilendiriyordu. Bu işbirliği ve ilişkilerimiz giderek artmaya başladı. Türkiye'deki üniversiteler ile çeşitli anlaşmalar yapmaya başladık. Anlaşmalarımız genellikle iki yönden gelişti. Birinci yönü, ikili anlaşmalardı. Üniversiteler kendi aralarında anlaştılar. Diğer anlaşma ise Mevlana Programı anlaşmasıydı. Bu anlaşma da yine kendi aralarında olmasına rağmen ikili anlaşmalara göre çok daha rahat oldu. Çünkü Mevlana Programı, YÖK'e yani kısacası devlete bağlı olduğu için ortadaki maddi sorunlar çözüldü. İkili anlaşmalar biraz daha zordu. Hangi tarafın neyi karşılayacağı tam olarak belli değildi. Ayrıca her zaman birbirlerini misafir etmeleri de zor oluyordu. Çünkü her şey maddiyata dayanıyordu. Türkiye Devleti tarafından bütün Türk dünyasına Türk dilinin önemini göstermek için uygulanan Mevlana Programı, aynı zamanda bizim de işimize yaradı. Bu programın Türkiye'den öğrencilerin gelip gitmesini sağlaması, büyük bir onur ve işbirliğimiz açısından da büyük bir destektir. Mesela, ben de belirli çalışmalarımı yapmak için Mevlana Programı ile gidiyorum ve sadece bir öğrenciyi dinlerken bile ne kadar şey öğrendiğimin farkına varıyorum. Yani oradaki öğrencilerle buradaki öğrenciler arasında hem öğrenim hem zihinsel hem de geçmişini anlayabilme açısından meydana gelen farklılıkları görebiliyoruz. Bu durum, sadece dersle ilgili değil. Dünyaya bakış açısı olarak da öğrenciler arasındaki farkı görebiliyoruz. Bundan dolayı öğrenciler, hem oradaki hem buradaki zihniyeti ve zihniyet farklılıklarını görüyor ve ortada bir sevginin olduğu kanaatine varıyorlar. Aslında işin kaynağı burada gizli. Örneğin, Mevlana Programı ile gelen bir öğrencim bir gün yanıma geldi. Hocam, ben

anlamıyorum, buradaki insanlar neden bana iyi davranıyorlar, dedi. Henüz kötü insanlarla karşılaşmadın, dedim. Hiç kötü insan görmedim diyor. Aslında bir insan kendi kendine kötülük yapmaz. Yani şunu demek istiyorum, Türkiye ile Azerbaycan bir, arada bir fark yok. Buradaki insanlar, Türkiye'den gelen insanları yabancı görmüyorlar. Onun için insanlar kötü olabilir ancak kendi kendine kötülük yapmaz. Ama o, bunun farkında değil. Çünkü o, kendini yabancı gibi görüyor ve insanların ona bu şekilde davranmasına şaşırıyor. Ancak buradaki insanlar, onu yabancı olarak görmüyor. Yani aslında bu program ve anlaşmalar, bize kendimizin kendimiz olduğunun farkına vardırdı. Çünkü biz başka biri değiliz, siz de başka biri değilsiniz. İlişkilerin sıkı olmasıyla biz, bunun farkına varabiliyoruz. Eğer arada bir kopukluk olursa, bu zaten içimizde kalıyor, çok fark edemiyoruz. İnsan görmedikçe unuttur. Bunun için bu merkezin çok büyük bir önemi vardır. Örneğin, Türkiye'den bir mektup geliyor ve bu mektuba cevap vermek gerekiyor. Ama herkesin bir bakış açısı var yani her birimiz farklı bakış açısına sahibiz. Bundan dolayı mektuptaki bakış açısını bilmeyen bir kişi mektuba cevap yazamaz. Aynı şekilde Türkiye'de de buradaki bakış açısını bilmeyen bir kişi mektuba cevap yazamaz. Bu yüzden bu merkezin temel amacı, bu işlerin yürütülmesi için Türkiye ile Azerbaycan genelinde Bakü Slavyan Üniversitesi ve diğer Türkiye üniversiteleri arasında bağlantıların kurulmasına hizmet etmektir. Yani asıl amaç budur. Ama bunun için de buradaki öğrencilere Türkiye'yi anlatmak gerekir. Örneğin, öğrencileri Türkiye'ye yaz okuluna götürüyoruz veya farklı konferanslara gönderiyoruz. Birçok öğrenci konferansına giden oluyor. Mesela, geçen yıl bir öğrencimiz Türkiye'ye öğrenci konferansına gitti. Konferans Trabzon'da idi zannedersen. Konferansı kazanmıştı, katıldı, gitti ve geldi. Biz zaten öğrencileri, bunun için teşvik ediyoruz. Yani kafalarda, burada sadece Slav dilleri var algısı oluşmasın. Ayrıca Türkiye'de burada fazla görünüyor şeklinde bir algı da oluşmasın. Türkiye zaten bizim içimizdir. Bir fazlalık ve fazla görmek için de bir neden yok. Bu konuda rektörümüz de özellikle Türkiye için özel dikkat ediyor. Bütün Slav dilleri olduğu zaman önceliği Türkiye'ye veriyor. Türkiye başlasın, yapsın, örnek olsun diyor. Zaten bunu farklı yapmak da mümkün değil.

Yaşar Sözen: Biliyorsunuz ben, Türkiye'de Pamukkale Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü ve üniversitemize bağlı Bilimsel Araştırmaları Projeleri Koordinasyon Birimi adına görevli olarak geldim. Türkiye Araştırmaları Merkezi olarak sizin şu ana kadar Pamukkale Üniversitesi veya üniversitenin Türk Dili

ve Edebiyatı, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü ile herhangi bir işbirliğiniz ve çalışma programınız oldu mu?

Ziyafet Kasımova: Evet. Zannedersem bundan beş yıl önce, Pamukkale Üniversitesi ile Bakü Slavyan Üniversitesi arasında bir ikili anlaşma yapıldı. Tam tarihi hatırlamıyorum. Bu anlaşma sonrasında öğrenciler, yaz okulu için Pamukkale Üniversitesi'ne gittiler. On öğrenci gitti galiba ve iki hafta kaldılar. İki hoca da öğrencilerle beraber gitmişti. Daha sonra bizde yani Bakü Slavyan Üniversitesi'nde uluslararası bir konferans düzenlendi. Pamukkale Üniversitesi'nin rektörünü ve hocalardan zannedersem Turgut Bey'i davet etmiştik. İlk etapta Turgut Bey tek gelmişti. Sonraki yıl ise Rektör Bey kendisi de geldi. Ancak Rektör Bey'in galiba ailevi bir problemi çıktı ve bir gün sonra geri dönmek zorunda kaldı. Bir yıl sonra ise öğrencilerimiz Pamukkale Üniversitesi'ne tekrar yaz okuluna gittiler. Aslında gitmelerine yine ben vesile oldum ve konuşmaları, görüşmeleri yaptım. Uluslararası İlişkiler Birimi bu projeyi destekledi ve bizi çok iyi karşıladı. Öğrencilerimizle gerçekten ilgilendiler ve onlara özel dersler verdiler. Projenin sonunda ise öğrenciler bir sertifika aldı. Bu sertifika, öğrenciler için çok önemli. Çünkü mastır programı başvurusunda kullanılıyor. Mastır programında sertifikası olan öğrencilere öncelik veriliyor. Yani bu yabancı öğrencinin Türk dili ile ilgili bir kurs görüp görmediğine bakılıyor. Eğitim almış, diploması var ancak eğitimden ziyade bu konuda bir kurs alıp almadığı da çok önemli. Bundan dolayı yaz seminerinin öğrencilere çok faydası oldu. Hatta bitirdikten sonra öğrencilerimiz Türkiye'nin belirli üniversitelerini kazandılar ve şu anda öğrencilerimiz Türkiye'de mastır yapıyor. Bundan başka Uluslararası İlişkiler Birimi'nin bünyesinde ben de birkaç defa Türkiye'ye gittim. Pamukkale Üniversitesi'nde Dünya Dili Türkçe yapıldı ve ben bu konferansa gittim. Bu konferansa katıldım. Ayrıca bir defa da Mevlana Programı ile iki hafta öğretim üyesi olarak geldim. Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümüne geldim ve beni çok iyi karşıladılar. Öğrencilerle çok yakından tanışma fırsatım oldu. Bizde de Türkoloji bölümü var, sizde de Türkoloji bölümü var ancak çalışma tarzı ve eğitimi gerçekten biraz farklı. Bizim öğrencilerimiz sadece Türkiye Türkçesi üzerine çalışıyor ve Türkiye Türkçesini öğreniyorlar. Ben de Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları mezunuyum. Türkiye'deki Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümlerinde gerçekten farklı bir izlenim ve durum var. Türkiye'de bütün Türk lehçeleri öğretiliyor. Orda öğrenciler de bir şey fark ettim. Bizde Türkiye Türkçesini anlamayan yok. Herkes anlıyor fakat konuşmakta biraz zorluk çekiyorlar ve konuşamıyorlar. Ancak Türkiye'de halkta ne anlama var ne de

konuşma. Yani Azerbaycan Türkçesini anlamakta zorluk çekiyorlar ve konuşamıyorlar. Çünkü Türkiye’de Azerbaycan kanalları pek izlenmiyor. Biz genelde Türk kanallarını fazla izliyoruz. Öğrencilerde de bu sorunun yaşandığını gördüm. Öğrenciler, Azerbaycan Türkçesi ile Türkmen Türkçesini karıştırıyorlar. Ben şimdi bu konu üzerine bir çalışma yaptım. Öğrencilerin Azerbaycan Türkçesi ile yazmış oldukları metinlere baktığımda özellikle Türkmen Türkçesine ait olan kelimeleri cümle içerisinde kullanmışlar. Mesela çeviri, aktarma ve kompozisyonlar da ben bunları teker teker çıkardım. Ama bu sadece Pamukkale Üniversitesi’ndeki öğrenciler için geçerli değil. Afyon Kocatepe Üniversitesi’ndeki öğrencilerde de bu sorun var. Belki bizim öğrenciler de Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümlerini okusalardı bu farkı göremezlerdi. Ama ben zannetmiyorum. Çünkü Türkiye kanallarını çok fazla izledikleri için karıştırmıyorlar. Ancak ben, herkesin kendi alanıyla ilgili daha iyi çalışmasını tavsiye ederdim. Çünkü öğrenciler gerçekten çok zorluk çekiyor. Burada hocanın hiçbir kabahati yok. Çünkü hoca, sadece o dersteki saati ile sorumludur. Ama öğrenci kendini geliştirmek için mutlaka çalışmalıdır. Mesela, bizim Ankara Üniversitesi’nde öyle bir sorun yoktu. Azerbaycan Türkçesi ile Türkmen Türkçesini kimse karıştırmıyordu. Bence bu, belki de öğrencilerin dersten sonra fazla çalışmasıyla ilgilidir.

Yaşar Sözen: Çalışmadıkları için mi karıştırıyorlar?

Ziyafet Kasımova: Ben öyle düşünüyorum. Çünkü bize hocalar, evde yapmamız için çeviriler veriyordu. Biz o çevirileri evde yapıyorduk ve geliyorduk. Sadece dersin içinde çeviri yapmak yetmiyor ve verimli olmuyor. Evde çevirip, derse kimin ne yaptığını bilmek ve çevirinin tartışmasını yapmak daha iyidir. Mesela, ben de derste çeviri veriyorum. Yapmaları için az bir süre veriyorum. Bu sürede yapıyorlar ve sırayla herkese okutuyorum. Bir kişi çevirdiğini okuyor ve diğer öğrencilere bu cümleyi kim farklı yapmış ve çevirmiş diye soruyorum. Bunun üzerinde duruyoruz. Kimin aktarması daha iyi, kimin aktarması daha güzel bunu belirliyoruz. O zaman aslında öğrenci daha iyi anlar. Öğrencilerin tek tek aktarıp hocaya vermesi ve hocanın da masada bunları okuyup, hataları tespit etmesi öğrenciye çok fazla bir şey katmaz. Bu durum, sadece bir öğrenciye faydalı olabilir ama diğer öğrencilere faydalı olmaz. Ama toplu olarak öğrenciler arasında yaptığımız zaman öğrenciler diğer kelimeleri de artık öğrenmiş oluyor. Mesela, Türkiye Türkçesi üzerine çalıştığımız zaman başka bir uygulama daha yapıyoruz. Öğrencilere ödev veriyoruz ve bu ödevleri okuyoruz. Öğrencilerin yaptıkları hataları kendilerine tahtada gösterip değerlendiriyoruz. Yaptıkları hataları anlatırken diğer öğrencilerin de

yanlış yapma riski böylelikle azalmış oluyor. Yani aslında biz teorik olarak bir kitap yazmıyoruz ancak teoriyi uyguluyoruz. Amacımız ise öğrencinin daha iyi anlamasını sağlamak. Afyon Kocatepe Üniversitesi'nde öğrencilere yazılar yazdırıp okutmuştum. Bana öğrencilerinin çok fazla olduklarını -mesela bir grupta 45-60 kişi var- yazıları okumaya ve değerlendirmeye vakitlerinin olmadıklarını söylemişlerdi. Ancak bizde yani Azerbaycan'da eğer bir öğrenci bir lehçe veya dil öğreniyorsa bir grup on kişiden fazla olmaz. Çünkü hocanın altmış kişiye aynı anda enerji vermesi çok zordur. Hoca, on kişiye enerji verebilir ve on kişinin gözlerine bakabilir. Bu süreçte hoca, öğrencinin nasıl algıladığını görecektir. Ama altmış kişiye bir anda bakamaz. Dil öğretimi pratik bir çalışma olduğu için öğrencinin az olması çok önemlidir. Bence ilk sorun, öğrencinin çok fazla olması. Ankara Üniversitesi'nde bizde otuz öğrenci vardı. Aslında otuz öğrenci de çok fazla. Orda da çalışmayanlar ve öğrenemeyenler vardı. Ancak biz, ortak derslerde otuz kişiydik. Ayrıldığımız zaman yedi kişi oluyorduk. Genelde ise on kişiyi aşmazdık. Zaten hocanın enerjisi de yedi kişi, maksimum on kişi üzerinde yeterli ve etkili olur. Ama yirmi veya otuz kişi üzerinde hoca etkili olmaz. Mesela, bizde de şimdi on dokuz kişilik grup var. Vefa hocamız derse giriyor ve çok zorlandığını söylüyor. Çünkü on dokuz kişiye dil öğretmek mümkün değil.

Yaşar Sözen: Şimdi dediğiniz gibi bizim üniversitede yani Pamukkale Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü'nde de böyle sorunlar var. Ama özellikle mastır programında bölüm başkanımız Prof. Dr. Nergis Biray yani Nergis Hoca, bu lehçe içi aktarmalara çok önem veriyor. Bunu bizatihi derslerde uygulamalı yapıyor. Bunun uygulamasını her öğrenciye tek tek ödev olarak veriyor. Ayrıca öğrenci, aktarmaları derste de yapıyor ve hoca görüyor. Mesela ben, Nergis Hoca'dan hem Kazak Türkçesi hem de Türkmen Türkçesi derslerini aldım. Derste olsun, sınavlarda olsun özellikle aktarmalar üzerine çalışıyorduk. Hatta Hoca, Lehçe İçi Aktarmalar adında bir ders bile açtı. Son dönemde bu konu ile ilgili bir kitabı da çıktı. Nergis Hoca'nın editörlüğünde Çağdaş Türk Lehçeleri adında bir kitap yayınlandı. Bu kitapta Hoca'nın yazdığı büyük bir bölüm var ve ayrıca Hoca, kitabın editörlüğünü de yapmış. Bu kitapta özellikle lehçe içi aktarma metin örnekleri ve karşılaşılan problemler var. Yani kısacası biz özellikle mastır programında bu konu üzerinde çok duruyoruz. Çünkü belirli kurallar çerçevesinde teoriyi herkes bilebilir. Ancak iş uygulamaya geldi mi yani aktarmaya geldi mi, işin rengi bir anda değişiyor. Ve teorikteki kurallardan farklı zorluklar ve aktarma hataları ortaya

çıkıyor. Yani bu konu üzerinde bizim bölüm, lisansta kalabalık ama mastır programında özellikle üzerinde duruyor.

Ziyafet Kasımova: Sözüünüzü kestim, özür dilerim. Bir konuyu daha açıklamak istiyorum. Ayrıca bizim 2009 yılında Kâzım Karabekir Köşemiz kuruldu. Bizzat Kâzım Karabekir'in kızı buraya geldi. 28 Nisan 2010 tarihinde, Azerbaycan Türkiye Büyükelçisi Hulusi Kılıç ve Kâzım Karabekir'in kızı Hayat Karabekir Feyzioğlu ziyaretimize geldi. Bu tarihten beri her sene bir anı olarak Mart veya Nisan aylarında öğrencilerle beraber Kâzım Karabekir'i anıyoruz ve anma programı düzenliyoruz. Ayrıca değişik etkinliklerde planlıyoruz.

Yaşar Sözen: Bildiğiniz gibi ben buraya Pamukkale Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü'nü temsilen geldim. Çağdaş Azerbaycan edebiyatının önemli bir şairi, yazarı, şahsiyeti, fikir ve ilim adamı olan Refail Oğuztürk Dağlı ile ilgili tez çalışmam neticesinde buradayım. Siz de Refail Oğuztürk Dağlı'yı tanıyorsunuz. Refail Bey ile ilgili biraz konuşalım. Refail Oğuztürk Dağlı'yı ne zamandan beri tanıyorsunuz ve nasıl tanıştınız?

Ziyafet Kasımova: Aslında kendisini ben görmemiştim. İlk başta sadece kitapları geldi. Ben de o zaman sürekli olarak uluslararası konferanslara katılıyordum. Kendisi eşimin arkadaşı olduğu için, eşim kitaplarını eve getirdi. Kendisini bizzat tanımıyorum. Aslında herkesin tanıdığı ve bildiği kişilerle ilgilenmeyi sevmiyorum. Zaten tanınmış kişilerin ismini duyuyorsun, ne yaptığı da belli. Refail Bey'in kitapları bana ilginç ve farklı geldi. Çünkü günümüzde herkes, geçmişteki olaylardan ziyade günümüzdeki olayları inceleyip değerlendiriyor. Geçmiş de inceleyenler var ama sadece tarih şeklinde inceliyorlar. Yani edebiyatı tarihle, tarihi edebiyatla anlatmak gibi bir birliktelik yok. Bu tarz, zannedersen genelinde 20. yüzyılın başlarında yapıldı. Daha sonra belki de Sovyet rejiminden dolayı veya ilgisizlikten mi şairler, yazarlar bu tarzla yazmamaya başladılar ve bu tarzı devam ettirmediler. Kısacası bu tarz bir alışkanlık haline gelmedi ve unutuldu. Ayrıca Azerbaycan, bu süreç içerisinde öyle kötü olaylar yaşamak zorunda kaldı ki, savaşlar oldu, şehitler verdi, sadece bunlarla ilgilemek zorunda kaldı. Ben, Refail Bey'in eserlerine baktım. Ama hepsini okudum diyemem. Birçoğunu okudum, genel anlamda hepsinin de içeriğine baktım. Çok hoşuma gitti. Hoşuma gitme sebebi nedir? Herkes serbest vezni veya hece veznini kullanır. Hece vezninin de daha kolay bir biçimini kullanır. Refail Bey'in nazım şeklinde tam olarak mensur olmayan bir tarzı var. Biz bu

tarza, Nizami'nin tarzı deriz. Yani mesnevi tarzı, ağır mesnevi tarzı. Ben edebiyatçı değilim ama en azından tarzdan anlıyorum. Bu tarzı görünce çok düşündüm. Ya bu adam, bunu nasıl yazmış? Bu tarzda o dönemde hangi olaylar yaşanırsa o döneme uygun bir şekilde yazılır. Yani geçmişteki olayları eski tarz ile yeni tarzı birleştirerek ortaya koyuyor. Acaba bu adam, bu şekilde yazmak için geçmişe mi gitmiş, şahların sarayında mı yaşamış, ne yapmış bilmiyorum. Çünkü etrafında o tarzda yazan kişilerin olması lazım ki, o kişi ondan esinlenerek yazsın. Ama etrafında böyle insanlar da yok. Yazarın nerden veya kimden esinlendiğini gerçekten bilemiyorum. Ben yazarla oturup hiçbir zaman konuşmadım. İlk defa sizinle geçen gün oturduğumuzda yazarla tanıştım ve konuştum. Yazar, eşimin çok yakın arkadaşı ve eşim arıyor, konuşuyor. Yazarla herhangi bir meseleyi ben eşime soruyorum. Eşim de yazarı arıyor ve öğreniyor. Refail Bey'in eserlerine baktığımızda müthiş bir Türkiye sevgisi var. Türkiye sevgisini herkes yansıtır ya da işler. Bazıları sadece ben Türkiye'yi seviyorum diyor. Veya aynı özdeyişleri, kalıpları, sözleri alıp kullanıyor. Yani sevgilerini bu şekilde belirtiyorlar. Ama Refail Bey'in eserlerinde tarih sürecinde neden ve nasıl seviyoruz sorusunun cevabı var. Yani Türkiye'yi sevmemizin nedeni ne, tarihte ne olmuş da biz şimdi Türkiye'yi seviyoruz. Emin olun, bütün bu soruların cevapları eserlerde var. O hisler, o duygular, o heyecan var. Siz *Nargin Faciası* adlı tarihî dram eserinin tiyatrosunu izlemediniz. Biz canlı olarak izledik.

Yaşar Sözen: Bana göndermiştiniz, ben de bilgisayar ortamında izledim.

Ziyafet Kasımova: Şimdi mesela insanlar birbirine yardım edebilirler. Ama o zaman bir kadının, Azerbaycanlı Türk kadınının yani Sona Hanım'ın kalkıp, kendisini hiç önemsemeden Türk askerlerine yardım etmesi tamamen farklı bir şey. Bu sevgi şimdi var mı acaba bilemiyorum. Şimdiki bayanlar bu sevgiyi yaşayabilir mi veya yaşatabilir mi? Demek ki bu eser, sevgi kavramının o dönemlerde ne kadar güçlü ve büyük olduğunu bize gösteriyor. Yani yazar burada tarihi, duyguyu, zihniyeti hepsini bir arada kullanmış. Ama yazar, bunun farkında değil, yani hepsini bir arada kullandığının farkında değil. İçinden geldiği gibi yazıyor ve tarihi öyle güzel bir şekilde anlatıyor ki insan kendini düşünmekten alıkoyamıyor. Bir kadın olarak düşünüyorum. Acaba ben, Sona Hanım'ın yaptıklarını yapabilir miydim? Gerçekten bilmiyorum. Ancak o dönemi ya da o anı yaşadığımda bilebilirim. Çünkü söylemek kolay ama yapmak zordur. İnsanların çocukları var, hayatları var, gelecekleri var. İnsan, her şeyi düşünmek zorundadır. Ben bir kadının ve bundan dolayı bu dram eserinin kadın yönü beni çok etkiledi. Şimdi biz günlük işlerle

meşgul oluyoruz ya da sıradan şeylerle zaman geçiriyoruz. Ama insanlar zamanında nelerle uğraşmış. Bizim onları görmemiz lazım. Bu tip değerleri sadece kadınların değil aynı zamanda erkeklerinde hatırlaması gerekir. Mesela, bir erkeğin savaşın içine gitmesi gerekir. Çoğu kişi üniversite okudum, askere gitmeyeyim, sonra giderim diye düşünür. Ama askere gitmenin bir öncelik olduğunu erkeklerin öğrenmesi lazım. Çünkü senin çocuğunu, senin eşini, senin anneni bir başkasının koruması gerekmez. Yani senin kendini ve aileni koruman gerekir. Bu düşünceyi ve farkı biz, geçmişimize bakarak öğreniriz. Çünkü teknoloji çıkmış, her şey kolay ve rahat. Çocuklar rahatlarından hiç vazgeçmek istemiyorlar. Çünkü askere gidecek, telefonla konuşamayacak, geceleri film izleyemeyecek, internette farklı sayfalara giremeyecek. Bundan dolayı bu tür eserleri, bizim çocuklarımıza daha küçükken anlatmamız ve sevdirmemiz lazım. On sekiz ya da on dokuz yaşana gelmiş bir çocuğa artık ne sevdireceksin, ne anlatacaksın? Kısacası bunu küçük yaşta aşılacak gerekir. Bunun için de çocuğun annesi ve babası bu konuda bilinçli olmalı. Bilinçli olmadığı sürece o çocuk nasıl yetişecek? Mesela bir anneye veya babaya diyorum ki, senin çocuğun iki üç yaşlarında şunları bilmek zorunda. Hayır diyor, şimdiden çocuğun kafasını doldurmaya gerek yok. Okula gittiğinde zaten hoca anlatacak. Yani hocanın anlatmasıyla çocuğunun terbiye olacağını düşünüyor. Ama sorumluluğu kendi üzerine almak istemiyor. Ancak bir anne baba, bu tip eserleri gördükten ve öğrendikten sonra gerçek manada düşünür. Benim çocuğum kendi çocuğunu ve ailesini korumalı, askere gitmeli, savaşmayı ve sevmeyi bilmeli der. Yazar bu duyguları ve hisleri bilerek mi yazıyor, bilmeyerek mi yazıyor, yoksa içinden gelen bir şey mi bilmiyorum. Siz çalışmanızda çıkarmışsınız, farklı kriterler vardı. Eserlerini bu kriterler esasında yazmış. Ama bence tam olarak öyle değil. Yazar zaten bunları canlı olarak yaşıyor, bunlar zihninde var. Bu hisler, bu duygular yazarken otomatik olarak geliyor.

Yaşar Sözen: İçinden gelen bir şey, bir ruh yani.

Ziyafet Kasımova: Ben buraya sevgi katayım, buraya şunu katayım diye düşünmüyor bence. İçinden geldiği gibi yazıyor. Biz yorumladığımız zaman bunların farkına varıyoruz.

Yaşar Sözen: Çalışma sürecimde Refail Hoca'nın eserlerinden hareketle belirlediğim temaları, şairle görüştüğümde paylaştım. Ben yazarken bunları hiç düşünmedim, aklıma dahi gelmedi, dedi. Yani çok farklı bir şey. Biliyorsunuz, Refail Bey'in Türkiye ile ilgili eserleri de var. Bu eserlerden en önemlisi *Nargin Faciası*. *Nargin Faciası* eserini ve

Nargin adasında yaşanan olayları biz de yani Türkiye’de yaşayan Türkler de bilmiyor, belki Azerbaycan’da yaşayan Türkler de bilmiyor.

Ziyafet Kasımova: Evet, birçoğu bilmiyor.

Yaşar Sözen: Biz Refail Bey’in eserini okuduktan sonra böyle bir şey varmış, dedik. Maalesef biz de bilmiyorduk. Şu anda henüz yazdığı *Nuri Paşa* adında tarihî bir dram eseri daha var. Ayrıca *Çanakkale Zaferi* adında tarihî bir poeması da var. Bunlar hakkında yani Türkiye ve Türk edebiyatı ile ilgili yazdığı eserler hakkında ne diyebilirsiniz?

Ziyafet Kasımova: Aslında bende de büyük bir Türkiye sevgisi olduğu için yazarın bu eserleri benim hemen dikkatimi çekti. *Çanakkale Zaferi* eserini okumadım ama *Nargin Faciası* tarihî dram eserini izledim. Çanakkale hakkında zaten yeterince bilgi var. Hem Türkiye’de hem Azerbaycan’da Çanakkale konusu sürekli işleniyor ve manzum ve mensur olarak eserler yazılıyor. *Nargin Faciası* dram tiyatrosuna gitmeden önce fotoğrafını çektim ve facebook sayfamaya ekledim. Sanal ortamda böyle bir etkinliğe gideceğimi herkes gördü.

Yaşar Sözen: Bana da davetiye göndermişsiniz.

Ziyafet Kasımova: Evet. Birisi bana, bu olay ne zaman oldu diye yazmış. Yani şimdi bunu anlatmak gerçekten çok zor. Çünkü bunu üniversitenin bir hocası sordu. Bunu sıradan bir insan sormadı, söylemedi. Demek ki, hocalarımızın da bu konuda aydınlanmasına gerek var. Bir millet iki devlet sloganı altında konuşuyoruz ama gerçeği ortaya koyamıyoruz. Özellikle tarihî gerçekleri ortaya koyamıyoruz. Biz sizi niye sevdik, siz bizi niye sevdiniz? Bunun cevabını veremiyoruz. Siz biz derken, aslında kardeş kardeşe sen ben der, ama ben saygı amaçlı siz biz diyorum. Türkiye’nin Azerbaycan’ı neden sevdiğini, Azerbaycan’ın Türkiye’yi neden sevdiğini tarihte ve tarihi okurken görebiliriz. Ama bunu bir tarih kitabına yazsan teferruat derler. Ancak tarihi duygularla, şiirlerle ve böyle somut eserlerle anlattığın zaman insanların üzerinde derin tesirler bırakır ve artık bu olaylar insanların kafasına yerleşir. Kısacası tarihi şiirle anlatmak. Bu, çok farklı bir şey.

Yaşar Sözen: Bu tarz acaba son dönemlerde Azerbaycan’da popüler mi?

Ziyafet Kasımova: Ben aslında bu tarzı genellikle serbest vezinde görüyorum. Serbest vezin kolay olduğu için bu tarzı kullanıyorlar. Kolay dediğim, nasıl kolay yani? İnsanlar içinde geleni yazıyor. Burada kafiyenin sorununu yaşamıyorlar. Gerçi bu yazar da

yaşamıyor. Çünkü onun içinden gelen bir şeydir. Ona serbest yaz desen, yazamaz. Onun kafasında her şey yani yazacakları sürekli kafiyeli çalışıyor. Şimdiki yazarlar ise yani tarihî konuları işleyen yazarların zaten çoğu popüler. Belki de çok reklamları var, sıkı ilişkileri var, bilmiyorum. Ama Refail Bey'i tanıyorum. Çok fazla ilişkisi yok. Refail Bey'in eserlerini Polonya'ya da götürdüm ve onların kütüphanesine verdim. Zannedersem Pamukkale Üniversitesi'ne de getirmiştım. Çünkü gittiğim yerlere götürüyorum. Artık kitap kalmadı. Aslında biliyor musunuz, ben neyi tavsiye ederdim? Bu eserlerin Türkiye Türkçesine aktarılıp yayınlanmasını.

Yaşar Sözen: Biz aslında onu, bu çalışmadan sonra düşünebiliriz. Neden olmasın.

Ziyafet Kasımova: Özellikle *Nargin Faciası* ve *Nuri Paşa* tarihî dram eserlerinin Türkiye Türkçesine aktarılmasını ve Türkiye'de sahneye konulmasını çok istiyorum.

Yaşar Sözen: *Nuri Paşa*, daha yeni bitmiş. Bu eserin Türkiye'de sahnelenme ihtimali var herhalde.

Ziyafet Kasımova: *Nuri Paşa* eserini yeni duydum. Nuri Paşa'nın sahnelenmesi ile ilgili geçen gün sizle konuşmuştuk.

Yaşar Sözen: Evet, geçen gün konuşmuştuk.

Ziyafet Kasımova: Herhalde elçilikler birlikte bir program yapacaklar.

Yaşar Sözen: Bu konuda bir faaliyet var. İnşallah bu program Ankara'da faaliyete geçirilecek. Yani hem *Nargin Faciası* hem de *Nuri Paşa* adlı tarihî dram eserlerinin Ankara'da tiyatro sahnesine konulması planlanıyor. İnşallah biz de orada oluruz.

Ziyafet Kasımova: Ben de orada olmayı çok istiyorum.

Yaşar Sözen: *Nuri Paşa* dram eserini daha dün aldım ve hemen okudum.

Ziyafet Kasımova: Ben metni daha hiç görmedim. Siz şanslısınız.

Yaşar Sözen: Daha dün aldım. Zaten kitap halinde değil, şu anda kâğıt formatında. Dün gece hemen bir çırpıda okudum. Azerbaycan tarihinde Nuri Paşa önemli bir yere sahip. Ayrıca böyle bir dram eserinin yazılması çok daha önemli. Refail Bey'in Enver Paşa ve kardeşi Nuri Paşa ile ilgili marş tarzında yazılmış şiirleri de var. Refail Bey'den bu şiirleri de aldım. Bu şiirler de henüz yazılmış. Bu şiirler üzerine de çalışacağız. Şairin kitaplarının

dışında, kitaplarına almadığı, daha yeni yazdığı şiirleri de var. Bu şiirleri de daha yeni toparlıyoruz.

Ziyafet Kasımova: Yazmış ama daha yayınlanmamış yani.

Yaşar Sözen: Evet, bunlar kitaplarda yer almayan eserler. Bu eserlerini de farklı bir başlık altında inceleyip, tek tek bilgi vereceğiz. Peki, Refail Bey'in edebî kişiliği hakkında ne diyebilirsiniz?

Ziyafet Kasımova: Refail Bey'in edebî şahsiyetini biraz renkli görüyorum. Nasıl renkli? Bunu biraz açalım. Hoca, savaş tarzı yazıyor, araştırma tarzı yazıyor, edebî tarz yazıyor, tarihî tarz yazıyor. Mesela ben düşünüyorum, ben olsam nasıl yazardım? Tek bir yönden yani tek yönlü yazardım. Ama Refail Hoca, çok yönlü yazıyor. Bazıları sadece araştırma yönünde yani tek yönlü yazıyor. Refail Hoca, hem komik hem de trajedi rollerini yapan oyuncular gibi. Bu tip sanatçılar, her iki rolü de harika bir şekilde yapar. Aslında bu oyuncular, gerçek oyuncu. Ve bu oyuncular, yeri geldiğinde bütün rolleri yapabiliyorlar. Refail Hoca da bu yüzden renklidir. Yani her tarzda yazabilecek özelliktedir. Ama bunu nasıl yapıyor bilmiyorum. Çünkü gerçekten bunu yapmak çok zor bir şey. Gerçi yeni tarzda yazamıyor. Sanki eski dönemlerde yaşamış, yeni tarza geçiş yapamıyor. Belki de ben görmedim veya dikkatli izlemedim. Yeni tarzda eserleri var mı?

Yaşar Sözen: Yani dünkü sohbetimizde konuştuk. Refail Bey şöyle dedi: *''Ben aşktan, ağaçtan, çiçekten, tabiattan, günümüz konularından da yazabilirdim. Onlar da Allah'ın bir nimeti. Ama ben, bizim için daha vacip, daha gerekli olan şeyleri millete anlatmak zorundayım. Tarihi, özellikle tarihin bilinmeyen noktalarını, tarihte karanlık kalan yerleri. Ayrıca Sovyet dönemindeki o günün şartlarını, o dönemin dilini, edebiyatını ve tarihini anlatmak gerekir. Ben, böyle bir mecburiyet hissediyorum. Yoksa ben bugün ağaçtan, aşktan, sevgiden, çiçekten falan bahsedebilirdim. Ama bunları yazmak kolay. Ben, daha çok Azerbaycan Türkleri için gerekli olan tarihi, tarihin karanlık noktalarını, geçmişte yaşananları anlatmak zorundayım.''* Dünkü sohbetimiz de bunları konuştuk. Onun için bu konulara yöneliyor.

Ziyafet Kasımova: Bir de farklı olan bir şey daha var. Sen kendi tarihini anlatmazsan senin tarihini başka birisi anlatacak. Neden sen anlatmayasın.

Yaşar Sözen: Ayrıca bu başkası nasıl anlatacak?

Ziyafet Kasımova: Evet, nasıl anlatacak? Senin kendi tarihini öyle bir anlatman lazım ki bu tarihi kimse unutmasın. Neden biz *Nargin Faciasını* unutmuşuz? Demek ki biz, onu yeteri kadar anlatmayı beceremedik. Niye bilmiyoruz? Çünkü biz, yetersiz kaldık. O zaman bunu bir Amerikalı, bir İngiliz, bir Fransız, bir Alman gelip araştırır. Eğer sen kendi tarihini araştırmazsan onlar gelir araştırır. Başkaları araştırır ama sana doğruyu söylemez. Yani sana yaşadığın gerçekleri söylemez, çarpıtır, farklı anlatır. Başkaları kardeşi kardeşe düşürmek için her şey yapabilirler. Aslında biz neden *Nargin Faciasını* bilmiyoruz ve unutmuşuz, bu soruyu kendimize sormamız lazım. Demek ki, bunu farklı ve etkili bir şekilde geleceğe anlatmak lazım ki, hem öğrensinler hem de bir daha unutmasınlar. Bunun için bir Refail Bey yeterli değil. Bunun için Refail Beyler lazım. Aslında benim size en baştan beri hocayı tavsiye etmemin temel amacı da budur. Hocayı şahsi olarak sizin gibi yeni gördüm. Daha önce gördüm ama ayrıntılı olarak konuşmadım. Geçen gün sizinle beraber konuştum. Ama şunu çok iyi biliyorum, Refail Bey'in eserlerinde değindiği noktalar çok çok önemli. Değindiği noktalar, geçmişi bilmemiz ve geçmişi geleceğe taşımamız açısından önemli. Biz geçmişimizi geleceğe bu tür eserlerle taşıyabiliriz. Başka şeylerle taşıyamayız. Biz küçük ve gereksiz tartışmalarla zaman geçirene kadar ortaya bir şey koymamız lazım ki, çocuğumuz da bilsin. *Nargin Faciası* nedir? Neden kimse bilmiyor? Mesela, bu üniversitede herkese sorun, emin olun çok az kişi bilecektir. Ve ne yapalım esir olmuşlar deyip geçeceklerdir. Bundan dolayı o dönemi bilmek ve yaşamak için o tiyatro sahnesi gerekiyordu. Onu canlandırmak gerekiyordu. Bu yüzden benim en büyük isteğim, Refail Bey'in Türkiye ve Türk tarihi ile ilgili eserlerinin çevrilip basılması. Türkiye'nin tarihi açısından daha doğrusu gençlere yön vermesi açısından çok önemli. Şu anda Türkiye'nin bilmediğini, başkaları biliyor veya dışarda biliniyor. Mesela, Çanakkale'de şehit olan Azerbaycanlı askerler var. Onları Türkiye'de bilen yok. Ama onların mezarları vardı. Sonra o mezarların bir kısmı kayboldu. Bir kısmı var, bir kısmı yok. Çanakkale Şehitliği ile ilgili bir video var bende. Çanakkale Zaferi ile ilgili bir program düzenlediğimiz zaman öğrencilerimize burada izlettik. Bu tür şeyler çok önemlidir. Çünkü biz kardeşiz. Zamanında sen bana yardım etmişsin, ben de sana yardım etmişim. Şimdi de birbirimize yardım etmek zorundayız. Yani bu bir prensip. Geçmişte de böyleydik, gelecekte de böyle olmalıyız. Bunları öğrencilerimize anlatmamız lazım. Azerbaycan'da doksanlı yıllarda savaş çıktığında ne kadar Türk askeri geldi? Bunların tutanaklarını araştırmak gerekir. Türk askeri ne kadar ve nasıl yardım etti? Gidip bir arşivi araştıran var mı?

Yaşar Sözen: Sadece bunlar da değil hocam. Mesela Nuri Paşa, ne Türkiye’de ne de Azerbaycan’da tam olarak bilinmiyor. Nuri Paşa ve Türk ordusu 1918 yılında Bakü’yü Ruslardan ve Ermenilerden temizlediğinde yüzlerce Türk askeri şehit oldu. Azerbaycan’ın birçok yerinde şehit olan askerlerin mezarları var. Ahmet Buran, *Kurşunlanan Türkoloji* kitabında bu konudan bahseder ve şehit sayılarını verir ama detaylı değil. Ayrıca Mustafa Görüryılmaz’ın da bu konuda çok güzel bir çalışması var. Türkiye’de bu konu hakkında birkaç çalışma daha var ama bence yeterli değil. Bundan dolayı bu konu üzerine de çalışmalar yapılabilir.

Ziyafet Kasımova: Bence de bu konular üzerine çalışmalar yapılmalı ve eserler yazılmalı. Ama biz daha yakın geçmişimizi bilmiyoruz. Doksanlı yıllar bizim yakın geçmişimiz. Bu yakın geçmişimizi araştıran var mı? Bir de kalkmış Nuri Paşa’nın dönemini söylüyoruz. Bu yakın geçmişi araştırmak gerekir. Düşünün şimdi, iki kişi gitsin araştırsın, farklı farklı rakamlar getirecek. Daha yakın geçmişte gerçek rakamı çıkarmak zor olacak. Mesela ben, 20. yüzyılın başlarındaki alfabe çalışmaları ile ilgili araştırma yaptım. Gazetelerdeki rakamlar ile kitaplardaki rakamlar birbirinden farklı. Kitap gazeteden üç sene sonra yayınlanmış. Gazete ise biliyorsunuz, bir gün sonra yayınlanır. Kitapta dört yıl süre içinde gazetedeği bilgilerden oluşan bir derleme yapılmış. Orda rakam farklı tabii. Düşünün, arada dört yıl fark var, araştırma yapacaksınız ve her ikisini de gösteriyorsunuz. Ama bunu doğru göstermek zorundasınız. Biri bir yıl sonra yapılmış, biri dört yıl sonra yapılmış. Yani bunun bir yıl sonrakini değiştirme imkânı yok. Ancak bakıyorsunuz, yakın geçmiş bile tahrip olma gidiyor. Çünkü biz, olayların anında tutanağını tutmuyoruz. Bugün şehit olanların tutanağını tutmamız lazım. Mesela, Türkiye her gün şehit veriyor. Şehitler bir kere anılıyor ve her şey bitiyor. O şehitlerle ilgili anma programlarının veya farklı etkinliklerin yapıldığını ben görmüyorum. Örneğin, bir facebook sayfasında bir öğrenci bir şehidi sürekli anlatsın. Şehit öğretmen Aybüke Hanım vardı. Allah rahmet eylesin. Öğretmenler olmazsa kimse onu da hatırlamayacak.

Yaşar Sözen: Hem Aybüke Öğretmen hem de Necmettin Öğretmen vardı.

Ziyafet Kasımova: İşte onu kastediyorum. Mesela, bizde yani Azerbaycan’da bir ölümü hemen kabullenmek kolay değil. Bir asker şehit olduğunda, şehit oldu deyip geçiyoruz. Bundan dolayı şehit olanlar sürekli anılmalı. Örneğin, 20 Yanvar gelince şehitler anılmalı. Sadece o günlerde de değil, her zaman anılmalı. Herkes en azından bir şehidi sahiplenmeli ve anmalı. Mesela, bugün bir şehidi an, beş gün sonra bir şehidi daha an. Bilgi var,

fotoğraf var. Ama bunları hiç yapmıyoruz. Şehit olmayı veya şehitliği yüksek bir mertebe, yüksek bir makam olarak görüyoruz ama kendimizi herhalde şehit olanlardan daha yüksek görüyoruz. Şehitlerin bizden daha yüksek bir yerde olduklarını bir türlü gösteremiyoruz. Bir şehidi göstermek, o benden yüksektir, ben onu hatırlıyorum demektir. Ama biz şehitlerimizi hatırlamıyoruz. Şehitlerimiz için ne yapıyoruz? Hiçbir şey yapmıyoruz. Bu saygı, bu değer sadece şehitlerimize değil aynı zamanda gazilerimize de gösterilmeli. Gazilerimiz de en az şehitlerimiz kadar önemlidir. Bazıları vatan için gazi olmuş, ne yapalım şimdi, her şeyi onlar için mi yapalım, bizden ne istiyor gibi sözler dile getiriyorlar. Bu söylem, vatan sevgisi olan bir kişide vatan sevgisini öldürmek demektir. Diyelim ki, sen gazi oldun ve hiç kimse sana yardım etmiyor. O zaman senin tepkin ne olur. O halde hiç kimse gidip vatan için savaşmayacak. Zaten çocuğum kalacak, hiç kimse çocuğuma ve aileme bakmayacak, o zaman herkes kendi için yaşasın diyecek. Bu şekilde olmaz. Devletimiz var olsun, sağ olsun destek veriyor ama devletin desteğini çekmesini isteyen kuvvetler de var. Devletin bir şehide, bir gaziye yardım etmesini istemiyorlar. Ancak şehitlere ve gazilere yardım etmemek veya sahip çıkamamak bir devletin yıkılma sebebidir. Devletleri ayakta tutan şehittir. Devleti ayakta tutan gazidir. Şehidi ve gazisi olamayan devlet ayakta kalamaz. Şehidi devletten, devleti şehitten koparmak zaten devletin çökmesi demektir. Dikkat ettiyseniz Refail Bey'in eserlerinde şehitler ve şehitlik makamı ön plana çekilir. Belki bu durumu Refail Bey'in askerî kökenli olması etkilemiştir. Ancak bence askerî kökenli olmasından ziyade zaten eserlerinde bu tür konuları işliyor. Örneğin, ben askerî kökenli bir insan değilim ama şehit ve gaziler benim için çok önemli. Çünkü ben, onların sayesinde şimdi ülkemde ve evimde rahat bir şekilde oturabiliyorum. Bunun için biz, onları sadece bir gün değil, her gün hatırlamalı ve anmalıyız. Şimdi biz savaş sahnesi görmedik, silah kullanmadık, o heyecanı ve korkuyu yaşamadık. Çünkü insan ister istemez savaşta belli şeylerden korkuyor. Neden korkuyor? Acaba ben yapabilir miyim, yapamaz mıyım, yapamazsam ne olur? İnsanda bu duyguların korkusu var. Savaşa giderken her şeyi geride bırakıyorsun. Ölmek var, kalmak var. Bu, belli değil. Refail Bey'in tanıdığı yani onların camiasından birini, bir askeri daha dün kendi görevini yerine getirirken kaybettiler. Mesela bu kişi, Azerbaycan için çok önemli bir kişiydi. Bu insanın vefatı Azerbaycan için büyük bir kayıptır. Arkadaşları için değil, ailesi için değil, bütün Azerbaycan için büyük bir kayıp. Bu tip insanların eğitilip devlete kazandırılması da çok zor. Mesela, bu konuda yani Azerbaycan ordusundaki askerlerin eğitilmesinde şu ana kadar Türkiye'nin çok büyük emekleri olmuştur. Doksanlı yıllardan beri Kara Harp Okullarında, Jandarma, Havacılık, Denizcilik gibi askerî

okullarda hem öğrencileri okuttu hem de buradaki öğrencileri Türkiye'ye götürdü, eğitti ve tekrar buraya gönderdi. Bundan dolayı devletin başında kimin olduğu önemli değildir. Devleti yönetenler değişebilir ama o devletin gördüğü işler bizim için önemlidir. Bizim devletin gördüğü işler de sizin için önemlidir. Bugün Azerbaycan ordusunun güçlü olmasında Türkiye'nin önemi büyüktür. Azerbaycan'ın en kötü gününde, en kötü şeyde Türkiye hemen yardıma geldi. İlham Aliyev, toplantıda benim büyük kardeşim olmazsa ben başlamam sözünü boşu boşuna demedi. Bu sözler boşuna söylenmiş sözler değildir. Bu sözler, geçmişe, tarihe bakılarak denilmiş sözlerdir. Herkes kendi devletinin başkanını, cumhurbaşkanını veya belli şeylerini beğenmeyebilir. Mesela, maaşlar azdır, şu azdır, bu azdır. Bunlar insanın kişisel sorunlarıdır. Örneğin, benim kişisel sorunum, maaşım azdır ya da bütçem yetmiyor. Ama devletin genel sorunu, devletin bütünlüğü ve bekasıdır. Bu bütünlüğü devletimizin başkanı koruyabilmişse, işte bu bizim için önemlidir. Biz artık buna şükretmeliyiz. Kişisel olarak zaten sorunlar var. Onu beğenmedim, bunu beğenmedim, bu tamamen kişisel bir görüştür. Ama genel olarak baktığımızda bugün ben Azerbaycan'da artık gece rahat bir şekilde uyuyabiliyorsam, devlet gerçekten beni koruyor demektir. Gece gelip de kimse beni öldürecek diye korkmuyorum. Bir Suriye'ye ya da diğer ülkelere baktığımızda bu tür olayları görüyoruz. Azerbaycan, şu anda en güvenli ülkelerden biridir. Araplar, artık Azerbaycan'a gelip rahatına bakıyor. Siz, Arapları daha görmediniz galiba. Azerbaycan'ı gezin, her tarafta Araplar var. Artık Türkiye'ye çok gidemiyorlar, kokuyorlar. Azerbaycan onlara artık bir mekân olmuş. Para onlarda çok olduğu için restoranlar fiyatlarını yüksek tutuyor. Düşünün, fiyatlar bize yüksek geliyor ve Araplar burada olduğu için herkese aynı uygulama var. Yani kişisel olarak onların bize de zararı var.

Yaşar Sözen: Hocam, çok teşekkür ederim. Bizi kırmadınız röportaj yaptınız. Türkiye Azerbaycan kardeşliği ve dostluğu inşallah daha güçlü şekilde devam eder. Çok teşekkür ederim.

Ziyafet Kasımova: Ben de teşekkür ederim. Umarım kastettiğim bazı önemli noktaları anlamışsındır.

Yaşar Sözen: Evet, anladım. Çok önemli konulara değindiniz. Sadece Refail Oğuztürk Dağlı'nın edebî şahsiyeti ve eserleri üzerine değil, aynı zamanda genel olarak Türkiye Azerbaycan kardeşliği ve dostluğu üzerine de sohbet ettik. Refail Bey'in eserlerinden hareketle hem tarihten hem günümüzden bahsettik. Ayrıca siyasi, sosyal, ekonomik,

eğitim yani kısacası bütün yönleriyle Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkileri de dile getirdiniz. Mesaj istenilen yere gitti.

Ziyafet Kasımova: Amacım oydu zaten. Aslında biz kendimizi çok fazla ifade etmeyiz. Neden ifade etmeyiz? Çünkü insanlar bizi anlamaz. Hayatta çoğu kişi var ki, sadece çıkar peşindedir. Mesela, çıkarı olmayana selam dahi vermezler. Bazıları da var ki, bana bu görev verildi, ben sadece bu görevi yapayım, başka hiçbir şey beni ilgilendirmez der. Bunun için ülkeye faydalı olmayı kimse düşünmüyor. Maaşım az deyip ne yapacağım bu ülkede, bu ülkeden gideceğim diyen insanlar da var. Ama ülkesi için uğraşmıyorlar. Ülke için, devlet için uğraşmak, çalışmak lazım. Benim lüks bir yaşamım yok. Diğerinin lüks bir yaşamı yok. Refail Bey'i siz gördünüz. Ama Refail Bey'in öncelik verdiği şeyler var. Bazı insanlar var, eser yazıyor. Yazdıkları kitapları otuz dile çevirttiriyorlar. Amaç, çevirin herkes beni tanısin. Ama bunun gerçek anlamda bir faydası yok. Nasıl bir faydası var? Herkes diyecek ki, ya bu adam dünyada tanınmıyor. Fakat bu insanların eserlerine bakıyorsun, geçmişe bir yolculuları yok, geleceğe bir faydaları yok. Yani sadece yazılmak için yazılmış. Kısacası bu insanlara göre her şeyin başında para geliyor.

Yaşar Sözen: Biz, bu konuyu dün Refail Hoca ile de konuştuk. Benim röportajda sorduğum sorulardan birisi de buydu. Altını çizerek sordum. Biliyorsunuz, Refail Bey eserlerini basıyor ama kesinlikle satmıyor. Neden eserlerinizi satmıyorsunuz, dedim. Çok ilginç bir cevap verdi. Şöyle dedi: *'Eğer ben kitaplarımı para için yazmış olsaydım belki şimdi binlerce, milyonlarca basılırdı ve farklı dillere çevrilirdi. Ama şairlik, bana Allah tarafından bahşedilmiş yani verilmiş bir nimettir. Ben de bunu Allah yolunda harcamalıyım. Yani Allah'ın verdiği yine Allah yolunda harcamalıyım. Ülkeme, devletime ve milletime hizmet etmeliyim. Yoksa amaç sadece para olsaydı, bugün farklı şeyler konuşuyor olurduk.'* Amaç bayrak, vatan, millet, devlet, İslamiyet olduğu için yazarın bu konudaki tutumu ve görüşü farklı.

Ziyafet Kasımova: Ben, o zaman eşime de sormuştum. Dedim ki, neden satmıyor? Eşim dedi ki, eserlerinin satılmasını istemiyor. Bunu kendisi için istemiyor. Diyor ki, ben eserlerimi okuyana vereyim, okusun ve bilinçlensin. Aslında bence gençlerin okuması ve öğrenmesi için bu eserlerin mutlaka satılması gerekir. Para kazanmadan ne kadar bastırılabilir, herkese nasıl ulaştırılabilir? İşin bir de bu yönü var.

Yaşar Sözen: Bence Refail Bey'in eserlerinin özellikle üniversite okuyan yani Türk Dili, Türk Dili ve Edebiyatı, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, Türkçe Öğretmenliği veya

Türk dilinin herhangi bir bölümünü okuyan bir öğrencinin elinde olması gerekir. Bir öğrencinin o şiirleri okuması gerekli, o tarihi bilmesi gerekli, o ruhu yaşayabilmesi gerekli. Ben bu kanıdayım, bu düşüncedeyim. En azından bu bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin elinde bu kitapların bir kaynak kitap gibi kullanılması gerekir. Özellikle *Sızan Hakikatler* eseri.

Ziyafet Kasımova: Sizin üniversiteye geldim ama görmedim. Bir bölüm kütüphaneniz yok. Bölümde bir kütüphane olması gerekir. Her hocanın kendi odasında var ama bunun öğrenciye faydası yok. Gördüğünüz kütüphane bizim öğrenciler ve hocalar içindir. Hocalar da gelip burada araştırma yapıyor. Gördüğünüz sözlükler sadece bu kadar değil. Bir bu kadar da aşağıda var.

Yaşar Sözen: Hocam, çok teşekkür ederim. Bizi kırmadınız, röportaj teklifimizi kabul ettiniz. Son olarak eklemek istediğiniz bir şey var mı?

Ziyafet Kasımova: Azerbaycan ve Azerbaycan edebiyatı ile ilgili böyle bir çalışma yaptığımız için ben de çok teşekkür ederim. Sizin çalışma planınızın ana hatlarını aşağı yukarı gördüm. Aslında bu çalışma bir yüksek lisans çalışması değil. Bu, bir doktora çalışması kapsamındadır. Araştırma ve araştırmanın derinliği çok geniş ve ayrıntılı. Çünkü yüksek lisans öğrencileri bu kadar derin araştırmıyor. Daha yüzeysel araştırıyorlar. Zaten şair hakkında hiçbir karanlık noktayı bırakmamışsınız. Ayrıca eserleri hakkında da hiçbir karanlık nokta bırakmamışsınız. O yüzden size çok teşekkür ederiz. Ama siz de bize teşekkür edin. Çünkü biz, birbirimiz için çalışıyoruz. Siz Azerbaycan'ı aydınlatıyorsanız, biz de Türkiye'yi aydınlatıyoruz. Yani orda teşekkürler karşılıklıdır. Gelecekte de karşılıklıdır. Bu yüzden ben size tekrar teşekkür ederim.

Yaşar Sözen: Biz de size her zaman teşekkür ediyoruz. Şahsi olarak da çok çok teşekkür ederim. Çalışmamızın en başından beri her konuda yardımcı oldunuz. Refail Bey'i bize tavsiye ettiniz, eserlerini temin edip gönderdiniz. Her zaman, gece gündüz demeden size soru sorduk, sizi rahatsız ettik ama siz daima bize yardımcı oldunuz. Buraya geldik, bizi misafir ettiniz. Ben çok çok teşekkür ederim. İnşallah bu ilişkilerimiz, daha iyi bir seviyede, daha güzel ve güçlü bir şekilde devam eder.

3.1.3. Abbasqulu Necefzade İle Yapılan Röportaj Metni

Yaşar Sözen: Hocam merhaba. Öncelikle röportaj teklifimizi kabul ettiğiniz için teşekkür ederim.

Abbasqulu Necefzade: Merhaba. Türkiye'den gelmişsiniz, bizi aramışsınız ve bulmuşsunuz. Asıl biz teşekkür ederiz.

Yaşar Sözen: Çok teşekkür ederim. Öncelikle kendinizi bize tanıtır mısınız?

Abbasqulu Necefzade: Ben, Abbasqulu İsmailoğlu Necefzade. Profesör ve sanatşinaslık üzere ilimler doktoru. İlmî derecem budur. İlmî adım da profesördür. Şu anda altmış yaşındayım ve çok parlak bir yaratıcılık yolum var. Musikiye ifacılıktan geldim. Keman ifacısıyım, keman çalıyorum. Seksen çeşit müzik aletim var. Yani koleksiyonum var. Hatta müzelerde olmayan bazı enstrümanlar benim evimde var. Bir müze gibi yani. Bu aletlerin her birini de çalabiliyorum. Ama ilk çaldığım alet keman oldu, daha sonra bütün aletleri öğrendim. Musiki meşguliyetim bu kadar. Ayrıca tam kırk iki senedir, pedagojik faaliyetler yürütüyorum. Yani öğretmenlik yapıyorum.

Yaşar Sözen: Kırk iki yıllık meslek hayatınız var yani.

Abbasqulu Necefzade: Evet. Çok genç yaşlardan beri öğretmenlik yapıyorum. Bu güne kadar da aralıksız olarak öğretmenlik yaptım. İlmî faaliyetlerim de var. Yani birçok eser yazdım, iki tane doktora tezi yazdım. Bizde doktora gelince küçük bir namzet yazarsın. Sovyet döneminde namzet derlerdi, ilimler namzedi diye geçerdi. O, Sovyet döneminde kaldı. Bağımsızlıktan sonra artık namzetlik yok. Artık felsefe doktoru ve ilimler doktoru var. Yine ilimler doktoru olabilmek için ikinci tezin yazılması lazım. Yani o iki tezi de yazdım. Yazdığım tezler çalgılarla ilgilidir. Birinci tezimin konusu nefesli çalgılar. İkinci tezimin konusu ise idyafonlu aletler. Bu gruba yani ikinci tezimin konusu olan gruba öyle aletler dâhildir ki, onun teli yok, o nefesli değil, onun derisi yok, yani davul gibi değil. Farklı çalgılardan oluşan bir grup. Ayrı bir grup daha var, onlar da telli aletler. Ama idyafonlu grupta olan çalgılar bu grupta yoktur. İdyafonlu gruptaki aletler de tel yok, deri yok, nefesle çalınmıyor. Çok farklı, enteresan bir grup. Buradaki aletler, en eski aletler ve gruptur. İlk ortaya çıkan, ilk oluşan çalgılardır. Mesela, taşa vuruyorsun ses veriyor. O, artık idyafonlu alettir. Bizim Azerbaycan'da bu grup, özen sesli aletler şeklinde adlandırılır. Yani bahsettiğim aletler benim doktora konumdu. Sonra derslikler için çoklu programlar yazıyorum. Yazdığım eserlerin içinde publisistik eserler de var. Monografiler var, dersliklerim var, fen dersliklerim var. İlmî faaliyetlerim böyle Yaşar Bey. Ayrıca konferanslara, sempozyumlara tez tez iştirak ediyorum. Dünyanın otuzdan fazla ülkesine gittim. Hem müzisyen olarak, hem âlim olarak, hem de bilim adamı olarak konferanslarda ve sempozyumlarda çıkış yaptım. Birçok farklı ülkede kendi alanımla ilgili uzmanlık

dersleri verdim. Kendim hakkında çok konuştum. Benim bir faaliyetim yani bir çalışma alanım daha var. Biz, bu alana bestekârlık diyoruz. Ben profesyonel bir bestekâr değilim ama bir müzisyen gibi uzmanım ve içimden gelen manileri notalara salıyorum. Bunlar da bizim televizyonlarda ve radyolarda seslendiriliyor. Altmışa yakın bestem var. Özüm hakkında çok konuştum, bu kadar yeter. Şimdi geçelim Refail Bey'e.

Yaşar Sözen: Refail Bey ile dostluğunuz, arkadaşlığınız ne zamandan beri var? Kaç yıldır tanışıyorsunuz?

Abbasqulu Necefzade: Biliyorsunuz, Refail Bey Azerbaycan'da yaşamıyordu. St. Petersburg'da asker olmuş ve hizmet etmiş. Orda askerî akademiye bitirmiş ve çalışmış. Ben, Refail Bey'i bayağı bir zamandır tanıyorum. Savaş yıllarından beri yani Azerbaycan'ın bağımsızlığından beri tanıyorum. Bu adam, çok vatanperver ruhlu bir insandır. Şimdiki St. Petersburg'a eski zamanlarda Leningrad derlerdi. Leningrad, Moskova'dan sonra ikinci büyük şehirdi. Hatta bir zamanlar Rusya'nın başkenti olmuştur. Biliyorsunuz, Refail Bey orda askerî hizmetteydi ve yarbaydı. Azerbaycan'da savaş başladığı zaman gönüllü olarak Azerbaycan'a geldi. Ben askerim ve vatanımı kurtarmaya gidiyorum, dedi ve Azerbaycan'a geldi. Ben, Refail Bey'i bu süreçten sonra tanıdım. Ama nasıl tanıdım? O asker, ben akademisyen nerden tanıyacağım yani. Refail Bey Azerbaycan'a geldiği zaman birkaç kitabı çıkmış. Özü de zaten şairdir, biliyorsunuz. Onun ilk kitabı ve şiirleri benim elime geçti. Bu kitaplar neşredildikten sonra bana Refail Oğuztürk Dağlı adında bir adamı tanıyor musunuz, dediler. Dedim yok, tanımıyorum. Mahallede yani kaldığımız yerde komşular getirdiler, kitapları bana verdiler. Kitapları okudum ve çok sevdim, beğendim. Kitapları okudukça farklı bir iç dünyasının olduğunu gördüm. Çünkü yazdığı şiirler, öyle sıradan, basit şiirler değildi. Aslında şiir de değildi, poemaydı. Yani tarihî gerçeklere dayanan şiirler kitabıydı. Tarihî bir poemaydı. Kitapların altında kaynaklar, bilgiler verirler. Siz ona ne dersiniz?

Yaşar Sözen: Kaynak deriz, dipnot deriz.

Abbasqulu Necefzade: Dipnot diyorsunuz. Yazdığı tarihî poemanın altında ve arka kısmında kaynak vermiş, dipnot vermiş, bilgi vermiş. Yani bu yazdıkları öyle içinden gelen şeyler değildir. Bu adam, St. Petersburg'da 20-25 yıl hizmet etmiş. Hizmet ederken gece gündüz tarihî kitaplar okumuş, tarihi öğrenmiş, kütüphanelerde araştırmalar yapmış. Ve şiiri yazarken, hangi hadiseyi yazıyorsa orda altına not düşmüş. Filan kitapta bu konu hakkında böyle söylenmiş. Yani bu, böyle sıradan bir şey değil. Bunun bir özü var, temeli

var. Kaynak göstererek, kaynaklara dayanarak, tarihî gerçekleri kaynak göstererek yazmış. Ve o dönemde Refail Bey'in gösterdiği kaynaklar bomba gibi patladı. Biz gördük ki, bizim tarihimizi bize yanlış anlatmışlar. Bu, Refail Hoca'nın sayesinde oldu. O devirde kimse cesaret edip bunları yazamıyordu, korkuyordular. Ondan sonra birkaç kitabı daha çıktı. Sonuncu kitabını ise tez formasında yazdı. Biliyorsunuz, bir araştırma kitabı. Aslında diğerleri de araştırma kitabı. Sadece onlar poema tarzında. Tarihe ve kaynaklara dayandığı için şiir yazmak olmuyor. Bundan dolayı da nesir diyorlar. Biliyorsunuz, nazım şiirdir, nesir düzyazıdır. Refail Bey, en son eserini nesir gibi yazdı ve bu eseri bir araştırma, inceleme kitabıydı. Çok da güzel tarihî gerçeklere yer vermiş ve bunları yazmış. Bizde hemen gidip bir kitabı neşrettiremezsin. Özellikle ilmî eserler tartışmaya ve incelemeye girer. Yani bu eserler üzerinde önce inceleme ve tartışma olur. Bu eserler bir komisyondan geçer. Ben defalarca bu komisyonlarda yer aldım. Refail Bey'in *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* adlı eseri de İlimler Akademisi'nde Etnografya Enstitüsü'nde bir komisyonda incelenmeye ve tartışmaya girdi. Bu eser, Refail Bey'in nesir formatında yazdığı ilmî, tarihî ve araştırma kitabıdır. Konu Hızı-Siyazen Bölgesi olsa da ama asıl mevzu Azerbaycan. Sohbet genel Azerbaycan tarihinden gidiyor. Bölgenin adı Hızı-Siyazen Bölgesi ama kitapta yazılanlar ve ortaya konulan tarihî gerçekler Azerbaycan'ın bütün bölgelerini kapsıyor ve Azerbaycan tarihine ışık tutuyor. Yani o karanlıklara, Sovyet döneminde yazılmış karanlıklara ışık tutuyor. Refail Bey, bu eserinde beyninin öz mahsulünü yazıya geçirmiş. Çok güzel bir iş ortaya çıktı. Ama o tartışmada bunu sevmeyenler de çoktu. Sevmeyenler kimdi? Vatanını sevmeyen insanlardı. Sevmeyenler kimdi? Sovyet döneminde tarihte her türlü sahteliği yapan ve sahte işler gören insanlardı. Onlar çok iyi biliyorlardı ki, şu ana kadar Azerbaycan'da hep Sovyet ideolojisine uygun eserler yazılmış. Ama yazılan bu eser, şimdiye kadar yazılmış bütün eserleri mahvediyor ve çürütüyor. Kısacası siz, bu zamana kadar hep yanlış, yalan ve sahte yazmışsınız, diyor. Ve bu kitap, tarihî belgeler ışığında, tarihî belgeler dayanarak, güzel bir dille yazılmış. Böyle olunca herkesin belini kırdı. Tartışmada çok önemli bir hadise meydana geldi. Oturmuşuz ve tartışma devam ediyor. İlim adamları kitap hakkında kendi aralarında tartışıyorlar. Komisyonda yaşlı bir hoca, bir âlim vardı. O, Refail Bey'e dedi ki: *'Bu nedir yazmışsın böyle. Sovyet âlimleri sahtekârlık yapıyor diyorsun. Ben, Sovyet âlimiyim, ilimler doktoruyum, profesörüm, tarihçiyim. Ben şimdi sahtekâr mıyım? Sen neden böyle yazmışsın?'* Refail Bey de siz neden rahatsız oldunuz diye sordu. O da, Sovyet tarihçileri bizim tarihimizi sahteleştirmiştir diyorsun, biz neyi sahteleştirmişiz, dedi. Refail Bey de tek tek sıralamaya ve anlatmaya başladı. Mesela, Azerbaycan'da

setler var. Beş tane set var. Sovyet tarihçileri diyor ki, bu setleri Farslar gelip dikmiş, Sasaniler dikmiş. Refail Bey de kaynak göstererek bu setlerin milattan önce Türkler tarafından dikildiğini söylüyor. Ve Refail Bey haklı olarak siz bunları neden bu zamana kadar yazmamışsınız diye soruyor. Çünkü siz, Sovyet tarihine ve ideolojisine hizmet etmişsiniz. Refail Bey, bunları söyledi. O hoca, daha da sinirlendi. İkna olmadı, razı olmadı. Komisyonadaki âlimlerden birisi Refail Bey'e: *''Sen sinirlenme, sakın ol yine. Senin yazdığın kitap, tarihî kaynaklara dayanan bir eserdir. Ama bu adam da sahtekârlık yaptığını çok iyi biliyor. Tek bu adam değil, başkaları da biliyor. Sen bu adama bir sor, doktora tezinin mevzusu ne olmuş? Yani tezinde ne işlemiş, hangi konuyu çalışmış?''* Hoca böyle deyince, bu adam daha da sinirlendi, kitaplarını, kâğıtlarını koltuğunun altına koydu, hemen çıktı gitti. Hiç kimse ile konuşmadı, sinirlendi gitti. Sonra biz, hocaya sorduk. Bu adam neden böyle yaptı? Hoca dedi ki: *''Ben Refail Bey'e sor, dedim. Bu adamın doktora konusu ne? Bu adam ne çalışmış? Ben böyle deyince, o da sinirlendi, çekti gitti. Bu adamın doktora konusu, Stephan Şaumyan'ın Azerbaycan halkının refahındaki rolü.''* O zaman hepimiz bu adamın neden böyle yaptığını anladık. Stephan Şaumyan denilen adam, Ermeni asıllı, Taşnakların elebaşı, Ermeni çetelerinin lideri. Sovyet döneminde 26'lar denilen bir grup var. Bunlar 26 kişiden oluştuğu için böyle demişler. Bu 26 kişiden biri de işte bu Stephan Şaumyan. Bu grupta iki-üç tane Azerbaycanlı olmuş, kalanları ise diğer milletlerden. Ama ekseriyeti Ermenilerden oluşmuş. Bu Ermeniler yani Stephan Şaumyan ve ekibi, burada Türkleri gizlice kırmış, öldürmüş. Âlimleri, şairleri, yazarları, fikir ve ilim adamlarını hepsini gizlice öldürmüş. Düşünün, adam bu konuda tez yazıyor. Tezde de Stephan Şaumyan'ın Azerbaycan'ın aydınlanmasında ve refahında büyük rolü olmuş, diyor. Adam, insanları öldürmüş, katletmiş. Ama siz adamı bir kahraman gibi gösteriyorsunuz.

Yaşar Sözen: Acaba o dönemde bunu yazmak mecburiyetinde miydiler?

Abbasqulu Necefzade: Hayır, hayır. Yazmak mecburiyetinde değil. Böyle bir şey yaz diye onlara sipariş geliyordu. Zaten bundan dolayı sinirlenip çıktı, gitti. Bakın, Refail'in bu eseri, Azerbaycan'da bin tane tanktan daha üstündür. Bu eser, bir silahtır. Anlatayabiliyor muyum? Yani bu sıradan bir eser değil. Tarihimizde edebî ve ilmî bir silahtır. Hem de bu silah, bin tane tankın göremeyeceği bir işi gördü. Bu kitap, bu kadar değerli bir yere sahiptir. Bundan dolayı Refail, Allah tarafından bizim halkımıza gönderilmiş bir şahsiyettir. Peki, Refail'in gücü nereden geliyor, nereden kaynaklanıyor? Az önce de dediğim gibi Refail, Sovyet dönemimde asker olmuş. Karabağ Savaşı'na

iştirak eylemiş. Defalarca önemli görevlerle önemli noktalarda ve savaşta bulunmuş. Yani tam olarak savaşın içinde yer almış. Peki, Refail'in başkalarından üstünlüğü nedir? Öncelikle Refail, dini ve dinî konuları çok güzel biliyor. Dinî mevzular derken tek İslam'ı ve *Kur'an-ı Kerim*'i kastetmiyorum. Bütün semavi kitapları, semavi dinleri ve dinler tarihini okumuş. *İncil*'i, *Tevrat*'ı, *Zebur*'u okumuş ve çok iyi biliyor. İslam'ı da çok güzel biliyor. Aslında Refail, dinle ilmi birleştiriyor, birbirine uygunlaştırıyor. Sovyet döneminde tamamen dinsizlik vardı. Dinle ilgili kesinlikle konuşamazdın, yasaktı. Dini kabul etmiyordu. Din ile ilgili ilim yapmak yasaktı. Refail, hem dini hem ilimi çok güzel bildiğinden, bu iki sahayı birbirine uygunlaştırıyor. Yani dinin ilmini yapıyor. Hatta bazı dinî kaynaklarda eksik ve zayıf bilgilerin verildiğini ilmî gerçeklerle ortaya koyuyor. Mesela bu kitabın içinde Hızır Peygamberden bahsetmiş. Hızır kimdir, biliyor musun?

Yaşar Sözen: Evet, biliyorum. Refail Bey kitabında, Hızır Peygamberin tek Türk peygamberi olduğunu ve tarihte yaşamış bir tarihî bir şahsiyet olduğunu söylüyor.

Abbasqulu Necefzade: Evet, Hızır Peygamber hem bir peygamber hem de tarihî bir şahsiyettir. Hızır Peygamber, Azerbaycan'ın Hızı bölgesinde yaşamıştır.

Yaşar Sözen: Evet. Hızı bölgesinin ismi de Hızır Peygamberden geliyor galiba. Öyle mi acaba?

Abbasqulu Necefzade: Hızır Peygamberin asıl ismi, Belya Melikânoğlu. Tam adı bu şekilde. Hızır Peygamberin adı, Hız tayfaları var, oradan geliyor. *Hız, Uz, Gız, Huz, Oğuz* bunların hepsi aynı anlamdadır. Yani birbirlerinin değişik formalarıdır. Hızır Peygamber Türk'tür, Hız tayfasına mensuptur, bu tayfada dünyaya gelmiştir. İsmi de mensup olduğu tayfasından gelmektedir. Hızır Peygamber, Hızı bölgesinde o dağlarda dünyaya gelmiş. Hızır Peygamberin orda ziyaretgâhı var. Orda dünyaya gelmiş. Bu, çocuk iken artık Allah tarafından ona vergi verilmiş. Bu, sıradan bir insan değil yani. Bizde Terekeme hayatı var. Siz göçebe hayat diyorsunuz. Terekeme hayatında yaylak, kışlak var. Hızır Peygamberin kavmi de yani Hız tayfası yani Oğuzlar, yaylakta ve kışlakta Terekeme hayatı yaşıyorlarmış. Mesela, size bir hadiseyi anlatayım. Hızır Peygamber çocuk iken babası evden çıkıp bir yere gidiyor. Yaz vakti, hava güzel ve sıcak. Yani dışarıya yaz elbisesi ile çıkıyorsun. Bu çocuk babasına kalın elbiseler giymesini söylüyor. Diyor ki, baba kalın elbise giy. Babası diyor ki, neden balam? Diyor ki, yağmur yağacak, sen ıslanacaksın. Babası düşünüyor, havaya bakıyor, nasıl yağmur yağacak, çocuktur diyor, çıkıp gidiyor. Babası gittikten sonra hakikaten yağmur başlıyor. Babası yolda yağmura

tutuluyor. Yağmur yağıyor ve babası islanıyor. Daha sonra çocuğun yağmur yağacağını söylediği aklına geliyor. Şaşırıyor ve kendi kendine bu çocuk yağmurun yağacağını nerden bildi diye düşünüyor. İşte bu çocuğa Allah diyormuş. Böyle böyle adı Belya olmuş. Yani suyun bilicisi. Babasının ismi ise Melikân. Bu Belya büyüdükçe, artık herkes görür ki, Allah tarafından buna vergi verilmiş. Biraz daha büyüdükçe onlara ilahi bir tesir de verilir. Yani okumayı bilir, Allah tarafından ona bilmediği bilgiler verilir, ilim verilir. Şimdi mesela Cafer Cabbarlı, peygamber değildi ama peygamber mertebesinde olan insanlardan biri olmuştur. Cafer Cabbarlı, Türkiye'yi hiç görmediği halde, Türkiye'de meydana gelen hadiseleri hiç bilmediği halde 1918 yılında birçok eser yazmıştır. Mesela Nuri Paşa ile ilgili. Nuri Paşa'yı hiç görmeden, bilmeden ve tanımadan o hadiseleri yazıyor. Gören de diyecek ki, sanki bu hadiselere katılmış, bunları yaşamış. Ona da Allah veriyor, yani Allah vergisidir. Burada oturuyor ama başka bir memlekette meydana gelen hadiseleri görebiliyor. Aynı şeyler Hızır Peygamberde de olmuş. Hızır Peygamber böyle olayları bildikçe ve büyüdükçe şöhreti artmış. Hızır Peygamberin Hz. Muhammed yani Peygamber efendimiz ile de görüştüğünü söylüyorlar. Ve Hızır Peygamberin şöhreti yayılınca artık ismini yani Belya demiyorlar. Kavminin adıyla anıyorlar. Yani Hızır diyorlar. Siz Arapça yazabiliyor musunuz?

Yaşar Sözen: Çok iyi olmasa da yazıyorum.

Abbasqulu Necefzade: Ben, Arapça yazmayı bilmiyorum ama Refail'den duydum. Hızır sözü, üç tane harfle yazılıyormuş. Arapçada *h*, *z*, *r* harfleri ile yazılıyormuş. Bundan dolayı Hazar da okunuyor, huzur da okunuyor, Hızır da okunuyor. Buna göre Refail Bey, Hazar sözünün de Hız tayfaları ile ilgili olduğunu söylüyor. Yani *Hez*, *Hız*, *Hez-er*, *Hız-er*. *Hız* tayfanın adıdır, *er* de yiğit manasına gelmektedir. Hızır sözü de *Hız-er* manasındadır. Sonra dilde Hızır şeklinde telaffuz edilmiştir. Bütün dünyada da Hızır biçiminde yazılmıştır. Size bir şey söyleyeyim, Türkiye'de bir sorun, araştırın. Türkiye'de Elazığ yakınlarında Hızır adında bir kasabanın olduğunu duydum. Siz orda bir sorun, soruşturun.

Yaşar Sözen: Ben üniversiteyi Elazığ'da okudum. Fırat Üniversitesi'nde okudum. Ama hiç duymadım, bilmiyorum. Araştırırım.

Abbasqulu Necefzade: Elazığ'da Hızır kasabasının olduğunu duydum. Büyük bir ihtimalle adını Hızır Peygamberden alıyor.

Yaşar Sözen: Mesela bizde bir insan zor duruma düştüğünde, müşkül duruma düştüğünde, biri ona yardım ettiği zaman Hızır gibi yetiştin deriz. Örneğin, dışarda yağmur yağıyor, ıslanıyorsun. Biri gelip sana yardım etti. Diyoruz ki, Hızır gibi yetiştin, bana yardım ettin.

Abbasqulu Necefzade: Hızır Peygamber, doğrudan da öyledir. O, bazen insanların yardımına yetişir. Biliyorsunuz o, ölümsüzdür. Arada bir insanlar dua ettiğinde, insanların yardımına yetişir. Bir arkadaş var, o anlatmıştı. Bizde burada Abşeron kenti var. Bu olayı bir arkadaşım bana anlattı. Dayısının oğlu varmış, çocukken çok hastalanmış. Nerelere götürmüşlerse hekimler çare bulamamışlar. Çocuğun derisi dökülüyormuş ve kaşınıyormuş. Çocuğa derman sürüyorlar, on gün iyi oluyor, sonra tekrar eski haline dönüyor. Bahsettiğim dönem Sovyet dönemi. Bu çocuğu her yere götürüyorlar. Moskova'ya götürüyorlar, en büyük şehirlere götürüyorlar, büyük büyük hekimlere götürüyorlar ama bir türlü derman bulamıyorlar. Çare yok. Sonra babası bir rüya görür. Rüyasına beyaz elbiseli, büyük, uzun boylu bir kişi girer. Rüyaya giren bu adam, gidin bu çocuğa ikinci kattan su getirin, bu suyla çocuğu yıkayın, çocuk şifa bulacak, der. Babası çok önemsemiyor, altı üstü bir rüyadır, diyor. Ertesi gece bu rüyayı tekrar görüyor. Aynı adam yine rüyasına giriyor ve aynı şeyleri söylüyor. Artık rüyanın gerçek olduğunu anlıyor. Rüyasında adama ikinci katın nerde olduğunu soruyor. O da ikinci katın Hazar denizinin yakınında, Hazar denize yakın bir yerde olduğunu söylüyor. Halk arasında da bu yere ikinci kat derler. Gidip bu ikinci kattan su getirin ve çocuğu bu suyla yıkayın, diyor. Ve kendisinin Hızır olduğunu da söylüyor. Diyor ki, ben Hızır Peygamberim ve sen benim 138. torunumsun. İşte gelip bu insanlara yardım ediyor. Bu, bir mucizedir. O insanlar, bu olayları yaşamış. Gidip suyu alıp getiriyorlar. Getirdiklerinde su soğuk. Suyu önce ılık yapıyorlar ve bu suyla çocuğu yıkıyorlar. Çocuk, şifa buluyor. Çocukta hiçbir şey kalmıyor artık, iyileşiyor. O kadar deva derman çare olmadı ama bu su şifa oldu. Yani demek istiyorum ki, Hızır Peygamber her zaman insanların yardımını gelir. Özellikle bahsettiğim o çevrede yaşayan insanlar Hızır Peygamberi daha çok görür ve Hızır Peygamber de onlara daha çok yardım eder. Bizim bir dostumuz vardı. Adı Nizami Remzi. Bizde meyhane tarzı var. Kendiliğinden yani doğaçlama söylüyorlar. Biliyor musunuz?

Yaşar Sözen: Evet, biliyorum. Bizde de âşıklar bu tarzda söylüyor. Sizde meyhane, bizde doğaçlama olarak geçiyor.

Abbasqulu Necefzade: Evet. Ama burada saz yok, sadece söz var. Sen diyorsun, ben diyorum. Sen diyorsun, ben diyorum. Karşılıklı olarak diyoruz. Fakat bir ritim var, şiir formatında söyleniyor. Nizami Remzi de en üstat meyhanecilerden biriydi. Bir gece şimal yani kuzey bölgesinden düğünden geliyoruz. Yol üzerinde Hızır Zinde Piri diyorlar, Hızır Peygamberin ziyaretgâhı var. İki araba ile geliyoruz. Onlar başka arabadaydılar, ben de müzisyenlerle birlikte başka bir arabadaydım. Onlar önde gidiyor, biz de arkada. Daha Hızır Zinde Pirine varmadan birden durdular. Biz de hemen durduk ve arabadan indik. Bir mucize gördüklerini söylediler. Gece saat üç, yani sabaha karşı. Biz de düğünden çıkmışız, düğün bitmiş, Bakü'ye gidiyoruz. Ne olduğunu sorduk. Yolda gelirken, buraya yaklaşmadan beyaz elbiseli, büyük ve çok uzun boylu bir kişi gördüklerini söylediler. Meğerse Hızır Peygambermiş. O anda kim ne dilerse olur. Çocuğu olmayan çocuk dilese, dese ki Hızır Peygamber bana çocuk ver, o adamın çocuğu olur. Ama bunlar Hızır Peygamber olduğunu anlamıyorlar. Uzaktan görüyorlar, yolun kenarında uzun boylu bir adam var. Bunlar, birbirlerine bu kadar uzun boylu adam olur mu diye soruyorlar. Etraf karanlık ama arabanın ışığı olduğu için görebiliyorlar. Biz gidene kadar kayboldu. Sonradan anladık ki, bu Hızır Peygamberdir. Yani Hızır Peygamber, her zaman insanların gözüne gözükür.

Yaşar Sözen: Sizde edebî yaratıcılık derler. Biz de ise edebî şahsiyet veya edebî kişilik derler. Refail Bey'in edebî şahsiyeti ve eserlerinde işlediği konular hakkında ne diyebilirsiniz?

Abbasqulu Necefzade: Şimdi esasen Refail Bey'in yazdıklarını tarihî roman olarak değerlendiriyorum. Yani birer tarihî romandır. Kendi özünün fantezisi değildir. Yazar vardır, özünden bir fantezi gelir ve bundan esinlenerek şiir, poema, eser yazar. Yani bir şairin özünden, aklından gelebilir. Ama Refail Bey'in öyle değil. Refail Bey'in yazdığı eserlerin hepsi tarihî eserlerdir. Yani tarih hakkında kimsenin bir sorusu varsa, karanlık bir nokta varsa, cevabını buluyor. Peki, cevabını nasıl buluyor? Çünkü Refail Bey, kaynak gösteriyor. Bundan dolayı karşısında kimse duramıyor. Bazı tarihçiler var, sahtekâr tarihçileri kastediyorum, Refail Bey'in yazdıklarını kabul etmiyorlar. O kabul etmeyenlerle Refail Bey, yüz yüze oturuyor, yazdığı kitapları ve yararlandığı tüm kaynakları ortaya koyuyor. Şimdi itirazlarınızı ve şüphelerinizi söyleyin diyor. İtirazlara karşı kaynaklardaki bilgileri tek tek açıklıyor. Örneğin, Faruk Sümer böyle yazmış, şu tarihçi böyle yazmış, Oğuznamelerde böyle yazılmış, diyor. İşte bu da Refail'in gücüdür. Her problemlili alanda, tartışmalı meselede kaynaklar konuşur ve bu sorunları kaynaklar

çözer. Refail Bey, o kadar çok kaynaktan istifade ediyor ki artık ortada tartışmalı bir mesele kalmıyor.

Yaşar Sözen: Refail Bey'in sadece Azerbaycan veya Azerbaycan tarihi ile ilgili eserleri yok. Türkiye ve Türkiye tarihi ile ilgili eserleri de var. Mesela, Çanakkale Savaşı ile ilgili *Çanakkale Zaferi* adlı bir tarihî poeması var. Nargin adasındaki Türk esirlerini konu alan *Nargin Faciası* adında altı perdelik tarihî bir dram eseri var. Ayrıca daha yeni yazdığı Nuri Paşa ve Türk Kafkas İslam Ordusu'nun Azerbaycan ve Bakü'yü kurtarmasını konu alan beş perdelik tarihî bir dram eseri daha var. Bu eserler hakkında neler diyebilirsiniz?

Abbasqulu Necefzade: Ben de tam *Nargin Faciası*'na gelecektim. Siz sordunuz zaten. 1918 yılında yaşanan olayları ve Türk askerlerinin buraya gelişini biliyorsunuz. Bazıları her zaman Azerbaycan'ı Türklükten, Türkçülükten ve Türk dünyasından koparmak istiyor ve bunun için çalışıyor. Böyle bir siyaset güdüyorlar. Refail Bey, çok aktif bir insandır. Mesela internet sayfalarına eserlerini koyuyor, elektronik versiyonlarını koyuyor. Bir de bakıyorsunuz ki, Refail Bey'e ve eserlerine karşı çıkan insanlar var. Peki, karşı çıkanlar, ne diye karşı çıkıyor. Biz Türk değiliz diyorlar. Biz Tatarız, aslında Tatar da demiyorlar. Tat diyor, Talış diyor, Lezgi diyor, Fars diyor. Aslında belli oluyor ki, bu adamlar İrevan'da yaşıyorlar. Belki de hiç Azerbaycanlı bile değil. Azerbaycan soyadı ile internet sayfalarında güya mücadele veriyorlar. En çok korktukları şey ise, emin olun Refail'in yazdıklarıdır. Az önce dedim ya, Refail'in yazdıkları bombadır bomba. Öyle böyle sıradan şeyler değil. Bu karşı çıkanların hiçbir çaresi yok artık. Çünkü kitap, İlimler Akademisi'nin komisyonundan geçmiş ve neşredilmiş. Ama bu karşı çıkan adamlara, gelin bir masa etrafında oturalım, konuşalım, görüşelim, tartışalım diyor. Korkuyorlar, gelmiyorlar. Bu karşı çıkanlar diyor ki, Türkler buraya yani Azerbaycan'a 11.-12. asırlarda gelmişler. Bu zamana kadar Azerbaycan'da hiç Türk yaşamamış. Refail'in kitaplarını hepsini okumuşsun, biliyorsun. Refail de yazıyor ki, Türkler bu toprakların yerli tayfalarıdır, yerli halkıdır. Türk dünyasının ve bütün Türklerin aslı, kökü, nesli buradan çıkmıştır. Buralar bizim asıl vatanımızdır. Burası yani Azerbaycan, Türklüğün merkezidir. Ben, Kırgızistan'a gittim. Kırgız tarihçileri de atalarının yani Türklerin Azerbaycan'dan geldiğini kabul ediyorlar. Kazak tarihçileri de Türklüğün merkezinin burası olduğunu kabul ediyorlar. Ama Sovyet döneminde siz Orta Asya'dan 11.-12.yüzyıllarda Azerbaycan'a geldiniz diyorlardı. O zamana kadar burada Türk yoktur, Farslar var derlerdi. Ben bir müzisyen, sanatçı olsam da tarihimizle çok ilgilenirim. Çünkü tarihi bilmeden herhangi bir çalgı aletini öğrenemem. İlk önce çalgı aletinin

tarihini öğrenmeliyim. Bu çalgı, hangi devirde, hangi dönemde meydana geldi ve icat edildi. O devirde burada kimler yaşıyordu, nasıl yaşıyordu. Bu çalgı aletini kimler icat etti ve hangi medeniyetler kullandı. Bu sorulara cevap bulmak için tarihî kitaplar okudum ve okuyorum. Bu konularda Refail'den de çok faydalandım. Bakın, önemli bir eser var. İran Azerbaycan'ını yani Güney Azerbaycan'ı biliyorsunuz. Güney Azerbaycan'da kırk milyon Azerbaycan Türkü var. Asıl çoğunluk orda. Bizim orda da çoklu arkeolojik maddi medeniyet numunemiz var. Bunlar zaman zaman araştırılıyor ve inceleniyor. Şahın zamanında 1961-1966 yıllarında orda arkeolojik bir kap buldular. Bu kabın üzerinde birçok çalgının yani müzik aletinin resimleri var. Amerikalı âlimler, bu maddi medeniyet numunesinin yani bu kabın 7-8 bin yıllık tarihe sahip olduğunu kesinleştirdiler. Yani 7-8 bin yıl önce yapılmış. Bu eseri, UNESCO dünyanın en nadir buluşlarından biri olarak kabul etti. İlk buluntuların arasına girdi. Neden böyle dediler? Altı yedi uzman oturuyor, bu insanların hepsi çalgı çalabiliyor. Bu insanlar araştırma ve inceleme yaptıktan sonra karar veriyorlar. Verdikleri karara göre, çalgı bakımından bunlardan daha kadimi yoktur. O zamanlar Farslar, bu eseri kendilerine mal etmek ve kendi adlarına geçirmek için çok çabaladılar, çalıştılar. Durum böyle olunca tartışmalar başladı. Bunların yani Farsların bir tarihçisi vardı. Şimdi ölmüş. Büyük bir tarihçiydi. Bu tarihçi, tartışmalara son noktayı koydu. Artık konu kapandı. Bu adam, eğer bu eserin 7-8 bin yıllık bir tarihî geçmişi varsa, bunun Fars medeniyeti ile hiçbir aidiyeti yoktur, dedi. Biz, bu yerlere, İran topraklarına üç bin yıl önce gelmişiz. Hindistan'ın Sint vilayeti var. Orda Sanskrit diyorlar. Bunların ataları Sanskritlerdir. Asıl ataları onlar ve oradan gelmişler. Oradan gelip, üç bin yıl önce buraya yerleşmişler. Onun için buralar aslen Azerbaycan topraklarıdır. Burası Türklerin asıl ana vatanıdır. Burada Oğuz Türkleri yaşıyor. Ve o müzik aletleri Oğuz medeniyetine ait. Yani ben, bundan dolayı tarihi ve tarihî gerçekleri okumaya mecbur kaldım. Bahsettiğim bu müzik aletleri 7-8 bin yıl önce bu topraklarda varmış. Bu dönemlerde bizim atalarımız da bu topraklarda yaşamış. Yani bu aletlerin Türklerden başkalarına ait olma ihtimali yok. Onun için bizim tarihimizi bilmemiz lazım. Siz de, ben de, kimyacı da, hekim de, lokman da hepimiz tarihi bilmeliyiz. Çünkü tarihi bilmeden yazdığımız şeyin ehemmiyeti olmaz. Hangi ilmî sahada yazarsanız yazın, çalışırsanız çalışın tarihi mutlaka bilmelisiniz. Tarihi bilmeden yazdığın her şey eksik olacak. Şimdi siz de yazıyorsunuz. Sizin işiniz de tarih zaten.

Yaşar Sözen: Evet. Tarih, edebiyat, dil. Henüz elime geçti. Refail Bey'in bir tarihî dram eseri daha var. *Nuri Paşa*. Yeni yazmış ve bitirmiş.

Abbasgulu Necefzade: Ben, onu görmedim.

Yaşar Sözen: Refail Bey, bana da henüz verdi. İki üç gündür elimde. Okudum ve çok beğendim. Ayrıca Refail Bey'in Enver Paşa ve Nuri Paşa için yazdığı marş tarzında şiirleri de var.

Abbasgulu Necefzade: Refail Hoca, müzisyen değil ama marş da yazar. Buraya geldi, okudu, söyledi. Piyano da çaldık. Çok hoşuma gitmişti. Aslında Cafer Cabbarlı da müzisyen değil ama çok güzel müzikler bestelemiş. Refail'de de Cafer Cabbarlı'nın çizgisi var. Cafer Cabbarlı'nın tesiri var. Cafer Cabbarlı, sıradan bir insan değildi. Otuz dört yaşında, daha otuz beş yaşına gelmeden öldü. Otuz dört yıl ömür sürdü. Yılın son günü yani 31 Aralıkta vefat etti. Az önce bahsetmiştim, kuzey tarafta Hızır Zinde Piri var. Kuzey taraftan geldiğinde sanki dağda onun çizgisi çekilmiş. Bu, Allah'ın işidir. O yol üzerinde geldiğinde görüyorsun, sanki onun yüzü o dağa çizilmiş. Şöyle durup bakıyorsun, bu Cafer Cabbarlı'dır, diyorsun. Allah, bu dağları Cafer dünyaya gelmeden milyonlarca yıl önce yaratmış. Ama Allah, bu dağları yarattığında, yeri göğü yarattığında bu dağlara onun çizgisini, nişanını vermiş. Ya tesadüftür ya da başka bir şeydir. Ama akıl var. Orada bir nokta var. Bu noktada durup bakıldığında, herkes onu görür. Fakat araba ile geçtiğinde onu göremezsin.

Yaşar Sözen: Son olarak Refail Beyle, eserleriyle, edebî şahsiyeti ile ilgili eklemek istediğiniz herhangi bir şey var mı?

Abbasgulu Necefzade: Bence Refail Bey ile ilgili her şeyi konuştuk. Az önce de söyledim. Refail Bey, bu dünyaya gelen nadir insanlardan biridir. Refail Bey'in evine gittiniz ve evini gördünüz. Küçük bir odası var, bir otağı var. Ama Rusya'da çalıştığı zaman üç odalı bir evi vardı. Evliydi ve çocuğu vardı. O sıcak ocağını bıraktı ve vatanına geldi. Ben vatanıma gidiyorum, vatanım için savaşa ve ölüme gidiyorum, dedi. Belki de ona bir kurşun degecekti. Allah onu, bizim için saklıyor ve koruyor. Bizim tarihimizi daha güzel şekilde anlatmak ve tanıtmak için koruyor. Refail Bey için Allah'a her zaman dua ediyorum. Acaba söylemediğim, unuttuğum bir şey kaldı mı?

Yaşar Sözen: Yok, her şeyi konuştuk. Bir şey kalmadı.

Abbasgulu Necefzade: Refail Bey'in sanatlı filmleri de var. Siz onları da zaten biliyorsunuz. *Nargin Faciası* dram eseri, Azerbaycan Millî Dram Tiyatrosu'nda sahneye koyuldu. Türk basını da gelmişti, yoğun ilgi vardı. Türk sefiri ve eşi de gelmişti. Onlar

da izlediler ve çok beğendiler. Ben, bu yeni yazdığı eseri yani *Nuri Paşa*'yı görmedim ve okumadım. İnşallah o da Azerbaycan Dram Tiyatrosu'nda sahneye konulur.

Yaşar Sözen: İnşallah. *Nargin Faciası* ve *Nuri Paşa* eserlerinin Ankara'da sahneye konulması planlanıyor. Her iki ülkenin de büyükelçilikleri bu konuda görüşmelere başlamış. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip ERDOĞAN ile İlham ALİYEV Ankara'da buluştuğunda gösterime sunulması planlanıyor. İnşallah gerçekleşir. Biz de orada oluruz.

Abbasgulu Necefzade: Nuri Paşa dediniz. Öncelikle Allah rahmet eylesin. Nuri Paşa ile Cafer Cabbarlı tanışmışlar ve Nuri Paşa Cafer Cabbarlı'nın konuğu olmuş. Cafer Cabbarlı Müzesine gittiniz mi?

Yaşar Sözen: Yok, henüz gitmedim.

Abbasgulu Necefzade: O zaman bugün gideriz. Nuri Paşa'ya tekrar Allah rahmet eylesin. Eğer o gelmeseydi, şimdi yeryüzünde biz Oğuzların yani Azerbaycan Türklerinin varlığı sual altında kalacaktı. Çünkü bu kâfirler, Ruslarla birleşip bütün Azerbaycan Türklerini öldüreceklerdi. Zaten büyük katliamlar yaptılar, öldürdüler. Refail Hoca, *Nargin Faciası*'nı da tarihî kaynaklar esasına dayanarak çok güzel bir şekilde yazdı. Bilirsiniz, Nuri Paşa Kafkas İslam Ordusu ile geldi. Bu yakınlarda, geçen yıl bir hadise meydana geldi. Benim bir talebe yoldaşım vardı. O da keman ifacısıydı, keman çalardı, bayandı. Bana bir gün telefon açtı. Bu arkadaş köyde kalıyor. Kubalı Baloğlan adında bir köy. Bu köy, Hacı Kabul bölgesinde. Köyün bir mahallesinde yaşıyor. Bu Hacı Kabul bölgesi, buraya 100 km uzaklıkta bir yer. Neyse bana telefon açtı ve mahallelerinde Türk askerlerinin mezarlarının olduğunu söyledi. Yani Nuri Paşa ile 1918 yılında Azerbaycan'a gelen Türk ordusundaki askerler. Çok şaşırđım. Türk askeri olduğunu nerden biliyorsunuz, dedim. Dedi ki, bizim çocukluğumuzda böyle yüksek tepe gibi bir yer vardı. Bu yer tam mahallenin ortasında ve etrafı çeperle çevrili. Biz çocukken anne babalarımız bizim oraya gitmemize, oraya yaklaşmamıza izin vermezlerdi. Etrafında falan ağaç da yok. Ne ağaç dikiyorlar ne de bir şey ekiyorlar. 15-20 metre boylarında bir yer. Büyükler, çocuklar orada oynamasın diyor. Hâlbuki büyükler biliyor ama Sovyet dönemi olduğu için korkudan hiçbir şey diyemiyorlar. Burada Türk askerlerinin mezarları var diyemiyorlar. Deseler veya bilseler hemen dağıtırlar zaten. Anne babaları hiç kimseye burada Türk askerlerinin mezarı var dememişler. Herkesten gizlemişler. Sadece çocuklara orada oynamayın demişler. Buraya ne bir şey ekmişler ne de bir şey dikmişler. Bu ailenin torunlarından biri, bu yakın zamanlarda geçen yıl Türk sefirliğinin e-mail

adresine bu konuyu yazmış. Bizim mahallemizde Türk askerlerinin mezarları var diye yazmış. Türk sefirliği de hemen o bölgenin başkanlığı ile görüşmüş. Bize böyle bir mail geldi, böyle bir şey var mı yok mu, doğru mudur yalan mıdır, biz oraya gelmek istiyoruz demişler. Bunlarda diyorlar ki, sizle irtibat halinde olalım. Bunlar mahalleye geliyor. Polis gelince torun korkuyor, kaçıyor. Kapıyı çalıyorlar. Nene çıkıyor. Nene, önce torununa biraz sinirleniyor. Böyle bir şeyi neden yazdın, diyor. Nene de korkmuş, bunlar gelmiş bizi hapsedecekler, diyor. Nene eski zamanın insanı. Polis diyor ki, aranızdan biri sefirliğe mektup yazsaydı. Eğer böyle bir şey varsa önce bölge başkanlığına bildirmelisiniz, haber vermelisiniz. Nene de diyor ki, çocuktur bilmiyor, kusura bakmayın. Sonra neneye olayı soruyorlar. Nene de artık her şeyi tek tek anlatıyor. Diyor ki, bak orada neredeyse 10 tane askerinin mezarı var. Askerlerin hepsi Türk askeridir. Benim babamın mezarı da burada. Benim babam da şehit oldu ve buraya defnedildi. Görüyorsunuz, babası da Türk askerleri ile beraber savaşmış ve şehit olmuş. Mezarlığa defnetmemişler. Çünkü Ermenilerle savaştılar. Ruslar, Ermeniler gelip bütün mezarları dağıtabilirdi. Bunun için buraya gizlice defnetmişler ve kimse bilmiyor. Sadece o zamanın adamları biliyor. Onlar da zaten artık dünyasını değiştirmiş. Sonra başkanlık, Türk sefirliğini arıyor. Böyle bir şey var ama ne derece doğrudur, ne derece yanlıştır, bilemiyoruz, diyorlar. Daha sonra Türk sefirliğinden arabalar gelmiş. Arama cihazlarıyla aramışlar. Arabada bilgisayar gibi bir şey var. Yerin altında ne var ne yok gösteriyor. Aramalar sonucu kabirlerde Türk askerlerinin olduğu kesinleşiyor. Sümükleri yani kemikleri kalmış. Sümük sizde biraz farklı anlama geliyor. Biz de kemik anlamında. Sadece kemikleri kalmış. Askerlerin elbiselerine, boyun kısımlarına misler yani demir takmışlar. Yani demirden numaralar vermişler. Mesela 336 numara gibi. Örneğin, ölür, yanar, şehit olur ama numaradan askerinin kim olduğu bilinir.

Yaşar Sözen: Bizde yine o numaralar var. Onlara künye diyoruz.

Abbasqulu Necefzade: O zamanda da bunlar var. Sefirlikten gidenler ve oradaki halk, sevinir ve ağlar. Bu askerler ne oldu, öldü mü, kaldı mı, kimse bilmiyordu.

Yaşar Sözen: O yer tam olarak neresiydi?

Abbasqulu Necefzade: Oraya yazın, Hacı Kabul bölgesi. Eskiden insanlar hacca gittikleri zaman oraya toplaşıyorlar. Bu isim oradan geliyor. Hacca gidenlerin hacı kabul edilsin yani. O anlamda Hacı Kabul diyorlar. Kubalı Baloğlan köyü. Balaoğlan manasındadır. Oraya gidip tanışabilirsiniz. Türk sefirliği hemen işe koyuldu. Oraya ayrıca mimari bir

yapı yaptılar. Şehitlerin anısına çok güzel bir anıt mezarlık yapıldı. Allah onlardan razı olsun.

Yaşar Sözen: Çok değerli bilgiler verdiniz. Çok güzel bir sohbet oldu. Çok teşekkür ederim.

Abbasqulu Necefzade: Ben de çok teşekkür ederim.

3.1.4. Namiq Kasımov İle Yapılan Röportaj Metni

Yaşar Sözen: Merhabalar. Öncelikle röportaj teklifimizi kabul ettiğiniz için çok teşekkür ederim.

Namiq Kasımov: Merhabalar. Ben teşekkür ederim.

Yaşar Sözen: Kendinizi bize tanıtabilir misiniz?

Namiq Kasımov: İsmim Namiq Kasımov. 27 Şubat 1965 doğumluyum. Sovyetler döneminde doğdum, büyüdüm ve okula gittim. Sonra 1982 senesinde askerî okula başladım. 1982-1986 senelerinde askerî okulu burada yani Bakü'de okudum ve bitirdim. Subay oldum. Üç yıl Sovyetler ordusunda yani Kızılordu'da hizmet ettim. 1989 yılının sonlarında Sovyetler ordusundan ayrıldım. Zaten burada, Azerbaycan'da millî uyanış başlamıştı. Hem de o zaman Karabağ'da Ermenilerin bizimle savaşı başlamıştı. Ona göre de düşündüm ki, artık benim Kızılordu'da kalmamın hiçbir anlamı yok. Oradan ayrıldım ve buraya geldim. Azerbaycan'da 1991 yılında yani Azerbaycan tam bağımsız olduktan sonra Azerbaycan ordusu kuruldu. Ve ayrıca Millî Müdafaa Nazırlığı kuruldu. Buraya ilk başvuranlardan biri de ben oldum. 1991 yılında bugün gittiğiniz o Şehitler Hiyabanı'nda (Şehitler Mezarlığı), 20 Yanvar Şehitliğinde Azerbaycan'da ilk defa harbî andı, sekiz asker ile ben kabul ettirdim. Azerbaycan ordusunda ilk harbî andı askerlere o gittiğiniz şehitlikte okuttum ve ant içirttim. Sonra bu askerlerle görevli olarak Karabağ bölgesine gittim. Kısacası savaşa gittik. Keşif takım komutanıydım. Yani günler böyle geçti. Bundan önceki sohbetlerimizde de size söylemişim ve anlatmışım. Yani Türklükle ilgili, Türkçülük fikri ile ilgili konuşmuştuk. Ama her defasında, her şeyde ve her kitapta bize Türk olduğumuzu ve Türklüğü unutturmaya çalıştılar. Sizin Türklerle hiçbir aidiyetiniz yoktur, siz başkasınız onlar başka, siz Türk değilsiniz, dediler. Ama yine diyorum, biz okulda okuduğumuz dönem, tahsil gördüğümüz zaman gördük ki, burada bir bağ var. Mesela, Türk filmlerine baktığımızda bir yakınlık hissediyorduk. Sanki bir kan bağımızın olduğunu hissediyorduk. Başka şeyleri de gördüğümüz zaman bir yakınlık duyuyorduk.

Yani ortada bir ilişki vardı. Sanki bizi kan çekiyordu. Bu bağları ister Stalin'in baltası olsun, ister Ermenilerin baltası olsun koparmaya gücü yetmezdi. Artık yavaş yavaş Türk olduğumuzu ve Türk kimliğine mensup olduğumuzu anladık. Ukrayna'da başımdan bir olay geçmişti. Bunu daha önceki sohbetlerimizde size anlatmıştım. Ukrayna'da Sovyetler ordusunda hizmet ettiğim zaman o Macaristanlı alışverişçi kadınla tanışmıştım. Bildiğin bizimle aynı dili konuşuyordu. Türkçe konuşuyordu. Bu olay beni çok etkilemişti. Çok şaşırmıştım. Bu tür olaylara rast geldikten sonra artık Türk olduğumuzu kesin bir şekilde anladım. Ukrayna'da Gagavuzlar dediğimiz bir Türk topluluğu var. Onlar Oğuz ve aynı zamanda Hristiyan'dırlar. Ama onlarla sohbet ettiğimde bizim Azerbaycan'da konuştuğumuz dile yani Azerbaycan Türkçesine çok yakın bir dilde konuşuyorlardı. Hâlbuki onların Sovyetler döneminde Azerbaycan ile hiçbir alakaları yoktu. Bizim onların varlığından bile haberimiz yoktu. Aynı dili konuştuğumuzdan haberimiz yoktu. Oysaki aynı dili konuşuyoruz. Yani bütün bunları gördükten sonra taşlar yavaş yavaş yerine oturmaya başladı. Bundan dolayı ben bir asker olduğum için bunları daha iyi görebiliyorum. Ermeniler ve Ruslara karşı verdiğimiz savaş, sadece bir toprak savaşı değildi. Bu savaş, aynı zamanda millî bir savaştı. Bunun için artık millî duygular ve hisler yüreğimizde yeşermeye ve büyümeye başladı. Ona göre de kitaplar okumaya başladım, araştırmalar yapmaya başladım. Ben kimim, nerden geldim, aslım neslim nedir? Bu sorulara cevap aramaya başladım. Belki bilirsiniz, Rusya'da Kumuk milletinden Hacı Murat adında bir yazar var. Onun eserlerini okudum. Türklerin nerden geldiğini, nerelere gittiğini, hangi bölgelere yerleştiğini öğrendim. Türklerin Azerbaycan bölgesine, Anadolu'ya yani Türkiye'ye, Türkiye ile Rusya arasında kalan topraklara yerleştiklerini anlatan kitapları okudum. Bu kitapları okuduktan sonra, Türklerin sadece Azerbaycan Türklerinden ibaret olmadığını, biz Türklerin dünyada çok büyük bir alana yayılmış olan büyük bir millet olduğunu gördüm. Biz kendimizi yaşadığımız yerde ve çevremizde çok küçük görüyoruz. Hatta ara sıra yokmuşuz gibi davranıyoruz. Oysaki bizim varlığımız bütün dünyaya yayılmış. Bütün dünyada biz varız. Kısacası bu şekilde büyüdük ve Türk olduğumuzu anladık. Daha sonra Refail'in de kitaplarını okuduğumda gördüm ki, biz Azerbaycan Türkleri olarak hem bütün dünyanın hem de Türk dünyasının çok önemli bir parçası olmuşuz. Şimdi bundan sonra da çalışıp bunu devam ettirmek ve tanıtmak lazım. Biz, Türk dünyasının önemli bir parçasıyız. Yani pazıl dediğimiz o bütünün bir parçasıyız, hem de önemli bir parçası. Azerbaycan'dan yani babalarımın, atalarımın yaşadığı bölgelerden Azerbaycan Türklerinin, zamanında İstanbul'un fethi için gittiğini

ve Türklerin önemli savaşlarına koşulup, onlarla birlikte savaştıklarını öğrendikten sonra artık kendi kimliğimle büyük gurur duymaya başladım.

Yaşar Sözen: Ordudan hangi rütbeden emekli oldunuz? Yarbay olarak mı, Albay olarak mı?

Namiq Kasimov: Yarbay rütbesinde emekli oldum.

Yaşar Sözen: Peki, Refail Bey'in eserleri ve edebî şahsiyeti yani edebî yaratıcılığı hakkında neler diyebilirsiniz? Eserlerinde hangi konuları işliyor? Fikir dünyası ve eserleri nasıl? Bu konularda neler söyleyebilirsiniz?

Namiq Kasimov: Şimdi zaten Refail Bey ile bizim dostluğumuzu, birliğimizi eserlerinde işlediği konular teşkil etti ve oluşturdu. Refail'in eserlerinde değindiği ve işlediği konular, tam benim düşündüğüm, arzu ettiğim ve beynimde var olan düşüncelerle örtüştü. Yani hem dinî birliğimiz hem de millî birliğimiz gibi konular benim en sevdiğim konulardır. Mesela Refail Bey, hiçbir eserinde Şiiliği veya başka bir mezhebi ön plana çıkarıp, dinî bir ayrışmaya yol vermez. Refail Bey'in eserlerinde Azerbaycan Türklerinin nereden geldikleri, yaşayış şekilleri, kültürleri, tarihleri kısacası her şeyleri var. Bunların hepsini araştırıp ortaya koymuş. Sovyetler döneminde Azerbaycan Türklerini özellikle Farslılaştırmaya çalıştılar. Hem de bilerek ve isteyerek bu bölgenin insanlarını Farslılaştırmaya çalıştılar. Buradaki Türklerin kökünün Farslardan türediklerini ve asıllarının Fars olduğunu söylediler. Yıllarca böyle bir politika uyguladılar. Hâlbuki Azerbaycan'da kökü, aslı öz ve öz Türk olan insanlar yaşıyor. Oysaki ben, aslımı biliyorum. Ben Fars değilim, Türk'üm. Bunun ispatını Refail Bey'in de eserlerinde gördükten sonra elbette çok sevindim. Örneğin, bazıları ben Türk'üm diyor. O zaman biz de soruyoruz. Kimsin, necisin, hangi boydansın? Bunlara cevap veremiyor. Ama artık biz, Refail Bey'in eserlerinde bunları gördük. Asıl kökümüzün nerden geldiğini, hangi bölgelere veya köylere hangi boyların yerleştiğini, atalarımızın neler ettiklerini Refail Bey'in eserlerinde okuduk ve öğrendik. Refail Bey'i ben çoktan tanıyordum. Benden bir yaş küçük kardeşimle aynı sınıfta okumuş. Yani aynı okulda okumuş. Daha önceki sohbetlerimizde de dediğim gibi o dönemlerde Refail, kendiliğinden yani doğaçlama meyhane tarzında şiirler söylerdi. Ama asıl şiirlerini yazdıktan ve araştırmalarını yaptıktan sonra, ona karşı olan muhabbetim gittikçe arttı.

Yaşar Sözen: Biliyorsunuz, Refail Bey'in sadece Azerbaycan tarihi ve edebiyatı ile ilgili eserleri yok. Aynı zamanda Türkiye ile ilgili eserleri de var. Örneğin, *Nargin Faciası* ve

Nuri Paşa adlı tarihî dram eserleri ve *Çanakkale Zaferi* adlı tarihî poeması. Bu eserlerle ilgili ne diyebilirsiniz? Mesela, *Nargin Faciası*'nı Türkiye'de pek kimse bilmiyor. *Nuri Paşa* adlı eserini daha yeni yazdı. Belki Nuri Paşa'yı burada ve Türkiye'de tanımayanlar vardır. Ayrıca Çanakkale Savaşı ile ilgili yazdığı *Çanakkale Zaferi* poeması var. Bu eserler hakkında neler diyebilirsiniz?

Namiq Kasimov: Nuri Paşa, abisi Enver Paşa çok önemli şahsiyetler. Benim dedem de Nuri Paşa komutasındaki Türk Kafkas İslam Ordusu'na katılmış ve düşmana karşı mücadele etmiş. Dedem sürekli bir mani okurdu. Ayrıca marşlar da okurdu. Benim çok garibime gidiyordu. Enver Paşa ve Nuri Paşa'nın isimlerinin geçtiği maniler okurdu. Ama bana çok garip geliyordu. Dedem sürekli okurdu ama biz anlamıyorduk. Ama çok sonraları dedemin neden bu manileri okuduğunu anladım. Şimdi gelelim Çanakkale mevzusuna. 1918 yılında Azerbaycan'ın bağımsız olmasında ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulmasında Türkiye Azerbaycan ilişkileri çok araştırılmamış. Bunu çok az insan biliyor. Bu konunun mutlaka detaylı bir şekilde araştırılması gerekir. Onun öncesinde ise 1915 yılında meydana gelen Çanakkale Savaşı var. O dönemde Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler insanlara garip geliyor. Düşünün, başka bir ülkenin vatandaşı senin ülkenin vatandaşı ile düşmana karşı beraber mücadele ediyor. Çünkü o zaman Azerbaycan ve Azerbaycan Türkleri Rusya'nın terkinde. Bunun için başka bir ülkenin vatandaşı diyorum. Azerbaycan Türkleri, Çanakkale'ye gelip Türklerin bütün dünyaya karşı verdikleri savaşa katılıyorlar. Bu tarihi öğrendikten sonra, bir Türk olarak çok gururlanıyorum ve bu tarihi bütün Türklerin bilmesini istiyorum. Enver Paşa'nın ve kardeşi Nuri Paşa'nın Azerbaycan'a gelip burada neler yaptıklarını, Azerbaycan ve Bakü'yü düşman işgalinden nasıl kurtardıklarını bütün Türklerin ve Azerbaycan'ın bilmesini istiyorum. Yani bu, bizim için büyük bir tarihtir. Refail, bu büyük tarihi araştırır ve bütün dünyaya tanıtmaya çalışır. Tarihimize baktığımızda Timur'un yani Emir Timur'un, Beyazıt ile savaştığını görürüz. Ne bileyim Şah İsmail ile Sultan Selim'in muharebelerini görürüz. Hep savaşlardan ve birbirimize karşı olan şeylerden konuşuruz. Oğuz, Oğuz ile dava eyliyor, savaşıyor. Bunlar da önemlidir. Bunların sebeplerini de araştırmak gerekir. Ama bizi birleştiren şeyleri unutuyoruz. Bir ara Türkiye'de yani İstanbul'da Sultan Selim Köprüsü açıldı. Onun için burada çok tartışma oldu. Sultan Selim tarihte kötü şeyler yapmış, neden adını köprüye vermişler falan. Bunlar birbirimizi ayıran şeylerdir. Yani bu mevzulara girsek, herkes bildiğini ispat etmeye çalışsa ve herkes fikrini kanıtlamaya çalışsa kesinlikle birbirimize düşman oluruz. Fakat bu mevzuları

araştırıp sebeplerini bilmek lazım. Böylelikle tarihe kıymet vermiş oluruz. Bizi birleştiren şeylerin hepsini araştırıp, ortaya koyup, herkese bildirmemiz gerek. Refail, bu konuda çok önemli işler görür. Mesela *Nargin Faciası*'nı yazdı ve Nargin adasındaki Türk esirlerin yaşadıkları Azerbaycan Millî Dram Tiyatrosuna konuldu ve sahnelendi. Enver Paşa ve Nuri Paşa mevzusunda da önemli işler görür. Yani bu mevzular bizi bir araya getiren ve birleştiren mevzulardır. Örneğin, Azerbaycan Türkleri Çanakkale'ye gidip düşmana karşı vuruşmuşlar. Sadece Azerbaycan Türkleri gitmedi, Kırgızistan'dan, Kazakistan'dan, Orta Asya'dan yani kısacası bütün Türk dünyasından insanlar gidip mücadele ettiler. İşte biz, bu mevzuları anlatmalıyız. Bu filan boydandır, şu filan boydandır diye her zaman bizi birbirimizden ayırırlar. Ama bizi birleştiren yerler de var. En zor zamanlarda Çanakkale'deki gibi bütün Türkler gelip bir arada toplanıyor. Enver Paşa, Nuri Paşa ve Türk ordusunun Azerbaycan'a yardıma geldiği zaman Türkiye'nin hiç de iyi bir durumu yoktu. Türkiye gerçekten çok zor durumdaydı. Yani buraya gönderdiği ordu emin olun, başka bir yerde daha fazla lazımdı. Ona bakmayarak buraya gönderdiler. Bunları araştırmak, yazmak ve anlatmak lazım. Çünkü bu, birleştiren bir şeydir. Birileri, her zaman Azerbaycanlılar Türk değildir, der. Ama herkes bilmelidir ki, bizim kanımız da, soyumuz da, kökümüz de birdir. Birileri, bizi din ile birileri ise farklı boylardan olduğumuzu ileri sürerek bizi ayırmaya çalışıyorlar. Ama Refail'in eserlerine baktığımızda esas mevzu vahdettir. Refail, eserlerinde Türk vahdeti yani Türk birliği için çalışır. Türk vahdeti, bizim bir olduğumuzu gösterir. *Nargin Faciası*'nı okudun, biliyorsun. Nargin adasında esir tutulan insanlar zor durumda. Nargin'de Türk esirlerini ve askerlerini kaçıran insanlar yani Azerbaycan Türkleri ölümü göz önüne almışlardı. Bile bile ölüme gidiyorlardı. Birçok esiri de Rus memurlarına rüşvet vererek kaçırdılar. Birçok esir ise hapsolunup eziyet çekti ve hayatını kaybetti. Azerbaycan Türkleri, ölümü göz önüne alıp esir Türk kardeşlerini kurtardı. İşte bu, bizi birleştiren tarihî bir konudur. Kısacası bu birliğimizi bütün dünyaya göstermek gerekir. Bundan sonraki araştırmalarında ve çalışmalarında başarılar diliyorum. Refail Bey ve eserleri hakkında yaptığın bu araştırmaları ve çalışmalarını Türkiye'de tanıtmamı istiyoruz. Bu da bizim yani Türkiye ile Azerbaycan'ın sözde iki devlet bir millet değil, özde, işte, fikirde, dilde kısacası her şeyde bir millet iki devlet olduğumuzu bütün dünyaya gösterebilirsin. Bu söz, öyle böyle söylenmiş boş bir söz değildir. Tarihte de böyledir, şimdi de böyledir. Zaten Refail'in eserlerinde bunların hepsi gözüküyor. Yani bunlar, artık biliniyor, gün yüzüne çıkarılıyor ve bütün dünyaya gösteriliyor. Refail'e de bundan sonraki çalışmalarında başarılar diliyorum.

Yaşar Sözen: Zaman ayırdığınız için çok teşekkür ederim.

Namiq Kasimov: Sağ olun, ben teşekkür ederim.

3.1.5. Nazim Necafov İle Yapılan Röportaj Metni

Yaşar Sözen: Nazim Bey merhaba. Öncelikle röportaj teklifimizi kabul ettiğiniz için çok teşekkür ederim. Sağ olun. İlk olarak kendinizi tanıtabilir misiniz?

Nazim Necafov: Refail Bey ile çocukluğumuz aynı yerde geçti ve aynı yerde doğduk. Bir mahallede büyüdük. Yani aynı yerde doğduk, büyüdük. Çocukluğumuz aynı yerde geçmesine rağmen daha sonra yollarımız ayrıldı. Ben, ticari işlerle alakadar oldum, farklı işlerle uğraştım. Refail Bey ise asker oldu. Yani asker kadrosuna geçti ve orada yıllarca görev yaptı. Bir müddetten sonra yani epey bir yıldan sonra Refail Bey'in artık bu yazarlığı yavaş yavaş gün yüzüne çıkmaya başladı. Bundan sonra bizim Refail Bey ile kardeşliğimiz ve dostluğumuz ikinci defa başlamış oldu. Peki, bu kardeşlik ve dostluk nereden ileri geldi? Refail Bey, ilk yazısında yani ilk kitabında Refail Oğuztürk Dağlı tehellüsünü kullandı. Biz tehellü diyoruz, siz mahlas ya da takma diyorsunuz. Biliyorsunuz Refail Bey, Oğuztürk ve Dağlı mahlaslarını kullanıyor ve şimdi de kullanmaya devam ediyor. Bu isim, benim dikkatimi çok çekti. Böyle beni özüne cezp etti. Özellikle bu Oğuz sözü, beni çok etkiledi. Biliyorsunuz biz, Oğuz kökenliyiz, Oğuz Türklerindemiz. Ama Sovyet döneminde bizim tarihimizi tamamıyla mahvetmişler. Tarih hakkında hiçbir bilgimiz yoktu. Bütün bilgilerimiz yani tarihî bilgilerimiz Rus döneminden gelir, Rus yoluyla gelir. Anlatabiliyor muyum?

Yaşar Sözen: Anladım, anladım.

Nazim Necafov: Ben Refail Bey'in ilk yazısından yani ilk kitabından sonra Refail Bey ile bir daha görüştüm. Yani Refail Bey ile olan ikinci dostluğumuz, Refail Bey'in bir kitabı üzerine başladı.

Yaşar Sözen: Bu kitap, hangi kitabıydı?

Nazim Necafov: *Sızan Hakikatler*. Yani ilk kitabı. Bu kitabın ilk hali şu anda yok. Şimdiki baskısı farklı. İlk baskısı, çok az bir halde, küçük bir şekilde çıkmıştı. Refail Bey ile bu kitap hakkında her zaman konuşuruz ve bana anlatır. Refail Bey, bu kitabı yazarken birçok tarihî arşivlerden ve belgelerden araştırmalar yapmış, onlardan faydalanmış. Bizim soyumuzun Oğuztürk olduğunu yani Oğuz Türklerinden olduğumuzu belgeler ışığında kesin bir şekilde ortaya koymuş ve kanıtlamış. Refail Bey'in yazdıklarıyla mitolojik ve

antropolojik bilgiler, tarihî kaynaklar, bütün arşiv belgeleri ve materyalleri birbiri ile örtüşmektedir. Yani yazdıklarında herhangi bir eksiklik veya yanlışlık yok. Tamamen tarihî gerçekler doğrultusunda yazılmış. Refail Bey'in yanlış hatırlamıyorsam beş kitabı var. *Sızan Hakikatler*, *Vahdet Hasreti*, *Cennet Kapıları*, *Hazreti Zul Kar Neyn* ve *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi*. Ancak *Sızan Hakikatler*, bunların hepsinden önce çıktı ve basıldı. Refail Bey'in muhteşem kitaplarından biri de *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi* kitabıdır. Bu kitap üzerine çok eziyetler çekildi. Bu kitap, İlimler Akademisinde akademisyenlerin ve dahi insanların onayından, oyundan geçtikten sonra basıldı. Yani buradaki esas mesele, bu kitabın devlet tarafından kabul edilmesiydi. Allah'a çok şükür, bu kitap devlet tarafından kabul edildi. Bu kitap, gerçek anlamda gün ışığı gördü. Eskiden insanlar arasında çok anlaşmazlıklar vardı. Bundan dolayı bu konuyla ilgili Refail Bey'in yanına çok insanlar gelirdi. Refail Bey, gelen insanlara tek tek anlatırdı. Refail Bey, bu kitabında çok önemli ve değerli bilgiler verdi. Her şeyi tarihî gerçeklere göre araştırdı ve yazdı. Bundan dolayı Refail Bey'in yanına gelen ve bu konuda tartışan insanlara şöyle derdi: *'Bizim soy kökümüz Türk ise benim haddime ki, ben Fars diye yazayım veya biz Fars isek benim haddime ki, ben yazayım biz Oğuz'uz. Tarihteki gerçekler ne ise, ben aynısını yazmışım.'* Bu kitabın yazılmasında ve basılmasında, kitaptaki gerçeklerin ortaya çıkmasından sonra başımız çok ağırdı. Bu konuda çok sıkıntılar çektik. Neydi bu sıkıntılar, ağrılar? En başta imkânsızlık. Şartlar burada maddiyattan gitmiyordu. Yani maddi imkânsızlığı kastetmiyorum. Söylemek istediğim manevi imkânsızlık. Bize destek olanlar, sonradan bize arka çevirdiler, arkamızda durmadılar. Biz nereye gittikse her kapı yüzümüze kapandı. Refail'in şiirleri, siz hepsini biliyorsunuz, okumuşsunuz zaten, yavaş yavaş televizyonda, internette, sanal ortamda yayılmaya ve çıkmaya başladı. Bu konuda bize çok iyi insanlar yardım etti. Yani Türk canlı, Türk kanlı olan Turancı insanlar işe koyuldu. Peygamber efendimizin güzel bir sözü var: *'Vatanı sevmek imandandır.'* Bizim imanımız az ya da çok olsun, biz vatanımızı sevmeliyiz. Bu, bizim borcumuzdur. Ulu önderimizin hakikaten çok güzel bir sözü var: *'Biz, bir millet iki devletiz.'* Yani biz artık ayrılmaz bir milletiz, ayrılamaz bir devletiz. Biz, birlik için çalışmalıyız ki bir olalım. Hem Türkiye hem Azerbaycan çalışmalı ki, kardeşliğimiz devam etsin, dostluğumuz devam etsin. Biz, tarihte olduğu gibi şimdi de birbirimize arka çıkmalıyız, sahip çıkmalıyız ve yardım etmeliyiz. Eğer bunu devam ettirebilirsek gelecekte de kardeşliğimiz ve dostluğumuz devam eder. Geçen gün sizle sohbet ettiğimizde çok güzel şeyler söylediniz. Dediğiniz gibi o büyük şairlerimizin çoğu dünyasını değiştirdi, rahmetli oldu. Şimdi Refail Bey gibi genç şairlerimiz var. Bu şairlerin hem Türkiye'de hem

Azerbaycan'da hem de bütün Türk dünyasında tanınması ve tanıtılması lazım. Bu şairlerin, yazarların eserlerinin gün yüzüne çıkarılması gerek. İnsanlar, bu şair ve yazarları tanısin, görsün, okusun, bilsin. Biz, size çok teşekkür ederiz. Çünkü eziyet çektiniz, uzak yoldan geldiniz, çok değerli vaktinizi bize ayırdınız. Biz de burada daima sizin hizmetinizdeyiz.

Yaşar Sözen: Bu, bizim işimiz. Bu, bizim vatan borcumuz. Ben, teşekkür ederim. Allah razı olsun.

Nazim Necafov: Allah sizden çok çok razı olsun. Size çok büyük başarılar dilerim. İnşallah gelecekte Turancılık için, Türkçülük için, Türk dünyası için büyük işler görürsünüz. Allah, Türk'ü korusun.

Yaşar Sözen: Peki, Refail Bey'in edebî şahsiyeti -sizler edebî yaratıcılık diyorsunuz- ve eserlerinde işlediği konular hakkında neler diyebilirsiniz? Eserlerinde hangi konuları işliyor? Edebî kişiliği nasıl? Fikir dünyası nasıl?

Nazim Necafov: Özür isteyerek söylüyorum, Refail Bey, umumiyetle bizlerden çok farklı. Yani Refail Bey'in düşüncesi, fikir dünyası bizlerden çok çok farklı. Mesela, Refail Beyle bir konuda sohbet ediyorum ve tartışıyorum. Refail Bey'in dediğini kabul etmiyorum. Ama bir müddet sonra yani aradan biraz zaman geçtikten sonra Refail Bey'in dediğinin doğru olduğunu düşünüyorum ve kabul ediyorum. Böyle düşündüğümde Refail Bey yanımda yok. Sanki Refail Bey gelecekte haber veriyor. Mesela, bundan yıllar önce Türkiye ile hiçbir alakamızın olmadığı zamanlar Refail Bey, gün gelecek Türkiye'deki kardeşlerimiz bizim sesimizi duyacak, buraya gelecekler, bize yardıma gelecekler, dedi. Gerçekten de öyle oldu. Biz artık Türkiye ile bir devlet, bir millet gibiyiz. Refail Bey bunları söylediği zaman, biz bunları hayal bile edemiyorduk. Onun için Refail sadece söylüyor diyorduk. Örneğin, bizim televizyona çıkışımız. Hangi kurum, hangi insan bize yardım edecek de biz televizyona çıkacağız. Aklımızın ucundan dahi geçmiyordu, hayal edemiyorduk, hiç düşünemiyorduk. Hamt olsun Allah'a, bugün bunları da gördük. Biliyorsunuz, Refail Bey'in birçok sanatlı ve ilmî filmi televizyonda çıktı. *Vatan Sevgisi*, *Halkın Seheri*, *Beşparmak Hun Seddi*, *Aypara* ve *Bir Millet İki Devlet* filmleri muhteşem eserlerdir. Ayrıca Refail Bey, orada burada yani göz önünde çok görünmek istemez. Refail'i çok yerden çağırırlar. Televizyon programlarına çağırırlar, söyleşilere çağırırlar, toplantılara çağırırlar, farklı etkinliklere sürekli çağırırlar. Ama Refail Bey, önceden sorar. Veriliş neyden gidiyor, yani konu nedir, ne işleniyor? Gereksiz insanlar varsa ve

çok az bir tarihî konu varsa Refail kesinlikle gitmez. Çünkü düşünür ve bakar. Burası benim yerim değildir, der. Eğer sırf tarihî mevzu varsa ben gelirim, der. Eğer orda farklı mevzular varsa, içinde az bir tarih varsa, sadece göstermelik konular işleniyorsa, ne bileyim tiyatro oyuncularını, sanatçıları falan varsa Refail Bey, benim burada bir işim yok, ben gitmem, der. Ben buna, defalarca şahit olmuşum. Refail Bey'in bu zamana kadar yaptığı çalışmalar ve kalem aldığı eserler onun fedakâr bir insan olduğunu gösterir. Bu insan, hakikaten fedakâr bir insan. Fedakâr olmayan bir insan, zaten bunları yapamaz. Refail Bey'in çalışmaları, iş tarzı, maddi ve manevi çetinlikler içinde her zaman gayret etmesi, gerçekten sadece fedakâr insanların yapabileceği bir şey. Bu konuda güzel bir kelam var. Cenabı Hak diyor ki: '*Ben, ilme, şairliğe ve yazarlığa, imkânsızlık ve azlıkta karar verdim. İnsanların birçoğu onları sultanların saraylarında aktarırlar.*' Yani Allah, insanlara ilmi, şairliği, yazarlığı, bilimi çetinlikte, zor durumda, vaziyetin en sıkıntılı olduğu anda karar vermiş. İnsanlar sıkıntılarda, çekişmelerde, zor durumlarda galip olurlar, şair olurlar, yazar olurlar, ilim adamı olurlar. Bunları sultanların saraylarında, ziyafet sofralarında aktarmak mümkün olmaz. Sultanların saraylarında, ziyafet sofralarında aktaranlar ise böyle şair olmaz. Böyle şairler de o ziyafetlerde görünmez. Hamt olsun Refail Bey de işte böyle bir insandır, böyle bir şairdir.

Yaşar Sözen: Çok güzel. Siz Refail Bey'in bütün kitaplarını okudunuz. Eserlerinde daha çok hangi konuları işliyor. Yani daha çok hangi konular ön plana çıkıyor?

Nazim Necafov: Esasen Refail Bey'in eserlerinde işlediği konular daha çok tarihle ve Oğuz boyları ile ilgili konulardır. Yani tarih dediğim, asıl ve gerçek tarih. Biliyorsunuz, tarihî şiirleri ve tarihî poemaları var. Siz de bunları okumuşsunuz. Refail Bey isteseydi, gülden, çiçekten, sevgiden, bülbülden de yazardı. Belki onlarca, yüzlerce kitap yazardı. Onda o istidat ve kabiliyet var. Ama Refail, sadece bu konuları yani bu yolu seçti. Ve ona göre de, tarihin Türk'e anlatılması ve Türk'ün tarihini bilmesi vacipti. Bundan dolayı esasen tarihî poemalar yazdı. Bu poemalar içerisinde *Sızan Hakikatler* en muhteşem kitaptır. Ben çok rahat diyebilirim ki *Sızan Hakikatler*, Azerbaycan'da şu ana kadar yazılmış en büyük tarihî poemadır.

Yaşar Sözen: Sadece Azerbaycan'da değil, Türkiye'de ve bütün Türk dünyasında şu ana kadar yazılmış en büyük tarihî poemalardan biridir.

Nazim Necafov: Bu poemaya baktığımızda atalarımızı yani Türk dünyasının büyük atalarını, atalarımızın savaşlarını, yerleştikleri mekânları ve tarih boyunca kurdukları

medeniyetleri görüyor ve öğreniyoruz. Bunların hepsi, bu muhteşem poemada yazılmış. İnsanlar, bu kitabı okuyor, beğeniyor ve çok memnun oluyorlar. Biliyorsunuz, son dönemlerde *Nargin Faciası* adında tarihî bir dram eseri de yazdı.

Yaşar Sözen: Ben de onu soracaktım. Refail Bey'in Türkiye ile ilgili üç eseri var. Birincisi, Nargin adasındaki Türk esirlerini konu olan *Nargin Faciası*. İkincisi, daha henüz yazdığı, Nuri Paşa ve komutasındaki Türk Kafkas İslam Ordusu'nu konu alan *Nuri Paşa* adındaki beş perdelik tarihî dram eseri. Son olarak da Çanakkale Savaşını anlatan *Çanakkale Zaferi* adlı tarihî poeması. Bu eserler hakkında ne diyebilirsiniz?

Nazim Necafov: *Nargin Faciası*'ndan önce *Çanakkale Zaferi* şiirinden bahsetmek istiyorum. Bu şiirle ilgili Hızır Yurdu İçtimai Birliği, Bakü Matbuat Merkezi'nde bir toplantı düzenlendi ve bu şiir toplantıda okundu. Bu şiir üzerine konuşuldu. Refail Bey, bu şiiri toplantıda okuduğu zaman insanların gözlerinden yaşlar aktı, insanlar ağladı. Düşünün insanlara o kadar tesir etti. Daha sonra Refail Bey, *Nargin Faciası*'nı yazdı. *Nargin Faciası*'nı yazarken tam beş yıl tarihî arşivlerden araştırmalar yaptı. Tarihî bilgileri, belgeleri ve materyalleri elde ettikten sonra tam bir yıl içinde bu tarihî dram eserini yazdı. Yazdıktan sonra, birçok yerle bu konu hakkında alakamız oldu. Ama umutsuz bir halde kaldık. Ve hamt olsun Allah'a bu eser, geçen yıl ışık yüzü gördü. Azerbaycan Millî Dram Tiyatrosu'nda sahneye konuldu. Azerbaycan Millî Dram Tiyatrosu'nun oyuncularını bu oyunda oynadılar. Çok da güzel oldu. Türk sefirliğinden üst düzey önemli insanlar gelip izledi ve çok beğendiler. Türk sefiri Refail Bey'i misafir etti ve sohbet ettiler. Sefir Bey, Refail Bey'e sorular sordu. Ne güzel yazmışsın, dedi. Bunu nasıl yazdın diye sordu. Refail Bey de her şeyi tek tek anlattı. Tam beş yıl araştırma yaptığını, bir yıl içinde yazdığını ve bir müddet evde beklediğini söyledi. Daha önce nereye gitmişsek bütün kapılar yüzümüze kapanmıştı. Hamt olsun, demek ki Allah'ın da bir bildiği, bir tedbiri varmış. Nuri Paşa hakkında da bir eser yazmış ama ben onu henüz okumadım.

Yaşar Sözen: Ben de daha yeni okudum. Muhteşem bir eser.

Nazim Necafov: Maşallah, benden ileridesin. Artık ben, bu eserin varlığından haberdarım. Nuri Paşa da çok önemli bir konudur. Nuri Paşa ve Kafkas İslam Ordusu bizim için büyük bir gurur kaynağıdır. Büyük bir arzudur, büyük bir dayanaktır. Nuri Paşa ve Türk ordusunun burada çektiği eziyetler, verdiği şehitler, Azerbaycan'ın bütün bölgelerinde Türk ordusuna katılan Azerbaycan Türkleri bunları unutmak mümkün değil.

Nuri Paşa, Türk kardeşlerimiz ve Nuri Paşa'ya destek veren Azerbaycan Türkleri olmasaydı, bugün çok kötü bir vaziyette olurduk. Nuri Paşa'nın ilk mekânı Gence şehri olmuştur. Harekât Gence'den başlamıştır. Daha sonra Bakü'ye gelip, Bakü'yü kurtarmışlardır. Bakü'de ve birçok yerde büyük kırgınlar ve katliamlar oldu. Nuri Paşa, insan cesetlerini gördüğü zaman gözyaşlarını saklayamamıştır. Çünkü onlar Gence'den dövüşe dövüşe gelene kadar, Ermeniler burada binlerce insanı katletmişti. Ama Türk ordusu Bakü'ye geldiğinde Ermeniler kaçıp gittiler. Nuri Paşa ve Türk ordusu, kardeşleri için çok büyük eziyetler, zahmetler çekti, şehitler verdi. Ama sonunda Bakü, bağımsız oldu. Şimdi bakın, bugün Refail Bey, böyle bir eser yazıyor. Demek ki tarih bir daha tekrarlanıyor. *Nargin Faciası*'nı izlemeye gelenlerin yüzde doksan dokuzu, bu olayı bilmiyordu, bu olaydan habersizdi. Bana soruyorlar bu eser kimin, bu eseri kim yazmış? Mikail Müşfik mi, Cafer Cabbarlı mı, Ahmet Cevat mı? Dedim ki yok, onların eseri değil. Bu, *Nargin Faciası*. Bunu Refail Oğuztürk Dağlı yazdı. Bu nasıl bir facia, nasıl olur, neden bizim haberimiz yok diye soruyorlar. Ama ben biliyordum. Çünkü daha önceden eseri okumuştum ve haberim vardı. Bana soran bütün insanlara tek tek anlattım. Yani burada, Azerbaycan'da yaşayan insanlar bunu bilmiyor. Biz, bu tarihten ve bu olaylardan habersiziz. Allah size güç versin, kaleminize kuvvet versin. Kızıl kalem sahibi insanlar, bu tarihi, bu olayları ortaya çıkardılar. Allah'a şükürler olsun ki, bu eser toplumumuzda, devletimizde tiyatroya konuldu, sahnelendi. İnşallah *Nuri Paşa*, bundan da muhteşem olur, güzel olur. *Nuri Paşa* da en kısa zamanda sahneye konulur. Allah, Refail Bey'e ve size can sağlığı versin. Gelip bizimle görüştünüz, çok teşekkür ederim.

Yaşar Sözen: Asıl siz değerli vaktinizi ayırdınız. Ben, teşekkür ederim.

Nazim Necafov: Ben, teşekkür ederim.

3.2. Metinler

3.2.1. Turan Danışır

Birge dalğalanan bayraqlara bak,
Her bayraq şerefli dastan danışır!
Bir ümid bürümüş müqeddes yurdu.
Vüsal duyğusuyla zaman danışır!

Bir serhedd yokdursa mehebbetime,
Kimse tuş gelmesim qoy nifretime.
Tekebbür de yaddır merd hisletime,
Menin menliyimden cahan danışır!

Bir Türkoğlu kimi açıb gözümü,
Haqqın terefinde gördüm özümü,
Adiller derk eder doğru sözümü,
Çünkü Türk dilinde iman danışır!

Dönüb heqiqetler amansız sele,
Daha meydan vermez bir yaman dile!
Türk qardaşlarıyla tutub el-ele,
Azerbaycan adlı mekân danışır!

Qardaşlıq eşqinden doğan niyyetin,
Seadet menzili bulunmaz çetin!
Cemlenib diqqeti beşeriyyetin,

Bu gün erler yurdu Turan danışır! (*Sızan Hakikatler, s:353*)

3.2.2. Soruş

Sayad-Hızır yurdu Türk oylağıdır,

Altı ağaç, altı tözümden soruş.

Tuğumdan, tamğamdan hatireler var,

Alovumdan qalan közümden soruş!

Tülkü toplantısı teleler qurdu,

Arslan elatını gizlince vurdu,

Haraba qoydular müqeddes yurdu,

Derdi mende olan dözümden soruş!

Yad oğlu ölse de ‘‘Türkem’’ söylemez!

Elatsız yurdumda torpaq göylemez,

Göysüz yaylaqlarda eller köylemez,

Deremden, dağımdan, düzümden soruş!

İntizar oysa da qelbimi helvet,

Meni sındırmadı bu uzun hesret.

Cesur hisletime yaddır şikayet,

Könlümün içini gözümden soruş!

Merkli yağılar açsa da savaş,

Qeyretim önünde durmaz başa-baş.

Meni düşmenimden soruşma, qardaş,

Sen meni gel benim özümden soruş! (*Sızan Hakikatler, s:354*)

3.2.3. Haqq Tanrım

Türkem! Tanrım meni uca yaratmış,

Hünerim önünde bulunmaz hüner!

Açılsın tarihi beşeriyetin,

İsmimle beraber yazılmış zefer!

Haqq Tanrım, ismime deymesin zerer!

Veten sularına aksa da qanım,

Torpağın uğrunda çıksa da canım,

Yeter ki, var olsun azad mekânım,

Bir ana, bir çocuq duymasın keder!

Haqq Tanrım, elime deymesin zerer!

Uçaram göylerde terlanlar kimi,

Gezerem torpaqda aslanlar kimi,

Coşaram sevgimden ümmanlar kimi,

Sevgim müqeddesdir vetenim qeder!

Haqq Tanrım, yurduma deymesin zerer!

Ay-ulduzlu bayraq-ruhuma qıda,

Onun varlığına varlığım feda!

İhtiyarsız qopur dilimden nida,

Yaşa Türk elleri, yaşa behtever!

Haqq Tanrım, dilime deymesin zerer!

Açıq bir kitabdır benim suretim!
 Çünkü edaletden doğar niyyetim,
 Mertlik timsalıdır uca milletim,
 Senden dilek diler bu er oğlu er,
 Haqq Tanrım, yurduma deymesin zerer!
 Haqq Tanrım, dilime deymesin zerer,
 Haqq Tanrım, elime deymesin zerer! (*Sızan Hakikatler, s:490-491*)

3.2.4. Gece Bir Aypara Yardı Zülmeti

Gece bir Aypara yardı zülmeti,
 Odur bayrağımız göyde sureti!
 Onun nuru ile nurlandı gece,
 Dedi: ‘‘Dan ulduzu doğar indice!
 O, qızıl Güneşden getirer heber...’’
 Açılar yurdumda ebedi seher!
 Al renge boyanar sonsuz üfüqler,
 Bezeyer seheri qızıl şefeqler!
 Bu zorlu sınaqlar çok çekdi, düzü...
 Mutluydu bu nurlu gecenin özü!
 Çekil ey qaranlıq, bitsin intizar,
 Çekil! Her zülmetin bir seheri var!
 Yandırır-baksa da hesretler meni,
 Zerrece eymedi zülmetler meni.
 Öz ulularımın fehr etdiyimtek,
 Adımla fehr etsin neslim de gerek!

Ne imiş menimçün hünerli zefer,
 Adımı, haqqımı derk etdim eger?!
 Ey sentim eksine esen ruzigar,
 Mene de veribdir Tanrı ihtiyar!
 Bilirsən, Oğuzam, Türkem, Azerem,
 Coşqun Qara deniz, odlu Hezerem!
 Bir dağ çayıyam ki, sellerim yatmaz,
 Qarşımda duranı tarih yaşatmaz.
 Qüdrətli Tanrım var-ebedi ve tek,
 Kitabım Quarandır-her elme özek!
 Öyle Elim var ki, eller haqanı,
 Öyle Dilim var ki, diller haqanı!
 Ele bayrağım var-ulu sancaqdır,
 Zülmetin bağına sancılacaqdır!
 Ele bir yurdum var-Müqəddes diyar,
 Her bir zerresinde şəhid qanı var!
 Öz dinim, öz dilim, öz âdetim var,
 Türk adlı möhtəşəm bir milletim var!
 Sönmezdür içimde bu od, bu atəş,
 Vetene eşqimden nur alır Günəş!
 Tanrıya sevgimlə dövr edir heyat,
 Türksüz mehverindən sapar Kâinat! (*Sızan Hakikatler, s:492-493*)

3.2.5. Veten Sevgisi

O, benim canımda, o, qanımdadır,

İrsi nemetimdir veten sevgisi!

Eslimden aldım ki, neslime verim,

Ulu âdetimdir veten sevgisi!

Her bir tereddüdüm onunla bitmiş,

Her çetin anımda imdada yetmiş!

Ruhumu zirveler fatehi etmiş,

Sebrim, zehmetimdir veten sevgisi!

Sevgimle derk edir qelbimin gözü,

Onunla seçirem eyriden düzü!

Yurdun istehkamı, milletin üzü,

Medeniyetimdir veten sevgisi!

Paklığında geldi qelbime iman,

Hifz etsin yurdumu uca Yaradan!

Vetendir Cennete yol açan mekân,

Ebediyetimdir veten sevgisi!

Semalardan aydın, saf sudan duru,

Her cesur üreyin fehri, qüruru,

Qolumun teperi, gözümün nuru,

Söz kerametimdir veten sevgisi! (*Sızan Hakikatler, s:520*)

3.2.6. Könlüm

Tanrını unutma, vatenini sev,
 Yükselik göylere biz qoşa könlüm!
 Hemd olsun Tanrıya, doğrunu seçdin,
 Sevgisiz dönerdin bir daşa könlüm!

Zerre yer ayırma şeytanlar için,
 Yaz, yarat derk eden insanlar için,
 Ebedisen bütün dövranlar için,
 Sınağı zeferle vur başa, könlüm!

Bu yoksul dünyada aktarma cennet,
 Yalarda qalarsan sıkdıqca qürbet.
 Ev için, el için çekilen zehmet,
 Dergahda da geler, bil, hoş könlüm!

Göylerde heyelim, yerde ayağım,
 Kebe qiblegahım, vaten dayağım,
 Resul müjdesine oldu sorağım,
 Sen beledçim oldun birbaşa könlüm!

Bir olan Tanrıya ibadetinle,
 Vetene, halkına sedaqetinle,
 Oğuz ordususan söz senetinle,
 Yenilmez başbuğsan, han, paşa könlüm!

Teqva hikmetinden alıb iqtidar,
 Senet zirvesinde tutmuşam qerar,
 Seni derk etmeyin öz meqamı var,
 Meçhul da deyilsen sirdaşa könlüm! (*Sızan Hakikatler, s:521-522*)

3.2.7. Vetenim Menim

Vahid Tanrımızın bize verdiyi,
 Müqeddes nemetdir vetenim benim!
 Tanrı nemetine şükr edirem men,
 İlahi qismetdir vetenim benim!

Qedirbilen övlad olsam vetene,
 Cennetin qapısı açılar mene.
 Eger sual versen, deyerem sene,
 Yerdeki cenetdir vetenim benim!
 Müqeddes nemetdir vetenim benim!
 İlahi qismetdir vetenim benim!

Elden inciyerek batıb günaha,
 Gezmerem qürbetde seadet daha,
 Hemd olsun Tanrıma, vahid Allah'a,
 Özü seadettir vetenim benim,
 Müqeddes nemetdir vetenim benim!
 İlahi qismetdir vetenim benim!

Her düzü, deresi, her uca dağı,
 Her serin bulağı, her yaşıl bağı,
 Her güllü, çiçeyi, zerre torpağı,
 Ruzi-bereketdir, vetenim benim!
 Müqeddes nemetdir vetenim benim!
 İlahi qısmetdir vetenim benim!

Köksünde besleyer istedadları,
 Yetişer en dahi söz ustaları,
 Cahanda bellidir bir-bir adları,
 Söze şerafetdir vetenim benim!
 Müqeddes nemetdir vetenim benim!
 İlahi qısmetdir vetenim benim!

Adı Azer beydir, özünü öymez,
 Qonşu qapıları şer ile döymez,
 Yağı düşmenlere esla baş eymez,
 Merdliye ibretidir vetenim benim!
 Müqeddes nemetdir vetenim benim!
 İlahi qısmetdir vetenim benim!

Dostluqda, dar günde vefası belli,
 Dağının, bağının sefası belli,
 Sırlı suların şefası belli,

Derin bir hikmetdir vatenim benim!

Müqəddes nemətdir vatenim benim!

İlahi qismətdir vatenim benim!

Dağları başına ağ örpek atıb,

Hezer gözelliye gözəllik qatıb.

Her qarış torpaqda bir tarix yatıb,

Sirli səltenətdir vatenim benim!

Müqəddes nemətdir vatenim benim!

İlahi qismətdir vatenim benim!

“Azer Bey” yurdudur vatenim deyə,

Şükr edib açırım elime göyə.

Haqdır ki, Tanrıdan hər Oğuz beye,

En ümdə rehmetdir vatenim benim!

Müqəddes nemətdir vatenim benim!

İlahi qismətdir vatenim benim! (*Cənnət Kapıları, s:204-205*)

3.2.8. Hızı

Böyük Qafkas üstündə meğrur diyarımdır Hızı,

Gözəlliklər məskəni, solmaz baharımdır Hızı.

Doğma Azərbaycanın sirlərlə zəngin guşəsi,

Hızır peyğəmbər yurdu-fehrim, vüqarımdır Hızı!

Tanrının behş etdiyi Tanqru dağından al heber,

Desin: ‘‘Yafesden beri tek vefadarımdır Hızı!’’

Dühalar kaynağı, Türk’ün çeşmesi, pak bir mekân,
Köksünde gövher yatan hezinedarımdır Hızı.

Şiroğuz Beşparmağı tac koydu dağalar başına,
Azer beydir, şah mekândır, tacıdarımdır Hızı!

Doğma Turan üzerinde hey esen, pervazlanan,
Ruh veren, vehdet yayan bir ruzigarımdır Hızı!

Dil benim, Turan benim, din benimdir, millet benim,
Refailem, Azerem, sanma civarımdır Hızı! (*Cennet Kapıları, s:13*)

3.2.9. Azerbaycan Vahid Gerek!

Hökmüm sürmesin cehalet! Azerbaycan vahid gerek!

İşıqlansın qatı zülmet! Azerbaycan vahid gerek!

Qarabağda elim qaldı, qelb evime ağrı saldı,

Yetmezmi bu ağrı, zillet? Azerbaycan vahid gerek!

Tebriz Araza da bakmaz, aramızdan su da akmaz,

Hökm et o tay, bu tay millet-Azerbaycan vahid gerek!

Bir İrevan yurdum vardır, babalardan yadigârdır,

Övladım üçün emanet-Azerbaycan vahid gerek!

Sözüm qanadlı at çapar, Derbendde ünvanın tapar,
Bu minvalla budur niyyet-Azerbaycan vahid gerek!

Haqq ile reftaram bu gün, sülhe terefdaram bu gün,
And olsun, yeter nehayet-Azerbaycan vahid gerek!

Refailem, sözüm-vehdet! Mübarizindir seadet!
Bizimledir Haqq, edalet-Azerbaycan vahid gerek! (*Cennet Kapıları, s:15*)

3.2.10. Vetenim Doğma Azerbaycandır

Tanrıdan qismet olubdursa mene hikmet eger,
Olmaz imanıma uyğun etmesem cüret eger!

Yol, mekân belli, zaman belli, zefer-Tanrımdan,
Haqqı aşkar elemekdirse tamam niyyet eger!

İnşaallah! Çetin olmaz! Yolumuz nurlu olar,
Gece-gündüz çekilibdir bu yolda zehmet eger!

Nece men sevmeyim öz yurdumu, öz milletimi,
Möhteşem ruhum üçün cılızdırsa qürbet eger!

Öldü Şirvan şeheri, ölmedi Şirvani sözü,
Qoru haqq şairini varsa bu cür ibret eger!

Nezmimin zövqünə heç zerrece şübhəm yokdur,
Vereler sidqi-ürekden düze düz qiymet eger!

Şirvani, Füzuli, Nesimidir ustad kökümüz,
Menden de qalma nigaran-budur irsiyyet eger!

Vetenim, hakqım ezizdir, dilim, İslamım eziz,
Dahi olmaq ne imiş, varsa bunca nemet eger?!

Bu Oğuz-Türk dili, Azer dili-fateh dilidir,
Sülh üçün bal kimidir pak olsa ünsiyyet eger!

Qoruyur Tanrı Türk'ü-tarihi bir şanlı eser,
Yaşadır varlığıyla merdliyi bir millet eger!

And olsun, yene Türkoğlu kimi önde menem,
Âdem övladı kimi bulsa beşer vehdet eger!

Ey Refail, vetenim, doğma Azərbaycandır,

Bu tezadlarla dolu Yerde varsa cennet eger! (*Hazreti Zul Kar Neyn, s:12-13*)

3.2.11. Halqın Seheri (İki Hisseli Poema-İyirmi Yanvar, Şəhid)

3.2.11.1. İyirmi Yanvar

Sovetler ölkəsi-şerden törenen bir zülmet,

İnsan sümükleri üstünde qurulmuş dövlət!

Beşikde iken azad yurdumu udmuş bu ilan,

Dinimi, âdetimi eyledi betninde nihan.
 Bu ‘‘İttifaq’’ deyilen qefesde tapdıqca meqam,
 ‘‘Pantürkist’’ deyib istintaqa verdikçe hitam,
 Belke comerdliyi boğsun deye al qanlarda,
 Belke silsin deye yaddaşları zindanlarda,
 Cavada, Cavide, genc Müşfiqe qıymış bu ilan,
 Qıvrılıb her defe hayqırdı ki: ‘‘Qurban! Qurban!’’
 Din, Quran oldu yasaq, söküldü mescidlerimiz,
 Qaldı sürgünlere meruz neçe zahidlerimiz.
 Bele bir zülmeye qerq olsa da hürriyetimiz,
 İçinde yaşatdı azadlığı er milletimiz!
 İllere, aylara, dar günlere gerdikce sine,
 Min-min edamlara, sürgünlere gerdikce sine,
 Döndü al qanlara dâhilde gizli gözyaşımız...
 Atadan övlada irs oldu bu qan yaddaşımız.
 Qurtuluş yoksa eger sonucda aşkarlıqdan,
 Fayda gelmez sürekli hiyle ve qeddarlıqdan,
 İstiqlal eşqi dönüb ateşe yandırdı ele,
 Demir sütunları imperiyanın döndü küle!
 Qalkdı istiqlal üçün millet Azerbaycanda,
 Durdu milyonlar ile, el-ele bir meydanda.
 ‘‘A-zad-lıq!’’ deye yerden göye yükseldi Bakı!
 Bu qetiyyetle ki, vehdetle ki dirçeldi Bakı,
 Sökdü işğalçıların polad mehecçerlerini,

Titretdi Moskvada Sovetin rehberlerini!
 Durmadam emr verdiler qıcıyıb dişlerini:
 ‘‘Kommunist generallar bilirlər öz işlerini.
 Dağıdıb mehv eleyin bu Azerler ölkesini,
 Bakının birdefelik kesin ‘‘Azadlıq’’ sesini!
 Nece susdurmuşuq Estoniyanı, Litvanı biz,
 Çekoslovakiyanı, her terefi, her yanı biz,
 Nece ki, Polşada Varşavanı boğduq qanda,
 Boğulsun öylece azadlıq Azərbaycanda!’’
 Min doqquz yüz doksanın iyirmi yanvar gecesi...
 Tanklar altında qalan bir şəherin faciesi...
 Yetmezdi kimseye... tedbirle qurulmuşdu bu iş,
 Yetmiş il tecrübelerden keçirilmiş verdiş!
 Büsbütün yer üzünden tecrid olunmuşdu şəher,
 Bele bir mengeneden kimseye çatmazdı heber.
 Halqımız bilse de imperiya qeddarlığını,
 Çekdi qanlı cebbeye yalın fedakârlığını!
 ‘‘Müsteqillik!’’ ve ‘‘Azadlıq!’’ deye geldikçe dile,
 Düzülür yollara millet daha sık sefler ile.
 Tuşlayıb gur projektorları artıq hedefe,
 Yürüyür zehmli tanklar şəherde her terefe.
 Ataş açdıqca aramsız yene tanklar yürüyür,
 Torpağı, divarları, yolları al qan bürüyür.
 Yağdıqca her yana odlı qurğuşundan leysan,

Yıkılır yollara hey sayısız-hesabsız insan.
 Gelir piyada qoşun teknikalardan aralı,
 Öldürür süngüsüyle her ne qeder var yaralı.
 Olarmı şamil edim cellada ‘esger’ adını,
 Gözbeğöz ateş açıb vurur yıkılmış qadını?!
 Varmı çaqqal dişi qisminde süngüsünde şeref,
 Yaralanmış gencin köksünde seçmişse hedef?!
 Hansı hisslerden itirmiş ki, cellad başını,
 Tutulur ateşe her tecili yardım maşını...
 Bu İblis ordusunun şerdir ezelden emeli,
 Allah’ı inkâr eden felsefelerdir temeli!
 Bu İblis ordusunun yumub tekebbür gözünü,
 İqtidar sahibi, güc sahibi sanmış özünü.
 Olsaydı İblise sadıqliyinde bir şübhe,
 Olmazdı bunca qanlı qeyri-beraber cebhe.
 Yoksa qırdıkca da qırmazdı silahsız halqı,
 Tırtıllar altında salmazdı günahsız halqı.
 Fani dünya ki, verir qorkağa herden fūrset,
 Vehşilik labüd olurmuş pozulurken nisbet!
 Ne qeder olsa da tedbirli, hiyleger, qeddar,
 Uzun olmaz yalanın dövranı, mütleq sonu var!
 Puç oldu arzusu imperiya rehberlerinin!
 Yetmezdi qüdrete imperiya esgerlerinin,
 Müqeddes arzuların, duyğuların qüdretine,

Bu şehid köyneyi geymiş bir elin vehdetine!
 Ebediyyet zirehinden tokunulmuş bu libas,
 Yükselen bayraq olub yaratdı göylerle temas.
 Ele bir qüvvedir ki, könüllerde Haqqa inam,
 Çökdürüb zülmü dize, yaradar dövranda nizam.
 Bu İblis ordusu zülmetde boğarken şeheri,
 Yardı zülmetleri, mehv eyledi halqın seheri.
 Al şefeqler alınca iqtidarı zülmetden,
 Dinsiz, Allahsız ordu dondu qaldı heyretden!
 Sübhü doğmuş Güneşin nuruna vermiş qüdret,
 Şehid övlatlarının defnine qalkan millet!
 Sübhe qüdret yetişib ‘’Tanrı’’ deyen dillerden,
 Şehid mezarları üstünde qerenfillerden!...
 Yırtılınca perdeler qalmadı pünhanda yalan!
 Zülmet esgerlerini zülmete qaytardı zaman! *(Sızan Hakikatler, s:516-517-518)*

3.2.11.2. Şehid

Yene qelbimde qarışmış ağır hüzn ile qürur,
 Bürüyür ruhumu bir sevgi, düşündükçe şüür.
 Bir terefdən bu ağır facienin derdi derin,
 Bir terefdən de şirin duyğusu müdhiş zeferin...
 Halqa sarsılmaz inam behş eleyibdirse eger,
 Şehitlik ezmine uyğunmu bu matem, bu keder?!
 Ağlayıb sızlama, bedbinliyi terk eyle könül!
 Bu şehid zirvesinin elmini derk eyle könül!
 Şehidin ruhunu incitme bu mezlumluq ile,

Deli dönmezliyi irs eyle nesilden nesile!
 Bir sübutdur özü ki, Haqq sözünün hikmetine,
 Akışır el şehid mezarının ziyaretine.
 Şehid ölmez! Şehid ölmez! Dirilerden diridir!
 Ünvanı seven gönüller, mezarı and yeridir!
 Yok beşer içre var olmaqda, yaşatmaqda tenin,
 Ey şehid, sen döyünen qelbisen azad vetenin!
 Bu mezardır en müqeddes yeri yurdun, mekânın,
 Bu mezar deyil hüduklarında vaktın, zamanın.
 Ebediyyet yeridir! Ucalıb Dergâha şehid!
 İnamlı gönülleri bağladı Allah'a şehid!
 Ey şehid! İsmine bend oldusa qan yaddaşımız,
 Tanrıdan qeyrisinin önünde enmez başımız!
 Bu mezar daşları çergeyle düzölmüş şüheda,
 En gözəl nemeti Azadlıq üçün verdi feda!
 Bu fedakârlığı derk etmiş eger bir millet,
 Ebediyyen daha Azadlığa qalmaz hesret!
 O azadlıq Güneşinden ki nurlanıb vetenim,
 Qürub etmez! Yer alıb çünkü bayrağında benim!
 Ey veten! Daimidir bunca müqeddes zeferin,
 Daha zülmetlere qerq olmayacaqdır seherin!
 Ulu Türk çeşmesi bağrında qaynayan mekânım,
 Seadetinden alır qüdreti Türküm, Turanım!
 İgid övlad nesib etmiş sene Haqq hilqetden,

Seni Allah qorusun her cüre pis niyyetden! (*Sızan Hakikatler, s:519*)

3.2.12. Çanaqqala Zeferi

Çanaqqaladır bura-doğma, güzel, şanlı mekân!

O qeder şanlı ki, olmaz tayı durduqca cahan!

Bu laciverd sulara, dağlara bak, düzlere bak,

O qehremanlığa şahidlik eden izlere bak!

Bu veten zerresi haqqında düşündükçe düşün,

Çok büyük hikmeti vardır bütün insanlıq için!

İşgal altında iken ekseren eller, obalar,

Son ümid yurduna cemlendi müqeddes babalar.

Sayı yüz minler olan düşmen alıb her terefi,

Bu iblis ordusunun bellidir artıq hedefi.

Dediler: ‘Nehayet ki, Türk’ü zeifletdi zaman,

Mehv edin, vurun, kırın, vermeyiniz Türk’e aman!

Ne qalıp?! Ordusu acdır, topu az, sürsatı az,

O köhne silahları esla bugünçün yaramaz!

İndi İstanbul’u zebt etmeye var qüdretimez,

Çok da çekmez... bürüyer âlemi şan-şöhretimiz!’

Hegemon ölkelerin diktesi altında hemen,

Cahanın dört terefinden tökülübdür düşmen.

Admirallar generallar qoyulup işde başa,

En möhteşem gemiler gönderilibdir savaşa.

Heybetli topları sahilleri vurduqca vurur,

Ateşin hikkesine qayalar, daşlar ovulur.

Düz bir ay...mermi yağır, sel kimi geldikçe gelir,

anaqqala yurdunun bağrını deldikce delir.
 Düşmenin bir gemisi dâhil olarken boğaza,
 Asan zefer arzusu getdi tamamen güdaza.
 Gördüler bir daha Türk esgerinin qeyretini,
 Duydular her topunun mermisinin şiddetini.
 Gemi çökdü...boğazın dar yolu bağlandı tamam,
 Tekebbür ile gelen orduda sarsıldı inam...
 Başqa bir herbi gemi, minaya düşmüş... dayanır,
 Daha üç-dört gemi de od tutup ateşle yanır...
 Beli... tezlikle bütün aleme seslendi heber,
 Dediler: ‘‘Möcüzedir... qazandı Osmanlı zefer!
 Bu qeder zeif bir durumda olan dövlete bak,
 Ordular önünde meğrur dayanan millete bak!’’
 Amma düşmen ölkeler durmadı bir yerde rahat,
 Meslehetler etdiler, verildi her cür hesabat.
 Bir de İstanbul arzusıyla nizamlandı qerar,
 Piyada qoşun yürütmekle tamamlandı qerar.
 Yeniden hücum çekdiler ulu Türk ellerine,
 Gemiler yakınlaştı denizin sahillerine.
 Düşmen esgerleri İstanbul’u almış hedefe,
 Sayı beş yüz min olar, belke de çokdur bu defe.
 Dayan ey şer esgeri! Bu yol bir ecel yoludur,
 Bu ayaq basdığın yenilmez el Geliboludur!
 Dayan ey şer esgeri! Önde alınmaz qaladır,

Size bir qan çanağı-bu yerler Çanaqqaladır!
 Eger aldatmasaydı sizleri ecdadlarınız,
 Olmazdı Türk ile meydanda bu feryadlarınız.
 İman, inad ve sevgidir ulu Türk'ün temeli,
 Haqqın uğrunda savaşdırsa, cihaddır emeli!
 Ne qeder bu fani dünyada iblisin şeri var,
 O qeder önünde er milletimin esgeri var!
 Ey heqaretle, silahlarla cumanlar, eşidin,
 Ey benim memleketimden pay umanlar, eşidin.
 Turanın zerre qeder "pay" deyilen torpağı yok,
 Nisbette az sevilen qışlağı yok, yaylağı yok.
 Bu heqiqetleri tarih boyu görmüş gözünüz,
 İbret almaq yerine tehrif edirsiniz özünüz.
 Sahta tarih yazırsa qelb evi berbadlarınız,
 Haqqa düşmen kesilir temelden övladlarınız!
 Yalancı tarihe mezlum kimi düşmüş adınız,
 Öz hiylegerliyinizdir sizin öz celladınız!
 Bizim her övladımız haqqı eşitmiş babadan,
 Öyle bir sert qayadır-qopmaz eziz el-obadan!
 Ey veten oğlu eşit, ot kökü üstünde biter,
 Unutma Tanrını sen, haqqı bilen haqqa yeter.
 Bu veten qismi ki, endirmemiş haqq bayrağını,
 Çanaqqaladır bura-öp daşını, torpağını.
 Burda minlerce şehid ünvanı, minlerce mezar,

En lvi duyğuların en uca bir zirvesi var.
 Heyatda bir emel olmaz bu şhadetden uca,
 Kimse bilmez bir ibadet bu ibadetten uca!
 Bir Turan qismi ki, qucmuş onu haqqın rehmi,
 Onu tam duymağā yetmez bele insan fehmi.
 Bire min yükselirse lvi duyğular her dem,
 Bu müqeddes mekânın qoynuna qoydukca qedem,
 Büsbütün varlığıyla derk edir her yoldan ten:
 ‘‘Canından nemlidir lde her Türk’e veten!’’
 Onu tek tanrımız Allah bize behş etmiş eger,
 Ulu Türk milletinin haqqıdır bu şanlı zefer! (*Vahdet Hasreti, s:59-60-61*)

3.2.13. Bayraq

Ey semalarda szen, dalğalanan bayraqımız,
 Temelindir, dayağındır bu veten torpağımız!
 Tanrının behşidir bu torpağā qüdret, bereket,
 Bu veten torpağı vermiş sene sonsuz ezemet!
 Ey şanlı bayraqı pak, azad Azərbaycanımın,
 Haqqın uğrunda zefer bayraqısan meydanımın!
 O yaşıl rengin eziz İslam’ın ifadesidir,
 En büyük haqqı beyan etmek onun qayesidir!
 Düşünen her beşer ihlasıdır İslam dinimiz,
 Paklıq, gzelliyn hilasıdır İslam dinimiz!
 Bu yol âlemlere şefqet ve seadet yoludur,
 Sevgi, qardaşlıq, edalet ve mehebbet yoludur!
 Ucal ey bayraqımız bir daha göylerde ki sen,

Temelindir bu gözəl nemete layiqli veten!
 Ayların sultanı bir aypara vermiş ki sene,
 O Qedr möcüzəsindən yere nurlar elene!
 O hemen Dan ulduzundur, geceden sübhe qeder,
 Nurlanıb, şölələnilib hezrete geldikçe heber!
 Yaşıl üstündeki al rengine baktıkca senin,
 Sandım-al gülleridir yazda yamyaşıl çemenin.
 Bunca al reng ile seslendi müasirliyimiz,
 İnamla, haqq ile beslendi müasirliyimiz.
 İnkişafdır, tereqqidir bu yolda niyyetimiz,
 Millî köklerden alınmış gücümüz qüdretilimiz!
 Bir elin, bir ölkənin elmi mükemmelse eger,
 Labüddür önünde, her adımında şanlı zefer!
 Kimliyimden danışsın mənə, geldikçe dile,
 Ulu Türk bayrağısan zirvede göy rengin ile.
 Üçrengli bayrağımla budur mühteser hitabım,
 Haliqim Tanrı, köküm Türk ve Qurandır kitabım!
 Sarsılmaz esla dâhilimde mənim haqqa inam,
 Dosta sadıqlıyım de bellidir âlemde tamam.
 Hem sözde, hem emelde bellidir aşkarlığımız,
 Numunedir cahanda sülhe terefdarlığımız.
 Amma haqsızlık eden gözlemesin bizdən aman,
 Qurtuluş tapmayacaq haqq ile maydanda yaman!
 Bir tükenmez hezinedir elimin her bucağı,

Dünyaya ziya, nur saçan medeniyyet ocağı!
Üçrengli bayrağı ey şanlı Azərbaycanımın,
Layiqli timsalısan kimliyimin, ünvanımın!
Tanrım Allah qorusun temsil etdiyın veteni,
Ötürek nesil-nesil en ucalıqlarda seni!
Yaşasın milletimiz, dilimiz durduqca cahan,
Yaşasın azad Azərbaycanımız, doğma mekân! (*Bayrak, s:1*)

SONUÇ

Sonuç olarak Refail Oğuztürk Dağlı, Çağdaş Azerbaycan edebiyatının şair, yazar, tarihçi, ilim, sanat ve fikir adamı olarak en önde gelen şahsiyetlerinden biridir. Oğuztürk'ün bugüne kadar Çağdaş Azerbaycan edebiyatına kazandırdığı birçok şiiri, tarihî ve dinî poeması, ilmî eserleri, sanatlı ve ilmî film senaryoları vardır. Çalışmalarını büyük bir titizlik ve heyecanla sürdürerek yazmaya ve yaratmaya devam etmektedir. Zaten Oğuztürk'ün şu ana kadar yaptığı bütün çalışmaları hakkında tezimizde ayrıntılı olarak bilgi verilmiştir.

Çalışmamızın temel amacı Türklük ve Türk dünyası için varlığı, kişiliği ve eserleriyle çok değerli bir yere sahip olan Refail Oğuztürk Dağlı'yı, başta Türkiye olmak üzere bütün Türk dünyasına tanıtmaktır. Bugün bu amacın gerçekleşmesinin verdiği mutlulukla çok gururluyuz. Şu ana kadar Oğuztürk ve eserleri ile ilgili ne Türkiye'de ne de Türk dünyasında herhangi bir çalışmanın yapılmış olmaması yazdığımız tezi daha kıymetlendirmekte ve kendine özgü hale getirmektedir. Çalışma sürecinde öncelikle Oğuztürk'ün hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri konusunda ayrıntılı bilgi verildi. Oğuztürk'ün bütün eserleri titiz bir şekilde incelenerek özellikle şiir ve poemaları yapı ve tema bakımından detaylı olarak değerlendirildi. Zaten tezimizin ana mevzusu şiir ve poemaların tema ve yapı bakımından incelenmesiydi. Şiir ve poemalarda üç başlık altında (Dinî, Millî ve Toplumsal Değerler) toplam otuz beş tema tespit edilerek, verilen metin örnekleri ile detaylı bir şekilde anlatıldı. Oğuztürk'ün şu ana kadar yazmış olduğu toplam yirmi üç şiiri, yirmi altı gazeli (gazel başlığı altında şiir), iki tarihî dram eseri, yedi tarihî poema ve beş de dinî poema olmak üzere on iki poeması bulunmaktadır. Yani şair, bu zamana kadar hem sayı bakımından hem de içerik bakımından zengin eserler meydana getirmiştir. Tezimizin metinler bölümünde bu kadar çok eseri yazmak ya da bu bölüm içerisine koymak mümkün değildi. Bundan dolayı metinler bölümüne şairin eserleri içerisinde ön plana çıkan ve önemli olan altı şiir, üç gazel ve üç de poemaya yer verildi. Ayrıca çalışma sürecinde Refail Oğuztürk Dağlı ve yakın çevresi ile şairin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri üzerine yaptığımız röportaj metinlerini de tezimizin içine aldık. Böylelikle çalışmamız her yönüyle gelişti ve daha değerli hale geldi.

Çağdaş Azerbaycan edebiyatında son dönemlerde özellikle *Azerbaycan, Bağımsızlık, Bayrak Sevgisi, Kadın, Tarih, Türkçülük ve Turan, Vahdet-Birlik Düşüncesi ve Vatan Sevgisi* gibi temalar işlenmekte ve ön plana çıkmaktadır. Oğuztürk'ün şiir ve poemalarına baktığımızda bu temalar yoğun olarak işlenir ve hemen kendini gösterir.

Yani şair, Çağdaş Azerbaycan edebiyatında yoğun olarak işlenen konuları eserlerinde işlemekte ve bu konulara yer vermektedir. Belirlediğimiz otuz beş tema içerisinde zaten bu konular hemen ön plana çıkar. Bundan dolayı Oğuztürk, Çağdaş Azerbaycan edebiyatında dönemin ruhuna ve ihtiyaçlarına uygun, ön plana çıkan konuları işlemektedir. Bunun için Oğuztürk, Çağdaş Azerbaycan edebiyatında önemli ve yeri doldurulamaz bir konuma sahiptir. Ayrıca üç başlık altında belirlediğimiz otuz beş tema ve şairin eserleri, Oğuztürk'ün hem kişisel hem de edebî şahsiyet olarak çok yönlü bir şair, yazar, fikir ve sanat adamı olduğunu gösterir ve kanıtlar.

Kısacası Refail Oğuztürk Dağlı, hayatı, şahsiyeti, edebî kişiliği ve eserleriyle sadece Azerbaycan edebiyatının değil, bütün Türk dünyası edebiyatlarının önemli ve değerli bir şahsiyetidir. Yaptığımız bu çalışma bunu ortaya koymuş ve ispatlamıştır. Yaptığımız bu çalışmanın, bundan sonra Refail Oğuztürk Dağlı ve eserleri üzerine yapılacak bütün çalışmalara, araştırmalara ve incelemelere bir temel ve kaynak oluşturacağını ümit eder ve çalışmamızın bütün Türk dünyası için hayırlı olmasını dilerim.

KAYNAKLAR

- Akar M., Deniz S., Bilecik F. (1994). *Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatı*, Yesevi Yayınları, İstanbul.
- Akpınar Y. (1994). *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Aktaş Ş. (2009). *Şiir Tahlili Teori ve Uygulama*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Altaylı S. (1994). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*, MEB Yayınları, İstanbul.
- Aslan B. (2000). *I.Dünya Savaşı Esnasında Azerbaycan Türklerinin Anadolu Türklerine ‘Kardeş Kömeği (Yardımları)’ ve Bakû Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Aşırılı A. (2015). *Nargin: Sarıkamış-Kafkas Cephesi Esirlerinin Dramı*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul.
- Atsız H.N. (2015). *Çanakkale’ye Yürüyüş ve Türkçülüğe Karşı Haçlı Seferleri*, İrfan Yayıncılık, İstanbul.
- Bal H. (2014). *Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Kuruluş Mücadelesi ve Kafkas İslam Ordusu*, İdil Yayıncılık, İstanbul.
- Bozkurt F. (2005). *Türklerin Dili*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Buran A. (2010). *Kurşunlanan Türkoloji*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Buran A., Alkaya E., Yalçın S.K. (2014). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri-1 (Güneybatı/Oğuz Grubu)*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Bünyadov Z. (1993). *Gırmızı Terror*, Bakü.
- Cemşidov Ş. ‘‘Azerbaycan Sözüünün Menşe ve Manası Hakkında’’ (Aktaran: Metin KARAÖRS), *Türk Kültürü*, S.370, s.113-119.
- Çetin N. (2011). *İstiklâl Marşı’mızı Anlamak*, Öncü Kitap, Ankara.
- Çetişli İ. (2004). *Metin Tahlillerine Giriş-Şiir*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Dağlı Oğuztürk R. (2008-2010). *Vatan Sevgisi Film Senaryosu*, Bakü. (CD-ROM).
- Dağlı Oğuztürk R. (2009). *Beşparmak-Hun Seddi Film Senaryosu*, Bakü. (CD-ROM).
- Dağlı Oğuztürk R. (2010). *Bir Millet-İki Devlet Film Senaryosu*, Bakü. (CD-ROM).
- Dağlı Oğuztürk R. (2010). *Aypara Film Senaryosu*, Bakü. (CD-ROM).
- Dağlı Oğuztürk R. (2011). *Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi*, Hazar Üniversitesi Neşriyatı, Bakü.
- Dağlı Oğuztürk R. (2014-2015). *Şehitlik Zirvesi Film Senaryosu*, Bakü. (CD-ROM).
- Dağlı Oğuztürk R. (2015). *Sızan Hakikatler (Oğuzname)*, Hazar Üniversitesi Neşriyatı, Bakü.
- Dağlı Oğuztürk R. (2015). *Vahdet Hasreti*, Hazar Üniversitesi Neşriyatı, Bakü.
- Dağlı Oğuztürk R. (2016). *Cennet Kapıları*, Hazar Üniversitesi Neşriyatı, Bakü.
- Dağlı Oğuztürk R. (2016). *Hazreti Zul Kar Neyn*, AFpoliqAF Matbaası, Bakü.

- Dağlı Oğuztürk R. (2017). *Nargin Faciası Dram Eseri*, Azerbaycan Millî Dram Tiyatrosu, Bakü. (CD-ROM).
- Dağlı Oğuztürk R. (2018). *Nuri Paşa Dram Eseri*, Bakü.
- Dağlı Oğuztürk R. *Bayrak Film Senaryosu*, Bakü. (CD-ROM).
- Demir N. (2016). *Oğuz Kağan Destanı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Durmuş M. (2002). ‘‘Bolşevik İhtilalinden Sonraki Azerbaycan Sahası Türk Edebiyatında Şiir ve Poema’’, *Türkoloji*, C. XV, S.1, Ankara, s.261-267.
- Ekici M. (2000). ‘‘Dede Korkut Kitabı’nda Kadın Tipleri’’, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni 19-21 Ekim 1999 - Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını:209, Kongre ve Sempozyumlar Dizisi:18*, Ankara, s:123-129.
- Elmalılı H.Y. (2017). *Kur’ân-ı Kerîm ve Meâli*, Aktif Dağıtım, İstanbul.
- Ercilasun A.B., Akkoyunlu Z. (2015). *Kâşgarlı Mahmud-Dîvânü Lugâti’t- Türk- Giriş Metin Çeviri-Notlar-Dizin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ercilasun, A.B. (13 Ağustos 2017). ‘‘Azerbaycan Cumhuriyeti Yüz Yaşında’’, *Yeniçağ*.
- Ergin M. (2009). *Dede Korkut Kitabı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- ‘‘Fedakâr İnsan Refail Salman Oğlu Mustafayev’’, (07-22 Temmuz 2011). *Yeni Azerbaycan*.
- Gasımov C. (1997). *Esrin Giyamet Çağı*, Bakü.
- Gasımov C. (1998). *Repressiyadan Deportasyaya Doğru*, Bakü.
- Gasımov C. (1999). *Yaddaşın Berpası*, Bakü.
- Genç İ. (2011). *Edebiyat Bilimi Kuramlar-Akımlar-Yöntemler*, Kanyılmaz Mat. Kağ. ve Amb. San. Tic. Ltd. Şti, İzmir.
- Gökalp Z. (2016). *Kızılelma-Şiirler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Görürüymaz M. (2015). *Türk İslam Kafkas Ordusu ve Ermeniler-1918-*, Babıalı Kültür Yayıncılığı, İstanbul.
- Gündüz T. (2016). *Oğuz Kağan Destanı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Kabaklı A. (2008). *Şiir İncelemeleri*, TEV Yayınları, İstanbul.
- Kaplan M. (2016). *Şiir Tahlilleri-2 (Cumhuriyet Devri Türk Şiiri)*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Karaköse N. (2012). *Afrika Grupları Komutanı Kafkas İslam Ordusu Komutanı Sütlüce Fabrikasının Sahibi Nuri Paşa (Killigil)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Karayev Y. (1999). *Belli Başlı Dönemleri ve Zirve Şahsiyetleri ile Azerbaycan Edebiyatı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Komisyon. (2011). *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Komisyon. (2012). *Yazım Kılavuzu*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Memmedov R. (Aralık 2011-Ocak 2012). ‘‘Hakiki Tarihin İzi İle’’, *Hızı*.

- Mir C. (2000). *XX. Asır Azerbaycan Edebiyatı*, Birleşik Yayıncılık.
- Necefli T., Dedeyev B. (2013). *Azerbaycan Tarihi*, Kafkas Üniversitesi Neşri, Bakü.
- Oğuz M.C. (1994). ‘‘Azerbaycan Âşık Edebiyatında Tür ve Şekil’’, *Millî Foklor*, S.21 Bahar, Ankara, s:25-30.
- Oğuz M.C. (ed.), (2014). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Mehmet Aça, Ankara.
- Özkan N. (1997). *Türk Dünyası, Nüfus, Sosyal Yapı, Dil, Edebiyat*, Geçit Yayınları, Kayseri.
- Özkan N. (2003). *Türk Dilinin Yurtları*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Radloff W. (2012). *Türklük ve Şamanlık*, Örgün Yayınevi, İstanbul.
- ‘‘Refail Oğuztürk Dağlı-Vatan Sevgisi’’, (23-31 Ocak 2012). *Hâkimiyet ve Gelecek*.
- Sakaoğlu S., Duymaz A. (2016). *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Saray M. (1993). *Azerbaycan Türkleri Tarihi*, İstanbul.
- ‘‘Sızan Hakikatler’’, (23 Temmuz 2003). *Ses-Medeniyet*.
- Söylemez O., Azap S (ed.), (2018). *Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatları El Kitabı*, Kesit Yayınları, Sedat Adıgüzel, İstanbul.
- Sözen Y. (2018). ‘‘Azerbaycan’ın Bağımsız Olmasında Türkiye’nin Rolü ve Azerbaycan Edebiyatı’ndaki Yeri’’, *Ümummilli Lider Heyder Aliyev’in Anadan Olmasının 95 ci İldönümüne Hesr Olunmuş Azerbaycanşünaslığın Aktual Problemleri IX Beynelhalk Elmi Konferansın Materialları*, 3-4 may 2018-ci il, Bakı, s:639-641.
- Sözen Y. (2018). *Özel Arşiv, Röportaj Metinleri: Refail Oğuztürk Dağlı, Ziyafet Kasımova, Abbasqulu Necefzade, Namiq Kasımov, Nazim Necafov*, Bakü.
- Yaman E. (2016). *Türk Dünyası Edebiyatı Seçmeler*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Yiğit A. (1996). *Türk Ülkeleri ve Türklerin Yaşadığı Bölgelerin Coğrafyası*, TİSAV Yayınları, Elazığ.

ŞAHİS VE ESER ADLARI DİZİNİ

- 1.Dünya Savaşı Esnasında Azerbaycan Türklerinin Anadolu Türklerine Kardeş Kömeği (Yardımları) ve Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi*, 48
- 1.Dünya Savaşı Esnasında Nargin Adası'nda Türk Esirler*, 48
- Abbas Mirza Şerifzâde, 99
- Abbas Sait, 266
- Abbasqulu Necefzade, ii, 26, 109, 218
- Abdulla Şaik, 11, 266
- Abdurrahim Bey Hakverdili, 11
- Abdülhamit Avşar, 47
- Adam Oleari, 91
- Adil Şah*, 25, 60, 181, 235, 239
- Ağabala Quliyev*, 44
- Ağaoğlu Ahmet Bey, 3
- Ahmet Bican Ercilasun, 236
- Ahmet Buran, 279
- Ahmet Cevat, 4, 26, 49, 98, 249, 250, 307
- Akif Aşırılı, 44, 47
- Akif Quliyev, 41
- Asteğmen Yusuf Ziya*, 44
- Atebetü'l-Hakâyık*, 184, 191
- Ayaz Mutallibov, 7
- Aypara, iii, iv, 21, 30, 36, 92, 94, 95, 159, 160, 173, 214, 232, 304, 311, 334
- Az i Ya*, 85
- Azad Şükürov, 92, 94
- Azerbaycan Cümhuriyeti*, 47
- Azerbaycan İstiklal Mücadelesi*, 47
- Azerbaycan İstiklal Mücadelesinden Hatıralar*, 47
- Bahtiyar Şerifzade, 92
- Bakış Elekberov, 241
- Başçavuş Fikri Şakir*, 44
- Başçavuş Hüseyin Hilmi*, 44
- Başçavuş Yusuf İbrahim*, 44
- Bayrak*, 25, 96, 97, 101, 104, 154, 155, 156, 157, 158, 257, 331
- Beşparmak-Hun Seddi, iii, iv, 30, 31, 76, 77, 83, 90, 92, 93, 94, 334
- Betül Aslan, 48
- Bingür Sönmez, 47
- Bir Millet-İki Devlet, iii, iv, 92, 94, 334
- Bir Neslin Dramı*, 48
- Bir Teyyarecinin Anıları*, 48
- Birinci Dünya Muharebesi'nde Büyük Devletlerin Azerbaycan Siyaseti*, 47
- Birinci Dünya Savaşında Rusya'daki Türk Esirleri ve Bunların Yurda Döndürülmeleri Faaliyetleri*, 47
- Cabir Novroz, 82
- Cafer Cabbarlı, 5, 11, 26, 56, 81, 98, 99, 106, 250, 289, 294, 295, 307
- Cehennem Adası Nargin*, 48
- Celal Gasimov, 5, 6, 47
- Celâleddin Rumî, 248
- Celil Memmedguluzade, 11, 26, 250
- Cemalettin Taşkiran, 48
- Cemil Kutlu, 47
- Cennet Kapıları, iii, iv, 25, 35, 56, 60, 61, 62, 67, 68, 70, 71, 73, 74, 86, 93, 94, 95, 110, 114, 115, 116, 117, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 136, 137, 140, 141, 142, 145, 146, 148, 149, 153, 160, 162, 173, 174, 175, 179, 180, 182, 183, 184, 185, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 201, 219, 235, 239, 245, 252, 303, 317, 318, 319, 334
- Çanakkale Zaferi*, 25, 28, 41, 49, 50, 51, 106, 222, 235, 251, 275, 278, 292, 300, 306
- Dede Korkut*, 69, 84, 90, 91, 92, 94, 109, 120, 236, 260, 335
- Dede Korkut Hikâyeleri*, 69, 197, 200
- Dîvânu Lugâti't-Türk*, 88
- Durdu Mehmet Burak, 48
- Ebul Gazi Bahadır Han, 88
- Ebulfez Elçibey, 7
- Ejder Bey Aşurbeyov*, 44
- Elesger Bey Memmedov*, 44
- Enver Paşa, 28, 51, 96, 97, 98, 99, 101, 222, 223, 262, 276, 294, 300
- Enver Paşa Cengisi*, 28, 96, 98, 101, 262
- Erkan Özoral, 46
- Esrin Gıyamet Çağı*, 5, 47
- Fahrettin Erdoğan, 48
- Faruk Sümer, 16, 24, 82, 221, 239, 291
- Feridun Ağasioğlu, 230
- Fetali Han Hoyski, 98
- Firdovsiyye Ahmedova, 47
- Fuzûlî, 26, 248, 250

- Fürudin Kurbansoy, 30, 95
Hacı Seyyid Zeki, 44
 Hacı Zeynelabidin Tagızâde, 50
Hakani ve Tacir, 25
 Halil Kut Paşa, 97
Halkın Seheri, 23, 25, 39, 95, 96, 142, 146, 150, 247, 260, 304
 Haydar Aliyev, 7, 19
 Hazreti Zul Kar Neyn, iii, iv, 25, 26, 31, 34, 35, 77, 78, 79, 80, 95, 110, 117, 118, 119, 120, 122, 124, 125, 128, 131, 132, 137, 138, 139, 140, 149, 154, 163, 171, 173, 184, 196, 200, 201, 219, 239, 252, 303, 320, 334
 Hızır, 15, 76, 77, 81, 84, 86, 91, 94, 105, 128, 147, 148, 220, 228, 230, 239, 253, 254, 288, 289, 290, 291, 294, 306, 309, 317
Hızı-Siyazen Bölgesinin Tarihi, 15, 23, 24, 32, 37, 55, 76, 77, 80, 82, 83, 84, 90, 93, 103, 132, 160, 163, 219, 221, 228, 230, 233, 245, 248, 253, 286, 303, 334
 Hoca Ahmet Yesevî, 236
 Hüsamettin Tuğaç, 48
 Hüseyin Baykara, 47
 Hüseyin Cavid, 5, 11
 Hüseyinzâde Ali Bey, 3, 9
 Hz. Âdem, 255
 Hz. Ali, 240, 244, 253
 Hz. İbrahim, 85, 230, 239
 İlham Aliyev, 7, 103, 281
 İncil, 76, 81, 109, 233, 288
İskendernâme, 87
İsmail Bey Seferaliyev, 44
İsrafil Bey Hacıyev, 44
Kan Yaddaşı, 220
 Kaşgarlı Mahmud, 88, 162, 221
Köktürk Abideleri, 191
 Kruşçev, 5, 6, 224
 Kur'an-ı Kerim, 33, 36, 56, 64, 66, 67, 76, 77, 78, 80, 85, 87, 108, 109, 116, 118, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 160, 219, 221, 222, 230, 231, 244, 248, 249, 251, 252, 253, 255, 260, 261, 263, 288
Kurşunlanan Türkoloji, 279, 334
 Kutadgu Bilig, 60
 Lenin, 3, 5, 11
 Mahmut İsmayıl, 82
 Mehmet Akif Ersoy, 152, 250
 Mehmet Emin Resulzâde, 1, 3, 47, 56, 97, 99, 155
 Meltem Özoral, 46
 Mesut Çapa, 48
 Mevlana, 30, 236, 267, 269
 Mevlid, 236
 Mikayil Müşfik, 5
Mirat-ı Kâinat İslam Tarihi, 254
 Mireli Seydov, 82
Mirtağı Mirbabayev, 44
 Mirza Bala, 56
 Muaviye, 253
 Muharrem Bedirzade, 92, 93, 94
 Muharrem Necefzade, 106
 Muharrem Yıldız, 46
Mukaddes Görüş, 25, 60, 67, 76, 77, 86, 93, 94, 110, 132, 235, 252
Murtaza Bey Muhtarov, 44
 Musa Peygamber, 76, 77, 86, 94, 254, 260
 Musa Qasımlı, 47
 Mustafa Görüryılmaz, 279
 Mustafa Kemal Atatürk, 2, 73
 Mürsel Paşa, 98
 Nağı Bey Şeyhzamanlı, 98
 Naki Keykurun, 47
 Namiq Kasımov, ii, 218, 297
Nargin Faciası, 28, 41, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 99, 230, 246, 273, 274, 275, 276, 278, 292, 294, 295, 299, 306, 307, 335
 Natig Bağırov, 46
 Nazim Necafov, ii, 25, 218
 Neriman Aliyev, 82, 94
 Neriman Eşrefoğlu Aliyev, 81
 Neriman Nerimanov, 43, 47
 Nesib Bey Yusifbeyli, 98
 Nesimî, 248
Nezer İsmayilov, 44
 Nişancızade, 254
 Nizamî, 26, 29, 30, 87, 202, 203, 248, 250, 273
 Nureddin Mehdihanlı, 92, 93, 94, 95
 Nuri Paşa, 1, 4, 28, 48, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 106, 223, 275, 276, 279, 289, 292, 293, 294, 295, 300, 306, 335
Nuri Paşa Marşı, 29, 96, 97, 98, 100, 101
 Ofelya Babayeva, 31, 78, 93
 Oğuz Kağan, 69, 156, 161, 335

- Oğuz Kağan Destanı, 69, 156, 161, 335
 Oğuzlar, 16, 24, 37, 82, 88, 89, 166, 221, 239, 288
 Olcas Süleymanov, 85
 Osman Nedim Tuna, 85
 Qılman İlkin, 47
 Rafael Memmedov, 84, 103
 Rafiq Savalan, 22, 31, 90, 91, 94, 95
 Ramazan Balcı, 48
 Refail Oğuztürk Dağlı, i, ii, iii, iv, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 24, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 44, 46, 47, 49, 50, 51, 55, 57, 60, 78, 80, 82, 84, 85, 88, 90, 92, 93, 95, 96, 98, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 132, 142, 146, 149, 154, 155, 156, 160, 162, 163, 164, 166, 171, 173, 176, 180, 181, 185, 191, 196, 202, 210, 211, 212, 218, 219, 272, 281, 285, 302, 307, 332, 333, 336, 340
 Rehman Eskerov, 29, 105
 Rüşdü Bey, 98
Rüşvetkâr ve Mümin, 25, 60, 66
 Sadık Zeynal, 220
 Selçuk Kızıldağ, 48
 Sızan Hakikatler, iii, iv, 25, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 67, 76, 94, 95, 96, 102, 103, 110, 111, 112, 113, 132, 133, 134, 140, 142, 143, 144, 147, 148, 151, 152, 153, 158, 159, 161, 162, 164, 165, 166, 167, 168, 172, 176, 177, 178, 181, 185, 192, 219, 222, 235, 250, 252, 283, 303, 305, 309, 310, 311, 312, 313, 315, 324, 326, 334, 336
Sona Hanım Hacıyeva, 44
 Stalin, 2, 5, 6, 11, 229, 243, 298
 Süleyman Çelebi, 236
Sümer ve Türk Dillerinin Tarihî İlgisi İle Türk Dilinin Yaşı Meselesi, 85
 Şaumyan, 54, 98, 287
 Şehitlik Zirvesi, iii, iv, 23, 92, 95, 247, 334
Şeyhin Galibiyeti, 25, 60, 63, 64
 Şirmemmed Hüseyinov, 47
 Talat Paşa, 98
Tarihin Sarıkamış Duruşması, 48
Teğmen Yakup Mustafa, 44
 Tevrat, 76, 109, 230, 233, 288
 Tukulti Ninurta, 80, 87
Türk Elllerinde Hatıralarım, 48
Türk Oğlu İbrahim, 230
Türk Ordusu Bakü'de, 47
 Üzeyir Hacıbeyli, 4, 98
 Vahdet Hasreti, iii, iv, 25, 35, 40, 41, 44, 49, 52, 53, 54, 55, 93, 106, 145, 169, 170, 173, 178, 186, 187, 197, 219, 237, 303, 329, 334
 Vatan Sevgisi, iii, iv, 39, 55, 92, 93, 94, 103, 108, 176, 219, 304, 334, 336
 Vecihi Hürkuş, 48, 49
 Vilayet Kerimov, 82
 Yafes, 77, 86, 148, 239
 Yağmur Tunalı, 236
 Yakup Mahmudov, 82
 Yarbay Hebib Bey Selimov, 98
 Yunus Emre, 236
 Yusuf Akçura, 47
 Yusuf Vezir Çemenzeminli, 11
Yüzbaşı Ferhat (Ferhat) Dursun, 44
Yüzbaşı Süheyl İzzet, 44
Yüzbaşı Şükrü Şaban, 44
 Zafer Ocak, 46
 Ziya Bünyadov, 82
 Ziya Gökalp, 2, 4, 9, 155, 175
 Ziya Yergök, 48
 Ziyafet Kasımova, ii, 25, 29, 202, 218, 219, 266, 275
 Zülkarneyn, 79, 87

ÖZ GEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı : YAŞAR SÖZEN
Doğum Yeri : ERZURUM/ ŞENKAYA
Doğum Tarihi : 27/07/1989
E-posta : goktug3525@hotmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise : CEM BAKIOĞLU LİSESİ
Lisans : FIRAT ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM FAKÜLTESİ TÜRKÇE EĞİTİMİ BÖLÜMÜ TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ
Yüksek Lisans : PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI BÖLÜMÜ
Yabancı Dil ve Düzeyi : İngilizce-E Seviye (YÖK-Dil: 53.750)

İŞ DENEYİMİ : Türkçe Öğretmeni olarak altı yıldır görev yapmaktayım.

1. Ankara Sincan Mareşal Fevzi Çakmak Ortaokulu (Ücretli Öğretmen-1 yıl)
2. İzmir Torbalı Çetineller Ortaokulu (Kadrolu Öğretmen-4 yıl)
3. İzmir Kiraz Haliller Ortaokulu (Kadrolu Öğretmen-Halen daha görevdeyim)

ARAŞTIRMA ALANLARI: Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, Azerbaycan Türkçesi ve Azerbaycan Edebiyatı, Türkmen Türkçesi ve Türkmen Edebiyatı, Halk Edebiyatı ve Halk Bilimi, Türkçe Eğitimi ve Öğretimi.

TEZDEN TÜRETİLEN TEBLİĞ VE YAYINLAR: 1. Azerbaycan'ın Bağımsız Olmasında Türkiye'nin Rolü ve Azerbaycan Edebiyatı'ndaki Yeri. (Bildiri)
 2. Refail Oğuztürk Dağlı'nın Türkiye ve Türk Edebiyatı İle İlgili Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme. (Makale)